STEPHANI BALVZII
MISCELLANEORVM
LIBER SECVNDVS,

Hoc eſt,

COLLECTIO VETERVM
monumentorum quæ hactenus latuerant in variis codicibus ac bibliothecis.

PARISIIS
Excudebat FRANCISCVS MVGVET Regis & illuſtriſſimi Archiepiſcopi Pariſienſis Typographus.

MDCLXXIX.
CVM PRIVILEGIO REGIS.

STEPHANI BALVZII TVTELENSIS

PRÆFATIO AD LECTOREM.

DAMVS tibi, lector, ſecundum Miſcellaneorum noſtrorum librum, in quo primum jure meritòque locum obtinet liber Lactantij de mortibus perſecutorum, nunc primùm editus ex vetuſtiſſimo codice MS. bibliothecæ Colbertinæ; de cujus libri præſtantia, dignitate, & utilitate non opus eſt plura dicere in præſentiarum, cùm abundè huic argumento ſatisfactum ſit in Notis ad illum noſtris. Sequitur poſtea fragmentum de extremo judicio, quod invenimus in codice 1095. ejuſdem bibliothecæ ſubjunctum libro ſeptimo inſtitutionum & ante librum de ira Dei. Ex quo nos collegimus illud etiam eſſe Lactantij.

Huic libro adjunximus vetuſta quorundam martyrum acta, ævi præſertim Diocletianei; quorum nonnulla nunc primùm edun-

tur ex antiquis libris ejuſdem bibliothecæ; reliqua, quæ antehac vulgata fuerant, ſic emendantur ut verè dici poſſint nunc primùm edita. Secuti autem in hoc ſumus clariſſimorum ac doctiſſimorum virorum judicium, qui nobis auctoritate ſua, qua plurimùm apud nos valent, perſuaſerunt ut hæc martyrum acta conjungeremus cum libro Lactantij. Erunt, ut putamus, iſta omnia acceptiſſima ſtudioſis hiſtoriæ eccleſiaſticæ, in quorum præcipuè gratiam ſuſcepimus hunc laborem.

In collectione veterum epiſtolarum quam heic damus, is ordo ſervatus eſt ut antiquiores præcederent, recentiores ſubſequerentur. In initio ponitur epiſtola Gregorij IV. Papæ de dignitate & privilegiis monaſterij Floriacenſis, quam nobis exhibuerunt ſchedæ doctiſſimi viri Iacobi Sirmondi; in qua illud obſervandum eſt, primum locum inter Abbates Gallicanos tribui Floriacenſi ob reverentiam corporis ſancti Benedicti. Si conſtaret de veritate & antiquitate privilegij quod Zacharias Papa conceſſiſſe dicitur monaſterio Caſinenſi, fas foret exiſtimare Gregorium preſſiſſe veſtigia deceſſoris ſui Zachariæ, qui decreviſſe legitur *ut ſupradictus locus dignitate, vigore, ac honorificentia precellat omnia monaſteria quæ conſtituta vel conſtituenda ſunt in toto orbe terrarum, Abbaſque ejuſdem loci celſior & celebrior exiſtat*

omnibus Abbatibus eandem regulam tenentibus, illicque lex monaſtici ordinis caput teneat ac principatum ubi ejuſdem legis deſcriptor Benedictus pater ſanctiſſimus eandem deſcribens promulgavit regulam, ibique Abbates & monachi honorem ac reverentiam deferant, & ibi uſque ad diem judicij quærant rectorem ubi monachorum univerſalis magiſter & doctor Benedictus pater almificus corporaliter unà cum ſorore ſua quieſcens, glorioſæ reſurrectionis diem expectat. Verùm privilegium illud ſuſpectum viſum eſt illuſtriſſimo Cardinali Baronio, tum quia Indictio non congruit cum anno Pontificatus Zachariæ quo privilegium illud conceſſum dicitur, tum quia ſtylus diſcrepat ab aliis ejuſdem Pontificis literis. Adde quòd nulla iſtiuſmodi prærogativæ mentio extat in eorum Pontificum epiſtolis qui poſtea confirmarunt privilegia monaſterij Caſinenſis, uſque ad tempora Alexandri ſecundi. Eandem Zachariæ epiſtolam confirmavit & ſuæ inſeruit Gregorius Papa IX. ut videre eſt apud Odoricum Raynaldum. Ad Floriacenſe privilegium quod attinet, confirmatum reperitur à ſequentibus Pontificibus, ut videre eſt in Bibliotheca Floriacenſi pag. 240. 242. Eo porrò exemplo, ut ad annum MCCXLIII. ſcribit Matthæus Pariſius, conceſſum eſt poſtea Abbati ſancti Albani Cantuarienſis ut *ſicut beatus Albanus protomartyr eſt Angliæ, ita & ejus Abbas primus*

ſit omnium Abbatum Angliæ ordine & dignitate.

Ingens olim, & quæ magnis utrinque animis agitata eſt, controverſia fuit inter monachos ſancti Albini Andegavenſis & Vindocinenſes occaſione Eccleſiæ ſancti Clementis Credonenſis, quam utrique ad ſuum monaſterium pertinere debere contendebant. Qua de re pluribus egit laudatus ſuprà Sirmondus in Notis ad epiſtolas Goffridi Abbatis Vindocinenſis. Nos quum anno MDCLXI. ad monaſterium ſancti Albini acceſſiſſemus in comitatu magni illius & nunquam ſine laude nominandi Archiepiſcopi Pariſienſis Petri de Marca, vetereſque membranas ejuſdem monaſterij excuteremus, nonnullas reperimus quas Sirmondus non viderat, ut opinor, & quæ plurima continent ſcitu non indigna. In illis porrò obſervandum in primis eſt quod pag. 170. dicitur Andegavenſem Comitem interminando addidiſſe *quia ſi Amatus de hoc placito ſe ita intromitteret ut aliquo modo Vindocinenſes monachi ſancti Clementis Eccleſiam amitterent, procul dubio nec ſuus Epiſcopus nec ſuus monachus eſſet.* Hinc enim colligi poteſt celeberrimum illum Amatum Oleronenſem primùm in Novempopulania Epiſcopum, dein Burdegalenſem, qui per tot annos fuit apoſtolicæ ſedis Legatus in Aquitania, qui tot Concilia celebraſſe reperitur,

monachum fuiſſe. Quod etiam ex eo confirmari poſſe videtur quòd in literis Gebuini Lugdunenſis Archiepiſcopi ad Rodulfum Archiepiſcopum Turonenſem & ad Euſebium Epiſcopum Andegavenſem idem Amatus, qui & Epiſcopus & apoſtolicæ ſedis Legatus erat, vocatur ſemper *Domnus Amatus*. Sanè Petrus Diaconus in libro de viris illuſtribus Caſinenſibus cap. xx. memorat Amatum Epiſcopum & Caſinenſem monachum, quem tempore Gregorij VII. vixiſſe perhibet; ſed Eccleſiæ nomen, cui ille præfuit, non indicat. Verùm cùm Amatus Oleronenſis Epiſcopus legatione ſedis apoſtolicæ ornatus fuerit ab eodem Gregorio, & miſſum ab urbe Roma in Aquitaniam fuiſſe oſtendi poſſit ex litteris de legatione ejus, conjectura non levi certè neque contemnenda ducor ad ſuſpicandum illum non eſſe diverſum ab eo qui fuit monachus Caſinenſis.

Habuerunt paulò pòſt Vindocinenſes alteram controverſiam cum Canonicis B. Mariæ de Boſco, quibus auferre nitebantur Eccleſiam ſancti Nicolai Credonenſis. Pervicax illud Vindocinenſium ſtudium movit Vlgerium Andegavenſem Epiſcopum ut graviſſimam & elegantiſſimam relationem pro Canonicis illis mitteret ad Innocentium II. Romanum Pontificem; quam quum inveniſſemus inter ſchedas clariſſimi viri

Claudij Menardi Andegavenſis, dignam arbitrati ſumus quæ in manus eruditorum veniret. Addidimus autem vetera Eccleſiæ B. Mariæ monumenta quorum mentio eſt in relatione Vlgerij, quæ reperta ſunt in chartulario ejuſdem Eccleſiæ.

Supervacaneum eſſet plura dicere de variis epiſtolis ac chronicis quæ in hoc ſecundo Miſcellaneorum noſtrorum libro continentur, cùm quivis per ſe ſatis intelligere poſſit quid utilitatis hinc capi poſſit. His utere, lector, & librum tertium propediem expecta. Vale.

ELENCHVS

eorum quæ in hoc volumine continentur.

LVCII Cæcilij Firmiani Lactantij liber de perſecutione, ſive de mortibus perſecutorum. pag. 1.

Ex codice 1297. bibliothecæ Colbertinæ.

Ejuſdem fragmentum de extremo judicio. pag. 46.

Ex codice 1095. ejuſdem bibliothecæ.

Paſſio ſancti Savini Epiſcopi Aſſiſinatis. pag. 47.

Ex codice 18. ejuſdem bibliothecæ.

Paſſiones ſanctorum Saturnini, Dativi, & ſociorum, pag. 56.

Ex codice 930. ejuſdem bibliothecæ.

Paſſio ſancti Felicis Epiſcopi Tubyzacenſis. pag. 77.

Ex codicibus 59. 316. 401. 930. ejuſdem bibliothecæ.

Geſta purgationis Felicis Epiſcopi Aptungitani. pag. 81.

Quibus ſubjuncta eſt epiſtola Conſtantini Imperatoris ad Probianum Proconſulem Africæ. pag. 89.

Geſta purgationis Cæciliani Epiſcopi Carthaginenſis. pag. 91.

Ex veteri codice MS. bibliothecæ Thuanæ.

Paſſio ſanctarum Seraphiæ & Sabinæ. pag. 106.

Ex codice 316. bibliothecæ Colbertinæ.

Paſſio ſanctæ Mariæ martyris ancillæ Tertulli. pag. 115.

Ex codice 184. ejuſdem bibliothecæ.

Paſſio ſancti Pontij martyris, auctore Valerio ejus contubernali. pag. 124.

Ex codicibus 53. 184. & 675. ejuſdem bibliothecæ.

Vita ſancti Euſebij Preſbyteri Romani. pag. 141.

Ex codicibus 53. 316. & 675. ejuſdem bibliothecæ.

Veteres litaniæ Eccleſiæ Bellovacenſis. pag. 143.
Ex veteri codice MS. ejuſdem Eccleſiæ.
Gregorij Papæ IV. epiſtola ad Epiſcopos & alios Dei fideles per Galliam conſtitutos, de dignitate & privilegiis monaſterij Floriacenſis. pag. 145.
Ex ſchedis clariſſimi viri Iacobi Sirmondi.
Præceptum Lotharij Regis fratris Karoli quod fecit Eccleſiæ ſancti Stephani Lugdunenſis. pag. 149.
Karoli III. Imp. præceptum pro Eccleſia Lugdunenſi, datum ad deprecationem Liutardi Epiſcopi Vercellenſis & Bernardi Marchionis. pag. 150.
Præceptum Ludovici Regis quod fecit Eccleſiæ ſancti Stephani Lugdunenſis. pag. 153.
Præceptum Ludovici Regis quod facit Yſaac Gratianopolitano Epiſcopo & ſucceſſoribus ejus. pag. 156.
Brevis de conſuetudine ſancti Donati. pag. 158.
Ex chartulario Eccleſiæ Gratianopolitanæ.
Formoſi Papæ epiſtola ad Bernonem Abbatem Gigniacenſem. pag. 159.
Rodulfi Regis Burgundiæ præceptum pro monaſterio Gigniacenſi. pag. 161.
Ex ſchedis clariſſimi viri Iacobi Sirmondi.
Concordia de Eccleſia ſancti Clementis Credonenſis inter monachos ſancti Albini Andegavenſis & Vindocinenſes, facta apud Carnotum anno Chriſti MLXXII. pag. 163.
Narratio quomodo cùm eadem controverſia poſtea recruduiſſet inter eoſdem monachos, Vrbanus II. Papa novæ inter eos concordiæ auctor fuit. pag. 164.
Alia narratio de eadem controverſia, & de judicio Amati Archiepiſcopi Burdegalenſis apoſtolicæ ſedis Legati. pag. 168.
Paſchalis II. Papæ epiſtola ad Archembaldum

Abbatem ſancti Albini Andegavenſis, qua confirmat judicium Vrbani II. de concordia inita inter monachos ſancti Albini & Vindocinenſes: pag. 174.

Charta de controverſia & de bello quod fuit inter monaſterium ſancti Albini Andegavenſis & Giraudum de Blancofurno pro terra Croiaci prope Peregrinam, pag. 175.

Ex veterrimis membranis ſancti Albini Andegavenſis.

Privilegium Vrbani Papæ II. de Eccleſia Gratianopolitana, pag. 177.

Ex chartulario Eccleſiæ Gratianopolitanæ.

Ejuſdem epiſtola ad Petrum Præpoſitum & Canonicos Eccleſiæ Ruthenenſis. pag. 179.

Ex archivo eiuſdem Eccleſiæ.

Paſchalis II. Papæ epiſtola ad Clericos Eccleſiæ Pariſienſis, qua eis commendat eorum Epiſcopum Galonem. pag. 182.

Ex chartulario Archiepiſcopi Pariſienſis.

Ejuſdem epiſtolæ de monaſterio Semichenſi in Hungaria, ad Hugonem Abbatem monaſterij ſancti Ægidij in Septimania. pag. 183.

Ex archivo monaſterij ſancti Ægidij.

Ludovici VI. Francorum Regis præceptum de libertate teſtandi & bellandi pro ſervis Eccleſiæ Pariſienſis. pag. 185.

Paſchalis II. Papæ epiſtola, qua pondus apoſtolicæ auctoritatis addit ſuperioribus Ludovici litteris. pag. 188.

Ex chartulario Archiepiſcopi Pariſienſis.

Ejuſdem Paſchalis epiſtola ad Ioannem Priorem Eccleſiæ beati Petri de Valeriis in Septimania. pag. 189.

Calliſti II. Papæ epiſtola ad Berengarium Abbatem monaſterij Craſſenſis in Septimania. pag. 192.

Ejuſdem epiſtola ad illuſtrem feminam Iuſſolinam & filios ejus, ejuſdem argumenti cum ſuperiore. pag. 193.

Ex archivo monaſterij Craſſenſis in Septimania.

Ejuſdem bulla de privilegiis monaſterii ſanctæ Mariæ Ioſaphat in diœceſi Carnotenſi. pag. 194.

Ex archivo ejuſdem monaſterij ſanctæ Mariæ.

Ejuſdem epiſtola ad Marbodum Epiſcopum Redonenſem. pag. 196.

Ex veteri codice MS. monaſterij ſancti Sergij Andegavenſis.

Ejuſdem epiſtola ad Girbertum Epiſcopum & Canonicos Pariſienſes. pag. 196.

Ex chartulario Archiepiſcopi Pariſienſis.

Ollegarij Archiepiſcopi Tarraconenſis epiſtola ad Raimundum Epiſcopum Auſonenſem ſuffraganeum ſuum, qua ejus conſultationi reſpondet. pag. 197.

Ex veteri codice MS. qui fuit olim illuſtriſſimi viri Petri de Marca Archiepiſcopi Pariſienſis.

Innocentij II. Papæ epiſtola ad Vlgerium Epiſcopum Andegavenſem. pag. 198.

Ex chartulario Eccleſiæ ſancti Licinij Andegavenſis.

Vlgerij Epiſcopi Andegavenſis relatio ad Innocentium II. Papam pro monaſterio Rotenſi adversùs monachos Vindocinenſes. pag. 200.

Ex ſchedis clariſſimi viri Claudij Menardi Andegavenſis.

Innocentij II. Papæ epiſtola ad Robertum Abbatem ſanctæ Mariæ de Rota. pag. 209.

De primo dono Eccleſiæ ſancti Nicolai de Credone. pag. 212.

Paſchalis II. privilegium de eodem dono ſancti Nicolai. pag. 213.

Fundatio Eccleſiæ S. Mariæ de Rota. pag. 214.

Ex chartulario abbatiæ S. Mariæ de Rota in diœceſi Andegavenſi.

Acta concordiæ initæ inter Canonicos Ruthenenſes & Monachos Maſſilienſes ſuper Eccleſia ſancti Amantij & ſepultura civium Ruthenenſium. pag. 216.

Bulla Lucij II. Papæ confirmantis ſuperiorem tranſactionem. pag. 218.

Ex archivo Eccleſiæ Ruthenenſis.

Alphonſi Regis Portugalliæ epiſtola ad Lucium II. Papam, qua regnum ſuum Romanæ Eccleſiæ tributarium conſtituit. pag. 220.

Lucij II. Papæ reſponſoria. pag. 221.

Ex codice 360. bibliothecæ Colbertinæ.

Eugenij III. epiſtola ad Petrum Regenſem & Bertrandum Forojulienſem Epiſcopos. pag. 222.

Ex codice 764. ejuſdem bibliothecæ.

Bulla Adriani IV. qua confirmat ordinationem factam de Eccleſiis ſanctæ Genovefæ. pag. 223.

Ex chartulario Archiepiſcopi Pariſienſis.

Ejuſdem epiſtola adversùs Gaufredum Comitem Ruſcinonenſem. pag. 224.

Ex archivo regio Barcinonenſi.

Litteræ Ermengaudi Comitis Vrgellenſis, quibus abdicat conſuetudinem capiendi bona Epiſcoporum defunctorum. pag. 225.

Ex archivo regio Fuxenſi.

Epiſtolæ duæ Alexandri III. pro Guinardo Comite Ruſcinonenſi. pag. 227.

Ex archivo regio Barcinonenſi.

Henrici Archiepiſcopi Remenſis epiſtola increpatoria ad Cardinales Romanæ Eccleſiæ in cauſa Drogonis Cancellarij Noviomenſis. pag. 228.

Ejuſdem epiſtola ad Alexandrum III. de eodem argumento. pag. 230.

Reſponſoria Alexandri III. Papæ ad ſuperiorem epiſtolam. pag. 231.

Ex ſchedis clariſſimi viri Iacobi Sirmondi.

Ejuſdem Alexandri epiſtola ad Decanum & Capitulum Eccleſiæ Pariſienſis, de reſidentia Canonicorum forinſecorum. pag. 233.

Ex chartulario Eccleſiæ Pariſienſis.

Nicolai monachi Clarevallenſis epiſtola ad Henricum Comitem Campaniæ. pag. 234.

Ejuſdem epiſtola ad VVillelmum Archiepiſcopum Remenſem. pag. 237.

Ex ſchedis clariſſimi viri Iacobi Sirmondi.

Acta concordiæ initæ inter Auſcitanam & Cæſarauguſtanam Eccleſias occaſione Eccleſiæ Alagonenſis. pag. 239.

Ex veteri membrana MS. Eccleſiæ Auſcitanæ.

Cæleſtini III. epiſtola de tranſlatione Berengarij Epiſcopi Ilerdenſis ad metropolim Narbonenſem. pag. 241.

Ex archivo Eccleſiæ Narbonenſis.

Epiſtola I. Epiſcopi Lyddenſis ad magiſtrum Michaelem Decanum Eccleſiæ Pariſienſis & electum Patriarcham Hieroſolymitanum. pag. 242.

Ex ſchedis clariſſimi viri Iacobi Sirmondi.

Litteræ Capituli Remenſis ad Abbatem Clarevallenſem, qui eſt in Epiſcopum electus. pag. 245.

Ex codice 1822. bibliothecæ Colbertinæ.

Mandata Velletrenſibus, Coranis, & Sarminitanis data ab Hugolino Epiſcopo Oſtienſi pro conſervanda pace cum Nimphanis & Sitinis. pag. 248.

Ex codice 635. ejuſdem bibliothecæ.

Alphonſi Regis Caſtellæ epiſtola ad Philippum Auguſtum Francorum Regem, qua ab eo petit auxilium adversùs Sarracenos. pag. 251.

Ex veteri codice MS monaſterij de Iardo in diœceſi Senonenſi.

Honorij III. epiſtola ad Raimundum Rogerium Comitem Fuxenſem. pag. 252.

Ex archivo regio Fuxenſi.

Ejuſdem epiſtola ad Amalricum Comitem Toloſanum. pag. 254.
Ejuſdem epiſtola ad Ludovicum VIII. Francorum Regem. pag. 255.
Ex archivo regio Carcaſſonenſi.
Epiſtola cujuſdam hiſtorica de victoriis Regis Davidis in oriente. pag. 258.
Ex codice 635 bibliothecæ Colbertinæ.
Litteræ Philippi Pulchri Francorum Regis de ſublevanda inopia Matthæi Epiſcopi Dunkeldenſis in Scotia. pag. 263.
Ex libro rubeo Cameræ Computorum Pariſ.
Litteræ Benedicti XII. de pravis moribus Clericorum Eccleſiæ Narbonenſis. pag. 263.
Ex archivo ejuſdem Eccleſiæ.
Arnaldi Ceſcomitis Archiepiſcopi Tarraconenſis epiſtolæ duæ de Sarracenis ab Hiſpania pellendis. pag. 267.
Ex veteri codice Tarraconenſi MS.
Balduini de Luxemburgo Archiepiſcopi Treverenſis litteræ de confœderatione facta cum Philippo VI. Francorum Rege. pag. 271.
Ex codice 452. bibliothecæ Colbertinæ.
Ludovici IV. Bavari Imp. ſubmiſſio facta Clementi VI. anno MCCCXLIV. pag. 272.
Ex codice 753. ejuſdem bibliothecæ.
Errores ſectæ hominum intelligentiæ, & proceſſus factus contra fratrem Vvillelmum de Hildeniſſem Carmelitam per Petrum de Alliaco Epiſcopum Cameracenſem anno Chriſti MCCCCXI. pag. 277.
Ex veteri codice MS. Collegij Navarrici Pariſienſis.
Hiſtoria Monaſterij Figiacenſis in diœceſi Cadurcenſi. pag. 298.
Ex veteri codice MS. ejuſdem monaſterij.

Chronicon Floriacenſe. pag. 303.
Ex veteri codice MS. bibliothecæ regiæ.
Chronicon Cremonenſe. pag. 307.
Ex alio veteri codice MS. ejuſdem bibliothecæ.
De Majori-monaſterio & Abbatibus ejus. pag. 308.
Ex codice 1058. bibliothecæ Colbertinæ.
Chronicon breve monaſterij Canigonenſis in diœceſi Helenenſi. pag. 309.
Ex veteri codice MS. ejuſdem monaſterij.
Chronicon Savigniacenſe. pag. 310.
Ex codicibus 1050. & 1058. bibliothecæ Colbertinæ.
Collectio locorum quorundam inſignium conſilio omiſſorum in libro ſexto Rerum Sicanicarum Maurolyci Abbatis. pag. 323.
Ex autographo Maurolyci, quod extat in codice 1823. bibliothecæ Colbertinæ.
Stephani Baluzij Notæ ad Lactantium. pag. 347.
Ejuſdem Notæ ad Acta martyrum. pag. 463.

STEPHANI

STEPHANI BALVZII
MISCELLANEORVM
LIBER SECVNDVS.

LVCII CÆCILII FIRMIANI LACTANTII

Liber ad Donatum Confeſſorem de mortibus perſecutorum.

AVDIVIT Dominus orationes tuas, Donate cariſſime, quas in conſpectu ejus per omnes horas tota die fundis, ceterorumque fratrum noſtrorum qui glorioſa confeſſione ſempiternam ſibi coronam pro fidei ſuæ meritis quæſierunt. Ecce addetur his omnibus adverſarius; & reſtituta per orbem tranquillitate, profligata nuper Eccleſia rurſum exſurgit, & majore gloria templum Dei, quod ab impijs fuerat everſum, miſericordia Domini fabricatur. Excitavit enim Deus principes qui tyrannorum nefaria & cruenta imperia reſciderunt, humano generi providerunt, ut jam quaſi diſcuſſo tranſacti temporis

nubilo mentes omnium pax jocunda & ſerena lætificet. Nunc poſt tantæ tempeſtatis violentos turbines placidus aër & optata lux refulſit. Nunc placatus ſervorum ſuorum Deus jacentes & afflictos cæleſti auxilio ſublevavit. Nunc mœrentium lacrymas, extincta impiorum conſpiratione, deterſit. Qui adverſati erant Deo jacent ; qui templum ſanctum everterant, ruina majori ceciderunt ; qui juſtos excarnificaverant, cæleſtibus plagis & cruciatibus meritis nocentes animas profuderunt. Diſtulerat enim pœnas eorum Deus ut ederet in eos magna & mirabilia exempla, quibus & poſteri diſcerent & Deum eſſe unum & eundem mortem digna ultione ſuperbis & impiis ac perſecutoribus inrogare. De quo exitu...... teſtificari placuit, ut omnes qui procul moti fuerunt, vel qui p.......... turi ſunt, ſcirent quatenus virtutem ac majeſtatem ſuam in ...... dis delendiſque nominis ſui hoſtibus Deus ſummus oſtenderet........ eſt, ſi à principio ex quo eſt Eccleſia conſtituta qui fuerint auctores... ...... & quibus pœnis in eos cæleſtis judicis ſeveritas vindicaverit exponam.

II. Extremis temporibus Tiberii Cæſaris, ut ſcriptum legimus, Dominus noſter Ieſus Chriſtus à Iudæis cruciatus eſt poſt diem decimum Kalendarum Aprilis, duobus Geminis Conſulibus, cùm reſurrexiſſet die tertio, congregavit diſcipulos quos metus comprehenſionis ejus in fugam verterat, & diebus quadraginta cum his commoratus, aperuit corda eorum, & ſcripturas interpretatus eſt, quæ uſque ad id tempus obſcuræ atque involutæ fuerunt. Ordinavitque eos & inſtruxit ad prædicationem dogmatis ac doctrinæ ſuæ, diſponens teſtamenti novi ſolemnem diſciplinam. Quo officio repleto, circumvolvit eum procella nubis, & ſubtractum oculis hominum rapuit in cælum. Et inde

diſcipuli, qui tunc erant undecim, aſſumptis in locum Iudæ proditoris Matthia & Paulo, diſperſi ſunt per omnem terram ad evangelium prædicandum, ſicut illis magiſter Dominus imperaverat, & per annos xxv. uſque ad principium Neroniani imperii per omnes provincias & civitates Eccleſiæ fundamenta miſerunt. Cùmque jam Nero imperaret, Petrus Romam advenit, & editis quibuſdam miraculis quæ virtute ipſius Dei data ſibi ab eo poteſtate faciebat, convertit multos ad juſtitiam, Deoque templum fidele ac ſtabile collocavit. Qua re ad Neronem delata, cùm animadverteret non modò Romæ ſed ubique cotidie magnam multitudinem deficere à cultu idolorum & ad religionem novam damnata vetuſtate tranſire, ut erat execrabilis ac nocens tyrannus, proſilivit ad excidendum cæleſte templum delendamque juſtitiam, & primus omnium perſecutus Dei ſervos, Petrum cruci adfixit, & Paulum interfecit. Nec tamen abiit impune. Reſpexit enim Deus vexationem populi ſui. Dejectus itaque faſtigio imperij, ac devolutus à ſummo tyrannus impotens, nuſquam repentè comparuit, ut ne ſepulturæ quidem locus in terra tam malæ beſtiæ appareret. Vnde illum quidam deliri credunt eſſe tranſlatum ac vivum reſervatum, Sibylla dicente matricidam profugum à finibus eſſe venturum, ut quia primus perſecutus eſt, idem etiam noviſſimus perſequatur & antichriſti præcedat adventum.. nefas eſt credere, ſicut duos Prophetas vivos eſſe tranſlatos in ultima.... initium Chriſti ſanctum ac ſempiternum, cùm deſcendere cœperit............ pronuntiant, eodem modo etiam Neronem venturum putant....... curſor diaboli ac prævius ſit venientis ad vaſtationem terræ & humani generis everſionem.

III. Poſt hunc, interjectis aliquot annis, alter non minor tyrannus ortus eſt; qui cùm exerceret inviſam dominationem, ſubjectorum tamen cervicibus incubavit quàm diutiſſimè, tutuſque regnavit, donec impias manus adversùs Dominum tenderet. Poſtquam verò ad perſequendum juſtum populum inſtinctu dæmonum incitatus eſt, tunc traditus in manus inimicorum luit pœnas. Nec ſatis ad ultionem fuit quòd eſt interfectus domi. Etiam memoria nominis ejus eraſa eſt. Nam cùm multa mirabilia opera fabricaſſet, cùm capitolium aliaque nobilia monumenta feciſſet, ſenatus ita nomen ejus perſecutus eſt ut neque imaginum neque titulorum ejus relinqueret ulla veſtigia, graviſſimis decretis etiam mortuo notam inureret ad ignominiam ſempiternam. Reſciſſis igitur actis tyranni, non modò in ſtatum priſtinum Eccleſia reſtituta eſt, ſed etiam multò clariùs ac floridiùs enituit; ſecutiſque temporibus, quibus multi ac boni principes Romani imperii clavum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus paſſa, manus ſuas in orientem occidentemque porrexit, ut jam nullus eſſet terrarum angulus tam remotus quò non religio Dei penetraſſet, nulla denique natio tam feris moribus vivens ut non ſuſcepto Dei cultu ad juſtitiæ opera miteſceret. Sed enim poſtea longa pax rupta eſt.

IV. Extitit enim poſt annos plurimos execrabile animal Decius, qui vexaret Eccleſiam. Quis enim juſtitiam niſi malus perſequatur? Et quaſi hujus rei gratia provectus eſſet ad illud prinçipale faſtigium, furere protinus contra Deum cœpit ut protinus caderet. Nam profectus adversùm Carpos, qui tum Daciam Mœſiamque occupaverant, ſtatimque circumventus à barbaris, & cum magna exercitus parte deletus, nec ſepultura quidem potuit hono-

rari ; ſed exutus ac nudus, ut hoſtem Dei oportebat, pabulum feris ac volucribus jacuit.

V. Non multò pòſt Valerianus quoque non diſſimili furore correptus, impias manus in Deum intentavit, & multum, quamvis brevi tempore, juſti ſanguinis fudit. At illum Deus novo ac ſingulari pœnæ genere adfecit, ut eſſet poſteris documentum adverſarios Dei ſæpe dignam ſcelere ſuo recipere mercedem. Hic captus à Perſis, non modò imperium, quo fuerat inſolenter uſus, ſed etiam libertatem, quam ceteris ademerat, perdidit, vixitque in ſervitute turpiſſimè. Nam Rex Perſarum Sapores, qui eum ceperat, ſi quando libuerit aut vehiculum aſcendere aut equum, inclinare ſibi Romanum jubebat ac terga præbere, & impoſito pede ſuper dorſum ejus, illud eſſe verum dicebat, exprobrans ei cum riſu, non quod in tabulis aut parietibus Romani pingerent. Ita ille digniſſimè triumphatus, aliquandiu vixit ut diù barbaris Romanum nomen ludibrio ac deriſui eſſet. Etiam hoc ei acceſſit ad pœnam, quòd cùm filium haberet Imperatorem, captivitatis ſuæ tamen ac ſervitutis extremæ non invenit ultorem, nec omnino repetitus eſt. Poſtea verò quàm pudendam vitam in illo dedecore finivit, direpta eſt ei cutis, & exuta viſceribus pellis, infecta rubro colore, ut in templo barbarorum deorum ad memoriam clariſſimi triumphi poneretur, legatiſque noſtris ſemper eſſet oſtentui, ne nimiùm Romani viribus ſuis fiderent, cùm exuvias capti Principis apud deos ſuos cernerent. Cùm igitur tales pœnas de ſacrilegis Deus exegerit, nonne mirabile eſt auſum eſſe quemquam poſtea non modò facere ſed etiam cogitare adversùs majeſtatem ſingularis Dei regentis & continentis univerſa?

VI. Aurelianus, qui eſſet natura væſanus & præceps, quamvis captivitatem Valeriani memi-

niſſet, tamen oblitus ſceleris ejus & pœnæ, iram Dei crudelibus factis laceſſivit. Verùm illi ne perficere quidem quæ cogitaverat licuit, ſed protinus inter initia ſui furoris extinctus eſt. Nondum ad provincias ulteriores cruenta ejus ſcripta pervenerant, & jam Cœnofrurio, qui locus eſt Thraciæ, cruentus ipſe humi jacebat, falſa quadam ſuſpicione ab amicis ſuis interemptus. Talibus & tot exemplis coërceri poſteriores tyrannos oportebat. At hi non modò territi non ſunt, ſed audaciùs etiam contra Deum confidentiùſque fecerunt.

VII. Diocletianus, qui ſcelerum inventor & malorum machinator fuit, cùm diſperderet omnia, nec à Deo quidem manus potuit abſtinere. Hic orbem terræ ſimul & avaritia & timiditate ſubvertit. Tres enim participes regni ſui fecit, in quatuor partes orbe diviſo, & multiplicatis exercitibus, cùm ſinguli eorum longè majorem numerum militum habere contenderent quàm priores Principes habuerant cùm ſoli rem publicam gererent. Adeo major eſſe cœperat numerus accipientium quàm dantium, ut enormitate indictionum conſumptis viribus colonorum, deſererentur agri & culturæ verterentur in ſilvam. Et ut omnia terrore complerentur, provinciæ quoque in fruſta conciſæ, multi præſides & plura officia ſingulis regionibus ac penè jam civitatibus incubare, item rationales multi & magiſtri & vicarij Præfectorum, quibus omnibus civiles actus admodum rari, ſed condemnationes tantùm & proſcriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium, non dicam crebræ, ſed perpetuæ, & in exactionibus injuriæ non ferendæ. Hæc quoque tolerari poſſunt quæ ad exhibendos milites ſpectant. Idem inſatiabili avaritia theſauros nunquam minui volebat, ſed ſemper extraordinarias opes ac largitiones

congerebat, ut ea quæ recondebat integra atque inviolata ſervaret. Idem cùm variis iniquitatibus immenſam faceret caritatem, legem pretiis rerum venalium ſtatuere conatus eſt. Tunc ob exigua & vilia multus ſanguis effuſus, nec venale quicquam metu apparebat, & caritas multò deteriùs exarſit, donec lex neceſſitate ipſa poſt multorum exitium ſolveretur. Huc accedebat infinita quædam cupiditas ædificandi, non minor provinciarum exactio in exhibendis operariis & artificibus & plauſtris omnibus quæcunque ſint fabricandis operibus neceſſaria. Hic baſilicæ, hic circus, hic moneta, hic armorum fabrica; hic uxori domus, hic filiæ. Repentè magna pars civitatis exceditur. Migrabant omnes cum conjugibus ac liberis, quaſi urbe ab hoſtibus capta. Et cùm perfecta hæc fuerant cum interitu provinciarum, Non rectè facta ſunt, aiebat, alio modo fiant. Rurſus dirui ac mutari neceſſe erat, iterum fortaſſe caſura. Ita ſemper dementabat, Nicomediam ſtudens urbi Romæ coæquare. Iam illud prætereo, quàm multi perierint poſſeſſionum aut opum gratia. Hoc enim uſitatum & ferè licitum conſuetudine malorum. Sed in hoc illud fuit præcipuum, quòd ubicunque cultiorem agrum viderat aut ornatius ædificium, jam parata domino calumnia & pœna capitalis, quaſi non poſſet rapere aliena ſine ſanguine.

VIII. Quid frater ejus Maximianus, qui eſt dictus Herculius, non diſſimilis ab eo? Nec enim poſſent in amicitia tam fideli cohærere niſi eſſet in utroque mens una, eadem cogitatio, par voluntas, æqua ſententia. Hoc ſolùm differebant, quòd avaritia minori altero fuit plus, majori verò minùs, ſed plus timiditatis, plus verò animi, non ad bene faciendum, ſed ad malè. Nam cùm ipſam imperij ſedem teneret Italiam, ſubjacerentque opulentiſſi-

mæ provinciæ vel Africa vel Hiſpania, non erat in cuſtodiendis opibus tam diligens, quarum illi copia ſuppetebat. Et cùm opus eſſet, non deerant locupletiſſimi ſenatores qui ſubornatis indiciis affectaſſe imperium dicerentur, ita ut effoderentur aſſiduè lumina ſenatus. Cruentiſſimus fiſcus malè partis opibus affluebat. Iam libido in homine peſtifero, non modò ad corrumpendos mores, quod eſt odioſum ac deteſtabile, verùm etiam ad violandas primorum filias. Nam quacunque iter fecerat, avulſæ à conſpectu parentum virgines, ſtatim præſto. His rebus beatum ſe judicabat; his conſtare felicitatem imperij ſui putabat, ſi libidini & cupiditati malæ nihil denegaret.

Conſtantium prætereo, quoniam diſſimilis ceterorum fuit, dignuſque qui ſolus orbem teneret.

IX. Alter verò Maximianus, quem ſibi generum Diocletianus aſciverat, non his duobus tantùm quos tempora noſtra ſenſerunt, ſed omnibus qui fuerunt malis pejor. Inerat huic beſtiæ naturalis barbaries, efferitas à Romano ſanguine aliena. Non mirum, cùm mater ejus Tranſdanuviana infeſtantibus Carpis in Daciam novam tranſjecto amne confugerat. Erat etiam corpus moribus congruens, ſtatu celſus, caro ingens & in horrendam magnitudinem diffuſa & inflata. Denique & verbis & actibus & aſpectu terrori omnibus ac formidini fuit. Socer quoque eum metuebat acerrimè. Cujus timoris hæc fuit cauſa. Narſeus Rex Perſarum concitatus domeſticis exemplis avi ſui Saporis, ad occupandum orientem cum magnis copiis inhiabat. Tunc Diocletianus, ut erat in omni tumultu meticuloſus animique disjectus, ſimul & exemplum Valeriani timens, non auſus eſt obviam tendere, ſed hunc per Armeniam miſit, ipſe in oriente ſubſiſtens & aucupans exitus rerum. Ille inſidiis ſuis barbaros, quibus mos eſt cum omnibus ſuis

ad bellum pergere, multitudine impeditos & ſarcinis occupatos non difficiliter oppreſſit; fugatoque Narſeo Rege, reverſus cum præda & manubiis ingentibus, ſibi attulit ſuberbiam, Diocletiano timorem. In tantos namque faſtus poſt hanc victoriam elevatus eſt ut jam detractaret Cæſaris nomen. Quod cùm in litteris ad ſe datis audiſſet, truci vultu ac voce terribili exclamabat: Quouſque Cæſar? Exinde inſolentiſſimè agere cœpit, ut ex Marte ſe procreatum & videri & dici vellet, tamquam alterum Romulum; maluitque Romulam matrem ſtupro infamare, ut ipſe diis oriundus videretur. Sed differo de factis ejus dicere, ne confundam tempora. Poſtea enim quàm nomen Imperatoris accepit, exuto ſocero, tum demum furere cœpit & contemnere omnia. Diocles enim ante imperium vocabatur. Cùm rem publicam talibus conſiliis & talibus ſociis everteret, cùm pro ſceleribus ſuis nihil non mereretur, tamdiu tamen ſumma felicitate regnavit quandiu manus ſuas juſtorum ſanguine non inquinaret. Quam verò cauſam perſequendi habuerit, exponam.

X. Cùm ageret in partibus orientis, ut erat pro timore ſcrutator rerum futurarum, immolabat pecudes, & in jecoribus eorum ventura quærebat. Tum quidam miniſtrorum ſcientes Dominum, cùm adſiſterent immolanti, impoſuerunt frontibus ſuis immortale ſignum. Quo facto, fugatis dæmonibus, ſacra turbata ſunt. Trepidabant aruſpices, nec ſolitas in extis notas videbant; & quaſi non litaſſent, ſæpius immolabant. Verùm identidem mactatæ hoſtiæ nihil oſtendebant, donec magiſter ille aruſpicum Tagis, ſeu ſuſpicione, ſeu viſu, ait idcirco non reſpondere ſacra quòd rebus divinis profani homines intereſſent. Tunc ira furens ſacrificare non eos tantùm qui ſacris miniſtrabant, ſed univerſos qui erant in palatio juſſit, & in eos, ſi detractaſſent, verbe-

ribus animadverti; datiſque ad Præpoſitos litteris, etiam milites cogi ad nefanda ſacrificia præcepit, ut qui non paruiſſent, militia ſolverentur. Hactenus furor ejus & ira proceſſit, nec ampliùs quicquam contra legem aut religionem Dei fecit. Deinde interjecto aliquanto tempore in Bithyniam venit hyematum; eodemque tum Maximianus quoque Cæſar inflammatus ſcelere advenit, ut ad perſequendos Chriſtianos inſtigaret ſenem vanum, qui jam principium fecerat. Cujus furoris hanc cauſam fuiſſe cognovi.

XI. Erat mater ejus deorum montium cultrix, mulier admodum ſuperſtitioſa. Quæ cùm eſſet dapibus ſacrificabat penè cotidie, ac vicariis ſuis epulis exhibebat. Chriſtiani abſtinebant; & illa cum gentibus epulante, jejuniis hi & orationibus inſiſtebant. Hinc concepit odium adversùs eos, ac filium ſuum non minùs ſuperſtitioſum querelis muliebribus ad tollendos homines incitavit. Ergo habito inter ſe per totam hyemem conſilio, cùm nemo admitteretur, & omnes de ſummo ſtatu rei publicæ tractari arbitrarentur, diù ſenex furori ejus repugnavit, oſtendens quàm pernicioſum eſſet inquietari orbem terræ, fundi ſanguinem multorum. illos libenter mori ſolere. ſatis eſſe ſi palatinos tantùm ac milites ab ea religione prohiberet. Nec tamen deflectere potuit præcipitis hominis inſaniam. Placuit ergo amicorum ſententiam experiri. Nam erat hujus malitiæ. Cùm bonum quid facere decreviſſet, ſine conſilio faciebat, ut ipſe laudaretur. Cùm autem malum, quoniam id reprehendendum ſciebat, in conſilium multos advocabat, ut aliorum culpæ aſcriberetur quicquid ipſe deliquerat. Admiſſi ergo judices pauci & pauci militares, ut dignitate antecedebant, interrogabantur. Quidam proprio adversùs Chriſtianos odio inimicos deorum & hoſtes religionum publica-

rum tollendos eſſe cenſuerunt, & qualiter ſentiebant, intellecta hominis voluntate, vel timentes vel gratificari volentes in eandem ſententiam congruerunt. Nec ſic quidem flexus eſt Imperator ut accommodaret aſſenſum, ſed deos potiſſimùm conſulere ſtatuit, miſitque aruſpicem ad Apollinem Mileſium. Reſpondit ille ut divinæ religionis inimicus. Traductus eſt itaque à propoſito. Et quoniam nec amicis nec Cæſari nec Apollini poterat reluctari, hanc moderationem tenere conatus eſt ut eamrem ſine ſanguine tranſigi juberet, cùm Cæſar vivos cremari vellet qui ſacrificio repugnaſſent.

XII. Inquiritur peragendæ rei dies aptus, & felix, ac potiſſimùm Terminalia deliguntur, quæ ſunt ad ſeptimum Kalendas Martias, ut quaſi terminus imponeretur huic religioni. Ille dies primus leti primuſque malorum cauſa fuit quæ & ipſis & orbi terrarum acciderunt. Qui dies cùm illuxiſſet, agentibus conſulatum ſenibus ambobus octavum & ſeptimum, repentè adhuc dubia luce ad Eccleſiam profectus cum ducibus & tribunis & rationalibus venit; & revulſis foribus, ſimulacrum Dei quæritur. Scripturæ repertæ incenduntur, datur omnibus præda. Rapitur, trepidatur, diſcurritur. Ipſi verò in ſpeculis (in alto enim conſtituta Eccleſia ex palatio videbatur) diù inter ſe concertabant utrum ignem potiùs ſupponi oporteret. Vicit ſententia Diocletianus, cavens ne magno incendio facto pars aliqua civitatis arderet. Nam multæ ac magnæ domus ab omni parte cingebant. Veniebant igitur prætoriani acie ſtructa cum ſecuribus & aliis ferramentis; & immiſſi undique, tamen illud editiſſimum paucis horis ſolo adæquarunt.

Virg. 4. Æneid.

XIII. Poſtridie propoſitum eſt edictum quo cavebatur ut religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate, tormentis ſubjecti eſſent ex

quocunque ordine aut gradu venirent, adversùs eos omnes actio caleret, ipſi non de injuria, non de adulterio, non de rebus ablatis agere poſſent, libertatem denique ac vocem non haberent. Quod edictum quidam, etſi non rectè, magno tamen animo diripuit & conſcidit, cùm irridens diceret victorias Gothorum & Sarmatarum præpoſitas. Statimque productus, non modò extortus, ſed etiam legitimè coctus, cum admirabili patientia poſtremò exuſtus eſt.

XIV. Sed Cæſar non contentus eſt edicti legibus. Aliter Diocletianum aggredi parat. Nam ut illum ad propoſitum crudeliſſimæ perſecutionis impelleret, occultis miniſtris palatio ſubjecit incendium. Et cùm pars quædam conflagraſſet, Chriſtiani arguebantur velut hoſtes publici, & cum ingenti invidia ſimul cum palatio Chriſtianorum nomen ardebat. illos conſilio cum eunuchis habito de extinguendis Principibus cogitaſſe, duos Imperatores domi ſuæ penè vivos eſſe combuſtos. Diocletianus verò, qui ſemper ſe volebat videri aſtutum & intelligentem, nihil potuit ſuſpicari; ſed ira inflammatus, excarnificari omnes ſuos protinus præcepit. Sedebat ipſe, atque innocentes igne torrebat. Item judices univerſi, omnes denique qui erant in palatio magiſtri, data poteſtate torquebant. Erant certantes quis prior aliquid inveniret. Nihil uſquam reperiebatur; quippe cùm familiam Cæſaris nemo torqueret. Aderat ipſe & inſtabat, nec patiebatur iram inconſiderati ſenis deflagrare. Sed quindecim diebus interjectis, aliud rurſum incendium molitus eſt. Sed celeriùs animadverſum, nec tamen auctor apparuit. Tunc Cæſar medio hyemis profectione parata prorupit, eodem die conteſtans fugere ſe ne vivus arderet.

XV. Furebat ergo Imperator jam non in domeſticos tantùm, ſed in omnes, & primam omnium filiam Valeriam conjugemque Priſcam ſacrificio

pollui coëgit. Potentiſſimi quondam eunuchi necati, per quos palatium & ipſe antè conſtabat. Comprehenſi Preſbyteri ac miniſtri, & ſine ulla probatione ad confeſſionem damnati, cum omnibus ſuis deducebantur. Omnis ſexus & ætatis homines ad exuſtionem rapti. Nec ſinguli, quoniam tanta erat multitudo, & gregatim circumdato igni ambiebantur domeſtici, alligatis ad collum molaribus mari mergebantur. Nec minùs in ceterum populum perſecutio violenter incubuit. Nam judices per omnia templa diſperſi, univerſos ad ſacrificia cogebant. Pleni carceres erant. Tormentorum genera inaudita excogitabantur; & ne cui temerè jus diceretur, aræ in ſecretariis ac pro tribunali poſitæ, ut litigatores priùs ſacrificarent, atque ita cauſas ſuas dicerent. ſic ergo ad judices tamquam ad deos adiretur. Et jam litteræ ad Maximianum atque Conſtantium commeaverant ut eadem facerent. Eorum ſententia in tantis rebus expectata non erat. Et quidem ſenex Maximianus libens paruit per Italiam, homo non adeo clemens. Nam Conſtantius, ne diſſentire à majorum præceptis videretur, conventicula, id eſt parietes, qui reſtitui poterant, dirui paſſus eſt, verum autem Dei templum, quod eſt in hominibus, incolume ſervavit.

XVI. Vexabatur ergo univerſa terra, & præter Gallias, ab oriente uſque ad occaſum tres acerbiſſimæ beſtiæ ſæviebant. Non mihi ſi linguæ centum, oraque centum, ferrea vox, omnes ſcelerum comprendere formas, omnia pœnarum percurrere nomina poſſem quæ judices per provincias juſtis atque innocentibus intulerunt. Verùm quid opus eſt illa narrare, præcipuè tibi, Donate cariſſime, qui præter ceteros tempeſtatem turbidæ perſecutionis expertus es? Nam cùm incidiſſes in Flaccinum Præfectum, non puſillum homicidam,

Virgil. 6. Æneid.

deinde in Hieroclem ex Vicario Præſidem, qui auctor & conſiliarius ad faciendam perſecutionem fuit, poſtremò in Priſcillianum ſucceſſorem ejus, documentum omnibus invictæ fortitudinis præbuiſti. Novies enim tormentis cruciatibuſque variis ſubjectus, novies adverſarium glorioſa confeſſione viciſti. Novem præliis zabulum cum ſatellitibus ſuis debellaſti, novem victorijs ſeculum cum ſuis terroribus triumphaſti. Quàm jocundum illud ſpectaculum Deo fuit cùm victorem te cerneret, non candidos equos, aut immanes elephantos, ſed ipſos potiſſimùm triumphatores currui tuo ſubjugantem? Hic eſt verus triumphus cùm dominatores dominantur. Victi enim tua virtute ac ſubjugati ſunt, quandoquidem nefanda juſſione contempta, omnes apparatus ac terriculas tyrannicæ poteſtatis fide ſtabili & robore animi profligaſti. Nihil adversùs te verbera, nihil ungulæ, nihil ignis, nihil ferrum, nihil varia tormentorum genera valuerunt. Adimere tibi fidem ac devotionem nulla vis potuit. Hoc eſt eſſe diſcipulum Dei, hoc eſt militem Chriſti, quem nullus hoſtis expugnet, nullus lupus de caſtris cæleſtibus rapiat, nullus laqueus inducat, nullus dolor vincat, nullus cruciatus affligat. Denique poſt illas novem glorioſiſſimas pugnas, quibus à te zabulus victus eſt, non eſt auſus ulteriùs congredi tecum, quem tot prœliis expertus eſt non poſſe ſuperari. Et cùm tibi parata eſſet victrix corona, deſijt ampliùs provocare, ne jam ſumeres. quam licet non acceperis in præſenti, tamen integra tibi pro virtutibus tuis & meritis in regno Dei reſervatur. Sed redeamus ad ordinem rerum.

XVII. Hoc igitur ſcelere perpetrato Diocletianus, cùm jam felicitas ab eo receſſiſſet, perrexit ſtatim Romam, ut illic vicennalium diem celebra-

ret, qui erat futurus ad duodecimum Kalendas Decembres. Quibus ſolemnibus celebratis, cùm libertatem populi Romani ferre non poterat, impatiens & æger animi prorupit ex urbe impendentibus Kalendis Ianuarijs, quibus illi nonus conſulatus deferebatur. Tredecim dies tolerare non potuit ut Romæ potiùs quàm Ravennæ procederet Conſul. Sed profectus hyeme, ſæviente frigore, atque imbribus verberatus, morbum levem ac perpetuum traxit; vexatúſque per omne iter, lectica plurimùm vehebatur. Sic æſtate tranſacta, per circuitum ripæ ſtrigæ Nicomediam venit, morbo jam gravi inſurgente. Quodcunque ſe premi videret, prolatus eſt tamen ut circum quem fecerat dedicaret anno poſt vicennalia repleto. Deinde ita langore oppreſſus ut per omnes deos pro vita ejus rogaretur, donec Idibus Decembribus luctus repentè in palatio, mœſtitia & lacrymæ, judicum trepidatio, & ſilentium. Tota civitate jam non modò mortuum ſed etiam ſepultum dicebant, cùm repentè manè poſtridie pervagari fama quòd viveret, domeſticorum ac judicum vultus alacritate mutari. Non defuerunt qui ſuſpicarentur celari mortem ejus donec Cæſar veniret, ne quid fortè à militibus novaretur. Quæ ſuſpicio tantum valuit ut nemo crederet eum vivere niſi Kalendis Martijs prodiſſet, vix agnoſcendus, quippe qui anno ferè toto ægritudine tabuiſſet. Et ille Idibus Decembribus morte ſopitus animam receperat, nec tamen totam. Demens enim factus eſt, ita ut certis horis inſaniret, certis reſipiſceret.

XVIII. Nec multis pòſt diebus Cæſar advenit, non ut patri gratularetur, ſed ut eum cogeret imperio cedere. Iam conflixerat nuper Maximiano ſene, eumque terruerat injecto armorum civilium metu. Aggreſſus eſt ergo Diocletianum, primùm molliter

& amicè, jam ſenem eſſe dicens, jam minùs validum & adminiſtrandæ rei publicæ inhabilem, debere illum requieſcere poſt labores. Simul & exemplum Nervæ proferebat, qui imperium Trajano tradidiſſet. Ille verò aiebat ei indecens eſſe ſi poſt tantam ſublimis faſtigij claritatem in humilis vitæ tenebras decidiſſet, & minùs tutum, quòd in tam longo imperio multorum ſibi odia quæſiſſet. Nerva verò uno anno imperante, cùm pondus & curam tantarum rerum vel ætate vel inſolentia ferre non quiret, abjeciſſe gubernaculum rei publicæ, atque ad privatam vitam rediſſe, in qua conſenuerat. Verùm ſi nomen Imperatoris cuperet adipiſci, impedimento nihil eſſe quo minùs omnes Auguſti nuncuparentur. At ille, qui orbem totum jam ipſe inhiaverat, cùm inde ſibi aut nihil præter nomen aut multum videbat accedere, reſpondit debere ipſius diſpoſitionem in perpetuum conſervari, ut duo ſint in re publica majores, qui ſummam rerum teneant, item duo minores, qui ſint adjumento. inter duos facilè poſſe concordiam ſervari, inter quatuor pares nullo modo. Si ipſe cedere noluiſſet, ſe ſibi conſulturum, ne ampliùs minor & extremus eſſet. Iam fluxiſſe annos quindecim in Illyricum vel ad ripam Danuvij relegatus cùm gentibus barbaris luctaret, cùm alij intra laxiores & quietiores terras delicatè imperarent. His auditis ſenex languidus, qui jam Maximiani ſenis litteras acceperat ſcribentis quæcunque locutus fuiſſet, & didicerat augeri ab eo exercitum, lacrymabundus, Fiat, inquit, ſi hoc placet. Supererat ut communi conſilio omnium Cæſares legerentur. Quid opus eſt conſilio, cùm ſit neceſſe illis duobus placere quicquid nos fecerimus. Ita planè. Nam illorum filios nuncupari neceſſe eſt. Erat autem Maximiano [filius] Maxentius, hujus ipſius Maximiani gener, homo pernicioſæ ac malæ mentis, adeo ſuperbus & contumax ut neque patrem

neque

[illegible] Licinium [illegible]. Et idcirco [illegible] Constantinus quoque filius erat Constantio, sanctissimus adolescens, & illo faſtigio digniſſimus, qui insigni & decoro habitu corporis, & industria militari, & probis moribus, & comitate singulari, a militibus amaretur, a privatis & optabatur. Eratque tunc praesens, jampridem a Diocletiano factus Tribunus ordinis primi. Quid ergo fiet? Ille, inquit, dignus non est. Qui enim me privatum contempſit, quid faciet, cum imperium acceperit? Hic vero & amabilis est, & sic imperaturus ut patre suo melior & clementior judicetur. Ita fiet, ut ego non poſſim facere quae velim. Eos igitur oportet nuncupari, qui sint in mea potestate, qui timeant, qui nihil faciant nisi meo juſſu. Quos ergo faciemus? Severum, inquit. Illumne ſaltatorem, temulentum, ebrioſum, cui nox pro die est, & dies pro nocte? Dignus, inquit, quoniam militibus fideliter praefuit, & eum misi ad Maximianum, ut ab eo induatur. Esto. Alterum quem dabis? Hunc, inquit, oſtendens Daiam adoleſcentem quendam ſemibarbarum, quem recens juſſerat Maximinum vocari de ſuo nomine. Nam & ipſi Diocletianus nomen ex parte mutaverat ominis causa, quod Maximiano fidem religioſiſſime praeſtitiſſet. Quis eſt hic quem mihi offers? Meus, inquit, affinis. At ille gemebundus, Non, inquit, idoneos homines mihi das, quibus tutela reipublicae committi poſſit. Probavi eos, inquit. Tu videris, qui regimen imperii ſuſcepturus es. Ego ſatis laboravi, & providi quemadmodum me imperante reſpublica ſtaret incolumis. Si quid accesserit adverſi, mea culpa non erit.

XIX. Cum haec eſſent conſtituta, proceditur Kalendis Maiis. Conſtantinum omnes intuebantur. Nulla erat dubitatio. Milites qui aderant, & primores militum electi & acciti ex legionibus, in hunc

[illegible] bant. Erat locus altus extra civitatem ad tria fere millia, in cujus ſummo Maximianus ipſe purpuram ſumſerat, & ibi columna fuerat erecta cum Jovis ſigno. Eo pergitur. Concio militum convocatur. In qua ſenex cum lacrymis alloquitur milites: ſe invalidum eſſe, requiem poſt labores petere, imperium validioribus tradere, alios Cæſares ſubrogare. Summa omnium expectatio quid afferret. Tum repente pronuntiat Severum & Maximinum Cæſares. Obſtupefiunt omnes. In tribunali Conſtantinus adſtabat ſurſum. Hæſitare inter ſe, num Conſtantino nomen mutatum eſſet, cum in conſpectu omnium Maximianus manu retrorſum extenſa protracto a tergo Daza, Conſtantino repulſo, in locum ejus privato habitu conſtituit in medio. Mirari omnes quis eſſet, unde eſſet. Nemo tamen reclamare auſus eſt, cunctis inſperatæ novitatis rei turbatis. Huic purpuram Diocletianus injecit ſuam, quam exutam ſibi, & Diocletianus iterum factus. Tum deſcenditur, & veteranus rex per civitatem vehiculo traductus, in patriam dimittitur. Daza autem nuper a pecoribus & ſilvis, ſtatim ſcutarius, continuo Protector, mox Tribunus, poſtridie Cæſar, accepit Orientem calcandum & conterendum: quippe qui neque militiam neque rempublicam ſciret, jam non pecorum ſed militum paſtor.

XX. Maximianus, poſtquam ſenibus expulſis quod voluit effecit, jam ſe ſolum totius orbis dominum eſſe ſentiebat. Nam Conſtantium, quamvis priorem nominari neceſſe eſſet, contemnebat, quod & mitis eſſet natura, & valetudine corporis impediretur. Expectabat eum brevi obiturum; & ſi non obiiſſet, vel invitum exuere facile videbatur. Quid enim faceret, ſi a tribus cogeretur imperium deponere? Habebat autem Licinium veteris [illegible]

[illegible], cuius conſilio ad omnia [illegible]. Is Iouium Cæſarem facere voluit, ut ſummo amoverent, ut pelleret Conſiliorum locum occuparet Auguſtum [illegible], nec vero ipſe [illegible] [illegible] Cæſarem [illegible], & [illegible] Auguſtum [illegible] & [illegible] Cæſarem [illegible] & [illegible], [illegible]. Hoc [illegible], [illegible] [illegible], [illegible].

XXI. [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] & [illegible], [illegible] Regibus [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible]. Et quia [illegible] & ipſe [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Quid [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

XXIV. [illegible]

[illegible]

Google

pervenit ad [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] per [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Constantinus Augustus [illegible] [illegible] Deo [illegible] [illegible] [illegible] Sanctæ [illegible].

XXV. [illegible] post [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] Constantium [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Sed [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] Constantinum [illegible] non Imperatorem, [illegible] [illegible] Cæſarem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

XXVI. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]tatem mandat, [illegible] quemadmodum [illegible], [illegible] quia [illegible]. [illegible] Quo [illegible] vel [illegible] eſt, [illegible]. Et [illegible] & [illegible]. Severum [illegible], hortatur ad [illegible] imperium, mittit eum cum [illegible] ad expugnandum Maxentium, & [illegible] quo [illegible] eſt, [illegible] [illegible]. Maxentius [illegible] [illegible] [illegible] fieri [illegible] ut [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] quieti [illegible] [illegible]. Patri ſuo poſt depoſitum imperium in Campania moranti purpuram mittit, & bis Auguſtum nominat. Ille vero & rerum novarum cupidus, & qui depoſuerat invitus, libenter arripuit. Severus [illegible], & in [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]. Quid [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], capit [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. Quo [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. Qui [illegible] nihil aliud impetravit niſi bonam mortem. [illegible] [illegible], leniter [illegible] coactus eſt [illegible].

XXVII. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

XXVIII. Poſt [illegible] Maxime-nus [illegible] cœperat, habebat imperium commune cum filio. Sed pater magis probabatur quam [illegible], quippe [illegible] prior & major [illegible], qui tamen patri [illegible] imperium. [illegible] quod non poſſet libere facere quod vellet, & filio [illegible]. Cogitavit ergo expellere adoleſcentem, ut ſibi ſoli vindicaret. Quod [illegible] populum ac milites, quaſi [illegible] de præſentibus reipublicæ malis [illegible]. De quibus cum multa dixiſſet, convertit ad [illegible] manus, & hunc eſſe dicens auctorem malorum, illum principem calamitatum quas res publica ſuſtineret, [illegible] ab humeris eius purpuram. [illegible] & [illegible] eſt. Quamvis [illegible] purpura [illegible], & in tota Roma [illegible] eſt.

XXIX. [illegible] in Gallias, [illegible] eſt, profectus ad [illegible] Maximianum [illegible] compoſuerat [illegible] per [illegible] tenerent, [illegible] quoscumque vellet. [illegible] Dioclet[illegible] [illegible] imperium [illegible] Sic uno tempore [illegible] Quare [illegible] Maximianum [illegible] [illegible] [illegible] Imperatorem [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] Quid vero [illegible], quod [illegible], quæ [illegible]! [illegible] hæc [illegible] [illegible] Vnde igitur hæc, ô [illegible] tyranne, [illegible], cùm omnes fru- [illegible] universis [illegible] eripias! Q[illegible] pro [illegible] sub [illegible] quod [illegible].

XXXII. N[illegible], [illegible] Maximinus [illegible] [illegible] At ille [illegible] [illegible] Licinium Augustum [illegible] Maximianum & Constantinum filios Augustorum [illegible] Maximianum [illegible] [illegible].

XXXIII. [illegible] Nos [illegible] [illegible] [illegible] & [illegible]

tunc unde [illegible] tollebatur. Sequit [illegible] conſtituere mediatorem, perinde quoque [illegible] vultu. & quanto magis [illegible] ſi Deus [illegible] quam [illegible], intelligit. Caſtere magiſtri [illegible] dos, Clerici, [illegible], Philoſophos. [illegible] Medici [illegible] tribuuntur. [illegible] promouent. Conſugiunt ad idola. Apud [illegible] pus diabolo, [illegible] Deo Apo[illegible] tam. Malum multo [illegible] peccato abeunt, & infernis [illegible] compl[illegible]. Compunctionem [illegible] & maledictionem [illegible] dubitur. Nos [illegible] Medici, vel ſiue ſpe [illegible], fruere, [illegible] percuſſis [illegible] centra comprehende, [illegible] nunc per palatium, [illegible] peruenit. [illegible] tot [illegible] & [illegible]. [illegible] ſunt, [illegible] pater [illegible] ſolem [illegible] tur. Clemens [illegible] ali [illegible] ſuo [illegible], quo- lo ingenio [illegible] tantur. Apparentem [illegible] lecto [illegible] ſolo [illegible], [illegible] tum [illegible] tres [illegible]. Quin [illegible], [illegible] fratribus [illegible]; & tamen [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] ve [illegible] patrem [illegible] Septem [illegible] ad [illegible] les [illegible] cum [illegible] rat. Aliorum, [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] patrem, [illegible] [illegible] ad [illegible] [illegible] Deo [illegible] tribus, [illegible] [illegible] [illegible].

XXIV. [illegible]

L[illegible] [illegible] cùm [illegible], [illegible] [illegible], cùm [illegible] [illegible] Kalendas Martias [illegible].

XXXVI. [illegible] ab oriente [illegible] occupatis, ac Licinio [illegible] ad fretum Chalcedonium [illegible] bithyniam, quo [illegible] Constantem [illegible] ret, cum [illegible] Discordes [illegible] bellum. Diversas [illegible] certe [illegible] & [illegible], & in ipso [illegible] fœdus [illegible] rus & [illegible] in Syria & in Ægyptum [illegible] [illegible] Christianis [illegible] lit, [illegible] ne [illegible] civitates suas Christianis [illegible] tuere [illegible] [illegible] sponte [illegible] [illegible] per [illegible] [illegible] & [illegible] Patriarchae [illegible] [illegible] patriae [illegible] Nazareno [illegible] [illegible] [illegible]

XXXVII.

XXXVII. Hæc ille moliens, Conſtantini litteris deterretur. Diſſimulavit ergo. Et tamen ſi quis inciderat, mari occulte mergebatur. Conſuetudinem quoque ſuam non intermiſit ut in palatio per ſingulos dies ſacrificaretur. Et hoc primus invenerat ut animalia omnia quibus veſcebatur, non à coquis, ſed à ſacerdotibus ad aras immolarentur, nihilque prorsùs menſæ apponeretur niſi aut delibatum aut ſacrificatum aut perfuſum mero; ut quiſquis ad cœnam vocatus eſſet, inquinatus inde atque impurus exiret. In ceteris quoque negotiis fuit ſimilis. Nam ſi quid reliqui vel Diocles vel Maximianus reliquerant, hic abraſit, ſine ullo pudore auferens omnia. Itaque horrea privatorum claudebantur, apothecæ obſignabantur, debita in futuros annos exigebantur. Hinc fames agris [non] ferentibus, hinc caritas inaudita. Armentorum ac pecorum greges ex agris rapiebantur ad ſacrificia cotidiana, quibus eos adeo corruperat ut aſpernarentur annonam, & effundebant paſſim ſine delectu, ſine modo, cùm lites univerſos, quorum numerus ingens erat, pretioſis veſtibus & aureis nummis expungerent, gregariis & tyronibus argentum daret, barbaros omni genere largitionis honoraret. Nam quod viventium bona vel auferebat, vel dono ſuis dabat, [prout] quiſque petierat aliena, neſcio an agendas illi fuiſſe gratias putem quod more clementium latronum incruenta ſpolia detrahebat.

XXXVIII. Illud vero capitale & ſupra omnes qui fuerunt corrumpendi cupiditas, quid dicam neſcio, niſi cœca & effrenata, & tamen his verbis exprimere pro indignatione ſua non poteſt. Vincit officium linguæ ſceleris magnitudo. Eunuchi, lenones, ſcrutabantur omnia. Vbicumque liberalior facies erat, ſecedendum patribus ac maritis fuit. Detrahebantur nobilibus fœminis veſtes, itemque virginibus,

& per ſingulos artus inſpiciebantur, ne qua pars corporis regio cubili eſſet indigna. Si qua detractaverat, in aqua necabatur, tamquam majeſtatis crimen eſſet. Sub illo adultero aliqui conſtupratis uxoribus, quas ob caſtitatem ac fidem cariſſimas habebant, cùm dolorem ferre non poſſent, ſe ipſos etiam necaverunt. Sub hoc miniſtro pudicitiæ integritas nulla, niſi ubi barbaram libidinem deformitas inſignis arcebat. Poſtremò hunc jam induxerat morem ut nemo uxorem ſine permiſſu ejus duceret, ut ipſe in omnibus nuptiis prægustator eſſet. Ingenuas virgines imminutas ſervis ſuis donabat uxores. Sed & Comites ejus ſub tali Principe imitabatur . . . . . . ſuorum cubilia impune violabant. Quis enim vindicaret? Mediocrium verò filias ut cuique libuerat rapiebat. Primariæ, quæ rapi non poterant, in beneficiis petebantur, nec recuſari licebat, ſubſcribente Imperatore, quin aut pereundum eſſet, aut habendus gener aliquis barbarus. Nam fere nullus ſtipator in latere ei niſi ex gente eorum qui à Gothis tempore vicennalium terris ſuis pulſi, Maximiano ſe tradiderunt, malo generis humani, ut illi barbaram ſervitutem fugientes, in Romanos dominarentur. His ſatellitibus & protectoribus cinctus orientem ludibrio habuit.

XXXIX. Denique cùm libidinibus ſuis hanc legem dediſſet ut fas putaret quicquid concupiſſet, ne ab Auguſta quidem, quam nuper appellaverat matrem, potuit temperare. Venerat poſt obitum Maximiani ad eum Valeria, cùm ſe putaret in partibus ejus tutiùs moraturam, eo maxime quod habebat uxorem. Sed animal nefarium protinus inardeſcit. Adhuc in atris veſtibus erat mulier, nondum luctus tempore impleto. Legatis præmiſſis in matrimonio poſtulat, ejecturus uxorem ſi impetraſſet. Reſpondit illa liberè quæ ſola poterat, primò non

poſſe de nuptiis in illo ferali habitu agere, tepidis adhuc cineribus mariti ſui patris ejus; deinde illum impie facere quod ſibi fidam conjugem repudiet, idem utique facturus & ſibi; poſtremo, nefas eſſe illius nominis ac loci feminam ſine more, ſine exemplo, maritum alterum experiri. Nuntiatur homini quid eſſet auſa. Libido in iram furoremque convertitur. Statim mulierem proſcribit, bona ejus rapit, aufert comites, ſpadones in tormentis necat, ipſam cum matre in exilium relegat, nec in locum certum, ſed huc atque illuc præcipitem cum ludibrio exturbat, & amicas ejus afficto adulterio damnat.

XL. Erat clariſſima femina cui ex filiis juvenibus jam nepotes erant. Hanc Valeria tamquam matrem alteram diligebat, cujus conſilio negatam ſibi ſuſpicabatur. Dat negotium Præſidi Eratineo ut eam cum dedecore interficiat. Huic aliæ duæ adjunguntur æquè nobiles, quarum altera veſtalem famulam virginem Romæ reliquerat, furtivè tunc Valeriæ familiaris. Altera virum habuit ſenatorem, non nimis Auguſtæ proxima. Sed utraque ob eximiam pulchritudinem corporis ac pudicitiam necabatur. Rapiuntur ſubitò mulieres, non ad judicium, ſed ad latrocinium. Nec enim quiſquam accuſator extabat. Invenitur quidam Iudæus ob alia facinora reus, qui ſpe impunitatis inductus adversùs inſontes mentiatur. Iudex æquus & diligens extra civitatem cum præſidio, ne lapidibus obruatur, protulit. Agebatur hæc tragœdia Nicææ. Inrogantur tormenta Iudæo, dum quæ juſſus .... loqueretur, pugnis a tortoribus coercentur. Innocentes duci jubentur. Fletus & comploratio, non illius tantùm mariti, qui aderat bene meritæ uxori, ſed omnium quos res indigna & inaudita contraxerat. Ac ne impetu populi de carnificum

manibus raperentur, promoti militari modo inſtructibile mens eſſagitari proſequuntur. Ita mediæ inter cuneos armatorum ad ſupplicium deductæ. Iacuiſſent inſepultæ, domeſticis in fugam verſis, niſi eas furtiva amicorum miſericordia ſepeliſſet. Nec adultero impunitas promiſſa perſolvitur; ſed patibulo adfixus, aperuit omne myſterium, & ſub extremo ſpiritu inquit omnibus qui videbant, innocentes occiſas eſſe teſtatur.

XLI. Auguſta verò in deſertas quaſdam Syriæ ſolitudines relegata, patrem ſuum Diocletianum per occultos gnarum calamitatis ſuæ fecit. Mittit ille legatos, & rogat ut ad ſe filiam remittat. Nihil proficit. Iterum ac ſæpius obſecrat. Non remittitur. Poſtremò cognatum ſuum quendam militarem ac potentem virum legat, qui eum beneficiorum ſuorum admonitum deprecetur. Is quoque imperfecta legatione irritas preces renuntiat.

XLII. Eodemque tempore ſenis Maximiani ſtatuæ Conſtantini juſſu revellebantur, & imagines cum quo pictus eſſet detrahebantur. Et quia ſenes ambo ſimul plerunque picti erant, & imagines ſimul deponebantur amborum. Itaque cùm videret vivus quod nulli unquam Imperatorum acciderat, duplici ægritudine adfectus, moriendum ſibi eſſe decrevit. Iactabat ſe huc atque illuc, æſtuante anima per dolorem, nec ſomnum nec cibum capiens. Suſpiria & gemitus, crebræ lacrymæ, jugis volutatio corporis, nunc in lecto, nunc humi. Ita viginti annorum feliciſſimus Imperator, ad humilem vitam dejectus adeo & proculcatus injuriis, atque in odium vitæ dejectus, poſtremo fame atque angore confectus eſt.

XLIII. Vnus jam ſupererat de adverſariis Dei, cujus nunc exitum ruinamque ſubjectam. Cùm haberet æmulationem adversùs Licinium, quia præ-

latus ei à Maximiano fuerat, licèt nuper cum eo amicitiam confirmaſſet, tamen ut audivit Conſtantini ſororem Licinio eſſe deſponſam, exiſtimavit affinitatem illam duorum Imperatorum contra ſe copulari. Et ipſe legatos ad urbem miſit occultè, ſocietatem Maxentij atque amicitiam poſtulans. Scribit etiam familiariter. Recipiuntur legati benignè, fit amicitia, utriuſque imagines ſimul locantur. Maxentius tamquam divinum auxilium libenter amplectitur. Iam enim bellum Conſtantino indixerat, quaſi necem patris ſui vindicaturus. Vnde ſuſpicio inciderat ſenem illum inteſtabilem finxiſſe diſcordiam cum filio ut ad alios ſuccidendos viam ſibi faceret, quibus omnibus ſublatis, ſibi ac filio totius orbis imperium vindicaret. Sed id falſum fuit. Nam id propoſiti habebat, ut & filio & ceteris extinctis, ſe ac Diocletianum reſtitueret in regnum.

XLIV. Iam mota inter eos fuerant arma civilia. Et quamvis ſe Maxentius Romæ contineret, quòd reſponſum acceperat periturum eſſe ſi extra portas urbis exiſſet, tamen bellum per idoneos duces gerebatur. Plus virium Maxentio erat, quod & patris ſui exercitum receperat à Severo, & ſuum proprium de Mauris atque Italis nuper extraxerat. Dimicatum, & Maxentiani milites prævalebant, donec poſtea confirmato animo Conſtantinus, & ad utrumque paratus, copias omnes ad urbem propiùs admovit, & e regione pontis Mulvij conſedit. Imminebat dies quo Maxentius imperium ceperat, qui eſt ad ſextum Kalendas Novembris, & quinquennalia terminabantur. Commonitus eſt in quiete Conſtantinus ut cæleſte ſignum Dei notaret in ſcutis, atque ita prælium committeret. Fecit ut juſſus eſt, & tranſverſa X littera ſummo capite circumflexo Chriſto in ſcutis notat. Quo ſigno armatus exercitus capit ferrum. Procedit hoſtis obviam ſine Imperatore, pontemque

tranſgreditur. Acies pari fronte concurrit. Summa vi utrinque pugnatur. Neque his fuga nota, neque illis. Fit in urbe ſeditio, & dux increpitatur velut deſertor ſalutis publicæ. Cùmque repente populus Circenſes enim natali ſuo & debita voce ſubclamat Conſtantinum vinci non poſſe. Qua voce conſternatus proripit ſe, ac vocatis quibuſdam ſenatoribus, libros Sibyllinos inſpici jubet, in quibus repertum eſt illo die hoſtem Romanorum eſſe periturum. Quo reſponſo in ſpem victoriæ inductus procedit, in aciem venit. Pons à tergo ejus ſcinditur. Eo viſo pugna crudeſcit, & manus Dei ſupererat aciei. Maxentianus proteritur, ipſe in fugam verſus properat ad pontem, qui interruptus erat, ac multitudine fugientium preſſus in Tyberim deturbatur. Confecto tandem acerbiſſimo bello, cum magna ſenatus populique Romani lætitia ſuſceptus Imperator Conſtantinus Maximini perfidiam cognoſcit, litteras deprehendit, ſtatuas & imagines invenit. Senatus Conſtantino virtutis gratia primi nominis titulum decrevit, quem ſibi Maximinus vindicabat: ad quem victoria liberatæ urbis cùm fuiſſet adlata, non aliter accepit quàm ſi ipſe victus eſſet. Cognito deinde Senatus decreto ſic exarſit dolore ut inimicitias apertè profiteretur, convicia jocis mixta adversùs Imperatorem maximum diceret.

XLV. Conſtantinus rebus in urbe compoſitis, hyeme proxima Mediolanum contendit. Eodem Licinius advenit, ut acciperet uxorem. Maximinus ubi eos intellexit nuptiarum ſolemnibus occupatos, exercitum movit è Syria hyeme quam cùm maxime ſæviente, & manſionibus geminatis in Bithyniam concurrit debilitato agmine. Nam maximis imbribus & nivibus & luto & frigore & labore jumenta omnis generis amiſſa ſunt, quorum miſerabiles per viam ſtrages ſpeciem jam futuri belli & ſimilem cla-

dem militibus nuntiabat. Nec ipſe intra fines ſuos moratus eſt; ſed transjecto protinus freto, ad Byzantij portas acceſſit armatus. Erant ibi milites præſidiarij, ad hujuſmodi caſus à Licinio conlocati. Hos primùm muneribus & promiſſis illicere tentavit, poſtea vi & oppugnatione terrere. nec tamen quicquam vis aut promiſſa valuerunt. Iam conſumpti erant dies undecim, per quos fuit ſpatium nuntios litteraſque mittendi ad Imperatorem, cùm milites non fide ſed paucitate diffiſi ſeipſos dediderunt. Hinc promovit Heracleam; & illic eadem ratione detentus, aliquot dierum tempus amiſit. Et jam Licinius feſtinato itinere cum paucis Adrianopolim venerat, cùm ille accepta in deditione Perintho, aliquanto moratus, proceſſit ad manſionem milia decem & octo. Nec enim poterat ulterius, Licinio jam ſecunda manſione tenente. deſtante militibus totidemque collectis ex proximo quantis potuit militibus pergebat obviam Maximino, magis ut eum moraretur quàm propoſito dimicandi aut ſpe victoriæ. Quippe cùm ille ſeptuaginta milium armatorum exercitum duceret, ipſe vix triginta milium numerum collegiſſet. Sparſi enim milites per diverſas regiones fuerant, & adunari omnes anguſtiæ temporis non ſinebant.

XLVI. Propinquantibus ergo exercitibus, jam futurum propediem prælium videbatur. Tum Maximinus ejuſmodi votum Iovi vovit, ut ſi victoriam cepiſſet, Chriſtianorum nomen extingueret funditusque deleret. Tunc proxima nocte Licinio quieſcenti adſiſtit angelus Dei monens ut ocyus ſurgeret atque oraret Deum ſummum cum omni exercitu ſuo, illius fore victoriam ſi feciſſet. Poſt has voces cùm ſurgere ſibi viſus eſſet, & cum ipſo qui monebat adſtaret, tunc docebat eum quomodo & quibus verbis eſſet orandum. Diſcuſſo deinde ſomno, no-

tarium juſſit aſciri, & ſicut audierat, hæc verba dictavit. *Summe Deus, te rogamus. Sancte Deus, te rogamus. Omnem juſtitiam tibi commendamus, ſalutem noſtram tibi commendamus, imperium noſtrum tibi commendamus. Per te vivimus, per te victores & felices exiſtimus. Summe ſancte Deus, preces noſtras exaudi. Brachia noſtra ad te tendimus. Exaudi ſancte ſumme Deus.* Scribuntur hæc in libellis pluribus, & per Præpoſitos Tribunoſque mittuntur, ut ſuos quiſque milites doceat. Crevit animus univerſis victoriam ſibi credentibus de cælo nuntiatam. Statuit Imperator prælium diei Kalendarum Maiarum, quæ octavum annum nuncupationis ejus implebant; ut ſuo potiſſimùm natali vinceretur, ſicut ille victus eſt Romæ. Maximinus voluit præire maturiùs; pridie manè aciem compoſuit, ut natalem ſuum poſtridie victor celebraret. Nuntiatur in caſtra moviſſe Maximinum. Capiunt milites arma, obviamque procedunt. Campus intererat ſterilis ac nudus, quem vocant ſerenum. Erat jam utraque acies in conſpectu. Liciniani ſcuta deponunt, galeas reſolvunt, ad cælum manus tendunt, præeuntibus Præpoſitis, & poſt Imperatorem precem dicunt. Audit acies peritura precantium murmur. Illi oratione ter dicta, virtute jam pleni, reponunt capitibus galeas, ſcuta tollunt. Procedunt Imperatores ad colloquium. Ferri non potuit Maximinus ad pacem. Contemnebat enim Licinium, ac deſertum iri à militibus exiſtimabat, quòd ille eſſet in largiendo tenax, ipſe autem profuſus; eoque propoſito moverat bellum, ut exercitu Licinij ſine certamine accepto, ad Conſtantinum duplicatis viribus ſtatim pergeret.

XLVII. Ergo propiùs acceditur, tubæ canunt, ſigna procedunt. Liciniani impetu facto adverſarios invadunt. Illi verò perterriti, nec gladios expedire

nec tela jacere quiverunt. Maximinus aciem circumire, ac milites Licinianos nunc precibus ſollicitare, nunc donis. Nullo loco auditur. Fit impetus in eum, & ad ſuos refugit. Cædebatur acies ejus impune, & tantus numerus legionum, tanta vis militum à paucis metebatur. Nemo nominis, nemo virtutis, nemo veterum præmiorum memor; quaſi ad devotam mortem non ad prælium veniſſent, ſic eos Deus ſummus jugulandos ſubjecit inimicis. Iam ſtrata erat ingens multitudo. Videt Maximinus aliter rem geri quàm putabat. Projecit purpuram, & ſumpta veſte ſervili fugit, ac fretum trajecit. ac in exercitu pars dimidia proſtrata eſt, pars autem vel dedita vel in fugam verſa eſt. Ademerat enim pudorem deſerendi deſertor Imperator. At ille Kalendis Maijs, id eſt, una nocte atque una die, Nicomediam alia nocte pervenit, cùm locus prœlij abeſſet milia centum ſexaginta; raptiſque filiis & uxore & paucis ex palatio comitibus, petivit orientem. Sed in Cappadocia collectis ex fuga & ab oriente militibus ſubſtitit. Ita veſtem reſumpſit.

XLVIII. Licinius vero, accepta exercitus parte ac diſtributa, trajecit exercitum in Bithyniam paucis poſt pugnam diebus; & Nicomediam ingreſſus, gratiam Deo, cujus auxilio vicerat, retulit, ac die Iduum Iuniarum Conſtantino atque ipſo ter Conſulibus de reſtituenda Eccleſia hujuſmodi litteras ad Præſidem datas proponi juſſit.

Cùm feliciter tam ego Conſtantinus Auguſtus quàm etiam ego Licinius Auguſtus apud Mediolanum conveniſſemus, atque univerſa quæ ad commoda & ſecuritatem publicam pertinerent in tractatu haberemus, hæc inter cetera quæ videbamus pluribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda eſſe credidimus quibus divinitatis reverentia continebatur, ut daremus & Chriſtianis & omnibus liberam poteſta-

tem ſequendi religionem quam quiſque voluiſſet, quod quidem divinitas in ſede cæleſti nobis atque omnibus qui ſub poteſtate noſtra ſunt conſtituti placatum ac propitium poſſit exiſtere. Itaque hoc conſilio ſalubri ac rectiſſima ratione ineundum eſſe credidimus ut nulli omnino facultatem abnegandam putaremus qui vel obſervationi Chriſtianorum vel ei religioni mentem ſuam dederet quam ipſe ſibi aptiſſimam eſſe ſentiret, ut poſſit nobis ſumma divinitas, cujus religioni liberis mentibus obſequimur, in omnibus ſolitum favorem ſuum benevolentiamque præſtare. Quare ſcire dicationem tuam convenit placuiſſe nobis ut amotis omnibus omnino conditionibus quæ priùs ſcriptis ad officium tuum datis ſuper Chriſtianorum nomine videbantur, nunc cavere ac ſimpliciter unuſquiſque eorum qui eandem obſervandæ religioni Chriſtianorum gerunt voluntatem, citra ullam inquietudinem ac moleſtiam ſui idipſum obſervare contendant. Quæ ſollicitudini tuæ pleniſſime ſignificanda eſſe credidimus, quò ſcires nos liberam atque abſolutam colendæ religionis ſuæ facultatem hiſdem Chriſtianis dediſſe. Quod cùm hiſdem à nobis indultum eſſe pervideas, intelligit dicatio tua etiam aliis religionis ſuæ vel obſervantiæ poteſtatem ſimiliter apertam & liberam pro quiete temporis noſtri eſſe conceſſam, ut in colenda quod quiſque diligeret habeat liberam facultatem, quas ...... honori neque cuiquam religioni aut aliquid a nobis. Atque hoc inſuper in perſona Chriſtianorum ſtatuendum eſſe cenſuimus, quod ſi eadem loca ad quæ antea convenire conſueverant, de quibus etiam datis ad officium tuum litteris certa antehac forma fuerat comprehenſa, priore tempore aliquid vel a fiſco noſtro vel ab alio quocumque videntur eſſe mercati, eadem Chriſtianis ſine pecunia & ſine ulla pretii petitione, poſtpoſita omni fruſtratione atque ambiguitate reſtituant. Qui etiam dono fuerunt conſecuti, eadem ſi-

militer hiſdem Chriſtianis quantocyus reddant, etiam vel hi qui emerunt, vel qui dono erunt conſecuti, ſi putaverint de noſtra benevolentia aliquid, Vicarium poſtulent, quò & ipſis per noſtram clementiam conſulatur. Quæ omnia corpori Chriſtianorum protinus per interceſſionem tuam ac ſine mora tradi oportebit. Et quoniam iidem Chriſtiani non in ea loca tantum ad quæ convenire conſueverunt, ſed alia etiam habuiſſe noſcuntur ad jus corporis eorum, id eſt Eccleſiarum, non hominum ſingulorum, pertinentia: ea omnia lege qua ſuperius comprehendimus citra ullam prorsus ambiguitatem vel controverſiam hiſdem Chriſtianis id eſt corpori & conventiculis eorum reddi jubebis, ſupradicta ſcilicet ratione ſervata, ut ii qui eadem ſine pretio, ſicut diximus, reſtituerint, indemnitatem de noſtra benevolentia ſperent. In quibus omnibus ſupradicto corpori Chriſtianorum interceſſionem tuam efficaciſſimam exhibere debebis, ut præceptum noſtrum quantocyus compleatur, quo etiam in hoc per clementiam noſtram quieti publicæ conſulatur. Hactenus fiet ut ſicut ſuperius comprehenſum eſt, divinus juxta nos favor, quem in tantis ſumus rebus experti, per omne tempus proſperè ſucceſſibus noſtris cum beatitudine publica perſeveret. Ut autem hujus ſanctionis benivolentiæ noſtræ forma ad omnium poſſit pervenire notitiam, prolata programmate tuo hæc ſcripta & ubique proponere & ad omnium ſcientiam te perferre conveniet, ut hujus benivolentiæ noſtræ ſanctio latere non poſſit.

His litteris propoſitis, etiam verbo hortatus eſt ut conventicula in ſtatum priſtinum redderentur. Sic ab everſa Eccleſia uſque ad reſtitutam fuerunt anni decem, menſes plus minùs quatuor.

XLIX. Sequenti autem Licinio cum exercitu tyrannum, profugus conceſſit, & rurſus Tauri montis anguſtias petit, munimentis ibidem ac turribus fabricatis iter obſtruere conatus eſt, & inde

dextrorſum perrumpentibus omnia victoribus, Tarſum poſtremò confugit. Ibi cùm jam terra marique perterreretur, nec ullum ſperaret refugium, angore animi ac metu confugit ad mortem quaſi ad remedium malorum quæ Deus in caput ejus ingeſſit. Sed priùs cibo ſe inferſit ac vino ingurgitavit, ut ſolent hi qui hoc ultimò ſe facere arbitrantur. Et ſic hauſit venenum. Cujus vis, referto ſtomacho repercuſſa, valere non potuit in præſens, ſed in langorem malum verſa peſtilentiæ ſimilem, ut diutiùs protracto ſpiritu cruciamenta ſentiret. Iam ſævire in eum cœperat virus; cujus vis cùm præcordia ejus ureret, inſuſtentabili dolore uſque ad rabiem mentis elatus eſt, adeo ut per dies quatuor inſania percitus hauſtam manibus terram velut eſuriens devoraret. Deinde poſt multos graveſque cruciatus, cùm caput ſuum parietibus infligeret, exilierunt oculi ejus de caveis. Tunc demum, amiſſo viſu, Deum videre cœpit candidatis miniſtris de ſe judicantem. Exclamabat ergo ſicut ij qui torqueri ſolent, & non ſe ſed alios feciſſe dicebat. Deinde quaſi tormentis adactus fatebatur, Chriſtum ſubinde deprecans & plorans ut ſui met miſereretur. Sic inter gemitus, quos tamquam cremaretur edebat, nocentem ſpiritum deteſtabili genère mortis efflavit.

L. Hoc modo Deus univerſos perſecutores nominis ſui debellavit, ut eorum nec ſtirps nec radix ulla remaneret. Nam Licinius ſumma rerum potitus, in primis Valerium, quem Maximinus iratus nec poſt fugam quidem, cùm ſibi videret eſſe pereundum, fuerat auſus occidere, idem Candidianum, quem Valeria ex concubina genitum ob ſterilitatem adoptaverat, necari juſſit. Mulier tamen ut eum vixiſſe cognovit, mutato habitu comitatui ejus ſe miſcuit, ut fortunam Candidiani ſpecularetur. Quia Nicomediæ ſe obtulerat, & in honore haberi vide-

batur, nihil tale metuens occiſus eſt. Et illa, exitu ejus audito, protinus fugit. Idem Severi filium Severianum, jam ætate robuſtum, qui fugientem Maximinum fuerat ex acie ſecutus, tamquam poſt obitum ejus de ſumenda purpura cogitaſſet, capitali ſententiæ ſubjectum interemit. Qui omnes Licinium jampridem quaſi malum metuentes, cum Maximino eſſe maluerant, præ Valeria, quæ volens Licinio in omnes Maximiani hereditates jure ſuo cedere, idem Maximino negaverat. Ipſius quoque Maximini filium ſuum maximum agentem in annis octo, & filiam ſeptennem, quæ deſponſa fuerat Candidiano, extinxit. Sed prius mater eorum in orientem præcipitata eſt. Ibi ſæpe illa caſtas feminas mergi juſſerat. Sic omnes impij vero & juſto judicio Dei eadem quæ fecerant receperunt.

L. I. Valeria quoque per varias provincias quindecim menſibus plebeio cultu pervagata, poſtremò apud Theſſalonicam cognita, comprehenſa cum matre pœnas dedit. Ductæ igitur mulieres cum ingenti ſpectaculo & miſeratione tanti caſus ad ſupplicium; & amputatis capitibus, corpora earum in mare abjecta ſunt. Ita illis pudicitia & conditio exitio fuit.

L I I. Quæ omnia ſecundùm fidem ſcientium loquor, ita ut geſta ſunt mandanda litteris credidi, ne aut memoria tantarum rerum interiret, aut ſi quis hiſtoriam ſcribere voluiſſet, non corrumperet veritatem, vel peccata illorum adversùm Deum vel judicium Dei adversùs illos reticendo. Cujus æternæ pietati gratias agere debemus, qui tandem reſpexit in terram, quod gregem ſuum partim vaſtatum a lupis rapacibus, partim vero diſperſum, reficere ac recolligere dignatus eſt & beſtias malas extirpare, quæ divini gregis paſcua protriverant, cubilia diſſipaverant. Vbi ſunt modò magnifica illa & clara per gentes Ioviorum & Herculiorum cognomina, quæ

primùm à Dioclete ac Maximiano inſolenter aſſumpta, ac poſtmodum ad ſucceſſores eorum tranſlata, viguerunt? Nempe delevit ea Dominus & eraſit de terra. Celebremus igitur triumphum Dei cum exultatione, victoriam Domini cum laudibus frequentemus, diurnis nocturniſque precibus celebremus, ut pacem poſt annos decem plebi ſuæ datam confirmet in ſeculum. Tu præcipuè, Donate cariſſime, qui à Deo mereris audiri, Dominum deprecare ut miſericordiam ſuam ſervet etiam famulis ſuis propitius ac mitis, ut omnes inſidias atque impetus diaboli à populo ſuo arceat, ut floreſcentes Eccleſiæ perpetuæ quietè cuſtodiat.

Ejuſdem Lactantij fragmentum de extremo judicio.

Vide in Epitome c. 7. 8.

NVllus vel negat vel dubitat per Ieſum Chriſtum tale quale ſacris litteris pronuntiatur noviſſimum futurum judicium, niſi qui eiſdem litteris neſcio qua incredibili animoſitate ſeu cœcitate non credit, quæ jam veritatem ſuam orbi demonſtravere terrarum. In illo itaque judicio vel circa id judicium has res didicimus eſſe venturas, Heliam Theſbitem fide Iudæorum Antichriſtum perſecuturum, Chriſtum judicaturum, mortuorum reſurrectionem, bonorum malorumque diremptionem, mundi conflagrationem, ejus denique renovationem. Quæ omnia quidem ventura eſſe credendum eſt. Sed quibus modis & quo ordine veniant, magis tunc docebit rerum experientia quam nunc ad perfectum hominum intelligentia valet conſequi. Exiſtimo tamen eo quo à me commemorata ſunt ordine eſſe ventura.

PASSIO

SANCTI SAVINI
Epiſcopi & martyris.

MAximiano Auguſto quintodecimo Kalendas Mai in circo maximo miſſo ſexto Venetos vincente, pars major populi clamabant dicentes: Chriſtiani tollantur, & voluptas conſtat. Dictum eſt duodecies. Per caput Auguſti, Chriſtiani non ſint. Spectantes vero Hermogenianum Præfectum urbis, item clamaverunt decies: Sic Auguſtus vincas, voces noſtras à Præfecto exquire. Tunc Hermogenianus Præfectus urbis intimavit voces paganorum. Eodem tempore Auguſtus Maximianus juſſit ut in capitolio omnes convenirent, & conventus eſt factus in capitolium decimo Kalendas Mai. Innumerabilis verò multitudo populi advenit. Hoc itaque adloquitur Auguſtus populum dicens: Viri cœtus & religioſi temporum noſtrorum, dignum nobis videtur ut intimatione veſtra religio temporum noſtrorum augeatur. Tamen, patres conſcripti, concedam facultatem ut ubicunque inventi fuerint Chriſtiani, teneantur à Præfecto noſtro urbis, vel ab officio ejus, & ſacrificent diis. Et ſtatim diſceſſerunt omnes una voce dicentes: Auguſte tu vincas, & cum diis floreas. Anno Christi 303.

II. Quo audito, venit quidam ad Præfectum urbis Hermogenianum, dicens ei: Eſt quidam Epiſcopus qui cotidie conventicula cum Chriſtianis facit, & libros exponit, ſeducens populum. Cùmque hæc audiſſet Hermogenianus Præfectus urbis, continuo renuntiavit hæc Auguſto Maximiano,

dicens ei : Eſt quidam Epiſcopus qui removet populum ne ſacrificent diis noſtris. Tunc Maximianus Auguſtus gaudio repletus * atque auctoritate juſſit dirigi ad quendam Venuſtianum Auguſtalem Tuſciæ dicens : Suggeſtionem patris noſtri Hermogeniani Præfecti urbis apud nos claruiſſe cognoſce, quia juſta petitio occultari non debet, ut ſeculum noſtrum noſtraque promulgatio non lædatur. Ideoque commonemus ut ubicunque Chriſtiani nomen auditum fuerit, ſuperſtitionem colentes, aut ſacrificare cogantur diis, aut certè pœnis intereant, facultatibuſque nudati, eædem fiſco cum tributis adplicandæ ſocientur. Vale Pater. Data pridie Kalendas Mai.

* ſ. hanc auctoritatem

III. Eodem tempore Venuſtianus Auguſtalis Tuſciæ cœpit curiosè quærere ſi alicubi occultum Chriſtianum inveniret. Et devulgatus eſt ei Savinus Epiſcopus, vir eloquentiſſimus, & delimato ſermone clarus, in omnibus divinis inſtructionibus gratia Domini Ieſu Chriſti repletus. Mittens ergo milites, tenuit eum in civitate Aſiſinati, & in eodem loco cuſtodiæ mancipavit cum duobus Diaconibus, id eſt, Marcello & Exſuperantio, & multis Clericis cum eis. Alia autem die venit * Spiſinnium. Poſtera verò die juſſit ſibi Venuſtianus vir clariſſimus tribunal parari in medio foro. & ita factum eſt. Tunc oblatus eſt ei Savinus Epiſcopus cum duobus Diaconibus ſuis. Quem ita aggreditur Venuſtianus, dicens ei : Deſigna nobis nomen tuum. Dicit ei Epiſcopus : Peccator Savinus vocor, gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti repletus. Dicit Venuſtianus vir clariſſimus Auguſtalis Tuſciæ ad ſanctum Savinum Epiſcopum : Servus es, aut liber? Dicito mihi. Savinus Epiſcopus dixit : Servus ſum Chriſti, liberatus a diaboli ſervitute. Venuſtianus vir clariſſimus Auguſtalis Tuſciæ dixit :

* Aſiſium.

Quo

Quo honore fungeris? Savinus Epiſcopus dixit: Nos peccatores non meriti officio fungimur nomine epiſcopatus. Venuſtianus vir clariſſimus Auguſtalis Tuſciæ dixit: Hi duo quo honore funguntur? Savinus Epiſcopus dixit: Diaconi mei ſunt. Venuſtianus vir clariſſimus dixit contra Savinum Epiſcopum: Quæ tibi auctoritas præſtat munimen ut doctrinas occulte facias & doceas populum ut derelinquat deos & ſequatur hominem mortuum? Savinus Epiſcopus dixit: Tamen eſt in cognitione tua quia mortuus eſt Dominus noſter Ieſus Chriſtus? Venuſtianus vir clariſſimus dixit: Et verè occiſus eſt & ſepultus. Savinus Epiſcopus dixit: Quia tertia die reſurrexit non ſcis? quod tamen integrè cognoſcere debes. Venuſtianus vir clariſſimus dixit: Elige tibi de duobus unum, aut ſacrifica diis & vive, aut certè tormentis quibus dignus es necaberis; & reſurge ſicut dominus tuus Chriſtus. Reſpondens vero Savinus Epiſcopus dixit: Et ego hoc deſidero, necari & mori, ut reſurgam ſicut Dominus meus Ieſus Chriſtus.

IV. Venuſtianus vir clariſſimus dixit: Conſule tibi, & pollicere te diis ſacrificare, & vive. Savinus Epiſcopus dixit: Si cognoſceres veritatem, non blaſphemiam proferres ex ore tuo, ſed humiliares te Deo patri omnipotenti & Chriſto Ieſu filio ejus & Spiritui ſancto, qui mortem captivavit & vitam donavit, qui pedibus mare ambulavit, & qui ei imperavit, & ceſſavit ab ira ſua, qui credentes in ſe reſuſcitabit in die magno & terribili adventus ſui. Dicito mihi ſi juſtum eſt ut derelinquam creatorem cœli & terræ, & adorem ligna & lapides & æramenta, aurum vel argentum, ſimulachra muta & ſurda, quæ nec ſibi auxiliantur nec aliis, ſed potius eos qui illis credunt in perditionem mittunt. Simulachra dæmonia ſunt vana & ſurda, muta & ſine ſenſu.

V. Venuſtianus vir clariſſimus dixit : Ergo non ſunt dij gubernatores rei publicæ ? Sanctus Savinus Epiſcopus dixit : Non ſunt dij, ſed dæmones, qui deſtruunt rem publicam veſtram. Sed ut ſcias quia nihil eſt boni colere dæmonia, deferatur huc deus tuus. Tunc Venuſtianus vir clariſſimus deum ſuum, quem habebat in cubiculum ſuum ubicunque manſiſſet, juſſit adduci in medio, quia erat miræ facturæ ex lapide coralite Iovis, & veſtimenta ejus deaurata erant. Qui cùm adductus fuiſſet cum lampadibus & vociferationibus in manibus, Venuſtianus vir clariſſimus dixit : Ecce propitiator noſtri. Tunc ſubridens ſanctus Savinus Epiſcopus dixit. O vana inſtantia, ut dimittatur Deus creator omnium, & colatur lapis ſordidiſſimus! Venuſtianus vir clariſſimus dixit : Ergo non ſunt dij ? Sanctus Savinus dixit : Non. Sed ut ſcias quia non ſunt dij, dimitte me facere quod volo, & modo vides. Venuſtianus vir clariſſimus dixit : Si præſumis, fac quod vis. Tunc beatus Savinus accepto Iove in manibus ſuis, oratione facta, continuo eliſit eum in pavimento, & confregit deum Iovem.

VI. Hoc videns Venuſtianus vir clariſſimus tutudit cum furore frontem ſuam dicens : Sacrilegum Savinum, qui pertinacia ſua confregit deum Iovem noſtrum, omnibus præſentibus truncari præcipio. Eadem vero hora præciſæ ſunt manus ejus ambæ. Et cùm hoc factum fuiſſet, cœperunt Marcellus & Exuperantius diutiſſime timere & trepidare Diaconi ſancti Savini. Eadem vero hora beatus Savinus Epiſcopus manibus præciſis confortare cœpit Diaconos ſuos Exuperantium & Marcellum, dicens eis : Filij cariſſimi & fratres mei, nolite timere minas diaboli, ſed confidite in Domino Ieſu Chriſto, qui fidelibus ſuis dat coronam & vitam æternam. Exuperantius autem & Marcellus accepta fiducia cœperunt clamare

una voce pariter dicentes: Pereant dij dæmoniorum, & lætetur cor quærentium Dominum.

VII. Tunc Venuſtianus vir clariſſimus eadem hora collegit fragmenta dei ſui Iovis in linteaminibus, & collocavit in capſa argentea, & miſit in domum ſuam; & iracundia plenus juſſit in conſpectu ſuo Marcellum & Exuperantium in equuleo ſuſpendi, præſente ſancto Savino Epiſcopo, dicens eis: Sacrificate diis, aut certè pœnis interibitis. Reſpondens autem ſanctus Savinus dixit ad Diaconos ſuos: Filij, conſtantes eſtote animo & corde, & nolite timere terrorem inimici. Reſpondit Marcellus & dixit: Nos ſemel nos ipſos obtulimus ſacrificium Deo. Aliud quid reſpondere non habemus niſi ut peccatis noſtris ignoſcat Deus, quia in his quæ patimur jam, diabolo locum non damus, nec obedimus ei, quia fallax eſt, & non dabit vitam, ſed mortem. Venuſtianus vir clariſſimus dixit: Macerate eos fuſtibus in conſpectu Savini, qui manibus pollutis confregit deum noſtrum Iovem. Et cùm diù cæderentur, clamabant vocibus magnis dicentes: Gloria tibi Domine Ieſu bone, quia meruimus introire in requiem tuam. Et cùm diù clamarent ambo pariter, dicit ad eos Venuſtianus vir clariſſimus Auguſtalis Tuſciæ: Iam deponite mentes ſacrilegas, & adorate deos, ut non pereatis. Illi autem clamantes dixerunt: Nos in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti renovati ſumus. Venuſtianus vir clariſſimus Auguſtalis Tuſciæ dixit: Modò vos ego renovabo. Et juſſit ut unguibus raderentur latera eorum * ponerent, ſubitò ambo expiraverunt. quorum corpora præcepit jactari in fluvium. Savinum verò Epiſcopum truncatum in carcerem mancipavit. Audiens verò quidam piſcator & Preſbyter collegerunt corpora ſanctorum martyrum Exuperantij & Marcelli, & ſepelierunt eos juxta viam ſub die pridie Kalendarum Iuniarum. D ij

VIII. Poſt dies verò ſex audiens hæc quædam matrona nomine Serena de civitate Spoletana, quæ erat vidua annis triginta uno, Chriſtianiſſima & timens Deum, orationibus, jejuniis, & eleemoſynis vacans, hæc veniebat nocte ad ſanctum Savinum, & curam ei faciens, pedes ejus amplexabatur, & oſculabat eos. Hæc colligens manus ejus beati Savini Epiſcopi in domum ſuam, collocavit eas in dolio vitreo, & cum aromatibus condivit; quas die noctuque tangens, in oculos ſuos ponebat.

IX. Ipſo autem tempore duxit ad ſanctum Savinum Epiſcopum Serena cœcum nepotem ſuum, quem unicè diligebat, in quo medici omnem artem medicinæ exercuerant, & non poterant eum curare. Præſentatoque ſancto Savino Epiſcopo, dixit ad eum Serena: Domine meus, per Chriſtum te conjuro, in quem tu credis, & ego in ejus virtutem credo, ut ponas ulnas tuas ſuper hunc famulum tuum, & ores Deum cœli & terræ creatorem omnium, & credo quia illuminabitur. Tunc Savinus Epiſcopus poſuit truncos ſuos ſuper oculos cœci, & cœpit cum lacrymis dicere: Domine Deus omnium creator & miſericors, fac voluntatem tuam bonam ſperantibus in te. Et genu flexo cum fletu hoc dicebat: Domine Deus, propitius eſto mihi peccatori te invocanti, qui lumen es verum, illumina ſperantes in te, quia nos non ſumus digni, qui relicti ſumus in peccatis noſtris. In te ſperant ſervi tui. Illumina tenebras noſtras, quia tu es lumen veritatis & vitæ. Et tu dixiſti Domine, Quæcunque petieritis in nomine meo accipietis. Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum & Spiritum ſanctum, qui tecum vivit & regnat in ſecula ſeculorum. Et cùm reſpondiſſent Amen, poſuit ſanctus Savinus truncos ſuos ſuper oculos cœci dicens: Aperiat tibi oculos qui aperuit mare & induxit Iſraël per medium ejus. Ipſe intro-

ducat lumen in oculos tuos, ut cognoſcant omnes gentes quia ipſe eſt creator omnium viſibilium & inviſibilium, quia ipſe eſt qui nato cœco oculos aperuit. Tunc aperti ſunt oculi Priſciani nepotis Serenæ. Et viderunt omnes qui erant in cuſtodia mirabilia Dei quæ per ſanctum Savinum Epiſcopum Dominus Ieſus Chriſtus fecit, & miſerunt ſe ad pedes ſancti Savini, & rogantes dicebant ſancto Epiſcopo ut baptizaret eos. & baptizati ſunt eodem die numero undecim. Hoc autem factum non potuit occultari, quia cœcus illuminatus fuiſſet per ſanctum Savinum Epiſcopum.

X. Poſt dies verò triginta & tres indoluerunt oculi Venuſtiano viro clariſſimo Præſidi Tuſciæ, & præ nimio dolore nec cibum nec ſomnum potuit percipere, ita ut nullus medicorum ejus dolorem mitigare non potuiſſet. Eodem tempore Venuſtiano viro clariſſimo Præſidi Tuſciæ nuntiatum eſt quòd ſanctus Savinus Epiſcopus illuminaſſet cœcum; & miſit uxorem ſuam & duos filios, & cum grandi gloria rogavit ſanctum Savinum Epiſcopum. At ubi dictum eſt ſancto Savino in carcere dixit: Gloria tibi Domine, quia me dignatus es vocare inter ſervos tuos. Et perrexit ad domum Venuſtiani viri clariſſimi. Tunc levaverunt eum in manibus, & projecerunt eum ante pedes ſancti Savini Epiſcopi. Quem ut vidit ſanctus Savinus Epiſcopus, lacrymabiliter dixit voce clara: Illuminet te Chriſtus, qui cœcum natum illuminavit. Reſpondit Venuſtianus cum uxore & filiis cum fletu, & dicebant: Peccavimus in mundo iſto. Reſpondit ſanctus Savinus Epiſcopus, & dixit: Si credis ex toto corde tuo, & pœnitentiam agis, omnia miniſtrabuntur credenti. Deferantur huc fragmenta ſimulachri. Et ſtatim ut imperavit ſanctus Savinus, adducta ſunt ante conſpectum ejus. Quæ cùm vidiſſet, omnia juſſit comminui & projici in fluvio.

XI. Vrgebatur autem Venuſtianus doloribus. Dicit ei ſanctus Savinus? Credis ex toto corde tuo? Reſpondit Venuſtianus & dixit: Ego credo; ſed peccatum meum, quod in te exercui, ipſum mihi cruciatum oſtendis. Reſpondit ſanctus Savinus & dixit ei: Mea delicta hoc mihi fecerunt. Tu verò innocens monſtraberis. Et hoc te commoneo ut pœniteаris & credas in Dominum Ieſum Chriſtum, & baptiſmum percipias, & ſalvus eris, & vitam æternam conſequeris. Venuſtianus vir clariſſimus dixit: Baptiza me in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, ut percipiam promiſſa tua. Tunc ſanctus Savinus Epiſcopus genibus poſitis oravit; & manibus abſciſis catechizavit eum cum uxore & filiis, & accepta aqua, baptizavit eos dicens: Credis in Deum patrem omnipotentem? Reſpondit Venuſtianus: Credo. Et in Chriſto Ieſu filio ejus? Reſpondit: Credo. Et in Spiritu ſancto? Reſpondit Venuſtianus: Credo. Et in eum qui paſſus eſt & reſurrexit? Reſpondit Venuſtianus: Credo. Et in eum qui aſcendit in cælos, & iterum venturus eſt judicare vivos & mortuos & ſeculum per ignem? Dixit: Credo. Et in adventu ipſius, & regnum ejus in remiſſionem peccatorum, & carnis reſurrectionem? Venuſtianus reſpondit: Credo in Chriſtum Dei filium, qui me illuminet.

XII. Eadem verò hora levatus à pelve, aperti ſunt oculi Venuſtiani, ita ut nullum dolorem poſt baptiſmum pateretur. Tenens verò pedes ſancti Savini, lacrymis rigavit dicens: Ora Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum ut dimittat mihi quod in te exercui. Reſpondit ſanctus Savinus, dixitque ei: Ego, fili, propter infelicitatem peccatorum meorum omnia hæc pertuli. Tu enim nihil in me peccaſti. Et habitaverunt ſimul.

XIII. Hoc autem nuntiatum eſt Maximino

Auguſto, quia Venuſtianus baptizatus eſt. Et iratus miſit Tribunum ſuum & ſcriptionem ſimul; & damnari præcepit Savinum, & ipſum Venuſtianum capite truncari juſſit. Veniens autem Lucius Tribunus, ſine auditione ipſum Venuſtianum Auguſtalem Tuſciæ cum uxore & filiis capite truncavit in civitate Aſiſinati. quorum corpora abſconſa ſunt à Chriſtianis. quorum quidem corpora nuſquam potuerunt inveniri.

XIV. Eodem vero tempore tenuit ſanctum Savinum Epiſcopum, & adduxit eum in civitatem Spoletanam, & ſine auditione tamdiu præcepit cædi quouſque deficeret. Qui cùm diù cæderetur, emiſit ſpiritum. Cujus corpus collegit quædam matrona nomine Serena, quæ manus ejus antea collegerat, & junxit eas cum corpore, & ſepelivit eum miliario a civitate Spoletana plus minùs ſecundo, ſub die ſeptimo Idus Decembris. In quo loco exuberant beneficia Domini & Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti. Cœci illuminantur, infirmi ſanantur, dæmones effugantur, ad laudem & honorem Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui ſemper fidelibus ſuis dat palmam victoriæ, cui eſt imperium, honor, & regnum in ſecula ſeculorum. Amen.

INCIPIVNT CONFESSIONES & actus martyrum Saturnini Preſbyteri, Felicis, Dativi, Ampelij, ceterorumque infrà ſcriptorum, qui propter collectas & ſcripturas dominicas ſub Anulino tunc Proconſule Africæ die pridie Idus Februarij Carthagine Dominum confeſſi diverſis locis temporibuſque diſcretis beatiſſimum ſanguinem profuderunt.

QUi religionis ſanctiſſimæ fide exultat & gloriatur in Chriſto, quique dominica veritate gaudet, errore damnato, ut Eccleſiam catholicam teneat, ſanctamque communionem à prophana diſcernat, acta martyrum legat, quæ neceſſario in archivo memoriæ conſcripta ſunt, ne ſeculis tranſeuntibus obſoleſceret gloria martyrum & damnatio traditorum. Aggredior itaque cæleſtes pugnas novaque certamina geſta per fortiſſimos milites Chriſti, bellatores invictos, martyres glorioſos, aggredior inquam ex actis publicis ſcribere, non tam ingenio præditus quam civili quo illis ſum amore conjunctus, conſulto quidem hoc faciens, duplici ſcilicet modo, ut & imitatoribus eorum ad martyrium animos præparemus, & quos vivere in perpetuum atque cum Domino Chriſto regnare confidimus, etiam confeſſiones ipſorum pugnas atque victorias, cùm in litteris digerimus, æternæ memoriæ conferamus. Sed non invenio, fratres dilectiſſimi, quibus utar exordiis quove principio laudis aggrediar ſanctiſſimorum martyrum feliciſſimam confeſſionem. Magnis enim rebus magniſque virtutibus rapior, & quicquid eſt quod in ipſis aſpicio, hoc totum divinum atque cæ-

leſte admiror, in devotione fidem, in vita ſanctitatem, in confeſſione conſtantiam, in paſſione victoriam. Quæ res quanto ſolæ in ſuis virtutibus fulgent, tanto ſunt omnes in ſingulis martyribus clariores. Placet igitur in principio cauſam ipſius belli tractare totiuſque mundi diſcrimen neceſſario breviter omni celeritate diſcurrere; ut agnita veritate, & præmia martyrum & pœnas quis noverit traditorum.

II. Temporibus namque Diocletiani & Maximiani bellum diabolus Chriſtianis indixit iſto modo ut ſacroſancta Domini teſtamenta ſcripturaſque divinas ad exurendum peteret, baſilicas dominicas ſubverteret, & ritus ſacros cœtuſque ſanctiſſimos celebrari Domino prohiberet. Sed non tulit exercitus Domini Dei immane præceptum, ſacrilegamque juſſionem perhorruit; & mox fidei arma corripuit, deſcendit in prælium, non tam contra homines quàm contra diabolum pugnaturus. Et quamvis tradendo gentilibus ſcripturas dominicas atque teſtamenta divina prophanis ignibus comburenda, à fidei cardine cecidere nonnulli, conſervando tamen eas, & pro ipſis libenter ſuum ſanguinem effundendo, fortiter fecere quamplurimi, quique pleni Deo, devicto atque proſtrato diabolo, victricem palmam in paſſione geſtantes, ſententiam in traditores atque in eorum conſortes, qua illos ab Eccleſiæ communione rejecerant, cuncti martyres proprio ſanguine conſignabant. Fas enim non fuerat ut in Eccleſia Dei ſimul eſſent martyres & traditores. Advolabant igitur undiqueverſum ad certaminis campum immenſa agmina confeſſorum; & ubi quiſque hoſtem repererat, caſtra illic dominica collocabat. Namque in civitate Al[illegible]tinenſi in domo Occa[illegible]i Felicis, cùm bellica caneret tuba, dominica ſigna glorioſi martyres erexerunt; ibique celebrantes ex more dominica ſacramenta, à coloniæ magiſtratibus atque ab ipſo ſtatio-

nario milite apprehenduntur, Saturninus Preſbyter cum filiis quatuor, id eſt, Saturnino juniore & Felice lectoribus, Maria ſanctimoniali, Hilarione infante, itemque Dativus, qui & ſenator, Felix, alius Felix, Emeritus, Ampelius, Rogatianus, Quintus, Maximianus, Thelica, Rogatianus, Rogatus, Ianuarius, Caſſianus, Victorianus, Vincentius, Cæcilianus, Reſtituta, Prima, Eva, Rogatianus, Ginnalius, Rogatus, Pomponia, Secunda, Ianuaria, Saturnina, Martinus, Elautus, Felix, Margareta major, Honorata, Regiola, Victorianus, Peluſius, Fauſtus, Dacianus, Matrona, Cæcilia, Victoria, Herectina, ſecunda Matrona, Ianuaria.

III. Qui apprehenſi producebantur alacres ad forum. Adhuc in primum certaminis campum prior Dativus ibat, quem ſancti parentes candidum ſenatorem cæleſti curiæ genuerunt. Ibat etiam Preſbyter Saturninus numeroſa vallatus propagine liberorum; cujus partus partem ſibi ſociam martyrio deſtinavit, partem ſui nominis pignus Eccleſiæ relinquebat. Hos agmen dominicum ſequebatur, in quo fulgebat cæleſtium ſplendor armorum, ſcutum fidei, lorica juſtitiæ, ſalvationis galea, & gladius bifrons ſermo Dei: quorum præſidio fulti, ſpem victoriæ fratribus promittebant. Sed jam ad ſupradictæ civitatis pervenerunt forum. Ibi primùm congreſſi, confeſſionis palmam magiſtratus elogio ſuſtulerunt. In iſto namque foro jam pro ſcripturis dominicis dimicaverat cælum, cùm Fundanus civitatis quondam Epiſcopus ſcripturas dominicas traderet exurendas: quas cùm magiſtratus ſacrilegus igni apponeret, ſubito imber ſereno cælo diffunditur, ignis ſcripturis ſanctis admotus extinguitur, grandines adhibentur, omniſque ipſa regio pro ſcripturis dominicis, elementis furentibus, devaſtabatur. De hac igitur civitate martyres Chriſti exoptata prima vincula ſuſceperunt, ducti-

que ad Carthaginem, alacres ac læti per totum iter hymnos Domino canticaque pſallebant. Qui cùm ad officium Anulini tunc Proconſulis pervenirent, ſtarentque in acie conſtanter ac fortiter, ſævientis impetus diaboli dominica conſtantia retundebant. Sed cùm non contra omnes ſimul milites Chriſti diabolica rabies prævaleret, ſingulos in certamina poſtulavit. Quorum certaminum pugnas non tam meis exequar quàm martyrum dictis; ut & ſævientis hoſtis audacia in tormentis atque in ipſa ſacrilega invectione noſcatur, & Chriſti Domini præpotentis virtus in tolerantia martyrum atque in ipſa confeſſione laudetur.

IV. Cùm igitur ab officio Proconſuli offerrentur, ſuggereretur que quòd à magiſtratibus Alutinenſium tranſmiſſi eſſent Chriſtiani qui contra interdictum Imperatorum & Cæſarum collectam dominicam celebraſſent, primùm Proconſul Dativum interrogat cujus eſſet conditionis & utrum collectam feciſſet: qui cùm ſe Chriſtianum & in collecta fuiſſe profiteretur, auctor ab ipſo collectionis ſanctiſſimæ poſtulatur; ſtatimque jubetur officium eundem in equuleum ſublevare extenſumque ungulis præparare. Sed cùm carnifices juſſa crudelia atroci velocitate complerent, ſtarentque ſævientes in dictis, & denudatis ad vulnera martyris lateribus, erectis ungulis imminerent, ſubitò ſeſe per medium Thelica fortiſſimus martyr tormentis ſubjecit & clamavit, Quia Chriſtiani ſumus nos, Nos, inquit, collegimus. Statimque Proconſulis furor exarſit, & ingemiſcens, ſpiritali gladio graviter vulneratus, martyrem Chriſti graviſſimis ictibus tutulit, in equuleum ſuſpenſum extendit, ungulis perſtridentibus laniavit. At contrà glorioſiſſimus Thelica martyr media de ipſa carnificum rabie hujuſmodi preces Domino cum gratiarum actione effundebat: Deo gratias. In nomine

tuo, Chriſte Dei filius, libera ſervos tuos. Talia precanti Proconſul, Quis eſt, inquit, auctor tecum congregationis veſtræ? Qui crudeliùs ſævienti carnifici clara voce reſpondit: Saturninus Preſbyter & omnes. O martyrem primatum omnibus dantem. Non enim Preſbyterum fratribus prætulit, ſed Preſbytero fratres confeſſionis conſortio copulavit. Quærente igitur Proconſule Saturninum, oſtendit, non quòd illum prodiderit, quem ſecum adversùs diabolum pariter dimicare cernebat, ſed ut illi panderet integrè ſe celebraſſe collectam, quando cum ipſis etiam Preſbyter fuerat. Manabat igitur cum voce ſanguis Dominum deprecantis, & præceptorum evangelij memor, inimicis ſuis veniam martyr in ipſa corporis ſui laniamenta poſcebat. Inter ipſos namque vulnerum graviſſimos cruciatus, tortores pariter & Proconſulem his vocibus exprobrabat. Injuſte facitis, infelices, contra Deum facitis. Deus altiſſime, noli illis conſentire ad hæc peccata. Peccatis, infelices; adversùs Deum facitis. Cuſtodimus præcepta Dei altiſſimi. Injuſtè agitis, infelices; innocentes laniatis. Non ſumus homicidæ, non fraudem fecimus. Deus, miſerere. Gratias tibi ago. Pro nomine tuo, Domine, da ſufferentiam. Libera ſervos tuos de captivitate hujus ſeculi. Gratias tibi ago, nec ſufficio tibi gratias agere. Et cùm ictibus ungularum concuſſa fortiùs latera ſulcarentur, profluenſque ſanguinis unda violentis tractibus emanaret, Proconſulem ſibi dicentem audivit: Incipies ſentire quæ vos pati oporteat. Et adjecit: Ad gloriam. Gratias ago Deo regnorum. Apparet regnum æternum, regnum incorruptum. Domine Ieſu Chriſte, Chriſtiani ſumus, tibi ſervimus; tu es ſpes noſtra, tu es ſpes Chriſtianorum. Deus ſanctiſſime, Deus altiſſime, Deus omnipotens, tibi laudes pro nomine tuo agimus. Cui talia orant cùm à diabolo per judicem di-

ceretur, Cuſtodire te oportuit juſſionem Imperatorum & Cæſarum, Defatigato jam corpore, forti atque conſtanti ſermone victor animo proclamavit: Non curo niſi legem Dei, quam didici. Ipſam cuſtodio, pro ipſa moriar, in ipſa conſumor, præter quam non eſt aliud. Talibus itaque dictis glorioſiſſimi martyris in ſuis tormentis magis ipſe Anulinus torquebatur: cujus tandem rabies ferocitate ſaginata, poſtea recluſum in carcere, paſſione condignum martyrem deſtinavit.

V. Poſt hunc Dativus à Domino in certamine erigitur, qui Thelicæ ad fortiſſimum prælium de proximo conjunctus eſt: qui cùm pendendo in equuleo extenſus, ſe voce ſæpius repetita Chriſtianum eſſe & collectam feciſſe fortiter proclamaret, emerſit ſanctiſſimæ Victoriæ martyris frater, vir ſanè togatus, ſed à religionisChriſtianæ ſanctiſſimo cultu ipſis temporibus alienus; qui ſuſpenſum in equuleo martyrem prophanis vocibus hactenus arguebat: Hic eſt, ait, Domine, qui per abſentiam patris noſtri, nobis hic ſtudentibus, ſororem noſtram Victoriam ſeducens, hinc de ſplendidiſſima Carthaginis civitate unà cum Secunda & Reſtituta ad Alutinenſem coloniam ſecum uſque perduxit, quique nunquam domum noſtram ingreſſus eſt niſi tunc quando quibuſdam perſuaſionibus puellares animos illiciebat. Sed non tulit Victoria clariſſima martyr Domini collegam & commartyrem ſuum falsò appeti ſenatorem; ſtatimque Chriſtiana libertate prorumpens, Nullius, inquit, perſuaſione profecta ſum, nec cum ipſo ad Alutinenſem coloniam veni. Hoc poſſum per cives probare. Omnia mea ſponte atque voluntate perfeci. Nam & in collecta fui, & dominicum cum fratribus celebravi, quia Chriſtiana ſum. Tunc impudens advocatus maledicta exaggerabat in martyrem. Et contrà martyr glorioſus de equuleo cuncta vera reſponſione ſolvebat.

VI. Inter hæc Anulinus ardeſcens, premi ungulas in martyrem jubet. Statim carnifices nuda præparataque ictibus latera cruentis vulneribus invenerunt. Advolabant truces in manus juſſis velocibus, ſecretaque pectoris, diruptis cutibus viſceribuſque divulſis, nefandis aſpectibus prophanorum adnixa crudelitate pandebant. Inter hæc martyris mens immobilis; & licèt membra rumpantur, divellantur viſcera, latera diſſipentur, animus tamen martyris integer inconcuſſuſque perdurat. Denique dignitatis ſuæ memor Dativus, qui & ſenator, tali voce preces Domino ſub carnifice rabiente fundebat: O Chriſte Domine, non confundar. His dictis, beatiſſimus martyr quod à Domino popoſcerat, tam facilè meruit quàm breviter poſtulavit. Denique mox Proconſul mente concuſſa, lingua volente parcere proſilivit. Ceſſavere carnifices. Fas enim non erat martyrem Chriſti in commartyris ſuæ Victoriæ cauſa torqueri. Namque cùm contra eum etiam Pompeianus ſuſpicionis indignæ ſævus accuſator accederet, calumnioſamque conjungeret actionem, deſpectus à martyre eſt & percuſſus. Quid agis hoc in loco, diabole? Quid contra martyres Chriſti adhuc uſque conaris? A ſenatore Domini ac martyre & poteſtas ſimul & forenſis rabies ſuperata eſt. Sed clariſſimus martyr etiam pro Chriſto tortus, cùm interrogatus utrum in collecta fuiſſet, profiteretur conſtanter & diceret cùm collecta fuiſſet ſe ſupervenиſſe & dominicum cum fratribus congrua religionis devotione celebraſſe auctoremque ejuſdem collectionis ſanctiſſimæ unum fuiſſe, in ſeſe rurſus Proconſulem acriùs excitavit; cujus recrudeſcente ſævitia, geminata martyris dignitas iterato ungulis ſulcantibus exaratur. At martyr ad vulnerum cruciatus ſæviſſimos priſtinam ſuam repetens orationem, Rogo, ait, Chriſte, non confundar. Quid feci? Saturninus eſt Preſbyter noſter.

VII. Hujus cùm latera, duri trucíſque carnificis magiſtra crudelitate monſtrante, aduncis ungulis raderentur, Saturninus Preſbyter ad prælium poſtulatur: qui cæleſtis regni contemplatione conſiderans parva admodum ac levia ſuos commartyres ſuſtinere, congredi etiam ipſe taliter cœpit. Nam dicente Proconſule, Tu contra juſſionem Imperatorum & Cæſarum feciſti, ut hos omnes colligeres, reſpondit Preſbyter Saturninus, Domini ſpiritu ſuggerente ſecurus: Dominicum celebravimus. Proconſul ait: Quare? Reſpondit: Quia non poteſt intermitti dominicum. Qui mox ut hæc dixit, contra Dativum ſtatim jubet aptari. Spectabat interea Dativus laniamenta corporis ſui potiùs quàm dolebat, & cujus ad Dominum mens animuſque pendebat, nihil dolorem corporis æſtimabat; ſed tantùm Dominum precabatur dicens: Subveni rogo Chriſte, habe pietatem, ſerva animam meam, cuſtodi ſpiritum meum, non confundar. Rogo Chriſte, da ſufferentiam. Cui cùm a Proconſule diceretur, Ex hac ſplendidiſſima civitate magis debueras alios ad bonam mentem vocare, & non contra præcepta Imperatorum & Cæſarum facere, fortiùs atque conſtantiùs acclamabat: Chriſtianus ſum. Qua voce diabolus ſuperatus, Parce, inquit. Simulque illum in carcerem tradens, paſſioni condignæ martyrem reſervavit.

VIII. At vero Preſbyter Saturninus recenti martyrum ſanguine delibutus, cùm penderet in equuleo, admonebatur in eorum fide perſiſtere in quorum cruore perſtabat. Hic cùm interrogaretur utrum auctor ipſe eſſet & omnes ipſe aduna ſſet, & diceret, Etiam, ego præſens in collecta fui, Emeritus lector ad certamen exiliens, congrediente Preſbytero, Ego ſum auctor, inquit, in cujus domo collecta facta fuit. At Proconſul, qui jam totiens victus

fuerat, impetus Emeriti perhorrebat; & tamen in Preſbyterum verſus, Quare contra præceptum, inquit, faciebas, Saturnine? Cui Saturninus, Intermitti dominicum non poteſt, ait. Lex ſic jubet. Tunc Proconſul: Non tamen debuiſti prohibita contemnere, ſed obſervare potiùs, & non rem facere contra præceptum Imperatorum. Et meditata jamdiu in martyribus voce, terrorem ſuæ iræ commovit; cui non pigro paretur obſequio. Nam carnifices in ſenile corpus Preſbyteri ruunt, & graſſante rabie, rupta nervorum connexione, diſcerpunt. Ingemiſcenda ſupplicia & novi generis in ſacerdotem Dei exquiſita tormenta videres, quaſi in pabulo vulnerum famis rabie ſævire carnifices, apertiſque viſceribus, ad horrorem videntium inter ruborem ſanguinis, oſſa nudata pallere, & nec inter moras torquentium, excluſam animam corpus ſupplicio pendente deſerere. At tali voce Dominum Preſbyter precabatur: Rogo te Chriſte, exaudi. Gratias tibi ago Deus. jube me decollari. Rogo Chriſte, miſerere. Fili Dei ſubveni. Cui Proconſul: Quare contra præceptum facis? Et Preſbyter, Lex ſic jubet, lex ſic docet, inquit. O admiranda ſatis ac prædicanda Preſbyteri doctoris divina reſponſio. Legem ſanctiſſimam etiam in tormentis Preſbyter prædicat, pro qua libenter ſupplicia ſuſtinebat. Legis denique voce deterritus Anulinus, Parcam, inquit; eumque in cuſtodiam carceris redigens, exoptato ſupplicio deſtinavit.

IX. At vero Emerito applicito, in tua, inquit Proconſul, domo collectæ factæ ſunt contra præcepta Imperatorum. Cui Emeritus ſancto ſpiritu inundatus, In domo mea, inquit, egimus dominicum. At ille, Quare permittebas, ait, illos ingredi? Reſpondit: Quoniam fratres mei ſunt, & non poteram illos prohibere. Sed prohibere, inquit, illos

illos debuiſti. At ille, Non potui, ait, quoniam ſine dominico non poſſumus. Statim etiam ipſe in equuleo jubetur extendi, extenſuſque vexari. Qui cùm validos ictus innovato carnifice pateretur, Rogo, ait, Chriſte ſubveni. Contra præceptum Dei facitis, ô infelices. Et interloquenti Proconſuli, Non oportuerat te eos ſuſcipere, reſpondit : Non potueram quin ſuſciperem fratres meos. At Proconſul ſacrilegus, Sed prior, inquit, erat juſſio Imperatorum & Cæſarum. Contrà religioſiſſimus martyr, Deus, inquit, major eſt quàm Imperatores. Rogo Chriſte, tibi laudes. Chriſte Domine, da ſufferentiam. Cui talia precanti hæc Proconſul injecit : Habes ergo ſcripturam aliquam in domo tua? Et reſpondit : Habeo, ſed in corde meo. Et Proconſul, In domo, inquit, tua habes, an non? Emeritus martyr ait : In corde meo illas habeo. Rogo Chriſte, tibi laudes. Libera me, Chriſte, in nomine tuo. Breviter patior, libenter patior. Chriſte, non confundar. O martyrem Apoſtoli memorem, qui legem Domini conſcriptam habuit, non atramento, ſed ſpiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. O martyrem legis ſacræ idoneum diligentemque cuſtodem, qui traditorum facinus perhorreſcens, ſcripturas dominicas, ne perderet, inter ſecreta ſui pectoris collocavit. Quo cognito, Proconſul, Parce, inquit. Ejuſque confeſſionem in memoriam unà cum ceterorum confeſſionibus redigens, Pro veſtris meritis omnes, inquit, ſecundùm confeſſionem veſtram pœnas meritas perſolvetis.

X. Sed jam ferina rabies ore cruento tormentis martyrum ſaginata languebat. Sed cùm Felix nomine & paſſione proceſſiſſet in prælium, acieſque Domini omnis incorrupta invictaque perſtaret, tyrannus mente proſtratus, voce demiſſus, anima &

corpore diſſolutus, Spero vos, inquit, hanc partem potiùs eligere, qua poſſitis vivere, ut juſſiones conſervetis. Contra quæ confeſſores Domini, invicti martyres Chriſti, tamquam ex uno ore dixerunt: Chriſtiani ſumus, non poſſumus niſi Domini legem ſanctam uſque ad effuſionem ſanguinis cuſtodire. Qua voce percuſſus inimicus Felici dicebat: Non quæro utrum Chriſtianus ſis, ſed an collectam feceris, vel ſcripturas aliquas habeas. O ſtulta judicis & ridenda interrogatio. Chriſtianus, inquit, utrum ſis tace. Et addidit: Si in collecta fuiſti? Reſpondit: Quaſi Chriſtianus ſine dominico poſſit, aut dominicum ſine Chriſtiano celebrari. An neſcis, Satanas, in dominico Chriſtianum & in Chriſtiano dominicum conſtitutum, ut nec alterum ſine altero valeat eſſe? Cùm nomen audieris, frequentiam Domini diſce; & cùm collectam audieris, nomen agnoſce. Denique cognoſceris à martyre & rideris, tali reſponſione confunderis. Collectam, inquit, glorioſiſſimè celebravimus, ad ſcripturas dominicas legendas in dominicum convenimus ſemper. Qua confeſſione confuſus graviter Anulinus, fuſtibus cæſum exanimem, cœleſti concilio martyrem properantem ad ſiderea tribunalia, expleta paſſione, conſociat.

XI. Sed Felicem ſequitur alius Felix nomine pariter & confeſſione atque ipſa paſſióne conſimilis. Pari etenim virtute congreſſus, etiam ipſe fuſtium læſione quaſſatus, animam in tormenta carceris ponens, ſuperioris Felicis eſt martyrio copulatus. Poſt hos ſuſcepit certamen Ampelius cuſtos legis, ſcripturarum divinarum fideliſſimus conſervator. Hic quærente Proconſule an in collecta fuiſſet, hilaris atque ſecurus alacri voce reſpondit: Cum fratribus, inquit, feci collectam, dominicum celebravi; & ſcripturas dominicas habeo mecum, ſed in corde

meo conſcriptas. Chriſte, tibi laudes refero: Exaudi Chriſte. Qui cùm hæc dixiſſet, cervicibus contuſis, quaſi jam in tabernaculum dominicum lætus cum fratribus relegatur. Hunc ſequitur Rogatianus: qui confeſſus Domini nomen, ſupradictis fratribus jungebatur illæſus. Quintus verò applicitus, egregiè nomen Domini magnificèque confeſſus, cæſus fuſtibus in carcerem truditur, condigno martyrio reſervatus. Hunc ſequebatur & Maximianus, in confeſſione par, in congreſſione conſimilis, in victoriæ triumphis æqualis. Poſt quem junior Felix ſpem ſalutemque Chriſtianorum dominicum eſſe proclamans, cùm ſimiliter etiam ipſe fuſtibus cæderetur, Ego, inquit, devota mente celebravi dominicum, collectam cum fratribus feci, quia Chriſtianus ſum. Qua confeſſione ſupradictis fratribus meruit etiam ipſe ſociari.

XII. At junior Saturninus, martyris Saturnini Preſbyteri progenies, in certamen optatum feſtinus acceſſit, approperans patris virtutibus glorioſiſſimis adæquari. Cui cùm Proconſul furibundus diabolo ſuggerente dixiſſet, Et tu, Saturnine, interfuiſti, reſpondit Saturninus: Chriſtianus ſum. Non à te quæro hoc, ait, ſed utrum egeris dominicum. Cui Saturninus reſpondit: Egi dominicum, quia ſalvator eſt Chriſtus. Quo nomine ſalvatoris audito, Anulinus exarſit, & in filium patrium inſtaurat equuleum. Extenſoque Saturnino, Quid, inquit, Saturnine profiteris? Vides ubi poſitus ſis. Habes aliquas ſcripturas? Reſpondit: Chriſtianus ſum. Proconſul verò ait: Ego quæro an conveneris, & an ſcripturas habeas. Reſpondit: Chriſtianus ſum. Aliud non eſt nomen quod poſt Chriſtum oporteat nos ſanctum obſervare. Qua confeſſione diabolus inflammatus, Quoniam permanes, inquit, in obſtinatione tua, etiam te oportet tormentis affici,

Dic an aliquas ſcripturas habeas. Et ad officium dixit: Vexa illum. Ibant in adoleſcentis latera paternis vulneribus laſſati tortores, & adhuc humectantem in ungulis patrium ſanguinem cognato filij cruori miſcebant. Videres per hiantium vulnerum ſulcos de lateribus antea genitoris ſanguinem fluere, & cruorem filij paterno permixtum ungulis rorantibus emanare. At juvenis gemini ſanguinis admixtione recreatus, medelam potiùs quàm tormenta ſentiebat, & recepta in tormentis fortitudine, fortiſſimis vocibus exclamabat: Scripturas dominicas habeo, ſed in corde meo. Rogo Chriſte, da ſufferentiam. Spes eſt vitæ. Anulinus inquit: Quare contra præceptum faciebas? Reſpondit: Quia Chriſtianus ſum. Quo audito, Parce, inquit. Et ſtatim ceſſante tormento, in patrium conſortium relegatur.

XIII. Interea mergebat in noctem horis labentibus dies, & conſumptis cum ſole tormentis, defecit atra tortorum rabies, & cum ſui judicis crudelitate languebat. Sed legiones dominicæ, in quibus Chriſtus, perpetuum lumen, armorum cœleſtium coruſco ſplendore fulgebat, fortiùs atque conſtantiùs in certamina proſilibant. Cùm verò adverſarius Domini tot martyrum præliis glorioſiſſimis victus, tantiſque ac talibus congreſſionibus ſuperatus, deſertus à die, comprehenſus à nocte, deficiente jam carnificum rabie, profligaturus cum ſingulis congredi alteriùs non valeret, totius exercitus Domini animos percontatur, devotaſque ſanctorum mentes tali interrogatione propulſat. Vidiſtis, inquit, eos qui perſeveraverunt, quid ſuſtinuerunt, vel quid in ſua confeſſione perſtantes adhuc habeant ſuſtinere. Et ideo qui vult ex vobis ad indulgentiam pervenire, ut ſalvus eſſe poſſit, profiteatur. Ad hæc confeſſores Domini, glorioſi martyres Chriſti, læti ac triumphantes ſimul, non ex Proconſulis dictis,

ſed ex victoria paſſionis Spiritu ſancto ferventes, fortiùs clariúſque tanquam ex uno ore dixerunt: Chriſtiani ſumus. Qua voce proſtratus eſt diabolus; & concuſſus Anulinus confuſuſque, omnes ſanctos in carcerem trudens, illos martyrio deſtinavit.

XIV. Et ne devotiſſimus feminarum ſexus florentiſſimuſque ſacrarum virginum chorus certaminis tanti gloria privaretur, omnes feminæ, Chriſto Domino auxiliante, in Victoria congreſſæ ſunt & coronatæ. Etenim Victoria ſanctiſſima feminarum, flos virginum, decus & dignitas confeſſorum, honeſta natalibus, religione ſanctiſſima, moribus temperata, in qua naturæ bonum candida pudicitia relucebat, reſpondebatque pulchritudini corporis fides pulchrior mentis & integritas ſanctitatis, ad ſecundam palmam reſtitutam ſe in Domini martyrio lætabatur. Huic namque ab infantia jam clara pudicitiæ ſigna fulgebant, & rudibus adhuc annis, apparebat rigor caſtiſſimus mentis & quædam dignitas futuræ paſſionis. Denique poſtquam plena virginitas ultimum ætatis tempus explevit, cùm puella nolens & reluctans in nuptias à parentibus cogeretur, invitamque tradere ſponſo prædo ſuggereret, clam ſe per præceps puella dimittit, auriſque famulantibus ſupportata, incolumis gremio terræ ſuſcipitur. Neque fuerat poſtmodum pro Chriſto Domino paſſura, ſi pro ſola tunc pudicitia moreretur. Liberata igitur nuptialibus tædis, illuſoque ſimul cum parentibus ſponſo, media penè de ipſa nuptiarum frequentia proſiliens, ad ædem pudicitiæ portumque pudoris Eccleſiam intacta virgo confugit, ibique conſecrati Deo dicatique capitis in perpetuam virginitatem ſacratiſſimum crinem inconcuſſo pudore ſervavit. Hæc ergo ad martyrium properans, florentem pudicitiæ palmam triumphali dextera præferebat. Namque interroganti Proconſuli quid profiteretur, clara voce

reſpondit: Chriſtiana ſum. Et cùm à Fortunatiano fratre togato ejuſque defenſore vanis argumentationibus mente capta eſſe diceretur, Victoria reſpondit: Mens mea eſt, inquit, nunquam mutata ſum. Ad hæc Proconſul, Vis, inquit, ire cum Fortunatiano fratre tuo? Reſpondit: Nolo, quia Chriſtiana ſum; & illi ſunt fratres mei qui Dei præcepta cuſtodiunt. O puellam divinæ legis auctoritate fundatam. O virginem glorioſam æterno Regi meritò conſecratam. O beatiſſimam martyrem evangelica profeſſione clariſſimam, quæ dominica voce reſpondit: Hi ſunt fratres mei qui Dei præcepta cuſtodiunt. Quibus auditis, Anulinus depoſita judicis auctoritate, ad perſuaſionem puellæ deſcendit. Conſule tibi, inquit. Vides enim fratrem tuum providere cupientem ſaluti tuæ. Cui martyr Chriſti: Mens mea eſt, inquit; nunquam mutata ſum. Nam & in collecta fui, & dominicum cum fratribus celebravi, quia Chriſtiana ſum. Mox cùm hæc Anulinus audiſſet, furiis agitatus exarſit, & puellam ſacratiſſimam martyrem Chriſti in carcerem unà cum ceteris relegans, paſſioni omnes reſervavit.

XV. Sed Hilarianus adhuc ſupererat, unus de natis Preſbyteri martyris Saturnini, qui ætatem ſuam parvulam ingenti devotione vincebat. Hic patris fratrumque triumphis approperans jungi, diras tyranni minas non tam exhorruit quàm in nihilum duxit. Huic cùm diceretur, Patrem tuum aut fratres tuos ſecutus es? ſubitò brevi de corpore vox juvenilis auditur, & anguſtum pueri pectus ad confeſſionem Domini totum aperitur in voce reſpondentis: Chriſtianus ſum, & mea ſponte atque voluntate cum patre meo & cum fratribus meis feci collectam. Audiebas patris Saturnini martyris vocem per dulcis filij meatus exire & confitentem Chriſtum Dominum linguam de fratris exemplo ſecuturam. Sed Procon-

ſul ſtultus, non intelligens contra ſe non homines ſed Deum in martyribus dimicare, nec quia in puerilibus annis ingentes animos ſentiebat, putabat puerum tormentis infantiæ poſſe terreri. Denique amputabo, inquit, & comam tibi & naſum & auriculas, & ſic te dimitto. Ad hæc Hilarianus puer, patris fratrumque virtutibus glorioſus, qui jam didicerat à majoribus ſuis tormenta contemnere, clara voce reſpondit: Quicquid facere volueris, fac, quia Chriſtianus ſum. Mox in carcerem recipi etiam ipſe jubetur; ingentique cum gaudio vox Hilariani auditur dicentis: Deo gratias. Hic certaminis magni pugna perficitur, hic diabolus ſuperatur & vincitur, hic martyres Chriſti de paſſionis futuræ gloria æterna congratulatione lætantur.

XVI. Verùm quoniam nos, ut ſuprà diximus, ſchiſmatis tempus admonuit confeſſionibus tantis ac talibus martyrum decreta conjungere conſtitutioneſque ſanctiſſimas amicorum Dei geſtis ſuperioribus catenare, neceſſariò breviter cuncta quæ martyres in carcere ex auctoritate legis divinæ ſanxerunt, ſervandaque poſteris reliquerunt, diſcurram, nec lapſorum ſuperbiam atque audaciam traditorum in hac ipſa mea feſtinatione prætercam. Coëgit enim me tranſcendere nihil geſtorum fides, amor legis, Eccleſiæ ſtatus, ſalus publica, vita communis. His enim de rebus Eccleſia catholica quæ ſit poterit recognoſci, ſi labes peſtifera traditorum nefandis actibus ſuis ſententiaque martyrum, omnibus ſeculis declaretur. Poſtquam igitur ſupradictos martyres Chriſti exoptatus carcer recepit, confeſſores qui priores illic detruſi fuerant, victricibus palmis triumphales dexteras venientibus adjungebant. Veniebant præterea ad eundem locum & ex diverſis provinciæ partibus alij quoque quamplurimi confeſſores; inter quos erant Epiſcopi, Preſbyteri, Diaconi, ceteri-

que Clerici, qui legem Domini aſſerentes, collectam dominicumque conſtanter & fortiter celebrabant, quique ſcripturas dominicas divinaque teſtamenta de flamma atque de incendio conſervantes, ſeipſos diris ignibus cruciatibuſque diverſis, Machabæico more, pro divinis legibus obtulerunt.

XVII. Ea igitur tempeſtate, cùm horridus carcer craſſæque tenebræ intra ſe clauſos retinerent teſtes fideliſſimos Dei, & ingentia catenarum pondera devota membra vincirent, cùm debilitaret fames, fatigaret ſitis, frigus quateret, turba comprimeret, latera ipſa recenti ungularum laceratione diſrupta ferverent, inter catenas & ferrum inſtrumentaque tormentorum ex auctoritate legis divinæ, quod ſibimet poſteriſque martyribus conſervarent, celebrantes Concilium, cæleſtia decreta condebant. Verè enim vivus ille ſpiritus ſanctus confeſſorum mentes æternis aſpirando & divinis colloquiis exercebat. Sed poſt crudelem tempeſtatem ac perſecutionis horribiles minas, quibus Chriſtianam religionem tyrannica rabies infeſtaverat, quò iterum purior ac ſerenior Chriſtiani nominis pax æterna luceſceret, nec defuit traditorum omnium calidiſſima fraus conſpiratioque peſtiferorum naufragorum diabolica arte compoſita, quæ ſub pretextu religionis religionem impugnaret, fidem everteret, legem divinaque jura turbaret; maximè cùm etiam Menſurius Carthaginenſis quondam Epiſcopus recenti ſcripturarum traditione pollutus, ſceleris ſui amentiam pejore cœpiſſet ferocia publicare: quippe qui combuſtorum veniam librorum à martyribus poſcere atque implorare debuerat, ut delicta ſua majoribus flagitiis cumularet, eo animo ſæviebat in martyres quo divinas tradiderat leges. Etenim hic tyranno ſævior, carnifice crudelior, idoneum ſceleris ſui miniſtrum Diaconum ſuum elegit Cæcilianum; idemque lora

& flagra cum armatis ante fores carceris ponit, ut ab ingreſſu atque aditu cuntos qui victum potumque in carcerem martyribus afferebant, gravi affectos injuria propulſaret. Et cædebantur à Cæciliano paſſim qui ad alendos martyres veniebant, ſitientibus intus in vinculis confeſſoribus pocula frangebantur ante carceris limina, cibi paſſim lacerandi canibus ſpargebantur, jacebant ante carceris fores martyrum patres matreſque ſanctiſſimæ, & ab extremo conſpectu liberorum excuſſi, graves nocte dieque vigilias ad oſtium carceris exercebant. Erat fletus horribilis & acerba omnium qui aderant lamentatio, prohibere pios martyrum complexus, & divelli à pietatis officio Chriſtianos, Cæciliano ſæviente tyranno & crudeli carnifice.

XVIII. Interea martyres Chriſti non carceris ſqualor, non viſcerum dolor, non denique ulla rerum penuria commovebat; ſed meritis jam Domino & confeſſione vicini direxerunt in poſteros ſalutem, quæ communem Chriſtiani nominis progeniem ab omni recidiva communione traditorum ſecerneret, tali ſub comminatione: *Si quis traditoribus communicaverit, nobiſcum partem in regnis cœleſtibus non habebit.* Et hanc ſententiam ſuam ſancti ſpiritus auctoritate conſcriptam tali comparatione firmabant. *Scriptum eſt*, inquiunt, *in Apocalypſi, Quicunque adjecerit ad librum iſtum apicem unum aut litteram unam, adiciat illi Deus innumerabiles plagas; & quicunque deleverit, deleat partem ejus Dominus de libro vitæ. Si ergo additus apex unus, aut littera una dempta de libro ſancto radicitus amputat, & ſacrilegum facit, & ſubvertit auctorem, neceſſe eſt omnes eos qui teſtamenta divina legeſque venerandas omnipotentis Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti prophanis ignibus tradiderunt exurendas, æternis gehennæ ardoribus atque inextinguibili igne*

torqueri. Et ideo, ut ſuprà diximus, ſi quis traditoribus communicaverit, nobiſcum partem in regnis cæleſtibus non habebit. Hæc communicantes ſinguli ad paſſionis gloriam feſtinabant, ſupremaque teſtatione unuſquiſque martyrum cruore proprio conſignabat. Exinde Eccleſia ſanẞta ſequitur martyres, & deteſtatur execratæ perfidiæ traditores.

XIX. Igitur cum hæc ita ſint, quiſnam eſt divini juris peritia pollens, fide præditus, devotione præclarus, religione ſanctus, qui judiciis Dei memor veritatem ab errore diſcernat, à fide perfidiam disjungat, ſimulationemque fictam à certa & integra ſanctitate recludat, ſeparet à ſtante lapſum, ab integro vulneratum, à juſto reum, ab innocente damnatum, à cuſtode legis proditorem, à confeſſore Chriſti nominis negatorem, à martyre Domini perſecutorem, & unum atque idem eſſe exiſtimet & Eccleſiam martyrum & conventicula traditorum? Nemo ſcilicet; quoniam hæc inter ſe ita repugnant contrariaque ſibi ſunt ut lux tenebris, vita morti, ſanctus angelus diabolo, Chriſtus Antichriſto, Paulo Apoſtolo dicente: *Quaſi filiis dico, dilatamini & vos, & nolite conjungi cum infidelibus. Quæ eſt enim participatio juſtitiæ ad iniquitatem, aut quæ communicatio luminis ad tenebras, quæ particula eſt fideli cum infideli, quæ eſt autem conventio templi Dei cum ſimulachris? Vos autem templum Dei vivi eſtis. Dicit enim: Quia inhabitabo in eis & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus. Propter quod diſcedite de medio eorum & ſeparamini, dicit Deus omnipotens, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.* Quamobrem fugienda bonis & vitanda eſt ſemper religioſis conſpiratio traditorum, hypocritarum domus, Phariſæorumque ſen-

2. Cor. 6.

rentia. Vtinam adoptiones filiorum filiarumque Dei in ſancta Eccleſia ſpiritaliter nati dignè ſuccedant, & non alienis facinoribus immerſi, pro luce tenebras & pro vita mortem, interitum ſibi pro ſalute acquirant. Talis eſt enim Eccleſia Domini, quæ una ſemper ſingulariſque contra ſeſe & in partes duas dividi non poteſt, ſed poſt teterrimam perſecutionis noctem turbineſque peſtiferos tyrannorum, ad deceptionem innocentium prædámque populorum diabolus verſutia calidiſſimæ fraudis adinvenit; ut quos aperta perſecutionis clade tranſvorare non valuit, nec in ſacrilego ſeculo idolorum ſervitio mancipandos delictorum nexibus in perpetuam perniciem potuit retinere, eos pollutis traditionibus jungens ſibi, ſub prætextu ſanctiſſimæ religionis extinguat. Denique illi falſi ſacrorum ritus fictaque myſteria non tam in ſalutem quàm in perniciem miſerorum celebrantur, cùm erigit altare ſacrilegus, celebrat ſacramenta prophanus, baptizat reus, curat vulneratus, veneratur martyres perſecutor, legit evangelia traditor, hereditatem cœli promittit divinorum teſtamentorum exuſtor, quos Dominus increpat & objurgat in evangelio dicens: *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui circuitis mare & aridam facere unum proſelytum, & cùm factus fuerit, facitis eum filium gehennæ dupliciter plus quàm eſtis vos.* Et Propheta polluta eorum ſacrificia reſpuens ait: *Sacrificia eorum tamquam pannus illotus. Omnis qui tetigerit illum, inquinabitur.* Sed & per Aggæum clariſſimum Prophetarum, *Interroga*, inquit Dominus, *ſacerdotes legem. Si acceperit homo carnem ſanctam in ſummo veſtimenti ſui, & tetigerit ſummitas veſtiment' ejus aliquam partem panis, vini, aut olei, ſi ſanctificabitur? & dixerunt ſacerdotes: Non. Et dixit Aggæus: Si tetigerit inquinatus in anima horum aliquid, ſi inquinabitur? Et dixerunt ſacerdotes:*

Matth. 25. Oſe 9. Agg. 2.

Inquinabitur. Et dixit Aggæus: Sic & populus hic. & gens hæc coram me, dicit Dominus, & omnis quicunque acceſſerit illic, inquinabitur.

XX. Fugienda eſt ergo & execranda pollutorum omnium congregatio vitioſa, & appetenda omnibus beatiſſimorum martyrum ſucceſſio glorioſa, quæ eſt Eccleſia ſancta, una & vera catholica, ex qua martyres profecti ſunt, & à quibus divina teſtamenta ſervata ſunt. Hæc etenim ſola perſecutionis infeſtæ impetum fregit, hæc legem Domini uſque ad effuſionem ſanguinis conſervavit: in hac virtutes populi ſancti ſpiritus præſentia frequentantur, baptiſma à Salvatore perficitur, vita perpetua reparatur. Semper enim illis propitius Deus adeſt, Dominus Chriſtus collætatur, & gaudet ſpiritus ſanctus, in confeſſoribus victor, in martyribus triumphator. Poſtremò cum nec Menſurius nec miniſter ejus Cæcilianus ab hac immani crudelitate ceſſare vellent, Anulino Proconſule aliiſque perſecutoribus interim circa alia negotia occupatis, beati martyres iſti, corporeis alimentis deſtituti, paulatim & per intervalla dierum naturali conditioni, famis atrocitate cogente, ceſſerunt, & ad ſiderea regna cum palma martyrij migraverunt, præſtante Domino noſtro Ieſu, qui cum patre regnat in ſecula ſeculorum. Amen.

INCIPIT PASSIO SANCTI Felicis Epiſcopi Tubyzacenſis, qui propter legem Domini decollatus eſt XVIII. *Kalendas Februarij.*

IN diebus illis, Diocletiano octies & Maximiano ſepties Conſulibus Auguſtis, exivit edictum eorundem Cæſarum vel Imperatorum ſuper omnem faciem terræ, & propoſitum eſt per colonias & civitates principibus & magiſtratibus, ſuo cuique loco, ut libros deificos extorquerent de manibus Epiſcoporum & Preſbyterorum. Tunc programma poſitum eſt in civitate Tubyzacenſe die Nonarum Ianuariarum. Tunc Magnilianus Curator ipſius civitatis juſſit ad ſe perduci Preſbyteros, quia Felix Epiſcopus Carthaginem erat profectus, Ianuarium Preſbyterum, Fortunatium & Septiminum lectores juſſit ad ſe perduci. Quibus Magnilianus Curator dixit: Epiſcopum habetis? Ianuarius Preſbyter reſpondit: Habemus. Magnilianus Curator dixit: Vbi eſt? Ianuarius Preſbyter reſpondit: Neſcio. Magnilianus dixit: Libros deificos habetis? Ianuarius reſpondit: Habemus. Magnilianus dixit: Date illos igni aduri. Ianuarius Preſbyter, Fortunatius & Septiminus lectores dixerunt: Epiſcopus noſter apud ſe illos habet. Magnilianus Curator dixit: Eritis ergo ſub officio donec Anulino Proconſuli rationem reddatis. Poſtera autem die Felix Epiſcopus à Carthagine venit Tubyza. Cùmque ejus adventum Magnilianus comperiſſet, ſtatim eum ſibi per officium præſentari conſtituit. Qui cùm dicto citiùs adveniſſet, Magnilianus Curator dixit ad eum: Tu es Felix Epiſcopus hujus civitatis? Felix Epiſcopus

Anno Chriſti 304.

dixit : Ego. Magnilianus Curator dixit : Da libros vel membranas qualeſcunque penes te habes. Felix Epiſcopus dixit : Habeo ; ſed non trado legem Domini Dei mei, quem ego colo. Magnilianus dixit : Ergo major eſt Deus tuus à diis noſtris ? Felix Epiſcopus dixit : Grandis & metuendus eſt Deus noſter, qui fecit cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt. Nam dij veſtri lapides ſunt, manu hominum facti, de quibus ſcriptum eſt : *Oculos habent & non videbunt, aures habent & non audient, os*
Pſal. 113. *habent & non loquentur. Similes illis fiant qui faciunt ea & omnes qui confidunt in eis.* Magnilianus Curator dixit : Primum eſt quod Imperatores juſſerunt, quia nihil eſt quod loqueris. Quapropter trade libros omnes quos habes, ut poſſint, ſicut conſtitutum eſt, igni aduri. Felix Epiſcopus dixit : Melius eſt ut corpus meum tradam igni quàm ſcripturæ dominicæ per me videantur aduri : quia bonum eſt Deo obedire perpetuo Regi & immortali quàm Imperatori hujus ſeculi iniqua jubenti. Magnilianus dixit : Iam dixi tibi quia primum eſt quod Imperatores juſſerunt quàm ea quæ loqueris. Felix Epiſcopus dixit : Primum eſt præceptum Dei cuſtodire quàm hominibus obedire. Magnilianus Curator dixit ; Interim inter hoc triduum recogita tecum ; quia ſi in hac propria civitate ea quæ præcepta ſunt implere neglexeris, ad Proconſulem ibis, & ea quæ nunc loqueris, apud ejus acta proſequeris. Poſt diem autem tertium Magnilianus Curator juſſit ſibi ſanctum Felicem Epiſcopum præſentari. Ad quem cùm Felix Epiſcopus fuiſſet adductus, idem Magnilianus dixit : Deliberaſti tecum quidnam melioris conſilij videaris aſſequi ? Felix dixit : Sermo meus unus eſt. In quo cœpit, in hoc etiam Deo præſule finiet. Quæ enim primò loquutus ſum, hæc & nunc eadem loquor, & ante Proconſulem aliud penitùs non ſum

dictus. Magnilianus Curator dixit: Ibis ergo jam nunc ad Proconſulem, & ibi redditurus es in examine rationem. Tunc viros ſuos his allocutus eſt verbis: Quoniam Felix Epiſcopus juxta Imperatorum decreta ea quæ nobis mandare dignati ſunt facere nullo modo maturavit, vobis comitantibus Carthaginem perducatur. Felix Epiſcopus dixit: Deo gratias. Tunc deſignatus eſt illi ductor Vincentius nomine Decurio civitatis Tubyzacenſis. Profectus eſt autem Felix Epiſcopus Carthaginem. Vbi cùm veniſſet, oblatus eſt Legato Proconſulis. Cui idem Legatus dixit: Quare ſcripturas non tradis ſupervacuas? Felix Epiſcopus dixit: Habeo quidem, ſed non do. Scripturæ quæ à nobis habentur, ſupervacuæ non ſunt, nec tradi à nobis ullo modo poſſunt. Tunc juſſit eum Legatus in ima carceris mitti. Vbi cùm Felix Epiſcopus fuiſſet ingreſſus, Dominum Deum ſuum deprecatus eſt dicens: Domine Deus, omnium creator & conditor, Domine Ieſu Chriſte, ne me derelinquas, quia propter te & propter teſtamentum tuum hæc patior. Miſerere mei, & recipe ſpiritum meum, & derelinquè in hoc ſeculo corpus mortale, ut à te, Domine, ſicut promittere dignatus es, tecum merear ſuſcipere immortale. In te enim ſemper Domine vivens, nunquam adversùs me habebit mors poteſtatem. Poſt dies autem ſedecim, hora noctis quarta, de carcere productus Felix Epiſcopus Anulini Proconſulis ilico eſt præſentatus aſpectibus. Cui Anulinus Proconſul dixit: Quod tibi nomen eſt? Felix Epiſcopus dixit: Chriſtianus ſum. Anulinus Proconſul dixit: Non te de vocabulo quæſivi profeſſionis, ſed percunctatus ſum quo nomine nuncuperis. Felix Epiſcopus dixit: Sicut tibi jam dixi, hoc nunc & iterum dico, quia Chriſtianus ſum & Epiſcopus. Tunc iratus Anulinus Proconſul quòd ei nomen ſuum dicere noluiſſet,

ait illi: Habes ſcripturas ſupervacuas? Felix Epiſcopus dixit: Habeo ſcripturas; ſed non ſunt, ut aſſeris, ſupervacuæ: quas cognoſce à me nequaquam eſſe tradendas. Tunc Anulinus Proconſul tranſmiſit eum Romæ ad Præfectum prætorij. Cùmque Felix Epiſcopus ibidem adveniſſet, & eidem Præfecto oblatus fuiſſet, juſſit eum in carcere recipi & majoribus vinculis alligari. Poſt dies autem duodecim juſſit eum Præfectus prætorij poſt Imperatores navigare. Tunc Felix Epiſcopus navem conſcendit catenarum duris nexibus colligatus, & fuit in ſubſanio navis quatuor diebus & quatuor noctibus jacens ſub pedibus equorum, panem non comedens, nec aquæ quippiam bibens. Iejunus autem venit Nolam. Tunc Cognitor ejuſdem civitatis venientem Felicem Epiſcopum ſibi præſentari conſtituit vinculis gravioribus innodatum. Cui idem Cognitor ſic ait: Felix, quomodo huc veniſti? Felix Epiſcopus dixit: Quomodo Deus voluit. Cognitor dixit: Si in tua propria civitate vel apud Carthaginem ſcripturas deificas tradidiſſes, ad me huc uſque minimè adveniſſes. Felix Epiſcopus dixit: Habeo quidem ſcripturas divinas; ſed, ſicut diverſis inquirentibus me reſpondiſſe non neſcis, hoc etiam tibi præſens modò certiſſimè manifeſto, quia eas nullo modo trado. Cognitor dixit: Si ſcripturas deificas tradere nolueris, capite plecteris. Felix Epiſcopus dixit: Plus paratus ſum plecti capite quàm libros dominicos ſacrilegio tradere. Tunc memoratus Cognitor juſſit ut ſacra Imperatorum recitarentur. Cùmque à Vincentio ſcriba quæ conſtituta fuerant legerentur, Cognitor dixit: Quoniam iſte homo tantum in eadem confeſſione duravit, ſecundùm præceptum hunc eundem Felicem Epiſcopum gladio animadverti conſtituo. Felix Epiſcopus elevans oculos ad cœlum dixit: Deus, gratias tibi ago, qui per quinquaginta & ſex annos

annos in iſto ſeculo virginitatem meam in me cuſtodire dignatus es. Domine Deus cœli & terræ, Domini noſtri Ieſu Chriſti pater, propter te & propter legem tuam & pro timore tuo hoc patior, & cervicem meam flecto ad victimam. Accipe ſpiritum meum de hoc mortali ſeculo. Solus enim es Deus vivens atque invictus & permanens glorioſus in ſempiterna ſecula ſeculorum. Amen. Completa hac oratione, ductus à militibus, ibidem, id eſt, in Nola, decollatus eſt die octavo decimo Kalendas Februarij; ibique in Nola corpus ejus poſitum eſt, & reliquiæ ejus ad almam Carthaginem per religioſos Dei ſervos & matris Eccleſiæ filios perlatæ ſunt & poſitæ in via quæ dicitur Scillitanorum. In eodem autem venerabili loco multa mirabilia fiunt, & languores univerſi curantur in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, cui eſt cum Deo patre honor & laus & gloria in Spiritu ſancto per omnia ſecula ſeculorum. Amen.

GESTA PVRGATIONIS Felicis Epiſcopi Aptungitani, qui ordinavit Cæcilianum Epiſcopum Carthaginenſem, habita Carthagini apud Ælianum Proconſulem Africæ Voluſiano & Anniano Conſſ.

Anno Chriſti 314.

Deſunt plurima.

in municipio Autumnitanorum Gallienus Duumvir dixit: Quoniam præſens es, Cæciliane, audi litteras Domini mei Ælij Paulini viri ſpectabilis agentis vicariam præfecturam, quid jubere ſit dignatus ſecundùm epiſtolam ad nos datam, quæ declarare te compellit & ſcribam quem habuiſti tunc

temporis adminiſtrationis tuæ & tabularium. Sed quoniam tabularius ejus temporis vita functus eſt, & omnes actus adminiſtrationis tuæ ſecundùm fidem litterarum ejuſdem mei Domini tecum perferre debebis, & ad coloniam Carthaginienſem cum ſcriba tuo proficiſci neceſſe eſt. Præſens eſt Curator, ſub cujus præſentiam vos compellimus. Quid ad hoc reſpondes? Cæcilianus dixit: Mox ad me epiſtolam Ælij Paulini viri ſpectabilis agentis vicariam præfecturam pertuliſtis, ſtatim ad ſcribam Miccium miſi ut veniret & acta ipſius temporis confecta mihi obtuliſſet, & uſque adhuc inquirit, quoniam non modicum tempus eſt ex quo duumviratum adminiſtravi. anni ſunt undecim. Itaque cùm invenerit, parebo tanto præcepto. Gallienus Duumvir dixit: Tua intereſt juſſioni parere. Vides enim juſſionem eſſe ſacram. Cæcilianus dixit: Devotus ſum tanto præcepto. Item cùm paulò pòſt ſcriba Miccius ſuperveniſſet, Fuſcius Duumvir dixit: Audiſti & tu, Micci, quòd & tu unà cùm Cæciliano neceſſarius es ire ad officium viri ſpectabilis Vicarij, inſtructionem ejus temporis ut vobiſcum perferatis. Ad hæc quid dicis? Miccius reſpondit: Magiſtratus ſuppleto anno omnes actus ſuos domum ſuam tulit. ſi mei in cera poſſint inveniri inquiro. Et cùm quæreret, Quintus Siſenna Duumvir dixit: Quod cognovit officium reſpondit. Apronianus dixit: Si omnes actus ſuos tulerat magiſtratus, unde acta quæ tunc emiſſa erant, vel confecta tanto tempore? Et cùm diceret, Ælianus Proconſul dixit: Et mea interrogatio & ſingularum perſonarum reſponſio actis continetur. Ageſilaus dixit: Sunt præterea & aliæ epiſtolæ huic rei neceſſariæ. Intereſt ut legantur. Ælianus Proconſul dixit: Lege Cæciliano audiente, ut agnoſcat an ipſe dictaverit. Ageſilaus recitavit. Voluſiano & Anniano Conſulibus, XIII I. Kalendas Septem-

bris, in jure apud Aurelium Didymum Sperecium ſacerdotem Iovis optimi maximi Duumvirum ſplendidæ coloniæ Carthaginienſium Maximus dixit: Loquor nomine ſeniorum Chriſtiani populi catholicæ legis. Apud maximos Imperatores cauſa agenda erit contra Cæcilianum & Felicem, qui principatum ejuſdem legis omnia conatur invadere. Contra ipſos documenta criminum ejus conquiruntur. Nam cùm perſecutio eſſet indicta Chriſtianis, id eſt, ut ſacrificarent, aut quaſcunque ſcripturas haberent, incendio traderent, Felix, qui tunc Epiſcopus fuit Autumnos, conſenſum adtulerat ut de manu Galatij ſcripturæ traderentur, ut igni concremari poſſent; & erat tunc temporis magiſtratus Alfius Cæcilianus, quem præſentem videre dignaris. Et quoniam ejus temporis officium incumbebat ut ex juſſione proconſulari omnes ſacrificarent, & ſi quas ſcripturas haberent, offerrent ſecundùm ſacram legem, quæſo ſecundum ſens eſt, & ſenem vides, & non poteſt ad comitatum ſacrum pergere, apud acta deponat utrumne jam de pactione ſecundùm ab eodem habita litteras dederit, & utrum ea quæ in litteris contulerit, vera ſint; ut horum actus & fides in judicio ſacro detegi poſſit. Adſtanti Cæciliano Speretius Duumvir dixit: Audis quæ apud acta ſint depoſita? Alfius Cæcilianus dixit: Zamæ eram proper lineas comparandas cum Saturnino. Et cùm veniremus illò, mittunt ad me in prætorio ipſi Chriſtiani ut dicerent: Sacrum præceptum ad te pervenit? Ego dixi: Non, ſed vidi jam exempla. Et Zama & Furnis dirui baſilicas & uri ſcripturas vidi. Itaque proferte ſi quas ſcripturas habetis, ut juſſioni ſacræ pareatur. Tunc mittunt in domum Epiſcopi Felicis, ut tollerent inde ſcripturas, ut exuri poſſent ſecundùm ſacrum præceptum. Sic Galatius nobiſcum perrexit ad locum ubi orationes celebrare

conſueti fuerant. Inde cathedram tulimus & epiſtolas ſalutatorias, & oſtia omnia combuſta ſunt ſecundùm ſacrum præceptum. Et cùm ad domum ejuſdem Felicis Epiſcopi mitteremus, renuntiaverunt officiales publici illum abſentem eſſe. Nam cùm poſteriori tempore adveniret Ingentius ſcriba Augentij, cum quo ædilitatem adminiſtravi, dictavi epiſtolam eidem collegæ quam feci ad eundem Epiſcopum Felicem. Maximus dixit: Præſens eſt. Eadem epiſtola ei offeratur, ut eandem recognoſcat. Reſpondit: Ipſa eſt. Maximus dixit: Quoniam recognovit epiſtolam ſuam, hanc lego, & oro plena actis inſeratur. Et recitavit. *Cæcilianus parenti Felici ſalutem. Cùm Ingentius collegam meum Augentium amicum ſuum conveniret, & inquiſiſſet anno duoviratus mei an aliqua ſcriptura legis veſtræ ſecundùm ſacram legem aduſta ſint.* quam Galatius unus ex lege veſtra publicè epiſtolas ſalutatorias de baſilica protulerit. Opto te bene valere.* Hoc ſignum, quod deprecatorium ad me miſerant Chriſtiani, & ipſe cujus eſt prætorium. & dixiſti: Tolle clavem, & quos inveneris in cathedra libros & ſuper lapide codices, tolle illos. Sanè vide officiales ne tollant oleum & triticum. Et ego dixi tibi: Tu neſcis quia ubi ſcripturæ inveniuntur, ipſa domus diruitur? Et dixiſti: Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis: Tollat aliquis de veſtris in area ubi orationes facitis, & illic ponantur. Et ego venio cum officiales, & tollo. Et nos illò venimus, & omnia tulimus ſecundùm ſacrum præceptum. Maximus dixit: Quoniam ejus epiſtolæ lectio apud acta recitata eſt, quam ipſe agnovit ſe miſiſſe, quæ dixit quæſumus actis hæreant. Speretius Duumvir dixit: Quæ dixiſti ſcripta ſunt. Ageſilaus dixit: Ad præſente epiſtolam recognovit; reſiduam partem, quam nunc legit, falſam eſſe dicit. Cæcilianus dixit: Domine,

uſque ad hoc dictavi uſquequo habet : *Opto te, parens cariſſime, bene valere.* Apronianus dixit : Semper ſic falſum per terrorem, per ſcenam, per inreligioſam mentem actum eſt ab his qui catholicæ Eccleſiæ conſentire noluerunt. Nam Paulino hic adminiſtrante vices Præfectorum, ſubornatus eſt quidam privatus homo, qui modum curſoris haberet, qui ad catholicæ unitatem veniret, atque eos induceret & terreret. Detecta igitur factio eſt. Nam componebatur Felici religioſiſſimo Epiſcopo per mendacium ut videretur ſcripturas prodidiſſe & exuſſiſſe. Ingentius quidem, cùm hoc totum, quicquid agebat, obeſſet ſanctitati & religioni Cæciliani, ſubornatus eſt ut veniret cum litteris veluti Felicis Epiſcopi ad Cæcilianum Duumvirum, & ei confingeret à Felice ſe eſſe mandatum. Dicat ipſa verba quibus hoc eſt confictum. Ælianus Proconſul dixit : Dic. Apronianus dixit : Dic, inquit, Cæciliano amico meo quòd codices accepi pretioſos deificos XI. quiaque me nunc convenit ut illos reſtituam, dic quòd anno magiſtratus tui eos exuſſeris, ne reddam illos. Qua de re igitur de Ingentio quærendum eſt, quatenus hæc machinata ſint ac fabricata, & quatenus voluerit circumſcribere magiſtrum ad mendacium, ut Felicem aſpergeret infamia, dicat à quo miſſus ſit verumtamen machinationem iſtam in conſcientiam Felicis, quò Cæciliani pudori & initio derogaret. Eſt enim quidam qui per Mauritaniam & Numidiam legatus miſſus ſit ex diverſa parte. Et adſtante Ingentio, Ælianus Proconſul dixit : Cujus præcepto ea ſuſcepiſti agenda quæ tibi obiciuntur? Ingentius dixit : Vbi? Ælianus Proconſul dixit : Quoniam fingis te non intelligere quod interrogaris, dicam apertiùs. Quis te ad magiſtratum Cæcilianum miſit? Ingentius dixit : Nemo me miſit. Ælianus Proconſul dixit : Quomodo ergo veniſti

ad magiſtratum Cæcilianum? Ingentius dixit: Cùm veniſſemus, & ageretur cauſa Mauri ab Vtica Epiſcopi, qui epiſcopatum ſibi redemit, ad urbem aſcendit Autumnitanus Epiſcopus Felix ut tractaret, & dixit: Nemo communicet, quia falſum admiſit. Et dixi illi ego è contrà: Nec tibi, nec illi, qui traditor es. Dolui enim cauſam Mauri hoſpitis mei, quia communicaveram cum illo in peregrè, quia evaſi perſecutionem. Exinde ibi in patria ipſius Felicis, duxi mecum tres ſeniores, ut viderent an verum tradidiſſet, an non. Apronianus dixit: Non ita venit ad Cæcilianum quærere de Cæciliano. Ælianus Proconſul Cæciliano dixit: Quomodo ad te venit Ingentius? Cæcilianus reſpondit: Domi ad me venit. prandebam cum operarijs. venit illuc. ſtetit in janua. Cæcilianus ubi eſt, dixit. Reſpondi: Hic. Ego dico ei: Quid eſt? Omnia rectè? Omnia, dicit. Reſpondi illi: Si non faſtidis prandere, veni, prande. Dicit mihi: Revertor huc. Venit illuc ſolus. Dicere mihi cœpit ecce ſic mihi curare & inquirere an adusta fuerit ſcriptura anno duoviratus mei. Dico illi ego: Moleſtus es mihi, tu homo immiſſus es: laxa hinc te à me. Et ſprevi illum à me. Et venit illò iteratò cum collega meo, cum quo fui Ædilis. Ait mihi collega meus: Felix noſter Epiſcopus miſit hunc hominem ut facias illi litteras quia accepit codices pretioſos, & noluit revocare illos. ſcribas illo quòd anno duoviratus tui combuſti ſunt. Et dixi ego: Hæc eſt fides Chriſtianorum? Ingentius dixit: Domine, veniat & Augentius. Et ego honorificus ſum, & honor meus pereat, & hujus latera habemus. Ælianus Proconſul Ingentio dixit: Revinceris alio titulo. Ælianus Proconſul dixit ad officium: Apta illum. Cùmque aptaretur, Ælianus Proconſul dixit: Suſpendatur. Cùmque ſuſpenderetur, Ælianus Proconſul Cæciliano dixit: Quomodo ad

te Ingentius venit? Reſpondit: Miſit huc me Felix, dixit, noſter, ut ſcribas illo quia eſt unus perditus, neſcio qui, habens penes me codices pretioſiſſimos, & nolo illos reſtituere. Itaque fac litteras quia adufti ſunt, ne revocem illos. Et ego dixi: Chriſtiani fides hæc eſt? Et cœpi illum corripere. Et ait collega meus: Scribe illo Felici noſtro. Et ſic ego epiſtolam dictavi, quæ paret uſquequo dictavi. Ælianus Proconſul dixit: Audi ſine metu recitationem epiſtolæ tuæ. Recognoſce quouſque dictaveris. Ageſilaus recitavit. *Opto te, parens cariſſime, multos annos bene valere.* Ælianus Proconſul Cæciliano dixit: Hucuſque dictaſti? Reſpondit: Hucuſque. reliquum falſum eſt. Ageſilaus recitavit. Hoc ſigno quod de prætorium ad me miſiſti niſi ego & tu & cujus eſt prætorium. & dixit: Tolle clavem, & quos invenies in cathedra libros & ſuper lapide codices, tolle illos. Sanè vide officiales ne tollant oleum & triticum. Et ego dixi: Tu neſcis quia ubi ſcripturæ inveniuntur, & ipſa domus diruitur? Et dixiſti: Quid ergo faciemus? Et dixi ego vobis: Tollat aliquis de vobis in areis ubi orationes facitis, & illic ponantur. Et ego venio cum officiales, & tollo. Et nos illò venimus, & omnia tulimus ſecundùm placitum, & aduſſimus ſecundùm ſacrum præceptum. Maximus dixit: Quoniam ejus epiſtolæ tenor etiam apud acta recitatus eſt, quam ipſe agnoviſſe ac miſiſſe dixit, quæſumus hoc actis tuis hæreat. Speretius dixit: Quæ dixiſtis ſcripta ſunt. Cæcilianus reſpondit: Cillo eſt falſum, quouſque eſt epiſtola mea, quouſque dixi: *Bene vale, parens cariſſime.* Ælianus Proconſul dixit: Quem dicis addidiſſe ad epiſtolam? Cæcilianus dixit: Ingentium. Ælianus Proconſul dixit: Profeſſio tua actis hæret. Ælianus Proconſul Ingentio dixit: Torqueris, ne mentiaris. Ingentius dixit: Erravi, huic epiſtolæ

ego addidi, dolens cauſa Mauri hoſpitis mei. Ælianus Proconſul dixit: Conſtantinus Maximus ſemper Auguſtus & Licinius Cæſares ita pietatem Chriſtianis exhibere dignantur ut diſciplinam corrumpi nolint, ſed potiùs obſervari religionem iſtam & coli velint. Noli itaque tibi blandiri quòd mihi dicas Decurionem te eſſe, ac propterea non poſſis torqueri. Torqueris, ne mentiaris, quod alienum Chriſtianis eſſe videtur. Et ideo dic ſimpliciter, ne torquearis. Ingentius dixit: Iam confeſſus ſum ſine tormento. Apronianus dixit: Dignare de eo quærere qua auctoritate, quo dolo, qua inſania circuierit Mauritanias omnes, Numidias etiam, qua ratione ſeditionem commoverit catholicæ Eccleſiæ. Ælianus Proconſul dixit: Ad Numidias fuiſti? Reſpondit: Non, Domine. ſit qui probet. Ælianus Proconſul dixit: Nec in Mauritania? Reſpondit: Negotiari illò fui. Apronianus dixit: Et in hoc mentitur, Domine, (nam ad Mauritaniæ ſitum nonniſi per Numidias pergitur) quatenus dicit ſe in Mauritania fuiſſe, non fuiſſe in Numidia. Ælianus Proconſul Ingentio dixit: Cujus conditionis es? Ingentius reſpondit: Decurio ſum Ziquenſium. Ælianus Proconſul ad officium dixit: Submitte illum. Quo ſubmiſſo, Ælianus Proconſul Cæciliano dixit: Falſa dicis quæ dixiſti. Cæcilianus reſpondit: Non, Domine. Is qui ſcripſit epiſtolam, jube veniat. Amicus ipſius eſt. Ipſe dicet quouſque dictavi epiſtolam. Ælianus Proconſul dixit: Quis eſt ille quem venire deſideras? Cæcilianus dixit: Augentium, cum quo fui Ædilis. Nom poſſum probare niſi per ipſum Augentium, qui ſcripſit epiſtolam, quouſque dictavi illi. Ipſe dicere poteſt. Ælianus Proconſul dixit: Conſtat ergo falſam eſſe epiſtolam? Cæcilianus reſpondit: Conſtat, Domine, non mentior in ſanguine meo. Ælianus Proconſul dixit: Cùm duum-

viratum egeris in patria tua, oportet fidem verbis tuis habere. Apronianus dixit: Nec novum eſt illis hoc facere. Ceterùm & actis addiderunt quod voluerunt. Iam artificium eſt illis. Ælianus Proconſul dixit: Ex profeſſione Cæciliani, qui acta falſata eſſe dicit atque epiſtolæ plurima addita, manifeſtum eſt qua voluntate hæc geſſerit Ingentius. Et ideo recipiatur in carcerem. Eſt enim arctiori interrogationi neceſſarius. Felicem autem religioſum Epiſcopum liberum eſſe ab exuſtione inſtrumentorum deificorum manifeſtum eſt, cùm nemo in eum aliquid probare potuerit quòd religioſiſſimas ſcripturas tradiderit vel exuſſerit. Omnium enim interrogatio ſupraſcripta manifeſtata eſt, nullas ſcripturas deificas vel inventas, vel corruptas, vel incenſas fuiſſe. Hoc actis continetur, quòd Felix Epiſcopus religioſus illis temporibus neque præſens fuerit, neque conſcientiam accommodaverit, neque tale aliquid fieri juſſerit. Ageſilaus* dixit: De his qui ad poteſtatem veſtram inſtruendam venerunt quid jubet poteſtas tua? Ælianus Proconſul dixit: Revertantur ad ſedes ſuas.

Explicit geſta purgationis Felicis Epiſcopi Autumnitani ordinatoris Cæciliani Carthaginis.

CONSTANTINI IMPERATORIS epiſtola ad Probianum Proconſulem Africæ.

IMperatores Cæſares Flavius Conſtantinus Maximus & Valerius Licinianus Licinius Probiano Proconſuli Africæ. Ælianus prædeceſſor tuus, meritò, dum vir perfectiſſimus *Verus Vicarius Præfectorum tunc per Africam noſtram incommoda valetudi- * Verinus

ne teneretur, ejuſdem partibus functus, inter cetera etiam id negotium vel invidiam, quæ de Cæciliano Epiſcopo Eccleſiæ catholicæ videtur eſſe commota, ad examen ſuum atque juſſionem credidit eſſe revocandam. Etenim cùm jam Superium * Centurionem, & Cæcilianum magiſtratum Aptungitanorum, & Saturninum Excuratorem, & Calibium juniorem ejuſdem civitatis Curatorem, atque Solonem ſervum publicum ſupraſcriptæ civitatis præſentes eſſe feciſſet, audientiam præbuit competentem, adeo ut cùm Cæciliano fuiſſet objectum quòd à Felice eidem epiſcopatus videretur eſſe delatus, cui divinarum ſcripturarum proditio atque exuſtio videretur objecta, innocentem de eo Felicem fuiſſe conſtiterit. Denique cùm Maximus Ingentium Decurionem Ziquenſium civitatis epiſtolam Cæciliani Exduumviri falſaſſe contenderet, eundem ipſum Ingentium ſuſpenſum actis, quæ ſuberant, pervidimus, & ideo minimè tortum quòd ſe Decurionem Ziquenſium civitatis aſſeveraverit. Vnde volumus ut eundem ipſum Ingentium ſub idonea proſecutione ad comitatum meum Conſtantini Auguſti mittas, ut illis qui in præſentiarum agunt, atque diuturnis diebus interpellare non deſinunt, audientibus & coram aſſiſtentibus apparere & intimari poſſit fruſtra eos Cæciliano Epiſcopo invidiam comparare atque adversùs eum violenter inſurgere voluiſſe. Ita enim fiet ut omiſſis, ſicut oportet, ejuſmodi contentionibus, populus ſine diſſenſione aliqua religioni propriæ cum debita veneratione deſerviat.

* Saturianum

INCIPIVNT GESTA VBI conſtat traditorem Silvanum, qui cum ceteris ordinavit Majorinum, cui Donatus ſucceſſit.

Conſtantino Maximo Auguſto & Conſtantino juniore nobiliſſimo Cæſare Conſſ. Idibus Decembribus, Sexto Thamugadienſi inducto, & applicito Victore Grammatico, adſiſtente etiam Nundinario Diacono, Zenophilus vir clariſſimus Conſularis dixit: Quis vocaris? Reſpondit: Victor. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Cujus conditionis es? Victor dixit: Profeſſor ſum Romanarum litterarum, Grammaticus Latinus. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Cujus dignitatis es? Victor dixit: Patre Decurione Conſtantinienſium, avo milite. in comitatu militaverat. Nam origo noſtra de ſanguine Mauro deſcendit. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Memor fidei & honeſtatis tuæ ſimpliciter deſigna quæ cauſa fuerit diſſenſionis inter Chriſtianos. Victor dixit: Ego diſſenſionis originem neſcio: unus ſum de populo Chriſtianorum. Siquidem cùm eſſem apud Carthaginem, Secundus Epiſcopus cùm Carthaginem tandem aliquando veniſſet, dicuntur inveniſſe Cæcilianum Epiſcopum neſcio quibus non rectè conſtitutum. illi contrà alium inſtituerunt. Inde illic apud Carthaginem cœpta diſſenſio eſt; & inde originem ſcire diſſenſionis plenè non poſſum, quoniam ſemper civitas noſtra unam Eccleſiam habet, & ſi habuit diſſenſionem, neſcimus omnino. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Silvano communicas. Victor reſpondit: Ipſi. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Cur ergo intermiſſo eo cujus innocentia purgata eſt? Et adjecit: Anno Chriſti 320.

Adſeveratur præterea te aliud certiſſimè ſcire, quòd Silvanus traditor ſit. de eo confitere. Victor reſpondit: Hoc neſcio. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario Diacono dixit: Negat ſe Victor ſcire quòd Silvanus traditor ſit. Nundinarius Diaconus dixit: Scit ipſe num tradidit codices. Victor reſpondit: Fugeram hanc tempeſtatem; & , ſi mentior, peream. Cùm incurſum pateremur repentinæ perſecutionis, fugivimus in montem Bellonæ. Ego ſedebam cum Marte Diacono; & Victor Presbyter, cùm ab eodem Marte quærerentur omnes codices, negavit ſe habere. Tunc Victor dedit nomina omnium lectorum. Ventum eſt ad domum meam. Cùm abſens eſſem, aſcenſum eſt à magiſtratibus, & ſublati ſunt codices mei. Cùm ego veniſſem, inveni codices ſublatos. Nundinarius Diaconus dixit: Tu ergo reſpondiſti apud acta, quoniam dediſti codices. Quare negantur hæc quæ prodi poſſunt? Zenophilus V. C. Conſularis Victori dixit: Simpliciter confitere, ne ſtrictiùs interrogeris. Nundinarius Diaconus dixit: Legantur acta. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Legantur. Et dedit Nundinarius, & exceptor recitavit. Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Conſulib. XIV. Kalendas Iunias, ex actis Munatij Felicis flaminis perpetui Curatoris coloniæ Cirtenſium. Cùm ventum eſſet ad domum in qua Chriſtiani conveniebant, Felix flamen perpetuus Curator Paulo Epiſcopo dixit: Proferte ſcripturas legis, & ſi quid aliud hìc habetis, ut præcepto & juſſioni parere poſſitis. Paulus Epiſcopus dixit: Scripturas lectores habent, ſed nos quod hìc habemus, damus. Felix flamen perpetuus Curator Paulo Epiſcopo dixit: Oſtende lectores, aut mitte ad illos. Paulus Epiſcopus dixit: Omnes cognoſcitis. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ dixit: Non eos novimus. Paulus Epiſcopus dixit: Novit

vos officium publicum, id eſt, Eduſius & Iunius exceptores. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ dixit: Manente ratione de lectoribus, quos demonſtrabit officium, vos quod habetis date. Sedente Paulo Epiſcopo, Montano, & Victore, Deuſatelio, & Memorio Preſbyteris, adſtante Marte cum Helio & Marte Diacones, Marcuclio, Catullino, Silvano, & Caroſo Subdiacones, Ianuario, Meraclo, Fructuoſo, Miggine, Saturnino, Victore Samſurico, & ceteris foſſoribus, contraſcribente Victore Aufidij, in brevi ſic: Calices duo aurei, item calices ſex argentei, urceola ſex argentea, cucumellum argenteum, lucernas argenteas ſeptem, cereoſala duo, candelas breves æneas cum lucernis ſuis ſeptem, item lucernas æneas undecim cum catenis ſuis, tunicas muliebres LXXXII. mafortea XXXVIII. tunicas viriles XVI. caligas viriles paria XIII. caligas muliebres paria XLVII. coplas ruſticanas XIX. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ Marcuclio, Silvano, & Caroſo foſſoribus dixit: Proferte hoc quod habetis. Silvanus & Caroſus dixerunt: Quod hîc fuit, totum hoc ejecimus. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ Marcuclio, Silvano, & Caroſo dixit: Reſponſio veſtra actis hæret. Poſteaquam in bibliothecis, inventa ſunt ibi armaria inania. Ibi protulit Silvanus capitulatam argenteam & lucernam argenteam, quòd diceret ſe poſt orcam eas inveniſſe. Victor Aufidij Silvano dixit: Mortuus fueras, ſi non illas inveniſſes. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ Silvano dixit: Quære diligentiùs, ne quid hîc remanſerit. Silvanus dixit: Nihil remanſit, totum hoc ejecimus. Et cùm apertum eſſet triclinium, inventa ſunt ibi dolia IV. & orcas ſex. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ dixit: Proferte ſcripturas quas habetis, ut præceptis Imperatorum & juſſioni parere

poſſitis. Catulinus protulit codicem unum pernimium majorem. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ Marcuclio & Silvano dixit: Quare unum tantummodo codicem dediſtis? Proferte ſcripturas quas habetis. Catulinus & Marcuclius dixerunt: Plus non habemus, quia Subdiacones ſumus: ſed lectores habent codices. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ Marcuclio & Catulino dixit: Demonſtrate nobis lectores. Marcuclius & Catulinus dixerunt: Non ſcimus ubi maneant. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ Catulino & Marcuclio dixit: Si ubi manent non noſtis, nomina eorum dicite. Catulinus & Marcuclius dixerunt: Nos non ſumus proditores. Ecce ſumus, jube nos occidi. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ dixit: Recipiantur. Et cùm ventum eſſet ad domum Eugenij, Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ dixit Eugenio: Profer ſcripturas quas habes, ut præcepto parere poſſis. & protulit codices quatuor. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ Silvano & Caroſo dixit: Demonſtrate ceteros lectores. Silvanus & Caroſus dixerunt: Iam dixit Epiſcopus quia Eduſius & Iunius exceptores omnes noverunt. Ipſi tibi demonſtrent ad domus eorum. Eduſius & Iunius exceptores dixerunt: Nos eos demonſtramus, Domine. Et dum ventum fuiſſet ad domum Felicis ſarſoris, protulit codices quinque. Et cùm ventum eſſet ad domum Victorini, protulit codices octo. Et cùm ventum fuiſſet ad domum Projecti, protulit codices V. majores & minores duos. Et cùm ad Grammatici domum ventum fuiſſet, Felix flamen perpetuus Curator Victori Grammatico dixit: Profer ſcripturas quas habes, ut præcepto parere poſſis. Victor Grammaticus obtulit codices II. & quiniones quatuor. Felix flamen perpetuus Curator Victori dixit: Profer ſcripturas, plus habes. Victor

Grammaticus dixit : Si plus habuiſſem, dediſſem. Et cùm ventum fuiſſet ad domum Euticij Cæſarianenſis, Felix flamen perpetuus Curatpr Euticio dixit : Profer ſcripturas quas habes, ut præcepto parere poſſis. Euticius dixit : Non habeo. Felix flamen perpetuus Curator Euticio dixit : Profeſſio tua actis hæret. Et cùm ventum fuiſſet ad domum Coddeonis, protulit uxor ejus codices ſex. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ dixit : Quære, ne plus habeatis. profer. Mulier reſpondit : Non habeo. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ Bovi ſervo publico dixit : Intra, & quære, ne plus habeat. Servus publicus dixit : Quæſivi, & non inveni. Felix flamen perpetuus Curator reipublicæ Victorino, Silvano, & Caroſo dixit : Si quid minùs factum fuerit, vos contingit periculum. Quibus lectis, Zenophilus V. C. Conſularis Victori dixit : Confitere ſimpliciter. Victor reſpondit : Non fui præſens. Nundinarius Diaconus dixit : Legimus epiſtolas Epiſcoporum factas à Forte. & legit exemplar libelli traditi Epiſcopis à Nundinario Diacono. Teſtis eſt Chriſtus & angeli ejus quoniam tradiderunt quibus communicaſtis, id eſt, Silvanus à Cirta traditor eſt & fur rerum pauperum. Quod omnes vos Epiſcopi, Preſbyteri, Diacones, Seniores ſcitis de quadringentis follibus Lucillæ clariſſimæ feminæ, pro quo vobis conjuraſtis ut fieret Majorinus Epiſcopus : & inde factum eſt ſchiſma. Nam & Victor fullo veſtri præſentia & populi dedit folles viginti ut factus eſſet Preſbyter. quod ſcit Chriſtus & angeli ejus. Et recitatum eſt exemplum epiſtolæ. Purpurius Epiſcopus Silvano coëpiſcopo in Domino ſalutem. Venit ad me Nundinarius Diaconus filius noſter, & petiit has litteras deprecatorias à me ad te, ſanctiſſime, dirigerem, ut ſi fieri poſſet, pax inter te & ipſum ſit. Hoc enim volo fieri, ut nemo

ſciat quid inter nos agatur. Si volueris, ſcripto tuo [agatur] ut & ego ſolus ibi in re præſenti veniam, & diſſenſionem ipſam de inter vos amputem. Manu ſua enim mihi tradidit libellum rei geſtæ, pro qua cauſa tuo præcepto fuerit lapidatus. Non eſt verum ut pater caſtiget filium contra veritatem, & ſcio quia vera ſunt quæ in libello mihi tradito ſunt conſcripta. Quære remedium quomodo poterit ibi malignitas iſta extingui antequam flamma exſurgat, quæ pòſt demum extingui non poterit ſine ſanguine ſpiritali. Adhibete conclericos & ſeniores plebis eccleſiaſticos viros, & inquirant diligenter quæ ſunt iſtæ diſſenſiones, ut ea quæ fiunt ſecundùm fidei præcepta fiant. Non declinabis ad dextram vel ad ſiniſtram. Libenter autem aurem commodare nolis malis inſtructoribus, qui nolunt pacem. Omnes nos occiditis. *& alia manu.* Vale. Item & exemplum epiſtolæ. Purpurius Epiſcopus Clericis & Senioribus Cirtenſium in Domino æternam ſalutem. Clamat Moyſes ad omnem ſenatum filiorum Iſraël, dixitque illis, quæ Dominus jubeat fieri ſine conſilio ſeniorum nihil agebatur. Itaque & vos, cariſſimi, quos ſcio omnem ſapientiam cœleſtem & ſpiritalem habere, omni veſtra virtute cognoſcite quæ ſit diſſenſio hæc, & perducite ad pacem. Dicit enim Nundinarius Diaconus quòd nihil vos lateat unde hæc diſſenſio eſt inter cariſſimum noſtrum Silvanum & ipſum. Tradidit enim mihi libellum in quo omnia ſunt conſcripta. Dixit enim & vos non latere. Ego ſcio quia auris non eſt. Bonum quærite remedium quomodo extinguatur hæc res ſine periculo animæ veſtræ; ne ſubitò cùm perſonam accipitis, in judicio veniatis. Iuſtum judicium inter partes judicate ſecundùm gravitatem veſtram & juſtitiam. Cavete vobis ne declinetis in dexteram neque in ſiniſtram. Dei res agitur, qui

ſcrutatur

ſcrutatur cogitationes ſingulorum. Elaborate nemo ſciat quæ ſit conjuratio hæc. Veſtra ſunt quæ libello continentur. non eſt bonum. Dicit enim Dominus: *Ex ore tuo condemnaberis, & ex ore tuo juſtificaberis.* Item alia recitata. Silvano fratri cariſſimo Fortis in Domino æternam ſalutem. Venit ad me filius noſter Nundinarius Diaconus, & retulit ea quæ inter te & illum contigerunt per malivoli interceſſum, qui vult animas juſtorum à via veritatis avertere. Cùm hæc audirem, mente defectus ſum, quòd talis diſſenſio inter vos venit. Dei enim ſacerdos ut ad hoc veniat quod non nobis expediat fiat. Nunc ergo petite eum ut, quod poteſt, cum ipſo pax Domini ſalvatoris Chriſti ſit. Non ad publicum veniamus & à gentibus damnemur. Scriptum eſt enim: *Videte ne dum mordetis, & cauſamini in invicem, ab invicem conſumamini.* Ergo peto Dominum ut tollatur de medio noſtrum hoc ſcandalum, ut poſſit res Dei cum gratiarum actione celebrari, Domino dicente: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Quæ pax poterit eſſe ubi diſſenſio eſt, æmulationes ſunt? Nam cùm ego à milites eſſem aſſ. * ſeparatus & in illo veniſſem, cum injuria tali, Deo commendavi animam meam, & remiſi tibi, quia Deus videt mentes hominum & eorum, ſive à te ad illos perductus ſum, ſed Deus nos liberavit, & tecum ſervimus. Ergo, ſicuti dimiſſum eſt nobis, & vos reconciliamini paci, ut in nomine Chriſti poſſimus cum gaudio pacem celebrare. Nemo ſciat. Fratribus & filiis, clero & ſenioribus, Fortis in Domino æternam ſalutem. Venit ad me filius meus Nundinarius Diaconus veſter, & retulit de ea quæ contra vos ſunt geſta, necnon utique à vobis debuit componi, ne ventum eſſet ut talem inſaniam paſſi, à quibus lapidarentur pro veritate, quod &

Matth. 12.

Gal. 5.

Ioa. 14.

vos & nos ſcimus, ſicuti nobis retuliſtis & ſcriptum eſt: *Non eſt ſapiens quiſquam inter vos qui poſſit*
1. Cor. 6. *judicare inter fratres? ſed frater cum fratre judicatur, ſed apud infideles.* ſicuti vos cùm in judicio non intendiitis. Sic ad hoc exilitum eſt ut gentibus demus tale exemplum, ut qui per nos Deo credebant, ipſi nobis maledicant, cùm ad publicum pervenimus? Ergo, ne ad hoc veniatur, vos, qui ſpiritales eſtis, facite ut nemo ſciat, ut cum pace Paſcha celebremus, & hortemini eos paci reconciliari, & diſſenſio non ſit, ne cùm ad publicum ventum fuerit, incipiatis & vos periclitari, ſi hoc factum fuerit, & poſtea vobis imputetis. Dabitis quam plurime, tu poſſeſſor Donati Preſbyter, ſinguli Valeri & Victor, qui omnia ſcitis actũ date operam ut pax ſit vobiſcum. Item alia recitata. Fratri Silvano Sabinus in Domino æternam ſalutem. Pervenit ad nos Nundinarius filius tuus, non tantùm ad me, ſed & ad fratrem noſtrum Fortem, fortem & gravem querelam referens. Miror gravitati tuæ, ſic te egiſſe cum filium tuum, quem tu nutriſti & ordinaſti. Si enim ædificium terræ ſtructum ſit, non additur quid cœleſte, quod per manum ſacerdotis ædificatur. Sed non eſt tibi mirandum, ſcriptura dicente: *Perdam*
1. Cor. 1. *ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo.* Et iterum dicit: *Potiùs dilexerunt homi-*
Ioa. 3. *nes tenebras magis quàm lucem*, ſicuti & tu facis. Sufficiat vobis omnia ſcire. ſuper quod & frater noſter Fortis tibi ſcripſit. Nunc petierim de caritate tua, frater benigniſſime, ut ſuppleas dictum Eſaiæ
Iſa. 1. Prophetæ: *Expellite malignitatem de animis veſtris, & venite, diſputemus, dicit Dominus.* Et iterum: *Proicite malum de medio veſtrum.* Sic & tu fac. Subjuga & averte ſeditionẽ, quæ noluerunt eſſe pacem inter te & filium tuum. Sed filius tuus Nundinarius in pace tecum Paſcha celebret, ne res ad

publicum veniat præterea jam omnibus nobis nota. Rogaverim te, frater benigniſſime, mediocritatis meæ compleas petitionem. Nemo ſciat. Item alia recitata. Fratri Forti Sabinus in Domino æternam ſalutem. Quæ ſit caritas juxta omnes collegas, certus ſum peculiariter, tamen ſecundùm Dei voluntatem, qui dixit, *Quoſdam diligo ſuper animam meam.* Silvanum te coluiſſe certus ſum. Quare non dubitavi hæc ſcripta ad te dare, quia ſcripta tua ad eum facta dari feci propter nomen Nundinarij; & qui impigrè agit, ſemper res Dei impetu procedit. Ne prætendas excuſationem. Occupatio namque nos diebus iſtis ſtringit, & incunctanter commovet circa hæc uſque ante diem ſolemniſſimum Paſchæ, ut per te fiat pinguiſſima pax, ut digni coheredes Chriſti inveniamur, qui dixit: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Et iterum. Peto ut facias. *Et alia manu.* Opto te in Domino bene valere & noſtri memorem eſſe. Vale. Sed rogo te, nemo ſciat. Quibus lectis Zenophilus V.C. Conſularis dixit: Et actis & literis quæ recitatæ ſunt traditorem conſtat eſſe Silvanum; & Victori dixit: Simpliciter confitere utrum ſcias eum aliquid tradidiſſe. Victor dixit: Tradidit, ſed non me præſente. Zenophilus V.C. Conſularis dixit: Quid adminiſtrabat tunc Silvanus in clero? Victor reſpondit: Sub Paulo Epiſcopo orta eſt perſecutio, & Silvanus Subdiaconus fuit. Nundinarius Diaconus reſpondit: Quando ventum eſt illic, ait, ut factus eſſet Epiſcopus, reſpondit populus: Alius fiat, exaudi Deus. Zenophilus V.C. Conſularis Victori dixit: Dictum eſt à populo, Silvanus traditor? Victor dixit: Ego ipſe luctatus ſum Epiſcopus. Zenophilus V.C. Conſularis Victori dixit: Ergo ſciebas traditorem? De hoc confitere. Victor reſpondit: Traditor fuit. Nundinarius Diaconus dixit: Vos ſeniores clamabatis: Exaudi Deus, civem

Ioa. 14.

noſtrum volumus, ille traditor eſt. Zenophilus V. C. Conſularis Victori dixit: Clamaſti ergo cum populo quòd traditor eſſet Silvanus, & non deberet fieri Epiſcopus? Victor dixit: Clamavi & ego & populus. Nos enim civem noſtrum petebamus integrum virum. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Qua cauſa putabatis eum non mereri? Victor dixit: Integrum petebamus, & civem noſtrum. Sciebam enim * cauſam Imperatorum ad hoc nos eſſe venturos, dum enim talibus committitur. Item inductis & adplicitis Victore Samſurici & Saturnino foſſoribus, Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quis vocaris? Reſpondit: Saturninus. Zenophilus V. C. dixit: Cujus conditionis es? Saturninus reſpondit: Foſſor. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Silvanum ſcis eſſe traditorem? Saturninus dixit: Scio lucernam tradidiſſe argenteam. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Quid aliud? Saturninus reſpondit: Aliud neſcio, niſi quia de poſt orcam eam ejecit. Et remoto Saturnino, Zenophilus V. C. Conſularis dixit adſtanti: Et tu, quis vocaris? Reſpondit: Victor Samſurici. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Cujus conditionis es? Victor dixit: Artifex ſum. Zenophilus V. C. dixit: Tabulam argenteam quis tradidit? Victor reſpondit: Non vidi. quod ſcio, hoc dico. Zenophilus V. C. Conſularis dixit Victori: Licèt jam conſtiterit ex reſponſione eorum qui ſuprà ſunt interrogati, tamen tu confitere utrum Silvanus traditor ſit. Victor dixit: Secundo petato quomodo hoc dimiſit ut duceremur ad Carthaginem, ore ipſius Epiſcopi audivi. Data eſt mihi lucerna argentea, & capitulata argentea, & has tradidi. Zenophilus V. C. Victori Samſurici dixit: A quo audiſti? Victor dixit: A Silvano Epiſcopo. Zenophilus V. C. Conſularis Victori dixit: Ab ipſo audiſti quòd tradidiſſet? Victor dixit: Ab ipſo audivi quòd ſuis

* *f.* ante Imperatores

manibus tradidiſſet illas. Zenophilus V.C. dixit: Vbi audiſti? Victor dixit: In baſilica. Zenophilus V.C. Conſularis dixit: Apud Conſtantinam? Victor dixit: Ibi cœpit alloqui populum dicens: De quo dicunt me traditorem eſſe, de lucerna & capitulata? Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: Quid aliud putas ex his eſſe quærendum? Nundinarius dixit: De cupis fiſci, quis illas tulit. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: Quas cupas? Nundinarius dixit: In templo Sarapis fuerunt, & tulit illas Purpurius Epiſcopus: acetum quod habuerunt, tulit illum Silvanus Epiſcopus, Dontius Preſbyter, & Lucianus. Zenophilus V.C. Conſularis Nundinario dixit: Sciunt id factum qui adſiſtunt? Nundinarius reſpondit: Sciunt. Diaconus Saturninus dixit: Dicebant majores noſtri quia ſublatæ ſunt. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: A quo ſublatæ dicuntur? Saturninus dixit: A Purpurio Epiſcopo, & acetum à Silvano & Dontio & Superio Preſbyteris & Luciano Diacono. Nundinarius dixit: Viginti folles dedit, & factus eſt Preſbyter Victor? Saturninus dixit.* Et cùm diceret, Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Cui dedit? Saturninus dixit: Silvano Epiſcopo. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Ergo, ut fieret Preſbyter, Silvano Epiſcopo viginti folles præmium dedit? Saturninus dixit: Dedit. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Ante Silvanum poſitum eſt? Saturninus dixit: Ante cathedram Epiſcoporum. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: A quo pecunia ſublata eſt? Nundinarius dixit: Ipſi Epiſcopi diviſerunt eam inter ſe. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: Donatum deſideras exhiberi? Nundinarius dixit: Vtique veniat, de quo clamavit populus biduo poſt * pare: Exaudi Deus, civem noſtrum volumus. Zenophilus V. C. Conſularis

Nundinario dixit: Certè clamavit hoc populus? Reſpondit: Clamavit. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Traditorem clamavit Silvanum? Saturninus dixit: Vtique. Nundinarius dixit: Quando factus eſt Epiſcopus, non illi communicavimus, quia dicebatur traditor eſſe. Saturninus dixit: Quod dicit, verum eſt. Nundinarius dixit: Vidi quia Mutus harenarius tulit eum in collo. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Sic factum eſt? Saturninus dixit: Sic. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Vera ſunt omnia quæ dicit Nundinarius, quia ab harenariis factus eſt Epiſcopus Silvanus? Saturninus dixit: Vera Nundinarius dixit. proſtibulæ illic fuerunt. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Harenarij illum geſtaverunt? Saturninus dixit: Ipſi eum tulerunt, & populus. Nam cives in area martyrum fuerunt incluſi. Nundinarius Diaconus dixit: Numquid populus Dei ibi fuit? Saturninus dixit: In caſa majore fuit incluſus. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Certa omnia quæ dicit Nundinarius, vera ſunt? Saturninus dixit: Vera. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Tu quid dicis? Victor dixit: Vera ſunt omnia, Domine. Nundinarius dixit: Purpurius Epiſcopus tulit centum folles. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: De quadringentis follibus quos putas interrogandos? Nundinarius dixit: Lucianus Diaconus exhibeatur, quia ipſe totum ſcit. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: Iine ſciunt? Nundinarius dixit: Non ſciunt. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Exhibeatur Lucianus. Nundinarius dixit: Sciunt iſti acceptos eſſe quadringentos folles; ſed quia Epiſcopi eos diviſerunt, neſciunt. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario & Victori dixit: Scitis acceptos eſſe folles à Lucilla? Saturninus & Victor dixerunt: Scimus. Zenophilus V. C. Conſularis dixit; Pauperes non accepe-

runt? Dixerunt: Nemo nihil accepit. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino & Victori dixit: Nihil de fano Sarapis ſublatum eſt? Saturninus & Victor dixerunt: Purpurius tulit cupas, & Silvanus Epiſcopus & Dontius & Superius Presbyteri & Lucianus Diaconus tulerunt acetum. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Reſponſione Victoris Grammatici & Victoris Samſurici & Saturnini claruit vera eſſe omnia quæ ſuggeſſit Nundinarius. Submoveantur & exeant. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quos alios putas interrogandos? Nundinarius dixit: Caſtum Diaconum, ut dicat ſi non eſt traditor. Ipſe illum ordinavit. Et inducto & applicito Caſto Diacone, Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quis vocaris? Reſpondit: Caſtus. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Cujus conditionis es? Caſtus dixit: Nullam dignitatem habeo. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Licèt nunc per Victorem Grammaticum quàm etiam per Victorem Samſurici & Saturninum venerunt in confeſſionem quæ Nundinarius obicit, tamen etiam tu confitere utrum traditor ſit Silvanus. Caſtus reſpondit: Dicebat quòd invenerit lucernam poſt orcam. Zenophilus V. C. Conſularis dixit Caſto: Etiam de cupas de fano Sarapis ſublatas & aceto confitere. Caſtus reſpondit: Purpurius Epiſcopus tulit cupas. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Acetum quis? Reſpondit Caſtus quòd tulerunt inde acetum Silvanus Epiſcopus, Dontius & Superius Presbyteri. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Confitere quot folles dedit Victor ut Presbyter fieret? Caſtus dixit: Obtulit, Domine, ſacellum, & quid habuerit, neſcio. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Cui datum eſt ſacellum? Caſtus dixit: Illò tulit eum in caſa majore. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Populo non eſt diviſa pecunia? Caſtus reſpondit: Non

eſt data, nec vidi. Zenophilus V. C Conſularis Caſto dixit: De folles quos Lucilla dedit, populus minutus nihil accepit? Caſtus dixit: Non vidi accipere neminem. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Quò ergo pervenerunt? Caſtus dixit: Neſcio. Nundinarius dixit: Vtique vel audiſti vel vidiſti ſi dictum eſt pauperibus: Dat & vobis de re ſua Lucilla. Caſtus dixit: Non vidi aliquem accipere. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Manifeſta eſt Caſti confeſſio quòd folles quos Lucilla donavit, populo diviſos eſſe neſciret, & ideo amoveatur. Et applicito Creſcentiano Subdiacono, Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quis vocaris? Reſpondit: Creſcentianus. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Simpliciter ſicut & ceteri confitere utrum ſcias traditorem Silvanum. Creſcentianus dixit: Priores qui fuerunt Clerici, ipſi retulerunt ſingula. Zenophilus vir clariſſimus Conſularis Creſcentiano dixit: Quid retulerunt? Creſcentianus dixit: Referebant quòd traditor eſſet. Zenophilus vir clar. Conſularis Creſcentiano dixit: Dixerunt illum traditorem? Et adjecit: Qui dicebant? Creſcentianus dixit: Qui cum illo converſabantur in plebe, dixerunt quòd aliquando tradidiſſet. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: De Silvano dicebant? Creſcentianus dixit: Vtique. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Cùm factus fuiſſet Epiſcopus, præſto fuiſti? Creſcentianus dixit: Præſens cum populo fui, incluſus in caſa majore. Nundinarius Diaconus dixit: Campenſes & harenarij fecerunt illum Epiſcopum. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Mutus harenarius certè eum ſuſtulit? Dixit: Manifeſtè. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Cupas de fano Sarapis ſcis eſſe ſublatas? Creſcentianus dixit: Plures dicebant quòd Purpurius

Epiſcopus ipſe ſuſtulerit cupas & acetum, quod ad ſenem noſtrum Silvanum perveniſſet, & filij Ælionis dicebant. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Quid audiſti? Creſcentianus dixit: Acetum ſublatum à ſene Silvano & Dontio & Superio Preſbyteris & Luciano Diacono. Zenophilus V.C. Conſularis Creſcentiano dixit: Ex quadringentis follibus quos Lucilla donavit, populus aliquid accepit? Creſcentianus dixit: Nihil inde nemo accepit, neſcio, nec quis illos erogaverit. Nundinarius dixit; Aniculæ nunquam inde aliquid acceperunt? Creſcentianus dixit: Nihil. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Certè quotiens aliquid tale donatur, omnes inde populares publicè accipiunt. Creſcentianus dixit: Non audivi vel vidi dediſſe illum aliquos. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Nihil ergo datum eſt de quadringentis follibus populo? Creſcentianus dixit: Nihil. Vtique perveniſſet aliqua partiuncula ad nos. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quò ergo ſublati ſunt? Creſcentianus dixit: Neſcio. Nemo nihil accepit. Nundinarius dixit: Victor quot folles dedit ut fieret Preſbyter? Creſcentianus dixit: Vidi allatos cophinos cum pecunia. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Cui dati ſunt cophini? Creſcentianus dixit: Epiſcopo Silvano. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Silvano dati ſunt? Creſcentianus dixit: Silvano. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Populo nihil datum eſt? Reſpondit: Nihil. Neceſſe eſt ut & nos aliquid acciperemus, ſi diſtribuerentur ſicut ſolet. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: Quid aliud de Creſcentiano putas eſſe requirendum? Nundinarius dixit: Ipſud eſt. Zenophilus V. clar. Conſularis dixit: Quoniam de omnibus Creſcentianus Subdiaconus ſimpliciter confeſſus eſt, ſubmoveatur. Item

inducto & applicito Ianuario Subdiacono, Zenophilus V. clar. Conſularis dixit : Quis vocaris? Reſpondit...

Cetera deſunt.

PASSIO SANCTARVM *Seraphiæ & Sabinæ.*

Anno Chriſti 122. CVm dies itaque metuendus perſecutionis innotuiſſet Chriſtianis, multi etiam per orbem terrarum ſubirent in nomine Chriſti martyria, erat virgo ſancta Seraphia apud oppidum Vendinenſium, civis Antiochena, in domo Sabinæ, quæ fuit uxor Valentini & filia Herodis metallarij cujuſdam, qui ſub Veſpaſiano Auguſto ter in urbe Romo candidam confeſſionem dedit Romanis. Cùm igitur eam memorata ſancta Seraphia hortaretur, ſuadens etiam illi ut Ieſu Chriſti notitiam gereret, credens ſancta Sabina in Domino Ieſu creſcebat in fidem & bonam converſationem. Ad quam tunc miſit Virillus Præſes ut ſanctæ Dei virgines apparerent ad tribunal. Primùm quidem illuſtriſſima femina ſancta Sabina adhibitis pueris ſeu puellis reſtitit illis. Et poſt paululum dixit ad eam ſancta Seraphia. Domina mater, permitte mihi ut eam. Tu tantummodo ora, & fidens eſto in Dominum Ieſum Chriſtum. Credo enim ego, etſi indigna & peccatrix ſum, quòd dignam me faciet Dominus meus Ieſus Chriſtus ancillam ſuam. Dicit ad eam Sabina. Filia & domina mea virgo Seraphia, aut vivere aut mori tecum habeo, non te dimittam. Et cùm ei ſatis immineret, juſſit ſibi parari baſternam, & perrexit ad prætorium.

II. Cùmque nunciatum fuiſſet Præſidi Sabinam

illuſtriſſimam feminam ante fores prætorij ſtare habentem etiam ſecum Chriſtianiſſimam illam Seraphiam, ſurrexit Præſes, & ingreſſus eſt in porticum prætorij, honorans & dicens. Quid tibi ipſa derogas, aut quare temetipſam vilem reddis, aut quare non conſideras quæ es aut cujus filia? Conjunxiſti enim te Chriſtianis, & oblita es natales tuos & memoriam tanti viri cui fuiſti juncta & deorum, quorum iram vereor ne incurras. Revertere magis in domum tuam, & dimitte illam nefandam, quæ maleficiis te expulſa demultavit à deorum cultura. Sabina reſpondit. Illius ſanctæ puellæ maleficiis utinam & tu ſuadearis ſicut & ego ab ea juſtè ſuaſa ſum ut ab immundis recederem idolis & verum & certiſſimum agnoſcerem Deum, qui bonos ad æternam vocat vitam, & malos in pœnam relinquit perpetuam. Præſes tunc quidem reveritus illam, recepit ſe in prætorium. Illa autem cum ſancta virgine reverſa eſt in domum ſuam.

III. Præſes verò poſt tertium diem paravit luſorium trans pontem ſuper arcum Albini, ubi ſolebat fieri themela; & juſſit officio ut adduceretur Seraphia, quia rapuiſſet ad officium. Sancta autem Sabina ſecuta eſt eam pedibus, & venit ad luſorium; & cùm vidiſſet ſe non poſſe juvare illam, exclamavit dicens Præſidi. Canis rabide Aſiatice, noli contra ſalutem tuam ſanctam Dei virginem & dominam tuam contriſtari injuriis. Propè eſt enim immo adeſt Dominus noſter, qui te & Imperatores tuos torquebit ſempiternis tormentis, qui tanta mala excogitaverunt ſervientibus Deo vivo. & recepit ſe in domum ſuam cum magno fletu.

IV. Præſes verò juſſit ſiſti ſanctam Seraphiam, dicens illi. Sacrifica diis immortalibus, quibus ſacrificant Domini Imperatores. Seraphia reſpondit, Timeo & colo omnipotentem Deum, qui fecit

cœlum & terram & quæ ſunt in eis. Nam deoſquos jubes me adorare, non ſunt dij, ſed ſunt dæmones. Et non licet mihi adorare eos, quia Chriſtiana ſum. Præſes dixit. Accede igitur, & ſacrifica Chriſto tuo. Seraphia reſpondit. Ego cotidie illi offero ſacrificia, adorans illum & deprecans die ac nocte. Præſes dixit. Et ubi eſt templum Chriſti tui, vel quod ſacrificium illi offers? Seraphia reſpondit. Vt me ipſam mundam exhibeam per caſtam converſationem, & ut alios adducam ad illam profeſſionem per ipſius miſericordiam. Præſes dixit. Hoc eſt templum Dei & ſacrificium Chriſti tui? Seraphia reſpondit. Majus nihil eſt quàm verum Deum cognoſcere & piè vivere & illi ſevire. Præſes dixit. Ergo tu es ipſa templum Dei tui, ut dicis? Seraphia reſpondit. Si ipſo juvante munda permanſero, illius ſum templum. Sic enim dicit divina ſcriptura:
1. Cor. 3. *Vos eſtis templum Dei vivi, & ſpiritus ſanctus habitat in vobis.* Præſes dixit. Si ergo violata fueris, deſines eſſe templum Dei tui? Seraphia reſpondit.
Ibid. Dicit ſcriptura divina: *Si quis templum Dei violaverit, diſperdet illum Deus.*

V. Præſes autem peccatum ignorans juſſit duobus juvenibus laſcivis Ægyptiis eam tradi, ut ea per integram noctem abuterentur. Quam ſuſcipientes horridi juvenes, perduxerunt eam in locum ſecretum, ubi erat cubiculum valde obſcuriſſimum. Tunc ſtans ſancta Seraphia in memorato cubiculo orabat dicens: Sancte ſancte ſancte, te invoco Domine Ieſu Chriſte, qui es verus cuſtos & conſervator. Te invoco Domine Ieſu Chriſte, qui es lumen & gaudium ſempiternum. Te invoco Domine Ieſu Chriſte, qui ſanctos Apoſtolos tuos in carceris cuſtodia detentos clauſis janus viſitaſti & confortaſti. Adeſto nunc precor mihi miſeræ & peregrinæ ancillæ tuæ Seraphiæ, & libera me à ſordida contagione juve-

num iſtorum. Obſcurentur oculi eorum ne videant & non valeant contingere me ancillam tuam confidentem in te, & non contaminent ſigillum tuum tua conſecratione ſignatum. Confunde impudentiam eorum, & munda me à coinquinatione carnis, & ad te jube me tranſire, & adeſto Domine Ieſu Chriſte cum ancilla tua Sabina. Corrobora eam in tua magnitudine, ut non inimicus diabolus exultet ſuper eam, quæ multa ſuſtinuit propter nomen ſanctum tuum circa me ancillam tuam. Domine Ieſu Chriſte, exaudi me, qui es benedictus & glorioſus & ſuperlaudabilis filius cum patre & ſpiritu ſancto in ſecula ſeculorum. Amen.

VI. Et cùm memorati juvenes circa horam primam noctis cœpiſſent contra propoſitum virginis Chriſti accedere, ſubitò ſonus magnus factus eſt & terræ motus horribilis, ita ut per totum oppidum ſentiretur. Iuvenes autem illi tremefacti, ceciderunt examines in terram, membris omnibus diſſolutis. Sancta verò Dei ancilla immaculata videns adeſſe cæleſte auxilium, extenſis ad cœlum puris manibus pernoctavit deprecans Dominum. Diluculo autem properaverunt miſſi à profaniſſimo Præſide ut vocarent juvenes, & ſi præcepta impleſſent maligni, interrogarentur. Ingreſſi autem invenerunt ſanctam Dei virginem orantem, juvenes verò dejectos in terram velut mortuos, penitùs non habentes poteſtatem erigendi ſe. Sed neque loqui poterant, ſed tantummodo oculi eorum erant aperti. Concurſus autem factus eſt non modicus.

VII. Præſes autem cùm audiſſet, juſſit præparari tribunal & produci ſanctam Dei ancillam. Et cùm ducta fuiſſet, Præſes dixit. Quid eſt, puella? Fecerunt juvenes illi ſatis deſiderio tuo, an delectaris adhuc? Sancta Seraphia reſpondit. Tu quidem ſecundùm perverſam mentem tuam, quam

pervertit & poſſedit inimicus diabolus, inridens loqueris. Ego autem juvenes quos dicis, nec ſenſi, nec fuerunt mecum. Præſes dixit. Quid ergo, hac nocte tecum non fuerunt? Seraphia reſpondit. Mecum fuit cujus ſum & ad quem pertineo. Præſes dixit. Quis eſt ille? Seraphia reſpondit. Cuſtos & conſervator meus Dominus Ieſus Chriſtus. Præſes dixit. Quid tantam multitudinem tricas? Dic mihi quomodo vel quibus maleficiis juvenes enervaſti. Seraphia reſpondit. Nobis Chriſtianis non licet eſſe maleficos. Nam quos per maleficia veſtra interfeciſtis, noſter & omnium Dominus Ieſus Chriſtus invocatus vivificat eos. Præſes dixit: Si ergo ſuperat Chriſtus tuus omnes maleficas artes, invoca eum propter juvenes illos ut reddatur illis ſanitas priſtina, & dicant ſi luſerunt tecum per noctem an non. Ego certiſſimè ſcio quia ideo quibuſdam illos maleficiis dementes feciſti ne te de turpitudine tua detegerent. Seraphia reſpondit. Deus, cujus ego ancilla ſum, omnipotens eſt, & apud eum nihil impoſſibile eſt. Præſes dixit. Igitur ſi apud illum Deum tuum nihil impoſſibile eſt, fac ut juvenes illi ad ſe redeant & loquantur. Seraphia reſpondit. Vt tu ſuſpicaris, maleficia ego ignoro; ſed oratio eſt mihi ad Deum meum, per quam præſtat non mihi tantummodo ſed omnibus invocantibus eum ex toto corde. Præſes dixit. Quomodo vis fac, tantùm ut loquantur juvenes, & tunc videbimus integritatem tuam. Seraphia reſpondit. Iam tibi dixi quia maleficia facere neſcio, ſed adorare & exorare Deum ut annuat. Præſes dixit. Perge igitur ad locum ubi ſunt juvenes, & precare ſuper eos Deum tuum. Seraphia reſpondit. Vt non alij fraudentur miraculo, aut malè ſentiant ſicut & tu, quid opus eſt ut ego illuc vadam? Iube eos huc perduci in conſpectu omnium. Et juſſit Præſes perduci juvenes.

quos portantes manibus perduxerunt ad tribunal. Et erant quaſi nunquam habuiſſent linguam nec pedes ad ambulandum neque manus ad palpandum. Omnibus enim membris erant omnino reſoluti.

VII. Igitur omnibus mirantibus, Præſes dixit. Seraphia, precare nunc Chriſtum tuum ſuper iſtorum ſanitatem. Sancta autem Seraphia extendens ad cælum manus dixit. Domine Deus omnipotens, qui feciſti cælum & terram, mare & omnia quæ in eis ſunt, qui per ſanctos Apoſtolos tuos mortuos reſuſcitaſti, leproſos mundaſti, dæmones fugaſti, mutis linguam donaſti, ſurdis auditum præſtitiſti, nunc precor exaudi me ancillam tuam confidentem in te, & ne diſſimules propter hunc infelicem & incredulum, ſed releva juvenes iſtos in conſpectu omnium expectantium te per meam orationem ad confuſionem iſtius ſtulti, qui inſanit adversùm credentes. Accelera Domine, ut cognoſcant quia tu es Deus ſolus, qui facis mirabilia, & non eſt alius præter te. Et accedens tetigit juvenes illos dicens. In nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti erigite vos in ſtatu veſtro. Qui mox audierunt, & ſteterunt in pedibus ſuis, & cœperunt loqui.

VIII. Et cùm hæc vidiſſet populus & miraretur, Præſes dixit. Videtis quia non adimplebat artem maleficij ſui niſi eos manibus perpalpaſſet. Et ait Præſes juvenibus. Quid faciendo hæc mulier dementes vos fecit? Et reſoluti juvenes dixerunt. Domine Præſes, nos ſecundùm præceptum ſublimitatis tuæ mox ut ad illam acceſſiſſemus, ingreſſus eſt quidam juvenis decoræ miræque magnitudinis, & totus ſplendebat ſicut ſol, & ſtetit inter nos & puellam hanc, & præ claritate illius tremor & caligo & defectio nos comprehendit, & exinde non habuimus ſenſum uſque modò. Cognoſce hoc Domine Præſes, quia hæc puella malefica eſt, aut verè Deus ejus magnus eſt.

Præſes ad puellam dixit. Dic mihi, Seraphia, genus maleficiorum, quibus artibus hæc facis, & mox te dimittam. Seraphia reſpondit. Ego maleficia odi. Sed omnes qui Chriſtiani ſunt, Chriſtum nominantes maleficia ad nihilum redigunt, & non valebunt nocere eis. Præſes dixit. Ecce jam nunc videamus ſi valebit ars tua. Et ſi non ſacrificaveris, caput tuum faciam incidi. Seraphia reſpondit. Fac quod vis, non ſacrifico dæmoniis; nec facio voluntatem patris tui Satanæ, quia Chriſtiana ſum.

IX. Et juſſit ei Præſes apponi duas lampades ardentes. Et cùm applicatæ fuiſſent lampadæ, mox extinctæ ſunt. Et qui lampades tenebant, ceciderunt retrorſum. Sancta autem Seraphia elevans oculos ſuos ad cælum dicebat. Domine Ieſu Chriſte, erubeſcant & conturbentur nimis omnes inimici mei, avertantur retrorſum & confundantur valde velociter. (Pſal. 6.) Præſes dixit. Sacrifica diis, ut non moriaris. Seraphia reſpondit. Ideo non ſacrifico dæmoniis veſtris ne moriar morte vera. Præſes dixit. Biothanata & malefica, audi imperiale præceptum, & ſacrifica diis immortalibus, & libera te de cruciatibus & morte. Seraphia reſpondit. Biothanati & malefici vos eſtis, qui negatis Deum vivum & verum, & dæmonia adoratis, cum ipſis pariter morituri. Deo autem immortali ego me ipſam offero ſacrificium, ſi me dignatur ſuſcipere, licèt peccatricem, tamen Chriſtiana ſum. Præſes autem juſſit eam fuſtibus cædi. Et cùm cæderetur, ſubitò terræ motus factus eſt magnus, & quaſi aſtula de fuſtibus unde cædebatur Dei virgo attigit dextrum oculum Præſidis, & poſt triduum amiſit.

X. Tunc repletus furore Præſes dedit ſanctæ Dei puellæ capitalem ſententiam dicens. Quoniam Seraphiam non ſolùm imperialia præcepta contemnentem, verùm etiam tantis deprehenſam maleficiis, gladio

gladio juſſi percuti. Et inciſum eſt caput ſanctæ virginis Chriſti Seraphiæ trans arcum Fauſtini juxta aream Vindiciani ducis ducum. Paſſa eſt autem ſancta Seraphia III. Nonas Septembris. Illuſtriſſima autem femina Sabina colligens reliquias ſanctæ & intactæ virginis Chriſti Seraphiæ, ex more celebratis venerabilibus exequiis, ut theſaurum ſempiternum vel margaritam pretioſam repoſuit in monumento ſuo quod ipſa ſibi cum ſummo ſtudio & ornatu fecerat. Et non ceſſabat ex eo die facere eleemoſynas multas, confidens in nomine Chriſti Ieſu, & permanens in fide quam ei tradiderat ſancta virgo Seraphia. Studebat autem cotidie viſitare infirmos & in carceribus incluſos, præſtans eis omnia quæ neceſſaria erant abundè.

XI. Veniente igitur Præfecto Helpidio rabidiſſimo cane, Præſes indicavit ei religioſiſſimam feminam Sabinam & omnia quæ geſta fuerant. Quam cùm exhibuiſſent, introduxerunt in prætorium. Et videns eam Præfectus interrogavit dicens. Tu es Sabina uxor Valentini illuſtriſſimæ memoriæ & filia Herodis? Sabina reſpondit. Ego ſum. Præfectus dixit. Quare oblita es tui, & ſociaſti te Chriſtianis, quorum mors eſt, & non adoras Deos, & non honoras quos adorant Domini & Auguſti noſtri? Sabina reſpondit. Ego gratias ago Ieſu Chriſto Domino, qui me peccatricem per ſanctam famulam ſuam Seraphiam de multis ſordibus & poteſtate dæmonum liberare dignatus eſt ut non ampliùs errarem, ſicut vos video errare, adorando dæmones. Præfectus dixit. Vt tu dicis, non ſolùm nos, ſed & Domini & Auguſti noſtri dæmones adorant, & non Deum? Sabina reſpondit. Vtinam Deum adorarent, qui fecit omnia, cujus nutu cuncta reguntur atque gubernantur viſibilia & inviſibilia, & non ſtultitiam inſenſata ſimulacra dæmonum adorarent, quæ cùm

ipſis pariter in gehenna ignis arſuri eſtis, tam vos & Imperatores veſtri. Præfectus dixit. Per deos omnes juro quod ſi non ſacrificaveris, non elongabo a te capitalem ſubire ſententiam, ſed mox te faciam gladio vita privari. Sabina reſpondit. Non ſacrifico, diabole inſane, dæmoniis tuis, quia Chriſtiana ſum, & Chriſtum habeo Deum, & ipſius ſum ancilla & cultrix, & illi ſoli me oportet ſacrificare. Tunc diaboli miniſter Præfectus protulit in eam ſententiam dicens, Sabinam diis inobedientem, Dominos quoque & Auguſtos noſtros blaſphemantem, gladio percuti decrevimus, atque omnes facultates ejus publicis titulis præſignari.

XII. Amputato igitur capite ſanctæ & venerabilis Chriſti martyris Sabinæ, Chriſtiani cum gaudio magno corpus ejus ſuſtulerunt & poſuerunt in monumento ipſius in oppido Vindennenſi ad arcum Fauſtini, ubi ipſa venerabiliter repoſuerat magiſtram fidei ſuæ virginem Chriſti Seraphiam. Paſſa eſt autem Sabina IV. Kalendas Septembris, & coronata eſt una cum fortiſſima virgine Chriſti Seraphia, qui omnibus in ſe credentibus virtutem dat & præmia ſempiterna.

PASSIO SANCTÆ MARIÆ martyris.

ADrianus & Antoninus Imperatores per om- Anno Christi 14[illegible]
nes populos quos regebant legem miſerunt cunctos Chriſtianæ religionis viros ad ſacrificium debere compelli, rebelles vero pœnis mortis interimi. Illo itaque tempore Maria probata ovis Domini martyrium ſingulare perpeſſa eſt. Namque cum Tertulli principalis eſſet ancilla, nobilitatem domini [illegible], Chriſto ſe probarat ingenuam, ſicut ſcriptum eſt: *Qui in Deo vocatus eſt ſervus, libertus eſt Domini.* Natale itaque filij celebrante Tertullo, [illegible] ſimulacris libationes offerret, Maria ſic indicebat jejunia, & locum ſuum ne proderetur domino, occulta ſimulatione fallebat. Dolet tamen, [illegible] Prodita, vocatur tamen à domino, diciturque ei: Quid eſt iſta jejunia? An occaſio iſta triſtitiæ eſt quod [illegible] tibi ſuper Deum [illegible]? Maria reſpondit, Numquid novum aliquid nunc aſſumo? Semper mihi ſunt hæc obſervata jejunia. Quomodo triſtitiæ illud aſcribitur quod [illegible] ſervatur? Chriſtiana ſum, Chriſtianis [illegible] genita, hereditarie mihi iſte cultus eſt Chriſti. [illegible] Maria [illegible] celebritate dies [illegible] Deo ſic clamavit ad dominum: Corpus potes imperare, non animæ. Plus Deus meretur quam filius tuus. [illegible] & quicquid ad delicias [illegible] Deo vero non vinum & [illegible], ſed [illegible] [illegible]

gienda eſt. Ad hæc domina [illegible] verbera ei gravia, niſi dicto [illegible], pollice-tur, & ipſam etiam, ſi repugnet, [illegible] indixit. Illa reſpondet: Fac quod vis, [illegible] perferre pro Chriſto.

II. Sed dum altercatio iſta verborum [illegible] dominæ & repugnantis ancillæ, [illegible] rens Tertullus ingreditur, [illegible] bus exquiſitis, inauditam ſtatim flagellari [illegible] ancillam, & afflictam diutino verbere in [illegible] bri parte detrudi, [illegible] quo non ſatietur fames, ſed [illegible] mæ pars extrema ſervetur. Sed [illegible] frangi hoc dolore non potuit. Quin [illegible] orationibus incumbebat, ut [illegible] tolerandi.

III. Emenſis vero triginta [illegible] nunciatur Tertullum [illegible] cultare in domo ſua Chriſtianæ [illegible] quod Imperatorum [illegible] ad tribunal T[illegible] & [illegible] vocitus, [illegible], [illegible] gem Præſes juſſit [illegible], [illegible]

Maximi[illegible], [illegible]

g[illegible], omnibus [illegible] nit ad nos [illegible] v[illegible]. N[illegible] eſſe p[illegible] [illegible] legem [illegible] e[illegible] [illegible]

tor hujus legis aut celeus occultandum aliquem pu- [illegible] cuiuslibet [illegible] aut ſexus, ferro ipſe exhalet [illegible] legibus repugnantem, facultates vero e\[ju\]s [illegible] inferantur. Delator autem tanti cri- minis ex ærario publico quadringentorum denariorum [illegible] gratulatione [illegible] ut omnes agnoſcant nec pecca- tum perire nec præmium.

IV. Lectis itaque his constitutionibus, ad circum- [illegible] Præfectus: Quid [illegible] Num- quid repugnare poſſimus his præceptis? Reſponde- [illegible] [illegible]. Tunc Præfectus [illegible] quæ [illegible] jubet. Surrexit ſcholaſticus Nicopompus, ut erat fandi peri- tus & artifex adloquendum, omnium perſona ſol- [illegible] publica [illegible] loquitur. Lucifer [illegible] [illegible] & populi, ut benignius [illegible] [illegible] deprecatur. Hic vir multis publicis functioni- bus & natalium ſplendore [illegible], magnum [illegible] noſtræ præſtat auxilium. Fuit [illegible] Pontifex, [illegible] Muneratoris civitatis, [illegible] legatio- nibus pluribus pro publica utilitate [illegible] tantum [illegible] gloriæ quantum amoris adſcivit. Magis præter- ea largitionibus ejus aucta reſpublica eſt [illegible] [illegible] [illegible] fabricis & balneorum [illegible] [illegible]. Sunt & alia majora quæ [illegible] [illegible]. Nam primum [illegible] tempore, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] Sed cum [illegible] [illegible] eſſe [illegible] [illegible] divinis præceptis, [illegible] [illegible] quod [illegible] Muneri [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] totius populi [illegible] in Cæ- ſarea civitate [illegible]

luptates gladiatorum inter ſe [illegible] non negavit. Neceſſitates propriis [illegible] lucra venientia patriæ ſemper credidit [illegible] Placuit itaque ſacerdotio muneribus [illegible]. Tunc, quod eſt maximum, ætatem [illegible] juvenis [illegible] cerdotis edocuit, oſtendit non [illegible] gravioribus voluptatem.

V. Præfectus ſcholaſtico inquit. [illegible] nis ornamenta commemoras, [illegible] ditur non repellis. Reſpondit advocatus. [illegible] cujus ſcelere dominus [illegible], [illegible] menta demonſtrans, ab uxore [illegible]. Præfectus dixit. Tertulli uxor ingenua eſt? Reſpondit advocatus. Ingenua, quia etiam nobilis [illegible]. [illegible] namque patre Chroniác. Præfectus ait. [illegible] eſt hæc ancilla, an vernacula [illegible] Tertullus dixit. Nata quidem [illegible], [illegible] parentes ejus ad nos ex comparatione [illegible]. Præfectus Tertullo ait. Soror tua [illegible] jam ab hac [illegible] Reſpondit Tertullus, [illegible] [illegible]. Præfectus ait. [illegible] ancillæ parentes ſuperſunt? Reſpondit Tertullus. Defuncti ſunt. Præfectus ait. Hujus [illegible] niverant, an diu vita ſolvebantur. Tertullus reſpondit. [illegible]

VI. Advocatus ait. Quæ non [illegible] puellæ [illegible] tormenta ſuntur [illegible] ſuperſtitione [illegible]. Nec [illegible] umquam [illegible] flecti. Nam quamvis [illegible] ſupplicia, tanto pertinacior [illegible].

VII. Adhuc Præſes [illegible] deliberatione habita, [illegible] [illegible], dicens. Tertullus publico [illegible], cui honor vel pro meritis vel pro [illegible] rependendus eſt. [illegible], [illegible] & [illegible], qui & leges [illegible] & [illegible], cujus [illegible]

biem ſæpius etiam ipſe conſpexi, liber abſcedat, nullum calumniatorem metuat, nullum judicem pertimeſcat, dum hæc omnia ſacris auribus intimentur. Sceleſtiſſimam vero hanc puellam offerri mihi in publico jubeo, ſimul ut habeat & culpa ſupplicium & populus exemplum.

VIII. Traditur itaque mox carnificibus devota mens Chriſto; & quanto ſexu feminco & puellari fragilitate deſpicitur, tanto plus virtute Chriſtianitatis attollitur. Stetit itaque adducta tandem. Et quamvis contra judicem oculos tenderet, animum tamen habebat ad Chriſtum. Clamor undique populi frementis attollitur dicentis. Viva dum crematur incendio. Illa vero intrepida, quippe quæ Dei ſui noſſet auxilium, cœlum intuens ſic clamavit, Domine Ieſu Chriſte, fili Dei vivi, certa ſalus hominum, ſolus de ſolo genite, cujus dignè nemo poteſt naturam comprehendere aut referre virtutem, non angeli, non archangeli, non ſedes, non poteſtates, non virtutes, non potentiæ, non Cherubin, non Seraphin, omnia enim per te facta ſunt Chriſte, & ſine te factum eſt nihil, qui ſolus patrem noſti, & quem ſolus pater agnoſcit, Domine ſalvator animarum, adeſto mihi, ſemper omnibus adfuiſti. Nec enim alius eſt defenſor. Agnoſcant omnes virtutem tuam, Domine, & advertatur noceri non poſſe quem diligis.

IX. Ad hæc Præſes per integram horam ſtupens, tandem quæ vocaretur inquiſiit. Maria reſpondit. Cur nomen [illegible], & de lege nihil dicis? Illa debet percontandi [illegible] ratio quæ vocatur ad crimen. Nec enim [illegible] eſſe, ſed cultus. [illegible] itaque interrogationi [illegible] reſpondeo, Chriſtiana ſum. [illegible] Dominum tuum te [illegible] [illegible], ut [illegible] ſupplicium inferat [illegible]. [illegible] quid ſequatur. Maria reſ-

pondit. Corporis dominus eſt ille, non animæ. Præ-
ſes ait. Cur religionem domini, cùm ſis ancilla,
non ſequeris? Maria reſpondit. Chriſtiana ſum, in-
tellectum ſapientiæ habeo, & quid ſit rationis agno-
ſco. Contemno ſimulacra ſive ſaxa, honoro ſo-
lum qui me fecit, non quem ipſa conſtruxi. Præſes
ait. Ex qua ſucceſſione hæc ad te vanitas religionis
advenit? Maria reſpondit. A majoribus informata
ſic credo. Præſes ait. Parentes quoque tui hujus fue-
re ſententiæ? Maria reſpondit. Semper in hac reli-
gione manſerunt. Præſes ait. Ante De[illegible]honem, ut
dicis hanc credendi inſaniam ſuſcepiſti. Quin immo
ſacrifica, ut & te & dominum tuum exuas a culpa.

X. Maria reſpondit. Quid enim æqualitatis eſt
inter cæleſtem dominum & famulam peccatricem?
aut quem timere poteſt cujus nutu omnes & ipſa re-
guntur elementa? Quoſlibet ergo cruciatus perfe-
ram, dulciſſimi videntur pro amore Domini Ieſu
Chriſti, qui hic auxilium, ibi verò reddet & præ-
mium. Ille nos per Apoſtolum ſuum Paulum contra
Rom. 8 omnium inſidiantium tela firmavit dicens: *Quis nos*
ſeparabit a caritate Chriſti? tribulatio, an anguſtia,
an perſecutio, an fames, an ſpoliatio, an pericu-
lum, an gladius? Hinc eſt robur illud invictum,
hinc inextribilis animus, & mens in ipſa dolorum
acerbitate ſublimior, quod & prædicta nobis ſunt
iſta quæ alia patiuntur, & majora ſunt munera quam
dolores. Cùm ergo nihil ſit quod a Chriſto ſepara-
re nos debeat, teſtor enim illum quem diligo me in
ejus amore manſuram, & in ea confeſſione crucia-
tum terrena relinquere & ad cæleſtia feſtinare.
Præſes ait. Sacrifica, ſi effugere tormenta feſtinas.
Maria reſpondit. Supplicia quæ minaris, nec longi
temporis nec gravis doloris ſunt. Quæ ſi ergo [illegible]
[illegible] quæ nolim. Chriſtum habeo, & [illegible]
[illegible]o.

XI. Tunc juſſu Præſidis applicata tormentis, miſerationem populi tantam adepta eſt ut lacrymæ quoque a circumſtantibus funderentur. Nec mora, clamore ſummo venia virgini poſtulatur. Sed crudelitas judicis accelerari tormenta mandavit. Et ecce ſecunda vox populi judicium Præſidis caſtigantis emergit. Vociferatio namque una penè erat totius coronæ, injuſte lacerari virginem crudelitate judicis, non culpa peccantis, agi contra leges omnia, nec æquitatis jura ſervari. Stupens vero Præſes & ſono tanti clamoris addictus, quippe præter humanam vocem ipſa etiam putaſſet tecta corruere, ſtatim Mariam relaxari præcepit. Tunc ſervari eam ſub cuſtodia libera jubet. Maria vero ſigno Domini ſe munivit, & levatis ad cœlum oculis poſt relictum tribunal oravit ad Dominum; viditque aciem angelorum, multitudinem ſanctorum, atque filium Dei ſedentem ad dexteram patris. Hinc tanta ſubitò gratulatione perfuſa eſt ut jam ſe paradiſum ingreſſam putaret. Hi verò qui eam fugientem perſequebantur, ſubito ſtupuere virtute. Sed ubi illa ſe circumdatam a perſequentibus vidit, lacrymans clamavit ad Dominum. Deus omnipotens, qui ſermonem muto, auditum ſurdo dediſti, qui es venturus in gloria judicare vivos & mortuos, accipe ſpiritum meum. Amen. Quoniam perſequuntur me canes multi. Ne permittas tradi ancillam tuam & laceram manibus impiorum; ſed attendens miſericordiam tuam cito, exaudi ancillam tuam, exaudi Domine Rex cæleſtis.

XII. Quæ dum tali oratione [illegible], & renuntians ſeculo, [illegible] mort[illegible], [illegible] quæ ante oculos [illegible] jacebat reſpiciens, [illegible] ſpectantibus [illegible]. Nam [illegible] illud, quod aut [illegible], aut divinitati [illegible], [illegible] patefactum, [illegible] qua virgo [illegible]

peretur oſtendit, & ad inſtar dulciſſimæ matricis vel caræ matris motu quodam anxium amplexans ſe præbuit, quaſi dulci carum partum utero receptura, & mox ſuſcepta virgine, latera antea aperta concluſit. Hæc cùm carnifices pervidérent, omnia loca petræ illius perſcrutati ſunt, ſicubi erepta ſubito ex oculis præda latitaret. Ibi adhærentes exuviarum reliquias, & adfixa ſaxo veſtium fruſta deprehendunt; atque incredibili ſtupore confuſi, confeſtim Præſidi geſta commemorant. Ille verò partim ira, partim admiratione commotus, juſſit Philocomo principali Nucerenſium civitatis ut ad prædictum locum feſtinus accedat, & ad eruendum lapidem numeroſam ſecum multitudinem ducat. Statim præconis voce populus congregatur. Qui ubi primùm ad prædictum locum cum eo cui ſumma majoris operis fuerit adſignata pervenit, mox inicere manum lapidi tentaverunt. Statim ab oriente fulgor nimij ſplendoris exortus eſt. Nec mora, tonitruum & fragor quidam, ut ſperarentur cuncta corruere. Statim terra concuſſa eſt, & nutantia omnium corruere veſtigia.

XIII. Ecce autem duo equites nimio fulgore radiantes à cœleſti ſede venientes tranſvolatu [illegible] t, quorum ſella & fræna & [illegible] ornatus ad inſtar lampadarum cæleſti igne rutilabant. Ho[illegible] [illegible] illa quæ venerat multitudo conſpiceret, [illegible] timore cauſâ [illegible] virtutis expavit ac fugiens [illegible] pariter [illegible] in æter[illegible] [illegible] erentur. Ceteri vero qui evaſerant, ad pro[illegible] templi ſimulacra fugientes, [illegible] [illegible] rentur [illegible], in ipſa perfugia ſui [illegible] [illegible]. N[illegible] ad ipſum templi [illegible] [illegible] fidis. Vbi [illegible] templum [illegible] eſt, [illegible] e cœlo igne ſimul & populum [illegible] [illegible]. Peri[illegible] [illegible] exercitus, & quantum ibi [illegible] habuerunt

numina, tanto ad ignis augmentum majora incendio fomenta ſuggeſta ſunt. Imputent itaque peccatis ſuis quod incenſi ſunt, deorum vero numero quod diutius concremati. Multifariæ itaque mortis tam a percuſſis quam ab incenſis numerus fuit duo millia ſeptingenti. Pauci vero qui evaſerant, civitatem petentes, magnis per omnem viam vocibus conclamabant: Magnus Deus Mariæ, magnus Deus Chriſtianorum, vere hic Deus ſolus & juſtus eſt. Tunc ſtrati Eccleſiæ ſolo, Chriſtianorum genua complectentes, & præteritorum rogabant veniam, & præſens auxilium poſtulabant. Et crediderunt in eum timore perterriti millia ferme [illegible], atque in noſtra religione manſerunt. Omnis itaque perſecutio poſt paſſionem ſanctæ Mariæ ad hæc miracula conquievit. Amen.

VITA ET PASSIO SANCTI Pontij martyris, auctore Valerio ejus contubernali.

Incipit prologus vitæ ac paſſionis ſancti & beatiſſimi Pontij martyris.

Anno Chriſti 157.

QVis poteſt credere niſi Deo tribuente ? Quis poteſt certamina ſubire niſi Domino adjuvante ? Quis poteſt coronam accipere niſi Chriſto præſtante ? Ideoque ego indignus Valerius, qui cum Dei martyre & nutritus ſum & ſtudui, præſentiam verò ejus martyrij non merui percipere, quam confeſſione ejus & labore credo mercedem me à Domino accepturum, quia omnia quæ de eo indicaturus ſum teſtificor coram Chriſto & angelis ejus & propriis oculis vidi & meis auribus audivi, & magnam partem cum eo, ut dixi, ſuſtinui. Ideoque & vos quod fideliter auditis fideliter credite, ut Ille vobis remunerationem percipiat cum ſanctis ſuis in reſurrectione juſtorum. *Explicit prologus.*

Incipit paſſio beati Pontij martyris, ſecundo Idus Maij.

1. Fuit quidam ſenator urbis Romæ nomine Marcus, & uxor ejus nomine Julia. Cum uſque in [illegible] perduraverunt annis plurimis, & filios non haberent, [illegible] affligebantur [illegible] deficere ſe credebant. Sed poſt multos [illegible] duos ex quo conjuncti ſunt, [illegible] filium [illegible] cœperunt [illegible] exultare & [illegible]. Poſt [illegible] quamque [illegible] templa [illegible] cum [illegible] dona & munera

circumiret, venit ad templum Iovis quod magnum vocabant. Quod cùm ingrederentur, fortè ſacerdos velato capite infulatus ad aram ſtabat. Qui arreptus à dæmone, apprehendenſque velamen ſimul & infulam, cœpit eam minutatim ſcindere, voceque miſerabili ejulans omne clamoribus templum complere. Hæc mulier, inquiens, cum in utero geſtat qui templum hoc magnum funditus evertet, & deos ejus comminuet. Cùmque iterum atque iterum has repeteret voces, Marcus & Iulia hæc audientes, exſangues fugiunt in propriam domum, arripienſque Iulia ſaxum, alvum ſuum lateraque tundens aiebat: Vtinam non eum concepiſſem per quem magnum templum & numina ejus erunt evertenda. Melius eſt ut ego ipſa cum hoc deficiam. Cùmque dies pariendi adveniſſet, edidit puerum honeſtum ſine ulla macula; quem credebant tantis ſuppliciis maceratum, exanimem generari. Mater autem pueri Iulia interficere parvulum nitebatur. Cui Marcus pater ejus dixit: Sine, ne interficias eum. Si Iovis voluerit, vindicet ſe de inimico ſuo. Nos autem non injiciamus in eum manus noſtras. Sicque conſervatus eſt parvulus, quem ex genere ſuo Pontium vocaverunt. Vnde accidit ut id templi idolorum nunquam indicaretur.

II. Sed ubi ad puerilem veniſſet ætatem, ingenuis doctrinis imbutus, omnium fere philoſophorum vel diverſarum artium litteris ita pollebat, ut copiam voluminum librorumque, quam bibliothecæ portare non poterant, in ſuo parvo corpuſculo continens, omnia [illegible]. Factum eſt autem cùm quodam die diluculo [illegible] ad [illegible] pergeret [illegible], audivit in [illegible] matutina Chriſtianos, quibus præerat beatus Papa Pontianus Eccleſiæ Dei [illegible], pſallentes & dicentes: [illegible] *Deus noſter in cœlo ſurſum eſt, in cœlo & in* [illegible].

terra omnia quæcunque voluit fecit. Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent & non loquentur, oculos habent & non videbunt, aures habent & non audient, nares habent & non odorabunt, manus habent & non tractabunt, pedes habent & non ambulabunt, non clamabunt in gutture ſuo. Neque enim eſt ſpiritus in ore ipſorum. Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Quod cum audiſſet venerabilis puer, reſtitit, imoque [illegible] pirium, & apud ſemetipſum diutiſſime inquirens quæ eſſet iſta modulatio, compunctus Spiritu ſancto, erumpenſque in lacrymas, cœpit flere. Statimque elevans palmas in cælum dixit: Deus, cuius laudem iſti decantant, oſtende mihi notitiam tuam. Et accedens ad oſtium, crebris quatiebat illud pulſibus. Cumque de ſuperioribus eum per feneſtram ſpectarent, dicunt ſancto Pontiano Epiſcopo: Ecce puerulus quidam pulſat ianuam. Papa autem Pontianus revelante ſibi Spiritu ſancto ait: Aperite ei, & ſinite eum venire ad nos. Talium eſt enim regnum cælorum.

III. Venerabilis autem Pontius [illegible] pædagogos ſuos in vico, & [illegible] le[illegible] nomine Valerianus, ingreſſus eſt. [illegible] vidiſſent eos [illegible] celebrare myſteria, [illegible] locum [illegible] ſent officium. Tunc venerabilis Pontius [illegible] pedes ſancti Pontiani Epiſcopi, [illegible] dicens: [illegible] te, ſanctiſſime pater, [illegible] oſtendas mihi [illegible] quod [illegible] pſallentes decantatis. *Dominus* [illegible] ſunt, [illegible] Quod volo [illegible] eſt, [illegible]: *Similes illis fiant* [illegible]

nes qui confidunt in eis. Tunc dicit ei ſanctus Pontianus Epiſcopus. Scio fili quia Deus cor tuum illuminavit, ut e[illegible] inquiras. Ergo non tibi videntur omnia figmenta ex metallis facta, ſive aurea ſint vel argentea aut ærea, ex terra ſumpta? Quis non intelligat lapideas ſtatuas ex rupibus exciſas, & in carrucis impoſitas, & a bobus tractas, & ſic demum in foro eſſe poſitas? Iſta non ſunt dij, ſed e terra orta ſunt, & paulo poſt in terram revertuntur. Deus autem noſter, in quo ſperamus, in cœlo eſt, qui non carneis oculis, ſed cordis videtur obtutibus. [illegible] quod videt quis quid ſperat? Tunc beatus Pontius reſpondens dixit. [illegible] pater, quis neſciat omnia iſta eſſe ſine anima & ſine motu? Nam per omnes vicos vel plateas, non dicam in foris, in templis, in capitolio, tanta multitudo inſtituta eſt ut penitus numerari non poſſit, & ſic diverſis modis inſtituta ut artificum reperit ſapientia. Quis autem non videat in viis ea poſita ferro & plumbo firmata ne vento ſubverſa conterantur? Nam ſæpe cognovimus ab hominibus ea furata & a prædonibus invaſa. Et quomodo homines à malis cuſtodire poterunt quæ ab hominibus & cuſtodiuntur & furantur?

IV. Audiens hæc ſanctus Pontianus Epiſcopus miratus eſt quod talis ratio ex puero procederet, & [illegible] ejus [illegible], voluit eum [illegible] ſedere. Tunc beatiſſimus Pontius dixit. Si cum [illegible]quis & [illegible] doctoribus ſedere non audemus, quomodo cum homine Dei [illegible] veritatis [illegible] erroris, [illegible] pro [illegible] demonſtrante ſedebo? Sanctus Pontianus Epiſcopus dixit. Magiſter noſter & [illegible] Dominus Ieſus Chriſtus [illegible] doctrinam [illegible] [illegible]

pater verò meus ſupereſt ſenior & grandævus, & me unico gaudet filio. Sanctus Pontianus Epiſcopus dixit. Chriſtianus eſt, an gentilis? Beatus Pontius dixit eum peſſimum & perverſum in cultura dæmonum ſuorum eſſe ultra omnes homines. Sanctus Pontianus Epiſcopus dixit. Deus, qui cordis tui oculos nullo homine cogente illuminavit, potens eſt & patris tui perverſitatem corrigere, ut per te immortalem vitam diſcat per quem tu in hanc vitam mortalem veniſti. Rurſumque addidit. Tu autem, fili mi, adquieſce mihi, & crede Chriſto, & accipe baptiſmum regenerationis, per quem poſſis ardorem ignis æterni extinguere.

V. His & aliis quampluriмis verbis exhortans eum per trium horarum ſpatium, demonſtravit ei regnum Domini noſtri Ieſu Chriſti. Tunc catechizavit eum & puerum illius, & permiſit abire. Illi autem egreſſi ibant ſicut agni pleni paſcuis, exultantes & lætantes quod invenerint ſalutem animabus ſuis. Sicque quotidie veniebant ad hominem Dei, audientes ab eo doctrinam ſalutis. Beatus verò Pontius adhuc catechumenus tanto alacriter divina aggreſſus eſt præcepta ut juſte in eo impleretur quod ab Apoſtolo dictum eſt: *Vbi abundavit iniquitas, ſuperabundavit gratia.* Cùmque hora revertendi adveniret, valefaciens honorifice ſancto Pontiano Epiſcopo & omnibus ſanctis qui ibi aderant, pergebat ad patrem ſuum.

VI. Cùm autem veniſſet ad patrem ſuum, dicebat ei pater ejus. Percepiſti aliquid a præceptoribus tuis, fili mi? Beatus Pontius dixit. Nunquam quidquam audivi a magiſtris meis quam heſterno die vel hodie, omnibus diebus quibus in ſtudio fui. Pater autem ejus audiens hæc gaudebat, ſperans eum variorum philoſophorum audire ſectam.

VII. Beatus verò Pontius quærens opportunitatem

tem ut & patrem ſuum Chriſto Domino ſecum credere faceret, die aliqua dixit patri ſuo. Domine pater, audio à multis hominibus quia dij quos colimus inanes ſunt, ita ut nullam in ſe, ut perhibent, majeſtatem poſſideant, ſicut & nos ipſi ex parte perſpicimus. Et quidem liniamenta membrorum cuncta habent, ſed ad nullos uſus apta. Nam quandocunque quis voluerit, inducto apud ſe artifice, prout ſubſtantiam habuerit, ſibi & deos facit, unus ex auro, alius ex argento vel ære, aut ex quibuſlibet metallis. Rogo te, dic mihi ſi aliquando audiſti quòd ij qui in domo noſtra ſunt virtutem aliquam ex quo facti ſunt oſtenderint. Marcus pater ejus reſpondit: Nunquam. Beatus Pontius dixit. Ergo ut quid eos ſacrificiis & thure honoratis? Pater autem ejus indignatus contra eum, cum ingenti iracundia, ita ut gladio eum vellet percutere, dixit. Injuriam diis meis facis? Poſt paululum ſedato furore, dixit ad filium ſuum. Ergo, fili, ſine diis & ſine ſacrificio in omni urbe nos ſoli erimus? Beatus Pontius dixit patri ſuo. Multi ſunt in hac civitate qui verum ſacrificium Deo vero offerunt. Marcus pater ejus dixit. Et ubi eos reperiemus? Beatus Pontius dixit. Præcipe ut eam & adducam tibi virum qui omnia tibi lucidiùs demonſtret. Dicit ei pater ejus. Vade fili mi. Tunc beatus Pontius converſus ad Valerium adoleſcentem, dixit ei. Hæc eſt mutatio dexteræ excelſi. Statimque perrexit ad ſanctum Pontianum Epiſcopum, & introduxit eum ad patrem ſuum, qui omnia ſacramenta veritatis ei demonſtravit. Dei autem miſericordia credidit Marcus beati Pontij pater, & ſimul cum ſancto Pontiano Epiſcopo & filio ſuo omnia idola manibus ſuis confringens, baptiſmi gratiam cum eodem filio vel omni domo ſua ſuſcepit.

VIII. Non poſt multum verò temporis pater beati Pontij defunctus eſt. Et tunc venerabilis puer

accepta libertate, erat enim annorum viginti, venit ad virum Dei, & narravit ei omnia quæ acta fuerant, & de patre ſuo. Poſt menſes ſex apprehenſus à militibus beatus Pontius & in curiam perductus eſt, cui etiam locum patris ſui nolenti & repugnanti deſignant. Hoc autem non ſine divina providentia fiebat, quia per beatum Pontium non ſolùm Romana plebs, ſed & ipſi Principes Chriſto credituri erant. Talem verò gratiam Dominus ſancto Pontio contulit ut in omni curia vel palatio ab omnibus ſpecialiter diligeretur.

IX. In ipſis diebus ſanctus Papa Pontianus glorioſa morte migravit ad Dominum. Poſt quem Antheros præfuit Eccleſiæ menſe non ampliùs uno. Deinde Fabianus in pontificatum ſuccedens, ita beatum Pontium ut verus pater verum filium diligebat. Sanctus autem Pontius jam perfectus in Domino, omnes facultates ſuas accipiens, beato Fabiano Epiſcopo tradidit, & eas pauperibus diſtribuit, maximè ad domeſticos fidei.

X. Nunc autem qualiter primus omnium Imperatores Chriſtianos fecerit, aut quomodo cum diabolo certaverit victor exiſtens, vel palmam martyrij ſumpſerit, non tacebo. Temporibus Philippi Imperatoris, qui cum filio Philippo Romanum regebat imperium, fuit his Philippis amicus beatus Pontius Chriſtianiſſimus & omnium divinarum litterarum doctiſſimus. Cùmque gratia individua in eis eſſet, tertio imperij eorum anno, expleto milleſimo anno à conditione Romæ, cùm diis ſuis ſacrificandum pergere vellent, dicunt beato Pontio. Eamus, & repropitiemus nobis deos magnos, qui nos in iſtius milleſimi anni circulum natalis Romæ perduxerunt. Quos beatus Pontius diverſis excuſationibus declinare nitebatur. Imperatores verò velut amicum ad ſacrificandum cogebant. Beatus autem Pontius cog-

noſcens à Domino datam ſibi occaſionem, aiebat. O piiſſimi Imperatores, cùm ſitis à Deo Principes ordinati hominum, cur non ei qui vobis hunc honorem præſtitit cervices flectitis & ipſi ſoli ſacrificium laudis offertis? Philippus Imperator dixit. Propterea & ego magno deo Iovi ſacrificium offerre deſidero, qui mihi hanc tribuit poteſtatem. Beatus autem Pontius ſubridens dixit. Ne erres, Imperator. Eſt Deus in cœlis, qui cuncta unico verbo ſuo conſtituit, & Spiritus ſancti gratia animavit. Philippus Philippi Imperatoris filius unà cum patre dixit. Qua animi intentione iſta referas ignoramus. Beatus Pontius dixit. Numquid ab initio Iovis fuit? Imperator dixit. Non, quia Saturnus pater ejus antiquior illo eſt, qui populos Italiæ tranquilla moderatione gubernavit. Beatus Pontius dixit. Et quando Saturnus Cretæ regnabat, antequam à Iove filio de regno pelleretur, numquid Italia populos non habebat? Nonne ſtatim ut expulſus eſt, ſicut litteræ veſtræ declarant, hoſpitio eſt receptus? Rurſumque addidit. Piiſſimi Imperatores, ne ſeducamini in vanis poëtarum figmentis. Vnus eſt Deus in cœlis pater omnium, qui cum filio ſuo & Spiritu ſancto omnia quæ fecit ſua poteſtate continet.

XI. Imperator dixit. Si unus eſt Deus quem in cœlis eſſe aſſeris, cur & filium eum habuiſſe commemoras? Beatiſſimus Pontius dixit. Vnus eſt Deus, quem ſæpe teſtatus ſum, qui fecit cœlum & terram & mare & omnia quæ in eis ſunt. Poſtremò fecit hominem immortalem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, & cuncta quæ in terra & quæ ſuper terram vel deorſum morantur in aquis poteſtati ſubjecit hominis. Diabolus autem de cœlo projectus, videns in tanto honore hominem poſitum, invidia ductus, homini perſuaſit ut ingratus vel inobediens ei qui omnia illi ſubdidit exiſteret. Quo facto, immortalitate qua

indutus fuerat expoliatus, mortem per inobedientiam cum ſua omni prole ſibimet ipſi inflixit. Nam & diabolo ut ſemel hominem elideret parum viſum eſt, ſed idola, quæ nunc deos dicitis, ipſe adinvenit, ut genus humanum in toto à creatore ſuo ſepararet. Sed pius Dominus nolens fabricam imaginis ſuæ perire, unicum verbum ſuum, per quem omnia quæ in cœlis & quæ in terra creata ſunt, ad terram de cœleſtibus thronis mittere dignatus eſt: qui carnem immaculatam pro noſtra ſalute ex virgine ſumens, venit homo ut lapſum hominem reformaret & diabolum cum ſuis miniſtris igni perpetuo deputaret. Nam cùm multa mirabilia in terris oſtenderet, quæ nunquam talia viſa ſunt, ſcilicet ut cœcos à nativitate ſua illuminaret, paralyticos, qui per multorum temporum ſpatia arentibus membris corporali virtute deſtituti erant, priſtinæ reſtitueret ſanitati, leproſis putridiſſimis comeſtiſque atque fœtentibus carnibus nitorem cutis mirabiliter reſtauraret, mortuos & quatriduanum præſente omni populo ſuſcitaret, & alia multa mirabilia quorum non eſt numerus faceret, (Quippe quid non reformaret qui omnia formaverat?) Iudæi verò non credentes, ſed potiùs invidentes, tradiderunt eum Pontio Pilato Præſidi, & eum qui pro ſalute eorum venerat cruci affixerunt, quem Deus ſuſcitavit tertia die à mortuis, & per dies multos poſt reſurrectionem ſuam cum hominibus converſatus eſt, mortem verò, quam diabolus hominibus intulit, moriendo occidit, & vita ſua reſurrectionem nobis donavit; ut quemadmodum ipſe poſt iſtam mortem reſurgens jam non moritur, ita & nos poſt hanc vitam parvam & miſerabilem reſurgentes, in æternum cum illo vivamus. Nam aſcendens in cœlum, iter vitæ cæleſtis monſtravit. Vnde ſi quis hanc ſalutem neglexerit, cum diabolo in æternum damnabitur. Si quis autem crediderit, cum Chriſto in cœleſtibus regnis permanebit.

XII. Cùmque his & aliis multis pro ſalute eorum diſputaret verbis, Dei voluntate Imperatores crediderunt, & eum deprecabantur ut myſterium hujus ſalutis ſuperveniente die eis pleniùs aperiret, & qualiter ignem perpetuum evadere & immortalitate cum ſanctis ſine fine perfrui poſſent. Et quidem ex illa die & deinceps ſacrificia idolorum declinantes, ſpectacula tantùm pro concluſione milleſimi anni, quo natalem urbis celebrabant, fieri imperaverunt.

XIII. Tunc beatiſſimus Pontius ad Epiſcopum urbis Romæ nomine Fabianum, qui Eccleſiæ Dei præerat, convolavit, & omnia ei ex ordine pandit. Tunc ſanctus Papa Fabianus cadens cum eo in orationem dixit. Domine Ieſu Chriſte, gratias ago nomini tuo, qui per famulum tuum Pontium Imperatores populi Romani ad tuam notitiam perducere dignatus es. Alia verò die cùm ſimul ad Principes veniſſent, & ſacramenta eis divina demonſtraſſent, baptiſmi gratiam conſequuti ſunt. Quæ tunc illi civitati lætitia fuerit, quæve exultatio repentina ſupervenerit, quis poterit enarrare? In initio autem templum quod magnum vocabant ex juſſione Imperatorum arripientes ſanctus Fabianus & beatiſſimus Pontius, ac confringentes omnia ejus ſculptilia, ſimul cum templo funditus ſubverterunt.

XIV. Ita factum eſt ut omnis populus ad notitiam Domini noſtri Ieſu Chriſti cum alacritate & gaudio concurreret, & baptiſmatis unda perfuſi Domino benedicerent. Nam ubi dæmonum templa deſtruebantur, ibi ilico Eccleſiæ conſurgebant. Ecce quanta contulit Dominus Pontio famulo ſuo, ut ante omnes homines Principes totius orbis Chriſto adquireret, & ipſe, qui ſecundùm ſeculi dignitatem Conſul ad ſuffragia populi expetebatur, humanis ſpiritaliter conſulens, lucem eis veritatis demonſtra-

ret. Hoc autem factum eſt per annos quatuor quibus Philippi Chriſtiani Imperatores Romanum populum continebant.

XV. Dominus autem volens Eccleſiam ſuam ut aurum puriſſimum probare, paleas autem & ſtipulas igne cremare, poſt Philipporum mortem permiſit ut imperium ſuſciperent Gallus & Voluſianus filius ejus: qui cùm in cultura dæmonum imperarent annos duos & menſes quatuor, ſuccedunt eis truces & Eccleſiæ Dei perſecutores Valerianus & Gallienus, qui mox arrepto imperio peſtiferis edictis per univerſum orbem propoſitis ſtatuerunt ut ſi quis Chriſtianos apud ſe retineret, & non eos ſtatim proderet, eaſdem quæ illis parabantur lueret pœnas. Omnes namque Eccleſiæ filij poſt quietem tranquillam ſæviſſimis procellis quatiebantur. Cùmque beatus Pontius hoc comperiſſet, pauliſper in urbe ſeſe occuluit. Sed cùm tutiſſimum locum ad latebras ſui perfugij fruendas minimè reperiſſet, maximè quia eum idolorum ſacerdotes, qui ſua templa funditus cernebant everſa, inſequebantur, tandem urbe
Math. 10. egreſſus non ſine dominico præcepto qui dixit, *Et ſi vos perſequuti fuerint in una civitate, fugite in*
Math. 26. *aliam*, & iterum, *Spiritus quidem promptus, caro autem infirma*, fines Italiæ tranſiens, urbem ſub jugo Alpium procul ſitam petiit nomine Cymelam.

XVI. Sed cùm perſeveranter impiiſſimorum tyrannorum præcepta inſiſterent crudelia, & Chriſtianorum nomen radicitus vellent exterminare, & Satanæ miniſtros per omnes provincias cum militibus præfeciſſent, Claudius Præſes cum Anabio aſſeſſore Galliarum partium principes deputantur. In principio autem itineris ſui ſupradictam civitatem Cymelam ingreſſi, ſacrificium dæmoniis reddiderunt. Et mox in foro tribunal ſibi præparantes, juſſerunt ut Chriſticolas, quoſcunque reperiſſent,

ſuis repræſentarent obtutibus. Cùmque beatus Pontius ante tribunal perductus fuiſſet, ſedens Claudius pro tribunali cum Anabio ſub voce horriſona dixit. Adducatur Pontius. Ex officio dictum eſt. Præſto eſt. Tunc Claudius Præſes dixit. Tu es Pontius, qui urbem Romam per neſcio quam ſeductionem conturbaſti, inſuper & piorum Principum mentes abalienaſti? Beatus Pontius reſpondit. Ego neminem turbavi neque ſubverti, ſed ab errore dæmonum ad Deum verum converti. Præſes dixit. Audientes de te Domini mei Principes Valerianus & Gallienus, eò quòd nobili familia ſis ortus, præceperunt ut diis immoles. Sin autem, cum perſonis dedecoris & vilibus diverſis adficiaris pœnis. Beatus Pontius reſpondens dixit. Non immolo, quia Chriſtianus ſum. Præſes dixit. Conſule animæ tuæ, ne & tu pereas, & patrimonium tuum diſſipetur. Pontius beatiſſimus martyr dixit. Conſolator meus Chriſtus eſt. Patrimonium terrenum ſi perdidero pro Chriſto, æternum adquiram, ubi non cenſum terrenum ſed claritatem cum ſanctis angelis merebor. Claudius præſes dixit. Quid mihi per ambages verborum curſitas? Aut ſacrifica diis, aut carnes tuas diverſis pœnis faciam diſſipari. Pontius beatiſſimus martyr dixit. Iam tibi dixi quia Chriſtianus ſum, nunquam ſacrificabo dæmoniis.

XVII. Tunc Præſes juſſit eum vinctum catenis in carcerem trudi quouſque ad Imperatores de eo relationem miſiſſet, dicens. *Dominis piiſſimis atque invictiſſimis triumphatoribus ſemper Auguſtis Valeriano & Gallieno Principibus. Nos ſervi veſtri ingredientes initium Galliarum, invenimus Pontium, qui dudum urbem Romam conturbavit & multa templa deorum ſubvertit, fugientem vel inobedientem præceptis veſtris. Et quia eſt de primis in palatio ſenatoribus, fecimus eum in carcere recludi*

quoaduſque veſtra deliberatione cenſeatis quid de illo nos oporteat facere. Tunc Valerianus & Gallienus præceperunt dicentes. *Hoc jubet pietas noſtra, ut ſi ſacrificare noluerit, habeatis licentiam qualicunque vultis eum tormento interficere.*

XVIII. Tunc Claudius Præſes produci eum juſſit è carcere, cui & dixit. Audi Dominorum tuorum ſalutaria præcepta, in quibus te juſſerunt aut diis cerimoniari, aut inter damnatitios diverſa pati tormenta. Beatiſſimus Pontius reſpondit. Ego dominum non habeo niſi unum Dominum meum Ieſum Chriſtum, qui potens eſt me de his quæ mihi minaris liberare tormentis. Claudius Præſes dixit. Miror te virum potentem ad tantam humilitatem temetipſum inclinare ut tuum dominum voces hominem pauperem & ſine honore, quem Pilatus Præſes noſtri ordinis atque officij pro neſcio qua accuſatione dicitur interemiſſe, & non potiùs hos dominos vocas qui ſummum rei publicæ apicem moderabiliter continent? Pontius ſanctus dixit. Et ego miror te hominem rationabilem factum ad tantam dementiam deveniſſe ut non cognoſcas eum qui cœli & terræ poſſeſſor eſt pro tua ſalute pauperem non dedignatum eſſe, & illum qui in cœlis ab angelis honoratur ſine honore audere dicere? Nam quòd à Iudæis accuſatus & à Pilato Præſide eſt crucifixus, hoc voluntariè pro noſtra ſalvatione, non ex neceſſitate, fecit, ut tu ipſe perhibes. O ſi velles huic tali Deo temetipſum humiliare, ſtatim mentem tuam ad cœlos erigeres, & cognoſceres te cum diis tuis, quos dæmones eſſe manifeſtum eſt, in profundo tenebrarum jacere. Nam Principes tui, quos rem publicam dicis moderari, non ſolùm ipſi in perditionem vadent adorantes ligna & lapides, inſuper & populum qui eis ſubjectus eſt ſecum attrahent. Vnde cognoſcatis quia ſi in hac perfidia

permanſeritis, de iſto ſeculo opprobrioſiſſimè exibitis, & in die judicij cum diis quos dicitis in æterna damnatione eritis.

XIX. Tunc furore repletus Præſes, exclamans lictoribus ait. Præparate omnia tormenta, equuleum, ungulam, faculas, cardum, nervum, & ſi qua ſunt alia, ut inſipientia ejus manifeſtetur omnibus. Miniſtri dixerunt. Parata ſunt omnia. Claudius Præſes dixit. In equuleo aptatus diſtendatur, ut omnia tormenta per membra ejus diſcurrant, & tunc videamus ſi Deus ejus eruet eum de manu mea. Cùmque equuleo aptaretur, beatus Pontius dixit. Licèt incredulitas tua impoſſibilem Dominum noſtrum dixerit, ego tamen in nomine Domini mei Ieſu Chriſti credo quòd pœnæ tuæ ad nihilum redactæ nullum corpori meo dolorem incutient. Cùmque equuleo tenderetur, & miniſtri vectibus impoſitis trochleam retornarent, cum magno ſonitu equuleus confractus eſt, ita ut in pulverem redactus non compareret, & exanimes repentino fragore, qui ibi aderant, redderentur. Sanctus verò Pontius lætus & ſine ullo terrore dixit. Vel nunc incredule diſce quia Deus noſter potens eſt pios de tentatione eripere, vos autem iniquos in die judicij igni perpetuo deputare.

XX. Claudius autem Præſes ultra ſolitum terrorem indignans conturbabatur. Tunc Anabius aſſeſſor dixit Præſidi. Sapientiſſime virorum, adventantibus nobis adducti ſunt duo urſi ex Dalmatiæ montibus miræ magnitudinis. Præcipe ergo parari amphitheatrum, ut ab eis devoratus, non habeat ſepulturam. Iuſſu Præſidis præparatur amphitheatrum, & beatus Pontius in arena deponitur. Statim egreſſi duo venatores cum taureis & nervicis ſecundùm conſuetudinem, cùm ſtetiſſent in media arena & ſancto Dei provocaſſent urſos, illi exeuntes de

caveis ſinguli utroſque venatores arripuerunt, & ita eos diſcerpſerunt ut penitùs qui fuiſſent non compareret. Tunc venientes ad ſanctum Pontium, non auſi fuerunt propiùs accedere aut pedes martyris oſculari propter paganorum cruorem, ſed paulò longiùs procumbentes, nihil ſancto martyri permiſſi ſunt læſionis inferre. Tunc clamor populi in cœlum tollitur. Gentiles omnes clamabant. Vnus eſt Deus Chriſtianorum, quem Pontius colit.

XXI. Tunc demum efferatus Præſes ſuperbia, & rabidis vocibus concrepans, clamare cœpit & dicere. Nunc nunc afferte copiam lignorum & omne quod fomiti ignis augmenta præſtare poteſt. Et ſi neſcio quibus incantationibus, ut ſolet Marſorum ars ſerpentium mitigare iras, iſte uſus eſt, nunc videbo ſi igni imperare poteſt. Beatiſſimus Pontius reſpondens dixit. Numquid objectum criminis apud me reperiſti, ut his me trucides flammis? Sed te trucidet ignis æternus, ignis inextinguibilis. Potens eſt Deus meus, qui tres pueros de camino ignis eruit illæſos, & me liberare. Aggregata autem multitudine lignorum, juſſit ſanctum Dei tyrannus vinciri manibus pedibuſque catenis, & in media arena ſtatui, multitudinem verò lignorum in circuitu ejus extrui, ignemque ſupponi. Cùmque factum fuiſſet, ignis gyrans flammis in ſublime arenam atque contorquens, pluſquam faſtigium cluſit amphitheatri; conſumptiſque omnibus quæ pabulo ignis fuerant præparata, ita ſanctus Dei ab omni ardore apparuit illæſus ut nec ſaltem fimbriam veſtimenti ejus læderet.

XXII. Tandemque Præſes victus atque confuſus dixit. Numquid omnia genera tormentorum ſuperaſti, & ideo gloriaris nunc quòd reliqua evadas tormenta? Ecce proximum venerabile Apollinis templum. Accede, & ſacrifica. Beatus Pontius di-

xit. Sacrifico ego corpus meum Domino Ieſu Chriſto, quod hactenus à pollutione idolorum immaculatum cuſtodivi. Nam vobis & Principibus veſtris citò ſuperveniet ultio divina, quia injuſtè perſequimini ſervos Chriſti. Licèt non tibi Dominus permiſiſſet ut maculam corpori meo inferres, tamen applica quæcunque volueris tormenta. Tunc Præſes videns conſtantiam ejus, callidè dixit ad eum. Et quidem nos à te oportuit judicari, ſed ſecundùm clementiam tuam tu à nobis judicaris. Et cùm ſis primus ſenatorum, in ſpe neſcio qua vana confiſus, & poteſtatem & divitias amittis. Pontius ſanctus dixit. Poteſtas hujus ſeculi vel divitiæ ſimilis eſt nebulæ matutinæ, quæ in oculis hominum videtur terras monteſque vel maria cooperire; quam ſi ventus perflaverit, ſtatim in momento temporis, quaſi quæ non fuerit, penitùs evaneſcit. Nam gloria & honor quæ concupiſco in æternum permanent.

XXIII. Tunc Iudæi qui ad ſpectaculum amphitheatri convenerant clamare cœperunt & dicere. Occide, occide maleficum. Beatus autem Pontius elevans manus in cœlum dixit. Gratias ago tibi Domine, quia ſicut patres eorum de Chriſto tuo clamabant, Crucifige, crucifige, ita & iſti in me eiſdem inſiſtunt vocibus. Tunc inflammatus Præſes à diabolo exclamavit & dixit. Non mihi ſoli, ſed & Principibus meis multas fecit injurias. Tunc decretum dedit dicens, Ducite eum, & in ſaxo qui rivulo imminet decollate; corpuſque ejus deorſum mittite. Cùmque factum fuiſſet, ſanctus ac venerabilis Pontius martyrium ſuum Domino conſummavit, & cum palma victoriæ anima ejus cœlos petiit.

XXIV. Non multo pòſt tempore completus eſt ſermo quem ſanctus Pontius prædixerat. Valerianus ſcilicet Imperator in captivitatem ductus à Sapore Rege Perſarum, non gladio, ſed ludibrio omnibus

diebus vitæ ſuæ merita pro factis percepit, ita ut quotienſcunque Rex Sapor equum conſcendere vellet, non manibus ejus, ſed incurvato dorſo & in cervice ejus pede poſito, equo membra locaret. Gallienus verò cùm Mediolanum intrare vellet, à militibus ſuis comprehenſus, gladiis eſt confoſſus. Claudius autem Præſes & Anabius aſſeſſor eadem hora qua ſanctus Pontius decollatus eſt, arrepti à dæmonibus ſuffocabantur. Nam Claudius linguam ſibi morſibus minutatim incidit. Anabij verò oculi è ſuis concavis vi doloris evulſi, pellibus tenuiſſimis per ora pendebant. Sicque factum eſt ut in momento temporis uterque expiraret. Ob hoc factus eſt timor magnus Iudæis ac gentibus & omni illi civitati, ac ſepulchrum ſancti Pontij martyris admirabili venerabantur honore.

Vide Lactant. c.5. de perſec.

XXV. Iuvenis quidam Valerius, qui cum eo fuerat nutritus, timens corpus ejus metu gentilium auferre, per noctem in eo quo jacebat ſepelívit loco. Geſta verò martyris ab exceptoribus pecunia redimens & ſecum tollens, reperta navicula in Libyæ partes cauſa perſecutionis declinavit. Dominus autem ſuſcepit martyrem ſuum in pace, cui eſt honor, gloria, poteſtas, & imperium in ſecula ſeculorum. Amen.

Explicit paſſio beati Pontij martyris.

VITA SANCTI EVSEBII Presbyteri Romani.

EOdem tempore quo Liberius de exilio revocatus fuerat à Conſtantio Auguſto hæretico, in eodem tantùm dogmate ut non rebaptizarent populum, ſed una communione contaminarent plebem, Euſebius Preſbyter urbis Romæ cœpit declarare Liberium hæreticum & amicum Conſtantij. Cùmque multi ſancta confeſſione & catholica fide vitarent communionem Liberij per Euſebij Preſbyteri doctrinam, occupantur Eccleſiæ à Liberio, eicitur Felix de epiſcopatu, ſubrogatur Liberius, tenetur Euſebius Preſbyter, & quod in domo ſua, quam ipſe conſtruxerat, populum congregaret, & quia confortaret plebem ſanctam. Tunc Conſtantius Imperator aggreditur cum Liberio Euſebium Preſbyterum dicens. Tu ſolus Chriſtianus es in urbe Roma? Euſebius Preſbyter reſpondit: Sic confidimus in Domino, quia fideles nos inveniet Chriſtus, ſicut & baptizati ſumus & benedictionem quam à beato Iulio ſuſcepimus tenemus. Liberius dixit: Nos cujus fungimur vice? Nonne Iulij anterioris noſtri? Euſebius Preſbyter dixit: Si perſeveraſſes in fide quam in perſecutione primò tenere viſus fueras. Liberius dixit: Præſente Auguſto tam contumacem me exiſtimas? Euſebius dixit: Res ipſa te docet & declarat. Imperator Conſtantius dixit: Et quid eſt inter fidem & fidem? Euſebius Preſbyter reſpondit: Quantum ad nos peccatores, integrè tenentes ſumus. Quantum ad vos, inſania diaboli & invidia ſuperſtitionis veſtræ, ut Felicem Epiſcopum, quem vos non tacuiſtis catholicum & Dominum Ieſum Chriſtum invocantem purum

Anno Chriſti 357.

ſacerdotem ab omnibus declaratum, in damnationis cauſam exilio direxiſtis; qui tamen in prædiolo ſuo orationibus vacat. Et quidem juſſu tuo Chriſtianis occiſionem & necem præcepiſti inferri, maximè Clericis & Preſbyteris & Diaconibus. Tunc iratus Conſtantius ſubrogatu Liberij includit Euſebium Preſbyterum in quodam cubiculo domus ſuæ quod humile erat in latitudine pedibus quatuor, & ibi multis menſibus in oratione conſtanter perſeverans, incluſus tamen, poſt menſes ſeptem dormitionem accepit nonodecimo Kalendas Septembris. Cujus corpus collegerunt Gregorius & Oroſius Preſbyteri parentes ejus, & ſepelierunt in crypta juxta corpus beati Sixti martyris & Epiſcopi via Appia in cimiterio Caliſti; ubi & titulum ejus ſcribentes poſuerunt pro commemoratione ejus: *Euſebio homini Dei.* Eodem tempore auditum eſt à Conſtantio Imperatore eò quòd Gregorius & Oroſius Preſbyteri collegerunt corpus Euſebij Preſbyteri, & in eadem crypta vivum præcepit includi Gregorium. Tunc Oroſius Preſbyter collegit ſemivivum beatum Gregorium noctu occultè propter Conſtantium Auguſtum, & emiſſo ſpiritu, ſepelivit eum juxta corpus ſancti Euſebij Preſbyteri. Qui etiam Oroſius hæc geſta conſcripſit. Ab eodem die intra Eccleſias juſſu Conſtantij Imperatoris quiſquis inventus fuiſſet non ſic confiteri vel participari ſicut Liberius, indiſcuſſus gladio puniretur. Quapropter in plateis & in vicis & in Eccleſiis ſive in balneis gladio trucidabantur, perſequente Conſtantio Chriſtianos unà cum Liberio. Mortuo autem Liberio, levatur Damaſus, qui voce publica damnavit Liberium facta ſynodo cum Epiſcopis viginti & octo & Preſbyteris viginti & quinque; & ceſſavit perſecutio, non tamen multum tempus, donante Domino noſtro Ieſu Chriſto, qui vivit & regnat in ſecula ſeculorum. Amen.

LITANIÆ VETERES ECCLESIÆ BELLOVACENSIS.

Hriſtus vincit.
Chriſtus regnat. } Ter.
Chriſtus imperat.
Exaudi Chriſte.
℟. Iohanni ſummo Pontifici & univerſali Papæ vita. Ter.
Salvator mundi. Tu illum adjuva.
Sancta Maria. Tu illum adjuva.
Sancte Michaël. Tu illum adjuva.
Sancte Gabrihel. Tu illum adjuva.
Sancte Raphahel. Tu illum adjuva.
Exaudi Chriſte.
Rotgerio hujus Eccleſiæ Pontifici & omni gregi ſibi commiſſo ſalus & vita.
Redemptor mundi. Tu illum adjuva.
Sancte Petre. Tu illum adjuva.
Sancte Paule. Tu illum adjuva.
Sancte Andrea. Tu illum adjuva.
Sancte Simon. Tu illum adjuva.
Exaudi Chriſte.
Rotberto ſereniſſimo & à Deo coronato magno & pacifico Regi vita & victoria.
Salvator mundi. Tu illum adjuva.
Sancte Stephane. Tu illum adjuva.
Sancte Dionyſi. Tu illum adjuva.
Sancte Luciane. Tu illum adjuva.
Sancte Iuſte. Tu illum adjuva.
Exaudi Chriſte. Conſtantiæ Reginæ ſalus & vita.
Redemptor mundi. Tu illam adjuva.
Sancta Felicitas. Tu illam adjuva.

Sancta Perpetua. Tu illam adjuva.
Sancta Agatha. Tu illam adjuva.
Sancta Agnes. Tu illam adjuva.
Exaudi Chriſte. Omnibus judicibus & cuncto exercitui Chriſtianorum vita & victoria.
Salvator mundi. Tu illos adjuva.
Sancte Silveſter. Tu illos adjuva.
Sancte Gregori. Tu illos adjuva.
Sancte Leo. Tu illos adjuva.
Sancte Ambroſi. Tu illos adjuva.
Chriſtus vincit, Chriſtus regnat, Chriſtus imperat.
Rex Regum Chriſtus vincit.
Miſericordia noſtra Chriſtus vincit.
Liberatio & redemptio noſtra Chriſtus vincit.
Arma noſtra invictiſſima Chriſtus vincit.
Murus noſter inexpugnabilis Chriſtus vincit.
Defenſio & exultatio noſtra Chriſtus vincit.
Protectio & victoria noſtra Chriſtus vincit.
Ipſi ſoli imperium, gloria, & poteſtas per immortalia ſecula ſeculorum. Amen.
Ipſi honor, laus, & jubilatio per infinita ſecula ſeculorum. Amen.
Ipſi ſoli virtus, fortitudo, & victoria per omnia ſecula ſeculorum. Amen.
Chriſte audi nos. Kyrie eleyſon. Chriſte eleyſon. Kyrie eleyſon.
Hunc diem læti ducamus. Ter.
Domnum Iohannem Apoſtolicum Deus conſervet. Ter.
Salvator mundi. Tu illum adjuva.
Sancte Iohannes. Tu illum adjuva.
Sancte Iacobe. Tu illum adjuva.
Sancte Philippe. Tu illum adjuva.
Domnum Rotgerium Epiſcopum Deus conſervet. Ter.
Redemptor mundi. Tu illum adjuva.

Sancte

Sancte Martine. Tu illum adjuva.
Sancte Remigi. Tu illum adjuva.
Sancte Medarde. Tu illum adjuva.
Domnum Rotbertum Regem Deus conſervet. Ter.
Salvator mundi. Tu illum adjuva.
Sancte Corneli. Tu illum adjuva.
Sancte Laurenti. Tu illum adjuva.
Sancte Vincenti. Tu illum adjuva.
Feliciter.
Feliciter. } Ter.
Feliciter.
Tempora bona habeant.
Tempora bona habeant. } Ter.
Tempora bona habeant.
Multos annos. Amen.
Ite Miſſa eſt. Deo gratias.

GREGORII PAPÆ QVARTI

Epiſtola ad Epiſcopos & alios Dei fideles per Galliam conſtitutos, de dignitate & privilegiis monaſterij Floriacenſis.

GRegorius Epiſcopus ſervus ſervorum Dei omnibus Epiſcopis atque aliis Dei fidelibus per Galliam conſtitutis. Quoniam ex apoſtolica ſucceſſione ſollicitudinem omnibus Eccleſiis debemus impendere, ſic cupimus generali conſulere neceſſitati ut etiam quorumcunque ſingulares cauſas ſine faſtidio cognoſcamus. Igitur cùm propter multiplices Eccleſiæ Dei curas Gallicanam adeuntes regionem ad glorioſum deveniſſemus Imperatorem Hludovicum, inter alia ſuggeſſit auctoritati noſtræ idem ſereniſſimus Auguſtus, & venerabilis partium veſtrarum Abbas ex cœnobio quod nominatur Floriacus in

Anno Chriſti 834.

Vide Thegânum, cap. 41.

pago Aurelianenſi, quod idem monaſterium quidam religioſus Abbas Leodebodus nomine monachis extruxerit in honorem Dei & ſanctæ genitricis Mariæ necnon beati principis Apoſtolorum Petri, quódque revelatione divina per monachos ejuſdem loci à Capuana provincia corpus illuc ſancti Benedicti fuerit allatum, ibique reverenter humatum, ſicut manifeſtiſſima conſtat hiſtoria. Nam propter ſtabilimentum monaſticæ religionis piæ memoriæ Imperator Karolus pater ejus per præceptum ſuæ auctoritatis eidem loco multa contulit, & ab aliis collata teſtamento firmavit. Vnde poſtulavit idem amabilis Deo Princeps ſuprà memoratus præfatus Abbas ad reprimendam quorundam cupiditatem privilegium noſtræ auctoritatis eidem monaſterio conferri. Quapropter conſtituimus, cum conſilio omnium qui adſunt Epiſcoporum, quatinus poſſeſſiones & res ejuſdem monaſterij mobiles ſive immobiles, quæ nunc datæ ſunt, vel in futurum à religioſis dabuntur, ſine ulla inquietudine perpetualiter teneant atque poſſideant. Nullus deinceps Epiſcopus, Dux, Comes, Vicecomes, Vicarius, Telonearius, Actionarius, vel magna parvaque perſona audeat ipſum monaſterium vel res ad ipſum pertinentes inquietare, homines ſine voluntate Abbatis diſtringere, vel quicquid fiſcus exigere poterat aliquo modo præripere. Addimus etiam, ut quia venerabilis pater Benedictus monachorum legiſlator & dominus, dux eſt religionis monaſticæ, ſit etiam qui eidem cœnobio præfuerit primus inter Abbates Galliæ; nec aliquis de ordine ſacerdotali, Archiepiſcopus ſcilicet, Epiſcopus, aut Clericus, eum inquietare nec ſine voluntate ipſius ad idem monaſterium venire aut aliquam ordinationem facere vel Miſſas celebrare præſumat; ut omni tempore quieti & ſecuri abſque omni moleſtia vel controverſia

monachi in eodem monaſterio Deo deſervire poſſint. Abbas verò qui ordinandus ibi eſt, cum electione fratrum, propter vitæ meritum & honeſtatem morum, & non propter turpia lucra ſeu per pecuniam eligatur; & abſque ulla calumnia, à quocunque Epiſcopo, prout ſibi placuerit, benedicatur. De ſacerdotibus verò aut Diaconibus ordinandis id obſervetur quod in regula præcipitur, ne ſaltem aliquis Epiſcopus ſubjectionem ab eis requirat quos ordinavit, nec unquam officio dignos ordinare differat. Denique ſi contigerit ut Abbas accuſetur de criminalibus cauſis, non unius Epiſcopi judicio determinetur ſententia, ſed provincialis Concilij expectetur cenſura. Aut ſi fortè maluerit appellare ſedem apoſtolicam, res ad Romani Pontificis differatur audientiam. Et quotieſcunque neceſſitas urget, eum venire Romam modis omnibus liceat. Solvendi & ligandi poteſtatem in viros & feminas ſui ordinis habeat. Si verò Abbas vel monachus de eodem monaſterio ad clericatus ordinem promotus fuerit, non illic habeat ulteriùs poteſtatem remorandi aut aliquid faciendi. Quia verò de eodem monaſterio monachi exigente culpa communione priventur, ejus dioceſeos diverſa loca adeunt, & communionem ſine aliqua reſervatione percipiunt, Preſbyteris diſtrictiùs interdicere neceſſe eſt ut facere de cetero non præſumant: quia & regularis ordo diſſolvitur, & perditionis ex hoc materia miniſtratur. Quòd ſi peccatis habitatorum terræ exigentibus anathema ad eos pervenerit, vel privilegium eidem monaſterio indulſimus ut fratres ejuſdem congregationis peragant divinum officium in omnibus abſoluti. Viſum quoque nobis eſt ut hanc licentiam eidem tribuamus, quatinus fratres qui in quibuſdam cœnobiis gemunt quòd vivere regulariter nequeant, ſi voluerint, ſtudio meliorandæ

Regula S. Bened. c. 62.

vitæ, ad ipſum ducem monachorum divertere, permittatur eis tamdiu in ipſo cœnobio degere, ſi contenti fuerint uti monaſtica conſuetudine, quouſque in ſuis monaſteriis videatur ordo redire. Permittimus etiam ut ſi alicujus de ipſis fratribus onerosa converſatio fuerit, ipſe potiùs cum ſuo detrimento diſcedat quàm alios inquinet. Hæc igitur omnia, quæ hujus præcepti decretique noſtri pagina continet, tam eidem Abbati quàm cunctis qui in eo quo eſt ordine locoque ſucceſſerint, vel quorum intereſſe poterit, in perpetuum ſervanda decernimus. Si quis veró Regum, ſacerdotum, judicum, atque ſecularium perſonarum hanc conſtitutionis noſtræ paginam agnoſcens contra eam venire tentaverit, poteſtatis honoriſque ſui dignitate careat, reumque ſe divino judicio exiſtere de perpetrata iniquitate cognoſcat, & niſi vel illa quæ ab illo ſunt malè ablata reſtituerit, vel digna pœnitentia illicita acta defleverit, à ſacratiſſimo corpore & ſanguine Domini Dei redemptoris Ieſu Chriſti alienus ſub anathematis interdictione fiat, atque in extremo examine diſtrictæ ultioni ſubjaceat. Cunctis autem eidem loco juſta ſervantibus ſit pax Domini noſtri Ieſu Chriſti; quatinus & hic fructum bonæ actionis recipiant, & apud diſtrictum judicem præmia æternæ pacis inveniant. Scriptum per manus Theodori Notarij & Scriniarij ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, in menſe Apri-
*XII. li, & Indictione * VII.

PRÆCEPTVM LOTHARII Regis fratris Karoli quod fecit Eccleſiæ ſancti Stephani Lugdunenſis, & dicit quòd Caduliacum villa, quæ eſt in mandamento de Vireu, in pago Salmoriacenſi eſt.

IN nomine omnipotentis Dei & Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti. Lotharius divina præveniente clementia Rex. Expedit regiæ celſitudini ita divinis cultibus operam dare quatenus Eccleſiarum Dei jura ac privilegia priſtinis temporibus juſtè & rationabiliter ordinata ſua protectione juxta Domini voluntatem conſervet, & ſi qua cæca cupiditate inordinatè ablata proſpexerit, quantocius pro nomine reformet; ut & ſanctorum intervenientibus meritis æternæ retributionis præmium acquirat, eos etiam quibus eccleſiaſtica jura commiſſa ſunt ſibi devotiores reddat. Quocirca omnium fidelium ſanctæ Eccleſiæ noſtrorumque præſentium ſcilicet ac futurorum noverit utilitas emolumento ſeu etiam propter devotiſſimam famulationem Remigij Lugdunenſis Eccleſiæ reverentiſſimi Archiepiſcopi reſtituimus per noſtræ auctoritatis præceptum Eccleſiæ ſancti Stephani Lugdunenſis villas has, Cachiliacum videlicet in comitatu Salmoriacenſi, & Liviam in pago Viennenſi, quas pridem bonæ memoriæ Karolus glorioſus Rex germanus noſter præfatæ Eccleſiæ juſta ratione ſua regali auctoritate reformaverat, ſed nos poſtmodum pro quadam neceſſitate illas in beneficium contuleramus. Quod omnino non rectè factum fore cognoſcentes, hos noſtræ auctoritatis apices fieri cenſuimus, per quos memoratas villas præfatæ caſæ Dei reformamus, quatenus noſtris futuriſque tem- Circa annum 865.

K iij

poribus abſque cujuſlibet ſubtractione in poteſtate Pontificum ejuſdem Eccleſiæ permaneant, ut Deo largiente Præſules ac clerus ejuſdem caſæ Dei pro anima genitoris noſtri ac genitricis ſeu fratris noſtri Karoli glorioſi Regis necnon & noſtra Domino attentiùs preces aſſiduas fundere ſtudeant. Vt autem hæc noſtræ reſtitutionis auctoritas noſtris futuriſque temporibus inconvulſa permaneat firmitatemque omnem obtineat, manu propria illam roboravimus, & anuli noſtri impreſſione inſigniri juſſimus.

KAROLI III. IMP.

Præceptum pro Eccleſia Lugdunenſi, datum ad deprecationem Liutardi Epiſcopi Vercellenſis & Bernardi Marchionis.

Hæc carta, quæ eſt de Eccleſia ſancti Stephani Lugdunenſis, dicit quòd hæ villæ, Colonicas, Fillihacum, Callihacum, quæ ſunt in mandamento de Vircu, in pago Salmoriacenſi ſunt & in epiſcopatu Gratianopolitano.

Anno Chriſti 885. IN nomine Domini Dei æterni & Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti. Karolus divina ordinante providentia Imperator auguſtus. Si fidelium noſtrorum ratis petitionibus aures noſtræ pietatis accommodamus & eorum utilitatibus conſulimus, imperiali celſitudini operam damus, & ob id eorum animos noſtræ fidelitati promptiores exhibemus. Idcirco notum ſit omnibus fidelibus ſanctæ Dei Eccleſiæ & noſtris præſentibus ſcilicet atque futuris quoniam ad deprecationem dilecti nobis Liutuardi venerabilis Epiſcopi & Bernardi illuſtriſſimi Marchionis conceſſimus Eccleſiæ beatiſſimi protomartyris Stephani Lugdunenſis, cui venerabilis Aurelianus Archiepiſ-

copus præeſſe dinoſcitur, Eccleſias cum villis omnibus ad eas pertinentibus in pago Lugdunenſi ſitas, pro remedio animæ noſtræ, conjugiſque, ac prolis, longo jam tempore ab ipſa Eccleſia alienatas, videlicet foris murum ipſius civitatis Eccleſiam ſancti Laurentij cum beneficiolo ad illam pertinente, Genoliacum quoque villam cum portu & mercato habentem capellam & manſos inter abſos & veſtitos triginta tres, cum omnibus ad ipſum pertinentibus, Dagniacum etiam habentem capellam & inter abſos & veſtitos manſos triginta, cum omnibus quæ ad eum aſpiciunt. Contulimus quoque Eccleſiæ ſancti Hyrenei ad ſtipendia Canonicorum ibi deſervientium pro æterna remuneratione in Lupertiaco manſos tres, in Vibaco manſum unum, in Monte manſos duos, & in Cabaniaco manſos duos. Volumus quoque ad præfatorum fidelium noſtrorum deprecationem præcepta à noſtris ſtatuta patruis, piiſſimis videlicet Imperatoribus Auguſtis Lothario atque Karolo, eorumque filiis Lothario atque Karolo Regibus, necnon & conſobrino noſtro Ludovico Rege, noſtræ auctoritatis alio præcepto confirmare. quod & fecimus. Et hoc præcepto confirmavimus, in pago ſcilicet Lugdunenſi Nantuacenſe monaſterium & Saviniacenſe cum appendiciis ſuis, & in eodem pago immunitatem villæ urbanæ juxta civitatem, & Anſam villulam in uſum fratrum, Acaulamum, Caliſcumque, & Cortennacum, & villam Egenam, vicumque Ambariacum, atque Belliniacum, Luperciacum etiam, & Cotiacum, cum appendiciis earum & famulis utriuſque ſexus. In pago Viennenſi villam Turnonem, & Liviam, & Lucennacum, cum integritatibus ſuis. In pago verò Salmoriacenſe & Gratianopolitano Colonicas, & Fiſtiliacum, Cachiliacum quoque villas, cum pertinentiis ſuis. In comitatu Scutiacenſe Morgas villam cum immunitate

& appendiciis ſuis. In pago verò Brionenſe Piſnacum villam cum omni integritate. In pago verò Auguſtudunenſe Canchacum villam cum ſuis appendiciis. In pago etiam Belnenſi Polmarcum villam cum omni integritate ſua. Et in comitatu Portuenſi Flaviacum & Pocetum villas cum earum appendiciis. In pago etiam Cavillonenſi Montanum villam & Vilare atque Servellam cum appendiciis ſuis. Volumus ergo, ut ſuprà diximus, quæ ibidem ab anteceſſoribus noſtris jamdictis aut largita ſunt aut reddita, ſeu ab aliis cujuſcunque ordinis viris collata ſunt, vel deinceps Deo propitio conferentur, ſub noſtra immunitate firma & ſtabilia perſeverent. Præcipientes ergo jubemus & jubendo præcipimus ut nullus judex publicus vel quiſlibet ex judiciaria poteſtate in Eccleſias aut loca vel agros ſeu reliquas poſſeſſiones memoratæ Eccleſiæ, quas moderno tempore infra ditionem imperij noſtri legaliter poſſidet, vel quæ deinceps in jure ipſius voluerit divina pietas augeri, ad cauſas audiendas, aut freda exigenda, vel manſiones aut paratas faciendas, vel fidejuſſores tollendos, aut homines ipſius Eccleſiæ extra rationem diſtringendos, nec ullas redhibitiones aut illicitas occaſiones requirendas, ullo unquam tempore ingredi audeat, vel ea quæ ſuprà memorata ſunt penitùs exigere præſumat; ſed liceat memorato Archiepiſcopo ſuiſque ſucceſſoribus res ſupradictæ Eccleſiæ quieto ordine poſſidere & nobis fideliter deſervire, & pro nobis, conjuge, proleque, ac totius imperij noſtri ſtabilitate Domini miſericordiam non negligant exorare. Et ut hæc auctoritas noſtræ munificentiæ ſemper in Dei nomine obtineat firmitatem, manu propria ſubter firmavimus, & anulo noſtro inſigniri juſſimus.

Signum Karoli ſereniſſimi Imperatoris auguſti.

Amalgerius notarius ad vicem Leutardi Archicancellarij recognovit.

Data XII. Kalendas Iulij anno Chriſto propitio V. imperante Domino noſtro sereniſſimo Karolo Imperatore Auguſto, in Francia verò anno imperij ejus primo.

Actum Stirpiaco villa in Dei nomine, Indictione tertia.

PRÆCEPTVM LVDOVICI Regis quod fecit Eccleſiæ ſancti Stephani Lugdunenſis, & dicit quòd Colonicas & Fiſtiliacum & Caduliacum villas, quæ ſunt in mandamento de caſtro Vircvo, in pago Salmoriacenſi ſunt & in epiſcopatu Gratianopolitano.

IN nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Ludovicus divina ordinante providentia Rex. Si fidelium noſtrorum ſanis juſtiſque petitionibus aurem noſtræ ſerenitatis accommodamus, eorumque utilitatibus præſtando ſubvenimus, regiæ dignitatis operam damus, & ob id eorum animos noſtræ fidelitati promptiores immo ferventiores exhibemus. Itaque notum ſit omnibus fidelibus ſanctæ Dei Eccleſiæ ac noſtris præſentibus atque futuris quoniam deprecatione & hortatu ſive conſilio glorioſiſſimæ genitricis noſtræ Hermengardis & pro ſinceriſſimo Aureliani didaſcali noſtri obſequio conceſſimus Eccleſiæ beatiſſimi protomartyris Stephani Lugdunenſis, cui idem venerabilis Aurelianus Archiepiſcopus præeſſe dinoſcitur, Eccleſias villaſque cum omnibus ad eas pertinentibus in pago Lugdunenſi ſitas, ut ipſe beatiſſimus protomartyr pro nobis & pro noſtris genitoribus ac avis & proavis intervenire dignetur, videlicet foris murum ipſius civitatis Eccleſiam ſancti

Anno Christi 892.

Laurentij cum beneficiolo ad ipſam pertinente, cis Arari vero abbatiam ſancti Martini quæ Athanacus vocatur cum omnibus ſub integritate ad ipſam abbatiam pertinentibus, Genoliacum quoque cum portu & mercato habentem capellam & manſos inter veſtitos & abſos XXXIII cum omnibus ad ſe pertinentibus, Dagniacum etiam habentem capellam & inter abſos & veſtitos manſos triginta cum omnibus quæ ad eam aſpiciunt. Contulimus quoque Eccleſiam ſancti Hyrenei ad ſtipendia Canonicorum ibidem ſervientium pro æterna remuneratione, in Luperciaco manſos tres, in Viliaco manſum unum, in Monte manſos duos, in Cabanniaco manſos duos. Volumus quoque ad glorioſiſſimæ genitricis noſtræ votum præcepta à noſtris ſtatuta avis & proavis, piiſſimis videlicet Imperatoribus Auguſtis Lothario, Ludovico, atque Karolo, eorumque filiis & nepotibus Regibus, necnon & conſobrino noſtro Ludovico, regiæ noſtræ auctoritatis iſto videlicet confirmare. In pago ſcilicet Lugdunenſi Nantoadenſe monaſterium & Saviniacenſe cum ſuis omnibus appendiciis, & in eodem pago immunitatem villæ urbanæ juxta civitatem, & Anſam villam in uſus fratrum, Acauſanium, Caliſcum quoque, & Cortennacum, & villam Egenam, vicumque Ambariacum, atque Beliacum, Lupertiacum etiam & Cocciacum, cum earum appendiciis & familiis utriuſque ſexus. In pago Viennenſi villam Turnonem & Liviam & Lucennacum cum integritatibus ſuis. In pago autem Valentiaco Saciacum villam. In pago autem Salmoriacenſi & Gratianopolitano Colonicas, & Fiſtiliacum, Caduliacum villas, cum ſuis pertinentiis. In comitatu Scutiacenſi Morgas villam cum immunitate & appendiciis ſuis. In pago verò Brionenſi Piſniacum villam cum omni integritate. In pago namque Auguſtudunenſi Candiacum villam cum ſuis appendi-

ciis. In pago etiam Belnenſi Polmarcum villam cum integritate ſua. Et in comitatu Portuenſi Flaviacum & Pocetum villas cum omnibus appendiciis ſuis. In pago namque Cavilonenſi Montaurum villam & Villare atque Scovellam cum ſuis appendiciis. In pago verò Baſſiniacenſi Ramſonarias cum ſuis appendiciis. Volumus ergo, ut ſupra diximus, ut quæ ibidem ab anteceſſoribus noſtris jamdictis aut largita ſunt aut reddita, ſeu ab aliis cujuſcunque ordinis viris collata ſunt, vel deinceps Deo propitio conferentur, ſub noſtra immunitate firma & ſtabilia perſeverent. Præcipientes ergo jubemus & jubendo præcipimus ut nullus judex publicus vel quiſlibet ex judiciaria poteſtate in Eccleſias aut loca vel agros ſeu reliquas poſſeſſiones memoratæ Eccleſiæ, quas moderno tempore infra ditionem regni noſtri legaliter poſſidet, vel quæ deinceps in jure ipſius divina voluerit pietas augeri, ad cauſas audiendas, aut freda exigenda, vel manſiones aut paratas faciendas, vel fidejuſſores tollendos, aut homines ipſius Eccleſiæ extra rationem diſtringendos, nec ullas redhibitiones aut illicitas occaſiones requirendas ullo unquam tempore ingredi audeat, vel quæ ſuprà memorata ſunt penitùs exigere præſumat; ſed liceat memorato Archiepiſcopo ſuiſque ſucceſſoribus res ſupra memoratæ Eccleſiæ quieto ordine poſſidere & nobis fideliter deſervire, & pro nobis ac glorioſiſſima genitrice & pro totius regni noſtri ſtabilitate non negligant exorare. Vt autem hæc noſtræ munificentiæ auctoritas ſemper in Dei nomine obtineat firmitatem, manu noſtra ſubter firmavimus, & anuli noſtri impreſſione inſigniri juſſimus.

Signum Ludovici ſereniſſimi Regis.

Vvarimaldus Notarius advicem Barnoini recognovit.

Data xv. Kal Aprilis anno dominicæ incarnatio-

nis DCCCXCII. & eodem Chriſto propitio regnante domno noſtro Ludovico anno ſecundo in Burgundia ſeu Provincia, Indictione x.

Actum Lugduni civitate in Dei nomine feliciter. Amen.

PRÆCEPTVM LVDOVICI Regis quod facit Yſaac Gratianopolitano Epiſcopo & ſucceſſoribus ejus.

Anno Chriſti 894.

IN nomine ſanctæ & individuæ trinitatis. Ludovicus divina ordinante providentia Rex. Dignum eſt ut regalis ſublimitas procerum ſuorum petitionibus annuat & annuendo adimpleat, quanto eos viderit in ſuis obſequiis perſiſtere efficaces. Idcirco omnium fidelium ſanctæ Dei Eccleſiæ regnique noſtri, noſtrorum videlicet & futurorum Regum, noverit ſolertia quia domina genitrix noſtra Hirmingardis Regina noſtram regalem expetiit clementiam ſuper quodam fideli noſtro Yſahac venerabili Epiſcopo, ut præceptum vel donum quod pius genitor noſter Boſo Rex fecerat de Eccleſiis ſanctæ Mariæ ſeu ſancti Donati confeſſoris eximij cum ſuis ſpiritalibus obſequiis confirmaremus. Eſt autem ipſa Eccleſia ſita in comitatu Viennenſi, in vico Iovinziaco. Cujus nos precibus annuentes unà cum Epiſcopis, Comitibus, ſeu nonnullis regiminis noſtri Principibus, ſtabilitatis præceptum ſancimus ut ipſe Yſahac ejuſque ſucceſſores nullo contradicente in prædicta Eccleſia cum omni ejuſdem loci clero teneant poſſideant omnes virtutes quas mater Eccleſia perpetim videtur habere in omnibus eccleſiaſticis ordinibus, chriſma videlicet in Domini cœna benedicendo, pœnitentiam peccatoribus dando, eicien-

doque ex Eccleſia & ſuſcipiendo tempore congruo, feſtivitates celebrando, pauperes ibi & nobiles mortuos ſepeliendo. Firmamus etiam prædicto venerabili Iſaac Epiſcopo ut omnes res ſuæ proprietatis quas ipſe in pago Viennenſi vel Lugdunenſi atque in Provincia ſeu in quibuſcunque locis regni noſtri per chartarum inſtrumenta ei concedimus, quocunque ingenio, hereditate, donatione, concambiatione, & comparatione in ſupradictis locis acquiſitas res habet, vel inantea Deo propitio adquirere potuerit, tam de hereditate propinquorum ſuorum quàmque de cunctis Chriſtianis, Iudæis & Iudæabus, fiſcalinis noſtris, ſeu de omnibus Eccleſiarum regni noſtri comitatuum commutationibus, concambiationibus, omnia ſupradicta per præceptum noſtræ auctoritatis illi concedimus ſeu confirmamus hereditario jure quietè habenda. Decrevimus itaque fieri hoc noſtræ auctoritatis præceptum Iſaac venerabili Epiſcopo, per quod omnes res ſuas illi condonamus modis omnibus regali auctoritate habendas, ita ut deinceps eas abſque alicujus contradictione quieto ac pacifico poſſideat jure, & cuicunque voluerit derelinquat, & omnia ſuperiùs nominata abſque aliqua minoratione contradictoris poſſideat. Et ſi aliqua invidia, vi, dolo, vel concrematione ignium, chartarum inſtrumenta ablata fuerint, per noſtræ auctoritatis præceptum cum omni integritate ei concedimus ad habendum. Et nemini contradictori ſuo alteram chartam oſtendat, niſi hoc noſtræ auctoritatis præceptum. Et ſit omnibus modis protectus atque defenſatus tam res illius quam ipſe, & nemo poteſtatis cujuſquam perſona ullo unquam tempore aliquam illi inferre præſumat moleſtiam; ſed liceat ei cum omnibus ſuæ proprietatis rebus ſub noſtræ immunitatis tuitione pacificè eaſdem res poſſidere & ordinare. Si veró

aliquæ querimoniæ pro ipſis rebus adversùs eum ortæ fuerint, quæ abſque gravi diſpendio nequeant diffiniri, jubemus ut uſque in noſtram ſuſpendantur præſentiam, quatenus ibi finitivam accipiant ſententiam. Et quicunque contra hoc noſtræ immunitatis præceptum aliquid contradicere vel violare præſumpſerit, ſciat ſe ſicut & alias res emunctorias compoſiturum & emendaturum. Et ut hoc noſtræ auctoritatis præceptum abſque alicujus mutilatione pleniſſimam obtineat firmitatem perennis temporibus, manu propria ſubter illud firmavimus, & anuli noſtri impreſſione inſigniri præcepimus; & propter quorundam malorum hominum calliditates illud etiam inſerere juſſimus, ut ſi aliquis noſtri facti refragator in aliquo repertus fuerit, mox pœna quam lex Theodoſij præcipit, id eſt triginta libris auri eſſe multandum, atque chartario noſtro ſubſtituendum, & abſque ulla minoratione Miſſis noſtris perſolvendum. Signum Ludovici. Datum III. Idus Auguſti anno incarnationis dominicæ DCCCXCIV. Indictione XII. anno Chriſto propitio regni Ludovici Regis IV. Actum Nicias caſtello in Dei nomine feliciter. Amen.

De conſuetudine ſancti Donati.

BRevis vel computatio de conſuetudine quam Epiſcopi Gratianopolitanæ urbis Yſaac, Alcherius, Iſarnus, Vmbertus habuerunt vel tenuerunt ſeu fecerunt in Eccleſia ſancti Donati confeſſoris, quæ eſt in comitatu Vienneníi ſita & in vico Iovinziaco. Hi Pontifices congruo tempore in illa Eccleſia ut voluerunt ordinaverunt Clericos, dederunt pœnitentiam peccatoribus, eiciendo de Eccleſia & recipiendo, benedixerunt ibi chriſma in cœna Domini. Et in paraſceven eſt conſuetudo ut ibi

veniant viri religioſi & potentes, & juſti & peccatores, audire divinum officium. Et eſt inſuper alia conſuetudo in prædicta Eccleſia vel in ſupradicto loco, ut in ſuo cimiterio nobiles & potentes, divites & pauperes, ſine ulla contradictione ſepeliant, & numularios id eſt monetarios habeant. Has conſuetudines, ut diximus, in vico Iovinziaco ſupradicti Epiſcopi & Canonici ſancti Donati habuerunt & tenuerunt firmiter per donum Regis & per conſenſum Epiſcoporum ſeu laicorum nobilium illius regionis.

FORMOSI PAPÆ

Epiſtola ad Bernonem Abbatem Gigniacenſem de privilegiis ejuſdem monaſterij.

FOrmoſus ſervus ſervorum Dei Bernoni religioſo ac venerabili Abbati cœnobitarum ſito territorio Lugdunenſi, quod in honore beati Petri Apoſtolorum principis conſtructum eſſe dinoſcitur in loco qui Gigniacus perhibetur, ac in eodem venerabili monaſterio in perpetuum. Convenit apoſtolico moderamini pia religione pollentibus benivola compaſſione ſuccurrere & poſcentium animis alacri devotione impertiri aſſenſum. Ex hoc enim lucri potiſſimum pretium à conditore omnium Domino promeremur, dum venerabilia loca opportunè ordinata ad meliorem fuerint ſine dubio ſtatum perducta. Igitur properans ipſe Berno venerabilis Abbas ad beatorum Apoſtolorum limina, noſtramque adiens apoſtolicam præſentiam, retuliſti nobis ipſum memoratum cœnobium à te tuoque conſobrino nomine Laiſino de propriis rebus veſtris duntaxat in honore ſancti Petri conſtructum atque dicatum

Anno Chriſti 896.

exiſtere, & ut ab omnibus immutilatum ſervetur, per teſtamenti paginam, quod nobis ſervandum contuliſtis, eidem beato Petro cæleſtis regni clavigero nobiſque per Dei gratiam Vicario obtuliſtis ad ſempiternum vobis remedium conferendum. Ideo ſuggeſſiſtis noſtro apoſtolatui ut apoſtolici noſtri privilegij illud ſanctione muniremus. Quapropter quod ſtatuiſtis devotè admittentes, petitionemque veſtram ratam arbitrantes, inclinare precibus veſtris per hujus præceptionis ſeriem prædictum venerabile cœnobium cum cellis, ſeu caſis, terris, vineis, caſalibus, fundis, pratis, ſilvis, unà cum colonis & colonabus, necnon & cellulam quæ vocatur Balma, cum adjacentiis ſuis, omnia & in omnibus quæ tam à glorioſis Regibus quàm ab aliis Deum timentibus inibi data vel præcepta ſunt, vel deinceps Domino adjuvante donanda erunt, hac præſenti tertiadecima Indictione apoſtolica auctoritate confirmamus, munimus, & in perpetuum ſub jure & ditione atque poteſtate beati Petri Apoſtoli & noſtra confirmatum ſtabilimus, ita ſcilicet ut nulli homini qualibet dignitate fulcito licitum ſit aut etiam de ipſis donatoribus quamcunque vim aut aliquam oppreſſionem ibidem inferre aut res donatas vel amodo devotè donandas quoquo modo auferre. potiùs autem firmum & ab omnibus immutilatum cuſtodiatur ad jus & protectione beati Petri Apoſtolorum principis. Si autem, quod humanum eſt, Abbas prædicti cœnobij obierit, congregatio ipſius monaſterij ex ſe ipſis ſecundùm Deum & regulam beati Benedicti, quem idoneum prævidерint, concordi voto habeat ſemper eligendi & ſecundùm morem in Abbatem ſibi præficiendi. De decimis autem queſti eſtis, eo quod de propriis veſtris a vobis perſolvi quærantur. Quod ſi ita ſe res habet, hoc ne fiat interdicimus; maximè cùm ſcriptum

ſcriptum ſit ne ſacerdotes decimas dare cogantur. Quiſquis autem, quod non optamus, tam ex ipſis donatoribus quàm ex aliis temerario auſu de donatis rebus vel donandis aliquid auferre præſumpſerit, ſive quamlibet [calumniam] eidem monaſterio ipſiuſve monachis ingerere tentaverit, & contra hoc noſtrum apoſtolicum privilegium agere non formidaverit, ſciat ſe anathematis vinculis innodandum &, niſi reſipuerit, à regno Dei alienandum, Qui autem verus cuſtos & obſervator hujus pij noſtri ſtatuti extiterit, benedictionem & gratiam à Domino Deo noſtro conſequi mereatur. Scriptum per manum Sergij Scriniarij ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, in menſe Novembrio, Indictione ſupraſcripta, per manum Stephani Cancellarij ſanctæ ſedis apoſtolicæ, imperante Domino piiſſimo Auguſto Arnulfo à Deo coronato. Benevalete.

RODVLFI

REGIS BVRGVNDIÆ

Præceptum pro eodem monaſterio Gigniacenſi.

IN nomine ſanctæ & individuæ Trinitatis. Rodulfus ordinante divino numere sereniſſimus Rex. Si ſervorum Dei juſtis poſtulationibus ſerenitatis noſtræ aurem accommodaverimus, & quòd piè & rationabiliter petunt, benignè & clementer conceſſerimus, hoc nobis profuturum in præſenti vel in futuro minimè dubitamus. Idcirco notum eſſe volumus omnium fidelium noſtrorum ſollertiæ tam præſentium quàmque futurorum qualiter vir venerabilis Berno videlicet reverentiſſimus Abbas adiit noſtram magnitudinem petens nos ut quendam

Anno Christi 934.

locum Gigniacum, quem ipſe Abbas & ſui confratres tenent vel conſtruunt regulariter, rebus proprietatis noſtræ ditaremus. quod libenter fecimus. Donamus itaque pro æterna retributione ad jamdictum locum in honore beati Petri Apoſtoli conſtructum, vel ipſi Apoſtolorum principi Romæ ſubditum, res quas poſtulavit Abbas prædictus, hoc eſt, in comitatu Scutindis quandam cellam nomine Bahnam, ubi fluvius Salliæ ſurgit, quam ipſi monachi prælibati ad fundamentum reædificaverunt, in præfato etiam comitato cellulam quampiam in qua ſanctus Lauterius confeſſor precioſus requieſcit, in ipſo etiam comitato quandam villam nomine Cavanacum & Clemenciacum cum omnibus ſuis appendiciis quæ ad dictas villas juſtè & legaliter pertinere videntur, vel ad dictam villam, in rebus vel mancipiis cum omni integritate ad ſæpedictum locum Gigniacum donamus & de noſtro jure in jus habendum præfati Abbatis Bernoni videlicet vel ſucceſſorum ejus qui ipſum locum dominaturi ſunt ſub inſtituta regula ſolenni more transferimus, nulli ipſis jamdictis monachis contradicente, ſed quietè hoc poſſideant in perpetuum. Vt autem hujus noſtri præcepti auctoritas firmiùs credatur & ab omnibus inviolabiliter ſemper obſervetur, & in Dei nomine totius firmitatis obtineat vigorem, manu propria ſubter eam firmavimus, & anuli noſtri ſignum ſubtus in ea mandavimus affigi.

Signum Domni Rodulfi piiſſimi Regis.

Data IV. Idus Decembris anno ab incarnatione Domini noſtri Ieſu Chriſti DCCCCIV. Indictione * VI. regnante Domno Rodulfo Rege anno XVI.

* VIII.

Actum Novavilla in Dei nomine feliciter. Amen.

CONCORDIA DE ECCLESIA ſancti Clementis Credonenſis inter monachos ſancti Albini Andegavenſis & Vindocinenſes, facta apud Carnotum anno Chriſti MLXXII.

NOtum ſit omnibus tam futuris quàm præſentibus ſanctæ Dei Eccleſiæ fidelibus quòd Orricus ſanctæ Trinitatis Eccleſiæ Abba de Vindocino, atque Otbrannus ſancti Albini Andegavenſis Abba, Carnotum pariter venerunt ante præſentiam Cardinalis Romani, Domini videlicet Geraldi Oſtienſis Epiſcopi, ut ibi juſtè terminaretur contentio quam inter ſe diù habuerant de Eccleſia Credonenſi ſancti Clementis, quam uterque ad ſuum monaſterium jure pertinere conabatur aſtruere. Quæ diſſenſio cùm nec ibi finiri potuiſſet, præfatum Cardinalem pro eadem cauſa Pariſius ſecuti ſunt; ut ſaltem in Concilio quod ibi determinatum erat, finem conſequeretur prædicta contentio. Sed cùm nihilo magis ibi promoviſſent, Carnotum pariter cum Domino Arraldo ipſius ſedis Epiſcopo redeuntes, ipſo mediatore ad hanc concordiam de prædicta cauſa tandem venerunt ut Otbrannus Abba ſancti Albini Andegavenſis ducentas libras denariorum Andegavenſium terminis conſtitutis ab Orrico ſanctæ Trinitatis Abbate reciperet pro dimittenda calumnia quam habebat in Eccleſia ſancti Clementis Credonenſi. Factum eſt autem hoc ex conſenſu omnium quos ſecum habebant, tam laicorum, quàm monachorum; eo tamen tenore, ut ſi infra terminos conſtitutos pecuniæ perſolvendæ Abbatum alteruter decederet, Eccleſia tamen Vindocinenſis An. 1072.

ſanctæ Trinitatis prædictam pecuniam perſolveret Eccleſiæ ſancti Albini Andegavenſis; ea tamen conditionis lege, ut prædictus Abbas Otbrannus hoc ipſum in capitulo ſancti Albini ex aſſenſu fratrum omnium ac totius familiæ ratum faceret. Quod ut firmum & inconvulſum maneret, litterarum memoriæ tradi voluerunt; & in capitulo Carnotenſis Eccleſiæ, ne quando lis ſopita reviviſceret, unanimiter confirmaverunt.

S. Adraldi Epiſcopi. Signum Otbranni Abbatis. S. Ingelranni Decani &c. S. Orrici Abbatis &c. Anno ab incarnatione Domini MLXXII.

In ipſa ſynodo fecerunt primo monachi ſancti Sergij, vel monachus Adelardus, clamorem de Campiniaco adversùs Abbatem S. Albini.

NARRATIO QVOMODO cùm eadem controverſia poſtea recruduiſſet inter eoſdem monachos, Vrbanus II. Papa novæ inter eos concordiæ auctor fuit.

An. 1094. ECcleſiam ſancti Clementis Credonenſis caſtri cum omnibus appendiciis ſuis eccleſiaſticis poſſedere quietam monachi beati Albini ampliùs quàm triginta annis in pace. Eam Goffridus Martellus Andecavorum Comes, patenti eis ſublatam violentia, monachis dedit Vindocinenſis monaſterij, non tamen ſine calumnia monachorum ſancti Albini. Cùmque pro hac re inter hos illoſque monachos jugis perſeveraret diſcordia, tentatis priùs fruſtra pluribus ſynodorum conciliorumque judiciis, apoſtolica tandem vocatione Vrbani Papæ jubentur præſentari, facturi ad invicem ex ejus decreto canonica jura. Au-

dierat enim jam ſecundò de hac re Papa prædictus monachorum ſancti Albini clamorem; quem ad ejus aures detulerat Milo quidam eorum commonachus, miſſus ad hoc jam ſemel & iterum ab Abbate & ceteris fratribus ejus. Deliberatum itaque eſt ab utriuſque congregationis monachis ut electi ſeniores duo treſve hinc & inde apoſtolicis deſtinarentur conſpectibus: qui ei partis utriuſque cauſas tali patefacerent conditione, ut quicquid ex ea re præſentibus illis apoſtolica firmaret auctoritas, hoc firmum & inviolabile utriuſque monaſterij defenderet poſteritas. Eo tempore Abbas ſancti Albini Girardus vehementi laborans infirmitate, equitare non poterat. Sed & Bernonem Vindocinenſis monaſterij Abbatem anni jam declinantes in ſenium ab omni labore excuſabant. Electi ſunt ergo ad hanc legationem, de monachis beati Albini, Girardus Prior, Stephanus quoque, & Milo, famulique eorum. De Vindocinenſibus quoque electi ſunt Frotmundus Prior, & Ingelbaldus, famulique eorum. Qui profecti pariter, pariter ſe Papæ obtutibus obtulerunt, pariter & cauſas ſuas manifeſtaverunt. Ille diligens in utramque partem, prout oportuit, examinator, poſt multas hujus illiuſque partis retractationes, pacem tandem & concordiam inter utroſque, utrorumque libera voluntate, compoſuit. Et pacis quidem ejus ſive concordiæ pactum Priores ambo, & monachi qui cum eis erant, datis propriis fiduciis in manu Papæ firmaverunt. Sed & idem Papa ad firmitatis cumulum, pactum eorum propriis confirmavit ſigillis & litteris, quarum exemplum hic adnotatum ſequitur.

VRBANVS Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilectis in Chriſto filiis * Girardo Abbati ſancti Albini Andecavenſis & Bernoni Abbati ſanctæ

* *Malè Sirmond.* Goffiido

Trinitatis Vindocinenſis ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Anno dominicæ incarnationis milleſimo nonageſimo tertio, pontificatus noſtri quinto, Indictione prima, cùm eſſem in provincia Calabriæ apud monaſterium ſanctæ Mariæ quod dicitur de Matina, monachi ſancti Albini, Girardus Prior, Milo, Stephanus, adversùs monachos ſanctæ Trinitatis de Vindocino, Frotmundum Priorem, Ingelbaudum Hoſtiarium, qui præſentes aderant, conqueſti ſunt quòd Vindocinenſes fratres Eccleſiam ſancti Clementis Credonenſis, quæ à monachis ſancti Albini juſtè ſecundùm illorum temporum conſuetudinem adquiſita ac per tringinta annos quietè & ſine interruptione poſſeſſa, violenter ablatam injuſtè detinerent. Qui cùm ſuis inſtrumentis & rationibus cauſam ſuam defendere niterentur, primo die proclamationis res diù & multùm ventilata, nullo potuit fine terminari. Secunda verò die ſimiliter multùm diſcuſſa, ad nullum tamen eſt finem deducta. Die autem tertia, duodecimo ſcilicet Kalendas Decembris, reſidentibus nobis in Anglone civitate Apuliæ, præſidentibus religioſis & venerabilibus tam Epiſcopis quàm ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Cardinalibus ſive Diaconibus, aſtantibus etiam nobilibus Romanis & Comitibus Apuliæ glorioſiſſimis Boamonte & Guillelmo, re iterum diù & multùm inquiſita, tandem inſpirante Deo lucidiùs eluxit in quam potiùs partem juſtitia declinaret. Cùm enim utraque pars ſuis nobis allegationibus obviarent, & hinc pactionem Abbatum, confirmationem Pontificum Romanæ Eccleſiæ Legatorum, illinc verò legitimum introitum & canonicam triginta annorum poſſeſſionem nobis opponerent, nos, qui omnium fidelium cauſas æqua lance penſare debemus, utriuſque utilitati providentes, ipſam litem concordiæ convenientis æquitate decidere maluimus. Omnes

igitur qui nobiſcum aderant hanc ſententiam collaudantes, conſentientibus prædictis utriuſque cœnobij fratribus in manus noſtras fidem pollicendo firmantibus, concordia & pax inter eos hoc modo poſita eſt, ut ſcilicet Vindocinenſes monachi de his tribus Eccleſiis, aut Eccleſiam Manitilium, vel ſancti Saturnini, ſive ſancti Iohannis ſuper Ligerim, unam quam congregatio tota ſanctæ Trinitatis elegerit, cum omnibus quæ ad eandem Eccleſiam tam mobilibus quàm immobilibus interiùs exteriùſque ad præſens pertinent, infra dies triginta poſtquam domum redierint, monaſterio ſancti Albini in perpetuum tradant. Fratres itaque ſancti Albini omnem litem omnemque calumniam ex cauſa hac in manus noſtras & Vindocinenſium fratrum refutaverunt. Vindocinenſes verò unam ſupradictarum Eccleſiarum in manus noſtras reddiderunt, & per nos eoſdem monachos inveſtierunt. Præſenti igitur auctoritate fraternitatem veſtram admonemus & præcipimus ut hoc pactum à nobis intentione pacis & quietis diſpoſitum & ſtatutum omni tempore deinceps ratum & inconvulſum teneatis & obſervetis. Quæcunque autem pars hanc noſtræ deciſionis ſententiam non ſuſceperit vel tranſgredi præſumpſerit, tam canonum ſeveritati ſubjaceat quàm legitimæ compoſitionis pœnam, id eſt auri centum librarum, ſuſtineat, & à cauſa penitùs cadat. Data Tarenti VIII. Kalendas Decembris.

Poſtquàm autem reverſi ſunt Priores & qui cum eis miſſi fuerant, recitatæ ſunt litteræ iſtæ tam in Vindocinenſi quàm in ſancti Albini Capitulo, in præſentia Abbatum & monachorum, concedentibus univerſis pacem illam & concordiam quam Papæ poſcebat ſententia. Tradideruntque Vindocinenſis monaſterij fratres monachis ſancti Albini Ec-

cleſiam ſancti Iohannis quæ eſt ſuper Ligerim, cum tota ejus agrorum & vinearum poſſeſſione, in nomine ſupradictæ concordiæ. Quæ ut pleniùs firmaretur, miſſi ſunt à monachis ſuis Frotmundus Prior, Ingelbaldus Hoſpitalarius, Herbertus de Booleto in Capitulum ſancti Albini; ibique in omnium audientia conceſſa eſt ex utraque parte pax ſupradicta. Sed & de monachis S. Albini miſſi ſunt in Vindocinenſe Capitulum Girardus Prior, Hugo Manſellus, Stephanus quoque, & Archembaldus; ibique Abbas Berno tandem ſe concedere teſtatus eſt concordiam; ſic ceteris conſentientibus, ut ne unus quidem adverſaretur. Ad quod audiendum adhibiti ſunt ſeculares teſtes. Ex parte ſancti Albini, Girardus, Firmatus, Popardus, Samazoellus, famuli monachorum qui miſſi fuerant. Ex Vindocinenſi parte, Anſeius carpentarius, Gualterius carpentarius, Vvalterius ſutor, Durandus de Andecava, Herbertus Bloius, Odo Modiolus, Rainaldus de Andecava, Guarinus hoſpitarius, Albertus Boverius, Bernerius ſecretarius, Rainaldus piſtor.

ALIA NARRATIO DE EADEM controverſia, & de judicio Amati Archiepiſcopi Burdegalenſis apoſtolicæ ſedis Legati.

An. 1096. VRbanus Romanus Pontifex miſſis litteris mandavit Amato Legato ſuo, Rodulpho Turonenſi Archiepiſcopo, Goffrido Andecavenſi Epiſcopo, ut litem quæ eſt inter ſancti Albini & ſanctæ Trinitatis Vindocinenſis monachos de Eccleſia ſancti Clementis Credonenſis, vice ſua juſto judicio deciderent. Amatus itaque acceptis litteris ſupradicto Archiepiſcopo & Epiſcopo mandavit quatinus

ad hanc cauſam determinandam Sanctonas ire una cum ſancti Albini & ſanctæ Trinitatis Vindocinenſis monachis non differrent. Quod Comes Andecavenſis audiens, ſuadentibus ſanctæ Trinitatis Vindocinenſis monachis cum interminatione deſtructionis totius monaſterij ſui ſancti Albini Abbati Sanctonas ire vetuit, mandans Amato quatinus in terram ſuam, ſicut ipſemet Amatus per ſupradictos monachos ab eodem Comite quæſierat, Miribellum vel Loſdunum fiducialiter veniret, diffiniturus hanc tantam cauſam ibi unà cum Archiepiſcopo Turonenſi & Epiſcopo Andecavenſi, ſicut Apoſtolicus mandaverat, qui ob itineris difficultatem Sanctonas ire non poterant, cùm & ipſe huiç placito intereſſe cuperet. Amatus autem prætentis occaſionibus venire noluit; ſed hoc placitum abſque prædictorum Pontificum invitatione & conſenſu Burdegalam tranſtulit. Abbas itaque ſancti Albini, licèt graviter infirmus, ad hoc placitum contra vetitum Comitis Andecavenſis pergens, à Pictavienſis Comitis Præpoſito, Rotberto nomine, apud ſanctum Iohannem Angeliacenſem captus, & reverti compulſus eſt; exquiſitis antea manicis omnibus pro pecuniæ ablatione, ſi qua fortaſſe reperiretur. Qua non inventa, cùm Abbas & monachi ſuæ captionis & reverſionis cauſam quærerent, Præpoſitus reddere noluit, interminando addens quia ſi ulteriùs tentarent procedere, & captionem & detrimentum rerum ſuarum maximum incurrerent. Adjunxit etiam ut ad Comitem pergerent, & graviùs quàm ipſe eos ceperat, circaverat, reverti compulciverat, ſuper ſe proclamarent. Miſſis igitur legalis ſanctum Maxentium ad Comitem Girardo Priore ſuo & Helinanno altero monacho, qui de illatis injuriis quererentur, & fiduciam ac conductum Comitis quærerent, ipſe Abbas cum ceteris eo die fortè ad

quandam obedientiam ſanctæ Mariæ Dolenſis reverſus eſt, ibi illos, quoadusque redirent, operiens. Redeuntes itaque legati dixerunt Comitem ſui captionem & univerſa quæ facta fuerant ſupradicto Præpoſito juſſiſſe. Nam cùm apud eum de ſui Abbatis captione & ceteris injuriis quererentur, reſpondit Comes ſe nolle illos per ſuam terram tranſire euntes ad hoc placitum in quo Eccleſiam ſancti Clementis Credonenſis monachis Vindocinenſibus auferre niterentur, cùm & abbatia ſanctæ Trinitatis ſua eſſet, & in ſua terra obedientias multas haberet. Cùmque fiduciæ tranſeundi per terram ſuam, & ducendi ad hoc placitum quoſcunque vellent, quam audientibus Helia Cenomannenſi Comite, Herberto Toarcenſi Comite, Hugone de Liciniaco, illis Pictavis dederat, recordarentur, reſpondit ſe hoc recognoſcere, & idcirco ſi aliquid amiſerant reddere, tranſire autem illos nullo modo ſinere. Interminando addidit etiam quia ſi Amatus de hoc placito ſe ita intromitteret ut aliquo modo Vindocinenſes monachi ſancti Clementis Eccleſiam amitterent, proculdubio nec ſuus Epiſcopus nec ſuus monachus eſſet. Vnde conici poteſt quòd Comes monachorum Vindocinenſium precibus vel pretio Abbatem cum ſuis & capi fecerit & reverti compulerit. Hoc Abbas audiens, ipſe quidem cum ceteris monachis & laicis hujus placiti conſciis & ſuæ rectitudinis teſtibus ad proprium monaſterium reverſus eſt; quatuor autem monachos, qui de prædictis injuriis quererentur, diverſis viis miſit. Qui per diverticula euntes latenter, diffugiendo per vias ſilvoſas, cum maximo labore Burdegalam pervenerunt: ubi cùm de Vindocinenſibus monachis, quorum hortatu Comes eorum Abbatem, ſicut conjecturis veris probatum eſt, capi fecerat, quererentur, nullam prorsùs obtinuere juſtitiam. Nam cùm

ſe hujus captionis fuiſſe conſcios omnes impudenter negarent, Mauritius ſancti Florentij monachus & Cellararius his verbis eorum impudentiam redarguit, dicens. Prior ſancti Clementis Credonenſis apud ſanctum Maxentium, uti tunc Comes aderat, quæſivit à me ſi ſancti Albini Abbas ad placitum ſuum iret. Cùmque ego reſpondiſſem illum jam in itinere eſſe, dixit ſe tales habere amicos qui, ſi poſſent, illum diſturbarent; de qua diſturbatione, ſi contingeret, ſe magnum gaudium habiturum. Propter quæ verba prædixi Domno Guillelmo Abbati noſtro, ſicut & contigit, ſancti Albini Abbatem proculdubio in hoc itinere diſturbandum. Cùmque omnes machinamenta ejus perciperent, & ipſe adhuc impudentiùs ſe ita dixiſſe negaret, inquiſitus ab Amato quid inde dixerit, neſcio quid muſſitando protulit, ſe quaſi ſatisfacturum inde promittens, ſi ipſe præciperet. Amatus autem totum impune dimiſit. Deinde ſancti Albini monachi de ſanctæ Trinitatis Vindocinenſis monachis conqueſti ſunt, eò quòd ſancti Clementis Credonenſis Eccleſiam injuſtè invaſiſſent & violenter tenerent, quam ipſi ex dono Suhardi vetuli & ejus filiorum Guarini & Suardi conceſſione per annos multos poſſederant, officinis, vineis, ſignis, libris, & aliis ornamentis ornaverant, & uſque ad ſanctæ Trinitatis Vindocinenſis fundationem & Gaufridi Martelli Comitis tempus, qui vi ſua & ſine ratione aliqua illam ſancto Albino abſtulit & ſanctæ Trinitati donavit, pacificè tenuerant. Ad quæ Vindocinenſes monachi nihil contradicentes, reſponderunt multas querelas inter ſe & ſancti Albini monachos de hac Eccleſia fuiſſe, ſed Otbrannum ſancti Albini Abbatem, ducentis denariorum libris ab Orrico ſanctæ Trinitatis Abbate acceptis, concordiam inde feciſſe. Cùmque hanc concordiam per Giraldi Oſtienſis Epiſcopi

manum factam eſſe dicerent, reſtitit Haimarus ſancti Albini famulus, qui fuerat Otbranni Abbatis Camerarius, probare paratus quòd Giraldus Oſtienſis Epiſcopus hanc concordiam neque fecerat, neque cùm facta Carnoti fuit aderat. Cùm verò hujus concordiæ cirographum non haberent, quandam aliam cartam legi fecerunt; in qua continebatur quòd ſecundùm Otbranni Abbatis promiſſum, totum ſancti Albini Capitulum hanc concordiam conceſſerat. Quod ſancti Albini monachi audientes, veris teſtimoniis falſum eſſe oſtenderunt. Stephanus enim ſancti Albini monachus, qui tunc magiſter ſcholarum fuerat, dixit ſe unum fuiſſe de calumniatoribus, Berardum, Motbertum, Clementem ſancti Albini ſecretarium, Andream rubeum, & alios plures nominans, ipſos etiam Vindocinenſes in teſtimonium hujus calumniæ invocabat, addens quia ſi aliquis eorum hoc negare tentaret, ipſe approbaret. Ad quæ omnia cùm Vindocinenſes monachi nihil omnino reſiſterent, ſancti Albini monachi judicium flagitaverunt utrum Abbas, quadam parte Capituli contradicente, poſſeſſionem monaſterij vendere poſſit. Amatus itaque ſecedens cum Epiſcopis & Abbatibus, & diù hæc omnia revolvens, tandem judicavit concordiam quam Otbrannus & Orricus adeo religioſi Abbates cum quadam parte Capituli ſancti Albini, quamvis altera contradicente, fecerant, non poſſe diſſolvi. Cùmque ſancti Albini monachi à ſingulis Epiſcopis, Agennenſi & Nannetenſi videlicet, Abbatibus verò ſanctæ Mariæ Dolenſis & ſancti Iohannis Angeliacenſis, Clericis autem Petro Decano, Achelmo Archidiacono Burdigalenſibus, quos ipſe Amatus ad judicium hoc faciendum ſecum advocaverat, quærerent utrum hoc judicium facerent vel conſentirent, nemo eorum vel affirmavit vel negavit, præter ſancti Iohannis Angeliacenſis Abba-

tem, qui nec facere nec conſentire huic judicio coram omnibus profeſſus eſt. Deinde ſancti Albini monachi hoc judicium palam omnibus calumniati ſunt injuſtum eſſe & falſum, & contra ſanctorum canonum decreta prolatum proclamantes; popoſceruntque ut vel ipſe Amatus data ſententia canonica hoc judicium corroboraret, vel ipſi canonicis ſententiis id refutando improbarent Ad quæ Amatus & ceteri hujus injuſti judicij conſcij nullum omnino dedere reſponſum; pluribus monachis, Clericis, laicis apertè dicentibus hoc injuſtum videri judicium. Huic placito interfuerunt Simon Agennenſis Epiſcopus, Benedictus Namnetenſis Epiſcopus, Auldebertus Dolenſis Abbas, Auſculfus Angeliacenſis Abbas, Guillelmus Abbas ſancti Florentij, & de monachis ejus, Mauritius, Oliverius, Radulfus, Haimo. De monachis Vindocinenſibus, Frotmundus Prior, Radulfus, Daniel, Gaufridus, Adelelmus. De monachis ſancti Albini, Girardus Prior, Helinannus, Stephanus, Milo. De famulis eorum, Haimarus Malpetit, David, Lucas, Ingelgerius. De Clericis, Leodegarius Archidiaconus Pictavenſis, Radulfus Archidiaconus Namnetenſis, Achelmus Archidiaconus Burdegalenſis, Vvillelmus Apulus, Guillelmus Salmurenſis Archipreſbyter, Petrus Decanus Burdegalenſis, Petrus de Subiſa.

PASCHALIS II. PAPÆ epiſtola ad Archembaldum Abbatem ſancti Albini Andegavenſis, qua confirmat judicium Vrbani II. de concordia inita inter monachos ſancti Albini & Vindocinenſes.

PAſchalis Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilecto filio Arcimbaldo Abbati monaſterij ſancti Albini quod apud Andegavim ſitum eſt ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Ex prædeceſſoris noſtri ſanctæ memoriæ Vrbani ſecundi Papæ litteris intelleximus quòd ante conſpectum ejus à monachis ſancti Albini adversùs Vindocinenſes quæſtio facta fuerat ſuper ſancti Clementis Eccleſia Credonenſi. Tum ex beneplacito ejuſdem Pontificis deliberatum fuit ut Vindocinenſes fratres pro recompenſatione ſupradictæ Eccleſiæ aliam ſancti Albini monachis Eccleſiam traderent. Vnde factum eſt ut Vindocinenſes eiſdem monachis Eccleſiam ſancti Iohannis ſuper Ligerim darent. quod utriuſque congregationis favore conſenſuque firmatum eſt. Noſtro autem tempore Ioffridus Vindocinenſis Abbas ſuper eadem Eccleſia ſancti Iohannis Arcimbaldum ſancti Albini Abbatem ſollicitare ſtuduit. Vnde nos ab eo efflagitati, Arcimbaldum ipſum noſtris ad cauſam litteris evocavimus. Ceterùm poſt terminum à nobis ſtatutum, cùm ipſi alio ſibi tempore ſecundum vel tertium terminum ſtatuiſſent, ſicut nobis eorum litteris ſignificatum eſt, Arcimbaldo ſemper ad profectionem parato, ſicut ex ejus legatione percepimus, Vindocinenſis Abbas non ſolùm non venit, ſed nec excuſationes rationabiles allegavit. Nos igitur ſimulationes & diſſimulationes hujuſmòdi perpen-

Vide Goffrid. lib. 1. epiſt. 8.

dentes, juxta poſtulationem venerabilis fratris noſtri Rainaldi Andegavenſis Epiſcopi quieti veſtræ in poſterum ſuper hoc negotio duximus providendum. Præſentis igitur decreti pagina convenientiam illam quæ per ſupradicti prædeceſſoris noſtri deliberationem conſtituta eſt firmam perpetuò permanere decernimus, omnimodis prohibentes ne ſuper illa ſancti Iohannis Eccleſia ulteriùs ſancti Albini monaſterium Vindocinenſis Abbas inquietare præſumat. Quod ſi præſumpſerit, inquietatio ipſa vires nullas obtineat.

Ego Paſchalis Catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus ſubſcripſi.

Data Beneventi per manum Iohannis Diaconi Bibliothecarij VIII. Kal. Iunij, Indictione VIII. incarnationis dominicæ anno MCXV.

CHARTA DE CONTROVERSIA & de bello quod fuit inter monaſterium ſancti Albini Andegavenſis & Giraudum de Blancofurno pro terra Croiaci prope Peregrinam.

Tempore quo Girardus Abbas monaſterio ſancti Albini præerat, quidam homo, Giraudus de Blancofurno dictus, & Hubertus filius ejus, cum reliqua parentela ſua, in quandam terram ſancti Albini calumniam miſerunt quæ dicitur Croiacus, & eſt juxta Peregrinam. Hoc idem ſe feciſſe dicebant temporibus aliorum Abbatum. Et cùm Abba Giraudus calumniam eorum ſedare nequiviſſet; habuit placitum cum eis apud Peregrinam; in quo hujuſmodi narrationem fecit Giraudus. Matri meæ duæ ſorores fuerunt; quarum una, cui nomen erat Amelina, ſicut mulier laſciva, cujuſdam ſervi ſancti Al- Circa an. 1096.

bini, cui nomen erat Otgerius, concubina devenit. Quo facto, parentes ejus cœperunt mortem Otgerio minitari, niſi eam duceret in uxorem; ſed cùm minas eorum ſperneret, & hoc de anno in annum facere differret, dederunt ei terram ſupradictam cum Amelina in matrimonium; & ob hoc fecit eam ſibi uxorem. Modò verò, quia nullus eſt de genere Amelinæ aut Otgerij qui terram illam habeat, reclamamus eam; quia de nobis movit, & ad nos reverti debet. Finita itaque iſta narratione, venit in medium quædam mulier bonum teſtimonium habens, quæ iſtam narrationem oſtendit eſſe falſam, dicens. Terra de qua ſermo eſt, ſancti Albini erat antequam Otgerius Amelinam duxiſſet in uxorem; nec eam Otgerius accepit in matrimonium cum Amelina. Hoc quod dico vidi, & inde teſtis ſum. Sed cùm Giraudus verbis ejus fortiter reſiſteret, monachi verba mulieris vera eſſe cognoſcentes, ceperunt bellum contra Giraudum & Hubertum. Determinato itaque loco ubi bellum fieret, curia ſcilicet ſancti Petri Burgulienſis, convenerunt utrinque, Raherius ſcilicet cum ſuis, qui erat dominus Giraudi & Huberti, & Girardus Abbas ſancti Albini cum ſuis. Iuratis igitur ut fieri ſolet ſacramentis, campiones invicem pugnare cœperunt. Et cùm aliquandiu pugna duraſſet, videntes Giraudus & Hubertus quòd campion ſuus non bene ſe haberet, dimiſerunt calumniam, & terram, pro qua bellum erat, ſolidam & quietam monachis clamaverunt. Devenit autem Giraudus ibi frater Abbatis ſancti Albini & monachorum. Dedit etiam illi Abbas Burgulienſis beneficium monaſterij ſui, pro amore Girardi Abbatis & ejus monachorum. Cuſtodes belli & teſtes dimiſſæ calumniæ ſunt iſti: Abbas Batoricus, cum monachis & burgenſibus ſuis, Marbodus Archidiaconus, & quidam ejus Clericus nomine Hubertus, Acharias

Acharias filius Vitalis parchaminarij, Haimericus de Berneziaco, Rainaldus Vicarius, Rainaldus Porcellus, Alerius Præpoſitus de Lavigais; de hominibus ſancti Albini, Aldulfus Præpoſitus, Haimmarus Malſpetit, Vvalterius Bornus, Rotbertus de Trevin, Arnaldus Brión, Firmatus, & alij plures, quorum nomina longum eſt hic ſcribere; de parte Giraudi, Hubertus filius ejus, Odo de Iantret, Hildinus de Reliaco, Adraldus de Balgentiaco, Goſcelinus li Canpions.

PRIVILEGIVM VRBANI Papæ II. de Eccleſia Gratianopolitana.

VRbanus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei cariſſimo fratri Hugoni Gratianopolitano Epiſcopo ejuſque legitimis ſucceſſoribus in perpetuum. Poteſtatem ligandi atque ſolvendi in cælis & in terra beato Petro ejuſque ſucceſſoribus auctore Deo principaliter traditam illis Eccleſia verbis agnoſcit quibus Petrum eſt Dominus allocutus: *Quacunque ligaveris ſuper terram, erunt ligata & in cælis: & quacunque ſolveris ſuper terram, erunt ſoluta & in cælis.* Ipſi quoque & propriæ firmitas & alienæ fidei confirmatio eodem Domino auctore præſtatur, cùm ad eum dicitur: *Rogavi pro te ut non deficiat fides tua Petre. Et tu aliquando converſus confirma fratres tuos.* Oportet ergo nos, qui, licèt indigni, Petri reſidemus in loco, prava corrigere, recta firmare, & in omni Eccleſia ad interni arbitrium judicis ſic diſponenda diſponere ut de vultu ejus judicium noſtrum prodeat, & oculi noſtri videant æquitatem. Tuis igitur, dilectiſſime in Chriſto frater Hugo Gratianopolitane Epiſcope, juſtis petitionibus annuen-

tes, tibi tuiſque legitimis ſucceſſoribus Gratianopolitanum epiſcopatum regendum, diſponendum, & jure perpetuo poſſidendum præſentis decreti pagina confirmamus, ſalva in omnibus Romanæ Eccleſiæ auctoritate. Conſtituimus ergo ne ulli omnino hominum qualibet ſubreptionis aſtutia liceat veſtri epiſcopatus poſſeſſiones invadere, minuere, vel auferre, aut epiſcopatus veſtri decimas ſine veſtra conceſſione ſubripere aut ſubreptas tenere, neque veſtri juris Eccleſias per manum laicam obtinere; ſed omnia quæ juſtè hactenus veſtra poſſedit Eccleſia, ſive in futurum Domino adjuvante juſtè atque canonicè poterit adipiſci, in tua tuorumque ſucceſſorum manu integra ſemper & illibata permaneant. Præterea Eccleſiam ſancti Donati in archiepiſcopatu Vienneſi ſitam, quam à tyrannica poteſtate auctoritate epiſcopali adjuvante Domino extorſiſti, tibi tuiſque ſucceſſoribus regendam, diſponendam, ac jure perpetuo poſſidendam hujus auctoritate privilegij confirmamus, conſtituentes ne ulli ſucceſſorum tuorum liceat eandem Eccleſiam alicui perſonæ vel Eccleſiæ gratis pretiove concedere, ſed ſemper incommutabiliter cum omnibus ad ipſam pertinentibus in Gratianopolitani Epiſcopi poteſtate & poſſeſſione permaneat. Quia verò perverſa quorundam præſumptio inolevit ut defunctis Epiſcopis res eccleſiaſticæ pervadantur, auctoritate apoſtolica prohibemus ut cùm vitæ tuæ tuorumve ſucceſſorum terminus contigerit, Eccleſiæ veſtræ res & poſſeſſiones diripere nemo præſumat, ſed cuncta libera & inconcuſſa in Canonicorum poteſtate perſiſtant, illi ex integro conſervanda qui eis canonicè Epiſcopus ordinabitur. Porrò ſanctorum canonum decreta ubique inviolabiliter conſervari cupientes, conſtituimus atque cenſemus ut interdictos à vobis aut excommunicatos in communionem recipere aut mortuos ſepulturæ tradere

nemo præſumat. Veſtra ſanè, cariſſime frater, intentio erit gregi commiſſo curam vigilanter impendere & Romanæ Eccleſiæ decreta inviolabiliter obſervare; quatenus multiplicato laborum fructu, ad vitam valeatis perpetuam pervenire. Sanè ſi quis in craſtinum Archiepiſcopus aut Epiſcopus, Imperator aut Rex, Princeps aut Dux, Comes aut Vicecomes, aut judex, aut perſona quælibet magna vel parva, potens aut impotens, hujus noſtri privilegij paginam ſciens, contra eam temerè venire tentaverit, ſecundò tertiòve commonitus ſi non ſatisfactione congrua emendaverit, à Chriſti Eccleſia eum auctoritate poteſtatis apoſtolicæ ſegregamus. Conſervantibus autem pax à Deo, miſericordia præſentibus ac futuris ſeculis conſervetur. Amen, Amen, Amen. Scriptum per manum Gregorij Scriniarij atque Notarij ſacri palatij. Datum Romæ per manum Iohannis ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Diaconi Cardinalis anno dominicæ incarnationis milleſimo XCI. Indictione XIII. pontificatus domni Vrbani Papæ II. anno III. die Kalend. Aprilis.

EPISTOLA VRBANI II. PAPÆ ad Petrum Præpoſitum & Canonicos Eccleſiæ Ruthenenſis.

VRbanus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei Petro Præpoſito & ejus fratribus in Eccleſia Ruthenenſi canonicam vitam profeſſis, eorumque ſucceſſoribus in eadem religione permanſuris in perpetuum. Piæ poſtulatio voluntatis effectu debet proſequente compleri; quatenus & devotionis ſinceritas laudabiliter eniteſcat, & utilitas poſtulata vires indubitanter aſſumat. Quia igitur vos, ô filij cariſſimi, per divinam gratiam aſpirati, mores ve- An. 1099.

ſtros ſub regularis vitæ diſciplina coërcere & communiter ſecundùm ſanctorum patrum inſtitutionem omnipotenti Domino deſervire propoſuiſtis, nos votis veſtris paterno congratulamur affectu. Vnde etiam petitioni veſtræ benignitate debita impertimur aſſenſum. Vitæ namque canonicæ ordinem, quem profeſſi eſtis, præſentis privilegij auctoritate firmamus; & ne cui poſt profeſſionem exhibitam proprium quid habere, neve ſine Præpoſiti vel congregationis licentia de clauſtro diſcedere liceat, interdicimus. Quòd ſi diſceſſerit, & commonitus redire contempſerit, tibi tuiſque ſucceſſoribus facultas ſit ejuſmodi ubilibet à ſuis officiis interdicere; interdictum verò nullus Epiſcopórum Abbatumve ſuſcipiat, quandiu ſcilicet illic canonici ordinis tenor Domino præſtante viguerit. Vobis itaque veſtriſque ſucceſſoribus in eadem religione permanſuris ea omnia perpetuò poſſidenda ſancimus quæ in præſentiarum pro communis victus ſuſtentatione poſſidere videmini, Eccleſiam videlicet ſancti Salvatoris de Veirieiras, & Eccleſiam ſancti Petri de Colnac, & Eccleſiam ſancti Geraldi de Salas, univerſas præterea paratas ſive ſymbolas, quas ſynodos vocant, tam Eccleſiarum jam dictarum quàm ex ceteris Eccleſiis quas Ruthenenſis Eccleſiæ Antiſtites, Petrus quondam Berengarij, Poncius Stephani, Raimundus Frotardi, & Ademarus, qui in præſentiarum eidem Ruthenenſi Eccleſiæ præſidet, vobis in ſumptus veſtium conceſſerunt. Præpoſituram quoque dignariam Ruthenenſis parrochiæ, archidiaconiam, oblationes quoque veſtræ matricis Eccleſiæ, quas dono præfati Ademari confratris noſtri & coëpiſcopi poſſidetis, veſtræ communitatis uſibus confirmamus, & quodcunque deinceps vos aut ſucceſſores veſtri conceſſione Pontificum aut liberalitate Principum vel oblatione fidelium juſtè atque

canonicè poteritis adipiſci. Vt autem omnipotenti Deo quietiùs deſervire & canonici ordinis diſciplinam diſtrictiùs obſervare poſſitis, cimiterium vobis apud matrem Eccleſiam, ubi communiter vivitis, juxta præfati fratris noſtri Ademari veſtri Epiſcopi petitionem habere concedimus, in quo fratrum veſtrorum ſive parrochianorum, quibus viventibus myſteria divina miniſtratis, deficientium corpora tumulentur. Si qua ſanè eccleſiaſtica ſecularisſve perſona, hanc noſtræ conſtitutionis paginam ſciens, contra eam temerè venire tentaverit, ſecundò tertiòve commonita ſi non ſatisfactione congrua emendaverit, poteſtatis honoriſque ſui dignitate careat, reamque ſe divino judicio exiſtere de perpetrata iniquitate cognoſcat, & à ſacratiſſimo corpore & ſanguine Dei & Domini redemptoris noſtri Ieſu Chriſti aliena fiat, atque in extremo examine diſtrictæ ultioni ſubjaceat. Cunctis autem eidem loco juſta ſervantibus ſit pax Domini noſtri Ieſu Chriſti; quatinus & hic fructum bonæ actionis percipiant, & apud diſtrictum judicem præmia æternæ pacis inveniant.

Scriptum per manum Petri Notarij regionarij ſacri palatij. Datum Romæ apud ſanctum Petrum per manum Iohannis ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Diaconi Cardinalis II. Idus Maij, Indictione VII. incarnationis dominicæ anno MXCIX. pontificatus autem Domini Vrbani Papæ ſecundi duodecimo.

PASCHALIS II. PAPÆ epiſtola ad Clericos Eccleſiæ Pariſienſis, qua eis commendat eorum Epiſcopum Galonem.

Anno 1105. PAſchalis Epiſcopus ſervus ſervorum dilectis filiis Pariſienſis Eccleſiæ Clericis ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Et nobis & vobis gaudendum eſt, quia poſt multa quæ veſtræ Eccleſiæ contigerunt adverſa, Dei vos miſericordia reſpexit. Perſonam ſiquidem idoneam & ſacris canonibus congruentem ad veſtræ Eccleſiæ gubernationem ſua vobis benignitate conceſſit. Ipſum igitur ad vos redeuntem litterarum commendatione proſequimur, rogantes ut eum plena affectione diligatis, plena humilitate veneremini. Confidimus enim eum diſciplinæ eccleſiaſticæ futurum eſſe cuſtodem & ſalutis veſtræ ſollicitum proviſorem. Huic ſedulis officiis obedite, & gratiam vobis in eo conciliate cœleſtem. Hunc ad recuperenda Eccleſiæ bona, quæ prædeceſſorum illius tempore tam in perſonis quàm in prædiis diſtracta dicuntur, communibus adjuvate præſidiis. Ad quam cauſam annuente Domino ſtrenuè peragendam noſtræ auctoritatis ei vicem conceſſimus; quatenus ſi Epiſcopi, aut quorum parrochiani bona ipſa diripiunt, aut quorum in parrochiis bona eadem habentur, aut nolunt aut deſides ſunt Eccleſiæ veſtræ juſtitiam facere, ipſe vel interdicendi vel excommunicandi eos, niſi ſatisfecerint, habeat facultatem. Illud ſanè quòd apud quoſdam Clericorum fieri audivimus, ut videlicet majores præbendarij à minoribus hominia ſuſcipiant, & huic cohibendum præcipimus, & litteris præſentibus ne fiat ulteriùs interdicimus. In hujuſmodi ſiquidem conciliatione & notatur ambitio, & gravius vide-

tur Eccleſiæ ſcandalum generari. De cœnobio ſancti Eligij quid agendum ſit, ejus proviſioni commiſimus. Dicitur enim & loco importuniſſimo ſitum, & inhabitantium deſidia tam infamiæ quàm ærumnæ vehementer expoſitum. Datum Laterani VIII. Idus Aprilis.

Vir clariſſimus Lucas Dacherius edidit in tomo III. Spicilegij pag. 126. litteras Paſchalis II. ad Daimbertum Archiepiſcopum Senonenſem, quibus ei commendat Epiſcopum Pariſienſem noviter à ſe conſecratum. Putavit ille intelligenda hæc eſſe de Fulcone. Verùm ex epiſtolis 144. & 146. Ivonis Epiſcopi Carnotenſis, tum etiam ex ea Paſchalis epiſtola quam nos heic edidimus, in qua agitur de monaſterio ſancti Eligij, manifeſtum eſt & illam Dacherij & noſtram explicandas eſſe de Galone Epiſcopo Pariſienſi.

PASCHALIS II. EPISTOLA de monaſterio Semichenſi in Hungaria, ad Hugonem Abbatem monaſterij ſancti Ægidij in Septimania.

PAſchalis Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilecto in Chriſto filio Hugoni Abbati monaſterij ſancti Ægidij quod in valle Flaviana ſitum eſt ejuſque ſucceſſoribus regulariter promovendis in perpetuum. Religioſis deſideriis dignum eſt facilem præbere conſenſum, ut fidelis devotio celerem ſortiatur effectum. Latiſlavus ſiquidem bonæ memoriæ Hungarorum Rex ad honorem Dei & ſanctorum Apoſtolorum Petri & Pauli, in memoriam ſancti confeſſoris Ægidij Semichenſem fundavit Eccleſiam, & eam per manum Odilonis felicis memoriæ prædeceſſoris veſtri monaſterio beati Ægidij, cui auctore Deo præſides, obtulit; ubi & ejus corpus venerabile requieſcit. An. 1106.

Hanc nimirum oblationem pro animarum ſalute perpetratam nos largiente Deo apoſtolicæ ſedis auctoritate firmamus, cui veſtrum Flavianæ vallis cœnobium ab eodem ſancto Ægidio in * ſalarium datum agnoſcitur. Igitur ſupradicti Regis deliberationem præſenti decreto ſancimus, ut quicunque Semichenſis Abbas fuerit, Abbati monaſterij veſtri, quod in valle Flaviana à ſancto Ægidio conſtructum diximus, obedientiam profiteatur & perſeveranter obſervet, negotia quæ monaſterio acciderint, Regis conſilio terminentur, & nullus præter Regem ſuper res Eccleſiæ judicare præſumat. Porrò monaſterij Eccleſia cum atrio ſuo ea ſemper libertate potiatur ut illic refugientes nullum perſonarum ſive rerum præjudicium patiantur. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat idem monaſterium temerè perturbare aut ejus poſſeſſiones auferre, minuere, vel temerariis vexationibus fatigare, ſed omnia quæ ab eodem Latiſlavo Rege vel aliis fidelibus de jure proprio data ſunt, aut in futurum Domino largiente illic dari contigerit, firma ſemper & integra conſerventur, ſalva canonica reverentia dioceſani Epiſcopi, eorum pro quorum ſuſtentatione & gubernatione conceſſa ſunt uſibus omnimodis profutura. Si quis igitur decreti hujus tenore cognito vel Semichenſem cellam à veſtri monaſterij ſubjectione ſubtrahere, vel eandem cellam bonis ſuis temerè privare tentaverit, ſecundò tertiòve commonitus ſi non ſatisfactione congrua præſumptionem illicitam emendare curaverit, à ſacratiſſimo corpore ac ſanguine Dei & Domini redemptoris noſtri Ieſu alienus exiſtat, atque in extremo examine diſtrictæ ultioni ſubjaceat. Cunctis autem hæc ſtatuta ſervantibus ſit pax Domini noſtri Ieſu Chriſti; quatinus & hic fructum bonæ actionis percipiant, & apud diſtrictum judicem præmia æternæ pacis inveniant. Amen, Amen, Amen.

* alodium

Ego Paſchalis catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus.

Ego Bruno Signinus Epiſcopus.

Ego Landulfus Cardinalis Preſbyter.

Datum Parmæ per manum Iohannis ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Diaconi Cardinalis & Bibliothecarij quarto nonas Novembris, Indictione quinta decima, anno dominicæ incarnationis milleſimo centeſimo ſexto, pontificatus autem Domini Paſchalis ſecundi Papæ octavo.

LUDOVICI VI. FRANCORUM Regis præceptum de libertate teſtandi & bellandi pro ſervis Eccleſiæ Pariſienſis.

LUdovicus Dei gratia Francorum Rex omnibus Chriſti fidelibus. Cùm juxta ſacratiſſimarum legum inſtituta regia poteſtas ex injuncto ſibi officio Eccleſiarum defenſioni & honori plurimùm vacare debeat, operæ pretium eſt eos quibus tanta permiſſa eſt à Deo poteſtas, earum tranquillitati & paci attentiori ſollicitudinis cura providere & ad laudem Dei omnipotentis, per quem Reges regnant, Eccleſias & earum res quodam honoris privilegio decorare, ut in bonis actibus & regium morem exerceant, & ſupernæ retributionis præmium indubitanter recipiant. Noverint igitur omnes quia ſanctæ Pariſienſis Eccleſiæ conventus noſtræ ſerenitatis præſentiam adierit, conquerendo oſtendens & oſtendendo conquerens quatinus ſervi præfatæ Eccleſiæ ſecularibus perſonis tanto contemptui habebantur quòd in forenſibus & civilibus cauſis vel placitis adversùs liberos homines in teſtimonium nullatenus recipiebantur, & eccleſiaſtica mancipia ſecularibus ſervis ferè in nullo præferebantur; unde

An. 1109. Similes litteræ pro Eccleſia Carnot. extant in tomo XIII. Spicileg. Dacher. pag. 309.

res eccleſiaſtica, ob tanti ſcilicet dedecoris opprobrium, non ſolummodò vileſcebat, ſed maximum diminutionis incommodum de die in diem incurrebat. Cognita verò Eccleſiæ querela, motus tam ratione quàm dilectione, neceſſarium duxi à Pariſienſi Eccleſia nobis quidem inter alias familiariſſima tantum ſcandalum omnino removere & regiam ſedem regio beneficio ſublimare. Ego igitur Ludovicus Dei clementia Francorum Rex, communi quidem Epiſcoporum ac procerum noſtrorum conſilio & aſſenſu, regiæ auctoritatis decreto inſtituo & decerno ut ſervi ſanctæ Pariſienſis Eccleſiæ, illi ſcilicet qui propriè ad Canonicos pertinent, adversùs omnes homines tam liberos quàm ſervos in omnibus cauſis, placitis, & negotiis liberam & perfectam habeant teſtificandi & bellandi licentiam, & nemo unquam ſervitutis occaſionem eis opponens, in eorum teſtimonio ullam dare præſumat calumniam. Hac autem ratione licentiam teſtificandi ea quæ viderint & audierint eis concedimus quòd ſi aliquis liber homo in eadem cauſa de falſo teſtimonio illos contradicere & comprobare voluerit, aut ſuam comprobationem duello perficiat, aut eorum ſacramentum ſine ulla contradictione recipiens, illorum teſtimonio acquieſcat. Quòd ſi aliquis temeraria præſumptione illorum teſtimonium in aliquo refutaverit aut calumniaverit, non ſolùm regiæ auctoritatis & publicæ inſtitutionis reus exiſtat, ſed querelam negotij ſui vel placiti irrecuperabiliter amittat, ita ſcilicet ut præſumptuoſus calumniator de querela ſua, ſi quærat ulteriùs, non audiatur, & ſi aliquid ab eo quæratur, alterius querelæ reus & convictus omnino habeatur. Aliud etiam ſtatuimus, ut prædictus calumniator, niſi de tanta calumniæ culpa Pariſienſi Eccleſiæ ſatisfecerit, excommunicationis mucrone feriatur, & ad teſtimonium faciendum interea non

admittatur. Vt autem hoc noſtræ inſtitutionis edictum perpetuæ firmitatis privilegio muniatur, præſentem chartam fieri præcepimus, quæ noſtræ auctoritatis effectum poſterorum memoriæ tradat, & totius retractationis occaſionem in perpetuum excludat. Ad hæc etiam in teſtimonium veritatis nomina Epiſcoporum, Comitum, ac procerum noſtrorum, qui huic chartæ aſſenſum præbuerunt, inſcribi juſtum decrevimus; & ad extremum, ſigillo noſtræ imaginis ipſam chartam ſignavimus, & charactere noſtri nominis corroboravimus. Aſtantibus de palatio noſtro quorum nomina ſubtitulata ſunt & ſigna. Signum Anſelli de Garlanda tunc temporis Dapiferi noſtri. Signum Hugonis cognomine ſtrabonis, tunc temporis Conſtabularij noſtri. Signum Guidonis filij Guidonis de Turre, tunc temporis Buticularij noſtri. Signum Guidonis Camerarij noſtri. Signum Galonis Pariſienſis Epiſcopi. Signum Ivonis Carnotenſis Epiſcopi. Signum Iohannis Aurelianenſis Epiſcopi. Signum Manaſſe Meldenſis Epiſcopi. Signum Odonis Comitis de Corbolio. Signum Matthæi Comitis de Bellomonte. Signum Ludovici Regis. Actum publicè Pariſius regio palatio anno ab incarnatione Domini MCIX. Indictione I. anno regni noſtri primo. Stephanus Cancellarius relegendo ſubſcripſit.

PASCHALIS II. PAPÆ epiſtola qua pondus apoſtolicæ auctoritatis addit ſuperioribus Ludovici litteris.

An. 1113. PAſchalis Epiſcopus ſervus ſervorum Dei venerabili fratri Galoni & Capitulo Pariſienſis Eccleſiæ ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Sicut ex relatione veſtra & ex litteris regiis intelleximus, Pariſienſis Eccleſia magnum hactenus rerum ſuarum patiebatur incommodum, pro eo quòd ipſius Eccleſiæ famuli, qui apud vos ſervi vulgò impropriè nuncupantur, in forenſibus & civilibus cauſis vel placitis adversùs liberos homines nullatenus admitterentur in teſtimonium. Cui rei dilectus filius noſter Ludovicus Francorum Rex pro utilitate eccleſiaſtica ita conſulendum arbitratus eſt ut Epiſcoporum ac procerum conſilio & aſſenſu inſtitueret Pariſienſis Eccleſiæ famulos in omnibus cauſis, placitis, & negotiis adversùs omnes homines tam liberos quàm ſervos liberam & perfectam habere teſtificandi & bellandi licentiam, ita ut nemo eorum teſtimonio pro eccleſiaſticæ ſervitutis occaſione calumniam inferat. Nos itaque petitionem veſtram rationabilem perpendentes, id ipſum pro eccleſiaſticæ utilitatis & juſtitiæ intuitu decreti noſtri aſſertione firmamus. Neque enim æquum eſt eccleſiaſticam familiam iiſdem conditionibus coërceri quibus ſervi ſecularium hominum coërcentur. Sicut igitur prænominatus Francorum Rex regia benignitate inſtituit, ita nos Eccleſiæ veſtræ familiam, quæ ſub Epiſcopi ſeu Canonicorum jure conſiſtit, hac noſtræ auctoritatis conceſſione donamus ut in forenſibus & civilibus cauſis vel placitis adversùs quaſlibet ſeculares perſonas in

teſtimonium efficaciter admittatur, nec propter eccleſiaſticæ clientelæ obnoxietatem, ſi alia non impediunt, eorum teſtimonium refutetur.

Ego Paſchalis catholica Eccleſia Epiſcopus ſubſcripſi.

Datum Beneventi per manum Iohannis ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Diaconi Cardinalis ac Bibliothecarij IX. Kalendas Februarij, Indictione ſexta, incarnationis dominicæ anno * MCXIV. pontificatus autem Domni Paſchalis ſecundi Papæ anno XIV. * MCXIII.

EIVSDEM PASCHALIS epiſtola ad Iohannem Priorem Eccleſiæ beati Petri de Valeriis in Septimania.

PAſchalis Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilecto filio Iohanni Priori Eccleſiæ beati Petri de Valeriis ejuſque ſucceſſoribus canonicè ſubſtituendis in perpetuum. Apoſtolicæ ſedis auctoritate debitoque compellimur pro univerſarum Eccleſiarum ſtatu ſatagere, & earum maximè quæ ſedi eidem tamquam jure proprio ſubjectæ ſunt, quieti auxiliante Domino providere. Eapropter, fili cariſſime Iohannes, petitionibus tuis non immeritò duximus annuendum, ut Eccleſiam ſancti Petri de Valeriis, cui per noſtram inſtitutionem Deo auctore præſides, apoſtolicæ ſedis privilegio muniremus. Is ſiquidem locus, licèt incultus ac ſolitarius, cùm ex traditione veteri beati Petri nomine haberetur inſignis, à poſſeſſoribus loci, dominis videlicet Rainardo Amati & filiis ejus Bernardo & Ermengaudo, per manus Framaldi apoſtolicæ Eccleſiæ Preſbyteri in jus ac poſſeſſionem ſedis apoſtolicæ traditus eſt, ac deinceps multorum fidelium collationibus ampliatus. Ipſum itaque lo- Anno 1114.

cum ab omnium mortalium poteſtate, invaſione, oppreſſione, ac gravamine liberum ſemper manere decernimus, ſicut in præſenti octava Indictione ſuis finibus ambitur, ſcilicet ab ipſo colle ſuper Guaidam, inde ſuper Montem Rotundum, & ſuper initium vallis leporariæ, inde ad alodium de Bochet, & uſque ad ipſum Portellum; inde ad Pertuſatas & ad Guaitam, & ſuper Embriciatas, & ſuper campum Ardonis & ſuper Malam Celatam uſque ad mare. Quicquid itaque infra hos fines continetur, cultum ſive incultum, ſive paſcua, piſcariæ, ſtagna, ſalinæ, cum decimis & primiciis ſeu aliis pertinentiis ſuis, totum integrum ac illibatum in uſus præfatæ Eccleſiæ beati Petri ac ſervorum Dei ibidem degentium conſervetur. Quicquid præterea in præſenti octava Indictione eadem Eccleſia legitimè poſſidet, vel in futurum largiente Deo, conceſſione Pontificum, liberalitate Principum, vel oblatione fidelium juſtè atque canonicè poterit adipiſci; firma vobis veſtriſque ſucceſſoribus & illibata permaneant. Laicos ſanè ſeu Clericos ſeculariter viventes ad converſionem ſuſcipere nullius Epiſcopi vel Præpoſiti contradictio vos inhibeat. Sepulturam verò ejuſdem loci omnino liberam eſſe decernimus, ut eorum qui illic ſepeliri deliberaverint devotioni & extremæ voluntati, niſi fortè excommunicati ſint, nullus obſiſtat. Ad hæc adicimus ut nulli Epiſcoporum facultas ſit locum ipſum interdictioni vel excommunicationi ſubicere vel aliquos ab ejus officiis & oblationibus prohibere, ut fratres iidem Romanæ libertatis gratia potientes omnipotentis Dei ſervitiis licentiùs vacare prævaleant. Chriſma, oleum ſanctum, conſecrationes altarium, ordinationes Clericorum qui ad ſacros ſunt ordines promovendi, ab Epiſcopo in cujus dioceſi eſtis accipietis; ſi quidem gratiam atque communionem apoſtolicæ ſedis ha-

buerit, & ſi ea gratis & ſine pravitate voluerit exhibere. Alioquin liceat vobis catholicum quem malueritis adire antiſtitem & ab eo conſecrationum ſacramenta ſuſcipere; qui apoſtolicæ ſedis fultus auctoritate quæ poſtulatur indulgeat. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat eandem Eccleſiam temerè perturbare, aut ejus poſſeſſiones auferre, vel ablatas retinere, minuere, vel temerariis vexationibus fatigare; ſed omnia integra conſerventur eorum pro quorum ſuſtentatione & gubernatione conceſſa ſunt uſibus omnimodis profutura. Ad indicium autem perceptæ à Romana Eccleſia libertatis ſolidos quinque denariorum Lucenſium quot annis Lateranenſi palatio perſolvetis. Si qua igitur in futurum eccleſiaſtica quælibet ſecularisve perſona, hanc noſtræ combitutionis paginam ſciens, contra eam temerè venire tentaverit, ſecundò tertiove commonita ſi non ſatisfactione congrua emendaverit, poteſtatis honoriſque ſui dignitate careat, reamque ſe divino judicio exiſtere de perpetrata iniquitate cognoſcat, & à ſacratiſſimo corpore & ſanguine Dei & Domini Redemptoris noſtri Ieſu Chriſti aliena fiat, atque in extremo examine diſtrictæ ultioni ſubjaceat. Cunctis autem eidem loco juſta ſervantibus ſit pax Domini noſtri Ieſu Chriſti; quatenus & hic fructum bonæ actionis percipiant, & apud diſtrictum judicem præmia æternæ pacis inveniant. Amen.

Ego Paſchalis catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus.

Datum Laterani per manum Iohannis ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Diaconi Cardinalis ac Bibliothecarij quarto nonas Decembris, Indictione octava, incarnationis dominicæ anno milleſimo centeſimo decimo quarto, pontificatus autem Domini Paſchalis ſecundi Papæ decimo ſexto.

CALLISTI II. PAPÆ epiſtola ad Berengarium Abbatem monaſterij Craſſenſis in Septimania.

Anno 1119. CAlixtus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilecto filio Berengario Craſſenſis monaſterij Abbati ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Et juſtitiæ ratio & rationis ordo nos admonet & compellit Eccleſiarum deſtitutioni paterna ſollicitudine providere, illarum maximè quæ ſpecialiter ad ſedem videntur apoſtolicam pertinere. Siquidem beati Petri de Valeriis Eccleſia, quæ ſanctæ Romanæ Eccleſiæ juris eſt, interiùs exteriùſque attrita & tam in ſpiritualibus quam etiam in temporalibus plurimùm diminuta eſt. Eapropter nos eidem loco affectione debita providentes, tibi, dilecte in Chriſto fili Berengari Abbas, tuiſque ſucceſſoribus ſub cenſu annuo duorum aureorum regendum diſponendumque committimus cum omnibus ad ipſum pertinentibus & cum omni libertate atque immunitate quam ei Dominus prædeceſſor noſter ſanctæ memoriæ Paſchalis Papa per privilegij ſui paginam conceſſiſſe dinoſcitur, quandiu videlicet vos apoſtolicæ ſedis communionem & gratiam habueritis & in monaſterio veſtro monaſtici ordinis diſciplina Domino præſtante viguerit. Confidimus enim de omnipotentis Dei miſericordia & religione veſtra quia per induſtriam veſtram locus ille in religionis ſtatum reduci & in temporalibus etiam debeat per Dei gratiam augmentari. Veſtra igitur intereſt & in Romanæ deinceps Eccleſiæ obedientiâ & ſervitio devotiùs & enixiùs permanere & de loci ipſius incremento ita ſollicitudinem gerere ut largiente Deo hac ſemper habeamini

habeamini gratia digniores. Si qua ſanè perſona temerè, quod abſit, noſtræ huic commiſſioni obviare tentaverit, honoris & officij ſui periculum patiatur; aut excommunicationis ultione plectatur, niſi præſumptionem ſuam digna ſatisfactione correxerit.

Ego Calixtus catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus.

Ego Iohannes Preſbyter Cardinalis de Titulo ſancti Griſogoni.

Ego Petrus Diaconus Cardinalis ſanctorum Coſmæ & Damiani.

Datum apud ſanctum Theodardum per manum Griſogoni ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Diaconi Cardinalis ac Bibliothecarij x I I I. Kalendas Auguſti, Indictione x II. dominicæ incarnationis anno MCXIX. pontificatus autem Domini Calixti ſecundi Papæ anno primo.

EIVSDEM EPISTOLA ad illuſtrem feminam Iuſſolinam & filios ejus, ejuſdem argumenti cum ſuperiore.

CAlixtus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilectæ filiæ Iuſſolinæ illuſtri feminæ & filiis ejus Petro Sicardi & Rainardo de Perignano ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Gratias omnipotenti Deo & nobilitati veſtræ referimus quòd beati Petri de Valeriis Eccleſiam, quæ Romanæ Eccleſiæ juris eſt, tamquam boni patroni & juviſtis hactenus & foviſtis. Rogamus autem ut id ipſum deinceps meliùs per Dei gratiam faciatis. Nos enim deſtructioni ejuſdem loci affectione debita condolentes, eum dilecto filio noſtro Berengario Craſſenſi Abbati & ſucceſſoribus ejus regendum diſponendumque commiſimus cum omnibus honoribus & poſſeſſionibus ſuis Anno 1119.

& cum omni libertate & immunitate, ſicut in Domini prædeceſſoris noſtri ſanctæ memoriæ Paſchalis Papæ privilegio continetur. Confidimus enim de omnipotentis Dei miſericordia quia per ejus induſtriam locus idem tam in ſpiritualibus quàm in temporalibus etiam poterit reſtaurari. Iterum ergo dilectionem veſtram rogamus, & vobis in peccatorum veſtrorum remiſſionem injungimus, ut ſecundùm datam divinitus facultatem prædictam Eccleſiam juvare ampliùs & ſuſtentare curetis. Si quis autem adversùs hanc commiſſionem noſtram agere tentaverit, vos eundem locum protectionis veſtræ auxilio defendatis. Omnipotens Dominus beatorum Apoſtolorum Petri & Pauli precibus vos, quæ ei placita ſunt operantes, ab omnibus peccatis abſolvat, & ad vitam perducat æternam. Amen. Datum apud ſanctum Teudardum XIII. Kalendas Auguſti, Indictione XII.

EIVSDEM CALLISTI BVLLA de privilegiis monaſterij ſanctæ Mariæ Ioſaphat in diœceſi Carnotenſi.

Anno 1119. CAlixtus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilecto filio Girardo Abbati monaſterij ſanctæ Mariæ Ioſaphat juxta Leugas in Carnotenſi videlicet parrochia ſiti, ejuſque ſucceſſoribus regulariter ſubſtituendis in perpetuum. Religioſis deſideriis dignum eſt facilem præbere conſenſum, ut fidelis devotio celerem ſortiatur effectum. Proinde nos, dilecte in Chriſto fili Giralde Abbas, tam tuis quàm venerabilis fratris noſtri Gaufridi Carnotenſis Epiſcopi petitionibus annuentes, beatæ Mariæ monaſterium, cui Deo auctore præſides, in apoſtolicæ

ſedis tutelam excipimus, & contra pravorum hominum nequitiam auctoritatis noſtræ privilegio communimus. Statuimus enim ut quæcunque bona, quaſcunque poſſeſſiones idem cœnobium in præſenti legitimè poſſidet, ſive in futurum largiente Deo juſtè ac canonicè poterit adipiſci, firma tibi tuiſque ſucceſſoribus & illabata permaneant. Eccleſiam ſcilicet ſancti Martini de Operatorio, & Eccleſiam ſancti Arnulfi, cum decimis & terra quam dedit Goſlenus de Leugis. Nulli ergo omnino hominum liceat idem monaſterium temerè perturbare, aut ejus poſſeſſiones auferre, vel ablatas retinere, vel temerariis vexationibus fatigare; ſed omnia integra conſerventur eorum pro quorum ſuſtentatione & gubernatione conceſſa ſunt uſibus omnimodis profutura. Salva nimirum Carnotenſis Epiſcopi canonica reverentia. Si qua igitur in futurum eccleſiaſtica ſecularisve perſona, hanc noſtræ conſtitutionis paginam ſciens, contra eam temerè venire tentaverit, ſecundò tertiòve commonita ſi non ſatisfactione congrua emendaverit, poteſtatis honoriſque ſui dignitate careat, reamque ſe divino judicio exiſtere de perpetrata iniquitate cognoſcat, & à ſacratiſſimo corpore ac ſanguine Dei & Domini Redemptoris noſtri Ieſu Chriſti aliena fiat, atque in extremo examine diſtrictæ ultioni ſubjaceat. Cunctis autem eidem loco juſta ſervantibus ſit pax Domini noſtri Ieſu Chriſti; quatenus & hic fructum bonæ actionis percipiant, & apud diſtrictum judicem præmia æternæ pacis inveniant. Amen.

Ego Calixtus catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus.

Datum Remis per manum Griſogoni S. R. E. Diaconi Cardinalis ac Bibliothecarij, Kal. Novembris, Indictione XII. incarnationis dominicæ anno MCXIX. pontificatus autem Domini Calixti II. Papæ anno primo.

EIVSDEM EPISTOLA ad Marbodum Epiſcopum Redonenſem.

An. 1120. CAlixtus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei venerabili fratri Marbodo Redonenſi Epiſcopo ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Prudentiæ tuæ gratias agimus quòd datam ſuper Abbatem ſancti Melanij & monachos pro contumacia ſua excommunicationis ſententiam firmiter hactenus obſervaſti. Rogamus autem & præcipimus ut & deinceps id ipſum facias, donec Canonicis ſecundùm mandatum noſtrum plenariè reveſtitis, Abbas ipſe cum monachis & cum Canonicorum teſtificatione ad nos veniat, & de contemptu noſtro Eccleſiæ judicio ſatisfaciat. Data Viennæ Nonis Februarij.

EIVSDEM CALLISTI PAPÆ epiſtola ad Girbertum Epiſcopum & Canonicos Pariſienſes.

An. 1123. CAlixtus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei venerabili fratri Girberto Epiſcopo & Canonicis Pariſienſis Eccleſiæ ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Apoſtolicæ adminiſtrationis debito provocamur ſuam Eccleſiis dignitatem & juſtitiam conſervare. Quaprópter veſtram matricem beatæ Mariæ Eccleſiam in ſuæ dignitatis ſtatu volumus per Dei gratiam permanere. Pro præſentis ſcripti ſtabilitate ſtatuimus ut omnes & Clerici & Abbates ad ſedem Pariſienſem pertinentes tibi, cariſſime frater Girberte Epiſcope, & ſucceſſoribus tuis debitam obedientiam & reverentiam ſemper exhibeant. Illud

etiam juxta ſanctorum canonum cenſuram decernimus, ut ſi aliquis Eccleſiæ Pariſienſis Canonicus ad epiſcopatus fuerit honorem promotus, & alterius Eccleſiæ gubernacula beneficiaque ſuſceperit, illius de qua aſſumptus eſt privetur Eccleſiæ canonica.

Datum Laterani V. Kalendas Aprilis, Indictione prima.

OLLEGARII ARCHIEPISCOPI Tarraconenſis epiſtola ad Raimundum Epiſcopum Auſonenſem ſuffraganeum ſuum; qua ejus conſultationi reſpondet.

OLlegarius Dei gratia Tarraconenſis Archiepiſcopus venerabili fratri Raimundo Auſonenſi Epiſcopo ſalutem. Circa an. 1124. De juvene illo ſuper quo me conſuluiſtis ut vobis conſulerem, qui puer puerum ludens ludentem impedivit ad caſum quòd caput frangeretur, hoc nobis reſpondendum videtur. Quoniam ille vulneratus poſtmodum, ut fertis, convaluit, & poſt dies non multos in langorem recidens, defunctus eſt, rem quidem dubiam certa determinare ſententia minimè poſſumus. Ambiguum namque videtur utrum ex occaſione vulneris, aut ex incuria, aut ex alio aliquo, ut aſſolet, accidenti recidivus eum langor oppreſſerit. Verùm quoniam beati Auguſtini & aliorum doctorum conſilia nos edoceant talia incerta in meliorem ſemper partem interpretari debere, de confidentia Dei, cujus miſericordia melior eſt ſuper vitas, præſumentes, hunc bonæ indolis juvenem laudamus in Eccleſia Dei ad minores gradus poſſe provehi. Si verò laudabilis vita & honeſta morum converſatio cum ætate proficiens ipſum canonico tempore acceptabilem com-

mendaverit, ſacros nihilominus gradus mediante Dei gratia ſortiri poterit.

Ollegarius Archiepiſcopus ſubſcripſi.

Raimundus Dei gratia Auſonenſis Epiſcopus.

Similes puerorum ludentium hiſtorias vide apud Gratianum diſt. 50. *cap.* 37. Clerico. *in prima collectione Decretalium Innocentij III. compoſita à Raynerio monacho Pompoſiano tit.* 34. *& in tertia collectione cap.* 5. *De homicidio.*

INNOCENTII II. PAPÆ epiſtola ad Vlgerium Epiſcopum Andegavenſem, de confirmatione poſſeſſionum & privilegiorum Eccleſiæ Andegavenſis.

Anno 1131. INnocentius Epiſcopus ſervus ſervorum Dei venerabili fratri Vlgerio Andegavenſi Epiſcopo ejuſque ſucceſſoribus canonicè ſubſtituendis in perpetuum. In eminenti apoſtolicæ ſedis ſpecula diſponente Domino conſtituti, ex injuncto nobis à Deo apoſtolatus officio religioſos viros debemus diligere & eorum loca ſanctæ Romanæ Eccleſiæ munimine defenſare. Æquum etenim ac rationabile eſt ut quos erga beatum Petrum & nos ipſos in opportunitatibus fideles & devotos eſſe cognoſcimus, eos & à pravorum hominum nequitia tueamur & in ſuis petitionibus clementer exaudire curemus. Proinde, venerabilis frater Vlgeri Epiſcope, vir ſiquidem prudens ac religionis amator, tuis juſtis poſtulationibus aſſenſum præbentes, Andegavenſem Eccleſiam, cui Deo auctore præeſſe dinoſceris, præſentis ſcripti patrocinio communimus, ſtatuentes ut quæcunque poſſeſſiones quæcunque bona in præſentiarum ad eandem Eccleſiam juſtè & canonicè pertine-

re noſcuntur, aut in futurum largitione Regum, liberalitate Principum, oblatione fidelium, ſeu aliis juſtis modis auxiliante Domino poterit adipiſci, firma tibi tuiſque ſucceſſoribus & illibata permaneant. in quibus hæc propriis nominibus annotanda ſubjunximus. Eccleſiam videlicet beati Iohannis Baptiſtæ quæ in Andegavis civitatis ſuburbio ſita eſt, quam nimirum illuſtris vir Gaufridus Comes junior tibi reddidit, ut videlicet tam tu quàm ſucceſſores tui jus pleniſſimum dominij & Abbatis ſtatuendi in ea Canonicos, & tam in præbendis quàm in aliis omnibus rebus ad ipſam pertinentibus diſponendi facultatem liberam habeatis. Prohibemus autem ne quis præbendam aut decanatum ipſius Eccleſiæ, uſque dum perſona de medio ſublata fuerit, donet alicui vel promittat. Deteſtabiles verò illas & homicidij reas expectationes & ſucceſſiones damnamus, nec quælibet perſona tale donum vel promiſſum ſuſcipere vel Capitulum concedere audeat. Hoc quoque penitùs admonemus, ne quiſquam laicus jus aliquod in eadem Eccleſia vel in aliqua ipſius Eccleſiæ præbenda præſumat expetere vel aliquid reddituum ejus expetere. Porrò Eccleſias & villas Chureij & Solonæ cum omnibus ſuis appendiciis, quemadmodum à nobili viro Roberto de Buſenciaco tibi & Eccleſiæ tuæ ſunt traditæ ac conceſſæ, apoſtolica auctoritate firmamus. Nulli ergo omnino hominum liceat prædictam Eccleſiam temerè perturbare aut ejus poſſeſſiones auferre, vel ablatas retinere, minuere, aut aliquibus moleſtiis fatigare, ſed omnia integra conſerventur eorum pro quorum gubernatione ac ſuſtentatione conceſſa ſunt uſibus profutura. Si qua igitur in futurum eccleſiaſtica ſecularisve perſona, hanc noſtræ conſtitutionis paginam ſciens, contra eam temerè venire tentaverit, ſecundò tertiòve commonita ſi non ſatisfactione congrua emendave-

rit, poteſtatis honoriſque dignitate careat, reamque ſe divino judicio exiſtere de perpetrata iniquitate cognoſcat, & à ſacratiſſimo corpore & ſanguine Dei ac Domini redemptoris Ieſu Chriſti aliena fiat, atque in extremo examine diſtrictæ ultioni ſubjaceat. Cunctis autem eidem loco juſta ſervantibus ſit pax Domini noſtri Ieſu Chriſti, quatinus fructum bonæ actionis percipiant, & apud diſtrictum judicem præmia æternæ pacis inveniant.

Ego Innocentius catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus SS. Datum Remis per manum Haymirici ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Diaconi Cardinalis & Cancellarij IV. Kal. Novembris, Indictione x. incarnationis dominicæ anno MCXXXI. pontificatus verò Domini Innocentij Papæ ſecundi anno ſecundo.

VLGERII EPISCOPI ANDEgavenſis relatio ad Innocentium II. Papam pro monaſterio Rotenſi adversùs monachos Vindocinenſes.

VNice Pater orbis & Domine. Caritas & pietas non impellunt ut reſpondeamus pro Iohanne paupere & pro loco ſuo pauperrimo, quos Vindocinenſis Abbas & monachi aptitudine ſuæ affinitatis & mole facultatum ſuarum, quas ipſi habent nimias, moliuntur ſuffocare, Domine mi Papa Innocenti. Cùm pauper iſte tandem ad nos defeſſis alis pervenerit, nullum præmiſit, nullum ſecum adduxit, nullum qui ſequeretur ex condicto expectat vel expectavit. Solus eſt, impotens & pauper eſt. Solus à multis impetitùr; impotens à potentibus, pauper à divitibus circumdatur. Anxiatus eſt in eo ſpiritus ejus. Ideo ſuccurrere ei deſidero; quia non

eſt liberi nec Chriſtiani hominis, non ſubvenire oppreſſo. Iſte quidem ſervus veſter & fidelis pro poſſe ſuo, Canonicus eſt regularis Eccleſiæ ſanctæ Mariæ de Boſco, quæ inter ſanctas habetur ſanctiſſima, ſed inter pauperes cognoſcitur eſſe pauperrima. Hinc, inquam, pauper filius ejus, pro paupere matre ſtatim pugnaturus, orat & ſupplicat pedibus majeſtatis veſtræ, & nos cum illo & pro illo oramus & ſupplicamus quatinus aures capitis veſtri & cordis dignemini convertere ad reſponſa ſuæ defenſionis. Neque enim eſt nobis animus ſerenitatem & reverentiam veſtræ gravitatis otioſis ſermonibus detinere. Tullio & Tullianis ſit ſua rhetorica. Sed puram veritatem, quæ eum liberabit, & ea tantùm quæ ſibi ad hoc negotium ſint neceſſaria, ſimpliciter & ſuccinctè vobis & curiæ veſtræ præſenti propoſuimus intimare.

II. Nobilis quidam de noſtratibus ædificavit duas Eccleſias, unam in abbatiam regularium Canonicorum, qui ex tunc in ea uſque modò devotiſſimè Deo deſervierunt; alteram verò in Capellam & in oratorium ſibi & ſuæ propriæ familiæ conſtruxit. Et hanc ipſam inter ædificandum dicitur, & recognoſcitur ab adverſario, illi regulari Eccleſiæ, de qua antè diximus, contuliſſe. Hæc autem Capella nihil omnino de reditu juris parrochialis poſſidebat. Sed permittentibus illis regularibus Canonicis quos jam commemoravimus, ille idem Dominus Capellanos ſuos, quos feodatos habebat & habuerat jam antea multo tempore, aſſignavit ei, ut inibi more canonico celebrarent divinum officium in honorem Dei & piiſſimi Nicolai: quorum poſſeſſiones erant in cenſivis, in agriculturis, in vendis forenſibus, in furnis, in molendinis, & in his quæ fuerant excerpta de dominicatura & de menſa ipſius Domini; quæ licenter poſſet dediſſe alicui ſuorum Militi ſive clienti, ſi placuiſſet, aut

Vide infrà pag. 2..

mimo, aut hiſtrioni, ſi leviter agere voluiſſet.

Poſtmodum verò filius filij illius intelligens illam regularem Eccleſiam plus nimis indigere, quia ſita eſt in terra ſterili, in locis paluſtribus atque ſilveſtribus, unde ipſa Eccleſia de Boſco nominatur, ad perficiendum hoc quod ſuus anteceſſor inceperat animum intendit, & ad ſupplementum inopiæ victus & veſtitus pauperum fratrum, Capellam quam ſæpe replicamus cum tota capellania jam multotiens nominatæ abbatiæ dedit. Verùm ut hoc ſuum deſiderium recto itinere incederet & debito ordine cederet, quicquid dominationis, quicquid poteſtatis in eam habuit, totum id penitùs refutavit & poſuit in manu Domini mei Rainaldi venerabilis antè Andegavenſis Epiſcopi & modò Remenſis Archiepiſcopi, affectuosè depoſcens quatinus hoc ſuum depoſitum illi regulari monaſterio quod multotiens revoluimus tam redderet quàm donaret.

III. Sanè Dominus meus ille Epiſcopus, valde congratulatus antè de tanto incremento illius indigentis Eccleſiæ, ſicut ſuſcepit de manu illius nobilis, ſic inveſtivit illam pauperem abbatiolam de iſta Capella in manibus Albini Abbatis, tradendo ei claves illius Capellæ, tradendo ei cordas ſignorum ejus, necnon & chartam conſtitutionis ejuſdem, inſuper & libros, & ſi qua ſunt alia. Hoc autem conceſſerunt Capellani ſervitio ipſius Capellæ attitulati, & ſe ipſos & ſuas capellanias, ſive mavis dicere præbendas, in manu Abbatis & diſpoſitione ejus reddiderunt. Hoc conceſſit Archipreſbyter loci illius Rainaldus, & noſter Decanus Normannus, & noſtrum Capitulum, quorum illa Capella cenſualis erat. Et hoc conceſſi ego Vlgerius, qui eo tempore indignus adminiſtrabam officium archidiaconatus, hac conditione, ut numerus ſervientium non diminueretur.

Vide infrà pag. 212.

IV. Et ut hoc totum opus perfectiſſimam conſum-

mationem ſortiretur, ipſum Abbatem Albinum deſtinavit idem Dominus meus Epiſcopus ad Dominum noſtrum Papam benedictum Paſchalem, orans & ſupplicans ei ut dexteram dignationis ſuæ huic eleemoſynæ imponeret, & hanc Capellam illi abbatiæ, de qua nobis eſt ſermo, daret & concederet & apoſtolica auctoritate confirmaret. Qui de more ſuæ benignitatis tam dignis petitionibus, tam juſtis precibus inclinatus, rogata conceſſit, & per apoſtolica ſcripta, quæ gratiſſima nobis in medium attulimus, & vobis, videte videte illa, oſtendimus & offerimus, hanc Capellam illi abbatiæ confirmavit, & Albinum & ſocios ejus ſatis & ſuper ſatis lætos, lætiſſima ſit anima ejus, ad propria remiſit. Vide infrà pag. 213.

V. Ex illa autem die Abbas ſanctæ Mariæ de Boſco tenuit illam Capellam, non ut in ſuam, ſed verè ſuam, & habuit & obtinuit pleniſſimum jus in ea Abbatis & domini, cantando in ea privatim & publicè pro velle ſuo, cantando in feſtis & in profeſtis diebus; & obeunte vel abeunte aliquo de Capellanis illius Capellæ, Abbas in loco vacuo & jure ſuo ſubſtituit quem elegit, ſecularem quem voluit, & regularem quem placuit. Tenuit autem illa abbatia & poſſedit hanc Capellam, ut de antiqua donatione taceamus, in temporibus Domini noſtri Papæ Paſchalis, quoad ipſe ſupervixit, & in diebus Domini noſtri Papæ Calixti nobiliſſimi, & in diebus dulciſſimi Domini mei Papæ Honorij, & in diebus veſtris Innocenti reverendiſſime.

VI. Vſque ad hoc momentum urbani & periti oratores non detrahebant nobis, eò quòd auditis adverſariorum argumentis, ſtatim non in ea involavimus, & ad ſuccidenda ea non feſtinavimus. Per hanc enim viam rei geſtæ narrationis liberiùs & compendioſiùs pedetentim ad illa accedemus, & ea ipſa maximè in quibus adverſarij plus confidunt, inuti-

lia & futilia eſſe oſtendemus, & ariete rationis diruemus, aut quaſi quid habent vigoris & jurium magis ex noſtra parte quàm ex parte adverſariorum ſtare probabimus.

VII. Abbas Vindocinenſis intendit in abbatiam ſanctæ Mariæ de Boſco & in hanc pauperem filiam ejus hoc modo. Injuſtè tenetis capellam ſancti Nicolai de Credone, & injuſtè nobis aufertis eam. Iohannis eſt depulſio. Nec eam vobis auferimus, aut injuſtè eam tenemus. Noſtra enim eſt ratione juris & longitudine quietæ poſſeſſionis. Abbas Vindocinenſis ad probationem partis ſuæ adduxit quòd Rainaldus Remenſis Archiepiſcopus, qui antè erat Andegavenſis Epiſcopus, & Gilbertus Turonenſis Archiepiſcopus, adhibitis ſibi Ildeberto Cenomanenſi Epiſcopo & aliis ſapientibus, adjudicaverunt Eccleſiæ Vindocinenſi inveſtituram Capellæ ſancti Nicolai, & quòd Papa Calixtus necnon Dominus noſter Innocentius & Petrus Leonis in tempore ſuæ legationis idipſum confirmaverant. Inſuper aſtruit Abbas Vindocinenſis quòd Gaufridum ſuum anteceſſorem Rainaldus dominus noſter Andegavenſis Epiſcopus de illa Capella inveſtierat judicio, & judicij & inveſtituræ teſtes literas ſigillatas ei fecerat, & quòd illa Capella infra parrochiam ſancti Clementis, quæ ſua eſt, facta ſit.

VIII. Iohannes hic omnia hæc infirmat. Illud quod judicium vel adjudicationem vocatis, ſi inoffenſa majeſtate Domini mei Remenſis Archiepiſcopi poteſt dici, non fuit nec debet dici judicium, ſed potiùs præjudicium ſive peregrinum judicium; aut juſtum judicium non fuit, quia non fuit factum apud eum quem debuit, nec per eos quos debuit, nec eo modo quo debuit, nec eo loco, nec eo tempore, neque circa hos circa quos decuit. Apud eum apud quem debuit non fuit factum. Apud Papam duntaxat

debuit judicari, non apud quemcunque alium, de re iſta quam magnificandus Paſchalis Papa dederat, quam conceſſerat, quam litteris & ſigillo ſuæ auctoritatis confirmaverat. Per illos per quos debuit non fuit factum: quia in primis per Papam, & poſt ipſum, per Cardinales ſuos, & per eos quos admiſiſſet, & non per alios, debuit fieri. Vnde nec per Turonenſem Archiepiſcopum nec per Cenomannenſem Epiſcopum debuit fieri. Inſuper autem adhuc dicunt Turonenſem Archiepiſcopum adjudicaſſe monachis illam infamem inveſtituram, immo inverſuram. Reſpondemus cauſam non advenifſe ad ipſum Archiepiſcopum, nec delatam fuiſſe ad ipſum, ſed ipſum veniſſe ad cauſam hortatu & ducatu Vindocinenſis Abbatis, qui de feſto ſancti Mauricij infecto ipſum Archiepiſcopum extraxit, & Andegavi ſumptibus à Turoni abduxit, & ut ſuum cauſidicum pridie quàm cauſa tractaretur, & quantocunque tempore antè Andegavi fuit, eum Abbas procuravit, & ab hoſpitio Abbatis ad cauſam cum Abbate venit, & à cauſa ad hoſpitium Abbatis cum Abbate rediit. Tunc temporis quicquid ſcivit & potuit ad opus Abbatis Vindocinenſis, & fecit & potuit. Et ideo nobis ſuſpectus fuit. Eo modo quo debuit factum non fuit: quia feſtum ſancti Bartholomæi tranſierat quando Epiſcopus diem ad agendum, videlicet craſtinum ab inſtante tunc feſto, præfixit. Illi autem quos Epiſcopus vocabat ad cauſam, cauſati ſunt brevitatem hujus termini & duritiam Credonenſis domini, qui eis ſæpius ſua auferebat, & aliquando Canonicum à ſe captum niſi redemptum abire non permittebat. Dictum etiam fuit ab illis quòd illa Capella, pro qua ad cauſam vocabantur, abbatiæ de Boſco erat. Ad cauſam equidem venirent die conſtituto; ſed cauſam non ingrederentur, niſi priùs judicaretur ſi cauſæ illæ ſufficientes eſſent ad

impetrandum ſibi ſalvum terminum & commodiorem. In illo termino cùm utraque pars conveniſſet, & Abbas Vindocinenſis quæreret judicium de jamdicta Capella, reſpondit pars adverſa ſe cauſam illam non ingredi, niſi priùs ſit judicatum ſi cauſæ ſuperiùs dictæ ſufficientes eſſent, ne eo die ratione poſſent cogi ad placitandum, ſicut & in poſitione iſtius termini ipſi determinaverant. Inſuper non fuerunt vocati ſecundò nec tertiò. Eo loco quo debuit factum non fuit: quia nec ante Papam. Nec in loco juſſionis factum fuit: quia illi Clerici qui impetebantur, inducias ſex menſium ad agendum de vita ſua, ſcilicet de præbendis ſuis, de uſufructu quarum in ſervitio Dei vivere debebant, & ſervitio quarum ordinati erant, obtinere non potuerunt. Circa illos circa quos decuit factum non fuit: quia circa Abbatem & circa Canonicos regulares ſanctæ Mariæ de Boſco factum non fuit, quorum tantùm erat & proprietas & poſſeſſio ſæpiſſime jam præfatæ Capellæ datæ & confirmatæ per Andegavenſem Epiſcopum, per Archidiaconum, per Archipreſbyterum, per Decanum & Capitulum ſancti Mauricij, per Capellanos illius Capellæ quæ nobis eſt in ore, & ad cumulum, per Dominum noſtrum Papam magnificum & mirificum Paſchalem, cujus auctoritas ſupergreditur & excedit longè omnes donationes & confirmationes aliorum. Vnde nos confiſi de ſummi judicis miſericordia & veſtra, ſimiliter de Dei & noſtra & horum pauperum juſtitia, confidenter dicimus, quandoquidem iſti regulares Canonici non fuerunt vocati ad cauſam nec judicati, illud quod hic judicium nominatur, circa hos circa quos decuit factum non fuit, nec iſtos regulares debere damnari, nec propter hoc à cauſa præcipitari, etiamſi illi ſeculares Capellani, cùm ipſi eſſent Vicarij prædictorum regularium & officiales eorum & .... &

inſtrumentum, pro culpa ſua & pro defectu ſuo à cauſa exciderunt. Immo nos affirmare credimus quòd ſi argumenta adverſarij efficacia eſſent, ad removendos ſeculares Capellanos valerent, regularibus autem non obeſſent, ſed prodeſſent, cùm ſecularium depoſitio regularium eſſet admiſſio, & cùm regularium ipſorum ſit, & non alterius perſonæ, in locum ipſius Capellæ vacuum intrare, & vel ſibi retinere, vel alij quem eligent dare.

IX. Ad hoc quod dicunt adverſarij, Dominum Angavenſem Epiſcopum inveſtituram feciſſe Gaufrido Vindocinenſi Abbati de Capella poſt hoc judicium, reſpondemus quòd inveſtitura ex tali judicio non eſt approbanda, & nos deſiderare & deſiderando orare apoſtolicam dignitatem & ejus ſanctæ curiæ auctoritatem ut judicent utrum inveſtitura apud talem, & per tales, tali modo, tali loco, tali tempore, circa tales, facta & judicata, inveſtitura debeat eſſe vel dici, vel inverſura, cùm à Papa & à curia ejus nulla niſi canonica fuerit ſic admittenda nec pro inveſtitura habenda, & cùm illud quod vocant inveſtituram, in logis tantùm & vocalis eſſet, non realis, neque materialis, & magis præceps & feſtinata quàm excogitata.

X. Ad hoc autem quod adverſarij dicunt, Rainaldum Epiſcopum Andegavenſem inveſtiviſſe Gaufridun Abbatem Vindocinenſem de Capella per clavem ipſius Capellæ, reſpondemus quòd huic argumento, immo arguto & arguendo mendacio, obviat, & quòd multis Clericis & plurimis laicis patet Albericum ſacerdotem in memorata clave extracta de baltheo & ſua propria inſuper & viginti libris promiſſis Abbati Vindocinenſi redemiſſe filium ſuum Paganum monachum ab intolerabili jugo Vindocinenſis monaſterij, & eum redemptum reddidiſſe abbatiæ ſancti Albini.

XI. Quòd autem dicunt Andegavenſem Epiſcopum feciſſe chartam eis in teſtimonium judicij & inveſtituræ, magis videtur eis officere quàm proficere, quia non fuit compoſita per eum qui antè erat magiſter ſcholarum; cùm in Andegavenſi Eccleſia nulla charta de rebus ad Andegavenſem pertinentibus ſoleat recipi, niſi à magiſtro ſcholarum dictata & laudata fuerit. Addimus quòd charta illa non continet priores noſtræ Eccleſiæ: quibus quæcunque charta caret, non tantùm perdit auctoritatem, ſed etiam meretur calumniam.

XII. Contra hoc quòd aſſerunt Dominum Calixtum Papam & vos & Dominum Petrum Leonis confirmaſſe tale judicium & talem inveſtituram, non eſt mirum ſi iſta confirmaviſtis, qui nullum ſuper hoc ratiocinantem audiebatis. Verùm Romana Eccleſia illius diſcretionis ſemper debet eſſe ut ſi aliquis ab ea falſitatem inducendo, vel veritatem tacendo, alicujus rei confirmationem injuſtam obtinuerit, agnita veritate, tali occaſione nulli rem ſuam debet auferre. Dominus Gaufridus Abbas, qui multùm prudens & multùm litteratus & multùm eloquens fuit, ſatis oſtendit quòd in his rationibus non multùm confidebat, nec multùm urgebant, qui Turonis, ubi vos & Abbas & nos vobiſcum eramus, de Capella iſta nullum clamorem protulit; ſimiliter nec in celeberrimo Remenſi Concilio, ubi Archiepiſcopus Remenſis fuit, cui iſti innituntur, & ubi nos vobiſcum fuimus, ſuper hoc quòd iſti clamant, clamorem ſive querelam ad aurem ſanctitatis veſtræ detulit. Ad ultimum, iſti regulares, qui modò poſſident, parati ſunt comprobare Capellam illam jam à triginta annis vel à quadraginta fuiſſe datam Eccleſiæ ſanctæ Mariæ de Boſco, ſine reclamatione legitima ſibi facta.

Vide infrà pag. 216.

XIII. Nunc autem, Reverendiſſime Pater, pervolate partem

partem adverſariorum & noſtram, & conferte auctores auctoribus, aſſenſores aſſenſoribus, modos modis, loca locis, tempora temporibus, impetitores impetitis, & quod etiam per nos non rogati facetis, rectè judicantes, ſæpiſſime jam commemoratæ abbatiæ de Boſco hoc ſuum ſatis parvum ſolatium adjudicate. Quòd ſi apud veſtram ſublimitatem oratio noſtræ parvitatis nullius fuerit, commoveant viſcera veſtra paupertas hujus fratris & Eccleſiæ ſuæ pauperis humilitas: quia vos eſtis ſuſtentator pauperum, & pater orphanorum, & advocatus eorum. Vos eſtis judex judicum terræ. Sententia veſtra definit univerſas. Acceptio perſonarum non fuit apud Chriſtum, nec debet eſſe apud vos Vicarium ejus. Veſtrum eſt bene poſita confirmare. Amodo ſollicitudinem cauſæ pauperis iſtius & fratrum ſuorum in ſinum clementiæ veſtræ projicio. Amodò curam hujus pauperis Iohannis & aliorum fratrum ſuorum habeatis. Quia, Domine, tibi derelictus eſt pauper. Orphanorum, non dicam eris, ſed ſis adjutor.

Innocentij II. Papæ epiſtola ad Robertum Abbatem ſanctæ Mariæ de Rota in diœceſi Andegavenſi.

INnocentius Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilecto filio Roberto Abbati ſanctæ Mariæ de Rota ejuſque ſucceſſoribus regulariter ſubſtituendis in perpetuum. Religioſis deſideriis facilem præbere debemus aſſenſum, ut fidelis devotio celerem ſortiatur effectum. Quocirca, dilecte in Domino fili Roberte Abbas, venerabilis fratris noſtri Vlgerij Andegavenſis Epiſcopi, religioſi utique, prudentis, ac diſcreti viri, certiſque experimentis in catholica fide probati, poſtulationibus annuentes, Eccleſiam An. 1136.

beatæ Mariæ de Boſco, cui Deo auctore præeſſe dinoſceris, ſub beati Petri & noſtra protectione ſuſcipimus, eamque præſentis privilegij pagina communimus. In primis ſiquidem ſtatuentes ut ordo canonicus, qui ſecundùm beati Auguſtini regulam ibidem eſt Deo propitio inſtitutus, in eodem loco perpetuis temporibus inviolabiliter conſervetur. Quæcunque præterea bona, quaſcunque poſſeſſiones eadem Eccleſia in præſentiarum juſtè & canonicè poſſidet, quæcunque etiam in futurum conceſſione Pontificum, largitione Regum vel Principum, oblatione fidelium, ſeu aliis juſtis modis largiente Domino poterit adipiſci, firma ſibi tuiſque ſucceſſoribus & illibata ſerventur; in quibus hæc propriis nominibus duximus exprimenda. Eccleſiam videlicet ſanctæ Mariæ de Liureio, Eccleſiam ſanctæ Mariæ de Camazeio cum Capellis ſuis, ſcilicet ſancti Petri & ſancti Leonardi, Eccleſiam ſancti Salvatoris, Eccleſiam ſancti Germani de Daona, Eccleſiam ſancti Petri de Vaus, Eccleſiam ſanctæ Mariæ de Abriſel, Eccleſiam ſancti Bomiri de Fonte cooperto, Eccleſiam ſancti Petri de Bremio, Eccleſiam ſanctæ Mariæ de Roalderia, Eccleſiam ſancti Germani, Eccleſiam ſanctæ Mariæ Villæportus, Eccleſiam ſancti Petri de Chanceio, Capellam ſanctæ Mariæ de Portu Sononia, Capellam ſanctæ Mariæ de Peſton, Capellam ſancti Iohannis de Longo-Alneto, Capellam ſanctæ crucis de Cancellis, Capellam ſanctæ Mariæ Magdalenæ Breliengaudi, Capellam ſancti Lamberti, Capellam ſancti Dionyſij de Molendini Blochet. Concedimus etiam vobis dationem trium præbendarum in Eccleſia ſancti Nicolai Credonenſis tribus honeſtis Clericis; qui nimirum, poſt ſuſceptum à vobis beneficium, Andecavenſi Epiſcopo, remota exactionis moleſtia, præſententur. Defuncto quoque aliquo eorum, quælibet earundem

præbendarum in manu veſtra malo ſtudio minimè teneatur, ſed abſque fruſtratoria dilatione à vobis honeſto Clerico præbeatur. Et quoniam idem locus frequentationi religioſorum virorum incongruus eſſe cognoſcitur, vobis ibidem habitare non liceat; ſed potiùs, ſicut ſtatutum eſt, in eodem loco ſex Canonici ſtatuantur. Menſura verò olei quæ eidem Eccleſiæ à vobis annualiter præſtabatur, ulteriùs non detur. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum fas ſit veſtram Eccleſiam temerè perturbare, aut ejus poſſeſſiones auferre, vel àblatas retiñere, minuere, ſeù quibuſlibet moleſtiis fatigare; ſed omnia integra conſerventur, eorum pro quorum ſuſtentatione conceſſa ſunt uſibus profutura. Salva ſiquidem Andecavenſis Epiſcopi debita juſtitia & reverentia. Si qua igitur in futurum eccleſiaſtica ſecularíſve perſona, hujus noſtræ conſtitutionis paginam ſciens, contra eam temerè venire tentaverít, ſecundò tertiòve commonita ſi non reatum ſuum congrua ſatisfactione correxerit, excommunicationi ſubjaceat. Conſervantes autem eidem loco quæ ſua ſunt, omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus gratiam conſequantur. Amen, Amen, Amen. Benevalete.

Ego Innocentius catholicæ Eccleſiæ Epiſcopus ſubſcripſi.

Ego Guillelmus Præneſtinus Epiſcopus ſubſcripſi.

Ego Gregorius Diaconus Cardinalis ſanctorum Sergij & Bacchi ſubſcripſi.

Ego Vlgerius dictus Andecavenſis Epiſcopus ſubſcripſi.

Ego Guido Cardinalis ſancti Adriani ſubſcripſi.

Ego Vaſallus Diaconus Cardinalis ſancti Euſtachij ſubſcripſi.

Ego Griſogonus Diaconus Cardinalis ſanctæ Mariæ in Porticu ſubſcripſi.

Ego Litifredus Preſbyter Cardinalis Tit. Veſtinæ ſubſcripſi.

Ego Lucas Preſbyter Cardinalis Tituli ſanctorum Iohannis & Pauli ſubſcripſi.

Ego Guido indignus ſacerdos.

Ego Gregorius Cardinalis Preſbyter Tituli ſanctæ Priſcæ ſubſcripſi.

Data Piſis per manum Aimerici S.R.E. Diaconi Cardinalis & Cancellarij VIII. Kalendas Februarij, Indictione XIII. incarnationis dominicæ anno MCXXXVI. pontificatus Domni Innocentij Papæ II. anno ſexto.

Viſum eſt hoc loco addere chartam de primo dono Eccleſiæ ſancti Nicolai de Credone, & bullam Paſchalis II. qua eandem monaſterio Rotenſi confirmat, quòd utriuſque ſcripti mentio ſuprà pag. 202. fiat in relatione Vlgerij Epiſcopi Andegavenſis. Addidimus etiam chartam qua ejuſdem monaſterij initia continentur, & eam quæ agit de confirmatione ab Vrbano II. facta in Concilio Turonenſi. Hinc enim explicabuntur quæ de primordiis hujus Eccleſiæ & de judicio Turonenſi dicuntur pag. 201. & 208.

De primo dono Eccleſiæ ſancti Nicolai de Credone.

Ego Albinus Abbas & Conventus ſanctæ Mariæ de Rota munimine & teſtimonio hujus paginæ notum coætaneis noſtris & omnibus ſucceſſuris eſſe curavimus Hugonem de Credone Capellam ſancti Nicolai, quæ eſt in Credonenſi oppido, cum pertinentiis ejus in manu Raginaldi Andecavenſis Epiſcopi ad hoc poſuiſſe ut ipſe Rainaldus eam cum ipſis pertinentiis Eccleſiæ noſtræ & nobis donaret in perpetuum habendam, & ipſum Rainaldum nobis eam & Eccleſiæ noſtræ dediſſe. Sanè id conceſſit Vlgerius, qui tunc erat Archidiaconus, & Rainaldus Archipreſbyter. Conceſſerunt etiam Clerici præfatæ

Eccleſiæ, Albericus, Theobaudus, Rainaldus, Guarinus, Teobaudus, Guillelmus, Calepinus, Petrus. Ipſum firmatum fuit in Capitulo ſancti Mauritij Andegavenſis, conſedentibus & concedentibus quorum nomina ſubſcripta ſunt. Normannus Decanus Andecavenſis audivit & conceſſit. Richardus, Normannus Archidiaconus, Graſio, Guibertus, Guillelmus, Obertus, Haimericus, Vlgerius, & alij. Hoc donum & hanc conceſſionem fecit ſtabilius & firmius auctoritas Paſchalis Papæ, qui litteris & ſigillo ſuo Eccleſiæ de Boſco ei deſervientibus fratribus & deſervituris cum ſuis pertinentiis poſſidendam conſtituit.

Privilegium de eodem dono ſancti Nicolai.

PAſchalis Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilectis filiis Albino Abbati & Canonicis ſanctæ Mariæ de Boſco ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Quia vos ad videndum Deum vacare cognovimus, nos juxta petitionem veſtram quieti veſtræ benignius providemus. Eapropter Capellam illam beati Nicolai quam in caſtello Credonis per manum Rainaldi Andecavenſis Epiſcopi ſuſcepiſtis, nos vobis per decreti præſentis paginam confirmamus, quam videlicet idem Rainaldus Epiſcopus de Hugonis Credonenſis poteſtate receperat. Sicut ergo ab eo vobis conceſſa & tradita eſt, ita vobis in perpetuum quietam & integram cum omnibus appendiciis ſuis manere cenſemus. ſalvo nimirum cenſu annuo ſolidorum decem, qui matrici Eccleſiæ beati Mauritij perſolvendi ſunt. Vniverſa enim prædia & dona quæ ſupradicti Hugonis avus Rainaldus eidem Capellæ de ſuo jure obtulit & ſcripti aſſertione contradidit, quæque ab ipſius Rainaldi filio Mauritio collata ſunt, quieta vobis & integra in perpetuum manere ſanci- An. 1117.

mus. Data Beneventi II. Non. Aprilis, Indictione decima.

Fundatio Eccleſiæ ſanctæ Mariæ de Rota.

DVm divina pietas quotidie nos admonet dicens, *Date eleemoſynam, & omnia munda ſunt vobis. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*, idcirco ego Raginaldus Roberti Burgundi filius pro Dei omnipotentis amore, & pro retributione animæ meæ, ut pius Dominus eripere me dignetur à perpetua morte, pro anima patris ac matris necnon & uxoris meæ, quoddam boſcum meum Credonenſi caſtro proximum ad ædificandam ibi Eccleſiam beatæ & glorioſæ virginis Mariæ de jure meo in jus Canonicorum ſub beati Auguſtini regula in eadem Eccleſia degentium perpetuò transfundo ita ſolidum & à conſuetudinibus omnibus exceptum qualiter à Fulcone Andegavenſi Comite juniori ſolidum & quietum illud uſque in præſentem diem tenui & teneo; ea ſiquidem conditione ut nullus alius ordo intra præfatam Eccleſiam aut in præſenti aut in futuro præter Canonicorum canonicè illic habitantium admittatur. Vt autem hoc donum meum inviolabilem obtineat firmitatem, notum facio præſentibus & poſteris meis hanc inveſtitionem Andegavis factam eſſe ſupradictæ Eccleſiæ & ejuſdem loci fratribus in camera & in domni Gaufridi Epiſcopi præſentia, vidente & concedente Mauricio & Henrico & Roberto filiis meis. Et ut hæc donatio rata & inviolabilis perpetuò ſubſiſtat, manu propria ſubterſcripſi. Data Andegavis III. Idus Febroarij, in craſtino dedicationis baſilicæ beati Nicolai.

In nomine Domini, ego Hugo Lugdunenſis Archiepiſcopus ſubſcripſi.

Signum Raginaldi Credonenſis.

Ego Gaufridus Andegavenſis Epiſcopus rogatus conceſſi.

Signum Amati. Ego Amatus gratia Dei Burdegalenſis Archiepiſcopus & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Legatus laudo & confirmo.

Signum Ivonis Carnotenſis Epiſcopi.

Signum Hoelli ſanctæ Cenomanenſis Eccleſiæ Epiſcopi.

Ego Gualterus gratia Dei Albanenſis Eccleſiæ Epiſcopus ſubſcripſi.

Signum Guarneri Archidiaconi.

Conceſſit etiam Raginaldus Credonenſis & Mauritius filius ejus ſupradictæ Eccleſiæ & loci fratribus quidquid de fevo ſuo in quocunque loco ampliùs emerint, ſeu quicquid eidem Eccleſiæ attribuetur de rebus ad ſuum dominium pertinentibus, teſte Matthæo Suhardi filio & Radulpho de Pochoneria hominibus ſuis. Datum anno Domini MLXXXXIII.

Facta igitur hac conceſſione à Raginaldo Credonenſi, firmata eſt hæc charta in ſuperiori camera Gaufridi Andegavenſis Epiſcopi junioris per impoſitionem manus Vrbani II. Papæ & per beati Petri auctoritatem pridie Idus Febroarij in primo anno ordinationis Gaufridi junioris Epiſcopi, in nono ordinationis Vrbani prædicti Papæ, ipſô Gaufrido juniori Epiſcopo vidente & laudante, laudante Epiſcopo Signenſi, Teuthione, Alberto, Rangerio Cardinalibus videntibus & laudantibus. Affuerunt etiam de Clericis Papæ, Emorrandus de Seiſſuns, Milo ſancti Albini monachus. De Clericis Andegavenſis Epiſcopi, Vvillelmus de ſancto Laudo, Goffridus Vvidonis filius. De Clericis in præfata Eccleſia ſub regula degentibus, Robertus & Quiñtinus, & duo Hervei, & alij duo.

Signum Aldeberti Primatis Bituricenſis.

Ego Vvido gratia Dei Viennenſium Archiepiſcopus ſubſcripſi.

Ego Geraldus Morinorum Epiſcopus ſubſcripſi.

Signum Renerij Canonici Malleonenſis.

Ego Rangerius Cardinalis ſubſcripſi.

Signum Fulconis Andegavenſis Comitis.

His audientibus, Clarembaldo de Rupeforti, & Hieronymo fratre ejus, & Goffrido Fulcredo, & Hugone de Poceio.

Hæc ſecunda ſanctio facta eſt Turonenſi Concilio, Apoſtolico viro Miſſam devotiſſimè celebrante, XII, Kalendas Aprilis, luna exiſtente XXII. anno MXCVI. incarnati verbi, Philippo Rege Francorum imperium tenente.

Signum magiſtri Mainegaudi.

Signum Guillelmi electi de Claromonte.

Signum Raginaldi Andegavenſis junioris Epiſcopi.

Signum Radulphi Archiepiſcopi Turonenſis.

ACTA CONCORDIÆ INITÆ inter Canonicos Ruthenenſes & Monachos Maſſilienſes ſuper Eccleſia ſancti Amantij & ſepultura civium Ruthenenſium.

Anno 1140. SVper altercatione quæ inter Canonicos Ruthenenſes & monachos Maſſilienſes pro Eccleſia ſancti Amantij & ſepultura civium Ruthenenſium jamdiu ventilata fuerat, hujuſmodi concordia communi aſſenſu utriuſque partis interveniſſe dinoſcitur. In primis præfati monachi poſſidentes Eccleſiam beati Amantij, cujus Eccleſiæ poſſeſſio confirmata eſt & jam in præſenti epiſcopali donatione facta communi aſſenſu Clericorum Ruthenenſium, ipſi quidem monachi debent perſolvere pro eadem

Eccleſia Canonicis Ruthenenſibus in feſtivitate Apoſtolorum Petri & Pauli annuum cenſum viginti ſolidorum Ruthenenſium, ſalva nimirum in eadem Eccleſia Ruthenenſis Epiſcopi debita reverentia. Pactum eſt etiam inter Petrum venerabilem Abbatem Maſſilienſem & Clericos Ruthenenſes coram Epiſcopo ut omnium Eccleſiarum pertinentium ad alodium beati Amantij, quæ acquiſitæ fuerunt ab anno incarnationis Domini milleſimo centeſimo vigeſimo, vel deinceps acquiri poterunt, habeant Maſſilienſes medietatem, alteram verò medietatem Canonici Ruthenenſes; excepta Eccleſia ſancti Auſtremonij, pro qua prædicti monachi debent dare annuatim Eccleſiæ Ruthenenſi duas libras albi incenſi donec præfati Clerici Boadonenſem Eccleſiam poſſint acquirere, vel aliam æquivalentem, niſi ea poterit acquiri. Præterea Ruthenenſi Epiſcopo præſente unà cum Hugone Comite concorditer actum eſt inter prætaxatos monachos & Clericos ut iidem Canonici haberent liberam facultatem ſepeliendi circa matrem Eccleſiam Epiſcopos & Archidiaconos necnon etiam univerſos quicunque canonico habitu ſuſcepto vitam finirent, ita tamen ſub diſtinctione, ut ſi aliquis in extremitate vitæ canonicum habitum poſtularet, ipſi Canonici per proprium nuntium conveniant Capellanum ſancti Amantij, vel eo abſente quemlibet Clericorum ejuſdem Eccleſiæ, quatinus aliquis eorum ad hoc infirmum adiret, ut eo præſente canonicum habitum ſuſciperet. Si verò, legatione audita, aliquis eorum illuc ire differret, haberent iidem Canonici liberam facultatem imponendi canonicum habitum infirmo & eum mortuum ſepelire; ita nimirum ut Eccleſia beati Amantij obtineat debitum beneficium, ſecundùm voluntates infirmorum, omnium quidem qui in infirmitate canonicum habitum ſuſceperint; converſos quoque qui dimiſſa

proprietate ad eos venirent, necnon etiam mulieres Deo devotas poſt promiſſionem caſtitatis & obedientiæ relicta proprietate, ſimili modo ſepulturæ traderent. Alios autem univerſos in cimiterio ejuſdem beati Amantij ſepeliendos eſſe non dubitatur. Præterea ſciendum eſt quòd his quæ per Maſſilienſes ſive per Canonicos Ruthenenſes ab apoſtolica ſede impetrata fuerant, quibus huic inſtrumento derogari poſſet, favore hujus tranſactionis ab utraque parte penitùs renuntiatum eſt.

Ego Bernardus hoc inſtrumentum ſcripſi x v. Kal. Madij, incarnationis dominicæ anno milleſimo centeſimo quadrageſimo.

S. Domini Ademarij Epiſcopi. Ego Petrus Abbas Maſſilienſis ſubſcripſi. S. Guillelmi Prioris de canonica. Ego Guillelmus Prior ſancti Leontij. Ego Guillelmus Archidiaconus. Ego Hugo Archidiaconus ſubſcripſi. Ego Deuſdedit Prior ſancti Amantij. Ego Vvillelmus Præpoſitus ſubſcripſi. Ego Guillelmus Prior Amiliavenſis ſubſcripſi. Ego Petrus de Montoliu ſubſcripſi. Ego B. de Belcaſtel ſubſcripſi.

Bulla Lucij II. Papæ confirmantis ſuperiorem tranſactionem.

Anno 1144. LVcius Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilecto filio Petro Maſſilienſi Abbati ejuſque ſucceſſoribus regulariter promovendis in perpetuum. Æquum & rationabile eſſe dinoſcitur ut qui ad Eccleſiarum regimen aſſumpti ſumus, eas & à pravorum hominum nequitia tueamur & ipſarum quieti atque utilitati auxiliante Domino ſalubriter providere curemus. Quamobrem, dilecte in Domino fili Petre Abbas, tuis juſtis poſtulationibus clementer annuimus, & Eccleſias quas canonicè poſſidetis, videlicet Eccleſiam ſancti Amantij, quæ in Ruthe-

nenſi ſuburbio ſita eſſe dinoſcitur, & Eccleſiam ſancti Auſtremonij de Sales, cum Capellis & omnibus ad ipſas Eccleſias pertinentibus, ſub apoſtolicæ ſedis protectione ſuſcipimus, atque tibi tuiſque ſucceſſoribus & per te Maſſilienſi monaſterio præſentis privilegij pagina confirmamus. Præterea conventionem quæ inter te & venerabilem fratrem noſtrum bonæ memoriæ Ademarum ejuſdem urbis Epiſcopum & Canonicos utriuſque partis voluntate atque convenientia rationabiliter facta eſt & ſcripto firmata, auctoritate apoſtolica roboramus & futuris temporibus ratam & inconvulſam perpetuò manere decernimus. Sed nec alicui liceat in præfatam Eccleſiam ſancti Amantij interdicti ſententiam promulgare quandiu tu vel ſucceſſores tui aut fratres tui à ſede apoſtolica evocati de objectis ſibi querelis juſtitiam facere ac recipere coram Romano Pontifice fuerint parati. Statuimus ergo ut nulli omnino hominum liceat te vel ſucceſſores tuos ſuper iis infeſtare aut vobis exinde aliquam contrarietatem vel moleſtiam inferre. Si qua verò eccleſiaſtica ſecularisve perſona, hanc noſtræ conſtitutionis paginam ſciens, contra eam venire tentaverit, ſecundò tertiòve commonita ſi non præſumptionem ſuam congrua ſatisfactione correxerit, poteſtatis honoriſque ſui periculum patiatur, & à ſacratiſſimo corpore & ſanguine Dei & Domini redemptoris noſtri Ieſu Chriſti aliena fiat, atque in extremo examine diſtrictæ ſubjaceat ultioni. Conſervantes autem hæc omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus & noſtram gratiam conſequantur. Amen. Amen. Datum Laterani per manum Baronis Capellani & ſcriptoris IIII. Kal. April. Indictione VII. incarnationis dominicæ anno milleſimo centeſimo quadrageſimo quarto, pontificatus verò Domini Lucij ſecundi Papæ primo.

ALPHONSI REGIS PORTVgalliæ epiſtola ad Lucium II. Papam, qua regnum ſuum Romanæ Eccleſiæ tributarium conſtituit.

Proclamatus Rex an. 1139. *Marian. lib.* 10. c. 17.

LVcio ſecundo A. Rex Portugalenſis. Claves regni cœlorum beato Petro à Domino noſtro Ieſu Chriſto conceſſas eſſe cognoſcens, ipſum patronum & advocatum apud Deum omnipotentem habere diſpoſui; ut & in vita præſenti opem illius & conſilium in meis oportunitatibus ſentiam, & ad præmia felicitatis æternæ ipſius ſuffragantibus meritis valeam pervenire. Quocirca ego Adefonſus Dei gratia Portugalenſis Rex per manum Domini G. Diaconi Cardinalis apoſtolicæ ſedis Legati Domino & Patri meo Papæ Innocentio hominium feci, & terram quoque meam beato Petro & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ offero ſub annuo cenſu quatuor unciarum auri, ea videlicet conditione & tenore, ut omnes qui terram meam poſt deceſſum meum tenuerint, eundem cenſum annuatim beato Petro ſolvant, & ego, tamquam proprius Miles beati Petri & Romani Pontificis, tam in me ipſo quàm in terra mea vel in iis etiam quæ ad dignitatem & honorem meæ terræ ac etiam defenſionem & ſolatium apoſtolicæ ſedis habeam, & nullam poteſtatem alicujus eccleſiaſtici ſecularisve dominij, niſi tantùm apoſtolicæ ſedis vel à latere ipſius miſſi, unquam in terra mea recipiam. Facta oblationis & fortitudinis charta Idus Decembris æra MCLXXX. Ego ſupradictus Adefonſus Portugalenſis Rex hanc cartam fieri juſſi, & libenti animo coram idoneis teſtibus propria manu confirmo. Ego Iohannes Bracharenſis Epiſcopus confir-

Vide Innoc. III. lib. 1. epiſt. 99 441. 448. 447. lib. 14. epiſt. 59. lib. 15. epiſt. 24.

mo. Ego B. Colimbrienſis Epiſcopus confirmo. Et ego Petrus Portugalenſis Epiſcopus confirmo.

Lucij II. Papa reſponſoria.

LVcius Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilecto in Chriſto filio A. illuſtri Portugalenſi Duci ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Devotionem tuam, dilecte in Domino fili, maximè congaudemus, quòd temetipſum de illis ovibus recognoſcens quas Dominus noſter Ieſus Chriſtus beati Petri cuſtodiæ commendavit, cùm ad expugnationem paganorum intentus, multiſque negotiis ſecularibus occupatus, Apoſtolorum limina viſitare non poſſes, per manum dilecti filij noſtri G. Diaconi Cardinalis tunc in partibus illis apoſtolicæ ſedis Legati prædeceſſori noſtro felicis recordationis Papæ Innocentio hominium laudabili devotione feciſti, & terram tibi à Deo commiſſam beato Petro Apoſtolorum principi obtuliſti, atque perſonam tuam & terram ipſam ipſius patrocinio humiliter commiſiſti, poſtmodum verò tam per litteras tuas quàm per venerabilem fratrem noſtrum I. Bracharenſem Archiepiſcopum nobis etiam promiſiſti ut tam tu quàm hæredes tui de terra ipſa quatuor uncias auri annis ſingulis Romano Pontifici perſolvatis. Nos itaque, qui, licèt indigni, beati Petri loco reſidere conſpicimur, tam te quàm filios tuos & ſucceſſores veſtros intra heredes ipſius Apoſtolorum principis ipſo adjuvante ſuſcipimus, ut in ejus benedictione & protectione tam animarum quàm corporum maneatis, per quam ab hoſtium viſibilium & inviſibilium expugnatione defenſi, ad cœleſtia regna pervenire largiente Domino valeatis. Datum Laterani Kalendis Maij.

EVGENII III. EPISTOLA ad Petrum Regenſem & Bertrandum Forojulienſem Epiſcopos.

An. 1145. EVgenius Epiſcopus ſervus ſervorum Dei venerabilibus fratribus P. Regenſi & B. Forojulienſi Epiſcopis ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Bariolenſis Eccleſia beati Petri juris exiſtit, & ad ejus proprietatem & defenſionem ſpecialiter pertinet. Vnde nobis eſt injuncta neceſſitas ipſam & alias ſibi pertinentes diligere & fovere, & nullam eis injuriam vel moleſtiam irrogare. Quocirca per apoſtolica vobis ſcripta mandamus atque præcipimus quatenus nullas novas exactiones, neque receptiones, vel paſtus, vel alia inconſueta in Eccleſiis quas in veſtris epiſcopatibus poſſidet imponatis, nec ab eorum Preſbyteris exigatis; ſed eas in ea libertate liberè dimittatis in qua prædeceſſorum veſtrorum Augerij videlicet & Berengarij temporibus extitiſſe noſcuntur. Preſbyteros autem ſive Clericos vobis ſubditos, qui excommunicatos in cimiterio ſcienter ſepeliunt, tamdiu à ſuſceptis ordinibus ſuſpendimus donec de tam gravi præſumptione ſatisfacturi noſtro ſe conſpectui repræſentent. Vos autem tamen noſtram ſuſpenſionem eis annuncietis, & obſervari firmiter faciatis. Datum Viterbij v.i. Kal. Novembris.

BVLLA ADRIANI IV. PAPÆ qua confirmat ordinationem factam de Eccleſiis ſanctæ Genovefæ, ſalvis jure & rationabilibus conſuetudinibus quas Epiſcopus Pariſienſis habebat in eiſdem.

ADrianus Epiſcopus ſervorum Dei venerabili fratri Theobaldo Pariſienſi Epiſcopo ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Quòd Eccleſias beatæ Genovefæ prædeceſſor noſter felicis memoriæ Papa Eugenius per regulares Canonicos ordinari præcepit, ſicut ex litteris ejus agnovimus, non ad hoc fecit, neque id intellexit, ut tu vel ſucceſſores tui aliquid de jure tuo, quod in eiſdem Eccleſiis habuiſſe dinoſceris, deberes amittere, aut juſtitiam Eccleſiæ tuæ auferri crederet vel minui, ſed ut ipſæ Eccleſiæ potiùs ab honeſtis & religioſis viris quàm à laſcivis & enormiter converſantibus ſervirentur. Nos igitur quod ipſe ſuper hoc ſtatuit auctoritate ſedis apoſtolicæ confirmantes, omnia jura & rationabiles conſuetudines quas in prædictis Eccleſiis prædeceſſores tui hactenus habuiſſe noſcuntur, tibi tuiſque ſucceſſoribus ſine ulla diminutione volumus conſervari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ confirmationis infringere vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus ſe noverit incurſurum. Datum Romæ apud ſanctum Petrun XVII. Kalendas Ianuarij. An. 1155.

EIVSDEM ADRIANI epiſtola ad Berengarium Archiepiſcopum Narbonenſem, Artaldum Epiſcopum Helenenſem, & Barones per Helenenſem epiſcopatum conſtitutos, adversùs Gaufredum Comitem Rúſcinonenſem.

Circa an. 1156. ADrianus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei venerabilibus fratribus Berengario Narbonenſi Archiepiſcopo & apoſtolicæ ſedis Legato, & Artaldo Helenenſi Epiſcopo, & univerſis Baronibus per Helenenſem epiſcopatum conſtitutis, ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Quæ à prædeceſſoribus noſtris rationabiliter ſunt ſtatuta, nullius temeritate volumus perturbari, ſed inconvulſa ea mandamus & illæſa ab omnibus obſervari. Prædeceſſor autem noſter felicis memoriæ Papa Eugenius Comitem Gaufredum & eam quam tenet adulteram excommunicationis vinculo innodavit, pro eo videlicet quód legitima uxore dimiſſa, non eſt veritus adulteram ſibi matrimonio copulare. Et quia, ut nobis dicitur, pertinaciter adhuc in ſua iniquitate perdurat, eandem ſententiam ratam habentes, mandamus eam ab omnibus inviolabiliter obſervari, ſtatuentes ut eidem Comiti nunquam ſit liberum, legi-
31. q. 1. c. 3. *Illud verò.* tima etiam uxore defuncta, eam ſibi matrimonio copulare quam non eſt dubium manifeſto adulterio polluiſſe. Filios autem quos ex adultera in adulterio procreavit, qui ſpurij à jure cenſentur, decernimus perpetuò paterna hereditate carere; nec eis liceat ullo tempore aliquid hereditatis ipſius Comitis jure ſucceſſionis petere vel habere. Si veró ab eis hoc fuerit aliquando attentatum, excommunicationis vinculo ſe noverint innodandos.

LITTERÆ

LITTERÆ ERMENGAVDI Comitis Vrgellenſis, quibus abdicat conſuetudinem, quam ab anteceſſoribus ſuis habebat, capiendi bona mobilia & immobilia Epiſcoporum Vrgellenſium defunctorum.

IN nomine omnipotentis Patris & incarnati Verbi filij ejus & ab utroque procedentis Spiritus ſancti. Pateat cunctis præſentibus atque futuris qualiter ego Ermengaudus Dei diſpoſitione Comes Vrgelli pro remedio animæ meæ omniumque parentum meorum dimitto atque evacuo & ſine aliquo retentu penitùs perſolvo Domino Deo & almæ genitrici ejus Mariæ ſedis Vrgelli horribilem illam & malè conſuetam rapinam quam poſt deceſſum Epiſcoporum ſedis Vrgelli injuſtè exercere conſueverant prædeceſſores mei in omni honore epiſcopali; tali ſcilicet modo, quòd ego nec aliquis Comes poſt me non habeamus licentiam nec poteſtatem ex hac hora in antea diripiendi ſive invadendi bona Vrgellenſium Epiſcoporum mobilia ſive immobilia, quandocunque vel ubicunque prædictæ ſedis Pontifices moriantur; ſed poſt obitum eorum ſalva & libera atque quieta remaneant omnia ſua præfatæ Eccleſiæ almæ genitricis Dei Mariæ ſedis Vrgelli ſine aliqua inquietatione Vrgellenſium Comitum vel hominum ſuorum. Veruntamen quia poſt deceſſum Epiſcoporum epiſcopalia caſtra ſive villa prædictæ ſedis pro ſecuritate & defenſione honoris beatæ Mariæ uſque ad diem futuræ electionis in manu Vrgellenſium Comitum permanere conſueverunt, nihil ibi Comes Vrgellenſis vel homines ſui accipiant niſi ea tantùm quæ ad cuſtodienda prædicta caſtra bona fide ſine Anno 1162.

malo ingenio ſecundùm prouidentiam Canonicorum prædictæ ſedis ſufficienti modo neceſſaria fuerint. Prædicta autem caſtra quæ in manu Comitis poſt obitum Epiſcoporum cuſtodienda permanere ſolita ſunt, hæc ſunt, caſtrum Sauaugiæ, & caſtrum de Giſſona, & caſtrum de Torrefracta, & villa ſedis, & caſtrum de Montferrer. Ex ipſa verò die qua præfata caſtra in manu Comitis eſſe incipient, de redditibus & cenſibus & explectis quæ de ipſis caſtris exierint, prænominata caſtra cuſtodiantur. Dono etiam ad operam beatæ Mariæ centum morabetinos per unumquemque annum de ipſa mea paria de Hiſpania, quandiu ipſa paria perdurabit. Si interim de ipſis Clericis prædictæ ſedis quiſquam fortè obierit, res ipſius defuncti ſecuræ ſemper permaneant ſine direptione vel diminutione, quam ei Comes vel homines ſui aliquo modò facere non præſumant. Inſuper & ob remiſſionem peccatorum meorum meorumque parentum omnia quæ juris beatæ Mariæ eſſe noſcuntur, eidem matri meæ Vrgellenſi Eccleſiæ in perpetuum habenda concedo, laudo, atque confirmo. Si quis contra hanc chartam ad diſrumpendum, non valeat vindicare quod requirit, ſed in quadruplum Eccleſiæ beatæ Mariæ componat, & poſtea ſcriptura præſens firma & ſtabilis permaneat omni tempore. Acta charta ſecundo Idus Ianuarij anno dominicæ incarnationis milleſimo centeſimo ſexageſimo ſecundo.

EPISTOLÆ DVÆ ALEXANDRI III. Papæ pro Guinardo Comite Ruſcinonenſi.

ALexander Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilecto filio nobili viro G. Comiti de Roſſilione ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Nobiles & illuſtres perſonæ quanto ſe beato Petro & nobis majori devotione ſubjiciunt, tanto eas Romana Eccleſia arctiori conſuevit caritate diligere & in juſtitiis & honoribus ſuis propenſiùs confovere. Eapropter tuæ devotionis obtentu, & dilecti filij nobilis viri Trencavel avunculi tui precibus inclinati, terram quæ te hereditario jure contingit, nulla tibi quæſtione ab adultera vel ejus filio facta, tibi auctoritate apoſtolica confirmamus & præſentis ſcripti patrocinio communimus, ſtatuentes ût nulli unquam viro vel feminæ liceat tibi paternam hereditatem contra juſtitiam auferre vel illicitè perturbare. Si quis autem hoc temerè attentare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus ſe noverit incurſurum. Datum apud Montempeſſulanum XIV. Kal. Septembris. Anno 1165.

ALIA.

ALexander Epiſcopus ſervus ſervorum Dei venerabilibus fratribus Pontio Narbonenſi & Hug. Tarraconenſi Archiepiſcopis, Helenenſi quoque & Gerundenſi Epiſcopis, ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Suggeſtum nobis eſt & certa quaſi relatione monſtratum quòd pater nobilis viri G. Comitis de Roſſilione, legitima uxore dimiſſa, ſibi

aliam per adulterium copulavit. Vnde tam ipſe quàm ejus adultera anathematis meruerunt vinculis innodari; &, ſicut credimus, anteceſſor noſter bonæ memoriæ Eugenius Papa prohibuit ne filij qui ex adultera ſuſciperentur, in paternam ſuccederent hereditatem. Ceterùm quoniam ſecundùm legum ſtatuta filius eſt quem legitimæ nuptiæ demonſtrant, nec filius ſed ſpurius dicitur qui de adùlterio naſcitur, fraternitati veſtræ per apoſtolica ſcripta mandamus quatinus ne illi jure ſucceſſionis vel adultera aliquid de ſupraſcripta hereditate ratione donationis propter nuptias ſibi vindicent, diſtrictiùs prohibeatis, & hoc fieri nullatenus permittatis, & ſi quis eidem G. ſuper hoc injuriam vel moleſtiam inferre præſumpſerit, cùm ad vos inde querela pervenerit, debitam de eo & plenam juſtitiam faciatis. Datum apud Montempeſſulanum XIV. Kal. Septembris.

HENRICI ARCHIEPISCOPI Remenſis epiſtola increpatoria ad Cardinales Romanæ Eccleſiæ in cauſa Drogonis Cancellarij Noviomenſis.

Anno 1170. REverendis in Chriſto Patribus Epiſcopis & Cardinalibus ſanctæ Romanæ Eccleſiæ filiis Henricus Remorum dictus Archiepiſcopus ſalutem & reverentiam. Non ſine admiratione multa & animi concuſſione recenſeo quòd apud vos nec gratiam meretur obſequium, nec amor viciſſitudinem, nec humilitas adjumentum. Si vos in ſummo rerum cardine divina miſeratio collocavit, non ſibi contraria ſed voluntati ſuæ ſimilia quærit à ſuis profeſſoribus exerceri. Ipſe qui dicit, *Ego diligentes me diligo*, à

ſervo ſuo dictum recipit: *Tu autem Domine ſabaoth omnia cum tranquillitate judicas, & cum magna reverentia diſponis nos.* Si veſtræ condeſcendit abjectioni divina dignatio, ſi dilectionis, tranquillitatis, & reverentiæ munus æterna majeſtas exhibet hominum ſervituti, quid homo debet reſerare homini, qui non utique ſervus ſed conſervus eſt ſub imperio conditoris? Adorari ſe prohibet angelus ab Apoſtolo; nec attendit conditionem carnis, ſed ſuperiùs dominantis arbitrium; nec honorem ſuſcipiens Apoſtolus tumeſcit, nec erubeſcit angelus hominem revereri, qui genus humanum noverat Domini ſui ſanguine reparatum. Locum ejus tenetis. Vices agere debetis, & figuram ſimilitudinis imitari. Si vobis, non neceſſitatis articulo, ſed divinæ vocis imperio ſubſervimus, num debemus gratiam promereri? Cultoribus ſuis refert Deus gratiam pro gratia, & dilectores ſuos multiplici ſuffragio conſolatur. Nos pro ſervitio reportamus offenſam, pro beneficiis jurgia, diſſenſiones pro pace, pro dilectione moleſtiam. Quod fovemus opprimitis, quod adverſamur aſſumitis. Et ſic in vacuum cedit noſtra devotio, quam vobis conſtanter tempore neceſſitatis exhibuimus, non verbo, neque lingua, ſed opere & veritate. Dat omnibus affluenter divina bonitas, & nulli improperat. Nec nos obſequia noſtra vobis ad improperium replicamus; ſed de fructu operum noſtrorum volumus juſta viciſſitudine ſatiari. Sat eſt dictum ſapientibus. Quicquid enorme eſt complanat ſecura correctio. Agite igitur quod debetis. Et ſi quid ſumus in oculis veſtris, ſi quid poſſumus apud vos, ſi quid de vobis bene meruimus, ſentiat veſtræ dilectionis efficaciam dilectus & familiaris noſter Drogo Noviomenſis Cancellarius, quem Dominus Papa, ſicut placuit, non, ſicut credimus, ut decuit, duro ſententiæ ſuæ deſtituere videtur elogio;

cujus moleſtia nos non immeritò tangit, & angit erubeſcentia quam ſine præjacenti culpa creditur ſuſtinere.

EIVSDEM EPISTOLA AD Alexandrum III. de eodem argumento.

REverendo in Chriſto patri & Domino Alexandro Deigratia ſummo Pontifici Henricus Remorum dictus Archiepiſcopus ſalutem & reverentiam. Nullus eſt homini juſtior dolor quàm beneficij ſui perdere diligentiam; nec debitoris animum gravior poteſt incurſare moleſtia quàm cùm pro gratiæ merito titulus reportetur offenſæ. Miror, & mirari ſatis non ſufficit animus meus, quid occaſionis intervenit, quid accedit meriti mei, quid operis intercedit, ut Moyſi manus ſentiam graves, & affectum patris non qualem metui repræſentet effectus. Quod enim fovere deſidero veſtra decolorat auctoritas; & quibus de rigore juſtitiæ adverſor, veſtra benevolentia ſublevat in profectum. Audiunt inimici mei & veſtri opus veſtrum & rancorem meum; & lætantur quoniam vos feciſtis. Non eſt affectus filialis apud animum patris occultare quod doleat, ſed de planta triſtitiæ fructum quærere gaudiorum. Duo feciſtis opera quæ miror, nec minùs vicem veſtram quàm meam doleo in illis. Inutilitatem, ne dicam graviùs, Atrebatenſis illius promovetis in publicum. in quo & Eccleſia illa turbatur, confunditur juſtitiæ rigor, Eccleſiæ prædia diſſipantur. Noviomenſis Eccleſiæ Cancellarium, virum, ut credo, honeſtatis & religionis amatorem, & meum familiarem, non citatum, non auditum, non convictum canonicè, nec de propria confeſſione reum, à gradu ſuo, ſicut accepi, removere intenditis; cui

plurimùm apud vos ſancti Pontificis meritum & conſtitutio debuit ſuffragari, qui tantum in eo fidei ſpeique repoſuit ut ei cum perſonatu curam animarum ſine ſcrupulo conſcientiæ commendaret. In quo ſtupor apprehendit omnes, & aures tinniunt audientium, cùm tam diverſa meritorum reportent ſtipendia inutilitas auxilium & religio dejectionem. Eſt aliud præterea quo graviùs uritur & urgetur animus meus, quòd non ſereno vultu ſcripta mea recipitis, nec apud vos finem ſortiuntur acceptum. De regularibus autem Clericis cùm teneat communis uſus Eccleſiæ ut Archidiaconi vices agant in epiſcopatibus, vel parrochiales curas obtineant, de prædicto fratre noſtro Noviomenſi Cancellario non ſine gravi cordis ſcrupulo ſuſtineo quòd eum ſic arbitrij veſtri ſententia debeat prædamnare; maximè cùm preces meas pro eo ſuſceperitis, & commendationem dignam gratia ſine gratia remitti non meruerim. Hoc præterea vobis adnuntio, quicquid alij dixerint, quòd in ejus promotione & communis conſenſus Canonicorum affuit, & nullam audivi ſonuiſſe contradictionem.

Vide Bullam Alexandri III. apud Iacobū le Vaſſeur in Annalibus Eccleſiæ Noviom. pag. 897.

ALEXANDRI III. PAPÆ epiſtola ad Henricum Archiepiſcopum Remenſem, qua ſuperioribus litteris reſpondet.

An. 1170.

ALexander Epiſcopus ſervus ſervorum Dei venerabili fratri Henrico Remenſi Archiepiſcopo ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Cùm ſignificaſſes nobis quòd nec litteras nec nuntios tuos benigniori oculo reſpiceremus, nec preces tuas ſuper negotio Atrebatenſis Epiſcopi vellemus admittere, ſatis mirati ſumus qua de cauſa turbatio iſta in animo tuo provenerit, & quibus argumentis gra-

tiam & dilectionem noſtram circa te refriguiſſe conicere potuiſti. Non enim ita immemores ſumus magnificæ devotionis & utiliſſimi obſequij quod nobis & Eccleſiæ Romanæ in neceſſitatis articulo prompto animo impendiſti ut non te ſicut cariſſimum fratrem noſtrum & firmiſſimam columnam Eccleſiæ ſinceriſſimo diligamus caritatis affectu, & tam nuntios quàm litteras tuas liberali ſemper animo videamus, & gratanter pro te velimus efficere quicquid cum Deo & juſtitia & honeſtate noſtra poſſimus & pro aliquo fratrum noſtrorum eſſemus facturi; nec recolimus nos unquam tuis precibus obviaſſe, quas ſalva forma juſtitiæ & honeſtate noſtra potuimus exaudire. Immo plerunque præter officij noſtri debitum tuæ curavimus fraternitati deferre & ſatisfacere voluntati. Quapropter hæc in animum tuum non deſcendant; ſed omnem hujuſmodi ſollicitudinem & anxietatem deponas. Et ſi quando petitionibus tuis non ad votum annuimus, non voluntati noſtræ, ſed potiùs meritis negotiorum aſcribas. Deſiderium namque, ſicut diximus, & voluntatem habemus ea quæ cordi ſunt tibi gratanti animo exequi & votis tuis, in quibus expedit, benignum ſemper & promptum favorem præbere. Tu verò, ſicut vir diſcretus & prudens, in omnibus agendis tuis cautè & providè ambules, ſuffraganeos Eccleſiæ tuæ benignè & manſuetè pertractes, & de Eccleſiis beati Petri propriis, quæ in tua provincia conſtitutæ ſunt, non tamquam de tuis diſponas, ſed eas in ſua libertate relinquas. De cetero ſuper negotio dilectæ in Chriſto filiæ noſtræ nobilis mulieris Conſtantiæ ſororis tuæ uxoris Comitis Toloſanenſis venerabilibus fratribus noſtris Sueſſionenſi, Ambianenſi, & Laudunenſi Epiſcopis conſideratione fraternitatis tuæ efficaciter ſcripſimus prout novimus expedire. Verùm quia, ſicut accepimus, in inſtrumento dotalitij

ſui teſtes conſcripti ſunt, ipſos auctoritate noſtra & tua moneas & inducas ut amore juſtitiæ teſtimonium perhibeant veritati. Sicut enim periculoſum eſt iniquum falſumve proferre, ita quoque bonum eſt veritati teſtimonium perhibere. Ad hæc, dilectum filium noſtrum magiſtrum Paganum tibi devotum admodum & fidelem providentiæ tuæ propenſiùs commendamus, rogantes ut ei benefacias & habeas multipliciter commendatum, quem ſcis pro ſuo negotio tanto tempore apud nos moram feciſſe. Negotium enim pro quo eum miſiſti citò ſatis & compendioſè expedivimus. Datum Beneventi VI. Kal. Septembris.

EIVSDEM ALEXANDRI epiſtola ad Decanum & Capitulum Eccleſiæ Pariſienſis, de reſidentia Canonicorum forinſecorum.

ALexander Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilectis filiis B. Decano & Capitulo Pariſienſi ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Ea quæ ad incrementum Eccleſiarum & venuſtatis ſpectant decorem, juxta officij noſtri debitum ſtudioſiùs proſequi volumus, & iis promptam curam & diligentiam adhibere optamus quæ ad veſtrum & Eccleſiæ veſtræ cognoſcimus pertinere profectum. Ex litteris autem quas nobis devotio veſtra tranſmiſit evidenter accepimus quòd quia quidam veſtrum alienis inſiſtentes negotiis, raro Eccleſiæ veſtræ ſui præſentiam exhibebant, & ceteri eandem licentiam abſentandi ſe velint habere, communi conſilio illos Canonicorum veſtrorum forinſecos ordinaſtis qui per medietatem anni in Eccleſiæ veſtræ ſervitio aſſidui non fuerint, An. 1170.

ita tamen quòd circa quatuor marcas argenti de præbenda ſua annuatim recipiant, eis exceptis qui in ſervitio noſtro vel Regis Francorum permanſerint, & hoc ſub anathematis interpoſitione firmaſtis. Unde nos paci, quieti, & utilitati veſtræ, ſicut diximus, paterna meditatione providere volentes, præſcriptam inſtitutionem, ſicut à majori & ſaniori parte Capituli facta eſt, ratam & firmam habemus, & ne quorumlibet valeat præſumptione mutari, eam auctoritate apoſtolica confirmamus & præſentis ſcripti patrocinio communimus; ſtatuentes ut nulli omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ confirmationis infringere vel ei aliquatenus contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus ſe noverit incurſurum. Datum Tuſculani 11. Idus Decembris.

NICOLAI MONACHI Clarevallenſis epiſtola ad Henricum Comitem Campaniæ.

Circa an. 1170.

SEreniſſimo Principi & cariſſimo Domino ſuo Henrico Comiti Trecenſi frater Nicolaus vita peccator, habitu monachus, à ſalute ſalutem. Philoſophus dicit: *Ego tunc humanarum rerum ſtatum arbitror eſſe felicem cùm aut Philoſophos principari aut Principes philoſophari contigerit.* Viva ſententia, nec modò hominis ore formata, ſed Dei. Quid eſt enim homo ſine litteris niſi ſepulcrum animæ rationalis viventis & ſepultæ? Litteræ viæ ſunt ad honeſtatem, & honeſtas fructus eſt litterarum. Et licèt ſenſus litteras non litteræ ſenſum inveniant, ornat tamen & ordinat inventio inventorem, tamquam de

pulcro patre pulcrior filius eluceſcens. Vetus enim proverbium eſt, & ore veterum celebrata ſententia: Quantum à beluis homines, tantum diſtant à laicis litterati. Hæ primùm à Deo inventæ & ſcriptæ digito pro ſingulari munere datæ ſunt & commendatæ mortalibus. Per has præſens eſt quod præteritum fuit. Hæ quicquid uſquam vel unquam geſtum eſt recolligunt in ſe ipſis. Ad quid tamen eas effero niſi ut te efferam, cui datum eſt in Philoſopho Principem, in Principe Philoſophum retinere? Proinde felicia dixerim tempora noſtra, quæ tuo principatu principaliter ſunt inſignita, per quem ditantur Clerici, dotantur Eccleſiæ pariter & ornantur. Non invideant milites, quia & illis morem geris. Non tamen unus ſed tamquam unicus inter Principes terræ; largiſſima manus tua, & cui non ſit ſimilis in filiis hominum, de poſſeſſionibus ſuis & pauperibus diffundit & divitibus, ut dives adſtringatur fortiùs & pauper meliùs ſuſtentetur. Porrò pecuniam ſicut paleam reputas, quæ ferè indifferenter ſpargitur & univerſis. Nihil tibi & illi; quæ cùm ad te venerit, non abſcondentem invenit, ſed fundentem. Plerunque & antequam veniat collata eſt & collocata, ut ſe libentiùs emitti judicet quam admitti. Miror tamen quomodo ſufficiat & non deficiat dextera tua, niſi quòd ſcriptum eſt: Difficile eſt ut divitem animum poſſibilitas deſerat, & abundantia ſequatur hominem mente mendicum. Sic inter litteratorium & equeſtrem ordinem reſidens utrumque magnificas, magnificus & munificus ad utrumque. Non eſt inventus ſimilis tibi in hac dote naturæ, ſicut præſentes narrant, narrabunt poſteri, & nati natorum & qui naſcentur ab illis. Dedit autem tibi ad hoc Dominus intellectum & linguam eruditam, ut tantæ nobilitatis ſanguis & eloquio & ingenio præfulgeret. Nec hoc dico quaſi adulatorio ſermone velim illu-

ſtrare rerum tuarum ſplendorem, ſed ut te incitem & invitem ad opus ſanctum dignum benedictione. Noſti enim nihil eſſe verius verbo veritatis, quæ dicit. Omni petenti te tribue. & : Beatius eſt dare quàm accipere. Noſti etiam quia nihil quæro à te niſi te & gratiam tuam, & quia nec importunus unquam volui eſſe nec ingratus. Et quid? Ab ineunte ætate mea placui magnis & ſummis Principibus hujus mundi. Sed tibi ſingulariter ex dominio naturæ debeo quicquid ſum, & ex officio amicitiæ quicquid poſſum. Dicit autem ſapiens: Principibus placuiſſe viris non ultima laus eſt. Si Principibus, quanto magis illi Principi qui jure primatus omnes in me Principes antecedit? Et quia novi excellentiam tuam ſtudiis liberalibus, præſertim eloquentiæ, omni opere operam dare, mitto ſublimitati tuæ quaſdam epiſtolas quas Dominum Papam & Cancellarium alioſque perſonatos viros intra hoc biennium memini aliquanto ſtudioſiùs dedicaſſe; ut ſcias quia ſi plus haberem, plus mitterem; ſicut de peccatrice muliere virginis filius proteſtatur: Quod habuit & fecit. Non quòd in me vel ex me aliquid ſentiam quod debeat approbari. ſed quia ſic afficior erga nobilitatem tuam ut ineptias meas apud te plus retegere quàm tegere velim. Parce etiam affectui, qui juxta philoſophiam nec Regibus obtemperat, & cui leges imperare non poſſunt. Rex Regum & Dominus dominantium ſic te dominari concedat in dominatione terrena ut non priveris æterna, cùm ſurrexerit Dominus percutere virga oris ſui, & reddet unicuique juxta opera ſua.

EIVSDEM EPISTOLA ad Vuillelmum Archiepiſcopum Remenſem.

SVo Domino Remenſi Archiepiſcopo apoſtolicæ ſedis Legato Nicolaus ſuus quod ſuus. Confiteor tibi, Pater, quia peccavi in cœlum & coram te. Iam non ſum dignus vocari filius tuus, niſi tua dignatio reducat indignum. Indignus eſt enim qui beneficium non advertit, ſed avertit faciem ſuam à benefactore ſuo, indignus pariter & ingratus. Ingratitudo ventus urens, ſiccans miſericordiæ fontem, abſorbens flumina gratiarum. Talis ego, & talia quæ paravi. Tuille Remenſis cujus remigio navis Gallicanæ Eccleſiæ procelloſiſſima loca ſecura perſulcat. Recepiſti me infra ſacrarium tuæ familiaritatis; quæ ad recipiendum rara eſt, ad retinendum conſtantiſſima. Non facilè ſe indulget niſi cui ſe noverit indulgendum. & hoc moroſiori deliberatione. Scriptum eſt enim: Semper eſt nobilis familiaritas pernicioſa, & poſt longam deliberationem & turpis. Dum autem quis receptus fuerit, non eſt deceptus, factus acceptus illi apud quem in hac parte non eſt tranſmutatio nec viciſſitudinis obumbratio. Non habet apud te ſuſurro locum; detractor non apparet, ſciens quia ſubitò adſpici ſit deprehendi. Rex qui amat verba ſuſurri, ait ſapiens, omnes miniſtros habet impios. Nemo tibi miniſtrat in miniſterio iſto, cùm præclari & magni viri his diebus credulitatis vitio faſcinentur, non attendentes aut non curantes quod ſcriptum eſt: Qui citò credit, levis eſt corde. A tanto & tali tantillus & talis & taliter ſuſceptus ſum ut me mihi ſurriperet in benedictionibus ſuis. Ego autem quid feci? Multi dies evoluti ſunt quòd nec vidi eum nec ſcripſi ei, cùm & muta caritas repræſentet ſpe-

Circa an. 1170.

ciem non amantis, & conſpectûs habeat aliquid vivæ voluptatis quam mortui apices nequeunt experiri. Excuſabo me de difficultate itineris, de longinquitate regionis, quæ eſt inter Remenſem urbem & Arremarenſem Eccleſiam. Sed iter breve eſt & via plana, & plena in circuitu multitudine amicorum meorum. Dicam quia negotioſus fui, ut quatuor dierum ſpatio me ipſum mihi ipſi furari non poſſem. Nimirum homo magnus occupatus eſt in magnis. Sed quis hoc dixerit? Apud profectò inſtrumentum formica plauſtrum trahens. Adiciam quia licentiam veniendi habere non potui, cùm vadam & veniam, eam & redeam tota die. Hæc dicerem ſi ita eſſem ſub poteſtate conſtitutus ut mei ipſius poteſtatem habere non poſſem. Sublatum eſt omne patrocinium excuſandi ad excuſandas excuſationes in peccatis. Non eſt niſi ut veniam petam, & accedam ad pedes ejus qui novit parcere ſubjectis & debellare ſuperbos. Quem humilis agnum, ſublimis invenit elephantem, apponet ut complacitior ſit adhuc. Non continebit in ira ſua miſericordias ſuas. Cùm viderit ſervum ſuum, miſerebitur ejus; quoniam multus eſt ad ignoſcendum, cùm ad cognoſcendum peccatum meum ultroneum videat & paratum. Hæc, Domine Pater, locutus ſum ut ſentias, quia etſi tu ita non ſentis, ego tamen ita ſentio in me ipſo. Inter jocunda enim mea, Domine venerabilis, nihil mihi tua dilectione jocundius aut æquè jocundum. Tanto enim de illa lætior ſum quanto & certior ſum quòd non deeſſet mihi in oportunitatibus in tribulatione. Sit beneplacitum ante te ut relitteres mihi quando Remis poſt octavas Paſchæ tuam potero reverentiam invenire, & videam mihi deſideratam faciem tuam.

ACTA CONCORDIÆ INITÆ inter Auſcitanam & Cæſarauguſtanam Eccleſias occaſione Eccleſiæ Alagonenſis.

NOvit Dominus refugium, & in tempore iracundiæ inter .... factus eſt reconciliator. Notum ſit ergo omnibus hominibus quòd Auſcitana Eccleſia frequenti & aſſidua querela Cæſarauguſtanam pulſavit Eccleſiam ſuper Eccleſia de Alagon, quam ex donativo A. illuſtris Regis Aragonenſis & confirmatione venerandæ memoriæ Papæ Innocentij & ſucceſſorum ejus ſe canonicè debere habere fiducialiter aſſerebat. E contrario verò Cæſarauguſtana Eccleſia conſtanter aſſeverabat ſe prædictam poſſidere Eccleſiam ex donativo ejuſdem venerabilis & victorioſi Regit Aragonenſis A. & venerabilis Regis Renimiri & confirmatione ſanctiſſimi Papæ Eugenij & ſucceſſorum ejus. Demum plurimis hinc inde habitis altercationibus, cùm prædicta controverſia debito calculo non poſſet terminari, arbitrio virorum prudentum ſopita eſt altercatio ſupradicta. Siquidem G. Auſcitanæ ſedis venerabilis Archiepiſcopus & ejuſdem Eccleſiæ conventus pari voto & concordi aſſenſu ſe ſuppoſuerunt arbitrio S. reverendi Oſcenſis Epiſcopi & B. venerandi Olorenſis Epiſcopi & magiſtri Richardi Tarrazonenſis Epiſcopi & G. Cæſarauguſtani Archidiaconi & G. Sancij Auſcienſis Archidiaconi & B. viri religioſi Generenſis monachi. Iſti autem viri religioſi prædicti pariter arbitrati ſunt, habito utriuſque partis aſſenſu, quòd facta permutatione in compenſatione Eccleſiæ de Alagon haberet Auſcitana Eccleſia à Cæſarauguſtana Eccleſiam de Pedrola & Eccleſiam Anno 1182.

de Azoec cum omnibus decimis, terminis, & pertinentiis ſuis in perpetuum poſſidendis, cum omni jure parrochiali, ſalvo jure dioceſiano, videlicet quarta & cæna, obedientia & correctione Clericorum, cura animarum, & vocatione ad ſynodum, conſecratione Eccleſiarum, & confirmatione chriſmandorum, & jure archidiaconali, quæ ſibi retinuit in perpetuum Cæſarauguſtanus Epiſcopus. Ordinante verò divina gratia hæc amicabilis compoſitio unanimiter utrique placuit, & inſtrumentum præſentis tranſactionis alphabeto diviſum fieri mandavit, & à Metropolitano Tarragonenſi & à Domino Papa confirmari rogavit. Ego G. Auſcitanus Archiepiſcopus voluntate & aſſenſu totius Capituli Auſcitani renuntio per me & ſucceſſores meos univerſo juri quod Auſcitana Eccleſia cujuſcunque donativo vel confirmatione habebat vel habere videbatur in Eccleſia de Alagon, & in commutatione ſecundùm arbitrium prædictum ſuſcipio Eccleſias de Pedrola & Azoec cum omnibus terminis & pertinentiis ſuis, & hoc tranſactionis inſtrumentum ſigno meo confirmo. Et ego P. Cæſarauguſtanus Epiſcopus voluntate & aſſenſu Cæſarauguſtani Capituli propter hanc renuntiationem & pacem inter noſtram & veſtram Eccleſiam ſectandam dono Auſcitanæ Eccleſiæ & vobis G. Archiepiſcopo & ſucceſſoribus veſtris & in perpetuum habendas trado per me & ſucceſſores meos Eccleſias de Pedrola & Azoec cum omnibus decimis, terminis, & pertinentiis ſuis, ſalvo, ut ſuprà dictum eſt, jure dioceſiano & archidiaconali, & hoc tranſactionis inſtrumentum ſigno meo confirmo. Factum eſt hoc anno ab incarnatione Domini MCLXXXII. & æra MCCXX. in menſe Novembri, VII. Kal. Decembris, in Iacha, regnante Rege Ildefonſo in Aragonia & in Barchinona & in Provincia, & Domino Berengario Archiepiſcopo

copo in Tarracona, Epiſcopo S. in Oſcha, Epiſcopo P. in Cæſarauguſta. Petrus Dei gratia Cæſaraugustanus Epiſcopus ſubſcripſi. Berengarius Dei gratia Tarraconenſis Archiepiſcopus. Ego Geraldus Auſcitanus Archiepiſcopus hoc tranſactionis inſtrumentum ſigno meo confirmo & propria manu corroboro. Ego G. Auſcitanus Archidiaconus ſubſcribo, & hoc ſignum facio. Ego Petrus Prior &c. & hoc ſignum facio. Ego Stephanus Oſcenſis Epiſcopus ſubſcribo, & hoc ſignum facio. Ego Bernardus Olorenſis Epiſcopus ſubſcribo, & hoc ſignum facio &c. Ego Raimundus hanc cartam ſcripſi, & hoc ſignum facio.

CÆLESTINI III. PAPÆ epiſtola ad Capitulum Narbonenſe, qua confirmat tranſlationem Berengarij Epiſcopi Ilerdenſis ad metropolim Narbonenſem.

CÆleſtinus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilectis filiis Capitulo Narbonenſi ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Quòd Epiſcoporum mutationes utilitatis vel neceſſitatis cauſa poſſint auctoritate apoſtolica licitè fieri tam canonum ſtatuta quàm antiqua ſanctorum patrum exempla manifeſtiùs proteſtantur. Etenim beatus Petrus, magiſter noſter & princeps, de Antiochia Romam tranſlatus eſt, ut ibi magis proficeret. Euſebius quoque Alexandriam, Felix Epheſum pro eadem cauſa fuit hujus almæ ſedis auctoritate tranſlatus. Hac itaque ratione conſiderationis & aliarum plurium mutationum exemplis inducti, nimirum reſpicientes ad utilitatem Narbonenſis Eccleſiæ & neceſſitatem temporis, quo in veſtris partibus hæreſum & ſectarum

Anno 1191. Vide Innoc. III. lib. 10. epiſt. 68.

ſtudia diverſa guerrarumque conflictus ſolito amplius invaluiſſe dicuntur, inſpecta etiam idoneitate perſonæ in quam laudabiliter conveniſtis, licèt ab initio contradictores aliqui obſtitiſſent, de communi tamen fratrum conſilio electionem quam de venerabili fratre noſtro Berengario Epiſcopo Ilerdenſi feciſtis ratam habemus, & auctoritate apoſtolica confirmantes; ipſum vobis concedimus in paſtorem. Mandamus itaque vobis atque præcipimus quatenus deinceps ei debitum honorem & obedientiam tamquam ſpirituali patri veſtro appellatione remota tam hilariter quàm humiliter impendatis, & ita erga eum vos exhibere curetis ut & ipſe, ſicut pater ſollicitus, de regimine veſtro debeat commendari, & vos tanquam devotos filios de obedientia eidem exhibita digna laudum prædicatio proſequatur. Credimus ſiquidem & ſperamus quòd qui in abbatia & epiſcopatu ſe geſſit utiliter & honeſtè, in archiepiſcopatu opitulante Domino ea poterit operari quæ & in temporalibus Eccleſiæ veſtræ proficient & in ſpiritualibus correctionem atque meliorationem divina cooperante virtute præſtabunt. Datum Romæ apud ſanctum Petrum XI. Kalendas Auguſti, pontificatus noſtri anno primo.

EPISTOLA I. EPISCOPI Lydienſis ad magiſtrum Michaëlem Decanum Eccleſiæ Pariſienſis & electum Patriarcham Hieroſolymitanum.

An. 1194. DOmino & amico ſuo cariſſimo Dei gratia Hieroſolymitanæ ſedis electo venerabili Pariſienſi Decano magiſtro Michaëli I. ejuſdem permiſſione Lyddenſis Eccleſiæ miniſter humilis in Spiritu ſan-

ctorecta ſapere & de ejus ſemper conſolatione gaudere. Vt verbis utamur beati Hieronymi, ſtultum eſt docere quod noverit ille quem doceas. Veruntamen familiare eſt ſapienti tolerare neſcientem. Confidentiùs & ſecuriùs vobis ſcribimus quò ſermonem nos habere cum ſapiente & diſcreto minimè ambigimus. Suſtinete igitur modicum quid inſipientiæ noſtræ; ſed & ſupportate nos. Sic enim decet prudentiam veſtram doctam & inſtructam ab illo qui docet hominem ſcientiam. Bonas, optime Doctor, finivias veſtras & ſtudia veſtra præcordialiter deſiderantes hortamur vos cum Apoſtolo ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Novit ſiquidem diſcretiò veſtra ſcientiæ & intelligentiæ lumine divinitus irradiata quoniam ſecundùm veritatis ſententiam cui plus committitur, plus ab eo exigitur, & quoniam ſervus ſciens voluntatem domini & non faciens digna plagis vapulabit multis. & ſecundùm illud Iacobi: Scienti bonum & non facienti, peccatum eſt illi. & ſecundùm beatum Gregorium: Augentur dona, rationes etiam creſcunt donorum. & ubi majus eſt donum ſcientiæ, ibi majus eſt periculum culpæ. Quanto igitur obligatiorem vos eſſe conſpicitis in reddenda commiſſi vobis talenti ratione, quanto judicem diſtrictiorem ſcitis & auſteriorem in ejuſdem exactione, tanto cautiùs & circumſpectiùs attendere tenemini & videre vocationem qua ſuperna providente clementia & eadem miſericorditer diſponente concorditer orientalis Eccleſia vos vocavit tamquam luminare majus in paſtorem & magiſtrum ſuum, cujus doctrinæ radiis ſedentes in tenebris & umbra mortis illuminentur, & tamquam exemplar virtutum, quo perverſi corrigantur & averſi reformentur. Si enim vocanti vos Domino & dicenti, Amice aſcende ſuperiùs ut luceat lux tua coram hominibus & videant opera tua bona, in auditu auris obedire

volueritis, & ei in via virtutis ſuæ obedire contempſeritis, cùm vobis exemplum dederit ut quemadmodum ipſe fecit ita & vos faciatis, timendum admodum vobis erit ne cum illis de quibus dicitur, Dejeciſti eos dum allevarentur, incipiatis cum rubore noviſſimum locum tenere, & qui hactenus gemina ſcientia efficaciſſimè claruiſtis, morum elegantia & virtutum eminentia laudabiliter enituiſtis, inſtrumenta virtutum vobis à ſuperno largitore collata, ſi eis ad gloriam & honorem ipſius & terræ ſanctæ, quam pro veſtra omniumque ſalute proprio cruore miſericorditer conſecravit, exaltatione uti neglexeritis, vobis tamquam ingrato ſubtrahantur, & à peregrè profecto in exactione lucri duro & auſtero, cùm in plenilunio rationem cum ſervis poſiturus redierit, vobis tamquam ſervo inutili, pigro, & laborem pro ipſo ſubire nolenti dicatur: Auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet. Et tunc erit vobis confuſio, dedecus, & ignominia coram ſimul diſcumbentibus. Dum igitur, optime Doctor, tempus habetis, bonum ad omnes operari non deſiſtatis, maximè autem ad eos qui vos inſpirante Deo, tamquam oves errantes non habentes paſcua, tam ardenter & affectuosè, expetunt habere in paſtorem & Epiſcopum animarum ſuarum: quorum deſideriis & petitionibus deeſſe, quibus auxilium & conſilium in hac neceſſitate ſubtrahere, illius eſt offenſam incurrere qui cùm in forma Dei eſſet, propter nos & propter noſtram ſalutem ſemetipſum exinanivit formam ſervi accipiens, egenus & pauper effectus adeo ut non haberet ubi caput reclinaret, cùm vulpes foveas haberent & volucres cœli nidos. Videat itaque, vates egregie, diſcretio veſtra quàm periculoſum, quàm juri ſit contrarium, quàm indecens, quàm indignum, in terra illa paupertatem pro illo vereri ſuſtinere in qua dives in omnibus dominus majeſtatis

& conditor univerſitatis, in cujus ditione cuncta ſunt poſita, pro nobis egere dignatus eſt & mendicare, in qua venit non miniſtrari ſed miniſtrare & animam ſuam redemptionem dare pro multis, in qua. cauſa noſtræ reparationis tot indigna pertulit, opprobrium hominum & abjectio plebis factus, & ad ultimum morte turpiſſima condemnatus. Chriſto igitur pro nobis in carne paſſo, pro nobis in cruce clavis confixo, Doctor amandiſſime, compatiamur: quoniam ſi compatimur, & conregnabimus. Valete, & nolite omni ſpiritui credere; ſed probate ſpiritus ſi ex Deo ſunt. Quid autem ſuper his animi geratis, veſtrarum occurſu litterarum deſideramus & inſtanter petimus edoceri.

Chronicon Alberici ad annum 1194. *Magiſter Michael Decanus Pariſienſis, vir theologus & religioſus, in Patriarcham Hieroſolymorum eſt electus; ſed antequam illuc iter arriperet, factus eſt Senonenſis Archiepiſcopus.*

LITTERÆ CAPITVLI Remenſis ad Abbatem Claravallenſem, qui eſt in Epiſcopum electus.

BOnorum omnium elargitor, qui fidelium actus in ſuæ beneplacito voluntatis diſponit, actiones & voluntates noſtras ita reddidit uniformes quòd poſt felicis memoriæ Vvillelmi Archiepiſcopi Remenſis vos in patrem elegimus & paſtorem. Vnde gaudet Eccleſia, ſereniſſimus Rex Francorum plurimùm conlætatur, & plebs univerſa congaudet, quòd Claravallenſis Abbas obtinet ſedem Remenſem, qui virtutum claritudine metropolitanam faciet Eccle- An. 1204.

ſiam refulgere. Veſtram igitur ſanctitatem confidentiùs exoramus quatenus electionem recipere dignemini, nobis terminum aliquem præfigentes in quo pro nobis venire honorabiliter debeamus.

Reſponſiva electi electioni renuntiantis.

Licèt fueritis in eligendo concordes, in electionis tamen ſerie oberraſtis, cùm illum duxiſtis ad ſecularia revocare qui jam poſtpoſito Marthæ miniſterio, appetit cœleſtia contemplari. Ne igitur in vanum ulteriùs laboretis, vobis tenore præſentium innoteſcat quòd electioni penitùs renuntio, nec unquam alicujus honorem ſuſcipiam præſulatus.

Littera iterum Capituli ad eundem.

Eccleſia Remenſis fracto archiepiſcopali temone ſine remige naufragatur. Et iccirco vos elegimus in Archipræſulem & paſtorem, quoniam in alio nequimus eſſe concordes. Vnde miramur quòd electioni tam concorditer factæ renuntiare duxiſtis, non attendentes quòd beatiſſimi Nicolaus & Martinus conſervando regulæ monaſticæ diſciplinam in pontificalibus cathedris reſederunt, in quibus multa caritatis opera exercentes, ſignis & miraculis coruſcarunt, & hodie ipſorum merita noſcuntur in domo Domini relucere. Paternitati veſtræ igitur confidentiùs ſupplicamus ut votis noſtris clementer annuere dignemini & electioni factæ dilatione poſtpoſita conſentire. Alioquin per ſummum Pontificem cogemini ſubire archiepiſcopale onus quod ab ſubiciles & humiles perſuaſiones fidelium ſuſcipere denegatis.

Reſponſiva electi contradicentis.

Cùm nuper inter Claravallenſis ordinis fratres in pace ſolita permanerem, fratrum regimini ex aſ-

ſumpto adminiſtrationis immo ſervitutis officio ſuperintendens, inſufficientiæ meæ veſtris litteris intimaſtis quòd me in Archiepiſcopum elegeratis; cujus electioni renuntiavi penitùs, prout meis litteris potuiſtis evidentiùs intueri. Sed poſtmodum ex parte univerſitatis veſtræ fuerunt mihi litteræ apportatæ in quibus continebatur quòd me per ſummum Pontificem cogeretis. In quo plurimùm fui ſecundùm veſtrum hominem conturbatus; quia non decet ordinem monachalem in archiepiſcopali cathedra reſidere, & maximè cùm juxta nominis interpretationem monachus unus triſtis dicatur, & monaſterium ſtatio unius. Non eſſet igitur mutatio dexteræ excelſi, ſed fieret ordo retrogradus & ingreſſibilis ad mundana. Ceterùm qui monachus in urbe, vel qui debet agere ſolitarius inter plebeias catervas, diceretur quidem à multis: Non dimiſit ſeculum ut tranſitoria fugeret & caduca, & iterum velut canis immundiſſimus revertitur ad vomitum, & qui conſueverat legumina ſumere cum actionibus gratiarum, nunc mella faſtidit & cibaria delicata, ſuper palafredum rotans undique phaleratum, inebriando ſe vino, in quo eſt luxuria, loco aquæ ſimplicis quam ſumi prædicat regula monachalis. Nec tenet ſimilitudo quam de beatiſſimis Nicolao & Martino proponitis: quia tunc non habebant caſtella & arces Eccleſiæ cathedrales, nec incedebant Pontifices loricati. Sed nunc propter ſuperabundantiam temporalium rerum flamma, ferro, cæde poſſeſſiones Eccleſiarum Prælati defendunt, quas deberent pauperibus erogare. Quapropter electioni renuntiavi & iteratò renuntio, cupiens ſedere ad pedes Domini cum Maria, quicquid Dominus Papa referat; qui licèt ligandi & ſolvendi habeat poteſtatem, non tamen debet nec valet ſanctum ſpiritum prohibere.

MANDATA VELLETRENSIBUS, Coranis, & Sarminitanis data ab Hugolino Epiſcopo Oſtienſi pro conſervanda pace cum Nimphanis & Sitinis.

Circa annum 1207. DOminus Hugolinus Oſtienſis & Velletrenſis Epiſcopus pro facienda & conſervanda pace fecit mandata quæ inferiùs continentur Velletrenſibus, Coranis, & Sarminitanis ex una parte, Nimphanis, Sitinis, & Iordano procuratori Sanguinei caſtellani Aquæ putridæ ex altera.

In nomine patris & filii & ſpiritus ſancti. Amen. Ego Hugolinus Oſtienſis & Velletrenſis Epiſcopus præcipio vobis Velletrenſibus, Coranis, & Sarminitanis ex parte Domini Papæ & mea ex debito præſtiti juramenti Domino Papæ & mihi & pœna fidejuſſionis promiſſa ut reddatis veram, puram, & perpetuam pacem Nimphanis, Sitinis, Sanguineo, fratribus & nepotibus ſuis, & hominibus Aquæ putridæ, & ſecuritatem perſonis & rebus eorum, ita quòd nullam de cetero guerram, diſcordiam, vel controverſiam faciatis pro omnibus captionibus & captivis, incendiis, diſcordiis, & rapinis, damnis & offenſionibus univerſis datis vobis vel aliquibus de parte veſtra à Nimphanis, Sitinis, Sanguineo & hominibus Aquæ putridæ, vel aliquibus de parte eorum.

Item præcipio vobis Nimphanis & Sitinis & tibi Iordano procuratori Sanguinei caſtellani Aquæ putridæ ex parte Domini Papæ & mea ex debito præſtiti juramenti Domino Papæ & mihi & pœna fidejuſſionis promiſſa, ut reddatis veram, puram, plenam, & perpetuam pacem Velletrenſibus,

Coranis, & Sarminitanis, & ſecuritatem perſonis eorum, ita quòd nullam de cetero guerram, diſcordiam, vel controverſiam faciatis pro omnibus captionibus & captivis, incendiis, diſcordiis, & rapinis, damnis & offenſionibus univerſis datis vobis vel aliquibus de parte veſtra à Velletrenſibus, Coranis, Sarminitanis, vel aliquibus de parte eorum.

Item præcipio vobis Velletrenſibus ex parte Domini Papæ & mea ex debito præſtiti juramenti Domino Papæ & mihi & pœna fidejuſſionis promiſſa ut ſervetis de cetero inviolabiliter pacem Nimphanis ſecundùm formam datam olim à me, quæ in inſtrumentis publicis continetur factis per manus Oddonis & Alberici judicum Velletrenſium & Berardi ſcriniarij Nimphani, exceptis omnibus capitulis in quibus de mandato meo à Nimphanis eſt vobis Velletrenſibus ſatisfactum; hoc adjecto, ut ſi quando neceſſitate cogente equitaveritis contra eos, tribus diebus antè ipſis denuntiare curetis. Et tunc ſi equitaveritis, equitabitis ſine occiſione, mutilatione, & incendio. Et hæc omnia præcipio ſalva in omnibus Dei omnipotentis reverentia & honore, & ſalvo mandato Domini Papæ & ejus adjectione & declaratione.

Item præcipio vobis Nimphanis ex parte Domini Papæ & mea ex debito præſtiti juramenti Domino Papæ & mihi & pœna fidejuſſionis promiſſa ut de cetero ſervetis inviolabiliter pacem Velletrenſibus & ſecundùm formam datam olim, quæ in inſtrumentis publicis continetur factis per manus Oddonis & Alberici judicum Velletrenſium & Berardi ſcriniarij Nimphani, exceptis omnibus illis capitulis in quibus de mandato meo à vobis eſt Velletrenſibus ſatisfactum; hoc adjecto, ut ſi quando neceſſitate cogente equitaveritis contra eos,

tribus diebus antè ipſis denuntiare curetis. Et tunc ſi equitaveritis, equitabitis ſine occiſione, mutilatione, & incendio. Et hæc omnia præcipio ſalva in omnibus Dei omnipotentis reverentia & honore, & ſalvo mandato Domini Papæ & ejus adjectione & declaratione, & ſalvis omnibus juſtitijs apoſtolicæ ſedis, & juramento præſtito Comiti Iacobo Domini Papæ Mareſcalco.

Conligationes præterea, ſocietates, & juramenta hinc inde facta cum aliquibus contra formam pacis & præſtita juramenta & pro facienda guerra, quia contra Deum ſunt, & bonum pacis impediunt, irrita omnino decerno. Et omnes quicunque conligationes, ſocietates, vel juramenta prædicta fecerunt denuntio juramentis talibus non teneri, maximè cùm per apoſtolicam ſedem ſocietates & conligationes hujuſmodi ſint ſpecialiter interdictæ.

Tenutas verò & poſſeſſiones Nimphanis, Sitinis, Coranis, & Sarminitanis, & hominibus Aquæ putridæ, & aliis omnibus præcipio eſſe ſalvas. Et ſi ſuper eis aliquid, quod abſit, exortum fuerit quæſtionis, ad ſuperioris judicium recurratur, vel ſi malueritis, per arbitros aut amicabili concordia terminetur.

Et ſupradicta omnia præcipio ſub pœna mille librarum, præter prædictas pœnas; cujus medietas Ecclesiæ Romanæ, aliâ verò parti quæ contra formam pacis & mandata prædicta offenſa fuerit perſolvatur. Et ſalvis omnibus alijs mandatis quæ Dominus Papa vel ego per nos ipſos litteris vel nuntio utrique parti duxerimus facienda.

ALPHONSI REGIS CASTELLÆ epiſtola ad Philippum Auguſtum Francorum Regem, qua ab eo petit auxilium adverſùs Sarracenos.

SEreniſſimo Domino Philippo Dei gratia Francorum Regi Alfuſus eadem gratia Catillenſium Rex, ſalûtem in eo qui dat ſalutem Regibus. Dubitare mori nemo debet pro Chriſti nomine, cùm legatur Chriſtum mortem pro populo pertuliſſe. Semen Chanaan, & non Iuda, violenta progenies, incircumciſus populus & immundus, maculatæ mentis & conſcientiæ gentiles regno proximi ſunt. & confines, vaſa mortis in manibus ſuis continentes, nos & ſanctæ fidei profeſſores tam innata malitia quàm aſſueta perfidia perſequuntur. Ab eis non minus quàm mortem expectamus. Proh pudor! & in miniſtros altaris non deſinunt degraſſari. Gaudium eorum eſt & affectus mutilare ſervos ſimul & filios crucifixi. Memoramus quòd idolatræ Trinitatis hoſtes noſtrum ſanguinem ſitientes in noſtras animas conjurarunt. Sed nos offerre volentes noſmetipſos ſacrificium Deo in odorem ſuavitatis, in inſtanti die Maij cum eis qui viam pacis minimè cognoverunt, ante quorum oculos Dei timor non eſt, ſumus proculdubio conflicturi, firmiter confidentes quòd licèt pauci ſimus, & ipſi multiplicati ſint in equis & curribus necnon & numero, de cælo nobis adveniet fortitudo. Cùm igitur murum integritati ſolitum debeatis & vallum fidei providere, ſerenitati veſtræ preces porrigimus cum ſingultu quatenus de regno veſtro vernaculos expeditos & armatos milites ad

Anno 1210. *Vide Roder. Tolet. lib. 8. c. 2. & Marian. lib. 11. c. 23.*

noſtrum coadjutorium tanſmittatis, nihil dubitantes quia ſi ſanguis noſter in conflictu Chriſti reſpondet ſanguini, verè poterimus inter martyres computari.

HONORII III. PAPÆ epiſtola ad Raimundum Rogerium Comitem Fuxenſem.

Anno 1216. HOnorius Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilecto filio nobili viro R. Comiti Fuxenſi ſalutem & apoſtolicam benedictiónem. Cùm olim à dilecto filio noſtro Petro Tituli ſancti Laurentij in Damaſo PreſbyteroCardinali tunc apoſtolicæ ſedis Legato abſolutionis beneficium accepiſti, eidem inter alia juramento præſtito promiſiſti quòd ſuper his pro quibus excommunicatus extiteras apoſtolicis deberes parere mandatis; & ob hoc caſtrum Fuxi aſſignati feciſti eidem, tuis cuſtodiendum expenſis. Præterea pro Rogerio Bernardi filio & Rogerio de Comengia nepote tuis, ut mandatis apoſtolicis obedirent, eidem Cardinali caſtrum obligaſti prædictum. Propter quod idem caſtrum auctoritate ſedis apoſtolicæ fuit hactenus cuſtoditum. Nuper autem per proprios nuntios ad ſedem apoſtolicam deſtinatos à nobis inſtantiſſimè poſtulaſti ut dictum caſtrum tibi reſtitui faceremus. Licèt verò à nonnullis nobis ſuggeſtum fuerit quòd tu, poſtquam caſtrum recuperaveris ſæpedictum, negotium pacis & fidei perturbabis, quia tamen huc uſque præfati Cardinalis diſpoſitionibus & apoſtolicis mandatis humiliter paruiſti, nec volumus quòd Eccleſia Romana valeat à quoquam de fide non ſervata redargui, cùm etiam manus noſtra non

ſit abbreviata quò minùs te refrenare poſſimus ſi, quod non credimus, noſtris præſumeres obviare mandatis, venerabili fratri noſtro Magalonenſi Epiſcopo & dilecto filio Priori Fontis frigidi Narbonenſis diœceſis damus noſtris litteris in mandatis ut à te, filio, & nepote tuis prædictis recipiant ſufficientem juratoriam & fidejuſſoriam cautionem quòd negotium pacis & fidei non turbetis, immo pacis formam ſervetis in illis partibus inſtitutam, & recipiant etiam ſuper hoc litteras veſtras patentes, in quibus contineatur expreſsè quòd ſi contra facere tentaretis, ſupradictum caſtrum incideret in Eccleſiæ Romanæ commiſſum, Abbati ſancti Tiberij, qui caſtrum prædictum hactenus cuſtodivit, in quindecim milibus ſolidorum Melgorienſium pro expenſarum parte quas in cuſtodia ipſius caſtri feciſſe dinoſcitur faciant à te ſolvi, quibus rite per actis, idem caſtrum, ſublato cujuſlibet donationis, contradictionis, & appellationis obſtaculo, faciant tibi reddi, contradictores per cenſuram eccleſiaſticam compeſcendo. Cùm igitur in prædictis benignitatem ſedis apoſtolicæ ſis expertus, nobilitatem tuam rogamus attentiùs & monemus, præſentium tibi auctoritate ſub debito dudum à te præſtiti juramenti diſtrictè præcipiendo mandantes quatinus negotium pacis & fidei de cetero non impugnes, ſed pacem obſerves in illis partibus inſtitutam, & illud idem per jamdictos filium nepotemque tuos facias pro poſſe tuo firmiter obſervari; ita quòd propter hoc gratiam vinam & noſtram valeas pleniùs promereri. Alioquin tanto ampliùs aggravaremus ſuper te manus noſtras quanto manifeſtiùs cognoſceremus in hac parte per te nobis illuſum. Datum Romæ apud ſanctum Petrum ſexto Idus Decembris, pontificatus noſtri anno primo.

EIUSDEM EPISTOLA ad Amalricum Comitem Toloſanum.

An. 1220. HOnorius Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilecto filio nobili viro Amalrico Comiti Toloſano ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Iuſtis petentium deſideriis dignum eſt nos facilem præbere conſenſum, & vota quæ à rationis tramite non diſcordant effectu proſequente complere. Sanè in regiſtris bonæ memoriæ Innocentij Papæ prædeceſſoris noſtri perſpeximus contineri quòd ipſe Biterrenſem, Carcaſſonenſem, & Albienſem civitates, ac alias hæreticorum terras quas Dominus tradidit in manibus inclitæ recordationis patris tui ac exercitus Chriſtiani, eidem patri tuo, cui principes ejuſdem exercitus cum conſilio Legatorum apoſtolicæ ſedis illas regendas commiſerant, necdum heredibus ejus in fide catholica & devotione ſedis apoſtolicæ permanentibus confirmavit, principalium dominorum & aliorum, ſi quibus fortè competit, jure ſalvo, exceptis hæreticis & fautoribus, credentibus, defenſoribus, & receptatoribus eorundem, eodem patre tuo tres denarios per ſingulas domos ejuſdem terræ annualiter Romanæ Eccleſiæ promittente ad indicium quòd terras ipſas in devotione apoſtolicæ ſedis & ſancta religione conſervare de cetero diſponebat, idem prædeceſſor noſter ſtatuit in Concilio generali ut terra quam crucesignati obtinuerunt adversùs hæreticos, credentes, fautores, & receptatores eorum, cum Montealbano atque Toloſa dimitteretur atque concederetur, ſalvo catholicorum per omnia jure virorum, mulierum, & Eccleſiarum, Comiti memorato, ut ab illis teneret à quibus eſt de jure tenenda, Nos tuis juſtis precibus inclinati, terras quas ipſi patri tuo & heredi-

bus ejus dictus prædeceſſor noſter noſcitur confirmaſſe, ad ejus exemplar tibi ac heredibus tuis auctoritate apoſtolica confirmamus & præſentis ſcripti patrocinio communimus. Quod verò de aliis concedendis & dimittendis eidem patri tuo ordinavit in Concilio generali, circa te ac heredes tuos habere decernimus robur perpetuæ firmitatis. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ confirmationis infringere vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem omnipotentis Dei & beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus ſe noverit incurſurum. Datum Laterani tertio Nonas Iunij, pontificatus noſtri anno quarto.

EIVSDEM EPISTOLA ad Ludovicum VIII. Francorum Regem.

HOnorius Epiſcopus ſervus ſervorum Dei cariſſimo in Chriſto filio Ludovico illuſtri Regi Franciæ ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Ann. 1225 Cùm Reges & Principes Chriſtiani propter Eccleſiam matrem ſuam, ex qua ſpecialiter nati ſunt, & quam à Chriſto, ut eam temporibus ſuis foveant, ſuſcepere fovendam, Deo teneantur reddere rationem, grave nimis debes gerere ac indignum quòd intra terminos regni tui, videlicet in partibus Albigenſibus, hæretici manifeſtè ac intrepidè impugnant Eccleſiam, fidem Chriſtianam evacuant, & dilacerant ipſum Chriſtum. Certè Nabuchodonoſor Rex decrevit, dicens: *Quicunque locutus fuerit* Dan. 3. *blaſphemiam in Deum Sidrach, Miſach, & Abdenago, in interitu erunt, & domus eorum in diſperſione.* Si ergo taliter fuit Rex alienigena, ne de-

beret Deus Iſrael blaſphemari, commotus, tu Regum Chriſtianiſſime, devotiſſimorum Principum ſucceſſor & heres, cùm quo devotio Chriſtiana convaluit, evacuari fidem noſtram, lacerari Chriſtum, & Eccleſiam diſſipari à talibus patieris? Denique ſi poteſtates ſeculi & rectores raptores perſequuntur & fures, tu, qui regni ſolium obtines, terram tuam hæreticis, qui animas pretioſiores cunctis ſubſtantiis furantur & rapiunt, non purgabis? Sanè

Deuter. 13. præceptum à Domino legitur: *Si audieris in una ex civitatibus quas Dominus Deus tuus dabit tibi inhabitare illic dicentes, Eamus, & ſerviamus dijs alienis quos non noſtis, pones illos in ore gladij & igne civitatem incendes.* Nimirum etſi pro immenſis in hoc ſeculo beneficijs Deo, à quo eſt omne datum optimum & omne donum perfectum, tenearis in multis, ad hoc tamen illi reputare te debes fortiùs obligatum ut pro ipſo in fidei ſubverſores, à quibus blaſphematur, animoſus inſurgas, & pro catholica puritate, quam de partibus illis attendentes dæmoniorum doctrinis ejeciſſe noſcuntur, viriliter te opponas. Porrò non abſque dolore cordis & gravi mentis amaritudine recolere poſſumus quòd cùm ad ſtirpandum inde peſtem hæreticam multis ſit perſonarum & rerum diſpendiis laboratum, penè omnia in confuſionem antiquam, populi Chriſtiani peccatis exigentibus, ſunt reducta, & ille qui felicibus invidet actibus, ſic armavit in Antichriſti præambulos partes ſuas ut diffundentibus illis intrepidè ac latiùs pravi dogmatis ſui virus, verendum eſt plurimùm ne ipſorum veneno regnum tuum in fide ac devotione præ aliis radicatum, cui Dominus benedixit, inficiant, & ex hoc contra totam Eccleſiam, tamquam in principalem partem concuſſam, nova perſecutio excitetur. Multò ergo deſiderio expectantes ut per te catholicorum

licorum Principum ſucceſſorem impijs eorum conatibus celeriter obvietur, ne illud modicum terræ, quod adhuc tenent Catholici, amittatur, & peſtis hujuſmodi regnum Franciæ maculet, cui jam apertè ſuos extendendo laqueos appropinquat, celſitudinem regiam monemus; rogamus, & obſecramus in Domino quatenus zelo, ut decet, fidei & devotionis accenſus, oblatis Deo tuæ coronationis primitiis, cauſam hujuſmodi, quæ Chriſti eſt, tibi, per quem poſt Deum poſſe feliciùs agi æſtimatur, aſſumas, pro certo ſciturus quòd ſuper hoc licèt multùm Romana Eccleſia laboraverit, non ſolùm ſpirituale, ſed temporale auxilium in perſonis & rebus quod potuit impendendo, nihilominus tamen parati ſumus adhuc & laborem aſſumere & conſilium & auxilium impertiri. Cùm autem hoc negotium ſummæ pietatis ſe ingerat, & ex eo videatur agi etiam cauſa tua, quòd peſtis ipſa loca jam tibi vicina venenat, citò, cariſſime fili, Chriſto & Eccleſiæ potenter & patenter, prout Dominus tibi poſſe tribuit, in hac parte ſuccurras. Nam poteſtatem propterea ſuſcepiſti ut per te perſecutores Eccleſiæ temporaliter, quod ipſa non poteſt facere, conterantur. Et quidem ſi, prout confidimus, Chriſti & fidei orthodoxæ opprobria in te cadunt, ut zelum, ſicut potes, habeas tantam injuriam vindicandi, quod quippe Regis honori expedit, ne defectui tuo tantam fidei ſubverſionem contingeret imputari, ſperamus in eo qui pueri propoſitum provehit, & conſilium diſſipat peccatorum, quòd negotium in manu tua proſperabitur, & magnitudo tuæ devotionis & fidei contritis hæreticis clariùs eluceſcat. Ceterùm cùm, ſicut intelleximus, nobilis vir Amalricus Comes Toloſanus quicquid juris habet in terra tibi ſit offerre paratus, in dominio tuo illud accipias, à te ac heredibus tuis liberè

multa multotiens de alteris Machabæis orientalibus relata ſunt, quæ de ipſis recenter inciderunt, vetera prætermittentes, vobis ſignifico. Sanè cùm Rex David nuper totam Perſiam ſibi ſubjugaret, de Iorgianis volentibus terram Seraphi defendere, propter treugas ad invicem contractas, & cum ipſo confligentibus, multa milia hominum in ore gladij ceciderunt, illiſque devictis, quandam eorum civitatem nobiliſſimam nomine Thelſi ſibi occupavit, & omnes incluſos detruncavit. Videntes igitur Ieorgiani quòd potentiæ ſuæ non valebant reſiſtere, ſe eſſe Chriſtianos recognoverunt, & cum eo pacem facientes, ei unanimiter adhæſerunt, & cum eo militant in expeditionibus. Prædictus igitur David cùm quandam civitatem nomine Arges appropinquaret, ejuſdem civitatis pagani uſque ad viginti milia ei obviam exierunt ad confligendum cum eo; quos prædictus David concludens detruncavit, ita quòd non erat aliquis eorum qui civitati prædictæ agenda eorum nuntiaret. Quod videntes quidam mercatores, versùs Mareth civitatem iter arripuerunt cum viginti milibus camelorum omni genere negotiationis oneratis. quos videntes præcurſores David prædicti, uſque ad Catram civitatem illos inſecuti ſunt, & eos pro majori parte cùm omnibus ſpoliis ceperunt; & qui de illis evaſerunt, apud Aman venientes, prædicta pro certo nuntiaverunt. Prædictus quidem David prædictam civitatem nomine Argis feliciter expugnavit. Aiunt quidam illam civitatem habuiſſe quadringentas turres, & ſuper unamquamque turrim unus trabuchellus fuit erectus. Et cùm prædictus David de prædicta civitate recederet, præparavit ſe ad obſidendam civitatem magiſtram terræ Seraphi nomine Kalat. Pro qua re prædictus Seraphus in ſtuporem & puſillanimitatem converſus eſt, verens

Vide T. VIII. Spicilegij Dacheriani pag. 379.

amittere regnum & gentem & totam terram ſuam, cuidam fratri ſuo non ſolùm commiſit, immo etiam illum Dominum & Soldanum ſuper eam conſtituit, & ſe de toto regno depoſuit. Quamvis igitur de numerò exercitus prædicti David inæſtimabili & facto ejus ſecundùm cauſas inferiores impoſſibile videatur narrare fabuloſum, de Dei tamen gratia, apud quem nihil impoſſibile, qui prout vult omnia diſponit & mutat, poſſe fieri non erit vanum æſtimare. Vniverſi pro Chriſtianitate captivi quaſi una perſona ab intimo cordis vocem eructuant clamantes inceſſanter: *Educ, Domine, de carcere animam meam. Vſquequo ...... exaltabitur inimicus meus ſuper me. Viſita me igitur Deus in ſalutari tuo, & propter miſeriam compeditorum & gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus.* Quaſi reſpondeat eis: *Quia ecce dies veniunt, & ſuſcitabo David germen juſtum, & ſapiens erit, & faciet juſtitiam in terram Iſraëlem, & quia induratum eſt cor Pharaonis, non vult dimittere populum meum niſi in manu forti, quæ eſt David, viſitabo in virga iniquitates eorum.* Malos enim malè perdet, & vineam ſuam locabit alijs agricolis, ut amodo faciat uvas quæ huc uſque fecit labruſcas. Et non eſt prætermittendum quòd David dicitur filius Iohannis Regis. quod non caret myſterio. Sicut enim filij quadam virtute innata à patribus generantur, ſic & omnis fortitudo virtutis habet meritum. A prima gratia, quæ dicitur præveniens, quaſi virtute generata ſucceſſivè procreatur. Et quamvis omne ſignificans naturaliter debeat præcedere ſuum ſignificatum, in hoc tamen opere prius & poſterius non conveniunt inſimul. Prædictus igitur David plurimis conflictibus agitatus, multis offendiculis fatigatus, manus ſuas à ſalubri incepto non retrahit, immo dicit: Proſequar & comprehendam inimicos crucis, & non revertar

donec deficiant, quia polluerunt tabernaculum Domini, & effuderunt ſanguinem ſervorum ſuorum tamquam aquam. Vnde eſt quòd mea parvitas veſtræ circumſpectæ diſcretioni ſupplicare non ſufficit quatinus cum Chriſti agonytis admilitare vos non faſtidiat, rectè conſiderantes quòd certantium in agone ſolis comprehendentibus bravium conceditur. Et quia meæ partis . . . . ſum ita quòd omnibus ſcribere valeam, vos rogo quatinus prædictos rumores Domino R. Capellano de Ra. & magiſtro G. de ſancto Ægidio ſignificetis. Tranſmitto etiam vobis omnia nomina regionum quas prædictus David cepit & expugnavit. Datum apud Antheradenſem civitatem ultima die ſabbati ante mediam quadrageſimam.

In primis cepit Rex David terram Elietho, & habet duodecim civitates. Et poſtea cepit terram Barith, & habet octo civitates. & poſtea terram Segon. Et de terra Sagal uſque Caſaar ſunt quadraginta dietæ. & de Caſaar uſque Farſana & Methima decem dietæ. & de Cauſat uſque Bothora viginti dietæ. Et hæc eſt circa dominationem terræ illius. Et præter prænominatas civitates ſunt in eadem terra parvæ villæ & caſtella uſque ad ccxx. Et ampliùs cepit & tranſivit Gion, & cepit regionem Regis in Canado & civitates Thoroſan. Et habet civitates magnas Hamo & Bende, Nexio & Marue, & Sarves, & Ayy, & Nicheshalx, Satraſtinam, Carbaniebam, Meſſavar, & Baalx, & Nare, & Beſſathan, & Seri, & Demoad, & parvis civitatibus & caſtris c c x x x i i. Et venit ad regionem Semhar, & cepit eam, & Mehedaram, & omnes ejus dominationes. & ſunt decem magnæ civitates & c c x x. caſtella. Et poſtea venit ad regionem Cauresmashat. Et ſunt ejus dominationes in longitudine & latitudine pariter trium menſium. Et to-

tam illam regionem cepit. Et venit ad regionem Regis Teheris. Et hæc eſt Elkarach magnum. Et ſunt magnæ civitates . . . . . primò Ray, & Heshar, & R[illegible]cean, & Theruth, Gon, Caſſan, & Naſſava, & Spahan, & Hinadam. Sunt ibidem civitates magnæ & parvæ & caſtra CCCXX. Et venit ad regionem Dadarteaquam. Et habet XLVII. civitates magnas, in primis Mannar & Eſno. Et venit ad Guaniam, & cepit eam, & dominationem Enur, Boberithir, & duodecim magnas civitates, & CLXXVII. villas & caſtra. Rex autem David habet in ſocietate ſua ſervos CLV milia, qui non ſunt de lege ſua, Kaſſer Turchs. Et habet CXXXII. milia militum, qui non ſunt de lege ſua, qui vocantur Biarach. Et poſtea cepit totam Perſiam, & nu[illegible] ſuos præmiſit Caliphæ apud Baldach, ſicut ſæpius audiviſtis. Sed quare Baldach non expugnavit, ignorant omnes rumiferi. Poſtea cum Georgianis conflictum habens, cepit eorum magiſtram civitatem nomine Thelphi. ſed póſtea concordati ſunt cum eo. Poſtea ſuperatis XX. mille Sarracenis, & multis ſpolijs captis, expugnavit Argys civitatém fratris Seraphi; & hinc, ut aiunt, venit obſidere civitatem magnam terræ Seraphi nomine Kalat.

LITTERÆ PHILIPPI IV. cognomento Pulchri Francorum Regis de ducentis libris Turonenſibus anno quolibet dandis Matthæo Epiſcopo Dunkeldenſi in Scotia ad ſublevandam ejus inopiam.

PHilippus Dei gratia Francorum Rex univerſis præſentes litteras inſpecturis ſalutem. Notum facimus quód inopiæ dilecti noſtri Matthæi Epiſcopi Dunkeldenſis in Scotia pio compatientes affectu, eidem dedimus & conceſſimus ducentas libras Turonenſes capiendas à dicto Epiſcopo in theſauro Pariſius, videlicet centum libras in feſto Aſcenſionis Domini, & alias centum libras in feſto omnium ſanctorum immediatè ſequenti, & ſic deinceps annis ſingulis quandiu noſtræ placuerit voluntati &c. Datum Pariſius die Mercurij poſt feſtum beatæ Luciæ virginis anno Domini milleſimo ducenteſimo nonageſimo octavo. Anno 1298.

LITTERÆ BENEDICTI XII. Papæ ad Capitulum Narbonenſe, de pravis moribus Clericorum Eccleſiæ Narbonenſis.

BEnedictus Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilectis filiis Capitulo Eccleſiæ Narbonenſis ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Cùm illos in Eccleſiæ corpore vitioſos audimus qui alios in viam dirigere mandatorum Domini &c. revocare ab erroribus tenebantur, anxietate cordis affligimur, attendentes quód humani generis inimicus eos potiùs cor- An. 1334.

rumpere ſatagit ex quorum plures corrumpi valeant corruptela. Sanè poſtquam divina miſeratio ad ſummi pontificatus apicem nos provexit, nonnulla ſiniſtra, quæ de clero veſtræ Narbonenſis Eccleſiæ nobis olim relata fuerant, ſæpius, cùm ſtatus inferior nos haberet, noſtris extiterunt auribus non ſine magna diſplicentia inculcata; de quibus aliqua, videlicet pauca de multis, providimus ſerie præſentium explicanda. Nam in Eccleſia ipſa, quæ ſicut caput exiſtit aliarum Eccleſiarum provinciæ Narbonenſis, ſic præ illis exemplari vita & operibus virtuoſis cultuſque divini decore fulgere deberet, idem cultùs, propter quem clerus ibidem principaliter conſtitutus eſt, negligitur, beneficiatis & intitulatis ejuſdem Eccleſiæ, laxatis rationis & honeſtatis habenis, per campum licentiæ poſt ſuas currentibus indomitas voluntates; & quod eſt perniciosſum & deteſtandum plurimùm, quamplures ex eis continentiæ jugo, cui ſe ſubmiſerant voluntariè, damnabiliter & inverecundè in majorem ſuam confuſionem abjecto, ſicut mulus & equus, quibus non eſt intellectus, potiùs ſuas inordinatas voluntates ſequentes quàm rationis imperio ſe regentes, fœtoribus luxuriæ turpiter ſe involvunt, mulieres ſuſpectas ſeu focarias concubinas tenendo, in illa quæ mater pudoris ac munditiæ conſervatrix debet exiſtere, ſcilicet Eccleſia ſancta Dei, quantum in eis eſt, conſtituentes proſtibulum & lupanar, ejuſque nobilitatem in ignominiam convertentes, non attento quàm crudeliter famam ſuam negligunt & quàm graviter tam ipſi quàm illi qui hæc ſic abominanda tenerentur & deberent corrigere, in conſpectu Domini ex his cadunt. Veriſimiliter ſiquidem opinamur quòd ex præmiſſis & aliis commiſſis ibidem contra divinum beneplacitum & omiſſis ille qui Eccleſiam ſui pretioſi ſanguinis aſperſione comparavit meritò provo-

catus, variis perſecutionibus & oppreſſionibus permiſit his præteritis temporibus vos vexari, quæ aliis temporibus, quibus talibus non irritabatur offenſis, minimè contigerunt. Nec aliud, ex quo Deus non parum offenditur, volumus ſubticere, quòd bona innumera, quæ pro ejuſdem Eccleſiæ Narbonenſis fabrica hactenus ex diverſis eleemoſynis & aliis proventibus provenerunt, non in utilitatem ejuſdem fabricæ, niſi duntaxat modica, ſed in uſus ſeu potiùs abuſus alios damnabiliter ſunt conſumpta. Cùm autem præmiſſa & alia multa quæ circa materiam hujuſmodi, quæ ad præſens ex cauſa honeſtatis ſub ſilentio præterimus, non intendimus ulteriùs, ne culpam aliorum noſtram videamur facere per tepiditatem & negligentiam, tolerare, diſcretionem veſtram attentiùs exhortamur in Domino, vobiſque nihilominus per apoſtolica ſcripta diſtrictiùs injungendo mandamus, quatenus primò quod in vobis prævia diligenti mentis diſcuſſione vitioſum vel tenebroſum repereritis, ne in vultu medentis ulcus quod opus ejus reddat contemptibile vel reprehenſibile appareat, purgantes, abicientes, & clarificantes omnino circa divinum officium & utilitatem Narbonenſis Eccleſiæ, prout ad hæc tenemini & ſtatuta ipſius Eccleſiæ vos aſtringunt, vacare & intendere omni ſemota negligentia ſtudeatis, & nihilominus per ordinationes & ſtatuta ſalubria facta vel auctoritate noſtra, prout opportunum extiterit, facienda taliter non ſolùm verbis, ſed effectivis operibus diſponatis & ordinetis quòd omnes & ſinguli beneficiati & intitulati in eadem Eccleſia horis canonicis diurnis pariter & nocturnis Miſſarumque ſolemniis interſint continuè reſidentes & pſallentes, & peragentes divina officia, ut tenentur, quòdque illi qui non interfuerint, ceſſante tamen cauſa legitima & honeſta, in eiſdem ſingulis horis, puncten-

tur & perdant certam partem ſuorum proventuum, quos per modum diſtributionum ordinatarum vel ordinandarum eſſent in horis hujuſmodi percepturi, nec ab eadem reſidentia & divinis obſequiis propter negotia veſtra vel alia, niſi cauſa ſupereſſet utilis, honeſta, & neceſſaria, & hoc duntaxat pro diebus paucis aliquibus, prout vobis expedire videbitur, excuſentur, abiciant nihilominus à ſe penitùs concubinas & quaſvis mulieres ſuſpectas, honeſtam de cetero & exemplarem vitam ducentes. Aliàs verò, ſi fuerint incorrigibiles in hac parte, à corpore cleri ejuſdem Eccleſiæ, tamquam infecta membra & putrida, ne corpus ipſum inficiant, abſcidantur, appellatione remota, & ab ipſa Eccleſia removeantur omnino, loco illorum aliis viris honeſtis & idoneis, qui honeſtè Deo ſerviant & ſuum expleant miniſterium, ſubrogatis. Vos etiam & veſtrum ſingulos punctari & diſtributiones quas tunc percepturi eſſetis perdere volumus, ſi forſan in horis canonicis non interfueritis, prout ad id jura & ſtatuta ejuſdem Eccleſiæ vos aſtringunt, niſi à dicta Eccleſia pro negotiis ejuſdem neceſſariis vel utilibus, aut lectionibus audiendis in ſcholis, vel prædicatione verbi Dei, dum horæ pſallentur eædem, contigerit vos abeſſe. Sanè fabricam Eccleſiæ memoratæ ſic dirigere & ordinare curetis quòd ea quæ pro ea debentur, vel jam obvenerunt, ab omnibus & ſingulis qui ea debent vel perceperunt temporibus præteritis, vel heredibus aut bonorum detentoribus eorumdem, auditis diligenter rationibus, & reſiduis ab eiſdem exactis, obvenient in poſterum, ſublatis curioſitatibus inutilibus ad honorem Dei & utilitatem ipſius Eccleſiæ diſpenſentur; pro certo ſcituri quòd ſi præmiſſa non adimpleveritis quavis ceſſante dilatione moroſa, noſque illa non audiverimus in proximo realiter eſſe facta, nequaquam ulteriùs diſſimulabimus, ſed de

alio curabimus opportuno remedio providere. Datum Avenioni tertio Nonas Aprilis, pontificatus noſtri anno primo.

ARNALDI CESCOMITIS Archiepiſcopi Tarraconenſis epiſtolæ duæ de Sarracenis ab Hiſpania pellendis, prima ad Benedictum XII. Papam, altera ad Ioannem de Convenis Epiſcopum Cardinalem Portuenſem.

Domino Noſtro Summo Pontifici.

SAnctiſſime Pater & Domine. Iam credo ad veſtram audientiam perveniſſe qualiter Rex Marrochitanorum, blaſphemus Chriſti, & fidei catholicæ inimicus, capta nuper per eum civitate de Trinici, & Rege ipſius & ejus filiis interfectis, in tantam ſuperbiam eſt elatus quòd facit paratum hoſtilem talem & tantum quòd à multo tempore non eſt auditus ſimilis ad Chriſtianos Hiſpaniæ hoſtiliter invadendos; & miſit & mittit victualia & arma & alia neceſſaria ad regnum Granatæ, in quo jam habet loca de Gibaltari & de Algezira, intendens Regem Granatæ adjutorem habere, ut opportuniùs & liberiùs poſſit invadere Chriſtianos. Propter quod Dominus Rex Caſtellæ ad reſiſtendum eidem ad civitatem Hiſpalenſem jam dicitur acceſſiſſe. Verùm quoniam prædictus Chriſti blaſphemus ad regnum Valentiæ dicitur ſpecialiter aſpirare, ut conditio & periculum ipſius regni veſtram non lateat ſanctitatem, eidem humiliter ſignifico quòd licèt recolendæ memoriæ Dominus Iacobus Rex Aragonum, qui dictum regnum de manibus Sarracenorum eripuit, votum vo-

An. 1337.

Vide Indices Suritæ ad an. 1337. & Marian. l. b. 16. c. 2. 6.

verit Domino quòd Sarracenos in eo non permitteret remanere, & Dominus Petrus Tarraconenſis Archiepiſcopus, qui tunc aderat, de voluntate ipſius Domini Regis excommunicationis ſententiam tulerit contra omnes qui loca ſua in dicto regno de Sarracenis præſumerent populare, ut nomen Chriſti laudarent ibidem, abolito penitùs nomine Machometi, ex cœca tamen cupiditate Chriſtianorum credentium majores redditus à Sarracenis quàm à Chriſtianis habere, cùm contrarium tamen Abbas monaſterij Populeti Ciſtercienſis ordinis in quodam bono quem ibidem habet, de quo Sarracenos noviter expulit, eſt expertus, Sarraceni prædicti huc uſque ſuſtinentur in ipſo regno. Dicuntur eſſe in dicto regno quadraginta vel quinquaginta millia Sarraceni apti ad arma portanda & experti in exercitio eorundem: propter quos timetur veriſimiliter & communis habet opinio ipſum regnum, quod Deus avertat, perditionis periculo ſubjacere. Dicti namque Sarraceni, ut facti experientia multotiens comprobavit, quandocunque Sarraceni Granatæ, qui vicini exiſtunt, vel alij incipiunt invadere dictum regnum, tamquam hoſtes publici adhærent eiſdem: qui quanto plus in ipſo regno ſciunt, & ipſius infirma cognoſcunt, tanto plus nocent. Nunc etiam, poſtquam ſcierunt dictum apparatum fieri, dicuntur ſua facere conventicula, in quibus ſtudia ſua convertunt quomodo poſſint prodere dictum regnum. Multa inſuper propter eorum damnatam familiaritatem & communicationem per Chriſtianos peccata enormia committuntur ibidem; & per ipſos Sarracenos blaſphematur utique nomen Chriſti, & nomen Machometi laudatur. Audivi namque à bonæ memoriæ Epiſcopo Valentino hoc publicè prædicante quòd tot vel plures ſunt in ſua dioceſi Mezquitæ Sarracenorum quot Eccleſiæ Chriſtianorum, & tot vel plures neſcientes oratio-

nem dominicam & ſcientes loqui algaraviam ſeu Sarracenicè quot è contrà. Dignetur igitur ſupplico ſuper prædictis veſtra clementia de remedio congruo providere: quod non videtur poſſe fieri niſi prædicti Sarraceni de dicto regno expellantur omnino. Et ad hoc Dominus Rex Aragonum daret, ob Dei honorem & ipſius ſecuritatem & commodum, auxilium & favorem. Ad quod faciliùs inducerentur Domini eorundem, ſi perſonæ & bona dictorum Sarracenorum, tamquam infidelium & publicorum hoſtium quando poſſunt, poſſent licitè diſtrahi atque vendi; quorum pretium ad defenſionem dicti regni eſſet non modicùm profuturum. Almam perſonam &c. Datum Turolij VII. Kal. Auguſti anno Domini MCCCXXXVII.

Servus & factura veſtra
Arnaldus Archiepiſcopus Tarraconæ.

Domino Iohanni Portuenſi Epiſcopo.

Reverendiſſime Pater & Domine. Timens de magno & propinquo periculo, niſi provideatur de remedio opportuno, ſupplico Domino Noſtro Summo Pontifici ſub hac forma. *Sanctiſſime Pater & Domine &c.* Quapropter paternitati veſtræ ſupplico quatenus dignemini ſibi litteras præſentare & circa dictum remedium inſiſtere apud eum. Recommendo gratiæ veſtræ me & Eccleſiam Tarraconæ. Datum ut ſuprà.

Archiepiſcopus Tarraconæ.

Eidem.

Reverendiſſimo Patri Domino Iohanni divina providentia Epiſcopo Portuenſi Archiepiſcopus Tarraconæ. Ad veſtram credo audientiam perveniſſe qualiter Rex Marrochitanus blaſphemus Chriſti parat ſe ad Hiſpaniam invadendam. Et jam multi de

gentibus ſuis tranſiverunt ad regnum Granatæ & tranſeunt, ut dicitur, tota die. Et ſpecialiter contra regnum Valentiæ, ut dicitur, comminatur. Quod quidem regnum non eſt ſine magno periculo propter multitudinem Sarracenorum qui ſunt populati in eo, qui ſtatim adhærerent aliis Sarracenis, ut experientia comprobavit. Qui Sarraceni ex ſola Chriſtianorum avaritia ſuſtinentur, non obſtante quòd felicis recordationis Dominus Iacobus Rex Aragonum, qui dictum regnum eripuit de manibus Sarracenorum, promiſit & vovit quòd in dicto regno Sarracenos non permitteret remanere, & quòd bonæ memoriæ Petrus tunc Archiepiſcopus Tarraconæ de voluntate ipſius Domini Regis tulit excommunicationis ſententiam contra illos qui loca ſua popularent de Sarracenis, aut quòd per dictos Sarracenos in dicto regno multa nefanda crimina committuntur & blaſphematur etiam Chriſtus. In dicto autem regno tot Meſquitæ quot Eccleſiæ eſſe dicuntur. Quapropter non ſolùm expediret, ſed eſſet neceſſarium quòd Dominus Noſter ſummus Pontifex mandaret Domino Regi Aragonum quòd ipſos Sarracenos expelleret de regno prædicto. Super quo ipſe voluntariè obediret quantum ad loca ſua; ſed vellet, quantum ad loca aliorum, habere mandatum. Et verè dicti Sarraceni poſſunt dici Chriſtianorum hoſtes, quia cùm poſſunt nocent; nec deeſt eis niſi nocendi facultas. Propter quod videtur quibuſdam quòd eorum perſonæ & bona capi & diſtrahi juſtè poſſunt. Et tamquam experti in armis, & ſcientes conditionem dicti regni, poſſunt multùm nocere, in tantum quòd multorum eſt opinio quòd propter dictos Sarracenos perdi debeat dictum regnum. Propterea dominationi veſtræ ſupplico quatenus ob Dei & fidei catholicæ reverentiam dignemini eundem Dominum Noſtrum ſummum Pontificem de prædictis omnibus informa-

re ac inſiſtere apud eum quòd dignetur de opportuno remedio providere. Recommendo gratiæ veſtræ me & Eccleſiam Tarraconæ. Datum Turolij XII. Kal. Auguſti anno Domini MCCCXXXVII.

BALDVINI DE LVXEMBVRGO Archiepiſcopi Treverenſis litteræ de confœderatione facta cum Philippo VI. Francorum Rege.

BAldevvinus Dei gratia ſanctæ Treverenſis Eccleſiæ Archiepiſcopus, ſacri imperij per Galliam Archicancellarius. Cum iis quos divina gratia ſolio majeſtatis & ſtatus ſui magnitudine benignè extollit ligam ſpecialis amicitiæ libenter contrahimus, per quos nobis ac noſtræ Eccleſiæ promotiones, utilitates, & commoda provenire ſperamus. Notum igitur facimus univerſis quòd nos ſereniſſimo & præclaro Principi Domino Philippo Francorum Regi, cujus ſalutis & honoris continuum incrementum ex juſtis & rationabilibus cauſis nos moventibus ex intimis affectamus, tenore præſentium promittimus bona fide quòd ipſius ex nunc ſimus & eſſe debeamus & velimus in perpetuum, quandiu vixerimus, bonus, fidelis, & confœderatus amicus, ita ut omnia & ſingula ipſius negotia præſentia & futura cum quibuſcunque promoveamus & procuremus & eiſdem intendamus, quatenus commodè poterimus, apoſtolicæ ſedis & noſtro honore ſalvo, per meliores vias quas poſſumus invenire ſeu cogitare ad ejuſdem Domini Regis utilitatem & profectum, & quòd damna ejus evitemus & impediamus abſque fictione, omni ingenio malo ceſſante. In cujus rei teſtimonium ſigillum noſtrum præſentibus eſt appenſum.

Anno 1341.

Datum Treveris die decima ſeptima menſis Septembris anno Domini milleſimo trecenteſimo quadrageſimo primo.

LVDOVICI IV. BAVARI Imperatoris ſubmiſſio facta Clementi VI. anno MCCCXLIV. *die* XVI. *menſis Ianuarij per Humbertum Dalphinum Vienmenſem & alios ejuſdem Ludovici Ambaſſiatores.*

Ann. 1344. IN nomine Domini. Amen. Anno à nativitate ejuſdem MCCCXLIIII. Indictione XII. die XVI. menſis Ianuarij, pontificatus ſanctiſſimi Patris & Domini Noſtri Domini Clementis divina providente clementia Papæ ſexti anno ſecundo, in Conſiſtorio publico, in quo fuere præſentes Reverendi Patres Domini miſeratione divina, Petrus Peneſtrinus, Bertrandus Oſtienſis, Gaucelinus Albanenſis, Iohannes Portuenſis, Annibaldus Tuſculanus, Petrus Sabinenſis Epiſcopi, Imbertus Tituli Baſilicæ XII. Apoſtolorum, Talayrandus Tituli ſancti Petri ad vincula, Petrus Tituli ſancti Clementis, Gotius Tituli ſanctæ Priſcæ, Bertrandus Tituli ſancti Marci, Bernardus Tituli ſancti Cyriaci in Thermis, Guillelmus ſanctorum Quatuor coronatorum, Guillelmus Tituli ſancti Stephani in Cœlio monte, Helias Tituli ſancti Vitalis, Guido Tituli ſanctæ Cæciliæ, Stephanus Tituli ſanctorum Iohannis & Pauli, Hugo Tituli ſancti Laurentij in Damaſo, Ademarus Tituli ſanctæ Anaſtaſiæ Preſbyteri, ac Raymundus ſanctæ Mariæ Novæ, Galhardus ſanctæ Luciæ, Iohannes ſancti Angeli, Bertrandus ſancti Euſtachij, & Guillelmus

lelmus ſanctæ Mariæ in Coſmedin Diaconi Cardinales, præſentibus etiam venerabilibus Patribus fratre Petro Ieroſolymitanenſi & fratre Geraldo Antiochenſi Patriarchis, ac Dominis Gaſberto Narbonenſi, Orchelyo Salzeburgenſi Archiepiſcopis, Iohanne Belvacenſi, Petro Claromontenſi, Stephano Caſſinenſi, Guillelmo Forojulienſi, Raymundo Morinenſi, Beltramino Bononienſi, Angelo Groſſetano, Bernardo Oſcenſi, Guidone Tutellenſi, fratre Petro Graſſenſi Epiſcopis, Gaffredo Lauſanenſi, Nicolao Lemonicenſi, Agapito Lunenſi Electis, Bernardo Stephani, Raymundo de Valle, Guidone de Calma, & Franciſco de Vrſinis Domini Papæ Notarijs, & diſcretis viris Dominis Guillelmo de Norvvico, Iohanne de Blandiaco, Amanevo de Mota, Bernardo de Novodompno, Petro Alamandi, Bernardo Hugonis de Cardalhaco Auditoribus ſacri palatij apoſtolici, Guillelmo de Poſterela, Petro Villaris, fratre Petro Baſterij, Hugone de Arpajone, Iacobo de Placentia, Galhardo Nigri Domini Papæ Capellanis, Carlino de Madalbertis de Cremona, Blaſio de Senis, Franciſco de Lanceo, Henrico de Aſt, Franciſco de Aquila, Iacobo de Mediolano in Romana Curia Advocatis, ac Guillelmo de Bos, Iohanne de Amelio, Michaële Ricomanni, & Bertrando de Chiannaco Clericis Cameræ dicti Domini noſtri Papæ, & Notariis publicis infraſcriptis, & alia Prælatorum & perſonarum eccleſiaſticarum & ſecularium multitudine copioſa, perſonaliter conſtituti magnificus & potens vir Dominus Humbertus Dalphinus Viennenſis, ac venerabiles viri Domini Marquardus de Randegg Iuris canonici Profeſſor, Electus & Præpoſitus Bambergenſis, Eberhardus de Tuminaroe Præpoſitus Auguſtenſis Eccleſiarum, & Vlricus de Auguſta Protonotarius, Ambaſſiatores, nuncij, & procu-

ratores magnifici viri Domini Ludovvici de Bavaria, qui ſe Regem Romanum nominat, facta per dictum Dominum Marquardum quadam propoſitione verbali, in qua multa mala & exceſſus, crimina & delicta, quæ commiſerat idem Ludovvicus contra ſanctam Romanam Eccleſiam tempore ſanctæ memoriæ Domini Iohannis Papæ XXII. in perſona ipſius Domini Iohannis & contra unitatem & libertatem Eccleſiæ ſacroſanctæ, & quaſi omnia contenta in quodam procuratorio, de quo infrà fit mentio, verbo narravit, vice & nomine ipſius Domini Ludovvici de Bavaria exhibuerunt & produxerunt quandam litteram, quam dicebant eſſe procuratorium dicti Ludovvici, ſcriptam & ſignatam, ut prima facie videbatur, manu & ſigno Ottonis Ameldorf de Vinezman Clerici Bambergenſis dioceſis & Romarij Hermelin Clerici Conſtantienſis dioceſis publicorum auctoritate ſedis apoſtolicæ Notariorum, & ſigillatam impendenti quodam ſigillo rotundo in cera crocea, in quo in medio ſculpta erat quædam imago hominis habentis infulam in capite ſuo, ſedentis inter duas aquilas, habentis ſub pedibus ejus duos leones, & tenentis in manu dextra quoddam ſceptrum & in manu ſiniſtra quoddam pomum rotundum, in cujus circumferentiæ hæ litteræ legebantur: *Ludovicus quartus Dei gratia Romanorum Imperator ſemper auguſtus.* Et à tergo dicti ſigilli erat quædam impreſſio alterius parvi ſigilli, in qua erat ſculpta quædam aquila, & in circumferentia ipſius eæ litteræ legebantur: *Iuſtè judicate filij hominum.* Quæ quidem littera de ipſius Domini noſtri Papæ mandato ibidem publicè lecta fuit; ipſaque ex integro lecta, ſupranominati Ambaſſiatores, nuntij, & procuratores, habentes, ut dixerunt, inter cetera à dicto Domino Ludovico de Bavaria plenam & liberam poteſtatem & ſpeciale manda-

tum, prout ex forma dicti procuratorij, cujus tenor deſcribetur inferiùs, conſtare dixerunt, ponendi & ſubmittendi dictum Dominum Ludovvicum de Bavaria, res, ſtatum, velle & nolle, nihil ſibi proprij arbitrij retinendo, abſolutè & liberaliter in manibus dicti Domini noſtri Papæ, ejuſque diſpoſitioni & ordinationi ipſius Domini Ludovvici de Bavaria perſonam, res, ſtatum, velle & nolle, nihil ſibi proprij arbitrij retinendo, pro malis & exceſſibus; delictis, & criminibus contra dictum Dominum Iohannem, Eccleſiam Romanam & etiam univerſalem commiſſis, & contra unitatem & libertatem ejuſdem Eccleſiæ ſacroſanctæ. Et pro emenda & ſatisfactione omnium præmiſſorum facienda eidem Eccleſiæ ſacroſanctæ, prout habent, ut præfertur, à dicto Domino Ludovvico in mandatis, ex deliberato propoſito & ſpontanea voluntate, licèt per dictum Dominum noſtrum Papam, facta priùs aliquali collatione juxta exigentiam agendorum, ſemel & pluries dicti Ambaſſiatores, nuntij, & procuratores exhortati fuiſſent quòd in tanto negotio, priuſquàm facerent, viderent & deliberarent quid circa præmiſſa eſſent acturi & quòd nollent fictivè aliquid agere & verbis ſolùm dicere & non realiter, & facto quæ dicebant attendere, quia Deus, cujus vices tenet in terris Eccleſia, irrideri non poteſt, & quòd non crederent quòd ipſe indiſcretam remiſſionem faceret, licèt miſericordiam non negaret, plena deliberatione iterum habita inter eos abſolutè & liberaliter ipſum Dominum Ludovvicum, ſcilicet perſonam, ſtatum, res, & bona ipſius, poſuerunt in manibus præfati Domini noſtri Papæ, ipſumque & alia ſupradicta & ejus ordinationi & diſpoſitioni pro omnibus ſupradictis exceſſibus & emenda & ſatisfactione fiendis pro eis & omnibus in littera procuratoria infraſcripta contentis totaliter ſubmiſerunt.

Et ad prædictorum majoris roboris firmitatem ſupranominati Ambaſſiatores, nuntij, & procuratores, & ipſorum quilibet, juraverunt tactis ſacroſanctis evangeliis in animam ipſius Domini Ludovvici prædicta omnia & ſingula poſita, ut præfertur, & ſubmiſſa attendere & complere & effectualiter obſervare quicquid dictus Dominus Noſter ſuper prædictis duxerit ordinandum, & non contra facere vel venire per ſe vel alium ſeu alios, directè vel indirectè, publicè vel occultè, aliqua ratione ſeu cauſa. Et ibidem dictus Dominus noſter Papa, audita dictorum Ambaſſiatorum, nuntiorum, & procuratorum propoſitione & ſubmiſſione, & aliis per ipſos dictis, factis, & juratis, humilique petitione & ſupplicatione ipſorum tam ſuper expreſſatis ſuperiùs quàm aliis in dicto procuratorio contentis, multarum animarum periculis, quæ propter dictum Dominum Ludovvicum & perpetrata per eum ſunt diverſis pœnis & ſententiis, involutæ, affectu paterno compatiens, hujuſmodi poſitionem, ſubmiſſionem perſonæ ipſius Domini Ludovvici de Bavaria, rerum, ſtatus, abdicationem proprij arbitrij ipſius in ſe miſericorditer & gratiosè recipiens, dixit & proteſtatus fuit quòd licèt quantum ad relaxationem proceſſuum contra ipſum Dominum Ludovvicum factorum, & pœnarum quas propter præmiſſa incurrerat, intenderet miſericorditer agere cum eodem, quantum ſibi cum honore Eccleſiæ videretur, indiſcretam tamen remiſſionem facere nullatenùs intendebat. De quibus omnibus & ſingulis dictus Dominus noſter mandavit, & ipſi Ambaſſiatores, nuntij, & procuratores requiſiverunt, per nos Notarios infraſcriptos & noſtrum quemlibet fieri unum, duo, & plura publica inſtrumenta. Actum &c.

ERRORES SECTÆ HOMINUM intelligentiæ, & proceſſus factus contra fratrem VVillelmum de Hildeniſſem ordinis beatæ Mariæ de monte Carmeli per Petrum de Alliaco Epiſcopum Cameracenſem anno Chriſti MCCCCXI.

VNiverſis & ſingulis Chriſti fidelibus tam præſentibus quàm futuris præſentium noſtrarum ſerie litterarum inſpecturis Petrus miſeratione divina Cameracenſis Epiſcopus ſalutem in Domino ſempiternam. Notum facimus quòd cùm nuper, quod non ſine cordis turbatione referimus, rumor infeſtus devolutaque fama nobis intimarunt quòd abominabilis quædam ſecta, procurante ſatore malorum operum, in villa noſtra Bruxellenſi diœceſis noſtræ Cameracenſis damnabiliter inſurrexerit, cujus ſectæ deteſtabilis quendam Ægidium Cantorem vulgariter nuncupatum caput extitiſſe fama publica teſtatur, ſpinas in eadem inſerendo, cordaque fidelium à catholicæ fidei tramitibus ſub ſimulata quadam ſanctitatis ſpecie retrahendo, nos, ut vipereos perfidiæ filios, ne gregi fidelium per oves morbidas gravior infligeretur corruptela, & ut præcurrentis famæ pernicies officij noſtri paſtoralis ſentiret aculeos, hujuſmodi ſectam deteſtabilem & ipſius execrandos errores, ne ſpargerentur ulteriùs, extirpare radicitus tentantes, ut ſuper tanto crimine taciti non videremur, exemplo Dei cunctipotentis, qui Sodomorum mala, quorum clamor uſque ad cælum pervenerat, omnia ſciens prius nec tradere vel judicare aliquem voluit quàm ipſe ea quæ cum fidelibus teſtibus inveſtigans, quæ audie-

rat opere comprobaret, nos ante veram juſtamque probationem neminem judicare vel damnare volentes, ac tam gravia ſub diſſimulatione pertranſire nolentes, in primis de ſequacibus ejuſdem ſectæ deteſtabilis inquirere fecimus veritatem, inter quos te fratrem VVilhelmum de Hildeniſſem ordinis fratrum beatæ Mariæ de monte Carmeli, nedum hujuſmodi ſectæ deteſtabilis, ſed quòd alios errores etiam in fide catholica publicaveras tuis in hoc motibus inconſultis, adeo proceſſit in publicum quòd tuæ levitatis errores inconſultos tranſire non potuimus incorrectos. Igitur te ad præſentiam noſtram primitus evocari fecimus, articuloſque plures ſectæ deteſtabilis præmiſſæ, cujus complex & fautor dicebaris, alioſque publicos errores & aſſertos tibi fecimus judicialiter exhiberi. Quibus articulis ejuſdem nephandiſſimi Ægidij Cantoris per te viſis, auditis, & intellectis, hujuſmodi concluſiones vel articulos, tamquam à fide catholica devios, erroneos, & hæreticam pravitatem continentes, abjuraſti & reprobaſti, ſcriptura propria firmando eaſdem concluſiones erroneas & velut hæreſim ſapientes reprobandas & à Chriſti fidelibus expellendas. Item ſuper aliis, ut dicebatur, concluſionibus pluribus in prædicationibus tuis & privatis collationibus inconſultè publicatis & dogmatizatis, reſpondiſti plures earundem cum juramento negando, alias autem diverſis expoſitionibus tuis palliando & ſecundùm ſenſum proprium, ut aſſerebas, exponendo; prout hæc ex tenore dictorum articulorum, propoſitionum, vel concluſionum, reſponſionumque tuarum poſſint apparere.

Nos igitur attendentes vulgarem infamiam, grave ſcandalum, ſuſpicionemque vehementem quæ te ſuper præmiſſis culpabilem auribus noſtris aſſerebat, ſuper eiſdem articulis, concluſionibus, & propoſitioni-

bus, cum ſuis dependentiis circumſtantiiſque & connexis, per fideles commiſſarios noſtros ad hoc ſpecialiter juratos, commiſſos, & deputatos inquiri mandavimus veritatem. Qui ſecundùm datam à nobis formam procedentes, plures teſtes utriuſque ſexus ad probationem impoſitarum interrogaverunt, examinaverunt, & audierunt, eorumque dicta & depoſitiones per ſcribam & fidelem Notarium nobis & curiæ noſtræ juratum redigi fecerunt in ſcriptis, dieque præfixa præmiſſam informationem reportaverunt publicandam. Qua per nos diligenter inſpecta, pluribus ad hoc clericis perſonis notabilibus utriuſque divinæ ſcilicet & humanæ ſcientiæ doctoribus & graduatis per nos evocatis, à te ſi quid in dictos teſtes contra te productos dicere, proponere, & aliàs informationis præmiſſæ publicationem fieri velles, inquiri fecimus, offerentes præmiſſorum teſtium & informationis copiam in forma juris tibi concedi, ac tuas, ſi quas haberes, tam contra dictos teſtes quàm alias peremptorias facti vel juris exceptiones ſeu defenſiones audire, & ad eas proponendas diem & terminum competentem aſſignare. Tu verò coram noſtris ad hoc commiſſariis aſſerens te filium Eccleſiæ manere velle fidemque catholicam tenere, nullamque, ſi qua fortaſſe lapſu linguæ vel aliàs temeritate tua dixeris, publicaveris, vel prædicaveris, pertinaciam habere velle, ſed ea quæ nobis & conſilio noſtro ſuper his contra te probata, quæ viderentur orthodoxæ fidei contraria & adverſa vel aurium piarum offenſiva, non tam devotè quàm humiliter revocare & annullare ac eadem abjurare, ubi & quotiens nobis pro fide catholica videretur expedire, te ſponte promiſiſti, ad dicendumque & proponendum in dictos teſtes ſeu defenſiones aliquas vel exceptiones allegandas ſponte renuntiaſti, voluiſtique, terminis juris omnibus

habitis pro obſervatis, & quantum potuiſti eidem ordinique judiciario renuntiando, noſtram ſuper probatis ordinationem, diffinitivam ſententiam audire volens, ut aſſerebas, ſuper erroribus hujuſmodi, ſuper quibus infamatum te fore cenſebatur, purgari radicitus ordinationemque noſtram humiliter & devotè tenere & firmiter ex intimis adimplere, ut nihil horum veſtigij poſt ordinationem noſtram in te notari poſſit, promiſiſti; ut ex actis & tenore proceſſus hæc apparere poſſint. Die igitur contra promotorem officij noſtri in hac parte tibi præfixa ad audiendum diffinitivam noſtram ſententiam & ordinationem, Chriſti nomine invocato, Deum, cujus cauſa agitur, præ oculis habentes, viſoque tenore proceſſus, & cum peritis utriuſque juris divini pariter & humani communicato nobis conſilio, præſente ad hæc venerabili viro Domino Priore conventus fratrum Prædicatorum ſancti Quintini in Viromandia Noviomenſis diocceſis hæreticæ pravitatis Inquiſitore per ſedem apoſtolicam in eiſdem civitate & dioceſi Cameracenſi ſufficienter inſtituto per nos evocato propter hoc, cui hujuſmodi noſtrum proceſſum contra te factum ſufficienter communicavimus, de ipſiuſque Inquiſitoris conſilio & conſenſu procedentes, te fratrem VVilhelmum de Hilderniſſem ſupradictum, quia nobis conſtitit atque conſtat propoſitiones in divinæ majeſtatis offenſam per ſceleratiſſimum hominem illum Ægidium Cantorem publicatas, aſſertas, & collationibus privatis cordibus ſimplicium infixas fuiſſe & eſſe erroneas & ſcandaloſas ac fidei catholicæ contrarias & adverſas, ſuper quibus ſuſpectum te veriſimilibus tenuimus conjecturis, ad eaſdem in forma juris coram nobis abjurandas eaſdemque reprobandas, clero convocato ſollemniter hodie in nonoſtra aula epiſcopali Cameracenſi, & poſtmodum

in villa Bruxellenſi, primò in loco publico, ſcilicet ſanctæ Gudulæ Bruxellenſis, & ulteriùs in loco Begutarum publicè & intelligibili voce, & ad hoc quòd eaſdem abjures & reprobes. Quarum propoſitionum ſequitur tenor in hæc verba.

Sequuntur illa ſuper quibus ego frater VVilhelmus fui delatus reverendo patri Domino Cameracenſi Epiſcopo, quæ judicialiter abjuravi & adhuc abjuro, & quæ promiſi & juravi reprobare, prout ea nunc publicè reprobo, quia continent doctrinam falſam, erroneam, & hæreticam, bonorum morum corruptivam, ſcandaloſam, & fidei catholicæ ſubverſivam, & cujuſdam novæ ſectæ perniciosiſſimæ introductivam.

Et primò imitatores ſubſcriptæ ſectæ ſeu ſeductionis hæreticæ vocant ſe mutuò homines intelligentiæ, & habent duo capita à quibus languores diffuſi ſunt in pluribus membris ſuis. Vnum dictorum capitum vocatur frater Vvilhelmus de Hildernißem Carmelita. Aliud eſt quidam laicus illiteratus, fortè ſexagenarius, dictus Ægidius Cantoris, qui ſe ipſum reputat excellentiorem dicto fratre Vvilhelmo, quibuſdam ſuæ ſeductionis idem confirmantibus, aliis tamen dictum fratrem Vvilhelmum præferentibus.

1. Item dictus laicus ſeductor dixit pluries repetendo pluribus audientibus; Ego ſum ſalvator hominum; & per me videbunt Chriſtum, ſicut per Chriſtum patrem.

2. Item dixit quòd diabolus finaliter ſalvabitur, ſed tunc non erit diabolus, & ſuperbiſſimus lucifer erit humillimus, & quòd finaliter omnes homines ſalvabuntur.

3. Item diabolus non portavit Dominum Ieſum ſuper pinnaculum templi.

4. Item dixit dictus Ægidius quòd ipſo quadam vice eunte per viam, Spiritus ſanctus inſpiravit ſibi

hæc verba: Tu es conſtitutus in ſtatu pueri trium annorum. Non jejunabis, immo comedes lacticinia in quadrageſima. Quod idem cum aliis ſuis ſectatoribus & ſectatricibus continuat. Nec curant ipſi jejunare quando ſine exteriori nota comedere poſſunt carnes feriis ſextis & in quadrageſima.

5. Item de ſtatutis, præceptis, & ordinationibus Eccleſiæ non curant, nec de orationibus, dicentes quòd Deus facit quod diſpoſuit facere & quod vult, nec eſt opus formandi orationes.

6. Item nec curant de confeſſione; ſed ſolùm ad præcavendum de vexationibus oſtendunt ſe quandoque ſacerdoti, aliqua quæ de ſe ſunt venialia confitendo, ſubtacendo actus luxurioſos criminales & alia mortalia gravia quibus poſſent de infidelitate notari, prout aliqui ex ipſis retulerunt.

7. Item nullum rigorem pœnitentiæ admittunt, tenentes quòd talibus non indigemus.

8. Item eſt quædam inter mulieres hujuſmodi ſectæ quæ non permittit ſe ab aliquo cognoſci. Propter quod ab aliis ſectæ prædictæ utriuſque ſexus multas patitur moleſtias eam increpantibus quòd non utitur actu carnalis copulæ.

9. Item dictus Ægidius habet modum ſpecialem coëundi, non tamen contra naturam, quali dicit Adam in paradiſo fuiſſe uſum. Qualem modum prædictus frater Vvilhelmus non ſequitur.

10. Item ſibi invicem idioma fabricantes, actum carnalis copulæ vocant delectationem paradiſi vel alio nomine aclivitatem. Et ſic de tali actu libidinoſo, aliis non intelligentibus, bene loquuntur.

11. Item eſt quædam antiqua, quam dictus laicus vocavit Seraphin., quæ palam dixit quòd licet extra matrimonium coitum exercere ſine peccato. Ille enim actus eſt purè naturalis, ſicut comedere & bibere. Attamen ille actus reprobatur, & non iſti.

Vnde ſatis ipſa miratur cum aliis de cæcitate hominum communiter hoc ſentientium.

12. Item eſt quædam maritata quæ non facit differentiam inter virum & virum, ſed quemlibet indifferenter admittit ſuis tempore & loco. Et iſtud eſt quaſi commune inter illas.

13. Item dictus frater Vvilhelmus nemini ad plenum credit, nec quæ in ſe ſentit exprimit, niſi illis qui ſine Dei timore & conſcientiæ ſcrupulo actu carnalis copulæ utuntur.

14. Item frater Vvilhelmus omnia facta eorum poſſe ſalvari vel colorari per ſacram ſcripturam, dempto coitu ab Eccleſia damnato. Et ergo conſuevit monere ſibi adhærentes quòd cautè haberent ſe loquendo de actu illicitæ copulæ conjugalis.

15. Item ſupradicta Seraphin, dum aliqui loquebantur quòd frater Vvilhelmus compulſus erat revocare articulos quos prædicavit, reſpondit quòd ipſe non revocavit, ſed dixit, Ita non dixi, ſed ſic dixi, addendo vel ſubtrahendo ſyllabam vel dictionem ſuarum prædicationum, & ſic tranſivit impune. Vnde magis reputabatur dicta ſua confirmare quàm revocare.

16. Item omnes actus ſuos, immo & nefarios, referunt ad divinam voluntatem, dicentes Deum talia velle, non quidem tantùm permiſſiva ejus voluntate, ſed beneplacita & efficaci.

17. Item extra muros Bruxellenſes eſt quædam turris cujuſdam Scabini dicti oppidi, ubi ad celebrandum ſua conventicula conveniunt.

18. Item dicunt tempus veteris legis fuiſſe tempus patris, & tempus novæ legis tempus filij, & pro nunc eſſe tempus Spiritus ſancti, quod dicunt eſſe tempus Heliæ, quo reconciliabuntur ſcripturæ; ut quæ priùs tamquam vera habebantur, jam refutentur, etiam & catholica doctrina, ſicut catholicæ ve-

ritates, quæ conſueverant prædicare de paupertate, continentia, obedientia. Quarum veritatum oppoſitum, ut aſſerunt, eſt prædicandum hoc tempore Spiritus ſancti.

19. Item quicquid eis inſpiratur ſeu ad intima ſuggeritur, æſtimant quòd ſit à Spiritu ſancto. Vnde multùm fatua ſæpedictus laicus ſæpius attentavit. Nam propter quandam ſibi factam inſpirationem ivit totus nudus quadam vice per longam viam, portans ſuper caput ſuum ſcutellam cum carnibus deferendam cuidam pauperi.

20. Item mirantur quòd aliqui ſignant ſe ſigno crucis, petendo: Eſtis vos adhuc benedicendus?

Item perſuaſerunt imitatores prædictæ ſectæ, & præcipuè mulieres, aliquibus probis viris quòd de cetero nec publicè nec occultè prædicarent caſtitatem aut virginitatem, nec recommendarent continentiam, aſſerentes etiam nullam eſſe virginem, una tantùm dempta, quam dicunt eſſe ſapientiam.

21. Item de purgatorio ſunt contrarij Eccleſiæ. Similiter de inferno. Et habent quendam ſingularem & fictum modum loquendi de illa materia.

Item ad quæſtionem quando ab eis quæritur quid reſponderent ſi eis imponerentur credulitates ſupradictorum articulorum, reſpondent quòd negarent.

Item & quia ex fide dignorum depoſitionibus teſtium conſtitit te plures propoſitiones & concluſiones erroneas & à fide devias in eadem villa Bruxellenſi & dioceſi noſtra prædicationibus publicis aſſeruiſſe collationibuſque privatis inconſultè per te factis cordibus fidelium, quantum in te fuit, inſeruiſſe, ad eaſdem abjurandas & revocandas loco & modis priùs expreſſis, in formaque & tenore in quadam cedula per nos ſeu noſtros tibi tradenda, noſtrorum in hoc Notariorum ſignis ſignata; quarum etiam propoſitionum tenor ſequitur in hæc verba.

Sequuntur propoſitiones falſæ, erroneæ, & hæreticæ, per me fratrem Vvilhelmum in forma quæ ſequitur revocandæ.

PRima propoſitio, quòd omnes Chriſtiani, Iudæi, pagani, & etiam diaboli ſalvabuntur, omneſque ad Deum revertentur, & erit unum ovile & unus paſtor, & finaliter erit una generalis ſalvatio. Probavi, quia Chriſtus ſatisfecit pro omnibus. Item omnes gentes ſunt benedictæ in Chriſto, & benedictio Dei manebit. Ergo finaliter omnes ſalvabuntur in Chriſto. Hanc revoco tamquam falſam, erroneam, & hæreticam, quia eſt contra illud evangelij: *Multi ſunt vocati, pauci verò electi.* Item multi decedunt in peccato mortali, & tales non ſalvantur. Item Iudæis & paganis patet per illud ſcripturæ ſacræ: *Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu ſancto, non intrabit in regnum cælorum.*

Secundam propoſitionem, quæ ſequitur ex præmiſſis, Aliquando infernus non erit, revoco tamquam falſam & hæreticam, quia eſt contra illud evangelij: *Ibunt ij in vitam æternam, ij autem in ignem æternum.*

Tertiam, quòd dicunt ſe habere velle, nihil eſt, Deus enim totum facit, & omnia ſive bona ſive mala fiunt voluntate divina, & conveniunt ita eſſe, revoco tamquam falſam & hæreticam & piarum aurium offenſivam.

Quartam, quòd nullus homo purus in via actibus ſuis meretur aliquid vitæ æternæ, ſed Chriſtus ſolùm, qui in cruce omnia meruit, revoco tamquam malè ſonantem & piarum aurium offenſivam atque erroneam & hæreticam.

Quintam, quòd illud quod homo agit non cedit ſibi ad meritum vel demeritum nec ad ſalvationem

vel damnationem, ſed paſſio Chriſti ſatisfecit pro omnibus, hanc revoco tamquam falſam, periculoſam, & ſcandaloſam, atque erroneam & hæreticam.

Sextam, quòd homo exterior non maculat hominem interiorem, revoco tamquam falſam & malè ſonantem.

Septimam, quòd homo interior non damnabitur, ſimiliter revoco tamquam falſam & malè ſonantem.

Octavam, quòd in ornatu veſtium nulla eſt culpa, revoco tamquam malè ſonantem & malè ædificativam: quia licèt in ornatu veſtium non ſit peccatum, poteſt tamen ornatus veſtium eſſe cauſa & occaſio peccati.

Nonam, quòd reprehendentes peccatores vel eos judicantes plus peccant quàm reprehenſi vel judicati, revoco tamquam falſam & malè ſonantem totiuſque fraternæ correctionis deſtructivam.

Decimam, quòd prædicationes & doctrinæ antiquorum ſanctorum & doctorum ceſſabunt, & ſupervenient novæ, & quòd ſcriptura clariùs revelabitur quàm huc uſque notificata ſit, & quòd Spiritus ſanctus clariùs illuminabit intellectum humanum quàm huc uſque fecerit, etiam in Apoſtolis, quia non habuerunt niſi corticem, & quòd inſtabit tempus quo revelanda erit illa lex Spiritus ſancti & libertatis ſpiritualis, & tunc præſens lex ceſſabit, iſtam revoco tamquam erroneam, temerariam, & hæreticam.

Vndecimam, quòd Preſbyteri audientes confeſſiones non remittunt peccata, ſed Chriſtus, ex eo quòd peccator non poteſt dimittere peccata, revoco tamquam falſam, erroneam, & piorum aurium offenſivam.

Duodecimam, quòd pluries aſſerui me habuiſſe revelationem, & in ea me à Deo fuiſſe amplexatum

& illuminatum, & quòd tunc habui gaudium de ſecuritate æternitatis, & quòd licèt illud gaudium citò tranſierit, tamen remanſit in me ſecuritas de æternitate, & quòd ex tunc clariùs & aliter intellexi ſacram ſcripturam quàm antea, unde & quandoque aſſerui quòd mallem prædicare ſecundùm ſenſum proprium & intellectum meum quàm ſecundùm ſcripturam. Iſta revoco tamquam periculosè & præſumptuosè aſſerta & piis auribus malè ſonantia. Et eſt veriſimile quòd iſta mihi fuerunt aliorum errorum occaſio.

Tertiam decimàm, quòd Deus eſt ubique in lapide, membris hominis, & in inferno, ſicut in ſacramento altaris, & ideo quilibet habet Deum perfectè antequam communicet, revoco tamquam falſam & ſuperſtitioſam: quia licèt Deus ſit ubique & in qualibet re ſecundùm ejus eſſentiam, veruntamen in ſacramento altaris ſpecialiori modo, utpote ſacramentaliter, exiſtit, quo modo non exiſtit in aliis rebus creatis.

Quartam decimam, quòd nullus poteſt ſacram ſcripturam perfectè intelligere niſi Spiritus ſanctus eſſet in eo, revoco tamquam falſam & erroneam; quia ſtat quòd aliqui peccatores meliùs intelligant ſacram ſcripturam quàm multi ſimplices habentes Spiritum ſanctum & gratiam Spiritus ſancti.

Quintam decimam, quòd reſurrectio ampliùs non eſſet futura, quia illa erat facta in Chriſto, ex eo quòd ſumus Chriſti membra, & non ſurrexit caput ſine membris, revoco tamquam erroneam & hæreticam.

Sextam decimam, quòd aſſerui revelationem habuiſſe contra Preſbyteros & audiviſſe vocem dicentem, *Ego veni ad mortificandum Preſbyteros*, revoco tamquam ſuperſtitioſam & ſcandaloſam.

Decimam ſeptimam, quòd ſi nunquam prædica-

retur, non tamen ob hoc ſalvarentur pauciores homines, revoco tamquam malè ſonantem, falſam, & erroneam, & piarum aurium offenſivam.

Decimam octavam, quòd corrupta, ſi non haberet curam temporalem vel virum, eſſet ejuſdem meriti ſicut virgo, revoco tamquam falſam & erroneam & malè ſonantem.

Sequitur ſubſequenter cedula quam ego frater Vvilhelmus propria manu ſcripſi ſuper articulis mihi impoſitis, eos abjurando & reprobando.

OMnibus notum ſit quòd ego frater Vvilhelmus de Hildernißem delatus fui reverendiſſimo in Chriſto patri Domino Dei gratia Cameracenſi Epiſcopo tamquam caput cum Ægidio Cantoris cujuſdam ſectæ ſeu ſeductionis qui ſe mutuò vocant homines intelligentiæ, ut dicitur. Quod ſimpliciter falſum eſt, quia ejus facta & dicta in ſermonibus reprobavi poſtquam deceptiones ejus perfectè percepi. Item eidem ſum delatus tamquam conſentiens ſibi in hoc quòd dixit de ſe ipſo: *Ego ſum ſalvator hominum, & per me videbunt Chriſtum, ſicut per Chriſtum patrem.* Hic dico quòd ſi in iſto conſentiiſſem, ſeductor eſſem & contrarius doctrinæ catholicæ: quia Auguſtinus dicit, & omnes catholici doctores affirmant, tantùm Chriſtum fore ſalvatorem & actorem ſalutis. Et nunquam aliter docui vel affirmavi. Item eidem delatus ſum quòd prædicaſſem opinionem Ægidij, videlicet quòd diabolus finaliter ſalvabitur, ſed tunc non erit diabolus, & ſuperbiſſimus lucifer erit humillimus, & quòd finaliter omnes homines ſalvabuntur. Hic dico quòd iſta contrariantur ſacræ ſcripturæ & doctrinæ fidei catholicæ, quia ſcribitur: *Ibunt ij in vitam æternam, alij autem in ignem æternum.* Si ergo per beatum Auguſtinum pœna

pœna malorum poſſet finiri, ſic poteſt & gloria bonorum finiri. Quod omnino falſum eſt. Et in evangelio dicitur: *Iam judicatus eſt diabolus.*

Item quòd conſentiiſſem in hoc quòd diabolus non portavit Chriſtum ſuper pinnaculum templi. Hic concedo quòd hoc audivi ab eo ultra duodecim annos, ſed prætendebat corporaliter. Et poſtquam hoc ab eo audivi, an corporaliter vel ſpiritualiter ipſum portavit dubitavi, quia determinatum ab Eccleſia non intellexi.

Item delatus eſt idem Ægidius Cantoris in quadrageſima lacticinia comediſſe. Quod mihi conſtat. Sed quòd aliqui ſectatores & ſectatrices ejus continuaſſent nec curant jejunare quando ſine nota exteriori comedere poſſunt, hoc in veritate Ieſu Chriſti nunquam ab aliquo alio homine percepi, nec audivi unquam dicere de aliquo qui carnes feriis ſextis auderet comedere, quia de ſtatutis & præceptis & ordinationibus Eccleſiæ non curare & dicere quod dictus facit quod diſpoſuit, & ideo non opus formare orationes, ſic dicere eſt facere contra ductum ſpiritus ſancti, quia de ductu ſpiritus ſancti eſt Eccleſiæ obedire juxta illud: *Subditi eſtote omni humanæ creaturæ propter Deum.* Sed ſi tales aliqui ſunt, decepti ſunt. Item quòd non curant de confeſſione, ſed ſolùm ad præcavendum vexationes oſtendunt ſe quandoque ſacerdoti venialia confitendo, ſed mortalia gravia ipſis intulerunt. Quòd hoc falſum eſt de perſona mea ſciunt perfectè plures fratres conventus mei. Hoc etiam ſcio eſſe falſum de illis qui ſolent mihi confiteri. Si tamen aliqui tales ſunt, ficti duplices ſunt & decepti, & ſpiritus ſanctus fugit ab eis juxta illud: *Spiritus effugiet fictum.*

Item imitatores hujus ſectæ, prout delati ſunt Domino meo, rigorem pœnitentiæ non admittunt, tenentes quòd talibus non indigemus. Hic dico. Si

aliqui tales ſunt, ſpiritui ſancto contrarij ſunt, qui perfectam pœnitentiam in homine perficit.

Item eſt quædam inter mulieres hujuſmodi ſectæ quæ non permittit ſe ab aliquo cognoſci. Propter quod ab aliis prædictæ ſectæ multas patitur moleſtias eam increpantibus quòd non utitur actu carnalis copulæ. Iſtud nunquam pervenit ad aures meas.

Item delatum eſt Domino meo Cameracenſi quòd Ægidius habet modum ſpecialem coëundi, non contra naturam, quali dicit Adam in paradiſo fuiſſe uſum; qualem modum prædictus frater Vvilhelmus non ſequitur. Hic dico quòd verum eſt, in quantum me tangit. Licèt Ægidius per ſuſpicionem ſuam aliquibus contrarium dixit, qui etiam ad innocentiam paradiſi nunquam pervenit. Quod per famam contra dictum Ægidium laborantem credo verum.

Item eidem delatum eſt quòd ſibi invicem idioma fabricant, actum carnalis copulæ vocant delectationem paradiſi vel alio nomine aclivitatem, & ſic de tali actu libidinoſo, aliis non intelligentibus, bene loquuntur. Hic dico quòd in locutionibus & prædicationibus meis non aliis terminis quàm terminis ſacræ ſcripturæ uſus fui. Occultavit enim mihi Ægidius ejus idiomata & eorum ſignificata quantum potuit.

Item eſt quædam antiqua Domino delata, quam dictus Ægidius vocavit Seraphin pluribus audientibus, (Quod credo verum per famam) quæ palam dixit quòd licet extra matrimonium coitum exercere ſine peccato. Ille enim actus eſt purè naturalis, ſicut comedere & bibere. Et tamen illi actus reprobantur, & non iſti. Vnde ſatis iſta cum aliis miratur de cæcitate hominum communiter hoc conſentientium. Hoc ſi ſic dixit, valde malè dixit. Quia licèt dicatur, *Vbi ſpiritus, ibi libertas*, tamen Paulus dicit eandem libertatem non fore dandam in occaſionem

carnis, ſed ſolùm in illis actibus exercendam quos Chriſtus in nobis operatur.

Item delatum eſt Domino meo Cameracenſi quòd eſt quædam maritata quæ non facit differentiam inter virum, ſed quemlibet indifferenter admittit ſuis tempore & loco, & illud eſt quaſi commune inter illos & illas. Iſtud non credo totaliter verum. Et ſi eſt illa quam æſtimo, tunc non eſt talis, licèt in parte fragilis.

Item delatus fui Domino meo Cameracenſi quòd nemini ad plenum credo, nec quæ in me ſentio exprimo niſi illis qui ſine Dei timore & conſcientiæ ſcrupulo actu carnalis copulæ utuntur. Iſtud eſt falſum. Sed hoc potuit ex verbis Ægidij procedere.

Item delatus fui eidem quòd dixiſſem omnia facta eorum poſſe ſalvari ſeu colorari per ſacram ſcripturam, dempto coitu ab Eccleſia damnato. Et ergo ſolet movere ſibi adhærentes quòd cautè haberent ſe actu illicitæ copulæ conjugalis. Iſtud eſt falſum. Sed confitentibus mihi dixi quòd omnino deſiſterent & Ægidium cum ejus loquela refutarent.

Item delatum eſt Domino meo Cameracenſi quòd prædicta Seraphin, dum aliqui loquebantur quòd frater Vvilhelmus compulſus erat revocare articulos quos prædicavit, reſpondit quòd ipſe non revocavit ſed dixit ita, Non dixi, ſed ſic, addendo vel ſubtrahendo, & ſic tranſivit impune. unde magis reputabatur dicta ſua confirmare quàm revocare. Hic dico quòd ſicut concluſum fuit per reverendiſſimum Dominum Cameracenſem dixi quòd nunquam talia prædicavi, & ſi talia prædicaſſem, malè prædicaſſem.

Item delatum eſt Domino Cameracenſi quòd illi de prædicta ſecta omnes actus ſuos omnino nepharios referunt ad divinam voluntatem, dicentes Deum talia velle, non quidem tantùm permiſſiva ipſius

voluntate, ſed beneplacita & efficaci. Hic dico quòd à me aliquis nunquam audivit talia. Scio enim quòd quicquid * Deus voluntate efficaci illius eſt actor. Sed malorum actuum, ut ſunt mali, non eſt auctor. Et per conſequens ad voluntatem efficacem non ſunt referibiles; nec eſt cauſa privationis, ſed poſitionis.

Item delatum eſt Domino meo Cameracenſi quòd extra muros Bruxellenſes eſt quædam turris cujuſdam Scabini prædicti oppidi ubi ad celebrandum ſua conventicula conveniunt. Vbi dico quòd infra decem annos vel circiter non interfui talibus conventiculis, licèt infra tres annos cùm acceſſi ſibi Ægidio denunciando turpia quæ de eo in villa dicebantur, dicendo ſibi quòd talia nulló modo poſſent ſuſtineri. Immo ſi congregationem mulierum ibi ſciviſſem, nullo modo intraſſem.

Item delatum eſt Domino meo prædicto quòd dicunt tempus veteris legis eſſe patris & tempus novæ legis eſſe filij, & pro nunc tempus eſſe ſpiritus ſancti, quod dicunt eſſe tempus Heliæ, quo removebuntur ſcripturæ, ita ut quæ priùs tamquam vera habebantur, jam refutentur, etiam & catholica doctrina, ſicut & catholicæ veritates quæ conſueverunt prædicari de paupertate, continentia, & obedientia; quarum virtutum oppoſitum, ut aſſerunt, eſt prædicandum hoc tempore ſpiritus ſancti. Hic dico quòd talia nunquam audivi nec ab Ægidio nec ab aliis. Nec approbaſſem ſi audiviſſem, cùm implicat contradictionem. Vna enim veritas catholica alteri non contrariatur.

Item delatum eſt eidem quòd quicquid eis inſpiratur ſeu ad intra ſuggeritur, æſtimant quòd ſit à ſpiritu ſancto. Vnde multùm fatua ſœpedictus laicus ſœpius attentavit. Nam propter quandam factam ſibi inſpirationem ivit totus nudus quadam vice per

longam viam portans ſuper caput ſuam ſcutellam cum carnibus deferendam cuidam pauperi. Hic dico quòd credo hoc fore verum de Ægidio, quia per nullius informationem fatetur ſe eſſe deceptum.

Item delatum eſt Domino Cameracenſi quòd mirantur quòd aliquis ſe ſignat ſigno ſanctæ crucis, petentes: Eſtis vos adhuc benedicendus? Hic dico quòd hoc audivi à ſolo Ægidio tempore præterito,& non ab alio.

Item delatum eſt Domino Cameracenſi ad quæſtionem qua quæritur ab eis quid reſponderent ſi eis imponerentur credulitates ſupradictorum articulorum, reſponderent quòd negarent. Hic dico quòd qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem. Et per conſequens per talem reſponſionem oſtendunt ſe eſſe falſos, ſi eſt ita. quod tamen ignoro.

Item perſuaſerunt imitatores prædictæ ſectæ, & præcipuè mulieres, aliquibus probis viris quòd de cetero nec publicè nec occultè prædicarent aut virginitatem nec recommendarent continentiam, aſſerentes nullam eſſe virginem, una tantùm dempta, quam dicunt eſſe ſapientiam. Iſtud non pervenit ad aures meas in veritate.

Item delatum eſt Domino meo Cameracenſi quòd de purgatorio ſunt contrarij Eccleſiæ, ſimiliter de inferno, & habent quendam ſingularem modum & fictum loquendi de illa materia.Hic dico quòd in iſta materia nec alium modum nec alium ſenſum quàm modum & ſenſum ſacræ ſcripturæ habeo, nec habere volo.

In his omnibus me ſubmitto ad correctionem & directionem reverendiſſimi patris in Chriſto Domini Dei gratia Cameracenſis Epiſcopi.

Sententialiter in iis ſcriptis condemnamus.Verùm ſuper aliis propoſitionibus tibi impoſitis, an eaſdem dogmatizaveras vel ne, veritatem diligentiùs per-

ſcrutari fecimus, denuntiante fama. Et licèt contra te ſuper hoc clamor famaque vehemens, non quidem de malivolis, ſed à providis & honeſtis, invaluerit, non tamen ſuper hiis plenariam probationem attingimus. Idcirco ut ibi purgationem recipias ubi noſceris diffamatus, te ſuper illis propoſitionibus, quarum tenor ſequitur eſt & talis.

Sequuntur propoſitiones falſæ, erroneæ, & hæreticæ, quas ego frater Vvilhelmus judicialiter abjuravi & adhuc abjuro, de quibus impoſita eſt mihi canonica purgatio, quia ſuper iis contra me fuit fama publica & vehemens ſuſpicio.

Prima. Quòd expedit multis peccare propter occaſionem diſpoſitionis ad beneplacitum.

Secunda. Quòd actus coëundi naturaliter & tali intentione poſſet fieri quòd valeret tantum ſicut oratio coram Deo.

Tertia. Quicunque cum cultu operum pœnitentiæ, jejunando, orando, & abſtrahendo quod naturæ delectabile eſt, licèt in hoc ſe mortificet, tamen non indiget illis ad ſuam ſalutem; ſed ille integerrimus & perfectiſſimus eſt qui de hoc non curat, nec in ſua conſcientia ullum remorſum facit.

Quarta. Quòd poſt quandam revelationem, in qua me à Deo complexatum & illuminatum fuiſſe aſſerui, dixi quòd eram totaliter alteratus & ſine labore & ſtudio intelligebam ſacram ſcripturam & clariùs quàm antè, & quòd non poteram decipi, & quòd prædicationes meæ erant ultra humanum intellectum, & ſermonem meum præferebam aliis, dicendo: Quando eram ſicut vos; ſed nunc aliter ſum, & aliter intelligo. Et qui ſermones meos audit, meram veritatem audit. Qui aliorum ſermones audit, ſeducitur: quia alij prædicant mortem, ego verò vitam.

Quinta. Quòd homo ita poteſt uniri Deo in hac vita ut per actus exteriores qualeſcunque non peccaret.

Sexta. Quòd Pilatus, Cayphas, & Cayn non ſunt damnati, ſed peccatum.

Septima. Quòd aliquas propoſitiones, quas aliàs revocare debui, nec plenè nec debitè revocavi, & quòd aliquas earum vel eis ſimiles poſtea prædicavi.

Octava. Quòd quando aliquid erroneum, malè ſonans, vel ſcandaloſum prædicavi, ſi ſuper ab aliquo interrogatus fuerim, ſtatim illud negare conſuevi & dicta mea gloſari & interpretari.

ad purgationem canonicam cum ſeptima manu tui ordinis infra menſem in manibus commiſſariorum noſtrorum in villa prædicta Bruxellenſi peragendum indicimus convictionis eorundem, tibique pœnitentiam trium annorum in caſtro noſtro de Sellis poſt dictas tuas abjurationem, reprobationem, revocationem, purgationem per te ut ſuprà fiendas injungimus adimplendam. Alioquin quòd in uno conventuum tui ordinis extra noſtram dioceſim Cameracenſem conſtitutorum per nos de conſilio tui conventus Bruxellenſis eligendo pro pœnitentia eadem, ſine exeundo eundem conventum & ambitum ipſius, remaneas uſque ad noſtrum beneplacitum, & quòd de cetero à prædicationibus publicis vel privatis confeſſionibuſque audiendis ceſſes penitùs & omnino. Hæcque tibi injungimus ſub juramento, & ad hoc te atque in expenſis legitimis taxatione reſervata condemnamus in iis ſcriptis.

Qua quidem ſententia ſic per nos, ut præmittitur, lata, præfatus frater Vvilhelmus de Hilderniſſem eandem ratam habendo, approbando, emologando, & confirmando, ſtatim ipſam devotè & humiliter coram nobis quantum debuit adimplevit, revocationeſque & abjurationes ſibi injunctas faciendo publicè & expreſsè atque præſtando, promittens etiam & volens ipſam ulteriùs humiliter & devotè ubilibet locorum in eadem deſignatorum ſecundùm

ipſius continentiam & tenorem abſque fallo ſeu fictione quibuſcunque tenere & adimplere modo & forma ſupraſcriptis & in eadem latiùs expreſſis. In quorum omnium & ſingulorum præmiſſorum teſtimonium præſentes litteras noſtras ſententiam & ordinationem ſupraſcriptas in ſe cum revocatione ejuſdem fratris Vvilhelmi & abjuratione continentes per dilectum & fidelem noſtrum Notarium infraſcriptum in hanc publicam formam fieri & redigi mandavimus, ac unà cum noſtri ſigilli appenſionis ſigno & ſubſcriptione ſuis voluimus munimine roborari. Actum & datum in palatio noſtro epiſcopali Cameracenſi ſub anno ab incarnatione Domini milleſimo quadringenteſimo undecimo, Indictione quarta, menſis verò Iunij die duodecima, pontificatus ſanctiſſimi in Chriſto patris & Domini noſtri Domini Iohannis divina providentia Papæ XXIII. anno ſecundo, præſentibus in iis venerabili & religioſo Domino Iacobo Abbate monaſterij ſancti Autberti Cameracenſis, necnon venerabilibus & circumſpectis viris Dominis & magiſtris Rodulpho Preſbyteri Archidiacono Haſnonienſi in Eccleſia Cameracenſi, Henrico de Darnhen, Arnoldo de Halle, Petro Majoris, Heinrico Panneti, Nicolao Claiquin, Aymerico de Railhac, Petro Symonis, Petro Preſbyteri, & Petro de Hailles Cameracenſis, Iohanne de Atrio, Petro le Feurbiſſeur, ſanctæ crucis, Nicolao Braſſardi, Vvalthero de Opſtall, & Iohanne Nicolay ſancti Gaugerici Cameracenſis Eccleſiarum Canonicis, necnon Dominis Iohanne Blanclion beatæ Mariæ Magdalenæ, Iohanne le Gondale ſancti Martini, Iacobo le Solbier ſancti Vedaſti, & Iohanne Hedrot ſancti Nicolai Cameracenſis Eccleſiarum Curatorum ungeronum, ac Dominis Franciſco de Carnin Canonico dictæ Eccleſiæ ſancti Gaugerici, Arnoldo Logier Preſbyteris Curato ſancti Martini

Cameracenſis, Iohanne Majoris & Petro Hardit Notariis publicis, Petroque le May & Nicolao le Vende ſervitoribus noſtris, aliiſque quampluribus in multitudine copioſa exiſtentibus ibidem & præſentibus tam clericis quàm laicis teſtibus ad præmiſſa omnia & ſingula vocatis ſpecialiter & rogatis.

Et ego Arnulphus de Poeſt Clericus Cameracenſis diœceſis, publicus apoſtolica & imperiali auctoritatibus venerabiliſque curiæ Cameracenſis Notarius & Auditor, ac præfati reverendiſſimi in Chriſto patris & Domini mei Domini Epiſcopi Cameracenſis in hac cauſa coram eo ſcriba juratus, quia præmiſſis ſententiæ prolationi, revocationi, abjurationi, approbationi, emologationi, promiſſioni, ceteriſque omnibus & ſingulis ſupraſcriptis, dum per prædictum reverendiſſimum patrem & coram eo in modum agerentur & fierent ſupraſcriptum, unà cum prænominatis teſtibus præſens vocatus interfui, eaque ſic fieri vidi & audivi, idcirco has præſentes litteras ſuper hoc de mandato ipſius reverendiſſimi patris confectas, in hanc publicam formam redactas, manu mea propria ſcriptas, unà cum ipſius reverendiſſimi patris ac Domini Domini Epiſcopi Cameracenſis appenſione ſigilli, ſigno meo ſolito & conſueto hic me eadem manu ſubſcribens ſignavi & roboravi requiſitus in teſtimonium veritatis omnium & ſingulorum præmiſſorum.

HISTORIA MONASTERII Figiacenſis in diœceſi Cadurcenſi. Auctore incognito, ſed vetuſto.

ABbatiam igitur Fiacenſem antiquitus in honore ſancti Salvatoris conſtructam, & ab ipſo omnipotente Domino per ſemetipſum mirabiliter conſecratam, à Pippino verò Rege nobiliter perfectam, à Karolo quoque Imperatore theſauris & reliquiis honoratam, à plurimis etiam Abbatibus jam gubernatam, Aigmarus venerabilis vitæ Abbas penè deſtructam renovavit, & à tertio anno Ludovici Auguſti uſque ad quintum filij ejus Lotharij, triginta ſcilicet & duobus annis, regulariter tenuit. Hic primùm Fiacenſis Clericus, poſtmodum à Paſchali Papa apud Romam in monachum & Abbatem benedictus, eò quòd in ſupradicto monaſterio nullus remanſiſſet monachus, eundem locum honoribus, theſauris, ac ædificiis plurimis decoravit: inter quæ etiam Crucifixi vultus magnas duas fecit imagines, utraſque opere argentario undique formatas, auro lapidibuſque pretioſis adornatas; quarum majorem Fiaco poſuit, minorem verò Conchis, ut per hoc cunctis clareſceret locorum iſtorum quis cui præeſſe debuiſſet. Nam & eundem locum quandiu vixit tenuit. Obiit autem temporibus Raimundi Toloſani Comitis & Stephani Epiſcopi Caturcenſis anno ab incarnatione Domini octingenteſimo quinquageſimo ſecundo, Indictione decima quinta; ſepultuſque eſt in Fiaco, in cimiterio beatæ Mariæ. Hic verò Raimundus ſupradictus Comes primus per ſacramentum fidelitatem Fiacenſi Abbati juravit; & iſte Stephanus, tam ipſius quàm omnium proborum ro-

gatu & conſilio, poſt ſedem ſuam primatum cunctarum Caturcenſium Eccleſiarum Fiacenſi monaſterio dedit & ſecundam ſedem eſſe conſtituit.

Poſt hunc Abbatem Girardus cognomento regularis Fiacenſem ſuſcepit abbatiam tempore ſupradicti Regis: qui licèt parum, tamen quandiu vixit, Conchenſem Eccleſiam tenuit. Iſto verò mortuo & in podio ſanctæ Mariæ Fiaco ſepulto, Radulfus ejuſdem loci monachus curam paſtoralem ſuſcepit, & Karoli Regis filij Ludovici decimo ſeptimo anno miniſterium ſuum implens, & ipſe Conchas rexit, ſepultuſque Fiaco quieſcit. Hic de honore Fiacenſis monaſterij tantum diſtribuiſſe invenitur ut uni ſoli, ſcilicet ſeniori Calmontenſi, ſexaginta Eccleſias cum quingentis manſis dederit, eo tantùm tenore ut ex eis nulli alio loco donationem faceret, & cùm neceſſitas poſceret, ſolo juſſu, abſque lucro alio temporali, bella Abbatis & ſuorum prœliaretur.

Huic ſucceſſit Adalardus, qui in monachatu & abbatia in deſcribendis libris fuit ſtudioſiſſimus; ideoque in multorum voluminum initio & fine invenitur attitulatus. Hic temporibus Karoli Calvi & fratris ejus Lotharij extitit; & ipſe Conchenſem locum regens, ſepultus Fiaco quieſcit.

Hunc ſecutus eſt Geraldus, in conſtruendis ædificiis & in ampliando ac veſtiendo honore ſtrenuiſſimus, Karoli ſtulti Regis temporibus. Hic, inter alia quæ geſſit, Hugonem monachum Fiacenſem & hortolanum, abſtinentia & labore corpus proprium affligentem; quaſi in arctiori loco Conchas tranſmiſit, Prioremque eſſe præcepit. Dum verò quadam die ipſe Geraldus Conchas maneret, familia ipſius loci poſt vim acerrimam contentionem famulos Abbatis cæſos in tantam iram ipſius ſuccendit ut manè clamore audito dixerit ſe nunquam ampliùs eundem locum viſurum. Itaque ſociis ab eodem loco

mox ut aſcendit aſpiciens retrò ſequentibus ſe dixit: Quàm ſtultus eſt qui tam ſpatioſum tamque delectabilem locum habet ſicuti eſt Fiacus, & tam aſperrimum atque vallibus concavum quærit ſicut eſt hic locus. Meritò talia debent ei accidere. Cognita verò Prior irati Abbatis diſceſſione, cum aliquibus fratribus eum ſubſecutus Fiaco reperit, & cum ſua ſatisfactione juſtitiam ſuorum ad libitum præmiſit. Abbas autem, quia jam præ ſenectute deſipiſcebat, non ſolùm illius ſatisfactionem, ſed & ſuorum admonitionem audire contempſit; hoc ſolùm dicens, nunquam ſe ampliùs Conchas viſurum, ſtultumque eſſe Fiacum habentem & Conchas requirentem, ſine alia ratione & conſilio abire permiſit.

Hac igitur accepta occaſione, qui eatenus Abbatibus Fiacenſibus, utpote ſuis, cunctis ſcilicet ſupradictis, & ante irruptionem barbarorum, Anaſtaſio, Iohanni, & Stephano, ac aliis quampluribus ſubjacuerant, convaleſcentes viribus, ſubſtantiis, & numero, iſtum Hugonem loco Abbatis, quandiu vixit, tenuerunt, & deinceps à Fiacenſibus ſeparati, abſque capite legitimo eſſe cœperunt.

Poſt hæc verò mortuo jam Geraldo & Fiaco ſepulto, Fiacenſes more ſolito Abbatem legitimum elegerunt Domnum Calſtonem, ipſius loci monachum probiſſimum; qui à Benedicto Papa Romæ benedictus, ſui monaſterij ædificator extitit devotus, & inter cetera librum de cantu optimum ſecundùm morem Romanum Raimundum Aureliacenſem Abbatem Fiaco deſcribere fecit; in cujus initio, in capite verſuum & fine quos de cantu iſdem ſcriptor fecit, ſic de eo teſtatur: *Calſto ſui nomen ſolito teſtatur in actu.* Hic etiam capellam mirifico opere infra murum cœpit ædificare, ſicut in columnis ipſius Eccleſiæ continetur, ac uſque ad dimidium perfecit. Sed & monaſterium Fontenſe in honore ſanctæ Mariæ ſemper

virginis conſtruxit, facta donatione à Ramnulfo Fiaco nobiliſſimo ipſius loci domino, & à Benedicto Papa ac Stephano Caturcenſi Epiſcopo .... ſcripto, monachoſque Fiacenſes ad ſervitium Dei faciendum ibidem conſtituit. Fuit autem tempore minoris Lotherij Regis, mortuuſque eſt ac ſepultus Fiaco anno ab incarnatione Domini nongenteſimo ſeptuageſimo quarto, Indictione ſecunda, Epacta viceſima quinta, Concurrente III.

Poſt iſtum accepit regimen abbatiæ Adacius temporibus ſupradicti Regis Lotharij & Ludovici, qui Blandinam accepit uxorem, proprij monaſterij & ipſe ſtudioſiſſimus ædificator. Hic conſtruxit membrum Eccleſiæ ante ſanctum * Bibianum, ſicut teſtantur verſus in ſuperliminare portæ ipſius deſcripti; mortuuſque eſt ac ſepultus, Romam pergens, apud ſanctum Ægidium anno ab incarnatione Domini nongenteſimo octuageſimo octavo, Indictione prima, Epacta nulla, Concurrente VII.

* S. Bibiani Epiſcopi Santonenſis corpus ſervatur in Eccleſia Fiacenſi.

Huic nimirum ſucceſſit Geraldus, multorum operum perfector ſtrenuiſſimus, Hugonis atque Roberti Regum temporibus; mortuuſque eſt anno nono ſupradicti Roberti Regis, & Fiaco ſepultus.

Iſtum ſecutus eſt, tempore prædicti Regis Roberti, Abbas Rogerius: qui cùm multum honorem monaſterij dederit Militibus, lignum crucis fecit ex auro & lapidibus; pergenſque Hieroſolymis, ultra non eſt reverſus. Sub tali igitur ſpe prædicti loci monachis manentibus, quibuſdam dicentibus quòd adhuc reverſurus eſſet Rogerius, aliis verò quia jam eſſet mortuus, contigit ut Adalgerij, qui ex Salmario Fiacenſi abbatiam Conchenſem dato magno pretio fuerat adeptus, ſub occaſione ſepeliendi cujuſdam probiſſimi fratris Fiacenſis cognomento Roſad Barnardi veniret Fiaco; completoque officio miſit manum ad marſupium, & comparavit abbatiæ mi-

niſterium, non tamen de conſilio omnium, ideoque in proximo debitum accepit retributionis præmium. Nam dum per abbatiam ambulare vellet, & cum quodam fratre ipſius monaſterij Lautardo apud Fiſcellam primum hoſpitium ſuſcepiſſet, mox ut ingreſſus eſt paratum ſibi ſolarium, pede lapſo crureque fracto, qui equitando venerat, rediit in vanum. Sic itaque Adalgerius turpi charactere notatus, vix poſt aliquot menſes aliquo modo recuperatus, Conchas reverſus, Fiaco non comparuit ulteriùs.

Mox igitur fratres Fiacenſes, illo adhuc vivente, Abbatem elegerunt nobiliſſimum Lautardum, ipſius monaſterij monachum nutritum: qui cùm diù abbatiam Fiacenſem tempore Ainrici Regis rexiſſet, noviſſimè conſilio omnium & Conchenſem locum more ſuorum prædeceſſorum ſuſcepit regendum; & utraque loca tenens per triennium, quorundam, ut fertur, malitia infirmatus, apud Conchas diem clauſit ultimum. Et iſte ex Fiacenſibus Conchenſem locum moderno tempore tenuit, ibique ſepultus quieſcit.

Huic Vvillermus Fiaco ſucceſſit, qui in expugnandis inimicis diù victorioſus extitit. Hic de ſimonia accuſatus, quæ peſtis jam per ultimum Papam Leonem fuerat declarata, & per Gregorium VII. ejus ſucceſſorem valde inſecuta, quamvis invitus abbatiam dimiſit, & paſtori legitimo introducendo locum vacuum reliquit. Monachi verò Fiacenſes Abbatem legitimum Domnum Hugonem Clunienſem eligentes, admonuerunt Conchenſes ut abjecto ſuo ſimoniaco, more ſolito ſubderentur illorum Abbati legitimo. At illi indignati, non ſolùm non ſunt emendati, ſed multa facientes, plurima mendacia invenientes, caput in caudam caudamque in caput erigere conantes, in tantum ſunt pejorati ut more Iudæ oſculo tradi & à proprio monaſterio Fiacenſes

cici fecerint, & Airardum Fiacenſem Abbatem, cui ſubditi auctoritate apoſtolica fuerant, contra totius Chriſtianitatis ritum à ſe projecerint.

CHRONICON FLORIACENSE.

DCXV. Dagobertus junior in Francia regnat.

DCXXVI. Leodebodus Floriacenſis monaſterij fundator obiit.

DCLXXXVIII. Pipinus major domus efficitur in Francia annis XXVII.

DCCVIII. Drogo Princeps Francorum obiit.

DCCIX. Primùm Pipinus perrexit in Alamanniam contra Vvilharium Ducem.

DCCXI. Childebertus Rex obiit.

DCCXIV. Pipinus obiit.

DCCXV. Dagobertus Rex obiit.

DCCXVI. Primùm pugnavit Carolus Dux contra Ratbodum ad Coloniam.

DCCXXXI. Beda Preſbyter doctor Anglorum obiit.

DCCXLI. Carolus Princeps obiit.

DCCXLII. Carlomannus & Pipinus contra Hunaldum perrexerunt.

DCCL. Pipinus electus eſt in Regem, & Hildericus tonſoratus.

DCCLXIV. Pipinus Rex obiit. Carolus & Carlomannus regnum ſuſcipiunt.

DCCLXVI. Carlomannus obiit.

DCCLXXVIII. Hludouvicus natus eſt.

DCCCIV. Alchuinus Abba obiit.

Anno incarnationis dominicæ DCCCVI. II. Non. Iun. luna XIII. ſignum crucis mirabili modo in luna apparuit feria V. prima aurora incipiente, quaſi hoc modo. ✠

Anno incarnationis dominicæ DCCCIX. Indictione II. XVII. Kal. Aug. II. fer. incipiente hora diei V. eclypſin ſolis apparuit luna XXIX.

DCCCXIV. Carolus Imperator obiit, & Hludouvicus imperium recepit.

DCCCXXIX. Hieremias Archiepiſcopus obiit.

DCCCXXXIII. Hludouvicus regnum amiſit, & Hotharius illud ſuſcepit. Item Hludouvicus recepit.

DCCCXL. Hludouvicus Imperator obiit, & eclypſin ſolis facta eſt IV. feria ante aſcenſionem Domini, hora diei nona, II. Non. Maij.

DCCCXLI. Bellum apud Fontanetum.

Anno incarnationis Domini DCCCXLIX. anno octavo Caroli Regis, XII. Kal. Martias, extitit terræ motus quaſi decima hora noctis.

DCCCLIII. Adalbertus bonæ memoriæ monachus XI. Kal. Ianuarij obiit.

DCCCLIV. Dedicatio monaſterij ſanctæ Columbæ virginis & ſancti Lupi confeſſoris.

DCCCLXIV. Cometes apparuit circa Kal. Maias per viginti dies.

Anno incarnationis dominicæ DCCCLXVI. regnante Karolo Ludovici filio, duo filij illius moriuntur Hlotharius Abbas & Karolus Rex Aquitaniorum. Avunculus quoque ejus Rhodulfus conſiliarius primâſque palatij hominem exit, necnon & Rhodulfus Archiepiſcopus Aquitaniorum. Et duo principes Aquitanici Landricus & Imino inter ſe dimicantes ſemet interimunt. Rhothbertus quoque atque Rannulfus, viri miræ potentiæ, armiſque ſtrenui, & inter primos ipſi priores, Northmannorum gladio necantur.

Anno DCCCLXXVII. dominicæ incarnationis Karolus Ludouvici filius II. Non. Octobr. obiit. Et Ludouvicus filius ejus VI. Idus Decembris regnum ſuſcepit.

DCCCLXXVIII.

DCCCLXXVIII. Iohannes Papa in Gallias venit, & apud civitatem Trecas diù moratus eſt.

Eodem anno, Idibus Octobris, eclypſis lunæ fuit, cùm eſſet quartadecima. Et eclypſis ſolis ſecuta eſt eodem menſe IV. Kal. Novembris, luna viceſima octava, utroque ſidere in quindecim diebus deficiente.

DCCCLXXIX. Hludovicus Rex IV. Idus Aprilis obiit.

DCCCLXXX. Hludovicus & Karlomannus apud Ambianas regnum ſuſcipiunt & dividunt menſe Martio.

DCCCLXXXII. Hludovicus Karlomanni frater obiit.

DCCCCV. Hoc anno, mediante Maio, V. feria, apparuit ſtella circa ipſum ſeptentrionem à parte Circij, emittens radium magnum verſùs Euro auſtrum quaſi longiſſimam haſtam inter leonem & geminos trans zodiacum; & viſa eſt ita ferè XXIII. diebus.

DCCCCXVII. Memorabile bellum apud Sueſſones, in quo Rothbertus Rex occubuit, licèt exercitus ejus victoriam adeptus ſit. Eodemque anno Rodulfus regno ſublimatur.

DCCCCXXXVI. Glorioſus Francorum Rex Rodulfus obiit.

Prima in totam Galliam Vngarorum irruptio.

DCCCCLII. Hoc anno Vgo Dux Burgundionum & Alanus Brittonum obiere.

DCCCCLIV. Ludouvicus Francorum Rex obiit. Et filius ejus Hlotharius in Regem nobiliter Remis elevatus eſt.

DCCCCLVI. Hoc anno IV. Nonas Septembris luna verſa eſt in ſanguinem. Eodem quoque anno, menſe Iunio, ſignum mirabile in cælo apparuit, draco magnus ſcilicet, & ſine capite. Secuta eſt

ſtatim mors Hugonis magni principis Francorum, Burgundionum, Brittonum, atque Nortmannorum. Eclipſis ſolis factus eſt XI. Kal. Ianuarij, & ſtellæ apparuerunt à prima hora uſque tertiam.

DCCCCLXXIV. Ipſo anno cœnobium ſancti Benedicti Floriacenſe combuſtum eſt. Sed Dei providentia procurante in brevi trium ſpatio annorum in meliorem ſtatum eſt reſtauratum, Domno Abbate Richardo ordinatore. Octavas ſancti crematum eſt Laurentij.

DCCCCLXXIX. Ludovicus à Francis Compendij Rex eſt elevatus.

DCCCCLXXXIV. Lotharius Francorum Rex obiit.

DCCCCLXXXVII. Ludovicus Francorum Rex obiit. Eodem anno Hugo Dux Rex Francorum eſt elevatus Noviomi, * *qui ſecum Rotbertum filium ſuum Regem Aurelianis elevat.*

* Hæc addita ſunt à manu paulò recentiore, ſed antiqua.

Anno ab incarnatione Domini MIII. & qualitas hyemis longior ſolito, pluviarumque inundatio extitit gravior, atque diverſis in regionibus flumina ſuos ultra modum prætererunt terminos. Præ ceteris verò Liger in tantum ſuas præteriit metas ut cuncta circumcirca poſita periculo mortis tremefaceret, valla penetrando, caſas unà cum hominibus eruendo, pontes firmos ſepeſque eradicando, boves cum bubulcis, ovilia cum ovibus & pueris demergendo, ita ut diluvium eſſe crederetur. Quo etiam anno propter Aurelianenſem urbem, in loco qui dicitur Porcaria, multis, ut fertur, eſt viſa civitas fantaſmate conſtructa ab hora diei tertia uſque in nonam horam, pratis aquiſque cum molendinis vallata, militibus neceſſariiſque rebus adplenè referta. Infantem quoque fama vulgante audivimus natum fuiſſe omnium animalium pedes habentem, ſoloque capite unoque pede & manu hominem ſimulantem:

quem parentes dolore & rubore confuſi bis terque terra occulentes, dum nequeunt eum perdere, conſilio accepto in fluvio demerſerunt. cujus caſum tantus vocum fragor ſecutus eſt ut tota regio ejulaſſe crederetur.

Eodem quoque anno Girbertus Papa obiit.

Sequenti anno Abbo Abbas martyrio coronatus eſt.

MXVII. Rotbertus Rex filium ſuum Hugonem conſortem regni facit apud Compendium.

MXXV. Hugo Rex moritur.

MXXVI. Iterum ſub Gauzlino Abbate Floriacenſe cœnobium conflagratum eſt, ſed biennio reſtauratum cum omnibus officinis & Eccleſia ſancti Petri.

MXXIX. Obiit Gauzlinus Abbas.

MLIX. Philippus regni monarchiam ſuſcepit.

MLX. Heinricus Rex Francorum obiit.

CHRONICON CREMONENSE.

MCXI. nono Kal. Iunij, Indictione IV. capta eſt & deſtructa civitas Laudes.

MCXVII. tertio die menſis Ianuarij, Indictione X. die Mercurij, in hora veſpera, fuit terræ motus maximus, qui antea non erat viſus.

MCXVIII. decimo nono Kal. Novembris, Inductione XII. die Iovis captum eſt caſtrum Lomelli.

MCXXVII. octavo Kal. Septembris, Indictione V. civitas Cumenſis capta fuit.

MLXIV. X. die menſis Madij fuit pugna in campo Montuo.

MCC. Indictione tertia, die XI. erat Auguſti, una die Lunæ, fuit captus burgus Piſonij & combuſtus & ferè omnes habitantes fuerunt & totum ſuum naudium; & multi projecerunt ſe de turri magna,

& quamplures inturim conceſſerunt peregrè. Et illa nocte veniente die Lunæ veniente valde ſerenum erat. Et ferè circa medietatem noctis apparuit quòd cœlum aperuiſſet, & pulcram flammam fecit.

Anno Domini MCCXIII. Indictione prima, una die paſe, quæ fuit ſecunda die intrante menſe Iunij, venerunt Cremonenſes cum caroçolo ſupra terram Cremæ, & Mediolanenſes venerunt cum ſuo caroçola & cum bruira, & magnam pugnam fecerunt inſimul, & Cremonenſes expulſerunt Mediolanenſes de campo, & tulerunt eis caroçolum & buiram & XXXVI. confanones, & magnam copiam fecerunt de populo Mediolanenſium.

MCCXXXIV. die II. intrante Iulio, cùm Mediolanenſes iviſſent in comitatu Cremonenſium, die tertio erant apud Covenoltam ſive in loco ubi dicitur prato de biſſo. Ibi Cremonenſes cum ſua ſocietate pugnaverunt cum Mediolanenſibus & Breſanis, ita quòd Cremonenſes meliorem partem obtinuerunt.

MCCXXXVII. una die Veneris, quarta exeuntis Novembris, aput Curtiſnovam Dominus Imperator cum militia Papienſium & Pergamenſium & cum aliis ſuis militibus pugnaverunt cum Mediolanenſibus & cum illis de eorum ſocietate. Et Mediolanenſes ibi amiſerunt caroçolum ſuum, & innumerabiles fuerunt ibi mortui & capti. Et ipſo die captum fuit caſtrum Curtiſnovæ. Et ultima die ipſius menſis captum fuit per Bergamenſes caſtrum Paluſcis.

De Majori-monaſterio & Abbatibus ejus.

PRimus Abbas Majoris-monaſterij poſt ſanctum Martinum fuit Gaubertus, qui conſtitutus eſt ab eo, & multi alij poſt ipſum uſque ad adventum Normannorum. Tunc deſolata Eccleſia, Canonici

ſancti Martini de novo caſtello miſerunt ibi conventum Clericorum. Poſtea Hugo Capet Rex Francorum dedit illam Eccleſiam Odoni Comiti Turonenſi, qui miſit Cluniacum, & adduxit inde Guiſlebertum cum duodecim aliis monachis anno ab incarnatione Domini milleſimo. Hunc Guiſlebertum idem Comes fecit Abbatem ejuſdem loci anno milleſimo quarto. Quod & ſanctus Majolus Abbas Cluniacenſis conceſſit, cùm Majus-monaſterium per quatuor annos fuiſſet cella Cluniaci. Huic Odoni ſucceſſit alius Odo filius ejus, pater Comitis Tebaldi; qui ambo jacent in capitulo Majoris-monaſterij. Secundus Abbas poſt Guiſlebertum fuit Sichardus, tertius Gaubertus, quartus Albertus, quintus Bartholomæus, ſextus Bernardus, ſeptimus Hilgotus antea Epiſcopus Sueſſionenſis, octavus VVillelmus, nonus Odo, decimus Garnerius, undecimus Robertus.

CHRONICON BREVE

Monaſterij Canigonenſis in diœceſi Helenenſi.

ANno Domini milleſimo primo, æra MXXXIX. anno VI. Rodberti Regis, Indictione XIV. Guifredus Comes cœpit ædificare monaſterium ſancti Martini Canigonenſis.

Anno Domini MXIV. electus fuit in primum Abbatem Selva monachus ſancti Michaëlis Coxanenſis.

Eodem anno delate fuerunt reliquiæ ſancti Gaudérici Confeſſoris è finibus Toloſæ.

Anno Domini MXXVI. conſecrata fuit ejus Eccleſia.

Anno Domini MXXXVI. Guifredus Comes monachus efficitur.

Anno Domini M L. pridie Kalendas Auguſti obiit dictus Guifredus.

Selva primus Abbas præfuit annis XXX.
Guillermus Abbas annis V.
Miro annis XV.
Benardus annis VIII.
Petrus Ermengaudi annis VIII.
Petrus Iuniarij annis XXXIII.
Raymundus Valle de Craſſa annis XIX.
Berengarius de Craſſa annis V.
Raymundus ſacriſta Rivipullenſis annis XI.
Geraldus frater ejus annis IV.
Petrus annis XXXIII.

CHRONICON SAVIGNIACENSE.

ANno Domini MCXII. beatus Vitalis eremita, optimus ſeminiverbius, in confinio Normanniæ & minoris Britanniæ ædificavit monaſterium iſtud, quod dicitur Savigniacum. Hic beatus vir modernas inſtitutiones in aliquibus Ciſtercienſibus ſimiles monachis ſuis impoſuit, virtutibus & miraculis claruit. Inter alia multa quendam militem mortuum populo præſente ſuis ſanctis precibus reſuſcitavit. In dicto monaſterio, quod ipſe fundaverat, primus Abbas ordinatus, rexit abbatiam annis decem, & anno Domini MCXXII. glorioſè migravit ad Dominum. Huic ſucceſſit beatus Gaufridus Bajocenſis monachus, vir admodum litteratus, & in religione fervens, generis nobilitate pollens, ſed vitæ ſanctitate excellens. Hic multa monaſteria ædificavit, & conſuetudines prioribus altiores Savigniacenſibus impoſuit. Qui abbatiæ Savigniacenſi præfuit annis XVI. & anno Domini MCXXXVIII. Domino reddidit ſpiritum. Cui poſt

Enavum Anglicum, qui parvo tempore eidem monaſterio præfuit, ſucceſſit venerabilis Serlo de valle Badonis juxta Bajocas, qui fuerat prædicti Gaufridi in ſeculo diſcipulus, & monachatum priùs ſuſceperat cum eo in monaſterio Ceraſienſi, ſed relicto illo monaſterio, pro majori religione Savigneium expetierat. Hic quia pro velle ſuo non ei obtemperaverant monaſteria ſibi ſubdita, Ciſtercienſi ordini ſe dedit, in manus videlicet beati Bernardi tunc temporis Abbatis Clarevallenſis. Et in continenti conceſſus eſt ei prioratus omnium Abbatum ordinis per Domnum Ciſtercienſem & quatuor primos Abbates. Dictus verò Serlo Abbas quietem contemplationis deſiderans, poſt converſionem domus Savigniacenſis quinque annis tantummodo abbatizavit, & anno Domini MCLIII. ceſſit & apud Claramvallem remanſit. Et tunc creatus eſt in Abbatem Savigniacenſem Ricardus de Corceio ejuſdem monaſterij Prior, vir prudens & diſcretus, ac magnæ honeſtatis; qui per quinque annos abbatizavit, & jura Eccleſiæ Savigniacenſis toto ſuo tempore conſtanter defendit. Anno verò Domini MCLVIII. Domnus Serlo quondam Abbas Savigniacenſis apud Claramvallem diem clauſit extremum. Eodem verò anno Abbas Savigniacenſis Ricardus ceſſit, nullam prætendens cauſam niſi ſuam inſufficientiam, tamquam vir humilis & valde timoratus. Alexander verò monachus Clarevallenſis, qui priùs fuerat Abbas Grandiſſilvæ, dicto Abbati Ricardo ſucceſſit, quem conventus Savigniacenſis de conſilio Abbatis Clarevallenſis Faſtredi elegerat, & tribus annis abbatizavit. Poſt quem apud Savigniacum creatus in Abbatem Ioſlenus, vir ſapiens & religioſus, & XVI. annis abbatizavit. Hujus tempore, videlicet anno Domini MCLXXIII. beatus Haino migravit ad Dominum, & nova Eccleſia Savigniacenſis incepta

eſt. Anno verò Domini MCLXXVIII. Abbas Ioſlenus poſt capitulum generale ceſſit, & apud Savigniacum remanſit humilis & quietus & religionis amator. Eodem verò anno quo ceſſit, miſerat conventum ad abbatiam Barberij. Eodem verò anno electus eſt & promotus in Abbatem vir vitæ venerabilis & litteraturæ eminentis Guillelmus de Toloſa de villa Cadomi oriundus. Et anno Domini MCLXXIX. electus eſt idem Guillelmus in Abbatem Ciſtercienſem, ubi diem clauſit extremum. Cui ſucceſſit apud Savigniacum Domnus Simon genere valde nobilis, ſed ſanctitatis prærogativa nobilior. Quapropter Deo gratus habebatur & penes homines reverendus & laude dignus.. Abbas verò Simon domum Savigneij rexit per quinque annos, & infirmitatis cauſa, cœcitatis videlicet oculorum, ceſſit, & apud Savigniacum remanſit, ibique ſanctiſſimam vitam duxit uſque ad mortem. Cui ſucceſſit Abbas Girardus, vir bonus & Deum timens, & per unum tantùm annum abbatizavit. Poſt Abbatem Girardum creatus eſt in Abbatem vir religioſus & in temporalibus ſtrenuiſſimus Guillelmus de Dobra, & per XXI. annum abbatizavit, ſicque diem clauſit extremum. Cui ſucceſſit vir bene litteratus, honeſtus, & religione fervens, Radulfus quondam Archidiaconus Bajocenſis, qui per XIV. annos abbatizavit. Huic ſucceſſit Abbas Rogerus, qui per quinque annos præfuit. Huic verò viam univerſæ carnis ingreſſo ſucceſſit vir devotus, magnæ maturitatis & religionis, Lucas Bajocenſis, & per tres annos abbatizavit, & anno Domini MCCXXIX. in die aſcenſionis Domini ceſſit. Huic ſucceſſit & eodem die eſt electus venerabilis pater Domnus Stephanus de Lixinthonia Abbas de Stanleia, vir doctrina & ſcientia præditus. Hic multa bona tam in hac domo quàm in tota generatione fecit, fervorem religionis ibidem ampliùs

excitavit, conventum Savigniacenſem uſque ad quadraginta monachos & eo ampliùs augmentavit, ipſam abbatiam multis ædificiis decoravit. Hic bonus vir, undique circumſpectus, corpora ſanctorum præſentis monaſterij, Spiritu ſancto edocente, de capella beatæ Katherinæ, ubi multo tempore quieverant, ad majorem Eccleſiam cum multo honore reportavit. Qua occaſione Dominus multa & crebra miracula oſtendere dignatus eſt. Facta eſt autem hæc ſanctorum Savigniacenſium reportatio prima die menſis Maij anno gratiæ MCCXLIII. Eidem verò Abbati à capitulo generali, eodem tempore quo dictam rexit abbatiam, conceſſum eſt ut ante corpora dictorum ſanctorum de oblationibus fidelium continuè ardeat luminare. Inſuper & in dicta Eccleſia Savigniacenſi duas lampades pro ſatisfactione cujuſdam Militis, qui enormiter dictam læſit Eccleſiam, & tertiam lampadem ante altare in quo cantatur Miſſa cotidiana de beata virgine Maria, in cujus honore conſecratum eſt dictum altare, de eleemoſyna cujuſdam Canonici Abrincenſis, qui ad hoc ſpecialiter dedit, eidem Abbati conceſſum eſt ardere die ac nocte à capitulo generali. Necnon & aliam lampadem eodem tantummodo tempore quo Conventus eſt ad Matutinas, ante oſtium dormitorij, eidem permiſſum eſt ardere de eleemoſyna cujuſdam amici præfatæ abbatiæ ſacerdotis. Memoratus autem pater cùm ſtrenuè domum Savigniacenſem annis XIV. gubernaſſet, in ſolemnitate beati Nicolai hyemalis electus eſt in Abbatem Clarevallenſem. Et eodem anno in Cathedra beati Petri electus eſt in Abbatem Savigniacenſem Domnus Stephanus de Caſtro Duni Abbas Bellibecci, qui fuerat quondam Decanus Rothomagenſis, vir admodum litteratus, & religionis amator ſtrenuiſſimus.

Anno Domini MCXXII. obiit pater noſter Domnus Vitalis Abbas & fundator hujus ſacri cœnobij XVI. Kalendas Octobris.

Anno Domini MCXXVIII. Redonis civitas cum ſuburbanis omnibus penè penitùs conflagravit.

Anno Domini MCXXXIII. eclypſis ſolis IV. Non. Auguſti.

Anno Domini MCXXXV. obiit Henricus Rex Anglorum & Dominus Normannorum. Cui ſucceſſit Stephanus nepos ejus, qui tunc Comes Moretonij & Boloniæ erat.

Anno Domini MCXXXVIII. obiit Domnus Gaufridus hujus loci Abbas ſecundus VIII. Idus Iulij.

Anno Domini MCXLI. IV. Nonas Februarij captus eſt Stephanus Rex à Roberto Comite Glroceſtriæ, itemque liberatus à burgenſibus Londoniæ.

Anno Domini MCXLVII. Lodovicus Rex Francorum pergit Ieruſolimam.

Anno Domini MCLI. menſe Septembri obiit Gaufredus Dominus Normannorum & Conſul Andegavorum.

Anno Domini MCLIII. obiit Eugenius Papa III.

Anno Domini MCLIV. menſe Novembri obiit Stephanus. Succedit filius filiæ Henricus nepos Henrici primi.

Anno Domini MCLV. obiit Anaſtaſius Papa.

Anno Domini MCLVIII. obiit apud Claramvallem V. Idus Septembris Domnus Serlo, qui fuerat Abbas Savigneij, vir vita & ſermone atque ſcripturarum ſcientia conſpicuus.

Anno Domini MCLXXI. occiſus eſt ſanctus Thomas.

Anno Domini MCLXXII. facta eſt concordia de morte ſancti Thomæ.

Anno Domini MCLXXIII. II. Kal. Maij obiit Domnus Haino de Landachop.

Tres filij Henrici Regis conſilio Alienor matris ſuæ receſſerunt ab eo & adhæſerunt Regi Galliæ.

Facta eſt ſecunda .... Filgeriarum à Rege

Henrico, & Radulphus de Filgeriis & multi nobiles ,..... doli capti ſunt.

Hoc anno mortuus eſt Robertus de Vitreio tertius in feſto hyemali ſancti Martini.

Eodem anno cœperunt ædificare novam Eccleſiam de Savigneio Ioſlenus Abbas & monachi.

Anno Domini MCLXXVIII. rigor algoris & nivium arbuſta & annoſas vites peruſſit.

Anno Domini MCLXXIX. Philippus Rex Francorum coronatus eſt vivente & incolumi Rege Lodovico patre ſuo.

Anno Domini MCLXXXI. v. Kal. Iunij dedicata eſt baſilica ſanctæ Katerinæ à Domno Ricardo Abrincenſi Epiſcopo.

Anno Domini MCLXXXIV. IV. Kalendas Maias egreſſus eſt conventus de Savigneio ad inhabitandam abbatiam de Bona requiē, tempore Domni Simonis Abbatis.

Anno Domini MCLXXXVII. Rex Ieruſalem cum cruce dominica captus eſt, & terra tradita in manus impiorum.

Hoc anno accepit crucem Ricardus Comes Pictavenſis.

Obiit Vvillelmus filius Radulphi Filgeriarum VII. Idus Iunij.

Anno Domini MCLXXXVIII. cruceſignati ſunt Philippus Rex Francorum & Henricus Rex Angliæ cum multitudine maxima virorum.

Anno Domini MCLXXXIX. obiit Henricus Rex Angliæ Octavis Apoſtolorum Petri & Pauli, & ſepultus eſt apud Fronteval. Cui ſucceſſit Ricardus filius ejus.

Anno Domini MCXC. perrexerunt Reges Franciæ & Angliæ Philippus & Ricardus Ieroſolimam cum maxima multitudine nobilium utriuſque regni.

Anno Domini MCXCI. eclypſis ſolis facta eſt in vigilia ſancti Iohannis Baptiſtæ.

Obiit Vvillelmus Burellus ſenior Abrincenſis Epiſcopus.

Anno Domini M C X C I V. obiit Radulphus de Filgeriis apud Savigneium X V I I. Kalendas Iulij.

Anno Domini M C X C I X. obiit Ricardus Rex Angliæ Idibus Aprilis. Cui ſucceſſit Iohannes frater ejus.

Anno Domini M C C. Rex Iohannes duxit in uxorem filiam Comitis de Engoleſme.

Conventus Savigneij in Eccleſiam novam in die Aſſumptionis beatæ Mariæ primò intravit.

Anno Domini M C C I. Rex Iohannes cum Philippo Rege Francorum fœdus pacis iniit; cum Ludovico ejuſdem Philippi filio neptem ſuam parvi Regis Hyberiæ filiam dedit in uxorem, & cum ea dedit ei in maritagio civitatem Ebroicarum cum dioceſi ſua caſtraque & villas & terras quas idem Philippus Regi Ricardo jure belli abſtulerat. Rupto pacis fœdere, guerra inter eos oritur. Philippus vaſtat Normanniam, caſtrum Archarum obſidet, Arturum Ducem Britonum deſtinat in Pictaviam: qui apud caſtrum Mirabel aviam ſuam obſidens, à Iohanne patruo ſuo Rege Angliæ cum toto exercitu captus eſt. A Iohanne Barones ſui ſe doloſè, alij apertè, alij clam, ſubſtrahunt, & ſub juramento Regi Philippo ſe aſtringunt. Arturus arctæ cuſtodiæ mancipatur, & modus ſui exitus ignoratur. Iohanne moram faciente in Anglia, Philippus Faleſiam obſedit, quæ ſponte ſe illius ſubjugat ditioni. Alij ſe ſubdunt, alij reliquerunt inducias; & non impetrato à Iohanne ſubſidio, Regi Philippo tota Normannia ſubdita famulatur.

Hæc per plures annos geſta.

Anno Domini M C C X. obiit Vvillelmus Abrincenſis Epiſcopus cognomento Tolomeus. Cui ſucceſſit Vvillelmus Burellus junior: cujus cùm crevit dignitas, crevit & probitas.

Obiit Andreas dominus Vitreij, filius Roberti junioris, V. Idus Iunij.

Anno Domini MCCXII. facta eſt commotio puerorum per totam ferè Galliam à Vvindonico caſtro & deinceps percurrentium & per plurima caſtra vagantium & dicentium ſe Deum quærere; nec potuerunt cohiberi donec fame urgente ad propria remearunt.

Commiſſum eſt prælium graviſſimum inter Chriſtianos & Sarracenos in Hiſpania. Sed operante Chriſto à paucis Chriſtianis multi pagani ſuperati ſunt. Et quod memoria digniſſimum eſt, in eodem prælio Dominus noſter cuidam militi manifeſtè apparuiſſe aſſeritur. Vide ſuprà Pag. 251.

Obiit Gaufridus dominus Filgeriarum filius Vvillelmi & filius Agathæ filiæ Vvillelmi de Humeto XVIII. Kalendas Iulij.

Obiit Vvillelmus de Filgeriis filius Henrici XII. Kalendas Ianuarij.

Obiit Alanus Comes de Goilou filius Henrici Comitis Kalendis Ianuarij.

Anno MCCXIII. Philippus Rex Francorum potentiſſimus coactis penè totius regni ſui viribus cum ingenti exercitu profectus eſt in Flandriam, ut inde transfretaret in Angliam. Cùmque idem Philippus claſſem plurimam in portu qui dicitur Dam coadunaſſet, Iohannes Rex Angliæ conſilio Reginaldi Comitis Bolonienſis miſſis multis armatorum millibus in mioparonibus penè totam claſſem illam diripuit. Ex quo caſu Rex Francorum turbatus, infecto negotio reverſus eſt.

Anno MCCXIV. Iohannes Rex Angliæ cum paucis venit in Pictavia adversùs Regem Franciæ; ſed parum proficiens, treugas cepit per quinquennium. Capti ſunt à Philippo Rege Francorum tres Comites, Bolonienſis, Flandrenſis, Saleſberienſis.

Magiſter Robertus de Corcone ſedis apoſtolicæ Legatus venit in Franciam gratia cruceſignandi.

Eodem anno Iohannes Rex Angliæ cruceſignatus eſt in capite jejunij, & cum eo Rannulfus Comes Ceſtriæ, & multi alij.

Anno Domini MCCXV. Innocentius Papa III. celebravit Concilium in Eccleſia Lateranenſi quantum nunquam fuit antea celebratum; in quo convenerunt excellentiores & litteratiores perſonæ eccleſiaſticæ totius Chriſtianitatis, ut orbis in urbe contineri videretur.

Hoc anno Vvillelmus de ſancto Bricio Miles, neſcio corpore an animo præſtantior, obiit Andegavis in tranſlatione ſancti Martini; inde delatus Savigneium, cum anteceſſoribus ſuis ſepultus eſt.

Comites & Barones penè totius Angliæ inſurrexerunt in Iohannem Regem ſuum.

Anno MCCXVI. obiit Iohannes Rex Angliæ, filius Henrici junioris, XV. Kal. Novembris.

Anno Domini MCCXX. obiit Iuhellus de Meduana VI. Nonas Maij.

Obiit Domina Iſabel mater ejus.

In hoc anno fuit dedicatio Eccleſiæ ſanctæ Trinitatis ſanctæque Mariæ de Savigneio. Facta fuit à quinque Epiſcopis & à populo innumerabili in devotione ſancta, ſexto Idus Maij. Illis autem qui infra octavas dedicationis cauſa peregrinationis venient ad Eccleſiam Savigneij, Epiſcopi ſupradicti indulſerunt in remiſſionem peccatorum quadraginta dies de injuncta pœnitentia. Et hoc confirmavit Robertus Rothomagenſis Archiepiſcopus quantum ad provinciam ſuam.

Anno Domini MCCXXVI. obiit Amalricus de Creon Seneſcallus Angliæ.

Anno Domini MCCXXIX. III. Kal. Iunij ſaiſivit Radulphum Filgeriarum Dominum & heredem de terra ſua Petrus Comes Britanniæ. Et quia idem Radulphus infra annos erat, ipſe primò de novem

milibus librarum Turonenſium prædicto Petro Comiti ſatisfecit ad unguem.

Anno gratiæ MCCXXX. quinto, in vigilia omnium ſanctorum, Ludovicus Dei gratia Francorum Rex illuſtris Radulfum Dominum Filgeriarum cingulo militiæ ſullimavit. Eodem anno, die ſancti Nicolai, peperit Iſabella uxor dicti Radulphi filium nomine Iohannem. Eodem die quo natus eſt, ſtatim baptizatus eſt, & migravit ad Dominum.

Anno gratiæ MCCXXX. ſexto, in feſto ſanctorum Simonis & Iudæ Apoſtolorum, bonæ memoriæ VVillelmus quondam Abrincenſis Epiſcopus migravit ad Dominum apud Abrincas. In craſtino cum multo honore eſt delatus Savigniacum, & ibidem die tertia eſt ſepultus.

Eodem anno, in craſtino octavarum beati Andreæ Apoſtoli, magiſter VVillelmus de ſanctæ Mariæ Eccleſia, Abrincenſis Eccleſiæ tunc Decanus, divino nutu ad eandem Eccleſiam in Epiſcopum eſt electus.

Anno gratiæ MCCXXXVIII. obiit Iohanna uxor Amalrici de Creon IV. Kal. Octobris.

Anno Domini MCCXLI. VII. Kalendas Ianuarij obiit Guetenton de Vitreio Miles, & ſepultus in Capella ſanctæ Katerinæ.

Eodem anno, XVI. Kalendas Februarij, obiit Nicolaus Avenel Miles Dominus de Chalandreio, & ſepultus in clauſtro ſanctæ Katerinæ versùs infirmitorium.

Anno Domini MCCXLII. in die Epiphaniæ, circa auroram diei, obiit Petrus de ſancto Severo monachus & confeſſor Savigniacenſis, vir vitæ laudabilis & mirè contemplativus. Hora qua cantabatur verſus *Cæli aperti ſunt ſuper eum* intravit Eccleſiam.

Eodem anno, Idibus Octobris obiit Philippus de Meauter monachus Savigniacenſis, vir valde religioſus & compoſitus.

Eodem anno, Nonis Novembris, obiit Maria uxor Lupilli Militis & Caſtellani Domnifrontis.

Anno Domini MCCXLIX. obiit Hugo de Baſelliis Miles XVIII. Kal. Maij, & ſepultus juxta matrem ſuam in clauſtro ante Capitulum.

Anno gratiæ MCCL. V. Kal Septembris obiit Robertus le Gendre noſter benefactor, & requieſcit in clauſtro ſanctæ Katherinæ.

Anno Domini MCCLII. XIII. Kal. Martij magiſter Vvillelmus de ſanctæ Mariæ Eccleſia Epiſcopus Abrincenſis migravit à ſeculo, vir admodum litteratus & timens Deum necnon & religionis amator. Magiſter Ricardus dictus Laneus Canonicus Abrincenſis, qui tunc erat Romæ, canonicè electus eſt, & à Domino Papa Innocentio conſecratus Epiſcopus Abrincenſis.

Eodem anno obiit Theophania filia Vvillelmi le Gendre, quæ jacet juxta fratrem ſuum in clauſtro ſanctæ Katerinæ. Quæ obiit XVI. Kal. Martij.

Anno Domini MCCLIII. IV. Kal. Februarij Hugues Comes Marchiæ deſponſavit Iohannam unicam filiam Radulfi Domini Filgeriarum in dicto caſtro, præſente venerabili patre Stephano tunc Abbate Savigniacenſi, qui officium illius ſacramenti ſolenniter celebravit, & multis aliis nobilibus utriuſque ſexus.

Anno Domini MCCLVI. die Veneris in feriatis Paſchæ receptus fuit illuſtris Rex Franciæ Ludovicus apud Savigniacum cum honore magno; & ibidem die illo pernoctavit cum magno exercitu, & comedit in refectorio cum Conventu. Et in diebus illis plurima monaſteria in Normania viſitavit, & pannos plurimos oloſericos eiſdem obtulit. Necnon & multas eleemoſynas in eadem provincia fecit.

Eodem anno, VI. Kal. Martij, obiit Radulphus Dominus Filgeriarum, filius Gaufridi Domini Filgeriarum;

geriarum; & in craſtino ſepultus eſt ante Capitulum Savigniacenſe juxta patrem ſuum.

Anno gratiæ MCCLVII. in vigilia dominicæ annuntiationis nata eſt Yolent filia primogenita Hugonis Comitis Marchiæ & Engoliſmæ de uxore ſua Iohanna filia unica Radulphi Domini Filgeriarum.

Eodem anno obiit magiſter Gaufridus de Maieto Epiſcopus Sagienſis, & ſepultus eſt in Eccleſia ſancti Andreæ de Goferno Ciſtercienſis ordinis coram majori altari.

Anno Domini MCCLVIII. obiit Matildis Comitiſſa Boloniæ. Comitatus devenit in manu Regis.

Eodem anno, III. Nonas Ianuarij, hora matutinali, paries quidam in abbatia ſancti Dionyſij in Francia cecidit in Eccleſia & duodecim monachos ſuffocavit.

Eodem anno Dominus Henricus de Lexinthona Lincholienſis Epiſcopus obiit.

Eodem anno univerſi fructus terræ, qui fertiles apparebant, perierunt. Nam ſegetes, vineæ, & arbuſta grandine groſſo & cornuto ſunt percuſſa. Quæ remanſerunt ſegetes in mediis campis, inundatione pluviarum putruerunt.

Eodem anno obiit magiſter Guillelmus dictus Rollant Epiſcopus Cenomanenſis apud Ianuam civitatem. Corpus ejus delatum fuit ad abbatiam Campanienſem.

Anno Domini MCCLIX. in craſtino nativitatis ſancti Iohannis Baptiſtæ natus eſt Hugues filius primogenitus prædictorum Hugues Comitis Marchiæ & Iohannæ uxoris ſuæ. [* *& obiit* MCCCIII. *in menſe Novembri.*] *Hæc addita ſunt à manu recentiore.*

Eodem anno, II. Nonas Decembris, pax longo antè tempore prolocuta & diutiùs præoptata inter Regem Ludovicum Franciæ & Regem Henricum Angliæ ſuper reclamio Normanniæ & Aquitaniæ

tandem facta eſt apud Pariſius, actore pacis & amatore Domino id agente.

Eodem tempore ..... primogenitus filius Regis Franciæ mortuus eſt.

Anno Domini MCCLX. fuit annus biſſextilis. In menſe verò Aprilis fuit apud nos gelu urens & aſperum, atque glacies, flante aquilone. Circa medium ejuſdem menſis grando & nix terram cooperuerunt contra naturam temporum, cùm in tota hyeme tranſacta nix viſa non fuiſſet, gelu autem raro.

Anno Domini MCCLXIV. capti ſunt à Simone Comite Montisfortis Henricus Rex Angliæ & Houdardus filius ſuus.

Eodem anno, in vigilia Apoſtolorum Petri & Pauli, obiit Agatha Domina de Baſſelliis, & ſepulta eſt in clauſtro juxta virum ſuum.

Anno Domini MCCLXXX. ſexto, menſe Auguſto, III. Kal. Septembris, prandente primo Conventu ad cœnam, factus eſt terræ motus apud Savigniacum abſque tonitru, & per totum mundum univerſaliter, ut credimus. Regnante Philippo Rege Francorum nepote Petri Arragonenſis, anno regni ſui primo.

Anno Domini MCCC. tertio, prima die Maij, in feſto beatorum Apoſtolorum Philippi & Iacobi, qua die levata fuerunt capita ſanctorum Savigniacenſium, & repoſita circa majus altare, præſente innumerabili multitudine laicorum, Clericorum, & aliorum prælatorum. Quorum ſanctorum reverentia & honore fecit luminare magnum frater Guillelmus dictus Corteis, & profeſſus fuit, & habitum ſanctæ religionis cum magna devotione ſuſcepit. Qui prædictus Guillelmus à primævæ juventutis ſuæ exordio fidelis extitit & irreprehenſibilis, & etiam pro negotiis domus hujus ingentibus periculis ſe expoſuit, & mare ad partes Angliæ pluries transfretavit. Qui

per duos dies plenariè & ſeptimana ſucceſſivè pittancias duas nobis fecit, & diebus ceteris emendationes condignas. Quicunque verò hanc ſubſcriptionem legerit & .... oret pro eo ſalvatorem omnium & etiam redemptorem ut in vita iſta prædictum G. conſervare dignetur & ad vitam perducere ſempiternam. Amen.

Anno Domini MCCC. quinto obiit Gaufridus Eccleſiæ Abrincenſis Epiſcopus II. Kal. Februarij.

Eodem anno abbatizavit primò frater Thomas Morch. de Fulcardimonte, & multùm laboravit contra Comitiſſam prò Conventu ejus domus.

Anno Domini MCCCLXXVIII. obſeſſum fuit caſtrum Moretonij & alia caſtra Regis Navarræ per Francigenas, & patria devaſtata per guerras.

COLLECTIO LOCORUM quorundam inſignium conſilio omiſſorum in libro ſexto Rerum Sicanicarum Maurolyci Abbatis, edito Meſſanæ anno MDLXII.

F*Olio* 190. *linea* 7. *poſt hæc verba*, ad templum majus elatum eſt, *adde*: tunica; ſtola, ac manipulo aureis, calciamentis ſericis purpuratis, calceis ex albo ſerico, bireto ex raſo ſerico albo, corona, ſceptro, pomoque, calcaribus quoque aureis, lecticæ aureo texto regiis inſignibus quadrifariam picturato contextæ impoſitum, à Baronibus & Equitibus atratis ſuffultum: Præibant funus Clerici, monachi, omneſque cruciferi. Canonici donati ſunt ſinguli cerea candela unius rotuli, Preſbyteri hujus dimidio, Diacones quadrante, cruces duplo. Deinde in cereorum lumina poſito feretro, peractoque funebri officio &c.

Folio 198. *his quæ edita ſunt in linea* 30. *& ſequentibus uſque ad verbum* oſtentarunt *in tertia linea paginæ ſequentis iſta ſuſtitue.* Sed nec omittenda ſunt ea quæ per idem tempus accidere Meſſanæ, ſicut non indigna relatu, ita exemplo futura poſteris. Io. Colas Rhegitanus ſuperiùs memoratus popularis, factione Philiarum, cum quibus veteres inimicitias exercebat, ac ex nobilibus quorundam, quibus ob affectatos magiſtratus maximè inviſus erat, apud ædem ſancti Leonardi peremptus eſt, idque ad diem 28. Ianuarij anni 1518. Quo etiam die Franciſcus, unus ex liberis perempti, Io. Philippum Cultellum inſontem ex improviſo adortus mactavit, quoniam Cultelli Philias amarent. Antonellus Io. Colæ filiorum maximus cùm moleſtiſſimè tuliſſet patris necem, occaſionem quærens qua injuriam ulciſceretur, adhæſit Alfonſo Siſcaræ Aellenſium Comiti, qui capitale odium exercebat contra Muletios, qui ſororis dotem ex vadimonio deberi à Líminæ Baronis heredibus aſſerebant; eratque heres Alfonſus, qui filiam unicam Baronis duxerat. Ob id litigium verbis conviciiſque ultro citroque jactatis, fortè accidit ut Comes ad funus quoddam, officij cauſa, in Carmelitanum templum veniens, à Petro Muletio, qui vicinas ædes habebat, in brachio vulnus acciperet. Affuit caſui Thomas Merulla Condiannij Comes, urbis tunc Strategus: qui quoniam utrique parti ſanguine conjunctus erat, potiùs litem componere quàm ſontem punire ſatagebat. Nam Thomas duas ſorores habuerat, harumque unam duxerat Petrus Porcius proſocer Alfonſi, alteram Matthæus Petri, qui Alfonſum vulneravit, pater. Hæc igitur fuere ſemina rixæ. Alfonſus genere ac titulo clarus eam injuriam inultam non ferebat, & auxilia in adverſarios congregabat. Contrà Muletij amicorum ſequela vallati nunquam non in armis erant. Alfonſum

conſtipabant Portij, Spathafori, Solymæ, Stlitij, Zizij, patritij, ex plebe autem Rhegitani, Caſalainæ, aliique obſcuriores, eorumque ſequaces, complures etiam ex Calabria & Aello acciti. At Muletiis favebant Lanceæ, Balſami, Ioannij, Putei ex nobilibus, ex populo autem Philiæ, Cultelli, & ceteri qui particulares inimicitias ac veteres cum alterius partis familiis exercuerant. Rhegitani tunc plurimùm in plebe poterant. Marianus Ioannis, unus ex patris eorum interfectoribus, auxiliante Siſcara Comite cum ſociis univerſis, ab eis Kandarij captus, ac Meſſanæ ſecuri percuſſus eſt. Nec profuit illi antiqua patris Colæ familiaritas cum Merulla Comite, quem tunc urbis Strategum urgebant literæ Pignatelli Proregis, qui ut ſuſtolleret ſeditionum fomites, modeſtia poſthabita, potentioribus cujuſque ordinis enixè favebat. Itaque cùm civitas in duas diviſa factiones eſſet, nunc hi, nunc illi omnis generis telis inſtructi per urbem incedebant. Sed ut paucis rei exitum exponam, cùm per totam fermè æſtatem anni 1518. partes hoc modo in armis conſtitiſſent, tandem die Martis, qui fuit Auguſti 24. D. Barptolomæo dictus, Muletij, collectis ſociis, inſtructi ante ſolis ortum progreſſi, in quadrivio pro foribus templi majoris conſtitere, ubi ſuper duo fulcra diſpoſitis archibuſiis ad ejaculandum paratis, adverſarios expectabant. Mox tamen à ſacerdotibus moniti ac rogati ut à templi ſaltem cœmiterio ſecederent, ad Mogiorum ſe quadrivium retraxere; ibique prædicto modo morabantur ad Malfitanam viam converſi, ad horam uſque prandij fruſtra præſtolantes. Nam Alfonſus Comes, diſgregatis fortè ſociis, non erat ad egreſſum paratus. Ita Muletij flexo ad campum uſque D. Ioannis Baptiſtæ itinere domum rediere. Poſt meridiem Alfonſus, complicibus jam adunatis, bombarda quoque ingenti bobus attracta, ſeſe præ-

lio accingebat. Antonius à Lignamine Meſſanenſis civis & Archiepiſcopus cum Thoma Stratego reliquoque urbis magiſtratu partium furorem precibus, monitis, jurgiiſque compeſcere conabantur; eoque die pro Annunciationis æde ſtabant, Siſcaræ atque Comitum egreſſum inhibituri. Sed acies armatorum jam ad exitum accincta, patefactis repentè foribus erupit, profligato Præſule ac toto comitatu; próceſſitque per viam teloniorum. Interim Muletij ad eandem prodeuntes, in adverſariorum occurſum tendentes. Nec ceſſabat antiſtes cum Stratego Iuratiſque, ſed ſimul ultro citroque per dictam viam procurrentes, partes, ne concurrerent, morabantur, donec Alfonſus cum ſuis ad publicæ auctionis quadrivium, Muletij verò ad D. Petri portam, in qua throcleæ tormentum exhiberi ſolet, proceſſere. Inde partes contentæ fuerunt, flexo ſurſum itinere, ad propria ſingulæ reverti. Verùm cùm ad exitus tranſverſæ ſemitæ, quæ per D. Petri cœmiterium extenditur, pariter perveniſſent, ſclopettorum jaculatu eminus pugnare cœperunt, ubi aliquot ex utraque parte percuſſi ſunt. Inde ad lateritiam præcipuamque urbis viam ſeorſum conſcendentes, cùm ad mutuum rurſus aſpectum veniſſent, Siſcara cœperat cum ſuis domum reverti; ſed adverſariorum temeritate provocatus, converſus eſt. Tunc multis hinc & inde diffugientibus, factus eſt ſparſim conflictus ab aviario foro ad ædem uſque D. Nicolai. Complures ſphyngardarum jactu vulnerati ſunt. Galeottus Lancea viribus & audacia præditus cum paucis irrupit in adverſarios; cùmque obvios profligaſſet, unum è bobus bombardam trahentibus ingenti vulnere proſtravit. Mox ejus bombardæ ictu percuſſus cecidit juxta ædes Henrici Staitij. Ibi ab adverſariis ingeminatis vulneribus peremptus armiſque ſpoliatus fertur. Gelliottus Ioannes procedens ulte-

rius, haſtæ incurſu vulneratus, juxta parietes ædis S. Nicolai jugulatus jacuit. Io. Philippus Philias Regitani ſenis percuſſor in quadrivio ſpathaforio à filiis illius traditur occiſus. Petrus Muletius per vicorum flexum ad ædem S. Petri elapſus, inde domum ſeſe recepit. Sic mulctatis temerariis, ceteriſque diſperſis, rixa quievit. Puderet me hic privatorum diſſidia inſeruiſſe atque infimi generis homines nominaſſe, niſi bellum illud inteſtinum inter cives relatu dignum viſum mihi fuiſſet. Abſtinui tamen à referendis inimicitiis particularibus & cædium auctoribus, ne hujuſmodi memoria reſuſcitaret odium inter poſteros. Sed omnino, qui ſcribit hiſtoriam, univerſis placere non poteſt. Itaque ſicut contemptoribus antiquitatum nimius, ita curioſis parcus cenſebor. Siſcara Comes cum ſociis tantæ rixæ atque cladis reus parvo negotio veniam obtinuit. Nam connivente Prorege ſuper diſcordiis privatis, ubi non periclitabatur regia majeſtas, quingentis ſolùm aureis mulctatus à judice qui poſt obitum Merullæ Comitis cum faſcibus præfecturæ defuncti locum virgamque receperat, ac dimiſſus, in Calabriam transfretavit. Ceterorum nonnulli exilio damnati ad Ennenſem arcem. Veniam nunc ad ſequentia. Anno ſalutis 1519. Vgo Moncata regiæ claſſi præfectus &c.

Folio eodem 198. *pag.* 2. *extrema*, *poſt hac verba* veterani Comes, *adde.* Hic quoſdam proſcriptos in cœnobio S. Placidi latitantes ſeque ſclopettis armiſque tutantes non ſine periculo ſuo ac cæde ſuorum expugnatos ibi ſtrangulari juſſit. Fuerunt hi de plebe, qui Philiæ ac Cultelli cognominantur, cum tribus obſcurioris nominis complicibus, qui non tam contra Præfectum quàm contra Caſalainas adverſarios, qui Præfectum conſtipabant, arma ſumpſerant. Hector Prorex Panormo digreſſus &c.

Folio 200. *linea* 14. *poſt illa verba*, fugiens latuit, *adde*. Sed operæ pretium eſt conſiderare hominum ſtultitiam, qui quod antea totæ ſummorum Pontificum vires, quod magna Regum terra marique geſta bella non potuerant, ipſi ſibi facile factu crederent. O puerilem dementiam. Affectabat Imperatoria familia id quod cognomentum ſtolidiſſimè aſſumptum ſignificabat. Quin etiam propria Auguſtorum nomina utplurimùm elegerant, ut quoniam aliter non poterant, Gnatonico more Principes viderentur. Equidem potuiſſet tantæ puerilitati dari venia, niſi exteris malo fuiſſet exemplo. Itaque ex his novem numero, tres fratres Imperatorij &c.

Folio 201. *linea* 6. *poſt vocem* feſtinans *adde*. Dum autem Meſſana peſtis incommodo vexatur, ac exhauſta civibus mœreret, ceſſaverant negocia & operum omnimoda exercitia. Panormus opportunitatem nacta nocendi, temporis penuriam atque mercatorum neceſſitatem cauſata, poſtulaverat Proregem ut officina monetaria Cephaludium pro tempore transferretur, donec aurum & argentum, quod mercatores offerebant, cuderetur. Meſſenij hanc fraudis doloſæ technam ſpeculantes, injuſtæque petitioni adverſantes, ſeſe, Meſſanæ inſtructa intra menſtruum ſpatium officina, omnia perfecturum pollicebantur. quòd ſi differri nollent, metallum Mylas apportandum curarent, ut pretium reciperent. Hic non tacebo laudem meam, quoniam opera patris mei Antonij & fratrum meorum, qui quandoque ſiclæ regiæ præfuerunt, factum eſt ut collectis operariis, moneta ſignari cœperit, & occaſione periculi ſublata, invidiæ intentum ceſſaverit. Menſe Octobri Pignatellus Drepanum profectus &c.

Folio eodem 201. *pag.* 2. *poſt hac verba*, Meſſeniis præfuit, *adde*. Hic menſe Iulio cùm quendam Archiepiſcopi filium Roma venientem in ipſo portus

oſtio, tamquam furem, quatuor aureorum millibus privaſſet, antiſtes pecuniam ſibi furto ablatam repetebat. Qua negata, populum ſacris interdixit, occluſis ſacrarum ædium per ſeptem dies foribus. Per idem tempus Pignatellus &c.

Folio 203. *linea* 22. *poſt hæc verba*, conceſſus eſt, *adde*. Circa Iulij menſis finem Petrus Pharaonius Monopolitanorum Marchio dudum declaratus, Mamertino magiſtratu procerumque cœtu ſtipatus Proregem in palatio ſalutat, & ab eo reſalutatus & honoratus, ad ædes reducitur. Hic Meſſanenſis erat patritius, Angeli filius, mercatorum amplo commercio notiſſimus, vir prudens, literatus, magnæque auctoritatis. Cùmque non modicam frumenti rerumque bello neceſſariarum ſummam obſeſſæ Neapoli contuliſſet, quæ ſumma 40. millium aureorum precium excedebat, pro repenſione à Vaſti Comarcho, quem Cæſar inſigni tunc poteſtate decoraverat, Monopolim accepit. Verùm cùm oppidani jugum detrectarent, ac Petrus ad Regem profectus jura ſua repeteret, tandem curiæ decreto ſtatutum eſt ut Monopolitani quatuor aureorum millia Pharaonio penderent quotannis donec cenſum redimerent. Eodem Iulio menſe aliquot exules proſcripti præfecturam ſimulantes, Agrigentinam arcem admiſſi occuparunt, ut vinctum quendam abſolverent. Eodem menſe Carolus Cæſar è Barcinone &c.

Folio eodem 203. *pag*. 2. *linea* 25. *poſt illa verba*, quæ Metonem ſe tetraxere, *adde*. Eodem menſe tres viri Meſſenij totidem triremibus conſtructis orientem verſus ad prædam intenti navigarunt. Moverant horum animum exempla præteriti temporis. Nam multos præda ditaverat, & in his Io. Antonium Benincaſam, qui roſtrato navigio ratem precioſiſſimis rebus onuſtam Alexandria digreſſam ceperat unà cum nautis credentibus navigium illud validiſſimum

ac bellicis inſtructum machinis Vgonis Moncatæ fuiſſe, cujus eo tempore fama terrebat orientem. Verùm hoc trium triremium præfectos tam exemplum quàm ſpes fefellit. Ex eis enim Bernardus Lancea Galiotti filius in Syriacis oris telo confixus occidit. Ex duobus reliquis, cùm Venetam navem in Ægæo mari cepiſſent, Philippus Maza Eques Rhodius à Venetis captus & obtruncatus. Colas verò Signerius in ſcypham deductus, ſive demerſione, ſive alio mortis genere interemptus ſit, incertum eſt. Menſe autem Septembri Oria ductor Meſſana diſceſſit cum claſſe Genuam verſus. Nec defuerunt ſigna tantorum motuum &c.

Folio 204. *pag.* 2. *extrema*, *pro his verbis*, Poſtridie Carolus urbi appropinquans &c. fideliſſimam decebat, *repone*. Poſtridie Carolus urbi appropinquans, per colonias rurales, quæ via Dromus appellatur, ſub tribus arcubus ruſtica manu conſtructis ac per intervalla diſpoſitis deductus eſt. Arcuum primus erat hederaceus, alter ex olea, poſtremus ex lauro, ut ſcires etiam hos Concordiæ, Paci, ac Victoriæ arte paſtorali dedicatos. Interim præconis voce per urbem Cæſaris adventus nuntiabatur. Exierat Antiſtes & Archimandrites pontificiis inſignibus & infulis ornati, cum Abbatibus & Canonicis mitratis, totoque clero atque monaſticis ordinibus. Cùmque Imperator ad fontem ſancti ſpiritus appuliſſet, machinarum ardentium ad muros S. Crucis domoſque figulorum poſitarum ſtrepitus Principis adventum indicabant. Memini me tunc, qui Clericos inter albatus ſtabam, tum primùm vidiſſe Cæſarem equo baio vectum, ſericato ſago punctis aureis diſtincto, galero annulatim texto venientem. Affluit ex equeſtri ordine famulus, qui deſcendentis equum tenuit. Stabat Antiſtes Præſulum & Clericorum medius, crucem argenteam tenens. Hanc Cæſar

detecto capite accedens, genua flectens, oſculatus eſt. Inde ad equitandum reverſo oblatus eſt equus quem civitas mittebat. Sex hunc juvenes candido raſilique ſerico exculti ductabant. Fuit equus albus rotatis notis ſparſus, aurata ſella, ex auro textis phaleris, freno, fibulis, bullis ac ſtapedis argenteis inſtructus, obeſus ac vivaciſſimus, tegmine telæ argenteæ contectus. Hoc equo vectus Carolus ſub aurato umbraculo ſex auratis haſtis ſuffulto deductus eſt ingenti populi plauſu. Ad ejus ſtapedas ſteterunt Merulla Comes tunc Strategus aurea chlamyde & argenteo ſago exornatus, atque ex Iuratis unus ex Roccorum familia. Nam quinque reliqui cum Quæſtore ex clara Anſaloniorum domo haſtas umbraculi ſuſtinebant, pavonaceo villoſoque ſerico omnes induti. Sic ad horam diei nonam Princeps victorioſus, cùm præceſſiſſet Præſul cum ſuis ordinibus, ad urbem deducebatur. Erat arcus ad jactum lapidis à mœnibus remotus, ornatiſſimo cultu erectus, novenis utrinque columnis in quadratum diſpoſitis munitus. Columnas raſile ſericum purpureum, flavum, aut candidum operiebat, aureæ baſes & capitula exornabant. Idem cultus tectum, & eorundem colorum lanea texta pavimentum contexerant. Geminæ alatæ victoriæ arcus vertici ſuperſtabant, ſingulas manibus palmas tenentes, ſcutumque medium cum aquila bicipite Auſtriacæ domus & regnorum inſignibus diſtinctum. Extremis cymatiorum terminis inſignia vetuſtiſſimæ civitatis inter alatos Cupidines conſpiciebantur. Per epiſtylij campum colore porphyretico decorum aureæ atque grandes literæ hanc proſam complectebantur.

IMP. CAE. CAROLO V. AVG. CHRISTIANÆ REIP. SERVATORI S. P. Q. MAMERTINVS. OB. DEVICTAM. AFRICAM. ARCVM. DD.

Huic proſæ ſuperſtabant ſingula diſticha à ſingulis partibus.

Europe Cæſar tibi militat, Africa nuper
Sub juga miſſa, tremit maxima nunc Aſia.
Roma tribus quondam bellis ac pluribus annis
Quos vicit, ſolo menſe domat Carolus.

Ex oppoſita parte arcus, quæ muros urbis reſpiciebat, ſimili diſpoſitione ſimilibuſque literis hæc inſcriptio atque hæc metra legebantur.

D. CAROLO. V. IMP. MAX. INVICTO. OB. RESTITVTAM. PACEM. IMPERIVMQ. PROPAGATVM. MAMERTINI. ARCVM. P.

Verſus autem tales.

Clauſa diù Rheno Iovis ales & Alpibus olim,
Nunc victrix Carolo ſub duce læta volat.
Quà graderis regnas. gelidos i Cæſar ad axes.
Sentiet imperium barbara terra tuum.

Ingreſſus eſt Imperator per portam veterum murorum S. Antonij, quæ, poſtea magnificata urbe, ſublata eſt. Portam tunc ornabant temporariæ columnæ variegatum lapidem imitantes cum cymatiis, quibus aligeræ famæ ſuperſtabat effigies ac tubas inſonantis cum ſubſcriptione tali. A SOLIS ORTV AD OCCASVM.

Præceſſerat ordinum eccleſiaſticorum ſeries. Sequebatur currus quibuſdam trophæis diſtinctus, cujus angulis cardinales virtutes ſingulæ inſignia geſtantes propria ſuperſtabant. Superiùs geminæ in cultrum poſitæ verſatiles rotæ quatuor ſingulæ alatos pueros verſabant. Earum altera ſtellis diſpoſitis urſam utramque cum dracone pictam, altera currum in cæleſti campo auratum habebat. Adhuc ſuperior his erat cæleſtis globus auro ſtellificatus ac verſatilis, quem ſex alati pueri circumſtantes movebant. Globo ſuperſtabat puer Imperatorem repræſentans,

armatus purpurea ſuperjecta chlamyde aureis floribus diſtincta, coronatus, ac victoriam manu geſtans. Vectabatur & alius minor currus trophæum Africanæ victoriæ ſuſtinens, cum hac verſuum inſcriptione, cum pictura olivæ & enſis.

Te duce pax regnat, terras Aſtræa reviſit.
Pone pater patriæ bina trophæa Iovi.

In fronte poſteriori cum his verſibus.

Roma timens olim Byrſam delevit. At hæc nunc
Cæſaris invicti fert recidiva jugum.

Cum picto jugo circa baſem triangulam trophæi hæc inſcriptio legebatur.

D. CAROLVS. IMP. EX. AFRICA. DEVICTA. TROPHÆVM. EREXIT.

Qui duo currus ad planitiem majoris templi convectati ſteterunt.

Interim Imperator, ut ſuprà dictum eſt, deductus per campum S. Ioannis Baptiſtæ, fontemque pleniſſimis canalibus manantem. Nam in extremis piſcinæ lateribus duo marmorea ſigna, unum Sirenis ſive Scyllæ, alterum delphinis Arionem vectantis, aquam ejaculabantur. Fons ſuperior leonibus, ſuprema cannis ſcaturiebat. Tum in vertice ſtatua Meſſanam referens in ambitu fontis inſculptum habuit epigramma hoc.

S. P. Q. R. DEVICTO. HIERONE. STATVIT. ME. SICILIÆ. CAPVT. TITVLO. NOBILITATIS. EXTOLLI. FVNGI. POTESTATE. ROMANA.

Inde circumflexo itinere ad templum majus venit. Ibi ex arcu maximæ portarum templi alatorum angelorum 24 chorus delapſus trophæum dudum memoratum, quaſi cœlo dicandum, ſurſum rapuit. Imperator autem oſtio templi accedens, equo deſcendens, à Stratego Iuratoque prædicto deductus eſt ad

gradus uſque maximi altaris. Ibi ſuper culcitram ex argentea tela ac pulvinaria ex auro argentoque teſſellata flexis genibus Deum opt. max. adoravit. Antiſtes quoque brevi prece pro eo ſupplicavit. Inde Carolus equo repetito eodem cōmitatu ad palatium proceſſit. Sed in lateribus portæ templi duæ ſtatuæ, quarum una Scipionis Africani, Annibalis altera credebatur, poſitæ fuerant. Scipio his verſibus ſubſcriptis loquebatur.

Cedite Romani, cedat mea gloria. Nam dux
Marte potens ſubitò cuncta ſuperba domat.

Annibal etiam totidem metris inducebatur.

Quod ducis hoc robur, pietas quæ tanta repentè
Dudum regna meis abſtulit atque dedit?

Pro foribus palatij temporarius arcus, binis utrinque columnis, baſibus, epiſtyliis, atque cymatiis, totus ſolidum marmor, quamvis non eſſet, ſimulabat. Super fornicem duo alati pueri chartam cum hujuſmodi literis legendam explicabant.

D. CAROLO. AVG. VICTORI.

Aliquanto inferiùs in area quadrata ſex notarum ordines.

IMP. CÆ. CAROLO. V. INVICTO. D. MAXIMILIANI. NEPOTI. AVG. P. P. OPTIMO. FORTISSIMOQ. PRINCIPI. CVM. IAM. AFRICAM. SVBIVGASSET. TVRCIS. MIRA. CELERITATE. OPPRESSIS. AC. PROFLIGATIS. OB. RESTITVTAM. PACEM. IMPERIVMQ. PROPAGATVM. S. P. Q. MAMERTINVS. ARCVM. TRIVMPHIS. INSIGNEM. DD.

Ex altera verò arcus fronte ad palatium verſa, iiſdem picturis notiſque & ordine inſcriptiones hujuſmodi.

FVNDATORI. QVIETIS.
D. CAROLO. V. IMP. AVG.
CHRISTIANÆ. REIP. SERVATORI. OB. MEMORIAM. RERVM. IN. AFRICA. FELICITER. GESTARVM. ARCVM. PVBLICO. SVMTV. MAMERTINI. P.

Quem arcum Imperator tranſgreſſus palatium intravit cum ingenti civium plauſu & machinarum ſtrepitu. Ceterorum officialium ac civium tam patritiorum quàm popularium cultum & ornatum referre longum eſſet. Poſt adventum Cæſaris Meſſanæ per tres dies continuatos data eſt opera lætitiæ. Fulſere nocte faces ac laternæ. Dominica die, quæ fuit Octobris vigeſima quarta, Imperator venit ad templum urbis maximum. Cultus erat laneo cappucio, cujus oras aureum filamen ambibat, ſago indutus ſerico villoſo pavonacei coloris, bireto ſerico, calciamentis albis, calceis ſericis albis. Sedes fuit ex puniceo ſerico, cortyna ex purpura & auro contexta, culcitra parietis ex aureo hirſutoque texto. Nec omittam quod in media nave templi, completo Miſſæ ſymbolo, peractum ſit. Pendebat è tecto ſimulacrum civitatis, opinor Byzantium fuiſſe, cujus arci primariæ barbarici tyranni impoſita fuerant inſignia. Tum aquila biceps ex aureo lacunari delapſa ignem ſimulatæ urbi intulit, quæ protinus erumpente ſulphure magno cum ſtrepitu, fulguribus arte confictis exarſit. Demum barbarico vexillo dejecto, aurea crux erecta ſucceſſit. Eodem die civitas decem aureorum millia in patinis argenteis tribus expoſita donavit Cæſari. Ea tulit Iacobus Compagna Iuris Doctor, oratiuncula Latina, quamquam rudi, recitata. Poſt prandium Cæſar palatio egreſſus per brachium portus ad cœnobium Salvatoris & extremam uſque turrim equitavit, & per oſtium viridarij rediit

in palatium. Die Martis ſequente ſeptentrionales urbis ruricolæ munuſcula ferentes venere Cæſarem ſalutaturi. Tulere autem (ſi rite ſingula quæ vidi recordor) vitulos viginti, complures cuniculos, gallinas 1500. lignorum & palearum onera multa. Hæc Carolus Cœnobiis & Eccleſiis diſtribui juſſit villarum. Die Iovis equitavit, & per portam Terrænovæ egreſſus, muros urbis veteres ambibat. Per portam verò gentilium mœnium, quæ nunc ſublata fuit, ingreſſus per ſuperiorem urbis viam, rurſum urbem exiens per D. Baſilij portam, ad arcem deductus, inferiora præſidij propugnacula peragrabat. Inde ad portam Latinam juxta D. Franciſci templum delapſus, perque ipſam egreſſus, perluſtratis muris, regalem portam ingreſſus, per inferiora urbis, per Carmelitanam portam, cujus arcum ſphærulæ coronant, ad littoralem viam exiens, in palatium rediit. Dominico die, qui ſecutus eſt, Imperator ad ædem D. Dominici veniens, cortyna incluſus ſacris interfuit. Poſtridie, feſto jam die ſanctorum omnium, templum maximum repetens, Miſſam per Archiepiſcopum celebratam audivit. Veſperi ex palatio ad ædem S. Heliæ ob memoriam defunctorum ſequentis diei proceſſit. Dies Martis cùm illuxiſſet, in æde prædicta Miſſam audivit & per portam Pileriam pedes egreſſus ad pontem uſque Doganæ, ſub arcu tetraſtylo, cum delphinorum ſcyphis intermiſtis picturamento, triremis paratæ puppim conſcendit, machinarum ſtrepitu Principis diſceſſum teſtante. Novemb. 3. transfretavit in Calabriam &c.

Folio 206. *linea* 22. *poſt illa verba*, quæ non procul aberat, *adde*. Fuit in prædicto templo, in pariete quæ navem à teſtitudine ſeparabat, effigies quædam D. Mariæ moſiaco ac teſſellato opere: quæ ne cum ruina periret, cum parte muri ſcalpris diligenter abſciſa eſt, atque concathenatis trabibus complexa, in

ædem

ædem D. Auguſtini tranſvecta ac ſervata eſt. Eodem menſe Oria ductor circa &c.

Folio 207. *linea* 7. *poſt hæc verba*, & erant alieni ſceleris rei, *adde*, Adeo nimirum viguit innatum Siculis in Mamertinos odium. Si quid bene gerebatur, ne gratiæ quidem ipſis agebantur. Si quid parum proſperè procedebat, in eos culpa omnis transferebatur. Dum hæc calamitas Siculos turbabat &c.

Ibid. linea 23. *poſt hæc verba*, ſecuri genio indulgebant, *adde*. Itaque præcedenti Decembris nocte, quæ ſequebatur D. Stephani Martyris natalem, Garſias à Toleto Neapolitanæ claſſis præfectus opiparam cœnam paravit Antoniæ Cardonæ Comitis Goliſani filiæ, cujus nuptias affectabat. Locus convivio ſuper undas fuerat paratus. Stabant ſub viridario palatij geminæ triremes (quarum una fuit regia, qua præfectus vectabatur) æquè diſtantes ad intervallum ſatis amplum. Super has impoſitis trabibus conſtructum erat tabulatum totam triremium longitudinem comprehendens, velis ac tentoriis circumſeptum ac coopertum, intus autem aulæis pretioſiſſimis Trojana hiſtoria intertextis undique ornatum, ut palatinam aulam pelago ſuperſtare diceres. Ad tale tabernaculum per pontem ejuſdem latitudinis inter ipſas triremium puppes aſcenſus patebat à littore. Quin etiam littus ad excludendam multitudinem tabularum ſeptis utrinque claudebatur. Cœnatum eſt à tertia noctis hora uſque ad octavam, funalium luminibus multorum accenſis. Recitata ad horam uſque tertiam comœdia, quam Tanzillus poëta Neapolitanus exhibuerat. Fuit hæc quaſi paſtoralis ecloga, amantium continens querimonias, quos à deſtinato interitu nymphæ cujuſdam pulcherrimæ auctoritas in ſpem conceptam reſtituerat. Diſcubuere in eo convivio homines circiter quinquaginta. Præcipui fuere Ferrandus Conzaga Prorex, Heliſabeta ejus uxor,

Suſanna Cardona cum Antonia filia ejuſque ſorore Diana uxore Ducis Vibonenſium, Blaſcus Brachifortius Cameratæ Comes urbiſque Strategus cum uxore, filia, & privigna, generoque Barone Militelli notenſis, Antonius Oria, Andreas Lambardus Conſervator, Baltaſar Saccanus à ſecretis Meſſanæ cum uxore Antonia, Ioanna uxor Nicoloſi Chryſaphij Linguæglоſſæ Baronis cum filia, Virginius Vrſinus Comes Anguillariæ, Diomedes quoque Carraffus Calabriæ Prorex, & alij. Epularum lautitiem, copiam, diverſitatem, opulentiam penoris, ac famulantium ordinem omitto. Nihil enim novi narrarem. Omnia regium luxum adæquarunt. Menſibus Februario ac Martio ad turrim doublaſci &c.

Folio eodem extremo, poſt hæc verba, Imperatricis interitum, *ſcribe & adde.* Ejus exequiæ 13. Iunij Meſſanæ peractæ ſunt, ad mediam templi navem tabernaculo ſublimi ſuper tumulum erecto, ſuperque tabernaculum quinis pyramidibus, quarum media maxima ſuſtinebat vertice aliam minorem. Hæc & angulares magnitudine ferme pares ſingulæ quaternas adhuc minores & mediam verticalem impoſitas habebant. Pyramidum gradibus cerei lychni ſuperſtabant accenſi. Quæ ſtructura paulò inferior erat tecto templi, lychnorum numerus excedebat millenarium. Tumulo argenteâ tela contecto corona imperialis imminebat. Super angulos tabernaculi quatuor ſtatuæ impoſitæ cardinales virtutes cum inſtrumentis ſingulæ propriis repræſentabant, habentes ſingula in manibus diſticha. Funalia quoque accenſa per ambitum templi pendebant diſpoſita centum. In fronte ſtructuræ ad maximam templi portam converſa hæc proſa legebatur.

D. HELISABETÆ
D. CAROLI. V. IMP. CONIVGI.
EMANVELIS. LVSITANORVM.
Regis filiæ, Auguſtæ, morib. ac forma conſpicuæ, unico clementiæ ac liberalitatis exemplo, tribus ſuperſtitibus liberis à partu defunctæ, cujus obitum & cometes & ſolis deliquium & vatum reſponſa prænunciarant. Nupſit annum agens XXIII. *Nupta vixit annos* XIV. *Obiit Toleti Kal. Maij, præſente Cæſare,* MDXXXIX.

Conzaga Prorex pyram cum funalibus Meſſanæ cum mœrore erexit. Cetera verò epitaphia & partium quarumque circumſtantias brevitatis cauſa omittimus. Itaque funalibus accenſis, Conzaga Prorex, urbano magiſtratu, ac Marchione Terrænovæ, Alduino Conſultore, ceteriſque procerum, atratis veſtibus induti equitarunt ad templum. Prorex ſedit ad columnam portæ pauperum, ceteri hinc & inde, Iurati patres à fronte. Affuit clerus univerſus, & monachorum cœtus omnes. Litatum eſt ſolenni cantu ad aram chriſmatis, conſtructo ante portam chori pulpito. Miſſam obtulit Arnaldus Pactenſium Epiſcopus ad id ipſum accerſitus. Fuit is dies Iunij decimus ſeptimus. Poſtridie Conzaga Prorex 12. triremibus delatus &c.

Folio 212. linea 24. poſt illa verba, Cariatum fuiſſe direptum ac populatum, *adde.* Per id tempus Meſſanæ multiplex diſſenſio vigebat. Auguſtinus Conzaga Rheginorum Archiepiſcopus pro Innocentio Cibo Cardinali Mamertinorum Pontifice Vicarius cùm alium ſibi ſubſtituere vellet, à Canonicis oppugnabatur. Inter patritios populareſque Iuratos diſcordia fuit non ſpernenda, illis, qui numero præſtabant, totum ſibi gubernandi jus vendicantibus, his autem contrà nitentibus atque curiæ majoris favorem, poſtpoſita reip. cura, mendicantibus. Ad hæc præ-

fecti duo, quorum alter temperandæ, alter cudendæ monetæ regiæ præerat, jactis invicem criminibus, à Præſide officiis ambo privati ſunt. In tanta urbis diſcordia Præſes & Strategus inter ſe affines, quia duas ſorores & Ioannis Lunæ Comitis filias duxerant, modis omnibus Meſſenios vexare, multaque contra publicam libertatem conari. Sed Auguſti menſis 22. Præſes cum toto magnæ curiæ magiſtratu &c.

Folio eodem extremo, poſt verbum, conciliata fuit, *adde.* Decembris 18. hora noctis tertia navis quædam Rhacuſea incenſo fortè nitrato pulvere arſit, accenſiſque retinaculis à nautis deſtituta, à littore portæ regalis ad Servatoris cœnobium arrepta, erumpentibus etiam bombardis & ignea vi curvatis, ad uſque carinæ robora conſumpta eſt, incendij jubare urbem illuſtrante. Anno 1545. navis quædam è Chio Meſſanam veniens precioſis textis onuſta, bis fulmine percuſſa juxta Apuliam, in vadoſis locis disjecta periit. Ex viatoribus 250. in quibus complures Liparitani ac Calabri, qui à Turcis libertatem pretio redemerant, quinquaginta duntaxat ſervati ſunt, ceteris naufragio ac fulmine abſumptis. Meſſanæ contentio patrum & plebis adhuc durabat &c.

Folio 213 pag. 2. linea 26. poſt hæc verba, primatum conceſſerat, *adde.* Monaſterium quoddam Cancellarium nomine, ultra modeſtiæ terminos facta inquiſitione, non ſine quorundam nobilium infamia vexabatur. Palam erat id ex invidia fieri, cùm conſtaret earum virginum antiſtiam ex Sabiarum familia nobiliſſima modeſtam omnique virtute præditam fuiſſe. Sic bona Proregis intentio æmulationi aditum nocendi præbebat. Declaravit id rerum exitus. Non enim fortuitò accidiſſe reor ut intra trimeſtre ſpacium vicarius, cauſæ procurator, Ferrandus, ac Ioannes è vita migraverint. Meſſanæ 2. Martij Oſorius Strategus obiit &c.

Folio 214. pag. 2. linea 11. poſt illa verba, Stategus declaratur, *lege & adde*. Anno 1552. Ianuarij 2. Simeon Caſtellobono Meſſanam petens diſceſſit. Quinto menſis Catanam appulit, ac Proregem ſalutavit. Poſtridie ego quoque Vegam in ædibus tunc Vincentij Gravinæ commorantem compellavi, qui literis me antea acciverat, ut filius ejus Alvarus, qui ante Africanam expeditionem Thermitanis præerat, opera mea erudiendus uteretur. Octavo menſis Catana diſceſſimus, & decimo Meſſanam appulimus. Ibi Simeon magno populi totius occurſu exceptus &c.

Ibid. linea 32. poſt illa verba, epithalamium cecini, *adde*. Confluxit in palatium mulierum nobilium multitudo, quadrigæ & equi regium atrium complebant. Tum in ipſa regia & per urbem varij ludi & equeſtria certamina celebrata ſunt. Auguſti 15. Turcorum claſſis &c.

Folio 215. linea 7. poſt illa verba, Turcis adjungeretur, *adde*. Septembris undecimo, cùm ego unà cum Simeone Stratego degerem in archiepiſcopali palatio, in ipſa D. Nicolai æde, ab Auguſtino Conzaga Archiepiſcopo Rhegino, qui tunc poſt urbis ſuæ calamitatem in Sepulcri cœnobio morabatur, benedictionis munus accepi. Affuere ceremoniis Philaretus Spathaforus S. Baſilij Trajanenſis & Hieronymus Zafaranus S. Salvatoris à Placa, ut moris eſt, Abbates. Octobris 14. Ioannes Vega Prorex Meſſana diſceſſit, atque in ipſo diſceſſu me hortatus eſt ut opera mathematica, quæ præteritis annis compoſueram, ederem. Ejuſdem menſis 17. Simeon Strategus Meſſana diſceſſit per Mylenſem agrum, Cyminnam proficiſcens ſponſam viſurus. Tunc Petrus Luna Comes in ipſo nuptiarum præcinctu litem exorſus eſt, Cyminnam ſibi deberi prætendens: qui Proregis ſoceri favore fretus, multa olim ab avo diſſipata recuperavit. Anno Domini 1553. Aprilis ſexto Simeon

Marchio Caſtellobono diſceſſit, Meſſanam rediens ad officij tempus implendum &c.

Ibid. linea 21. *poſt illa verba*, reportatum eſt, *adde*. Septimo Novembris, Proregis, Strategi, atque Iuratorum urbis conſenſu pari annuum ſalarium aureorum centum mihi conceſſum eſt, de proventibus vectigalium quotannis ſolvendum, ut opera mathematica & iſtoc chronicorum compendium intra biennium abſolverem & abſoluta exhiberem. Per idem tempus Meſſanæ fons marmorea juxta templum &c.

Folio eodem 215. *pag.* 2. *linea* 6. *poſt illa verba*, in orientem redibat, *adde*. Octobris 30. Petrus Luna cum uxore, filia Proregis, & nepte ejuſdem, quæ Comiti Aſſari nupſerat, è Thermis Meſſanam vectus triremibus Siculis, magno cum honore à Prorege & civibus exceptus, in palatium deſcendit, procereſque & matronas urbis aliquot in occurſum habuit. Per id tempus Carolus Imp. &c.

Ibid. linea 12. *poſt illa verba*, vitam duceret, *adde*. Ioannes Oſorius Conſervator & Abbas S. Philippi Meſſanenſis agri nactus vetuſtum Græcèque ſcriptum privilegium, auctis molendinorum & agrorum cenſibus, redditum veterem cœnobij decuplaverat. Hic cupiditate nimia ingens odium contraxerat; & in curia Cæſaris pro Vega Prorege intercedebat ut vel præfectura Siciliæ illi prorogaretur, vel ſucceſſor mitteretur. Simeon Vigintimillius litem contra ſe injuſtè moveri, Baro Soloëntis ereptum ſibi caſtellum ad mare, Andreas Alduinus ſe officio privatum, aliique aliter vexati conquerebantur, atque hoc petebant ut Prorex &c.

Ibid linea 28. *poſt illa verba*, obviam prodiit, *adde*. Inde ambo in ædem ingreſſi ſunt. Nec ceſſavit per illud triduum cleri populique concurſus admirantium illud rarum fortunæ ſpectaculum, hominem

ex infimo lacu ad talis excellentiæ culmen aſſumptum. Poſtridie, qui fuit dies dominicus &c.

Ibid. linea 32. poſt illa verba. ad ædes archiepiſcopales deductus eſt, *adde.* Vixit primùm ſplendidè, prandebat lautè, Epiſcopos, Abbates, Canonicos, & procerum nonnullos excipiebat munificè. In ſacrorum cultu & veſtitu mundus, equitabat famulis eleganter indutis conſtipatus. A magiſtratu deducebatur & reducebatur. In una tantùm re, judicio meo, reprehendi potuit, quòd patriæ atque conſanguineorum benevolentiam quovis theſauro precioſiorem parvo lucro poſtponebat. Sic quem fortuna exaltaverat, avaritia deorſum retrudebat. De ambitione non loquor, quod eſt vitium omnibus commune. Sed hic noſter non ſemel excluſit Epiſcopos & alios primates ultro ad eum officij atque ſalutandi cauſa venientes. Maij 30. venit Meſſanam Federicus &c.

Folio 216. pagina 2. linea 2. poſt illa verba, vinclis abſoluti, *lege & adde.* dimiſſique ſunt. Menſe Iunio noſtræ triremes in Hadriatico ſeptem piratarum biremes ceperant. Iulij 2. die feſto Viſitationis virgineæ templi maximi poſtes occluſæ ſummo mane apparuerunt; & in porta primaria literæ juſſu antiſtitis affixæ declarabant Iuratos ac populum à ſacris excludi, quòd vetuiſſent promulgari pontificium edictum. Sed Iurati non injuria illud reſpuerant, in quo pecuniariæ mulctæ publicam libertatem fœdiſſimè abrogabant. Inde opus fuit interceſſu Petri Ducis ad iram Pontificis placandam valuaſque templi patefaciendas. Iulij 13. cùm Cardinalis in ædem S. Mariæ à Scalis antiſtiam virginum declaraturus ſe contuliſſet, ejus famuli à ſatellitibus capti ſunt, eò quòd in littore pacis pridie quoſdam vulneraſſent. Sic Mercurius abſque famulatu, paucis comitantibus, via ſuppriori

ad propria reverſus eſt. Iulij 16. triremes ex oriente revertebantur &c.

Ibid. linea 26. poſt vocem, commendandus, *adde.* ſicut ex epiſtola quadam Sicilienſis concilij ad Carolum V. Imp. deſtinata conſtare poteſt, quam nos hic interſerendam curavimus, ut rei monumentum ad poſteros duret. quæ talis eſt.

Cùm, Sereniſſime Cæſar, non ſolùm maxima pars Italiæ & utraque Germania cum ampliſſimis Hiſpaniarum provinciis, ſed ultra metas etiam Herculeas, Fortunatæ, Gorgades, & Heſperidum remotiſſimæ nuperque conquiſitæ regiones tuo pareant imperio, jamdudum has exiguas Tyrrheni maris inſulas, quaſi minutiſſimos ſcopulos, longè poſitus vix intueris, non tamen, ſi conſideres, cur Siciliam noſtram vel negligas vel in poſtremo loco habeas, immo eam maximi faciendam, non ex nobis, ſed ex clariſſimorum auctorum teſtimoniis agnoſces. Conſtat enim eam non ab hiſtoricis modò, ſed à poëtis etiam decantatam, & in cœlo ſtellificatam. Vnde liquet quanti fuerit apud antiquos pretij. Nam triangulum ſive deltatum juxta ſydus Arietis Siciliam eſſe in ſydera tralatam Iginius fabulatur. Si fertilitatem quæris, hic fuit Cereris domus, quæ frumenti culturam prima tradidit. Si artes, hic fuit officina Vulcani, hic machinator egregius Archimedes, Euclides geometra præſtantiſſimus ex urbe Gela, Gorgias Leontinus rhetor. Hic Empedocles Agrigentinus philoſophus .... *Reliqua interciderunt.*

FINIS.

STEPHANI BALVZII
TVTELENSIS
NOTÆ
AD
LACTANTIUM.

STEPHANI BALVZII TVTELENSIS NOTÆ AD LACTANTIVM.

INter multos ac varios codices manuſcriptos quos vir literarum ac literatorum amantiſſimus & in omni genere laudis excellentiſſimus IOANNES BAPTISTA COLBERTVS in publicam ſtudiorum utilitatem ex omni Europa, Aſia, Africa comparavit, repertus eſt unus auro contra æſtimandus, in quo continetur Lucij Cæcilij Firmiani Lactantij liber de perſecutione ſive de mortibus perſecutorum, quo hactenus caruerat Eccleſia. Non facit ille quod plerique ſolent; qui ſi veteris cujuſpiam ſcriptoris opus ineditum, quantumvis leve ſit ac tenue, nacti fuerint, diligenter occultant, tamquam in tenebris magis eluceat, ut gloriari poſſint ſe ſolos poſſidere quod omnes habere vellent, caventque ſummopere ne in manus aliorum venire poſſit. Liberalior excelſiorque eſt animus illuſtriſſimi viri quàm ut falſa illa gloria teneri poſſit. Itaque quum intellexiſſet hunc Lactantij librum extare inter antiquos codices manuſcriptos bibliothecæ ſuæ, ſatiſque compertum haberet quantum hinc utilitatis accederet Eccleſiæ ſi vulgaretur, quamquam antea frequenter mandaverat ut ſi quid ineditum reperiretur in eiſdem antiquis codicibus, id totum prælo committeretur, tamen ea occaſione mandatum dedit ſpeciale, & ſolita magnitudine animi ſtatim juſſit ut hic Lactantij liber in clariſſimam lucem ederetur.

Damus igitur illum ex codice 1297. bibliothecæ Colbertinæ, qui octingentorum aut circiter annorum eſſe videtur, integrum quidem, ſed ab imperita manu ſcriptum, adeoque pluribus mendis infectum. Atque ea quidem quo-

tum emendatio facilis & obvia erat, liberè nos emendavimus; ſed ea intacta reliquimus in quibus audacia corrigendi non vacabat periculo. Fortaſſis alij feliciores erunt. Compoſitus & abſolutus eſt liber eo anno quo poſt extinctos perſecutores dulciſſimum & pulcherrimum pacis nomen auditum eſt in Eccleſia Chriſti, noſtriſque hominibus tranquillitas ac loquendi ſcribendique libertas reſtituta. Quis enim hiſtoriam iſtiuſmodi ſcriberet in medio atrociſſimæ perſecutionis? Sanè Lactantius libros divinarum inſtitutionum ſcripſit furente perſecutione, in ipſis ejus initiis, ut ex capite ſecundo & quarto libri quinti colligitur; ſed non emiſit, impeditus videlicet rei & temporis neceſſitate, ut ipſe loquitur in principio libri de opificio Dei. At quum data eſſet pax, omniſque metus à pectoribus Chriſtianorum depulſus beneficio Conſtantini M. Imperatoris, tum verò eccleſiaſtici ſcriptores indulgentia benigniſſimi Principis uſi, animum converterunt ad ſcribendum. quod antea non erant auſi. Itaque tum Lactantius divinarum inſtitutionum libros, in quibus loca quædam ſparſim reperiuntur quæ manifeſtò conſtat ſcripta eſſe poſt bellum ſedatum atque extinctum, recenſuit, pleraque addidit, in primis verò ea quæ in initiis librorum & in epilogo dicuntur ad Conſtantinum, quæ perperam nonnulli judicant notha eſſe ac ſuppoſititia, adeo ut eorum præjudicio fretus Ioſephus Iſæus, qui poſtremam Lactantij editionem Romanam emiſit, univerſa deleverit quæ in aliis editionibus ad Conſtantinum ſcripta leguntur. Et tamen puto non poſſe verè dubitari quin ea ſint Lactantij, cùm & ejuſdem ſint ſtyli cum ceteris ejuſdem operibus, & phraſes quædam quæ illic habentur, eædem ſint in variis locis iſtius hiſtoriæ & reliquarum Lactantij lucubrationum. Sed haud dubiè duæ antiquitus fuere divinarum inſtitutionum editiones, una ferme ſtatim poſt datam Eccleſiæ pacem emiſſa, quum adhuc Lactantius eſſet in Bithynia, altera poſt bellum Cibalenſe & Mardienſe, quum veniſſet in Gallias propter Criſpum Conſtantini filium. Qui ergo priore editione uſi ſunt, ea profectò non habuerunt quæ poſtea de Conſtantino addita ſunt, atque adeo mirum non eſt ea deſiderari in quibuſdam exemplaribus. Sed ut redeamus ad librum de mortibus perſecutorum, à quo nos abduxit occaſio diſſerendi de tempore quo ſcripti ſunt libri divinarum inſtitutionum, certum eſt eum ab auctore ſcriptum Nicomediæ in Bithynia, ubi is habitavit per totum illud tempus quo perſecutio in oriente graſſata eſt, & abſolutum fuiſſe poſt confectum bellum apud Campum ſerenum in Thracia,

poſt quod integra fuit Eccleſiæ pax, profligato ac pauiò pòſt extincto Maximino, homine noſtræ religionis inimiciſſimo. Colligitur illud ex pluribus ejuſdem hiſtoriæ locis, ſed præcipuè ex epilogo, in quo auctor verbis apertiſſimis innuit hæc ſcripta à ſe eſſe poſt datam pacem plebi Dei, quæ per annos decem partim vaſtata, partim diſperſa fuerat. Adde quòd librum ſuum nuncupavit illuſtri regionum illarum confeſſori Donato, quem etiam compellat in medio operis & in fine. Hæc enim indicant eos tum ſimul fuiſſe aut certè non magno locorum intervallo disjunctos. Illud etiam diligenter obſervandum eſt, eum illa tantùm edicta, quæ pro Chriſtianis data ſunt, in hoc opere deſcripſiſſe quæ propoſita Nicomediæ ſunt, aliorum mentionem non facere: quia nimirum ea tantùm refert quæ ipſe proponi vidit, & quorum propterea copiam facilè habere potuit.

De patria Lactantij video varias eſſe ſententias; quarum ea infirmior videtur quæ Firmo Piceni oppido eum ortum contendit, quia Firmianus vocatur. Eam ego præfero quæ Afrum fuiſſe cenſet. Nam & in Africa præceptore uſus eſt Arnobio; & Nicomediam accitus à Diocletiano, ut illic literas oratorias doceret, ut ipſe ſcribit, non aliunde veniſſe videtur quàm ex Africa, cùm apud Hieronymum in libro de viris illuſtribus legatur ὁδοιπορικὸν ſuum ab Africa Nicomediam uſque verſibus hexametris deſcripſiſſe. Erat autem Nicomediæ tempore perſecutionis quæ ſub Diocletiano univerſam commovit Eccleſiam, etiam quum data pax eſt. Nam quæ in libro de mortibus perſecutorum dicuntur de propoſita Nicomediæ conſtitutione Conſtantini & Licinij, deque adventu Licinij in eam urbem, ea profectò ab alio ſcribi non potuerunt quàm ab eo qui quæ ſcriberet, oculis uſurparet. Quum verò poſtea Conſtantinus poſt bellum Cibalenſe, quod confecit anno Chriſti CCCXIV. VIII. Idus Octobris, in Thraciam ac Macedoniam profectus eſſet, tum haud dubiè Lactantius, ei fortean olim cognitus, è Nicomedia ad eum venit, & poſtea juſſu ejus Gallias petiit, ubi Criſpum Conſtantini filium Latinis literis erudivit. Putavit vir doctiſſimus Petrus Franciſcus Chifletius Criſpum à Lactantio inſtitutum fuiſſe anno Chriſti CCCXII. eodem nimirum tempore quo primùm Conſtantinus, ut ille ait, mox mater ejus Helena Chriſtum agnovere, fidei noſtræ ſacramenta edocti ab Euſebio Epiſcopo Veſontionenſi, & Criſpum cum Helena & Lactantio relictum Veſontione à Conſtantino quum is in Italiam profectus eſt adversùs Maxentium. Verùm narratio ex qua Chifletius

hanc hiſtoriam contexuit, poſterioris ac ſequioris ſeculi ſcriptum eſt, & nullam fidem meretur. Præterea certum eſt Lactantium adhuc in Bithynia fuiſſe quum bellum parabatur adverſus Maxentium & aliquanto pòſt. Venit ergo Lactantius in Galliam (quod etiam placuiſſe video clariſſimo viro Iacobo Gothofredo) anno tantùm CCCXV. quum pace poſt pugnam Cibalenſem atque Mardienſem conſtituta inter Conſtantinum & Licinium Magnus Gallias repetiit. Rediiſſe enim illum ad uxorem ſuam facilè colligitur ex Zoſimo & Epitome Victoris, ubi ſcriptum eſt Conſtantinum Magni filium, *in Arelatenſi oppido ante non multos dies editum*, factum fuiſſe Cæſarem cum Criſpo & Liciniano Licinij filio. quod contigiſſe anno Chriſti CCCXVII. Kalendis Martiis docent Faſti Idatiani. Nam cùm pugnatum in Pannonia ſit anno CCCXIV. exeunte, & ineunte anno CCCXVII. natus in Gallia ſit Conſtantinus Conſtantini filius, neceſſe eſt patrem medio temporis in Gallia fuiſſe, adeoque illuc rediiſſe poſt pacem factam cum Licinio. Qua occaſione veriſimile eſt Lactantium, virum omnium ſuo tempore eruditiſſimum, ut Euſebius ait, à Conſtantino adductum fuiſſe in Gallias, ut Criſpum imbueret cognitione hiſtoriæ & ceterarum bonarum literarum. Et quidem facilè aſſentior doctiſſimis viris Chriſtophoro Brovvero & Ægidio Bucherio, qui tamquam rem certam tradunt Lactantium Treviris ſenectutem extremam egiſſe quum erudiendo Criſpo daret operam, & hic veriſimiliter libros divinarum inſtitutionum ad Conſtantinum Imperatorem contexuiſſe. At Chiffletius, honeſto & decoro patriæ amore ductus, hunc honorem æqua lance partitur inter Treviros & Veſontionenſes, ſic Bucherio concedens Criſpum Treviris eruditum à Lactantio fuiſſe ut id tamen factum velit etiam Veſontione. Sed conjectura illa nullum omnino fundamentum habet præter bonam clariſſimi & optimi viri voluntatem & inclinationem in ſuos Veſontionenſes. Ceterùm Lactantium alibi quàm in imperio Licinij fuiſſe quum is religioni Chriſti manifeſtò contrarius apparuit, adeoque tum in Gallia fuiſſe, docet ipſe ad Conſtantinum ſcribens in initio libri primi divinarum inſtitutionum. *Nam malis*, inquit, *qui adhuc adversùs juſtos in aliis terrarum partibus ſæviunt, quanto ſeriùs, tanto vehementiùs idem omnipotens mercedem ſceleris exſolvet*. Cœpit autem Licinius apertè ſævire in Chriſtianos anno CCCXX. ut certis argumentis oſtenderunt viri doctiſſimi. Vnde colligi poteſt Lactantium adhuc eo tempore in humanis fuiſſe. Immo ultra hunc annum

eum produxiſſe ætatem docere ipſe videtur in fine libri quarti divinarum inſtitutionum, ubi inter varias hæreticorum ſectas numerat etiam Arrianos. Nam cùm illi plenè orbi univerſo innotuerint poſt habitam ſynodum Nicænam, apparet Lactantium ſuperſtitem huic ſynodo fuiſſe, ſi vera eſt lectio. Scio virum clariſſimum & eruditiſſimum Michaelem Thomaſium ſuſtuliſſe ab eo loco nomen Arrianorum in ea quam curavit Lactantianorum operum editione, & habuiſſe ſententiæ ſuæ ſuffragatorem Ioſephum Iſæum. Sed cùm illi deſtituantur auctoritate veterum exemplarium, & de novem Vaticanis duobuſque Vallicellanæ bibliothecæ codicibus, quòd hanc clauſulam habeant, fidem faciat illuſtriſſimus Cardinalis Baronius, cùm ſciam unum ex Bononienſibus, quem & Thomaſius & Latinus Latinius viderunt, tum etiam tres Colbertinos, & veteres editiones, eas nimirum quæ Thomaſianam anteceſſerunt, cùm ſciam inquam tot veteres codices & editiones mentionem heic facere Arrianorum, & vix unum aut alterum vetus exemplar proferri in quo eorum nomen non extet, non invitus aſſentior eidem Baronio Thomaſium reprehendenti quòd contra omnium veterum exemplarium & editionum fidem textum Lactantij corruperit, nulla vel levi ratione allata cur id feciſſet. Vtcunque ſe res habeat, cùm conſtet eum in extrema ſenectute præceptorem Criſpi fuiſſe, neceſſe eſt illum circa ea tempora mortuum quibus Conſtantinus vicennalia ſui imperij celebravit. Acciderítne illius mors Auguſtæ Trevirorum, an alibi, exploratum non eſt. Ego huc valde inclino ut cum Bucherio ſentiam eum in civitate illa & extinctum & ſepultum eſſe, cùm id extrema illius ſenectus, quam illum egiſſe in Gallia docet Hieronymus, facilè perſuadeat.

LVCII CÆCILII] In veteri codice ita ſimpliciter conceptus eſt titulus iſtius operis. *Lucij Cecilij. Incipit liber ad Donatum confeſſorem de mortibus perſecutorum.* Quòd autem is ſit Lactantius, cujus extant libri ſeptem divinarum inſtitutionum & alia quædam opuſcula, tanta ac tam manifeſta ſunt argumenta ut res extra omnem controverſiam poſita eſſe videatur. Nam & ſtylus omnino Lactantianus eſt, ut facilè periti rerum iſtarum æſtimatores agnoſcent; & verſus interdum Virgilianos huic operi interſerit auctor, ut ſolet Lactantius; denique pleraque quæ iſthic leguntur, eadem ferè ad verbum in aliis ejuſdem libris leguntur, ut ſuis infrà locis adnotabimus. Adde auctoritatem ſancti Hieronymi, qui in catalogo virorum illuſtrium recenſens opera Lactantij, inter ea commemorat li-

brum de perſecutione, nimirum hunc noſtrum. Neque movere quemquam debet quòd in Lactantij editionibus quæ manibus eruditorum teruntur, non Cæcilius, ſed Cœlius appellatur, tamquam hinc colligi poſſe videatur Lucium Cæcilium libri iſtius auctorem diverſum eſſe à Lactantio. Nam licèt verum ſit eum ſemper vocari Cœlium in editionibus quæ prænomen ejus habent, ut ſunt omnes poſteriores, in Romana tamen anni MCCCCLXX. quam curavit Ioannes Andreas Epiſcopus Alerienſis, vocatur ſimpliciter Lactantius Firmianus abſque ullo prænomine, & in codice 507. bibliothecæ Colbertinæ, in quo continentur vulgatæ Lactanrij lucubrationes, diſertè in titulo vocatur Lucius Cæcilius Firmianus Lactantius. Immo cùm videam eum appellari tantùm Firmianum Lactantium in codicibus 1095. & 1495. ejuſdem bibliothecæ Colbertinæ & in optimo & vetuſtiſſimo exemplari MS. academiæ Oxonienſis, facilè adducor ut credam pleraque vetera lucubrationum ejus exemplaria neque Cœlij prænomen habere neque Cæcilij, ac nihilo minùs verum ejus prænomen eſſe Cæcilium, cùm ita conſtanter vocetur in titulo iſtius hiſtoriæ & in codice 507. bibliothecæ Colbertinæ, ut monuimus. Cur autem in titulo hujus libri prætermiſſum ſit in veteri codice verum nomen Lactantij, quod eſt ultimum ex quatuor quæ illi tribuuntur, id (ut in ſimili cauſa Sirmondus adnotavit ad Sidonium) librarij oſcitantia eveniſſe credendum eſt: qui cùm omnia ſcriptoris iſtius nomina brevitatis ſtudio adſcribere nollet, pro ultimo, quod proprium erat, id potiùs imperitè delegit quod primo loco occurrebat.

AD DONATVM] illuſtrem horum temporum confeſſorem, qui novies tormenta pertulit pro nomine Chriſti, ſex annorum ſpatio tentus in carcere, unde emiſſus eſt extremis Galerij Maximiani temporibus, ut legitur infrà cap. XVI. & XXXV. iſtius operis. Eidem librum de ira Dei nuncupavit Lactantius, ſcriptum poſt datam divinitus pacem.

DE MORTIB. PERSEC.] Apud Hieronymum legitur ſimpliciter Lactantium ſcripſiſſe *de perſecutione librum unum*. Sed nos retinuimus lectionem veteris exemplaris, quoniam manifeſtum eſt conſilium inſtitutumque auctoris fuiſſe ut miſerabiles exitus eorum deſcriberet qui perſecutionem adversùs Chriſtianos excitaverant. Mortes autem dixit quomodo Cicero libro ſecundo de finibus: *Præclaræ mortes ſunt imperatoriæ.* Item in fine libri primi Tuſculanarum quæſtionum: *Claræ verò mortes pro patria oppetitæ, non ſolùm glorioſæ rhetoribus, ſed etiam beatæ videri ſolent.* Taci-

tus lib. XI. annalium: *multaſque mortes juſſu Meſſalina patratas*. Et lib. XIV. *Sequuntur virorum illuſtrium mortes*. Idem lib. III. hiſtor. *varia pereuntium forma & omni imagine mortium*. Item lib. I. *laudatis antiquorum mortibus pares exitus*. Et Statius in libro nono Thebaidos: *Deſertaſque tulit ſine funere mortes*. Et paulò pòſt: *Nil opus arma ultrà tentare & perdere mortes*. Sanctus Auguſtinus epiſt. LXVIII. *Inſuper etiam ſi quas mortes ſibi ultrò ingerunt, nobis volunt eſſe invidioſas*. Idem lib. I. contra Gaudentium cap. VI. *Hac eſt innocentia partis Donati, ut hoc faciatis adjunctis mortibus veſtris, quod etiam apud Carthaginem in invidiam noſtram de baſilicis qua veſtra fuerunt, ſicut potuiſtis, & cum quibus tot tiſtis, feciſſe aſſeveramini ſine mortibus veſtris*.

EXCITAVIT DEVS PRINCIPES] Conſtantinum & Licinium, qui tum quum hæc ſcribebat Lactantius pacem Eccleſiæ dederant, nondum commota à Licinio perſecutione adversùm noſtros. CAP. I.

QVI ADVERSATI] In veteri libro legitur *illuſtrati*. quod nos mutavimus, quia emendatio certa erat

TEMPLVM SA. EVERTERANT] Ex his quæ infrà cap. XIII. dicet Lactantius & ex libro quinto divinarum inſtitutionum cap. XI. patet heic agi de templo Nicomediæ, quod à Diocletiano & Maximiano everſum fuit.

NOCENTES ANIMAS PROFVDERVNT] Diocletianus nimirum, Maximianus Herculius, Galerius Maximianus, & Maximinus Daza, quorum horrendæ mortes deſcribuntur in hoc libro.

VIRTVTEM AC MAIEST.] Lactantius lib. IV. inſtitut. cap. XXVI. *virtutem majeſtatemque Dei ſingularis interpretari*. Et lib. VI. cap. IX. *virtutem ac majeſtatem Dei ſingularis enarrat*.

POST DIEM DECIMVM] Hic in primis locus confirmat librum iſtum verè eſſe Lactantij. Nam idem ipſe libro quarto divinarum inſtitut. cap. X. loquens de Iudæis ait: *Exinde Tetrarchas habuerunt ad Herodem, qui fuit ſub imperio Tiberij Caſaris, cujus anno quinto decimo, id eſt, duobus Geminis Conſulibus, ante diem decimum Kalendarum Aprilium Iudai Chriſtum cruci affixerunt*. Sic enim legitur in antiquis Lactantij exemplaribus manuſcriptis, in editione Romana anni MCCCCLXX. in Veneta anni MDXXI. & apud Paulum de Middelburgo in Paulina. Xyſtus tamen Betuleius contendit in melioribus Lactantij editionibus legi *ante diem ſeptimum Kalendarum*, Romanamque illam ſugillat quæ *ante decimum* habet, Sed tandem anno MDCL. CAP. II.

Ioſephus Iſæus veterem lectionem huic loco reſtituit auctoritate plurimorum veterum exemplarium, quæ nunc confirmatur ex iſta quoque Lactantij lucubratione. Vide porrò doctiſſimi viri Michaëlis Thomaſij Notas ad locum illum ex divinarum inſtitutionum libro quarto.

POST DIEM DECIMVM] In libro quarto inſtitutionum legitur *ante diem decimum*. Verùm hæc diſcrepantia nullam importat repugnantiam. Idem enim valet *poſt diem* ac *ante diem*, ut monet Paulus in l. *Anniculus*. 132. Dig. de verbor. ſignificat. *Anniculus amittitur qui extremo anni die moritur. Et conſuetudo loquendi id ita eſſe declarat, Ante diem decimum Kalendarum, Poſt diem decimum Kalendarum.* Sed hic locus Pauli non caret difficultate. Nam Marcellus Francolinus in tractatu de tempore horarum canonicarum cap. LXXIII. contendit heic per verba *poſt diem* non poſſe intelligi aliquem dierum qui ſunt ante Kalendas, ſed decimum poſt Kalendas, id eſt, nonum menſis diem; idque confirmare nititur pluribus exemplis. Fruſtra. Nam cùm Lactantius eandem rem duobus in locis referens, in uno quidem dixerit *ante diem decimum*, in alio verò *poſt diem decimum*, manifeſtum eſt horum verborum eundem debere ſenſum eſſe. Præterea Romani nunquam à Kalendis denominaverunt dies qui ſequuntur poſt Kalendas, ſed eos tantùm qui antecedunt, ut nemini paulò erudito eſt obſcurum.

CONGREGAVIT DISCIPVLOS] Lactantius lib. IV. inſtitut. cap. XX. *Diſcipulis iterum congregatis, ſcripturæ ſanctæ litteras id eſt Prophetarum arcana patefecit, quæ antè quàm pateretur perſpici nullo modo poterant.* Et cap. XV. *Sicut etiam voces Prophetarum, quæ cùm per annos mille quingentos & eo ampliùs lectæ fuiſſent à populo Iudæorum, nec tamen intellectæ ſunt niſi poſtquam illas Chriſtus & verbo & operibus interpretatus eſt.*

ORDINAVIT] Lactantius ibid. cap. XXI. *Ordinatâ verò diſcipulis ſuis evangelicâ ac nominis ſui prædicatione, circumfudit ſe repentè nubes, eumque in cœlum ſuſtulit.*

PER ANNOS XXV.] Ait Lactantius Apoſtolos, & in his Matthiam & Paulum, qui poſt mortem Chriſti Domini reliquis adjuncti fuerant, evangelium per omnem terram prædicaviſſe per annos XXV. uſque ad principium Neroniani imperij, & Petrum Romam profectum quum Nero illic imperaret. Et hanc quidem fuiſſe tum communem de Petri ad urbem Romam profectione opinionem, tametſi aliter poſt nonnullos veteres ſenſerit Euſebius, valde probabile eſt, cùm Lactantius nullam de ea re controver-

ſiam moveat. Fortaſſis ergo ex his viginti quinque annis, qui ad prædicationem omnium Apoſtolorum ex æquo pertinent, orta eſt opinio de viginti quinque annis quos quidam veteres & innumerabile recentiorum agmen ſancto Petro Apoſtolo tribuunt in ſede Romana. Sanè licèt fruſtra ac ſupervacaneè à nonnullis negari putem adventum ejus ad urbem Romam, qui clariſſimis veterum teſtimoniis comprobatus eſt, de tempore tamen multùm ambigo, cùm videam tot tantaſque difficultates habere eorum ſententiam qui illum Romam veniſſe volunt Claudio imperante ut coacti ſint duplicare profectionem ejus in urbem & duplex item ejus cum Simone mago certamen comminiſci, primò quidem temporibus Claudij, dein principatu Neronis. Quæ res quàm abſurda ſit, cùm id à nullo veterum proditum ſit memoriæ literarum, pervident iſtarum rerum periti. Nam quod à recentiore auctore ſine alicujus vetuſtioris auctoritate profertur, contemnitur, ut monuit illuſtriſſimus Cardinalis Baronius. Itaque ſi fas eſſet recedere à vulgari & in animis hominum inſita opinione, ei Lactantianam lubenter præferrem; id eſt, Petrum quidem Romæ prædicaſſe evangelium facilè concederem, non ſub Tiberio Claudio, ut vulgò putant, ſed ſub Nerone Claudio. Quippe ſtabilita ſemel hac veriſſima, ut puto, ſententia, conquieſcit ſtatim omnis diſputatio abſque ullo incommodo auctoritatis Romani Pontificis. Neque enim longa annorum ſeries, quibus Petrus fuerit Epiſcopus Romæ, primatum illius Eccleſiæ ſtabilivit, ſed perſona Petri, qui cathedram ſuam ibi collocavit, & eam ſuo ſanguine ſolidavit ac confirmavit.

FVNDAMENTA MISERVNT] id eſt, poſuerunt, ut ipſe Lactantius ſcripſit in loco paulò antè laudato: *Diſcipuli verò per provincias diſperſi, fundamenta Eccleſiæ ubique poſuerunt, facientes & ipſi in nomine magiſtri Dei magna & penè incredibilia miracula.* Agrariæ rei ſcriptores mittere dicunt pro ponere, ut pluribus oſtendit vir clariſſimus Nicolaus Rigaltius in gloſſis.

CONVERTIT MVL. AD IVSTITIAM] id eſt, ad cultum veri Dei, ut loquitur Lactantius lib. VII. inſtitut. cap. XVII. Idem lib. V. cap. VII. *Reddita quidem terra, ſed paucis aſſignata juſtitia eſt, quæ nihil aliud eſt quàm Dei unici pia & religioſa cultura.* Qua voce paſſim ad ſignificandam religionem Chriſti utitur Lactantius in hoc libro & in reliquis lucubrationibus ſuis. Sulpitius Severus lib. II. ſacræ hiſt. loquens de Romanis ad audiendum Paulum convenientibus: *qui veritate intellecta, virtutibuſque Apoſtolo-*

rum, quas tum crebrò ediderant, permoti, ad cultum Dei ſeſe conferebant.

TEMPLVM FIDELE AC STABILE] Eccleſiam nimirum, *quæ eſt verum templum Dei, quod non in parietibus eſt, ſed in corde ac fide hominum qui credunt in eum ac vocantur fideles*, ut ait Lactantius in libro quarto inſtitutionum cap. XIV. Et in capite ſequenti Eccleſiam vocat æternum & immortale Dei templum. quod etiam repetit in capite ſecundo libri de ira Dei. Hinc infrà de Nerone in hoc ipſo libro: *Proſilivit ad excidendum cœleſte templum.* Et cap. XV. *Nam Conſtantius, ne diſſentire à majorum præceptis videretur, conventicula, id eſt, parietes, qui reſtitui poterant, dirui paſſus eſt, verum autem Dei templum, quod eſt in hominibus, incolume ſervavit.* Hinc libro quarto inſtitut. cap. X. ait neceſſe fuiſſe *Dei filium deſcendere in terram ut conſtitueret Deo templum doceretque juſtitiam.*

PRIMVS OMNIVM PERSECVTVS] Tertullianus in apologetico cap. V. *Conſulite commentarios veſtros. Illic reperietis primum Neronem in hanc ſectam tum maximè Romæ orientem Cæſariano gladio ferociſſe. Sed tali dedicatore damnationis noſtræ etiam gloriamur.* Petilianus Epiſcopus Conſtantinienſis, ſive Cirtenſis, partis Donatiſtarum apud Auguſtinum lib. II. contra literas Petiliani cap. XCII. *Relinquam Neronem, qui primus perſecutus eſt Chriſtianos.* Sulpitius Severus lib. II. de Nerone loquens: *qui, non dicam Regum, ſed omnium hominum, & vel immanium beſtiarum ſordidiſſimus, dignus extitit qui perſecutionem in Chriſtianos primus inciperet.*

NE SEPVLT. Q. LOCVS] Contrà Suetonius docet eum funeratum eſſe impenſa ducentorum millium, & reliquias ejus Domitiorum monumento conditas, quod proſpiciebatur è campo Martio impoſitum colle hortorum, & fuiſſe qui per longum tempus vernis æſtiviſque floribus tumulum ejus ornarent.

VIVVM RESERVATVM] Ea fuit quorundam veterum perſuaſio, Neronem non eſſe mortuum, ſed adhuc vivere, & venturum ante ſeculi finem, & vel ipſum fore Antichriſtum, vel temporibus iiſdem per occidentem ſæviturum quibus ille per orientem, ut obſervavit Caſaubonus ad Suetonium. Qua de re vide etiam annales eccleſiaſticos illuſtriſſimi Cardinalis Baronij. Sed alia mens Lactantio fuit, qui eos qui ita ſentiunt, delirare pronuntiat. Quare falſa prorsùs eſt conjectura Ioſephi Iſæi, qui in Notis ad librum ſeptimum divinarum inſtitutionum cap. XVI. ſuſpicatur

Lactantio eam ſediſſe ſententiam ut crediderit Regem illum potentiſſimum, qui in fine mundi princeps omnium conſtituetur, futurum Neronem, eoque nomine Lactantium arguit erroris.

SIBYLLA DICENTE] Sic libros Sibyllinos laudare ſolet Lactantius, tametſi illos ſciret non unius eſſe Sibyllæ, ſed plurium. Ita ipſe libro primo divinar. inſtitut. cap. VI. *Et ſunt ſingularum ſinguli libri: qui quia Sibyllæ nomine inſcribuntur, unius eſſe creduntur. Sed & nos confusè Sibyllam dicemus, ſicubi teſtimoniis earum fuerit abutendum.* Duo autem ſunt loca in vulgatis Sibyllarum oraculis ad quæ reſpexiſſe hoc loco reor Lactantium. Primus habetur in libro quinto.

Ἥξει δ᾽ ἐκ περάτων γαίης μητροκτόνος ἀνὴρ
Φεύγων ἠδὲ νόων, ὀξὺ στόμα μερμηρίζων,
Ὃς πᾶσαν γαῖαν καθελεῖ, καὶ πάντα κρατήσει.

Quæ ſic Latinè verſa ſunt à Sebaſtiano Caſtalione.

Matris & occiſor quidam de finibus orbis
Vir fugiens veniet, ſpirans immane, fremenſque,
Omnes qui terras vaſtabit, & omnia vincet.

Secundus locus ita habet in libro octavo Sibyllinorum oraculorum.

-- ----- ἂν ὅπαν γ᾽ ἐπανέλθῃ
Ἐκ περάτων γαίης ὁ φυγὰς μητροκτόνος ἐλθὼν,
Ταῦτ᾽ ἅπασι διδοὺς πλοῦτον μέγαν Ἀσίδι θήσει.
---- *ut quando redibit*
Extremo cæſor matris fugitivus ab orbe
Omnibus has donans, Aſiam locupletet abundè.

ALTER NON MINOR] id eſt, Domitianus, calvus Nero dictus à Iuvenale, quem Tertullianus in apologetico cap. v. vocat portionem Neronis de crudelitate, & Euſebius lib. III. hiſt. eccleſ. cap. XVII. Neronianæ impietatis & odij adversùs Deum ſucceſſorem. Tertullianus: *Tentaverat & Domitianus, portio Neronis de crudelitate: ſed quia & homo, facilè cœptum repreſſit, reſtitutis etiam quos relegaverat.* Ita veteres editiones & vetus codex Colbertinus. Poſteriores editores maluerunt *qua*; quàm bene, viderint alij. Ceterùm quod heic à Tertulliano dicitur de reſtitutis Chriſtianis quos Domitianus relegaverat, non ita intelligendum eſt ut putavit Franciſcus Zephyrus, nimirum Domitianum, quia non omnem exuerat humanitatem, neque dignos exilio aut alia mulcta Chriſtianos videret, repreſſiſſe impetum, & quos jam in inſulas aliaque paſſim loca relegarat, eundem ipſum reſtituiſſe. Falſum enim iſtud; CAP. III.

neque Chriſtiani revocati ſunt ex inſulis ante imperium Nervæ, ut conſtat ex his quæ paulò pòſt referemus ex Dione & Clemente Alexandrino, tum etiam ex Lactantio.

ERASA EST] Macrobius lib. I. Saturnal. cap. XII. *Octobrem verò ſuo nomine Domitianus invaſerat, ſed uti infauſtum vocabulum ex omni ære vel ſaxo placuit eradi.*

MVL. MIR. OP. FABRICASSET] Suetonius in Domitiano: *Plurima & ampliſſima opera incendio abſumta reſtituit, in queis & Capitolium, quod rurſus arſerat, ſed omnia ſub titulo tantùm ſuo, ac ſine ulla priſtini auctoris memoria.*

NEQ. IMAG. N. TITVLOR.] Idipſum ſcribit Euſebius lib. III. cap. XX. hiſtoriæ eccleſiaſticæ. Suetonius: *Contrà Senatus adeo lætatus eſt ut repleta certatim curia non temperaret quin mortuum contumelioſiſſimo atque acerbiſſimo acclamationum genere laceraret, ſcalas etiam inferri, clypeoſque & imagines ejus coram detrahi & ibidem ſolo affligi juberet, noviſſimè eradendos ubique titulos abolendamque omnem memoriam decerneret.* Vide etiam Xiphilinum in Nerva, & Procopij Cæſarienſis hiſtoriam arcanam pag. 37. editionis Lugdunenſis.

ECCLESIA RESTITVTA] Narrat Dio apud Xiphilinum, Nervam omnes qui impietatis in deos rei fuerant abſolviſſe, exules in patriam reduxiſſe, edicto inſuper vetuiſſe ne cui liceret aut impietatis ſive Iudaicæ ſectæ (ſic tum vocabant religionem Chriſti) quempiam dehinc inſimulari. Ea porrò occaſione Ioannes Apoſtolus, qui in Patmon inſulam à Domitiano fuerat relegatus, exilio ſolutus, Epheſum reverſus eſt, ut ex Clemente Alexandrino recitat Euſebius lib. III. cap. XXIII.

BONI PRINCIPES] quamvis pagani. Lactantius in fine libri ſeptimi divinarum inſtitutionum ad Conſtantinum: *Quoniam unus ex omnibus extitiſti qui præcipua virtutis & ſanctitatis exempla præberes, quibus antiquorum principum gloriam, quos tamen fama inter bonos numerat, non modò æquares, ſed etiam, quod eſt maximum, præterires. Illi quidem natura fortaſſe tantùm ſimiles juſtis fuerunt. Qui enim moderatorem univerſitatis Deum ignorat, ſimilitudinem juſtitiæ aſſequi poteſt, ipſam verò non poteſt.* De bonis principibus, qui & libertatem credendi noſtris hominibus permiſerunt, & eorum miniſterio in palatio & in provinciis uſi ſunt, eoſque ad maximas dignitates evexerunt, videndus Euſebius in initio libri octavi hiſt. eccleſ.

NVLLVS TERR. ANGVLVS] Lactantius lib. IV.

inſtitut. cap. XXVI. *Nam quoniam is qui patibulo ſuſpenditur, & conſpicuus eſt omnibus & ceteris altior, crux potius electa eſt, quæ ſignificaret illum tam conſpicuum tamque ſublimem futurum ut ad eum cognoſcendum pariter & colendum cunctæ nationes ex omni orbe concurrerent. Denique nulla gens tam inhumana eſt, nulla regio tam remota, cui aut paſſio ejus aut ſublimitas majeſtatis ignota ſit.*

NVLLA DENIQVE NATIO] In veteri codice legitur, *nulla denique Dei natio.* Sed nos vocem *Dei*, quæ heic omnino ſuperflua erat, abjecimus. Et noſtram emendationem confirmat Lactantij locus mox relatus.

PRINCIPALE FASTIGIVM] Lactantius in epilogo libri ſeptimi ad Conſtantinum: *Te providentia ſumma divinitatis ad faſtigium principale provexit.* CAP. IV.

ADVERSVM CARPOS] Conſtantinus in oratione ad ſanctorum cœtum cap. XXIV. Getas ſive Gothos vocat, auctor Chronici Alexandrini Francos, Zoſimus libro primo hiſtoriarum Scythas. de quibus etiam interpretatur Cuſpinianus. Ac ſanè Conſtantinus in eadem oratione ſcribit Decium perijſſe in campis Scythicis. Res iſta ſic conciliari poteſt ut quia Carporum Gothorumque eadem origo erat, & quia utrique propter Iſtrum fluvium ſedes habebant, ut Zoſimus docet, facilè eorum nomina permutarentur, & alius ad Gothos referret quæ alibi de Carpis & Scythis leguntur. Quod de Francis quoque hominibus, qui ejuſdem cum Carpis Gothiſque originis erant, intelligi velim.

NEC SEPVLTVRA] Epitome Victoris: *In ſolo barbarico inter confuſas turbas gurgite paludis ſubmerſus eſt, ita ut nec cadaver ejus potuerit inveniri.* Rem multò aliter narrat auctor Chronici Alexandrini, qui ſcribit Decium ab uno aliquo principum mactatum unà cum filio fuiſſe in Abyrto. Euſebius in Chronico: *Decius cum filio in Abritto occiditur.* ubi vide Notas Ioſephi Scaligeri.

VALERIANVS] Mira ſunt quæ de modeſtia ac manſuetudine reliquiſque ſummis Valeriani virtutibus tradit Trebellius Pollio: quæ confirmantur etiam ab Euſebio, qui lib. VII. hiſt. eccleſ cap. x. illum vel ex eo maximè commendat quòd manſuetiſſimus ac benigniſſimus fuerit erga Chriſtianos; additque nullum ſuperiorum principum, ne illos quidem ipſos qui palam Chriſtiani fuiſſe dicuntur, tanta humanitate ac benevolentia noſtros complexum eſſe quantam Valerianus præ ſe ferebat initio principatus ſui, totamque ejus familiam Chriſtianis hominibus abundaſſe, ita ut Dei Eccleſia eſſe videretur. Sed poſtea immensùm CAP. V.

mutatus ab illo, crudeliſſimè ſæviit in Chriſtianos; ac mox ſecuta Dei manus, quæ illum graviter afflixit.

INCLINARE SIBI ROMANUM] Acta ſancti Pontij martyris cap. XXIV. *Valerianus ſcilicet Imperator in captivitatem ductus à Sapore Rege Perſarum, non gladio ſed ludibrio omnibus diebus vitæ ſuæ merita pro factis percepit, ita ut quotienſcunque Rex Sapor equum conſcendere vellet, non manibus ejus, ſed incurvato dorſo, & in cervice ejus pede poſito, equo membra locaret.* Non ſtratoris igitur officium exhibebat Sapori Valerianus, ſed planè vicem ſtapedis aut ſcalæ illi in equum aſcenſuro præſtabat, ut rectè ex hoc actorum ſancti Pontij loco, quorum auctorem facit Eutropium, obſervavit Salmaſius ad Trebellium Pollionem pag. 276.

FILIUM IMPERATOREM] nimirum Gallienum; de quo narrat idem Pollio quòd *comperta patris captivitate gauderet*, tantum abfuit ab ea vindicanda. Addit paulò pòſt Trebellius: *Et cùm plerique patris ejus captivitatem mœrerent, ille ſpecie decoris, quòd pater ejus virtutis ſtudio deceptus videretur, ſupra modum lætatus eſt.*

DIREPTA EST EI CUTIS] id eſt, Valeriano. Confirmat hanc hiſtoriam Conſtantinus Imperator in oratione ad ſanctorum cœtum cap. XXIV. *Tu quoque Valeriane cùm eandem crudelitatem in famulos Dei declaraſſes, juſtum Dei judicium omnium oculis ſubjeciſti, captus ab hoſtibus, & in vinculis circumductus cum chlamyde purpurea & reliquo imperiali cultu, tandem verò à Sapore Perſarum Rege, detracta tibi cute, condiri juſſus, ſempiternum calamitatis tuæ tropæum ſpectandum præbuiſti.* Qui locus lucem accipit ex Lactantio. Vide porrò quæ illic adnotat vir clariſſimus Henricus Valeſius.

CAP. VI. VÆSANUS ET PRÆCEPS] Flavius Vopiſcus: *Aurelianus, quod negari non poteſt, ſeverus, truculentus, ſanguinarius fuit princeps.* Eutropius lib. IX. de eodem; *Vir in bello potens, animi tamen immodici & ad crudelitatem propenſioris.*

EXTINCTUS EST] Eleganter idem Conſtantinus in eodem capite XXIV. *Tu item Aureliane, fax omnium vitiorum, quàm præſenti & perſpicua divini numinis vindicta, dum furore percitus Thraciam percurreres, in medio viæ publicæ caſus, ſulcos aggeris publici impio ſanguine compleviſti.*

COENOFRURIO] inter Heracleam & Byzantium. Flavius Vopiſcus in D. Aureliano: *Sed quum iter faceret, apud Cœnophrurium manſionem, quæ eſt inter Heracleam &*

Byzantium,

Byzantium, malitia Notarij ſui & manu Mucaporis interemptus eſt. Vide Eutropium lib. IX.

FALSA SVSPICIONE] Eam hiſtoriam multis enarrat idem Vopiſcus, quem conſule.

AVARITIA] Idem Vopiſcus in Numeriano: *Quum Diocletianus apud Tungros in Gallia quadam in caupona moraretur, in minoribus adhuc locis militans, & cum Druyde quadam muliere rationem convictus ſui quotidiani faceret, ac illa diceret, Diocletiane, nimium avarus, nimium parcus es, joco non ſerio Diocletianus reſpondiſſe fertur: Tunc ero largus quum Imperator fuero.* CAP. VII.

TRES PARTICIPES REGNI] Maximianum cognomento Herculium anno Chriſti CCLXXXV. Conſtantium cognomento Chlorum & Galerium Maximianum cognomento Armentarium anno CCXCIII. *Quatuor ſanè principes mundi*, inquit Vopiſcus in Carino, *fortes, ſapientes, benigni, & admodum liberales, unum in republica ſentientes.* Sed hæc ſcribebantur de vivis principibus; & adulatio ſuberat, ut patet ex libro Iuliani Imperatoris de Cæſaribus. In Chronico Alexandrino ſcriptum eſt Diocletianum communicaſſe imperium cum Maximiano Herculio anno tertio imperij ſui, & Maximianum Iovium & Conſtantium in conſortium imperij adſcitos Nicomediæ XII. Kal. Iun. anno nono imperij Diocletiani, id eſt, anno Chriſti CCXCII. ut interpretatur Baronius, ſeu veriùs anno CCXCIII. Sed poſtea dicturi ſumus de initiis Maximiani Herculij & aliorum. Nunc ſatis erit admonere graviter errare auctorem Chronici Alexandrini quum tradit Maximianum Iovium & Conſtantium factos fuiſſe Cæſares XII. Kalendas Iunias, quos ad principale faſtigium evectos eſſe Kalendis Martiis extra omnem eſt controverſiam.

ENORMITATE INDICTIONVM] id eſt, tributorum. Salvianus libro quinto pag. 105. ſecundæ editionis noſtræ: *Quibus enim aliis rebus Bacaudæ facti ſunt niſi iniquitatibus noſtris, niſi improbitatibus judicum, niſi eorum proſcriptionibus & rapinis qui exactionis publicæ nomen in quæſtus proprij emolumenta verterunt, & indictiones tributarias prædas ſuas eſſe fecerunt?* Et pag. 107. *Decernuntur his nova munera, decernuntur novæ indictiones.* Item pag. 108. extrema: *Nam ſicut in onere novarum indictionum pauperes gravant; ita in novorum remediorum opitulatione ſuſtentant: ſicut tributis novis minores maximè deprimuntur, ſic remediis novis maximè ſublevantur.*

DESERERENTVR AGRI] Idem Salvianus pag.

103. *Iam vero illud quale quàm familiare Romanis, quòd ſe invicem exactione proſcribunt.* Item pag. 104. *Inter hæc vaſtantur pauperes, viduæ gemunt, orphani proculcantur, in tantum ut multi eorum & non obſcuris natalibus editi, & liberaliter inſtituti, ad hoſtes fugiant, ne perſecutionis publicæ adflictione moriantur.* & reliqua.

RATIONALES] id eſt, procuratores Principum, quorum cura erat ut in provinciis bona caduca & vacantia fiſco vindicarent, quemadmodum ad Ammianum Marcellinum & ad Euſebium obſervavit vir doctiſſimus Henricus Valeſius. Rectè autem hoc tempore mittebantur rationales, quia multa bona vacabant ob deſertionem agrorum.

AD EXHIBENDOS MILITES] id eſt, ad præſtanda ſtipendia militibus. Nam in jure civili exhibere ſignificat ſuppeditare alimenta & cetera ad vitam neceſſaria, ut in l. 1. Dig. *De off. Præf. urbi*, & l. 34. Dig. *De negotiis geſtis*. Sic etiam in jure canonico. Extat enim in libro tertio Extravagantium communium, in titulo *De cenſibus*, conſtitutio Benedicti XII. in qua verbum *exhibere* ſumitur pro *procurare*, ut heic notat gloſſa, id eſt, alimenta miniſtrare. Immo in capite octavo Actorum legitur eodem ſenſu: *In locis autem illis erant prædia principis inſulæ, nomine Publij; qui nos ſuſcipiens, triduo benignè exhibuit.*

LEGEM PRET. RER. VENAL.] Appoſitè prorsùs ad hunc locum Ammianus Marcellinus lib. XXII. pag. 226. editionis Henrici Valeſij, de Iuliano Imperatore agens: *Inter præcipua tamen & ſeria illud agere ſuperfluum videbatur, quòd nulla probabili ratione ſuſcepta popularitatis amore vilitati ſtudebat venalium rerum, quæ nonnunquam ſecùs quàm convenit ordinata inopiam gignere ſolet & famem.* Vilitatem vocabant antiqui quum res parvo pretio conſtabant, ut pluribus oſtendit idem Valeſius ad hunc Ammiani locum. Arnobius in libro primo adversùs gentes: *Sæpenumero maximos annonæ fuiſſe proventus, vilitates, atque abundantias rerum tantas ut commercia ſtuperent univerſa, pretiorum auctoritate proſtrata.*

LEX NECESSITATE IPSA] *Quoniam leges ea intentione latæ ſunt ut proficiant, non ut noceant*, ut ad Avitum Viennenſem Epiſcopum ſcribit Papa Symmachus. L. Valerius apud T. Livium lib. XXXIV. loquens de abrogatione legis Oppiæ: *Cui non apparet ob inopiam & miſeriam civitatis, quia omnium privatorum pecunia in uſum publicum vertenda erant, iſtam legem ſcriptam, tamdiu manſuram quandiu cauſa ſcribendæ legis manſiſſet?*

MAGNA PARS CIVITATIS] Nicomediæ, ubi habitabat Diocletianus, quam verò ſtudebat urbi Romæ coæquare, ut ſtatim dicet Lactantius. Sic Conſtantinus M. Conſtantinopolim Romæ deſideravit æquare. Fragmentum de Conſtantio Chloro & Conſtantino M. editum ab Henrico Valeſio poſt Ammianum Marcellinum pag. 475. *Conſtantinus autem ex Byzantio Conſtantinopolim nuncupavit ob inſigne victoria; quam velut patriam cultu decoravit ingenti, & Roma deſideravit æquari.* Eutropius lib. x. loquens de Conſtantino: *Primus urbem nominis ſui ad tantum faſtigium evehere molitus eſt ut Roma æmulam faceret.*

LICITVM CONSVETVDINE] Comœdia Queroli: *Non facile intelligo perjurium joculare quid putas. Tamen tranſeamus quod, ut video, conſuetudo jam fecit leve.* S. Ambroſius epiſt. LXVI. *Numquid ideo licet quia non eſt prohibitum.*

FRATER EIVS] Iſta non ſic accipienda ſunt quaſi Maximianus Herculius fuerit natura frater Diocletiani, ſed *frater imperij*, ut eleganter loquitur Severus Imperator ad Albinum ſcribens apud Iulium Capitolinum, ex more videlicet Regum, qui ſe fratres ſolent vocare, uti pluribus ad Annam Comnenam pag. 274. oſtendit vir eruditiſſimus Carolus Dufreſnius. Nam planum eſt ex panegyrico quem Mamertinus Herculio dixit, non natura illum Diocletiani fratrem fuiſſe, ſed electione, ut verbis utamur ſancti Ambroſij ex epiſtola XLIII. *Diverſum ſanguinem*, inquit Mamertinus, *affectibus miſcuiſtis. Non fortuita in vobis eſt germanitas, ſed electa.* Illud ipſum confirmat etiam Eumenius in panegyrico primo ad Conſtantinum M. ubi poſt laudatam Diocletiani conſtantiam in retinendo vitæ privatæ uſu, addit: *Hunc ergo illum qui ab illo fuerat frater adſcitus puduit imitari.* Denique Diocletianus erat Dalmata, iſte Pannonius. Adde quòd nullus hiſtoricus tradit eos natura fratres fuiſſe. Eodem porrò more Galerius Maximianus, quia Cæſar cum Conſtantio factus fuerat, ejus frater vocatur à Trebellio Pollione in D. Claudio: *Quæ idcirco poſui ut ſit omnibus clarum Conſtantium, divini generis virum, ſanctiſſimum Cæſarem, & Auguſtam ipſum familiam eſſe, & Auguſtos multos de ſe daturum, ſalvis Diocletiano & Maximiano Auguſtis & ejus fratre Galerio.* Immo qui eodem aut pari magiſtratu fungebantur in republica, fratres vocabantur, ut patet ex epiſtola CLX. ſancti Auguſtini. Ceterùm in conſtituendis Maximiani Herculij initiis variæ ac multùm inter ſe diſcrepantes ſunt eruditorum virorum ſententiæ, quas in libro XI. de doctrina temporum cap. XXXI. enumerat Diony- CAP. VIII.

ſius Petavius. Ipſe ea ponit in anno Chriſti CCLXXXV. quo tribunitiæ poteſtatis perinde ut imperij ſecundum annum Diocletianus iniit. Id autem colligit vir doctiſſimus ex eo quòd incertus auctor panegyrici Maximiano & Conſtantino dicti affirmet Maximianum vigilias & curas imperatorias viginti annis expertum eſſe, & viceſimo anno Imperatorem, octavò Conſulem fuiſſe, tum etiam quia Aurelius Victor tradit ei anno minùs potentiam fuiſſe quàm Diocletiano. Sanè anni imperij Maximiani hanc certam, ut mihi videtur, regulam habent quòd vigeſimus annus imperij debet concurrere cum octavo ejuſdem conſulatu. Cùm ergo certum ſit octavum conſulatum ejus incidiſſe in annum Chriſti CCCIV. & ex Faſtis Idatianis ſciamus initium imperij ejus fuiſſe Kalendas Apriles, conſequens eſt illum à Diocletiano factum fuiſſe Cæſarem Kalendis Aprilibus anni CCLXXXV. cùm Diocletianus jam imperaret à menſe Novembri proximè prætetito. Nam & Euſebius in Chronico Maximianum dicit in conſortium imperij adſcitum anno ſecundo Diocletiani, non quidem in editione Scaligeri, ſed in tribus antiquis exemplaribus manuſcriptis bibliothecæ Colbertinæ, quorum unum eſt antiquiſſimum & optimum, tum etiam in veteri illa editione Veneta, & in ea quam Arnaldus Pontacus Epiſcopus Vaſatenſis emiſit ad veterum exemplarium fidem caſtigatam. Quod tamen non ita intelligendum eſt ut Maximianus dicatur adſcitus in conſortium imperij quum jam Diocletianus imperaſſet per annum integrum, ſed anno ſecundo ex quo Diocletianus levatus fuerat, incipiendo à Kalendis Ianuariis, ut tum auſpicari ſolebant annum. Ad quam etiam regulam revocanda ſunt verba Aurelij Victoris dicentis Maximiano anno minùs potentiam fuiſſe quàm Diocletiano, inchoato videlicet, non completo. Nam, ut dixi, certa illa eſt regula, vigeſimum annum imperij Maximiani non poſſe disjungi ab octavo ejus conſulatu. Referenda ſunt autem verba panegyrici. *Te rurſus viceſimo anno Imperatorem, octavo Conſulem, ita amplexu quodam ſuo Roma voluit detinere ut videretur augurari jam & timere quod factum eſt.* Quæ verba ſic interpretari oportet ut dicamus Maximianum Romæ remanſiſſe poſt diſceſſum Diocletiani, & illìc Conſulem proceſſiſſe Kalendis Ianuariis anni CCCIV. imperij ſui XIX. exeunte, vigeſimum inchoaſſe Kalendis Aprilibus quæ in conſulatum ejus octavum inciderunt, deinde Roma digreſſum eo anno quo Conſul octavùm erat, excitaſſe querelas & ſuſpiciones civium Romanorum, quaſi jam augurarentur & timerent quod factum eſt, id eſt, depoſitionem

imperij, quæ anno ſequenti poſt conſulatum ejus octavum evenit, quum ipſe iniſſet vigeſimum primum imperij ſui annum. Itaque Diocletianus imperium habuit menſibus tantùm quatuor & duodecim diebus plus quàm Maximianus. Imperavit autem per annos viginti, menſes quinque, dies duodecim; Maximianus verò per annos viginti & menſem unum integrum.

IN VTROQVE MENS VNA] id eſt, Diocletiano & Maximiano, quos notant antiqui pari in ſocietate potentiæ fuiſſe concordes, & Maximianum Diocletiano in omnibus ſemper obſecundaſſe. Mamertinus in panegyrico quem dixit Maximiano: *Veſtra hæc concordia facit, invictiſſimi principes, ut vobis in tanta æqualitate ſucceſſuum etiam fortuna reſpondeat. Rempublicam enim una mente regitis, neque vobis tanta locorum diverſitas eſt quò minus etiam veluti junctis dexteris gubernetis.* Idem in genethliaco: *Intelligimus enim, ſacratiſſimi principes, geminum vobis, quamvis diſpares ſitis ætatibus, ineſſe conſenſum; neque tibi ille cunctatior, ſed invicem voſmet imitamini, invicem veſtros affectatis annos. Sic vos eſtis juniores, ambo ſeniores. Neuter plus ſuis moribus favet. Vterque ſe vult eſſe quod frater eſt.* Flavius Vopiſcus in Carino, loquens de Diocletiano & Maximiano, Galerio Maximiano & Conſtantio: *Quatuor ſanè principes mundi, fortes, ſapientes, benigni, & admodum liberales, unum in republica ſentientes.* Aliter tamen ſenſiſſe video Iulianum Imperatorem, qui in libro de Cæſaribus ait Deos quidem admiratos eſſe illorum concordiam, ſed unum eorum acerbè & intemperanter ſe gerentem, rerum novarum cupidum, & perfidiæ plenum, neque in omnibus tetrachordo concordem, à Sileno admiſſum non fuiſſe in convivium Imperatorum. Quo loco deſignari Maximianum Herculium ſatis apparet.

AVARITIA MINORI ALTERO] Hæc ſanè corrupta ac depravata ſunt. Quippe heic dicere videtur Lactantius Herculium avariorem Diocletiano fuiſſe, quem tamen paulò pòſt ſcribit non admodum diligentem fuiſſe in conſervandis opibus quas ei Africa & Hiſpania opulentiſſimæ provinciæ ſubminiſtrabant. Et infrà cap. XXIX. de eodem loquens ait: *Theſauros invadit, donat ut ſolet largè.* Vnde colligi poteſt quanta fides habenda ſit actis ſancti Mauritij & ſociorum ejus ab Eucherio conſcriptis, ubi Herculius deſcribitur *ferus animo, avaritia crudelis.*

LOCVPLETES SENATORES] exemplo videlicet D. Aureliani, de quo hæc ſcribit Vopiſcus in vita ejus. *Dicitur præterea hujus fuiſſe crudelitatis ut pleriſque ſenatori-*

bus ſimulatam ingereret factionem conjurationis ac tyrannidis, quo faciliùs eos poſſet occidere.

EFFODERENTUR LUMINA] Lactantius lib. VII. institut. cap. XXVI. de Roma: *Precandaſque nobis & adorandus eſt Deus cæli, ſi tamen ſtatuta ejus & placita differri poſſunt, ne citiùs quàm putemus tyrannus ille abominandus veniat qui tantum facinus moliatur ac lumen illud effodiat cujus interitu mundus ipſe lapſurus eſt.* De eodem ſenatu Romano agens Mamertinus in genethliaco Maximiani ſic ſcribit: *Ipſa etiam gentium domina Roma, immodico propinquitatis veſtræ elata gaudio, lumina ſenatus ſui miſit.*

CONSTANTIUM] cognomento Chlorum, Conſtantini M. patrem, principem optimum & benigniſſimum, uti jure meritòque vocatur in veteri inſcriptione Nicomedienſi nondum edita, quam in ea urbe ante hos annos ex veteri lapide in area Moſcheæ novæ repertò deſcripſit vir clariſſimus Ioannes Vaillant Antiquarius regius, & mecum humaniſſimè communicavit. Sic autem habet:

OPTIMO. BENIGNISSIMOQ.
PRINCIPI. FLAVIO. VALERIO
CONSTANTIO. NOB. CÆSARI
GERMANICO. MAX. CONS. COLONIA
NICOMEDIENSIUM. D. N. M. Q. EIUS.

Poſita eſt hæc inſcriptio poſt victoriam quam Conſtantius reportavit de Germanis ſive Alamannis, poſt quam vocatus eſt Germanicus, anno Chriſti CCXCIV. quum ipſe & Galerius Maximianus eſſent Conſules. De hac victoria ſic loquitur Eutropius lib. IX. *Per idem tempus à Conſtantio Cæſare in Gallia pugnatum eſt circa Lingones. Die una adverſam & ſecundam fortunam expertus eſt. Nam cùm repentè barbaris ingruentibus intra civitatem eſſet coactus tam præcipiti neceſſitate ut clauſis portis in murum funibus tolleretur, vix quinque horis medijs adventante exercitu, ſexaginta ferè millia Alamannorum cæcidit.* Quòd ſi quis titulum Germanici additum Conſtantio velit poſt devictos Francos, poteſt & ea quoque ſententia bona eſſe.

CAP. IX. MAXIMIANUS] cui prænomen Galerio fuit, cognomen Armentario. Gener fuit Diocletiani, quia Valeriam filiam ejus habuit uxorem, mulierem caſtiſſimam & infeliciſſimam. Sed de ea poſtea pluribus agemus.

HUIC BESTIÆ] Sic perſecutores Chriſtianorum nominare ſolet Lactantius. Cujus appellationis hanc reddit rationem in libro quinto divinarum inſtitutionum cap. XI. *Nam quis Caucaſus, quæ India, quæ Hyrcania tam immanes,*

tam ſanguinarias unquam beſtias aluit? Quoniam ferarum omnium rabies uſque ad ventris ſatietatem furit, fameque ſedata, protinus conquieſcit. Illa eſt vera beſtia cujus una juſſione funditur ater ubique cruor, crudelis ubique luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago. Nemo hujus tanta belluæ immanitatem poteſt pro merito deſcribere, quæ uno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis ſævit, & non tantùm artus hominum diſſipat, ſed & oſſa ipſa comminuit, & in cineres furit, ne quis extet ſepulturæ locus Non abſurda autem conjectura fuerit ſi quis hæc quoque dicta ſuſpicetur adversùs Galerium Maximianum, hominem crudeliſſimum, quem & Lactantius & ceteri vocant auctorem perſecutionis adversùm Chriſtianos excitatæ, ut obſervabimus infrà. Eadem ratione Sulpitius Severus in libro ſecundo ſacræ hiſtoriæ Neronem vocat immanium beſtiarum ſordidiſſimum, & Victor lib. v. de perſecutione Vandalica Hunericum Regem beſtiam quoque vocat.

MATER EIVS) Romula. de qua paulò pòſt.

DACIAM NOVAM) id eſt, Daciam Aureliani, nimirum eam Mœſiæ partem in quam Aurelianus populos tranſtulerat quos ex Dacia Trajani abduxerat. Ea amiſſa fuerat ſub Gallieno, ſed ab Aureliano revocata ad Romanam ditionem, ac poſtea rurſum ab eo intermiſſa, quia deſperabat poſſe retineri, abductique ex ea Romani in media Mœſia collocati ſunt, ut in libro nono tradit Eutropius. Flavius Vopiſcus in D. Aureliano: *Quum vaſtatum Illyricum ac Mœſiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam à Trajano conſtitutam ſublato exercitu & provincialibus reliquit, deſperans eam poſſe retineri; abductoſque ex ea populos in Mœſiam collocavit, appellavitque ſuam Daciam, quæ nunc duas Mœſias dividit.* Tum ergo hauddubiè Romula mater Galerij, quæ erat Tranſdanubiana, confugerat in Daciam novam.

TRAIECTO AMNE) id eſt, Danubio, ubi conſtitutus erat limes duarum Daciarum illius temporis.

CARO INGENS] Conſentanea Lactantio narrat Euſebius lib. VIII. hiſt. eccleſ. cap. XVI. & libro primo de vita Conſtantini cap. LVII. nimirum Galerio Maximiano totam corporis molem ob nimiam alimenti copiam in immenſam quandam pinguedinem excreviſſe, etiam ante morbum quo perijt.

PER ARMENIAM] majorem, ut docet Sextus Rufus. Duæ itaque fuere Armeniæ, Euphrate fluvio invicem diſterminatæ. Minor Cappadociæ juncta erat, major Per-

ſarum regno contigua. Itaque quum bellum in Armenia majore parabatur, procul erant exercitus à Nicomedia, adeoque Diocletianus tutus erat adversùs timorem de Perſis. Narrat ergo Sextus Rufus Maximianum Cæſarem, quum prima congreſſione pulſus fuiſſet à Perſis, à Diocletiano vix *impetraſſe ut reparato de limitaneis Daciæ exercitu eventum Martis repeteret. In Armenia majore ipſe Imperator cum duobus equitibus exploravit hoſtes, & cum viginti quinque milibus ſuperveniens caſtris hoſtilibus, ſubitò innumera Perſarum agmina adgreſſus ad internicionem cæcidit. Rex Perſarum Narſeus effugit. Vxor ejus & filia captæ ſunt, & cum maxima pudicitia cuſtodia reſervata. Pro qua admiratione Perſæ non modò armis ſed etiam moribus Romanos ſuperiores eſſe confeſſi ſunt, Meſopotamiam cum Tranſtigritanis quinque regionibus reddiderunt.* Inſignis eſt hic locus, & qui merebatur à nobis deſcribi.

FVGATO NARSEO] Iſta contigiſſe anno Chriſti CCXCVII. pluribus probat Henricus Valeſius in Notis ad Euſebium pag. 170. quem conſule. Quamquam, fatendum enim eſt, victoriam Galerij de Perſis contigiſſe anno XVII. imperij Diocletiani disertè ſcriptum eſt in optimo illo & antiquiſſimo Chronico Euſebiano bibliothecæ Colbertinæ: in veteri verò editione Veneta revocatur ad annum XIV. Triumphus autem de Narſeo victo actus eſt Romæ tempore vicennalium anno CCCIII. ut oſtendemus infrà ad caput XVII.

DETRECTARET CÆSARIS NOMEN] Non fuit ille ſolus qui imperium habere quàm expectare mallet. Iulianus Cæſar eum ſecutus eſt; qui Cæſaris nomine non contentus, Auguſtum ſe appellari & voluit & paſſus eſt. Quod ubi ad Conſtantium Imperatorem perlatum eſt, ille Leonam Quæſtorem ſuum, ut in libro XX. tradit Ammianus Marcellinus, in Gallias cum litteris datis ad Iulianum pergere celeri ſtatuit gradu, eum, ſi ſaluti ſuæ proximorumque conſuleret, tumenti flatu depoſito, intra Cæſaris ſe poteſtatem continere præcipiens. Sed Iulianus reſtitit, ſub nomine celſi ſe imperij multò officioſiùs pariturum aſſeverans, ut legitur in Epitome Victoris.

DIOCLES ANTE IMPERIVM] Infrà cap. XIX. *Huic purpuram Diocletianus injecit ſuam, qua ſe exuit, & Diocles iterum factus eſt.* Epitome Victoris; *Diocletianus Dalmata, Anulini ſenatoris libertinus, matre pariter atque oppido nomine Dioclea, quorum vocabulis, donec imperium ſumeret, Diocles appellatus, ubi orbis Romani potentiam cepit,*

Graium nomen in Romanum morem convertit. Vide Valeſium in Notis ad Euſebium pag. 165. Emendandus ergo Flavius Vopiſcus in loco à nobis ſuprà relato ex vita Numeriani: ubi legendum, *Diocles, nimiùm avarus*, pro eo quod ibi legitur, *Diocletiane.*

SVMMA FELICITATE REGNAVIT] Vide quæ adnotamus infrà ad caput XVII.

SCRVTATOR RER. FVTVR.] Aurelius Victor: *Namque imminentium ſcrutator, ubi fato inteſtinas clades &c.* CAP. X.

QVIDAM MINISTRORVM] Et hic quoque locus apertè oſtendit librum iſtum eſſe Lactantij. Similia enim omnino ipſe habet in libro quarto inſtitutionum cap. XXVII. *Nam cùm dijs ſuis immolant, ſi aſſiſtat aliquis ſignatam frontem gerens, ſacra nullo modo litant, nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates. Et hæc ſæpe cauſa præcipua juſtitiam perſequendi malis Regibus fuit. Cùm enim quidam miniſtrorum noſtrorum ſacrificantibus Dominis aſſiſterent, impoſito frontibus ſigno deos illorum fugaverunt, ne poſſent in viſceribus hoſtiarum futura depingere. Quod cùm intelligerent aruſpices, inſtigantibus ijſdem dæmonibus quibus proſecrant, conquerentes prophanos homines ſacris intereſſe, egerunt principes ſuos in furorem ut expugnarent Dei templum.* Quo loco, ut illud obiter admoneam, lapſus graviter eſt Ioſephus Iſæus putans heic agi de templo Iovis, Apollinis, vel cujuſvis alterius dæmonis expurgato, cùm tamen hic locus intelligendus ſit de templo Chriſtianorum apud Nicomediam, quod idem Lactantius lib. V. cap. XI. ait eodem tempore everſum eſſe quo ipſe in Bithynia oratorias litteras accitus docebat, id eſt, in initio perſecutionis quam Diocletianus & Maximianus commoverunt adversùs Eccleſiam. Neque certè furore, ſed pietate potiùs opus eſt ad expurgandum templum; ad expugnandum verò templum, quòd Deus, qui in templo Chriſtianorum colebatur, ſacra turbaſſet quibus Imperatores operam dabant, furor animum addidit. Meliùs Thomaſius, qui vocem *expugnarent* heic retinuit, aliam rejecit: quoniam *ſi legeremus* expurgarent, *per Dei templum eſſet intelligendum Apollinis vel alterius hujuſmodi, quod Lactantius non templum Dei ſed dæmonis profanum domicilium nominaſſet.* Sed idem tamen hujus loci ſenſum aſſecutus non eſt. Exiſtimat enim heic per templum intelligi viros illos Chriſtianos qui ſacrificiis intererant, qui martyrio affecti ſint ob querelas dæmonum & eorum ſacerdotum, cùm certum ſit heic agi de templo Chriſti Nicomedienſi expugnato & everſo. Errandi itaque occaſio fuit vox *expurgarent*,

quam quædam editiones habent pro *expugnarent*. Porrò legendum eſſe *expugnarent*, docent tres vetuſti codices bibliothecæ Colbertinæ, item alij duo vetuſti codices Bononienſes quos & Thomaſius & Iſæus viderunt, ut teſtatum fecit Latinus Latinius in ora ſui Lactantij, quem mecum pro amicitia noſtra communicavit clariſſimus & eruditiſſimus conterraneus meus Antonius Faure Doctor Theologus Pariſienſis & Præpoſitus Eccleſiæ Remenſis. Quo etiam modo Petrus Ciaconius legendum eſſe monuit in margine Lactantij ſui, quem mihi utendum dedit idem vir clariſſimus. Atque ita ſanè habent vetus illa editio Romana, Veneta anni MDXXI. & Baſileenſis Xyſti Betuleij.

IMMORTALE SIGNUM] Lactantius lib. IV. inſtitut. cap. XXVII. *quos ſignum immortale munierit tamquam inexpugnabilis murus*. Alibi dixit *cæleſte ſignum*.

TAGIS] Puto hæc oratorio more dicta eſſe, quia Tages Thuſcus fuit olim magnus aruſpex & magiſter aruſpicum. Arnobius libro ſecundo adversùs gentes: *Antequam Thages Thuſcus oras contingeret luminis, quiſquam hominum ſciebat aut eſſe noſcendum condiſcendumque curabat an fulminum caſus aut extorum aliquid ſignificaretur in venis?* ubi vide obſervationes Gebharti Elmenhorſtij. Hinc illud Ammiani Marcellini ex libro XVII. pag. 101. *In Tageticis libris legitur Vejovis fulmine mox tangendos adeo hebetari ut nec tonitrum nec majores aliquos poſſint audire fragores*. Sic hunc locum emendavit Henricus Valeſius, cùm antea legeretur *Tagetis Thuſci*. In veteri codice MS. bibliothecæ Colbertinæ ſcriptum eſt *Tagetinicis*.

PRÆPOSITI] Nomen id dignitatis militaris, & quidem poſt Tribunos, qui tamen præerant cohorti perinde ac Tribuni, ut obſervat Henricus Valeſius ad Ammianum Marcellinum. Lactantius cap. XLVI. iſtius hiſtoriæ: *Scribuntur hæc in libellis pluribus, & per Præpoſitos Tribunoſque mittuntur*. Ex eorum numero fuit Dorotheus ille cujus encomium enarrat Euſebius lib. VIII. hiſt. eccleſ. cap. I. ut ex actis martyrum Indis & Domnæ collegit idem Valeſius.

MILITES COGI] Rectè itaque adnotat Euſebius in eodem capite primo libri octavi ortam primùm perſecutionem fuiſſe ab iis qui militabant. Neque tum illa proceſſit ulteriùs.

BITHYNIAM] In veteri codice legitur *Bethaniam*, manifeſto errore. Certum quippe eſt ea quæ deinceps narrantur, peracta eſſe apud Nicomediam Bithyniæ metropolim.

Mater eius] Galerij Maximiani, quam Romulam ſuprà vocavit. Cap. XI.

Deor. montium cultrix] Commodianus lib. I. cap. XXI. *Monteſes deos dicitis.* Sic enim legitur in vetuſtiſſimo codice MS. ſancti Albini Andegavenſis ex quo inſtructiones Commodiani deſcripſit Iacobus Sirmondus, cùm in utraque editione Rigaltij ſcriptum ſit: *Montes & deos dicitis.* Malè. Nam vel ipſe titulus, qui *Monteſianis* inſcriptus eſt, admonebat retinendam eſſe lectionem veteris exemplaris. Difficile eſt autem interpretari qui fuerint dij montenſes. Nam vetus inſcriptio Romana, in qua iſtorum deorum mentio extat, eorum explicationem reddit difficiliorem. Habetur apud Gruterum pag. XXI.

Aram. Iovi. fvlgeratoris. ex. precepto. deorvm. montensivm. Val. Crescentio. pater. deorv. omnivm. et. Avr. Exvperantivs. sacerdos. Silvani. cvn. fratribvs. et sororibv. dedicavervnt.

Porrò alij fuere Monteſes qui commemorantur à Prædeſtinato lib. I. cap. LXIX. & in conſtitutione Honorij Aug. edita in Appendice Codicis Theodoſiani titulo XII. quos ſanctus Auguſtinus in epiſtola ad Quodvultdeum vocat Montenſes, ut & multi alij quos recenſet vir clariſſimus Carolus Dufreſnius in verbo *Montenſes.* Hi fuere Donatiſtæ, ut ſatis notum eſt vel ex libro ſecundo Optati Milevitani.

Ieivniis insistebant] Sic Maria ancilla Tertulli principalis, ut in actis ejus legitur. *Natale itaque filij celebrante Tertullo, cùm impuris idolis vaniſque ſimulacris hoſtias immolaret, Maria incumbebat jejuniis.*

Inter se] id eſt, inter Diocletianum Aug. & Maximianum Cæſarem. quod ſequentia docent.

Illos libenter mori] Sulpitius Severus in libro ſecundo hiſt. eccleſ. de hac ipſa perſecutione loquens: *Quippe certatim tum glorioſa in certamina ruebatur.* Nihil vulgatius in actis martyrum quàm voces illæ ultroneæ: *Chriſtianus ſum, Mori volo*, & cetera hujuſmodi. Hinc ſancta illa Chriſtianorum invidia erga defunctos, quòd digni non fuiſſent eorum mortis eſſe participes, ut Valerij in actis ſancti Pontij martyris. Hinc etiam quorundam calidus zelus ac pius, ut ita dixerim, furor ſeſe ultro morti ac tormentis offerentium; adversùs quos exarſit Menſurius Epiſcopus Carthaginenſis, ut teſtatur ſanctus Auguſtinus in Breviculo Collationum cum Donatiſtis lib. III. cap.

XIII. ubi docet ſcriptam à Menſurio fuiſſe epiſtolam ad Secundum Epiſcopum Tigiſitanum, in qua legebatur *eos qui ſe offerrent perſecutionibus non comprehenſi, & ultro ducerent ſe habere ſcripturas quas non traderent, à quibus hoc nemo quæſierat, diſplicuiſſe Menſurio, & ab eis honorandis eum prohibuiſſe Chriſtianos.* Quò etiam ſpectat canon LX. Eliberitanus. Elegans autem eſt & cumprimis memorabilis locus Pontij Diaconi in vita ſancti Cypriani, ubi loquens de fuga ejus quum ad martyrium quæreretur, ait: *Fuit verò formido illa, ſed juſta, formido qua Dominum timeret offendere, formido qua præceptis Dei mallet obſequi quàm ſic coronari. Dicata enim in omnibus Deo mens, & fides divinis admonitionibus mancipata, credidit ſe, niſi Domino latebram tunc jubenti paruiſſet, etiam ipſa paſſione peccare.* Hinc denique quorundam preces ad martyres orantium ut martyrij conſortes eſſe mererentur; ut Eulampiæ in Menologio Græcorum ad diem decimam Octobris in tomo ſecundo antiquæ lectionis Henrici Caniſij. Sufficiunt enim hæc exempla ex multis ac propè innumeris quæ recitari facilè poſſent.

ALIOR. CULPÆ ASSCRIBERET] Eutropius lib. IX. *Diocletianus moratus callidè fuit, ſagax præterea, & admodum ſubtilis ingenio, & qui ſeveritatem ſuam aliena invidia vellet explere.* Eadem de illo narrat Suidas, ingenio fuiſſe dicens vario & callido, ſed ſingulari prudentia & acumine vitia naturæ ſæpe celaviſſe, res omnes aſperiores in alios conferendo.

PROPRIO ADV. CHRISTIANOS ODIO] Lactantius lib. v. inſtitut cap. XI. de hac ipſa perſecutione loquens: *Alij ſuo proprio adverſus juſtos odio.*

TOLLENDOS ESSE] Acta paſſionis ſancti Savini Epiſcopi & martyris: *Pars major populi clamabant dicentes: Chriſtiani tollantur, & voluptas conſtat.*

TIMENTES] Lactantius ibidem: *Alij præ nimia timiditate plus auſi ſunt quàm jubebatur.*

GRATIFICARI VOLENTES] Idem ibidem: *Nonnulli ut placerent, & hoc officio viam ſibi ad altiora munirent.*

APOLLINEM MILESIUM] Hanc hiſtoriam narrat Euſebius in libro ſecundo de vita Conſtantini cap. L. ſed non explicat ad cujus Apollinis templum pertineat. Tradit Pauſanias in Arcadicis Xerxem Darij filium Mileſiis ademiſſe æneum Apollinem qui in Branchidis fuerat, quem multis pòſt annis Seleucus iiſdem remiſit. Branchidæ porrò locus erat in agro Mileſio ſupra Panormum portum, celebris Apollinis oraculo quem Iones & Æoles olim conſulere

ſolebant, ut ex libro primo Herodoti obſervat Henricus Valeſius ad Ammianum Marcellinum pag. 381. Lactantius lib. VII. inſtitut. cap. XIII. *Polytes quidam conſuluit Apollinem Mileſium.* Macrobius lib. I Saturnal. cap. XVII. *Meandrius ſcribit Mileſios* Ἀπόλλωνι οὐλίῳ *pro ſalute ſua immolare.*

VT DIV. RELIG. INIMICVS] nimirum juſtos viros in terris degentes, id eſt, Chriſtianos, obſtare ſibi quò minùs vera prædiceret, atque idcirco falſa ex tripode oracula reddi, ut docet Euſebius in libro ſecundo de vita Conſtantini. Quæ verba tranſſcripſit & ſua fecit auctor actorum ſancti Georgij martyris apud Surium.

AD SEPT. KAL MART.] Rectè. Hoc enim die CAP. XII. ſignantur Terminalia in veteri Kalendario Romano quod editum eſt tempore Conſtantini, & ab Hervvarto & Bucherio factum publici juris. Sanctus Auguſtinus lib. VII. de civitate Dei cap. VII. *Terminalia menſe Februario celebrari dicunt cùm ſit ſacrum purgatorium quod vocant februum.* Dies igitur primus iſtius perſecutionis, quod notandum eſt, fuit VII Kalendas Martias, ipſo Terminalium die. quod probatur etiam ex capite XLVIII. ut illic obſervabitur.

AGENTIB. CONS SEN B AMB.] id eſt, Diocletiano & Maximiano Herculio, quos anno Chriſti CCCIII. Conſules VIII. & VII. fuiſſe conſtat. Hæc porrò verba certò indicant tempus iſtius perſecutionis, de quo tanta contentione inter ſe digladiantur viri docti Nam Onuphrius, Baronius, Petavius, ne ſingulos commemorem, contendunt eam cœpiſſe anno Chriſti trecenteſimo ſecundo, Scaliger, Valeſius, & alij multi, anno ſequenti. quorum opinionem eſſe veram probat hic locus Lactantij. Nam præterea apparet ex capite XVII. iſta contigiſſe paulò antè quàm Diocletianus Romam pergeret. Atqui certum eſt eum Romam profectum eſſe anno decimo nono imperij ſui exeunte, ibique triumphaſſe de Narſeo Rege Perſarum, ut rectè notat Ioſephus Scaliger ad Chronicon Euſebij. Præterea Lactantius infrà cap. XLVIII. hiſtoriam iſtius perſecutionis colligens, cùm dixiſſet edictum Conſtantini & Licinij pro Chriſtianis, quo pax data eſt Eccleſiæ, propoſitum fuiſſe Nicomediæ die Iduum Iuniarum Conſtantino & Licinio ter Conſulibus, ait ab everſa Eccleſia Nicomedienſi uſque ad reſtitutam fuiſſe annos decem, menſes plus minùs quatuor. Atqui ſi à die ſeptimo Kalendas Martias anni CCCIII. (quo diruta eſt Eccléſia Nicomedienſis) uſque ad diem Iduum Iuniarum anni CCCXIII. colligas, invenies ab everſa Eccleſia illa uſque ad reſtitutam fluxiſſe

annos decem, menſes tres, dies novendecim. Denique perſecutionem cœpiſſe anno CCCIII. hinc etiam probari poteſt quòd Euſebius lib. VIII. cap. XVI. ait eam poſt octavum annum aliquantiſper remittere cœpiſſe. Nam ſi tempora numeres à feſtis paſchalibus anni CCCIII. uſque ad menſem Aprilem anni CCCXI. quo Galerius Maximianus in extremis agens perſecutionem quieſcere juſſit, facilè reperies annos octo integros effluxiſſe ab initio perſecutionis & initium noni fuiſſe. Itaque remittere cœpit poſt annum octavum, ut obſervavit Euſebius. Quare argumenta quæ Petavius in libro XI. de doctrina temporum cap. XXXII. adducit ex Sulpitio Severo ut probet perſecutionem cœpiſſe anno CCCII. infirma eſſe conſtat, cùm eo fundamento nitantur quòd ea deſierit anno CCCXII. quam certum eſt nonniſi anno demum ſequenti conquieviſſe.

SIMVLACRVM DEI QVÆRITVR] Nimirum ut inter paganos, qui non putabant templa eſſe poſſe ſine ſimulacris. Et tamen Plinius lib. II. cap. VII. dixerat: *Effigiem Dei formamque quærere, imbecillitatis humanæ reor.* Simulacris itaque carebant Eccleſiæ Chriſtianorum, ut pluribus obſervat Deſiderius Heraldus ad librum ſextum Arnobij. Vide etiam Caſaubonum in Notis ad Alexandrum Severum Ælij Lampridij.

SCRIPTVRÆ INCENDVNTVR] Narrat iſta Euſebius lib. VIII. hiſt. eccleſ. cap. II. ac plures alij quos ſupervacaneum eſſet commemorare. Res enim eſt notiſſima. Hinc natum contumelioſum traditoris vocabulum adversùs eos qui metu pœnarum libros divinos tradiderant judicibus imperialibus. Qua de re conſulendi in primis Africani ſcriptores, præcipuè verò Donatiſta ille qui deſcripſit acta ſanctorum martyrum Saturnini, Dativi, & ſociorum. Neque interim omittenda geſta purgationis Cæciliani Epiſcopi Carthaginenſis & Felicis Epiſcopi Aptungitani.

CAP XIII. POSTRIDIE] id eſt, ſexto Kalendas Martias. Hoc igitur die propoſitum eſt Nicomediæ edictum Diocletiani & Maximiani adversùm noſtros, cœpta jam perſecutione. Verùm Euſebius lib. VIII. cap. II. ſcribit propoſitum fuiſſe menſe Martio, appetente die feſto dominicæ paſſionis; & auctor Chronici Alexandrini propoſitum ait die XXV. Martij, ipſo die Paſchæ. Iſta verò ſic conciliari poſſe mihi videntur ut primò quidem edictum illud propoſitum fuerit Nicomediæ, velut in civitate regia, VI. Kalendas Martias, deinde miſſum ad ceteras imperij civitates, menſe quidem Martio propoſitum in eo loco ubi tum Euſebius habitabat,

in Palæſtina menſe Aprili, Alexandriæ vel alibi ipſo die Paſchæ.

CARERENT OMNI HONORE] Iſta ſic expreſſit Ruffinus apud Euſebium lib. VIII. cap. II. *Si quis inter noſtros alicujus honoris prærogativa muniretur, ſublata hac maneret infamis.*

LIBERTATEM NON HABERENT] Hæc apertiùs explicantur ab Euſebio lib VIII. cap. II. ſecundùm interpretationem Ruffini. Reliqui enim interpretes ſenſum legis non ſatis feliciter aſſecuti ſunt. Sic ergo habet Ruffinus. *Si quis ſervorum permanſiſſet Chriſtianus, libertatem conſequi non poſſet.* Primùm enim pœnæ conſtitutæ ſunt adverſus honoratos, tum adverſùs plebem, poſtremò adverſùs ſervos; quibus adempta omnis ſpes libertatis, ſi permanſiſſent in profeſſione religionis Chriſtianæ. Vt conſtet falli virum alioqui eruditiſſimum Henricum Valeſium, qui in Notis ad Euſebium pag. 164. ait hanc Ruffini interpretationem ferri non poſſe. Longiùs etiam aberravit Nicephorus Calliſtus, qui lib. VII. cap. III. ita intellexit hunc locum edicti ut putaverit ſervis libertatem datam eſſe qui Chriſtianiſmum abjurarent.

QVOD EDICTVM QVIDAM] Ex ſilentio Lactantij, qui tum Nicomediæ erat, ſatis datur intelligi ignotum fuiſſe nomen iſtius hominis, quia haud dubiè de plebe erat. Nam ſi fuiſſet vir illuſtris & ſecularium honorum prærogativa conſpicuus, ut eum deſcribit Euſebius, qui ita vel fando audiverat vel ex traditione majorum acceperat, ejus nomen neque ignoraſſet Lactantius neque tacuiſſet, & ad Euſebium quoque perveniſſet. Intererat quippe rei publicæ Chriſtianæ ut nomen illius viri cunctis Eccleſiis innoteſceret qui magnum illud facinus fuerat auſus. Quare ſuſpecta mihi valde ſunt quæ in vetuſtis quibuſdam martyrologiis leguntur ad diem ſeptimam menſis Septembris; ubi deſcriptis Ruffini verbis Euſebium interpretantis, hæc facta dicuntur à quodam beato Ioanne. Nam cùm ex Lactantio & Euſebio certò colligatur virum hunc ſtatim productum, ſtatim morti traditum fuiſſe, adeoque expiraſſe exeunte Februario, quomodo fieri poteſt ut natalis ejus dies incidat in menſem Septembrem, tam procul ab initio perſecutionis? Ac ſanè licet illorum martyrologiorum auctoritas apud me vacillet, aſſentiri tamen non poſſum clariſſimo viro Godefrido Henſchenio, qui tomo tertio Februarij pag. 107. contendit hanc hiſtoriam intelligi debere de ſancto Georgio martyre, quem paſſum ait Nicomediæ anno Chriſti CCCIII. die XXIII.

menſis Aprilis, inſtante dominicæ & ſalutiferæ paſſionis ſolennitate. Præterquàm quòd enim certum eſt perſecutionem cœpiſſe exeunte Februario, & eùm qui edictum diripuit ac conſcidit, eodem menſe extinctum fuiſſe, duobus videlicet menſibus ante diem vigeſimam tertiam menſis Aprilis, acta illa ſancti Georgij, quæ Henſchenius edidit, non id dicunt, & tot fabulis ac portentoſis narrationibus plena ſunt ut planè conſtet nihil boni ſanique ex illis poſſe colligi. Vna Alexandræ Imperatricis hiſtoria, quæ cùm Chriſtiana eſſet, capite damnata dicitur à Diocletiano, ipſo proferente ſententiam, hiſtoria eſt quæ omnia poëtarum figmenta ſuperat, cùm certum ſit, ut dicemus paulò pòſt, nullam aliam Diocletianum toto principatus ſui tempore conjugem habuiſſe quàm Priſcam. Præterea cùm ipſe Henſchenius ſcribat Paſcha incidiſſe anno CCCIII. in diem XVIII. Aprilis, & dominicam paſſionem in diem decimam ſextam, planum eſt hanc hiſtoriam non poſſe intelligi de ſancto Georgio: qui ſi paſſus fuit anno quo Paſcha incidit in diem XVIII. Aprilis, ut vult Henſchenius, certè paſſus non eſt imminente ſolennitate Paſchali, ſed poſt tranſactos dies feſtos. Atqui hoc erat validius Henſchenij argumentum ſumptum ex præfatione libri Euſebiani de martyribus Palæſtinæ, ubi ſcriptum eſt edicta de deſtruendis Eccleſiis & comburendis ſacris codicibus propoſita fuiſſe in Palæſtina menſe Aprili, cùm ſalutaris paſſionis dies immineret. Quod ut verum eſſe poteſt ratione Palæſtinæ, falſum eſt ratione Nicomediæ, ubi certum eſt edictum fuiſſe propoſitum VI. Kalendas Martias, poſtridie Terminalium.

ETSI NON RECTE] Ruffinus apud Euſebium lib. VIII. cap. V. *calore nimio fidei ignitus*, tamquam reprehenderet imprudentem & intempeſtivum illius ardorem prò fide Chriſti.

VICTORIAS GOTHOR. ET SARMAT.] Quia Imperatores ſe in titulo edicti vocabant Gothicos & Sarmaticos, ut in veteri inſcriptione quam refert Cuſpinianus in libro de Cæſaribus pag. 135. In titulo autem edicti poſita fuerunt non ſolùm nomina Diocletiani & Maximiani Imperatorum, ſed etiam Conſtantij & Galerij Maximiani Cæſarum; ut facilè colligi poteſt ex hiſtoria paſſionis ſanctorum martyrum Saturnini, Dativi, Felicis, & ſociorum, & ex martyrio ſanctarum Agapes, Chioniæ, & Irenes.

LEGITIME COCTVS] Modus coquendi Chriſtianos vivos explicatur infrà cap. XXI. Legitimè autem coctum dixit, quia coctus erat ſecundùm leges quas Auguſti

tulerant;

tulerant; ſicut lib. v. inſtitut. cap. XI. legitima ſacra vocat ea quæ ſecundùm veterem morem fiebant, quia mos vim legis obtinet. Eadem ratione dixit lib. VI. cap. IX. injurias hoſtibus legitimè inferri, ſcilicet poſtquàm, ſervato belli jure, bellum per legatos denunciatum & indictum eſt. Fallitur enim heic vehementer Ioſephus Iſæus, qui vocem *legitime* ironicè poſitam putat hoc loco eſſe, quia videlicet non intellexit veram ejus ſignificationem.

CVM ADMIRABILI PATIENTIA] Verba ſunt Ruffini interpretantis & explicantis Euſebium. *Continuò omni in eum crudelitatis genere deſævientes, ne hoc quidem ſolum efficere quiverunt ut eum mœſtum aliquis videret in pœnis, ſed læto atque hilari vultu, cùm jam viſcera in ſuppliciis defeciſſent, ſpiritus tamen lætabatur in vultu. Ex quo tortores ſui graviùs cruciabantur, quòd omnia ſuppliciorum genera conſumebant in eum quem ne triſtem quidem ex his reddere poterant.*

SVBIECIT INCENDIVM] Euſebius lib. VIII. cap. VI. agens de hoc incendio, neſcire ſe fatetur quo caſu excitatum fuerit. Alij palatium fulmine ictum conflagraſſe ſcribunt, ut Conſtantinus in oratione ad ſanctorum cœtum cap. XXV. CAP. XIV.

OMNES SVOS PROT. PRÆC.] In veteri codice legitur, *omnes ſuos protinus cepit.* Nos emendavimus.

DATA POTESTATE] Lactantius lib. v. inſtitut. cap. XI. de hac ipſa perſecutione agens: *Accepta enim poteſtate pro ſuis moribus quiſque ſæviit Alij præ nimia timiditate plus auſi ſunt quàm jubebatur. Alij proprio adversùs juſtos odio, quidam naturali mentis feritate, nonnulli ut placerent & hoc officio viam ſibi ad altiora munirent. Aliqui ad occidendum præcipites extiterunt, ſicut unus in Phrygia, qui univerſum populum cum ipſo pariter conventiculo concremavit.*

TORQVEBANT] Sic ſcriptum eſt in veteri libro; ſed ſupra ultimam lineam, ut ferè fit, appoſitum eſt ſignum quod oſtenderet legendum eſſe *torquebantur*, manifeſto ſanè errore. Atque hunc eſſe fontem plurimorum erratorum quæ in vetuſtis auctoribus occurrunt nos ſæpe deprehendimus in codicibus manuſcriptis. Librarij enim primò deſcribebant libros, qui deinde tradebantur emendatoribus. Iſti verò frequenter bonam lectionem vertebant in malam per ſpeciem emendationis.

ERANT CERTANTES] Lactantius in loco paulò antè laudato: *Itaque in excogitandis pœnarum generibus nihil aliud quàm victoriam excogitant.*

Bb

FAMILIAM CÆSARIS] id eſt, Galerij. Hanc itaque placuit excipere, tamquam abominabile eſſet ullum ſcelus adversùs Diocletianum ſuſpicari de familia Cæſaris, & ne auctores incendij, qui ex domo ejus prodierant, detegerentur, ſi locus inquiſitioni datus fuiſſet.

PROFECTIONE PARATA] Bellum ea tempeſtate nullum, quod ſciam. Sed ita contumaciter & ſuperbè egit homo væſani ac ferocis animi ut hoc agendi modo Diocletianum vehementiùs impelleret ad excidium Chriſtianæ religionis, quem videbat molliter hactenus tanto operi incumbere.

CAP. XV. FILIAM VALERIAM] nuptam Galerio Maximiano Cæſari, quæ miſeram vitam traduxit poſt mortem mariti, & miſerabili morte cum matre periit ſub imperio Licinij, ut docet Lactantius in fine hujus operis. Ex qua narratione peſſumdatur omnino conjectura illuſtriſſimi Cardinalis Baronij, qui ad annum CCXCIV. ſcribit filiam Diocletiani, quæ conjugio juncta fuit Galerio Maximiano, haud diù poſt nuptias fuiſſe ſuperſtitem, cùm nulla ejus memoria extet in antiquioribus monumentis, ſed nec ex ea proles aliqua legatur eſſe ſuſcepta Addit deinde patrem, ut filiæ defunctæ memoriam conſecraret æternitati, Pannoniæ partem ejus nomine inſtitui atque cognominari voluiſſe; citatque in eam rem librum XIX. Ammiani Marcellini. Verùm id non dicit Marcellinus, ſed tantùm eam Pannoniæ partem ad honorem Valeriæ Diocletiani filiæ & inſtitutam & ita cognominatam. Referam autem ipſa ejus verba. *Valeriam venit partem quondam Pannoniæ, ſed ad honorem Valeriæ Diocletiani filiæ & inſtitutam & ita cognominatam.* Porrò nec inſtitutam à Diocletiano nec cognominatam, ſed à Galerio Maximiano, docet Aurelius Victor in libro de Cæſaribus: *Provinciam uxoris nomine Valeriam appellavit.* His ita conſtitutis, tamquam certa eſſent, addit Baronius Diocletianum, cùm Valeriæ morte reſoluta eſſet affinitas quæ inter eum & Galerium contracta erat, quam in ſua cognatione haberet gradu propinquiorem virginem, eam illi fœdere nuptiarum conjungere feſtinaſſe, Suſannam nimirum filiam Gabinij germani Caij Papæ; qui ambo Diocletiano ſanguine conjuncti erant, utpote nati ex fratre ejuſdem Diocletiani, ut patet ex actis ejuſdem ſanctæ Suſannæ. Verùm tota hæc hiſtoria ruit ruente fundamento ſuper quo poſita fuerat, id eſt, morte Valeriæ, quam diù ſupervixiſſe Galerio conſtat. Adeo autem periculoſi ſunt magnorum virorum errores ut hic Baronij lapſus pleroſque viros doctos

ſecum traxerit, Odoricum Raynaldum, Ioannem Bollandum, alios.

CONIVGEM PRISCAM] quæ poſtea, vivo adhuc marito, in exilium cum filia Valeria projecta eſt à Maximino, & demum juſſu Licinij capite plexa, ut docebit Lactantius in fine hujus operis. Sed heic ſe offert ingens difficultas. Nam in vetuſtis actis ſanctæ Suſannæ virginis, quæ martyrium Romæ conſummaſſe ſcribitur ſub imperio Diocletiani, mentio eſt Serenæ Auguſtæ uxoris ejuſdem Principis, quæ occultè Chriſtiana erat, & ſancta dicitur in vetuſtis martyrologiis, ubi dies natalis ejus conſignatus eſt ad diem XVII. Kalendas Septembres. Gravis ſanè difficultas, ſi de actorum illorum veritate & auctoritate conſtaret. Sed cùm illa multa eaque magna ſuppoſitionis indicia habeant, tum ex hoc ſanè capite falſa eſſe probantur quòd Serenam uxorem Diocletiani fuiſſe volunt. Quippe oſtenſurus ſum Diocletiano nullam aliam toto principatus ſui tempore uxorem fuiſſe quàm Priſcam. Etenim ſi ea mater Valeriæ fuit, ut ſanè fuit, neceſſe eſt eam Diocletiano nupſiſſe antequam is fieret Imperator, id eſt, ante annum Chriſti CCLXXXIV. cùm Valeria Galerio Maximiano juncta matrimonio ſit anno CCXCIII. ætatis ſuæ ut minimùm duodecimo. Vixiſſe autem tum Priſcam matrem ejus hinc certò colligitur quòd diù poſtea ſuperſtes fuit & anno tantùm CCCXIII. extincta eſt poſt victoriam quam Licinius reportavit de Maximino. Hæc monumenta non ſenſerat illuſtriſſimus annalium eccleſiaſticorum conditor Cardinalis Baronius, & tamen ſuſpicabatur futuros qui eam de Serena Auguſta hiſtoriam in dubium revocarent, quòd nulla penitùs de ea mentio alibi habeatur, neque apud ſcriptores ethnicos, neque in antiquis inſcriptionibus; ac tamquam ei difficillimæ quæſtioni finem impoſuiſſet, interrogat litteratulos, ſi his diſpliceat nomen Serenæ Auguſtæ, ut dicant quonam alio nomine Diocletiani conjux Auguſta ab antiquioribus dicta inveniatur, & cùm non invenerint, non faciant de nomine controverſiam. Satisfactum eſt igitur cumulatiſſimè interrogationi ejus. Rejecta itaque ſuppoſititia illa Diocletiani uxore, videamus an Eleutheria, quam vir clariſſimus Hadrianus Valeſius in defenſione diſceptationis ſuæ de Baſilicis uxorem Diocletiani fuiſſe collegit ex vita Vigilij Papæ quæ extat in geſtis pontificalibus quæ vulgò tribuuntur Anaſtaſio Bibliothecario, verè Diocletiani uxor fuerit. Venerat Vigilius Conſtantinopolim ex præcepto Iuſtiniani & Theodoræ; & cùm ad ea cogeretur quæ facere nolebat, ait: *Vt*

video, non me fecerunt venire ad ſe Iuſtinianus & Theodora piiſſimi Principes; ſed hodie ſcio quòd Diocletianum & Eleutheriam inveni. Ex hoc itaque loco collegit vir ille clariſſimus Eleutheriam Diocletiani uxorem fuiſſe, quòd certum ſit illic comparationem inſtitui inter Iuſtinianum & Diocletianum, & inter Theodoram Iuſtiniani conjugem & Eleutheriam, propterea Diocletiani uxorem. Verùm ex argumentis quæ adversùs Serenam allata ſunt efficitur etiam Eleutheriam, ſive Lutheriam, ut eſt in vetuſtiſſimo codice MS. 417. bibliothecæ Colbertinæ, aut Leuterem, quo modo ſcriptum legitur in codice 733. bibliothecæ regiæ, non fuiſſe uxorem Diocletiani, cùm certum ſit, ut antea dixi, nullam aliam eum uxorem habuiſſe quàm Priſcam toto principatus ſui tempore. Erravit ergo Vigilius in hiſtoria, aut corruptus in hoc loco eſt geſtorum pontificalium liber. Sanè in codice 736. ejuſdem bibliothecæ Colbertinæ ita habetur: *Sed hodie ſcio quòd Diocletianum & Decium vel Leutherium inveni.* Iam ergo femina illa in virum mutata eſt. Porrò ex his quæ hactenus dicta ſunt de Serena & Eleutheria facilè colligere quivis poteſt quæ fides adhibenda ſit hiſtoriæ ſancti Georgij martyris, in qua ſcriptum eſt Alexandram Imperatricem Diocletiani conjugem, viſo quodam inſigni miraculo in perſona martyris perpetrato, veritatem agnoviſſe, id eſt, Chriſti fidem eſſe amplexam. Hæc nimirum eſt Alexandra, Diocletiani conjux, mater conjugis Maximiani; ut refertur in vita ejuſdem Georgij, cujus fragmentum in tomo tertio Aprilis pag. 103. edidit Godefridus Henſchenius. Eandem defunctam, ab inferis oratione ſola ejuſdem Georgij revocatam tradit Nicephorus Calliſtus lib. VII. cap. XV.

EVNVCHI NECATI] & inter hos Petrus, cujus martyrium deſcribit Euſebius lib. VIII. cap. VI. Item Indes, ut produnt acta martyrij ejus.

AD EXVSTIONEM RAPTI] Confirmat iſta Euſebius ibidem, ſcribens imperiali juſſu quotquot Nicomediæ erant Dei cultores, acervatim cum ſuis familiis, alios gladio, alios flammis conſumptos periiſſe.

MARI MERGEBANTVR] Euſebius ibidem: *Alios quoque innumerabiles vinctos & ſcaphis impoſitos carnifices in profundum mare projecere.* Idem in libro de martyribus Palæſtinæ cap. VI. narrans martyrium Agapij, ait illum appenſis ad pedes ejus lapidibus medio mari ſubmerſum eſſe.

HOMO NON ADEO CLEMENS] Herculium Maximianum fuiſſe hominem aſperum, crudelem, ac in-

humanum tradunt vetuſti ſcriptores. Eutropius lib. IX. *Herculius autem propalam ferus, & incivilis ingenij, aſperitatem ſuam etiam vultus horrore ſignificans*, Item lib. X. *Vir ad omnem aſperitatem ſævitiamque proclivus, infidus, incommodus, civilitatis penitùs expers.* Etiam Diocletianus, qui ſummum imperium cum eo communicaverat, ejus aſperitatem reprehendere ſolitus erat, ut docet Flavius Vopiſcus in D. Aureliano. Vide etiam Iulianum Imperatorem in libro de Cæſaribus.

Parietes dirui passus est] Contrà Euſebius lib. VIII. cap. XIII. apertè ſcribit Conſtantium neque Eccleſiarum ædes (ſive conventicula, ut heic dicit Lactantius, itemque Ruffinus in verſione hujus loci Euſebiani) ſubvertiſſe, nec quicquam adversùs noſtros eſſe molitum.

Verum Dei templum] id eſt, hominem Chriſtianum. Lactantius lib. V. inſtitut. cap. VIII. *cujus templum eſt, non lapides, aut lutum, ſed homo ipſe, qui figuram Dei geſtat. quod templum non auro & gemmarum donis corruptibilibus, ſed æternis virtutum muneribus ornatur.* Idem lib. VI. cap. XXV. *Non templa illi congeſtis in altitudinem ſaxis extruenda ſunt; in ſuo cuique conſecrandus eſt pectore.* Et infrà: *Secum denique habeat Deum ſemper in corde ſuo conſecratum, quoniam ipſe eſt Dei templum.* Idem lib. II. cap. II. & lib. VI. cap. X. ait hominem eſſe Dei ſimulacrum.

Præter Gallias] Libellus precum Conſtantino M. oblatus à Donatiſtis apud Optatum Milevitanum lib. I. *Rogamus te, ô Conſtantine optime Imperator, quoniam de genere juſto es, cujus pater inter ceteros Imperatores perſecutionem non exercuit, & ab hoc facinore immunis eſt Gallia, petimus ut è Gallia nobis judices dari præcipiat pietas tua,* Galliæ ergo fuerunt immunes ab hac perſecutione, quòd illic imperaret Conſtantius benigniſſimus Imperator, & qui, ut Euſebius tradit, perſecutionis adversùm nos concitatæ expers omnino fuit, & cultores Dei ſub ipſius imperio degentes ab omni noxa & injuria immunes ſervavit, ac neque Eccleſiarum ædificia ſubvertit, nec novi quicquam adversùs nos ſtatuit. Quin & Eutropius in initio libri decimi dicere videtur Gallicum ſanguinem non fuiſſe fuſum in hac perſecutione. Loquens enim de Conſtantio, ita ait: *Hic non modò amabilis, ſed etiam venerabilis Gallis fuit, præcipuè quòd Diocletiani ſuſpectam prudentiam & Maximiani ſanguinariam temeritatem imperio ejus evaſerant.* Sed adversùs hæc reclamant hiſtoriæ nonnullarum Galliæ civitatum ac Cap. XVI.

provinciarum, quæ ſuos martyres hac perſecutione ad Deum tranſlatos prædicant, ita ut vix ulla civitas fuerit intra Gallias quæ tum non dicatur maduiſſe ſanguine Chriſtianorum. Iſta ſic conciliari poſſunt, initio quidem Gallias à perſecutione non fuiſſe prorsùs immunes, occupato videlicet Conſtantio contra barbaros, (ut illuſtriſſimus Epiſcopus Monſpelienſis Franciſcus Boſquetus ait in libro quarto hiſtoriarum Eccleſiæ Gallicanæ cap. 11.) ac pro conſuetudine & ſolito gentilium furore multos Chriſtianos in Galliis cæſos fuiſſe. Confirmat hæc Euſebius in fine libri de martyribus Palæſtinæ. *Nam quæ ulteriùs ſita ſunt regiones*, inquit, *Italia videlicet tota & Sicilia, Gallia quoque, & quæcunque ad occaſum ſolis porriguntur, Hiſpania, Mauritania, & Africa, cùm vix duobus primis perſecutionis annis integris furorem belli experta eſſent, divini numinis præſentiſſimum auxilium & pacem brevi ſunt conſecutæ.*

TRES BESTIÆ] id eſt, Diocletianus, Maximianus Herculius, & Galerius Maximianus. Perſtat itaque Lactantius in ſententia, & Conſtantium Galliis imperantem non ponit in numero perſecutorum.

FLACCINUM PRÆFECTUM] Bithyniæ, in qua præſidatum geſſit Hierocles antequam præfecturam Ægypti, qua eum ornatum fuiſſe in annotationibus ad Euſebium pag. 177. docet Henricus Valeſius, adminiſtraret. Crudelem autem fuiſſe Flaccinum hinc colligitur quòd eum Lactantius vocat non puſillum homicidam. Eadem tempeſtate vixit Flavianus Præfectus Ægypti, cujus mentio extat in Menologio Græcorum ad diem octavam Iulij, quod editum eſt ab Henrico Caniſio in tomo ſecundo lectionis antiquæ.

HIEROCLEM] Hic locus confirmat conjecturam illuſtriſſimi Cardinalis Baronij, qui ſequentia Lactantij verba, quæ nos deſcripturi ſumus ex libro quinto divinarum inſtitutionum, exiſtimaverat eſſe intelligenda de Hierocle. Fuit autem Hierocles Præſes Bithyniæ, uti jam dictum eſt, & multam carnificinam de Chriſtianis exercuit.

AUCTOR ET CONSILIARIUS] Lactantius lib. v. inſtitut. cap. 11. *Alius eandem materiam mordaciùs ſcripſit, qui erat tum è numero judicum, & qui auctor in primis faciendæ perſecutionis fuit.*

PRISCILLIANUM] Bithyniæ Præſidem, ut legitur in Menologio Græcorum ad diem XII. menſis Iunij. *Eodem die ſancta martyris Antoninæ. Apud Nicæam Bithyniæ, Diocletiano & Maximiano Imperatoribus, Priſcilliano Præſide, Antonina in Chriſtiana fidei confeſſione conſtanter perſeverans,*

demum gladio percuſſa, martyrio coronata eſt. Eadem habentur in Martyrologio Romano.

ZABVLVM] id eſt, diabolum. Sic apud Commodianum lib. II. cap. XVII. *cuncta de zabuli pompa.* & cap. XVIII. *aut tota zabuli pompa.* Et lib. I. cap. XXXV. *Zabolicam legem omues omnino vitate.* Rurſum lib. II. cap. XXXI. *Germine zabolico ut faciatis turbe pronate.* Referimus autem hæc loca juxta fidem veteris codicis. Nam editio diverſa eſt. Nihil vulgatius quàm zabuli vox in antiquis libris. Eadem ratione ſcribebant *Zaritorum* pro *Diaritorum*, ut in collatione prima Carthaginenſi cap. 139. Quod cùm non animadverteret Papirius Maſſonus, heic pro *Hipponenſium Zaritorum*, quæ eſt vera lectio, ſcripſit *Hyppenſis Zaritorenſis.* quam lectionem retinuit etiam Petrus Pithœus in ſua editione collationis Carthaginenſis. Quare in veteri Notitia Africæ quam Sirmondus edidit, & poſt eum Chiffletius, pro eo quod illic legitur, *Marianus Hippzaritenſis*, ſcribendum eſt *Marianus Hipponenſium Zaritorum*, id eſt, Diaritorum, ſive Diarrhytorum, ut apud Plinium lib. V. hiſt. naturalis cap. IV. Sic etiam apud Commodianum Zacones pro Diaconibus.

TRIVMPHASTI] Lactantius lib. IV. institut. cap. XXVI. *Poſtremò etiam mortem ſuſcipere non recuſavit, ut homo illo duce ſubactam & catenatam mortem cum ſuis terroribus triumpharet.*

ADVERSARIVM VICISTI] Cyprianus epiſt. VII. ad Rogatianum & ceteros confeſſores: *Quantum dolemus ex illis quos tempeſtas inimica proſtravit, tantum lætamur ex vobis, quos diabolus ſuperare non potuit. Hortamur tamen per communem fidem, per pectoris noſtri veram circa vos & ſimplicem caritatem, ut qui adverſarium prima hac congreſſione viciſtis, gloriam veſtram forti & perſeveranti virtute teneatis.*

IOCVNDVM SPECTACVLVM] Cyprianus epiſt. IX. *O quale illud fuit ſpectaculum Domino, quàm ſublime, quàm magnum, quàm Dei oculis ſacramento ac devotione militis ejus acceptum!*

ELEPHANTOS], Nam & elephantos ad currum junxerunt antiqui, ut patet ex Lampridio in vita Antonini Heliogabali & ex aliis locis. Auctor eſt Flavius Vopiſcus in triumpho quem D. Aurelianus egit de Zenobia & Tetrico, elephantos viginti præceſſiſſe. Ioannes Abbas Biclarenſis ad annum IX. Iuſtini Imperatoris adnotat Iuſtinianum Ducem Romanæ militiæ XXIV. elephantos Conſtantinopolim direxiſſe pro triumpho qui de Perſis devictis agendus erat. Vide Sirmondum in Notis ad panegyricum Anthemij apud

Sidonium, & Bulengerum in libro de triumphis cap. XXI.

DOMINATORES DOMINANTVR] paſſiva ſignificatione, ut apud Ciceronem in libro primo officiorum: *O domus antiqua, heu quàm diſpare dominare domino!* Virgilius in ſecundo Æneidos: *multos dominata per annos.*

DESIIT PROVOCARE] Emiſſus eſt Donatus è carcere extremis Galerij Maximiani temporibus, ut legitur infrà cap XXXV.

CAP. XVII. FELICITAS AB EO RECESS.] nimirum à Diocletiano, quem per totos viginti annos imperij fuiſſe felicem produnt antiqui hiſtoriarum ſcriptores. Neque opus eſt referre teſtimonia ſingulorum Sufficiet unicus auctor panegyrici Maximiano & Conſtantino dicti in nuptiis Fauſtæ. Sic ergo ille. *Sed profectò exegit hoc ipſa varietas & natura fortuna, cui nihil mutare licuerat dum vos imperium teneretis, ut illa viginti annorum continua felicitas intervallo aliquo diſtingueretur.*

PERREXIT ROMAM] Diocletianus, duabus de cauſis, ut vicennalia celebraret, & triumphum ageret de Narſeo Rege Perſarum ante aliquot annos victo. Hoc enim anno actus eſt triumphus, non autem anno decimo octavo imperij, ut putavit Henricus Valeſius, qui propterea cum triumpho conjunxit vilitatem annonæ quam Imperatores juſſiſſe docent Faſti Idatiani, tamquam id ab eis poſt triumphum conſtitutum eſſet in gratiam populi Romani. Rectè igitur Scaliger in animadverſionibus ad Chronicon Euſebij adnotat triumphum à Diocletiano & Maximiano actum anno viceſimo imperij, aliquot menſibus antequàm purpuram deponerent. Sed poſtremum illud falſum. Nam retinuerunt adhuc imperium ferè per ſeſquiannum, ut poſtea videbimus. Porrò triumphum actum eſſe tempore vicennalium, quod nobis incumbit probandum, patet ex capite decimo Lactantij: ubi, poſt narratam victoriam de Perſis, ait Diocletianum in orientem profectum, & annum illic egiſſe qui perſecutionem anteceſſit, deinde hyematum veniſſe in Bithyniam, ac tum quidem captum conſilium deſtruendarum Eccleſiarum, & menſe Februario ſequenti cœptam perſecutionem. Igitur certum eſt Diocletianum non fuiſſe Romæ anno XVIII. imperij ſui, quo eum triumphaſſe contendit Valeſius ſecutus Euſebium, quem propterea reprehendit Ioſephus Scaliger. Sanè, quod negari non poteſt, in vulgatis Chronici Euſebiani editionibus & in pleriſque antiquis exemplaribus triumphus ille notatur in anno XVIII. Diocletiani. Verùm in vetuſtiſſimo & optimo co-

dice Colbertino, & in aliis antiquis quos Pontacus vidit, ponitur in anno XIX. ſed præpoſtero ordine, cùm antecedat hiſtoriam perſecutionis. Quæ fuit occaſio errandi clariſſimo Valeſio. Probabile autem eſt dilatum tamdiu à Diocletiano triumphum de Perſis ut eum conjungeret cum feſtis vicennalium & ea ſic faceret clariora atque celebriora. Nunc referenda ſunt Euſebij verba. *Diocletianus & Maximianus Auguſti inſigni pompa Romæ triumpharunt, antecedentibus currum eorum Narſei conjuge, ſororibus, liberis, & omni præda qua Parthos ſpoliaverant.* Eadem habet Eutropius in fine libri noni, ubi ait Diocletianum & Herculium depoſuiſſe purpuram *poſt triumphum inclytum quem Romæ ex numeroſis gentibus egerant, pompa ferculorum illuſtri, qua Narſei conjuges ſororeſque & liberi ante currum ducti ſunt.* Sed emendandus heic eſt Eutropius ubi de conjugibus Narſei ante currum ductis loquitur. Quippe Sextus Rufus in duobus locis & Euſebius in Chronico, qui accepiſſe videtur ex Eutropio, de una tantùm Narſei uxore loquuntur. Igitur Diocletianus in oriente fuit anno CCCII. eoque exeunte venit Nicomediam; ineunte anno CCCIII. cœpta perſecutione, Romam poſtea profectus eſt ut triumphum ageret & vicennalia celebraret.

VICENNALIVM DIEM] Hæc agenda erant ineunte anno vigeſimo imperij; & non uno ſolùm die agebantur, ſed continuatis diebus, ut patet etiam ex his quæ de Romano martyre narrat Euſebius in libro de martyribus Palæſtinæ. Ad iſta Diocletiani quod attinet, certum eſt ea Romæ celebrata fuiſſe per menſem integrum, cùm Lactantius dicat illum iis ſolennibus celebratis, impatientem & ægrum animi prorupiſſe ex urbe, & tredecim dies tolerare non potuiſſe ut Romæ potiùs quàm Ravennæ procederet Conſul. Porrò Diocletianum eo ipſo anno vicennalia celebraſſe quo cœpta eſt perſecutio adversùs Chriſtianos, vel hic locus evincit. Celebrata autem fuerunt eo anno quo ipſe conſulatum octavum agebat. Nam prorupit ex urbe paucis diebus ante Kalendas Ianuarias, quibus nonus conſulatus illi deferebatur.

XII. KAL. DECEMB.] Quoniam imperium Diocletiani fundus eſt iſtius hiſtoriæ, res poſtulare videtur ut ejus initia brevi ſermone conſtituamus, ut finis tandem imponatur diſſidiis quæ ex ea occaſione emerſerunt inter viros doctos. Ac de anno ſanè quo is ad remp. adminiſtrandam acceſſit non arbitror ambigi nunc poſſe, cùm eum fuiſſe annum Chriſti CCLXXXIV. luculenter probaverit in libro XI. de doctrina temporum cap. XXX. vir iſtarum & mul-

tarum aliarum rerum peritiſſimus Dionyſius Petavius. Denique ſi perſecutio adversùs Eccleſiam commota eſt anno Chriſti CCCIII. ut certum faciunt plurima loca iſtius Lactantianæ lucubrationis, quæ nos ſuprà retulimus, commota autem ſit anno imperij Diocletiani XIX. ut omnes conſentiunt, negari non poteſt principatum ejus incipere ab anno CCLXXXIV. exeunte. Major itaque difficultas eſt in conſtituendo die quo factus eſt Imperator. Ante Petavium perſuaſum erat hominibus eruditis illum Palilibus ipſis id eſt XI. Kalendas Maias à militibus Imperatorem eſſe ſublatum. quam ſententiam, ut falſam, meritò refellit idem vir eruditiſſimus, & addit. *Reſipiſcant itaque deinceps Chronologi omnes, & hanc de primo Diocletianei imperij die πρόληψιν tam levi imò nullo argumento ſubnixam dediſcant ac meliore commutent. Gratia verò Alexandrino illi Chronico debentur, cujus auctor ex actis publicis diem nobis deſignat quo primùm Chalcedone Diocletianus Imperator eſt appellatus, nimirum* XV. *Kal. Octobres.* Si Petavius nunc viveret, certus ſum eum, ut erat veri amantiſſimus, gloriam conſtitutæ illius diei, quam falsò tribuit auctori Chronici Alexandrini, redditurum Lactantio, & XV. Kal. Octobres mutaturum in XII. Kal. Decembres. quem diem Lactantius docet fuiſſe natalem imperij Diocletiani, quo vicennalia Romæ celebraturus erat. Atque eo modo ſolvitur difficultas quam Valeſius in annotationibus ad Euſebium pag. 175. indicavit, nimirum ex eo quòd Euſebius dicit Romanum die XVII. Novembris martyrium conſummaſſe, cùm Diocletiani vicennalia agerentur, cùm ſi illud verum eſt, ſequi videatur primum diem imperij Diocletiani incidere in menſem Novembrem, non autem in Septembrem ut tradit auctor Chronici Alexandrini. Incidit itaque in menſem Novembrem, ſed poſteriùs die decima ſeptima ejuſdem menſis.

LIBERT. P. R. FERRE N. POTERAT] immoderatam videlicet, eò acriorem quòd intermiſſa erat. Magnam enimverò oportuit fuiſſe populi Romani petulantiam & loquendi libertatem, quæ Diocletianum, ſatis bonum alioqui Principem, ſi perſecutionem adversùs noſtros motam excipias, coëgerunt urbem relinquere ſic præcipitanter. Eadem licentia Conſtantinum etiam movit ut Romam relinqueret & ſedem imperij aliò transferret, ut in libro ſecundo hiſtoriarum ſuarum narrat Zoſimus. Quamquam alia cauſa transferendi imperij habetur in Donatione Conſtantini.

PRORVPIT EX VRBE] XIII. Kalendas Ianuarij,

poſt terminata vicennalia. Nam vicennalium feſta duraverunt per menſem integrum, ut jam diximus.

NONVS CONSVLATVS] Hæc etiam evincunt perſecutionem excitatam eſſe anno Chriſti CCCIII. cùm nonum conſulatum Diocletiano deſtinatum fuiſſe dicat ad Kalendas Ianuarias quæ proximæ poſt commotam perſecutionem fuerunt. Nonus enim conſulatus Diocletiani incidit in annum Chriſti CCCIV

DEFEREBATVR] à ſenatu nimirum. Sed iſta explicanda ſunt. Nam certum eſt nominationem Conſulum fuiſſe prorsùs in poteſtate Imperatorum. Itaque ſenatus non deſignabat quidem Conſules, ſed eos declarabat, eis inſignia conſulatus tradebat, & ſic quodam modo conſulatum deferre ac tribuere videbatur. Ita nos docet Valerianus Imp. in oratione ad Aurelianum, qui poſtea fuit Imperator, apud Flavium Vopiſcum: *Nam te Conſulem hodie deſigno, ſcripturus ad ſenatum ut tibi deputet ſcipionem, deputet etiam faſces. Hæc enim Imperator non ſolet dare, ſed à ſenatu, quando ſit Conſul, accipere.* Itaque Diocletianus ſibi conſulatum deſtinaverat in annum ſequentem; & ſi manſiſſet Romæ, ejus inſignia pro more Conſulum accepiſſet à ſenatu. Sed tredecim dies tolerare non potuit ut ſumeret, propter nimiam populi Romani licentiam.

RAVENNÆ] Diſcedens igitur Roma Diocletianus profectus eſt Ravennam, quà rectum iter eſt in Illyricum & Bithyniam.

PROCEDERET CONSVL] Ælius Lampridius in Heliogabalo: *Denique Kal. Ianuariis, quum ſimul rum deſignati eſſent Conſules, noluit cum conſobrino procedere.* Faſti Idatiani Diocletiano II. & Ariſtobulo: *His Coſſ. occiſus eſt Carinus Margo, qui ipſo anno cum Ariſtobulo Conſul proceſſerat.* Chronicon Alexandrinum pag. 641. *Diocletianus Imperator XV. Kalendas Octobr. Chalcedone renuntiatus, V. Kalendas Octobres Nicomediam purpuratus intravit, & Kalendis Ianuariis Conſul proceſſit.* Antiquorum Conſulum proceſſio, ut ego quidem arbitror, & ut ſunt omnia ferme initia, modeſta erat & ſimplex. Poſtea vanitas & ambitio multa addidit, quæ dein omnem modum exceſſere. Hinc illa querela Flavij Vopiſci in D. Aureliano: *Vidimus proximè conſulatum Furij Placidi tanto ambitu in circo editum ut non præmia dari aurigis ſed patrimonia viderentur, quum darentur tunicæ ſubſericæ, lineæ paragaudæ, darentur etiam equi, ingemiſcentibus frugi hominibus. Factum eſt enim ut jam divitiarum ſit non hominum conſulatus: quia utique ſi*

virtutibus defertur, editorem ſpoliare non debet. Perierunt caſta illa tempora, & magis ambitione populari peritura ſunt. Profuſa autem plurimorum liberalitas in editione conſulatus varias extorſit Principum leges, quibus modum ponerent immenſitati donorum, ut colligitur ex Novella C V. Iuſtiniani, qui proceſſiones Conſulum enumerat per annum ſeptem, & ſtatuit quomodo illæ celebrandæ ſint. De munificentia ejuſdem Iuſtiniani in editione primi conſulatus ſui vide Marcellinum Comitem.

PROFECTVS HYEME] Henricus Valeſius in Notis ad Euſebium pag. 168. diſputans adversùs Ioſephum Scaligerum, qui contendit Diocletiani triumphum actum eſſe Romæ anno imperij ejus vigeſimo, aliquot menſibus antequam purpuram deponeret, adversùs eum inquam diſputans Valeſius ait iſtam opinionem ferri non poſſe, quòd ex ea ſequatur Diocletianum hiberno tempore triumphaſſe, & media adhuc hyeme ab urbe Roma profectum Nicomediam veniſſe. *Quorum neutrum probabile eſt*, inquit, *cùm nec triumphi per hiemem agi ſolerent ab Imperatoribus Romanis, nec Diocletiani ætas ac valetudo tam longi itineris laborem hibernis menſibus ſuſtinere valuerit* Hæc tamen, quæ abſurda viſa ſunt viro clariſſimo, vera ſunt, & ea pro veris agnoviſſet ipſe ſi hanc Lactantij lucubrationem vidiſſet. Nam & certum eſt triumphum actum eodem tempore quo vicennalia, & Diocletianum Roma profectum hyeme, ſæviente frigore, & dein Nicomediam veniſſe, non quidem ipſa hyeme, ſed poſt æſtatem ſequentem. Neque verum eſt, quod paulò pòſt ſubdit idem Valeſius, morbum illum quo Diocletianus de ſtatu mentis paululùm deturbatus eſt, primùm Nicomediæ eum corripuiſſe paulò poſt excitatam ab eo perſecutionem. Neque id dicit Conſtantinus. Is morbus eum corripuit poſt triumphum & vicennalia, cùm in itinere eſſet, ut heic ſcribit Lactantius.

RIPÆ STRIGÆ] Aut mendùm cubat in hoc loco, aut ripæ ſtrigæ nomine intelligitur ora Propontidis circa Nicomediam.

CIRCVM DEDICARET] apud Nicomediam, quam vir ædificandi cupidiſſimus urbi Romæ coæquare ſtudebat.

ANNO P. V. REPLETO] id eſt, ut ego arbitror, XII. Kalendas Decembres. Sic enim poſtulat ſenſus. Sanè poſtea Lactantius cùm aliquo intervallo memorat Idus eiuſdem menſis. Non depoſuit ergo purpuram Diocletianus anno Chriſti CCCIV. ut placuit viris eruditiſſimis, ſed altero poſt actum triumphum & celebrata vicennalia, id eſt,

anno Chriſti trecenteſimo quinto. Melius igitur Scaliger, qui in animadverſionibus ad Chronicon Euſebij ait Diocletianum depoſuiſſe purpuram aliquanto tardiùs quàm vulgò cenſent viri docti, eo inter cetera argumento quòd certum ſit Diocletianum geſſiſſe decimum conſulatum, & dici non poſſit eum fuiſſe Conſulem poſt depoſitam purpuram. Nam Caſſiodorus ait Diocletianum & Maximianum depoſuiſſe purpuram eo anno quo Diocletianus decimum & Maximianus ſeptimum conſulatum agebant. Quod etiam legitur in vetuſtiſſimo codice MS. bibliothecæ regiæ litteris uncialibus ſcripto, qui inſcriptus eſt *Chronica Georgij Ambianenſis Epiſcopi*. Quamquam, ut verum fatear, decimus ille Diocletiani conſulatus mihi multùm ſuſpectus eſt, & valde huc inclino ut exiſtimem conflatum eſſe per errorem ex illis verbis Faſtorum, *Item Decies & Maximiano ſeptimum*. quæ referenda ſunt ad Maximianum Herculium & Galerium Maximianum. Iſta tamen non impediunt quin abdicatio facta dicatur anno trecenteſimo quinto, prælertim cùm res eadem aliis adhuc teſtimoniis probetur. Nam cùm Zoſimus ſcribat à conſulatu Chilonis & Libonis, quo Severus ludos ſeculares exhibuit, centum & unum annos effluxiſſe uſque ad eum quo Diocletianus & Maximianus abdicaverunt, quem falsò notat incidere in Diocletiani IX. & Maximiani VIII. conſulatum, & ſcriptorum omnium conſenſu ludi illi ſeculares anno Chriſti CCIV. celebrati fuerint, luce clarius eſt rem quæ centeſimo primo pòſt anno geſta eſt, anno Chriſti CCCV. eveniſſe. Quod adeo verum eſt ut quum Ioannes Fridericus Hervvartus in capite CCXXX. ſuæ chronologiæ retuliſſet hunc Zoſimi locum, in eaque ſententia eſſet ut Diocletianum abdicaſſe anno CCCIV. cenſeret, centum & unum annos qui à ludis Severi uſque ad annum abdicationis fluxerant ſic interpretari coactus eſt ut utrumque extremum eo numero includi aſſereret, CCIV. nimirum & CCCIV. Videbat enim quòd ſi inciperet ab anno CCV. ut par erat, numerus annorum centum & unius non congrueret cum anno abdicationis imperij, quam, ut dixi, putavit anno CCCIV. eveniſſe. At ſi ſciviſſet eam ſequenti tantùm anno peractam, non redactus fuiſſet in has anguſtias. Porrò abdicationem contigiſſe anno quo diximus probatur etiam ex capite XLVI. Lactantij, in quo ille ſcribit annum octavum nuncupationis Maximini cognomento Dazæ completum fuiſſe Kalendis Maiis anni quo ille pugnam commiſit cum Licinio: quæ cùm pugnata fuerit anno CCCXIII. conſequens eſt Diocletianum abdicaſſe & Ma-

ximinum fuiſſe nuncupatum Cæſarem anno CCCV. Kalendis Maiis.

CELARI MORTEM] ut fieri olim ſolebat poſt mortem Principum. Nam id de Auguſto narrat Tacitus in libro primo annalium, de Conſtantino Ruffinus lib. I. cap. XI. hiſtoriæ eccleſiaſticæ. Poſſunt inveniri etiam alia exempla. Sed iſta tanti non ſunt.

KAL. MARTIIS] anni ſequentis, id eſt, anni trecenteſimi quinti. Nam cùm certum ſit Diocletianum vicennalia celebraviſſe Romæ anno CCCIII. & hinc digreſſum medio Decembri, Nicomediam perveniſſe poſt æſtatem anni CCCIV. & circum dedicaviſſe anno poſt vicennalia repleto, id eſt, menſe Novembri, deinde ita ægrotaſſe ut mortuus crederetur Idibus Decembribus, manifeſtum eſt Kalendas Martias quæ poſt Idus illas ſubſecutæ ſunt incidiſſe in annum CCCV. adeoque adhuc eo tempore Diocletianum fuiſſe Imperatorem. Sed paulò pòſt eum viſuri ſumus cum Galerio deliberantem de abdicando imperio.

DEMENS FACTVS EST] Euſebius lib. VIII. cap. XIII. rectè hunc Diocletiani morbum, cujus vi demotus eſt de mentis ſuæ ſtatu, accidiſſe ait poſt acta vicennalia & poſt motam adversùs noſtros perſecutionem. Rectè quidem. Sed idem tamen in eo caſtigandus eſt quòd vicennalia ab eo expleta ait antè quàm bellum inferret Chriſtianis, cùm ex Lactantio teſte oculato conſtet motam primò perſecutionem, vicennalia deinde acta exeunte anno. Meminit autem amentiæ Diocletiani & Chryſoſtomus oratione in ſanctum Babylam martyrem.

CAP. XVIII. EXEMPLVM NERVÆ] qui ſenio gravis, ac ideo ſe contemni videns, Trajanum adoptavit, eodemque die in ſenatu Cæſarem deſignavit, ut Xiphilinus tradit ex Dione. Eandem cauſam adoptionis affert Plinius in panegyrico: *O novum atque inauditum ad principatum iter! Non te propria cupiditas, proprius metus, ſed aliena utilitas, alienus timor Principem fecit.* Et infrà: *Vt dare poſſet imperium Imperator qui reverentiam amiſerat, auctoritate ejus effectum eſt cui dabatur. Simul filius, ſimul Cæſar, mox Imperator & conſors tribunitiæ poteſtatis.*

INDECENS ESSE] Hcic incipit dialogus inter Diocletianum & Galerium, iſto ſocerum urgente ad deponendum imperium, altero repugnante. Quod valde animadvertendum eſt. Hactenus enim exiſtimavimus ſpontaneam fuiſſe Diocletiani abdicationem & longo tempore meditatam. quod certè evidentiſſimè colligebatur ex vetuſtis auctoribus,

qui vulgatas tantùm hiſtorias ſcribebant, arcana rerum non noverant. At Lactantius, qui Nicomediam à Diocletiano fuerat accitus, qui frequens erat in palatio, meliùs totam hanc hiſtoriam ſcire potuit quàm illi qui poſtea animum ad ſcribendas hiſtorias appulerunt.

INHIAVERAT] In veteri codice legitur *invenerat*.

DISPOSITIONEM] formam conſtituendæ ſeu regendæ reipublicæ. Recepta tum erat ea vox. Epiſtola D. Aureliani ad Flavium Arabianum apud Flavium Vopiſcum: *Nunc tuum eſt officium, Arabiane jucundiſſime, elaborare ne mea diſpoſitiones in irritum veniant.* Valeriani epiſtola ad Ragonium Clarum apud Trebellium Pollionem in triginta tyrannis cap. XVII. *Diſpoſitionem Baliſtæ proſequere. Hac in forma remp. vides.* Vide Lactantium lib. II. inſtitut. cap. XVI. & lib. III. cap. VII. & X. & Iacobum Gothofredum ad titulum Codicis Theodos. *De proximis.*

DISPOSIT. CONSERVARI] ut quia ipſe primus orbem Romanum in quatuor partes diviſiſſet, quarum duas à duobus Auguſtis, reliquas duas à duobus Cæſaribus in ſpem imperij allectis teneri inſtituerat, jam & ipſe hanc diſpoſitionem non immutans, ſed cuſtodiens, cederet imperio cum ſene Maximiano, & ſe Conſtantiumque, qui tum Cæſares erant, Auguſtos diceret, in iſtorum verò loco duos novos Cæſares faceret. Daret exemplum poſteris quo modo conſervari oporteret immenſum reipublicæ corpus.

INTER DVOS CONCORDIAM] Proponebat tacitè Galerius exemplum Diocletiani & Maximiani Herculij, qui per tot annos mira concordia imperium tenuerant, ut oſtenderet rem non eſſe difficilem. Re autem vera res eſt difficillima concordia, præſertim ubi ſumma potentia eſt; rectèque Tacitus in libro quarto annalium ſcribit potentiam & concordiam eodem loci eſſe vix poſſe. Idem lib. XIII. loquens de Seneca & Burrho rectoribus juventæ Neronis Imperatoris adnotat, tamquam rem difficilem & extraordinariam, eos pari in ſocietate potentiæ fuiſſe concordes. Denique diſcordia quæ poſtea fuit inter Conſtantinum & Licinium, qui Romanum imperium æqua poteſtate tenebant, probavit concordiam difficilè ſervari inter duos Imperatores.

MINOR ET EXTREMVS] Infrà cap. XX. *Nam Conſtantium, quamvis priorem nominari eſſet neceſſe, contemnebat.* Hæc loca oſtendunt priorem in adoptione locum datum eſſe Conſtantio, haud dubiè propter nobilitatem generis, quod referebat ad Claudium Imperatorem. Sed de hoc poſtea.

ITA PLANE] Familiaris Lactantio phraſis. Lib. I. divinar. inſtitut. cap. XI. *Ita planè. Nam cùm idem neque virginibus neque maritatis unquam peperciſſet.* Et lib. II. cap. II. *Ita planè: quemadmodum vulgus exiſtimat mortuorum animas circa tumulos & corporum ſuorum reliquias oberrare.*

ILLOR. FILIOS NVNCVPARI] Æquum ſanè ac rationi conſentaneum erat quod proponebat Diocletianus, ut filius Herculij Maxentius & Conſtantij filius Conſtantinus fierent Cæſares, ne Principum filij privati viverent. Sed contrà obtinuit pervicax Galerius, & alios Cæſares fecit, præſente etiam Conſtantino.

NEQVE PATREM] Eadem de Maxentio referuntur in Epitome Victoris. *Is Maximianus* (Leg. *Maxentius*, ut patet etiam ex libro XI. hiſtoriæ miſcellæ) *carus nulli unquam fuit, ne patri aut ſocero quidem Galerio.* Erat ille, ut vulgò ſcribitur, Herculij Maximiani filius. Sed tamen paulò antè in eadem Epitome iſta leguntur. *Genuit ex Eutropia Syra muliere Maxentium & Fauſtam conjugem Conſtantini, cujus patri Conſtantio tradiderat Theodoram privignam. Sed Maxentium ſuppoſitum ferunt arte muliebri tenere mariti animum laborantis auſpicio gratiſſimi partus cœpti à puero.* Hanc enim ego lectionem meritò, ut opinor, reliquis præfero. Hiſtoriam hanc confirmat incerti panegyricus Conſtantino dictus poſt victum Maxentium: *Vt enim omittam illa quæ non decet comparari, quòd erat ille Maximiani ſuppoſitus, tu Conſtantij pij filius; ille deſpectiſſimæ pravitatis,* (Leg. *parvitatis*) *detortis ſolutiſque membris, nomine ipſo abuſiva appellatione mutilato, tu, quod ſufficit dicere, tantus ac talis.*

TEMVLENTVM, EBRIOSVM] Fragmentum de Conſtantio Chloro & Conſtantino: *Severus Cæſar ignobilis & moribus & natalibus, ebrioſus, & hoc Galerio amicus.* Cenſuit enim auctor hujus fragmenti Galerium fuiſſe ebrioſum, quem tamen alibi non facilè reperias temulentiæ accuſatum. Sic ergo ille: *Galerius ſic ebrioſus fuit ut cùm juberet temulentus ea quæ facienda non eſſent, à Præfecto admonitus conſtituerit ne juſſu ejus aliquis poſt prandium faceret.* Confudit haud dubiè auctor fragmenti Galerium Maximianum cum Galerio Maximino, quem narrat Euſebius lib. VIII. cap. XIV. temulentiæ & crapulæ eò uſque obnoxium fuiſſe ut in compotationibus inſaniret & fureret, & ea imperaret ebrius quorum poſtridie ſobrium pœnitebat. Et ita quidem verba Græca Euſebij verterunt Chriſtophorſonus & Valeſius. At Ruffinus alium ſenſum his dedit, dicens

Maximinum

Maximinum adeo temulentum fuiſſe ut inſanus & mente captus vini furore putaretur, & ea ebrius fieri juberet quæ die poſtera ſe juſſiſſe neſciret. De eodem hæc habentur in Epitome Victoris, quæ magis congruunt cum interpretatione virorum clariſſimorum. *Vini*, inquit, *avidior: quo ebrius, quadam corrupta mente aſpera jubebat, qui cùm pigeret factum, differri quæ præcepiſſet in tempus ſobrium ac matutinum ſtatuit.* Denique victus à Licinio, cùm Tarſum profectus eſſet, neque ullum ſperaret refugium, angore & metu confugit ad mortem quaſi ad remedium malorum, & prius ſe cibo inferſit ac vino ingurgitavit, ut dicet infrà Lactantius cap. XLIX.

EVM MISI AD MAXIMIANVM] Audax ſanè nimiùm fuit Galerius, qui nondum conſulto Diocletiano, Severum miſerat ad Maximianum ut ab illo fieret Cæſar. Qui locus etiam oſtendit quàm præceps & væſanus fuerit Galerius, & quàm parum libera ac ſpontanea Diocletiani abdicatio.

VT AB EO INDVATVR] purpura videlicet. quod erat inſigne principalis faſtigij. Itaque idem Severus ab Herculio poſtea victus ad Ravennam, *veſtem & purpuram eidem à quo acceperat reddidit*, ut ait infrà Lactantius cap. XXVI.

OSTENDENS DAIAM] ſive Dazam, filium ſororis Galerij, ob hoc ipſum Galerium Maximinum dictum in adoptione. Epitome Victoris: *Galerius Maximinus ſorore Armentarij progenitus, veroque nomine ante imperium Daza dictus.*

IVSSERAT MAXIMINVM] In veteri codice & heic & ferè ſemper legitur *Maximianum*, ſueto Græcis Latiniſque librariis errore ut Maximiani & Maximini nomina perſæpe confundant. Quoniam verò certum eſt iſtum, non Maximianum, ſed Maximinum fuiſſe vocatum, nos ubique emendavimus, ne qua lectorem difficultas remorari poſſet.

PROCEDITVR KAL. MAIIS] anno Chriſti CCCV. ut diximus. Mendum itaque eſt apud Zoſimum & in Faſtis Idatianis, ubi iſta contigiſſe dicuntur Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Conſſ. die Kal. Aprilis. Alij abdicationem Imperatorum ponunt in die XI. Kal. Maij, ipſis Palilibus; Labbeus Kalendis Auguſti, neſcio quo auctore. Sed nunc neque de anno neque de die diſputare fas eſt poſt tam luculentam & accuratam abdicationis iſtius hiſtoriam quam nobis exhibet Lactantius. CAP. XIX.

CONSTANTINVM O. INTVEB.] Ex hoc loco &

ex pluribus aliis veterum ſcriptorum teſtimoniis probari poteſt Conſtantinum apud Diocletianum fuiſſe eo tempore quo iſta agebantur. Quare neceſſe eſt mendum eſſe in fragmento de Conſtantio Chloro & Conſtantino pag. 472. ubi ſcriptum eſt Severum & Maximinum Cæſares factos, *Conſtantino nihil tale noſcente.* Vbi legendum eſt *Conſtantio*, abſque quo & abdicatio facta & Cæſares ſuffecti, ut docet Lactantius.

MAXIMIANVS IPSE] Galerius, cognomento Armentarius.

PVRPVRAM SVMPSERAT] Magni momenti ſunt hæc verba, neque leviter prætereunda. Signant enim locum ubi Galerius Maximianus adoptatus eſt à Diocletiano, nimirum prope Nicomediam Quippe altum de ea re ſilentium eſt apud antiquos hiſtoriarum ſcriptores, niſi quòd in Chronico Alexandrino ſcriptum eſt Maximianum Iovium & Conſtantium in conſortium imperij adſcitos eſſe Nicomediæ. Sigonius in libro primo de occidentali imperio putat id factum eſſe in Illyrico. Sed errare illum evincit hic locus Lactantij Rurſum heic adnotandum eſt, Diocletianum & Maximianum, ſicut uno eodemque die imperium depoſuerunt, prior ad Nicomediam, alter apud Mediolanum, ita uno eodemque die Cæſares adoptatos ab illis fuiſſe, Galerium quidem à Diocletiano ad Nicomediam, Conſtantium verò ab Herculio in Italia, ac fortean Mediolani.

REQVIEM PETERE] Hinc haud dubiè orta communis opinio, Diocletianum ſemet volentem ac ſpontaneum imperio exuiſſe propter ſenium & infirmam valetudinem, & id ab eo factum poſt diutinam deliberationem; ut colligunt, & rectè, viri docti ex veteri panegyrico qui Maximiano Herculio & Conſtantino dictus eſt poſt nuptias Conſtantini & Fauſtæ. Verùm Lactantius arcanum iſtius hiſtoriæ aperuit, quod ſe ignorare faſſus eſt Euſebius in libro primo de vita Conſtantini cap. XVIII. ubi ait ſeniores Auguſtos *neſcio quo pacto* imperio ſe abdicaſſe. Ruffinus lib. VIII. cap. XV. ait Diocletianum Auguſtum in id vanitatis atque amentiæ perveniſſe quò depoſitis cum collega pariter Auguſto regni inſignibus, privati & plebeij poſt imperium viverent. At Conſtantinus in oratione ad ſanctorum cœtum cap. XXV. (cui adſtipulari videtur Euſebius lib. VIII. cap. XIII.) diſertè affirmat Diocletianum ob mentis alienationem ſponte ſe imperio abdicaſſe. quem Valeſius in annotationibus ſuis refellit, & meritò. Sed errat idem Valeſius in eo quòd ait conſilium de abdicando imperio diù ante perſecutionem

cepiſſe Diocletianum, tunc ſcilicet quum de Perſis aliiſque barbaris nationibus Romæ triumphavit. Nam ex ſerie iſtius lucubrationis Lactantianæ conſtat conſilium de abdicando imperio captum fuiſſe poſt commotam perſecutionem, poſt reditum Diocletiani ab urbe, poſt vicennalia repleta, adeoque poſt difficilem illum morbum cujus vi demotum de mentis ſuæ ſtatu viſum fuiſſe Diocletianum tradit Euſebius. Præterea triumphus actus non eſt ante perſecutionem, ut ſuprà oſtenſum eſt.

SEVERVM ET MAXIMINVM] Faſti Idatiani Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Conſulibus: *His Conſſ. depoſuerunt purpuram privati effecti Diocletianus & Maximianus, & veſtierunt Severum & Maximinum*, Severum quidem Herculius apud Mediolanum, Maximinum Diocletianus ad Nicomediam. Sed malè apud Euſebium in Chronico, ubi ſcriptum eſt Galerium ſolum biennio Auguſtum imperium tenuiſſe, & anno poſt ſeniorum Auguſtorum abdicationem Maximinum & Severum à Galerio Maximiano Cæſares factos. Ita quidem in pleriſque editionibus. Sed in Veneta anni MCCCCLXXXIII. & in antiquis codicibus manuſcriptis à Pontaco laudatis, tum etiam in vetuſtiſſimo & optimo codice Colbertino, ea deſunt quæ de Galerio ſolo imperium per biennium obtinente illic dicuntur, & ſubſtitutio Severi & Maximini Cæſarum ponitur in eodem anno quo facta eſt abdicatio. Petavius tamen vulgatam Euſebiani Chronici lectionem propugnat in libro XI. de doctrina temporum cap. XXXIV. & verba illa de Galerij biennio ſic interpretatur ut is biennio ſolus, id eſt, nondum creatis Cæſaribus, imperaſſe dicatur, Cæſares autem electos anno illo quo Conſtantius exceſſit è vivis. Itaque in libro XIII. (qui eſt chronologicus) colligere ſe ait ex fragmento anonymi ſcriptoris qui poſt Ammianum Marcellinum Valeſij editus eſt, Severum aliquanto antea copiis in Italia præfuiſſe quàm Cæſar fieret, neque tam citò eam dignitatem adeptum, ſed eodem ferè tempore quo Conſtantinus Conſtantij filius. Quæ omnia falſa eſſe agnoſceret ſanè Petavius ſi librum iſtum Lactantij videret.

SEVERVM ET MAXIMINVM] Certum eſt hæc acta Nicomediæ fuiſſe, ubi tunc erant Diocletianus & Galerius Maximianus. Et tamen Socrates in initio ſuæ hiſtoriæ, ut quidem verterunt Muſculus, Chriſtophorſonus, & Valeſius, ait Galerium poſt abdicationem Diocletiani & Maximiani Herculij profectum in Italiam, duos Cæſares, Maximinum in oriente, Severum in Italia conſtituiſſe,

Aliter vertit Epiphanius ſcholaſticus, & quidem congruentiùs ad veritatem hiſtoriæ: *Cùm Diocletianus & Maximianus Herculius privatam elegiſſent vitam, & Maximianus Galerius, qui cum eis imperaverat, tenens Italiam duos Cæſares feciſſet, Maximinum in oriente, & Severum in Italia, tunc Conſtantinus in Britannia patre mortuo ordinatur Imperator.* Vtcunque ſe res habeat, manifeſtum eſt Socratem exiſtimaſſe Maximinum & Severum factos fuiſſe Cæſares poſtquàm Italia ceſſit in ditionem Galerij, quæ tempore abdicationis evenerat Conſtantio. Atque in eadem ſententia fuiſſe videtur etiam Eutropius in initio libri decimi; ubi ſcribit Galerium, cùm Italiam quoque ſinente Conſtantio adminiſtrationi ſuæ acceſſiſſe ſentiret, Cæſares duos creaviſſe. Errat ergo uterque, cùm ex Lactantio appareat Cæſares factos eſſe apud Nicomediam eodem tempore quo ſeniores Auguſti depoſuerunt imperium. Occaſio illis errandi, ut arbitror, illa fuit quòd cùm Maximianus Herculius abdicaſſet apud Mediolanum, præſente Severo, qui ab eo factus eſt Cæſar, & ab eo purpuram accepit, crediderunt haud dubiè utrumque Cæſarem in Italia factum eſſe à Maximiano, non diſtinguentes inter Maximianum Herculium & Galerium Maximianum, id verò fieri non potuiſſe niſi poſt abdicationem. Vide Sigonium in libro ſecundo de occidentali imperio.

SVSVM] *in ſuperiori parte, in loco ſignato*, ut ait Papias. Veteres dicebant *ſuſum* pro *ſurſum*, ut pluribus oſtendit in ſuo Gloſſario vir clariſſimus Carolus Dufreſnius. Et Rigaltius ad librum ſecundum teſtimoniorum ſancti Cypriani ad Quirinum cap. XXVIII. ubi legitur, *Vocavit cælum ſurſum*, adnotat in Beneventano & Veronenſi codicibus legi *ſuſum*.

SCISCITARI] In veteri libro ſcriptum eſt *ſtare*, & in margine *heſitare* per ſpeciem emendationis. Ego utramque lectionem puto falſam eſſe, & vocem *ſciſcitari* meliùs convenire huic loco.

CONSTANTINO REPVLSO] Vel unicus hic locus, quamvis alia argumenta non deſint, oſtendit Conſtantinum non fuiſſe factum Cæſarem cum Severo & Maximino. Illud ipſum probatur etiam ex ſilentio ſcriptorum illius ævi & ex quibuſdam antiquis inſcriptionibus exaratis poſt abdicationem Diocletiani & ante obitum Conſtantij; in quibus poſt Conſtantium & Galerium Auguſtos, Severi & Maximini Cæſarum nomina inſcripta ſunt, omiſſo nomine Conſtantini. Harum unam exhibet Onuphrius Panvinius in libro ſecundo Faſtorum, alteram Gruterus pag. CLXXVIII.

Præterea hæc erat diſpoſitio à Diocletiano introducta in adminiſtratione reipublicæ, quam in perpetuum conſervari debere contendebat Galerius, ut quatuor tantùm eſſent Principes, *duo majores, qui ſummam rerum teneant, item duo minores, qui ſint adjumento*, ut docet Lactantius cap. XVIII. hujus operis. Itaque quum poſtea Galerius accepiſſet mortem Conſtantij, & Conſtantinum in loco ejus poſitum, cùm valde cuperet imperium tenere ſolus, nec tamen vellet ordinem mutare in republica conſtitutum, maluit collegam Auguſtum aſſumere quàm tertium Cæſarem *extra numerum nuncupare*, ut ait Lactantius in capite XXV. ejuſdem hiſtoriæ. Ex his quæ hactenus dicta ſunt manifeſtè colligitur Conſtantinum non fuiſſe factum Cæſarem cum Severo & Maximino. Et tamen in Epitome Victoris iſta leguntur: *Conſtantius Conſtantini pater atque Armentarius Cæſares, Auguſti appellantur, creatis Cæſaribus, Severo per Italiam, Maximino Galerij ſororis filio per orientem. Eodemque tempore Conſtantinus Cæſar efficitur.* Negari ſanè non poteſt quin Conſtantinus fuerit Cæſar, cùm id nummi plures proferant, in quibus viſitur imago ejus laureata, cum hac inſcriptione: CONSTANTINVS NOB CÆS. In uno verò & prænomina etiam Conſtantini leguntur hoc modo. FL VAL·CONSTANTINVS NOB C. Credidit vir eruditiſſimus, innixus auctoritati Aurelij Victoris, Conſtantinum à Maximiano Auguſto & ſocero conſecutum eſſe dignitatem Cæſaris eodem menſe quo Conſtantius pater ejus Auguſtus eſt renuntiatus. Contrà Ioſephus Scaliger in animadverſionibus ad Euſebium pag. 247. contendit eum non fuiſſe Cæſarem ſub patre, ſed ſub Galerio, tametſi poſtea adnotat nullam hiſtoriam referre eum Cæſarem à Galerio dictum. Si iſthæc Lactantij hiſtoria viris doctiſſimis nota fuiſſet, haud dubiè ab his ſcribendis abſtinuiſſent, quæ veritati conſentanea non ſunt. Nam primò certum eſt, uti diximus, Conſtantinum non fuiſſe factum Cæſarem cum Severo & Maximino. Deinde non potuit eodem tempore fieri Cæſar à Maximiano Herculio, cùm apud eum non eſſet, ſed apud Diocletianum. Neque tum Herculius ſocer ejus erat, quandoquidem Conſtantinus Fauſtam Herculij filiam duxit tantùm poſt obitum Conſtantij, ut dicemus ſuo loco. Denique videbimus infrà Lactantium docere Conſtantinum Cæſarem à Galerio dictum fuiſſe. quod apud nullum hiſtoricum reperiebatur ætate Scaligeri.

PVRPVRAM INIECIT] ut eum veſte imperatoria indueret ac veſtiret quem Galerius veſte privata exuerat.

Veſtire enim eſt vocabulum quo tum ſignificabantur inſignia ſummæ poteſtatis. Faſti Idatiani : *Veſtierunt Severum & Maximinum.* Et Lactantius in hoc capite loquens de Severo: *Miſſi ad Maximianum, ut ab eo induatur.*

VETERANVS REX] Eleganter Diocletianum vocat veteranum Regem, quia regnaverat per annos viginti integros, tamquam ſi propterea meruiſſet privilegia ſimilia iis quæ conceſſa erant militibus qui per viginti annos in legione vel vexillatione militaverant.

IN PATRIAM DIMITTITVR] id eſt, Diocleam prope Salonas Dalmatiæ oppidum, ubi præclaro otio conſenuit.

SCVTARIVS] Varia Scutariorum genera fuerunt in palatio Imperatorum Romanorum, de quibus agit Henricus Valeſius in annotationibus ad Ammianum Marcellinum pag. 33.

PROTECTOR, MOX TRIBVNVS] Per eoſdem gradus, ſed non ita citò, ad imperium pervenerat Conſtantius. Fragmentum editum ab Henrico Valeſio pag. 471. *Conſtantius D. Claudij optimi Principis nepos ex fratre, Protector primùm, exin Tribunus, poſtea Præſes Dalmatiarum fuit.* Protectores autem dicti ſunt ex eo quòd Principis latus protegerent & ad cuſtodiam corporis ejus electi erant. Horum alij in comitatu manebant, alij in provincias cum Comitibus & Magiſtris militum mittebantur. quidam etiam ad cuſtodiam limitis ex ea ſchola erant deputati. De his pluribus agit Henricus Valeſius in annotationibus ad Ammianum Marcellinum pag. 33. 46. 152.

CAP. XX. SENIBVS EXPVLSIS] id eſt, Diocletiano & Herculio, quorum primus ſeceſſit in Dalmatiam, alter in Lucaniam, ut plerique tradunt.

SOLVM ORBIS DOMINVM] non quòd revera eſſet ſolus Imperator, cùm collegam haberet Conſtantium; ſed quia cùm iſtum contemneret, illum pro nullo habebat. Apud Socratem quoque lib. 1. hiſt. eccleſ. cap. 11. ſcriptum eſt Galerium Maximianum totius imperij clavum tenuiſſe. Quæ benignè intelligenda eſſe ait Henricus Valeſius. *Neque enim*, inquit, *Galerius totius imperij revera clavum tenuit, cùm duo alij eodem tempore eſſent Auguſti, Conſtantinus in Galliis, & Maxentius Romæ. Verùm ſummam imperij nihilominus adminiſtraſſe dicitur, eò quòd ipſe ſenior erat Auguſtus, & à junioribus Auguſtis inſtar patris colebatur.* Iſta viri doctiſſimi obſervatio habet aliquid veri, ſed non omnia. Nam quamvis concederem Galerium à Conſtantino, ut erat

ille vir multæ civilitatis, cultum fuiſſe inſtar patris, certum eſt non ita cultum fuiſſe à Maxentio, quamvis ſocer ejus eſſet, immo nunquam bene inter eos conveniſſe, etiam vivente Diocletiano, & bellum inter eos fuiſſe graviſſimum ex eo tempore quo Maxentius ſumpſit purpuram uſque ad imperium Licinij.

PRIOREM NOMINARI] Suprà cap. XVIII. Galerius Maximianus alloquens Diocletianum ait, *ſi ipſe cedere noluiſſet, ſe ſibi conſulturum, ne ampliùs minor & extremus eſſet.* Euſebius in libro primo de vita Conſtantini cap. XVIII. ait Conſtantium, quum ſeniores Auguſti imperio ſe abdicaſſent, primum Auguſtum renuntiatum eſſe, & primum Auguſtum appellatum inter quatuor qui poſtmodum deſignati ſunt. Idem ſemper priore loco nominatur in Faſtis Idatianis, à Zoſimo, Eutropio, in veteri inſcriptione de conſecratione Thermarum Diocletianarum, & in aliquot aliis inſcriptionibus quæ apud Gruterum leguntur pag. LVIII. CLIX. CLXI. CLXVI CCLXXIX. MLXIII. Et tamen Ælius Spartianus in Ælio vero & Flavius Vopiſcus in Carino Galerium Maximianum nominant ante Conſtantium, & id quidem tempore Diocletiani. Sanè æquum videbatur ut is qui adoptabatur à Diocletiano, & qui filiam ejus Valeriam habebat uxorem, priorem locum haberet ſupra eum qui adoptabatur à Maximiano ſecundi loci Principe. Contrà, rationi conſentaneum erat ut vir magnæ nobilitatis, cujuſmodi erat Conſtantius, non poſtponeretur homini agreſti, paſtori pecorum, atque illum poſt ſe haberet in adminiſtratione reipublicæ. Ego crediderim Spartiani & Vopiſci teſtimonia poſtponenda eſſe auctoritati veterum inſcriptionum & eorum auctorum qui diſertè aiunt primum locum datum eſſe Conſtantio; præſertim cùm ij qui illum Galerio tribuunt, non tractaverint hanc hiſtoriam ex profeſſo, ſed per tranſennam, & aliud agentes. Quod etiam dicendum eſt de auctore vitæ ſancti Procopij martyris, quæ habetur in tomo quarto Surij, ubi Galerius primo loco nominatur ante Conſtantium.

A TRIBVS] id eſt, à Galerio, Severo, & Maximino.

LICINIVM V. C. AMICVM] Idem tradit Socrates lib. 1. cap. 11. ubi ait Galerium Maximianum abiiſſe è vita cùm Licinium priùs Imperatorem creaviſſet, veterem amicum & contubernalem ſuum, qui ex Dacia erat oriundus.

NE FILIVM NOMINARET] Ego arbitror hunc iſtorum & ſequentium verborum ſenſum eſſe. Cùm Galerius Licinium haberet veterem amicum & contubernalem,

bonum militia, ut Taciti verbo utar, *& victoriæ ſocium*, cujus conſiliis ad omnia regenda utebatur, noluit tamen illum facere Cæſarem, ne filium eum nominaret cum quo per omnem vitam vixerat velut frater; ſed deſtinata in longum jaciens, eum in locum Conſtantij aut brevi morituri aut certè per vim deturbandi ſubſtituere cogitabat, ut ſic Auguſtum & fratrem nuncuparet. Nam qui fiebant Cæſares, in filiorum numerum veniebant, & filij Auguſtorum dicebantur. Qui verò nuncupabantur Auguſti, fratres Imperatorum appellabantur, ut ſuprà vidimus de Maximiano Herculio.

VICENNALIA CELEBRARET) ad exemplum Diocletiani, qui poſt emenſos novendecim annos imperij Romam veniens, initia vigeſimi tanto apparatu celebravit ut propterea dixerit Sextus Rufus notam eſſe pompam victoriæ quæ ſub Diocletiano Principe reportata de Perſis eſt. Sed multùm eo tempore diſtabat Galerius à vicennalibus ſuis. Nam ex capite XXXV hujus libri colligitur ea celebrari debuiſſe Kalendis Martiis quæ mortem ejus ſubſecutæ ſunt. Igitur mortuus eſt anno ex quo Cæſar factus eſt decimo nono ineunte, cùm obierit menſe Maio qui fuit proximus ante diem vicennalium. Mortuus eſt autem quum ageret octavum conſulatum, ut ſcriptum eſt in hac hiſtoria & in Faſtis Idatianis. At ſi iſta vera ſunt, quomodo fieri poteſt ut Galerius imperaverit annis uno & viginti? Tot enim numerantur à conſulatu Tiberiani & Dionis, quo Galerius dicitur factus Cæſar, uſque ad conſulatum ejus octavum. Deinde ipſe in hoc libro Lactantij cap. XVIII docet ſe eo tempore quo Diocletianum impellebat ad abdicationem, jam per annos quindecim in Illyrico vel ad ripam Danubij luctaſſe cum gentibus barbaris interim dum alij intra laxiores & quietiores terras delicatè imperarent. Profectò ſi annos ſex, quibus ille rempublicam adminiſtravit poſt receſſum Diocletiani, addas ad quindecim qui effluxerant quum hæc dicebantur à Maximiano, manifeſtum erit illum mortuum eſſe *viceſimo primo imperii ſui anno*, ut legitur in vulgatis editionibus Euſebiani Chronici. Quamquam in vetuſtiſſimo & optimo codice MS. bibliothecæ Colbertinæ & in variis antiquis exemplaribus quæ Pontacus teſtatur ſe vidiſſe, hæc tantùm leguntur: *Galerius Maximianus moritur*. Verùm cùm ea ſit auctoritas Lactantij ut ei contradici non poſſit, & Aurelius Victor ſcribat Galerium potentiam Cæſaris annos tredecim geſſiſſe, imperium quinquennio, tum Eutropius in initio libri noni & auctor Chronici Alexandrini pag. 651. doceant Conſtantium, qui Cæſar cum Galerio factus

eſt, obiiſſe Eboraci in Britannia anno decimo tertio principatus ſui, in fragmento præterea de Conſtantio Chloro pag. 472. legatur Galerium imperaſſe annis novendecim, neceſſe eſt ut in eam ſententiam concedamus quæ potentiam ejus intra novendecim annos coërcet, & quindecim illos annos per quos cum gentibus barbaris luctavit interpretemur partim de bellis quæ illic geſſit quum adhuc privatus eſſet, partim poſtquam Cæſar factus eſt, & initia principatus ejus revocemus ad Kalendas Martias anni CCXCIII. ut ſic per annos XIII. Cæſar fuiſſe dici poſſit anno CCCV. quo Diocletianus depoſuit imperium.

CÆSARE FILIO SUO] Galerij, ut opinor. Infrà cap. XXXV. *commendatis Licinio conjuge ſua & filio.* Nuſpiam alibi legimus Galerio filium fuiſſe. Sanè ſi habuiſſet, ex priore uxore habuiſſet. Quo caſu, Cæſares duos extra ſuam familiam non quæſiiſſet, ſed filium ſuum primo ſaltem loco nominaſſet. Ex Valeria non habuit. Sterilis enim fuit, ut docet infrà Lactantius in capite quinquageſimo. Hæc itaque intelligenda ſunt de Candidiano, qui paulò pòſt nominatur, & quem Lactantius infrà in eodem capite quinquageſimo adnotat ex concubina natum, à Valeria Galerij uxore adoptatum ob ſterilitatem, ac deſponſum filiæ ſeptenni Maximini Auguſti. Hunc ergo Cæſarem facere deſtinabat pater, poſt celebrata vicennalia. Occiſus eſt autem à Licinio Candidianus anno Chriſti CCCXIII. ætatis ſuæ XVI.

IPSE DEPONERET] imperium. Meditabatur ergo Galerius ſeceſſionem à republica poſt celebrationem vicennalium, ut fortunam Diocletiani imitaretur. Sed Deus cuncta illius cogitata diſſolvit. Nam neque vicennalia celebravit, neque Candidianum fecit Cæſarem, nec conſequi potuit otij dulcedinem.

TORQVEBANTVR DECVRIONES] Rem iſtam adnotavit Lactantius tamquam actam contra jus & morem. Nam jure civili Romanorum non licebat torquere Decuriones, ut patet ex epiſtola Conſtantini ad Probianum Proconſulem Africæ. Quare Baronius ad annum CCCXIV. admonet acta purgationis Felicis Epiſcopi Aptungitani corrupta eſſe eo loco ubi Ælianus Proconſul ait ad Ingentium, *Noli itaque tibi blandiri quòd cùm mihi dicas Dei cultorem te eſſe, ac propterea non poſſis torqueri*, & *Decurionem* legendum heic eſſe pro *Dei cultorem.* Poſtea tamen, ut illic obſervat Baronius, Conſtantinus legem tulit ut Decuriones torqueri liceret in crimine falſi.

CAP. XXI. PERFECTISSIMI VIRI] Lactantius lib. v. inſtitut. cap. xv. *Nemo Perfectiſſimus niſi qui omnes gradus impleverit* Perfectiſſimatus dignitas, ut ait Valeſius ad librum xxi. Ammiani Marcellini, minor erat clariſſimatu; & ut Clariſſimi apud Præfectum urbi conveniebantur, ſic Perfectiſſimi apud Vicariam præfecturam. Vide etiam Notas Balduini in Eumenij orationem de ſcholis inſtaurandis, Iuretum in Notis ad epiſtolam XL. libri decimi Symmachi, & Iacobum Gothofredum ad Codicem Theodoſianum to. III. pag. 418.

GYNÆCEVM] Gynæcea, ut vox ipſa loquitur, erant loca deſtinata operibus muliebribus, in quæ interdum pœnæ loco dejiciebantur & viri & feminæ. Plura de iſtiuſmodi gynæceis obſervavit vir clariſſimus Carolus Dufreſnius in ſuo Gloſſario, & nos etiam in Notis ad Reginonem pag. 568. & ad Capitularia pag. 1009. Vide quoque Valeſij annotationes ad Euſebium pag. 211.

LVSORIVM] theatrum, ſive amphitheatrum, ubi ludi publici edebantur, ut pluribus oſtendit idem Dufreſnius. Salvianus lib. VI. pag. 122. ſecundæ editionis noſtræ : *Equidem quia longum eſt nunc dicere de omnibus, amphitheatris ſcilicet, odeis, luſoriis, pompis, athletis &c.* Acta ſanctæ Seraphiæ virginis & martyris cap. III. *Praſes verò poſt tertium diem paravit luſorium trans pontem ſuper arcum Albini, ubi ſolebat fieri thimela.* Aliud ſunt luſoriæ apud Vopiſcum, naves nimirum quas Romani habebant in fluminibus quæ Romanum imperium diſterminabant à barbaris, ſemper inſtructas & paratas ad arcendos eorum tranſitus & incurſus, ut explicat Salmaſius in Notis ad eundem Vopiſcum pag. 475. De quibus etiam fusè agit Iacobus Gothofredus ad tit. Codicis Theodoſ. *De luſoriis Danubij.* Alibi luſorius idem valet ac deriſorius, ut in libro XLIII. Digeſtor. l. ult. *Ne quid in loco publico fiat.* ubi ita legitur. *Qui adversùs edictum Pratoris adificaverit, tollere adificium debet. Alioquin inane & luſorium Pratoris imperium erit.* Item Seneca lib. v. de benefic. cap. VIII. *velut luſorium nomen ſtatim tranſit.* Apud eundem epiſt. LXXX. *ſpectaculum non fidele & luſorium.* Et in epiſtola Gelaſij Papæ ad Euphemium Epiſcopum Conſtantinopolitanum, ubi ſic vulgò legitur : *aut ad veniam luxuria de me cognoſceris iſta jactare.* Pro quo in vetuſtiſſimis & optimis codicibus MSS. Eccleſiæ Bellovacenſis & monaſterij Corbeienſis ſcriptum vidi : *aut, da veniam, luſoriè de me cognoſceris iſta jactare.* Neque inſolens eſt hic error. Obſervat enim Salmaſius in loco

paulò antè laudato, pro eo quod ipſe apud Vopiſcum edidit *Romanas luſorias barbari incendiſſent*, vulgò excudi ſolitum *Romanas luxurias*. Et Iacobus Gothofredus in loco paulò antè laudato commemorat tria loca Codicis Theodoſiani, ubi ſcriptum eſt *luxuriis* pro *luſoriis*.

SPIRITVS REDDERETVR] Lactantius lib. v. inſtitut. cap. XI. *Contendunt igitur ut vincant, & exquiſitos dolores corporibus immittunt, & nihil aliud devitant quàm ut ne torti moriantur.* Et paulò pòſt: *Illi autem pertinaci ſtultitia jubent curam tortis diligenter adhiberi, ut ad alios cruciatus membra renoventur, & reparetur novus ſanguis ad pœnam.*

NVLLA POENA PENES) In veteri exemplari legitur, *Nulla pœnis eum levis.* Peſſima lectio bonam nobis indicavit. CAP. XXII.

IN CAVSA CAPITIS) Emendatio quoque iſta noſtra eſt. Nam vetus codex habet: *In cauſa pœna capitis & animadverſia gladij admodum paucis &c.* Scilicet vox *pœna* in hunc locum irrepſit ex ſuperiore.

BONAM MORTEM) id eſt, non coactam vi tormentorum, ſed facilem & abſque cruciatibus. cujuſmodi ſunt profectio venarum, ſtrangulatio, & venenum. Infrà cap. XXVI. de Severo: *Quo facto nihil aliud impetravit niſi bonam mortem. Nam venis ei inciſis, leniter mori coactus eſt.* Ex cap. XXX. de Maximiano Herculio. *Poſtremò datur ei poteſtas libera mortis, ac nodum informis leti trabe nectit ab alta.* Sed in hoc Lactantius adverſantem ſibi Tacitum habet quòd ait Severum leniter mori coactum inciſis venis. Nam Tacitus lib. XVI. annalium extremo agens de Petronio, qui eo genere mortis extinctus eſt, ait: *Mox lentitudine exitus graves cruciatus afferente.*

CENSVS IN PROVINCIAS) Cenſualis profeſſio duo continebat, modum agrorum, & numerum capitum, tam liberorum quàm ſervilium; ut pluribus eruditè ſuo more explicat Henricus Valeſius ad Ammianum Marcellinum pag. 167. Ceterùm hic Lactantij locus confirmat conjecturam doctiſſimi viri Iacobi Gothofredi, qui ex l. 2. Cod. Theodoſ. *De cenſu* collegit mutationem aliquam à Galerio Maximiano factam eſſe per Lyciam & Pamphyliam poſt abdicationem Diocletiani, nimirum urbanam plebem capitationi ſubjectam. Quæ lex magnam profectò lucem accipit ex iſto capite Lactantij. CAP. XXIII.

SERVI CONTRA DOMINOS) Regula juris eſt, ut Caſaubonus ait ad Flavium Vopiſcum, ſervum in caput do-

mini non poſſe interrogari. Sed excepta ſunt conſtitutione Severi aliquot crimina, adulterij, fraudati cenſus, & majeſtatis. Hanc igitur conſtitutionem lege ſua antiquavit Tacitus Imperator. Galerius revocavit, neſcio an lege lata, certè in executione. Paulus lib. 1. ſentent. tit. XIII. *In caput domini patronive nec ſervus nec libertus interrogari poteſt.*

TRAIANUS DACIS] Galerius enim Maximianus ortus erat è Dacia ripenſi, è loco quem ipſe Romulianum ex nomine Romulæ matris appellavit, haud longè à Sardica, ut docent Eutropius & Euſebius in chronico. Duæ porrò Trajani expeditiones in Dacos fuere, prima quarto ejus conſulatu, altera quinto, cùm ſextum jam annum imperaret, ut ad Spartianum obſervavit Caſaubonus. Et Xiphilinus quidem ex Dione commemorat utramque Trajani expeditionem in Dacos, ſed nullibi meminit tributi eis imperati. Illud tantùm ait, Daciam factam fuiſſe provinciam. quod etiam tradit Flavius Vopiſcus in D. Aureliano. Sed cùm ea fuerit certa ac conſtans regula apud Romanos, ut quæcunque gens quæ in provinciæ formam redacta fuerat, vectigalis eſſet, ac populi Romani magiſtratui obediret, quemadmodum obſervat Sigonius in libro primo de jure provinciarum, ambigi non poteſt quin Dacia tributaria fuerit, præſertim cùm Lactantius id expreſſis verbis affirmet.

INIURIETATIS) Novum vocabulum, quod alibi non memini me legiſſe. Sic apud Reginonem lib. 1. de eccleſ. diſcipl. cap. CCXVI. eſurietas ventriſca legitur pro comeſſatione. Atque ita illic emendandum eſt pro eo quod nos edidimus *exuri ætate ventriſca.* Nam exuriem pro eſurie legi apud Petrum de Vineis in codice 1460. bibliothecæ Colbertinæ. Luxurietatem quòque puto me alicubi reperiſſe. Sed locus nùnc mihi non occurrit.

CAP. XXIV. CONSTANTINUM REMITTERET] Zoſimus, qui inimicus erat Conſtantino, hiſtoriam hanc aliter tractat quàm Lactantius, diſceſſum ejus à latere Galerij non referens ad mandata Conſtantij, ſed ad ambitionem & cupiditatem Conſtantini jam dudum cum animo ſuo de imperio cogitantis, qui ex quo Severum & Maximinum Cæſares factos vidit, ea loca relinquenda ſtatuit in quibus agebat & ad patrem Conſtantium proficiſci, qui apud nationes tranſalpinas erat, & in Britannia plerunque vivebat. Eadem habet Aurelius Victor in libro de Cæſaribus, ſcribens Conſtantinum, cujus jam tum à puero ingens potenſque animus ardore imperitandi agitabatur, cùm tolerare nequiret Severum &

Maximinum factos fuiſſe Cæſares, ſe videlicet prætermiſſo, fugæ commento (quod apud Euſebium quoque legitur in libro primo de vita Conſtantini cap. XX.) in Britanniam ad patrem Conſtantium vitæ ultima agentem perveniſſe, eoque mortuo, cunctis qui aderant annitentibus imperium cepiſſe. Sed in Epitome Victoris, ubi eadem repetuntur, malè ſcriptum eſt Conſtantinum juvenculum à Galerio in urbe Roma religionis ſpecie obſidem tentum fuiſſe. quod poſt Epitomen illam ſcripſere etiam Baronius, Camdenus, & Morinus. Verùm Galerius Romam tum temporis non viderat, ut certò colligitur ex capite XXVII. iſtius operis, & nunquam pedem in urbem intulit. Præterea conſtans eſt omnium ſcriptorum opinio eum obſidem apud Diocletianum & Maximianum fuiſſe, nimirum in Bithynia, ubi Diocletianus habitabat. Atque id certè docet Praxagoras apud Photium cod. LXII. & colligitur etiam ex Politia ſanctorum Metrophanis & Alexandri apud eundem Photium cod. CCLXVI. & ex Euſebio in libro primo de vita Conſtantini cap. XIX. Si vera eſſent quæ Nicephorus Calliſtus lib. VII. cap. XVIII. refert de Conſtantino, hæc diſcrepantia facilè conciliari poſſet. Ait enim Conſtantium, quem ille Conſtantem nominat, puerum Conſtantinum unà cum matre Romam adduci curaviſſe, veritum autem ne illi abſurdi quicquam à Theodora legitima uxore ſua, quæ Conſtantini noverca erat, per zelotypiam & conjugalem æmulationem accideret, eum Nicomediam ad Diocletianum, qui ibi cum Galerio Maximiano genero erat, miſiſſe, ibique illum in palatio apud Imperatorem vixiſſe. Antequam verò hinc recedam, admonendus eſt lector hunc locum ex Epitome Victoris in alienum ſenſum à Baronio eſſe tranſlatum, dum quæ illic dicuntur de Conſtantino *religionis ſpecie* obſide tento à Galerio, Baronius interpretatur de religione Chriſtiana; ſive quòd juvenis Helena Chriſtiana matre natus & patre Conſtantio erga Chriſtianos propenſiore, ſpecimen aliquod edidiſſet quo patrocinari videretur ei religioni; ſeu quòd cùm Conſtantius admodum favorabilis eſſet noſtris hominibus, apud Galerium de prodita avita ſuperſtitione in ſuſpicionem venerit. Quam ob cauſam cenſet Conſtantinum in cuſtodia tentum Romæ à Galerio loco obſidis, ut obtentu religionis arrepto impediret ne optimæ indolis juvenis patri ſuccederet. Verùm hac circuitione opus non erat ad explicandum hunc locum Epitomes, cujus ſimplex & aperta narratio eſt. Illud tantùm voluit auctor, Conſtantinum obſidem apud Galerium fuiſſe *religionis ſpe-*

cie, id eſt, ſpecie amoris præcipui & officij, tamquam ſi eum à patre petiiſſet erudiendum in re militari & in arte adminiſtrandæ reipublicæ. Nam neque tum Helena Chriſtiana erat, nec Chriſtianiſmum Conſtantino objecit Galerius, homo ſuperſtitioſus, quum Diocletianus cenſeret filios Herculij & Conſtantij creandos eſſe Cæſares. Aliis artibus juvenem à ſummo faſtigio removere conatus eſt Galerius, inſidiis nimirum, exponendo eum variis magnis periculis.

FRVSTRA REPETIERAT] Hæc verba non habentur in veteri codice. Quoniam verò ſenſus erat mutilus, & conſtabat heic aliquid deeſſe, nos hæc duo vocabula addidimus propter auctoritatem fragmenti de Conſtantio Chloro, in quo ita legitur: *Conſtantinus obſes apud Diocletianum & Galerium ſub iiſdem fortiter in Aſia militavit. quem poſt depoſitum imperium Diocletiani & Herculij Conſtantius à Galerio repetiit. ſed hunc Galerius objecit ante pluribus periculis.* Attamen ſi quis hiatum illum his verbis non poſſe ſuppleri exiſtimat, pro his ſubſtituere poteſt *non viderat* aut aliquid ſimile.

INSIDIIS ADPETIVERAT] Idem fragmentum. *Sed hunc Galerius objecit ante pluribus periculis. Nam & in Sarmatas juvenis equeſtris militans ferocem barbarum capillis tentis raptum ante pedes ſupplicem Galerij Imperatoris adduxerat. Deinde Galerio mittente per paludem equo ingreſſus ſuo viam ceteris fecit ad Sarmatas, ex quibus, plurimis ſtratis, Galerio victoriam reportavit. Tunc eum Galerius patri remiſit.* Vide etiam Euſebium lib. I. de vita Conſtantini cap. XX. & annales Zonaræ.

FERIS OBIECERAT] Praxagoras in libro de geſtis Conſtantini ait Galerium Maximianum inſidias adoleſcenti tetendiſſe & ad pugnam cum fero leone incundam compoſuiſſe, illum verò feram ſuperaſſe & occidiſſe. Eadem habet etiam Zonaras in imperio Diocletiani.

SIGILLVM] id eſt, epiſtolam dimiſſoriam ſigillo munitam. Vide Gloſſarium Dufreſnij.

A SEVERO TENERETVR] Quippe è Nicomedia eunti in Galliam pergendum erat per Italiam, ubi Severus imperitabat. Fragmentum de Conſtantio Chloro pag. 471. *Qui ut Severum per Italiam tranſiens vitaret, ſumma feſtinatione veredis poſt ſe truncatis Alpes tranſgreſſus, ad patrem Conſtantium venit apud Bononiam.*

SVBLATIS EQVIS PVBLICIS] Zoſimus in libro ſecundo narrat Conſtantinum veritum ne fortè fugiens

apprehenderetur, equos ſtabularios, quos reſpublica alebat, quum primùm aliquod ſtabulum attigiſſet, mutilaſſe & & inutiles reliquiſſe, quumque id de locȯ in locum pergens faceret, excluſiſſe ab ulteriore progreſſione perſequentes. Eadem ferme leguntur in Epitome Victoris.

CVRSVS PVBLICVS] Vide Caſaubonum in Notis ad Spartianum, ubi multa doctè & eruditè diſſerit de curſu publico & fiſcali.

PERVENIT AD PATREM] XII. Kalendas Augusti, ut ego quidem arbitror. Nam in veteri Kalendario edito ab Hervvarto hæc ad eam diem ſcripta ſunt: *Adventus Divi*; id eſt Conſtantini, ut manifeſtum eſt. Quipe Kalendarium illud ſcriptum eſt eo imperante. Qui verò putant eum perveniſſe ad patrem VIII. Kalendas Auguſti, hinc decepti ſunt quòd Aurelius Victor in libro de Cæſaribus & alij veteres ſcribunt illum in Britanniam ad patrem Conſtantium vitæ ultima agentem perveniſſe; quæ verba ſic interpretantur quaſi neceſſe ſit illum qui in extremis erat, mortuum fuiſſe ſtatim poſt adventum Conſtantini. De ejus porrò adventu ad Conſtantium patrem, & de his quæ tum circa Conſtantinum geſta ſunt, vide Euſebium in libro primo de vita ejus cap. XXI. & Politiam ſanctorum Metrophanis & Alexandri apud Photium. Pervenit autem ad patrem è Nicomedia, non verò è Roma, ut falsò ſcripſit Camdenus in Britannia ſua pag. 52. deceptus ab auctore Epitomes Victoris.

IMP. PER MANVS TRADIDIT] Lactantius lib. II. inſtitut. cap. IV. *Vixit enim uſque ad ſenectutem, regnumque per manus filio tradidit.*

IMPERIVM TRADIDIT] Idem ſcribit Euſebius in libro primo de vita Conſtantini cap. XXV. Quare fruſtra Ioſephus Scaliger in animadverſionibus ad Chronicon Euſebij redarguit auctorem Politiæ ſanctorum Metrophanis & Alexandri quòd ſcripſerit Conſtantinum à Conſtantio moriente ſucceſſorem in imperio deſignatum. Neque ille conſenſus militum, cui initia imperij Conſtantiniani aſſignat Scaliger, quicquam præjudicat adversùs ea quæ ſcribit auctor Politiæ. Probat hoc Eumenius in panegyrico Conſtantini; ubi quum dixiſſet Conſtantinum manifeſta ſententia patris electum fuiſſe Imperatorem, mox ſubdit. *Dij boni, quanta Conſtantium pium etiam in exceſſu ſuo felicitate donaſtis! Imperator tranſitum facturus in cœlum, vidit quem relinquebat heredem. Illico enim atque ille terris fuerat exemptus, univerſus in te conſenſit exercitus, te omnium mentes ocu-*

liqueſignarunt. Item Iulianus Imp. in oratione prima ad Conſtantium: *Igitur quemadmodum pater tuus poſt parentis ſui obitum, non modò ipſius judicio, verùm etiam exercituum omnium ſuffragio imperium ſit adeptus, quid eſt quòd diligentiùs proſequamur?* Oroſius lib. VII. cap. XXVI. *Conſtantius verò Auguſtus ſummæ manſuetudinis & civilitatis in Britannia mortem obiit, qui Conſtantinum filium ex concubina Helena creatum Imperatorem Galliarum reliquit.*

REQVIEM VITÆ ACCEPIT] Faſti Idatiani Conſtantio VI. & Maximiano VI. Conſulibus: *His Conſſ. diem functus Conſtantius, & poſtea levatus eſt Conſtantinus VIII. Kal. Auguſti.* Chronicon Euſebij: *Conſtantinus ſextodecimo imperij anno diem obiit in Britannia Eboraci;* ibidemque ſepultus eſt, ſi vera ſunt quæ de ejus tumulo narrantur à doctiſſimo viro Guillelmo Camdeno in pagina 572. Britanniæ. Contigit iſtud anno Chriſti CCCVI. ut rectè adversùs Petavium contendit Valeſius in annotationibus ad Euſebium. Tum verò, ut Socrates ait, Conſtantinus creatus eſt Imperator in locum patris ſui Conſtantij, qui ante diem octavum Kalendarum Auguſti exceſſerat è vivis. Hic eſt itaque primus annus imperij Conſtantini. Vnde in vetuſtiſſimo Kalendario ita legitur apud Hervvartum & Bucherium. VIII. *Kal. Auguſti. Nat. Divi Conſtantini.* Malè ergo in libro primo hiſtoriæ tripartitæ & in libro undecimo hiſtoriæ miſcellæ ſcriptum eſt Conſtantinum factum eſſe Imperatorem VI. Kal. Auguſti. Eumenius in panegyrico ſuprà laudato: *O fortunata & nunc omnibus beatior terris Britannia, quæ Conſtantinum Cæſarem prima vidiſti.*

CHRISTIANOS CVLTVI REDDERE] Lactantius in præfatione libri primi divinarum inſtitutionum ad Conſtantinum: *Nam cùm ille dies feliciſſimus orbi terrarum illuxiſſet quo te Deus ſummus ad beatum imperij culmen evexit, ſalutarem univerſis & optabilem principatum præclaro initio auſpicatus es, cùm everſam ſublatamque juſtitiam reducens, teterrimum aliorum facinus expiaſti.*

CAP. XXV. IMAGO EIVS ADLATA] Eumenius in panegyrico Conſtantini: *Et quamquam tu ad ſeniores Principes de ſumma repub. quid fieri placeret retuliſſes, prævenerunt tamen ſtudio quod illi mox judicio probaverunt.* Vir clariſſimus Hadrianus Valeſius in libro primo rerum Francicarum pag. 20. heic per ſeniores Principes intelligit Diocletianum, Maximianum Herculium, & Galerium Maximianum, quos ait comprobaſſe factum militum, qui Conſtantino purpuram injecerant. Patietur vir doctiſſimus me ab ea ſententia recedere,

cùm

cùm certum ſit nullas tum Diocletiani & Herculij partes in repub. fuiſſe, adeoque nullum operæ pretium fuiſſe ut ad eos Conſtantinus referret de imperio ſibi delato. Seniores ergo Principes interpretor Galerium Maximianum Auguſtum, Severum & Maximinum Cæſares. Quamquam huc valde inclino ut exiſtimem relatum ad ſolum Galerium fuiſſe, qui tum ſolus erat rerum dominus, ſed Eumenium pro more oratorum ex formula locutum eſſe, & ad cunctos Principes retuliſſe quæ de uno tantùm dici debuerant. Laureatam autem imaginem dixit Lactantius, quoniam qui res lætas & bene geſtas nuntiabant, laureatas tabellas adferebant, ut pluribus explicat Salmaſius in Notis ad Lampridium pag. 235.

PVRPVRAM MISIT] inſigne regiæ dignitatis, ut ait Lactantius lib. IV. inſtitut. cap. VII. *Nunc Romanis indumentum purpuræ inſigne eſt regiæ dignitatis aſſumptæ.* Non indigebat Conſtantinus purpura quam ad eum Galerius mitteret, cùm illam in initio imperij accepiſſet à militibus. Eumenius in loco paulò antè laudato : *Purpuram ſtatim tibi, cùm primum tui fecit egreſſus, milites utilitati publicæ magis quàm tuis affectibus ſervientes injecere lacrymanti.* Sic Probus accepit purpuram. Auctor Flavius Vopiſcus in libro de vita ejus : *Ornatus etiam pallio purpureo, quod de ſtatua templi oblatum eſt.* Item idem in Saturnino : *Ibi tamen quum cogitare cœpiſſet tutum ſibi non eſſe ſi privatus viveret, depoſita purpura ex ſimulacro Veneris, cyclade uxoria militibus circumſtantibus amictus, & adoratus eſt.* Qua de re vide Caſauboni Notas in Capitolinum. Verùm id decentiùs fiebat quum purpura tribuebatur à Principe. Ita Severus accepit ab Herculio, Maximinus à Diocletiano, rurſum Herculius à filio Maxentio Romæ imperante. Nam hinc oſtendebatur conſenſus in novum Principem.

EXTRA NVMERVM] id eſt, præter quatuor, ne mutaret diſpoſitionem Diocletiani, quam ipſe tantopere dixerat debere cuſtodiri.

SEVERVM AVG. NVNCVPARET] Certum eſt Severum hunc nuncupatum fuiſſe Auguſtum, cùm id nummi doceant qui apud Adolphum Occonem reperiuntur. De tempore quo titulum Auguſti ſumpſit non adeo conſtat. *Sunt qui ſcribant*, inquit Panvinius in libro ſecundo Faſtorum, *eum, quum adverſùs Maxentium cum exercitu veniret, ſe ipſum Auguſtum appellaſſe.* quam ſententiam amplectit r Triſtanus Santamantius. Dubitari non poteſt quin id evenerit paulò antè quàm Romam proficiſceretur adverſùs Maxen-

tium. Verùm id factum non eſt occaſione ſumpti à Maxentio imperij, ſed eo tempore quo Conſtantinus Cæſar à Galerio renuntiatus eſt poſt mortem Conſtantij, id eſt, anno Chriſti CCCVI. exeunte, ut arbitror. Qua de re poſtea. Porrò hinc etiam colligi poteſt Severum dignitate Auguſti ornatum fuiſſe quòd cùm Galerius imperium Licinio dedit, id eſt, Auguſtum creavit, eum Lactantius cap. XXIV. ſcribit ſubſtitutum fuiſſe in locum Severi. Quod planè verum non eſſet, ſi Severus non fuiſſet Auguſtus. Occo Cæſarem & Auguſtum à Galerio dictum tradit, ſed tempus non adnotat.

SED CÆSAREM] Iam antea oſtendimus Conſtantinum non fuiſſe factum Cæſarem cum Severo & Maximino. Quia tamen ex nummis conſtat eum fuiſſe Cæſarem, & hactenus viri docti fruſtra quæſierunt tempus quo ad eam dignitatem evectus eſt, operæ pretium videtur heic aliquantiſper immorari, ut iſtius nuncupationis initia conſtituamus. Nam cùm auctor panegyrici Maximiano & Conſtantino dicti poſt nuptias Fauſtæ doceat Conſtantinum, cùm ei pater imperium reliquiſſet, Cæſaris tamen appellatione contentum, expectare maluiſſe ut idem illum declararet Auguſtum qui patrem ejus Conſtantium eo titulo decoraverat, neque dicat quo tempore iſtud factum ſit, res nobis integra eſt, tamquam ſi vetuſti illius ſcriptoris auctoritate careremus. Itaque ſic conſtituere debemus. Conſtantius obiit anno Chriſti CCCVI. VIII. Kalendas Auguſti. Huic ſtatim ſucceſſit Conſtantinus; & quum laureata imago ejus ad Galerium delata eſſet, is Conſtantinum Cæſarem nuncupavit, *ut eum de ſecundo loco*, quem obtinebat in locum patris ſuffectus, *rejiceret in quartum*, & ſic poſtremum faceret. Conſtantinum porrò tum Cæſarem à Galerio nuncupatum fuiſſe patet etiam ex capite ſequenti; ubi ſcriptum eſt Galerium, quum ad eum perlatus nuntius eſſet de Maxentio Romæ facto Imperatore, Severum arceſſiviſſe, & quia *tres Cæſares facere non poterat*, eum hortatum eſſe ad recipiendum imperium. Ex quo certiſſima conjectura colligitur jam tum duos in imperio Cæſares fuiſſe, nimirum Maximinum & Conſtantinum. Nam Severus nuncupatus erat Auguſtus poſt mortem Conſtantij, adeoque iſthic non computatur in numero Cæſarum. Confirmant hanc interpretationem verba quæ ſtatim ſequuntur. *Satis viſum eſt*, inquit, *ſemel feciſſe quod noluit*, id eſt, Conſtantinum nominaſſe Cæſarem. Alioqui enim nihil uſque ad hunc diem fecerat quod noluiſſet, immo cuncta fecerat quæ voluerat. Conſtantinum ergo puto

declaratum à Galerio Cæſarem fuiſſe anno eodem CCCVI. exeunte. Nam in veteri Kalendario quod eo imperante ſcriptum, ab Hervvarto primùm, dein ab aliis quoque editum eſt, hæc leguntur: VIII. *Kal. Ianuarij. Natalis Invicti.* Qui locus non videtur ad alium diem referri poſſe quàm ad eum quo Conſtantinus pronuntiatus eſt Cæſar. Nam quòd vir clariſſimus Petrus Lambecius in libro quarto commentariorum de bibliotheca Vindobonenſi pag. 298. hunc natalem refert ad Conſtantium auctoritate Faſtorum Idatianorum, revincitur ex ipſiſmet eorundem Faſtorum verbis; ubi Vetranio quidem depoſitus dicitur VIII. Kalendas Ianuarij, ſed Conſtantius levatus eſt Cæſar tantùm Idibus Martiis ſequentibus. Qui eſt dies natalis Conſtantij. Præterea quoties in hoc Kalendario legitur ſimpliciter nomen *Divi* aut *Invicti*, abſque alio nomine addito, certum eſt toties debere intelligi Conſtantinum Magnum. Ceterùm nova prorſus eſt opinio viri clariſſimi Petri Franciſci Chiffletij, qui in Notis ad Vigilium Tapſenſem pag. 134. opinatur Conſtantinum à Galerio Maximiano creatum Cæſarem VIII. Kal. Auguſti anno Chriſti CCCV. quum in ejus aula tamquam à patre datus obſes verſaretur, & deinde rurſus Cæſarem declaratum Eboraci in Britannia anno ſequenti ſecundùm obitum Conſtantij patris. Sed hæc opinio veritate non conſtat. Poſtea Conſtantinus nuncupatus eſt Imperator à Maximiano Herculio bis Auguſto anno CCCVII. quum ducturus eſſet uxorem Fauſtam Herculij filiam. Ita nos docet auctor panegytici paulò antè laudati. *Dixerint*, inquit, *licet plurimi multique dicturi ſint ea quibus omnia facta veſtra ſummarumque virtutum merita laudantur, ſacratiſſimi Principes Maximiane, velis nolis, ſemper Auguſte, & Conſtantine oriens Imperator, mihi tamen certum eſt ea præcipuè iſto ſermone complecti quæ ſunt hujus propria lætitiæ, quæ tibi Cæſari additum nomen imperij, & iſtarum cæleſtium nuptiarum feſta celebrantur.* Et paulò pòſt: *Quid enim aut tu carius dare, aut tu carius accipere potuiſti, cùm hac affinitate veſtra & tibi, Maximiane, per generum juventa renovata ſit, & tibi, Conſtantine, per ſocerum nomen Imperatoris accreverit?* Iſta quidem certa & manifeſta ſunt. Ceterùm Labbeus in parte prima Chronologiæ hiſtoricæ pag. 223. laudat ejuſdem rei teſtes Euſebium atque Zoſimum, apud quos ego nihil iſtiuſmodi reperire potui. Quatuor ergo, ut notatur in veteri Kalendario, fuere natales Conſtantini, III. Kalendas Martij, VIII. Kalendas Auguſti, VIII. Kalendas Ianuarij, & pridie Kalendas Aprilis. Primus, ut rectè obſervavit vir eruditiſ-

ſimus Carolus Dufreſnius, pertinet ad genuinum Conſtantini natalem, quo nempe eſt in lucem editus, ſecundus ad eum diem quo patri Conſtantio ſucceſſit, tertius ad eum quo Cæſar nuncupatus eſt à Galerio, quartus denique ad eum quo Imperatoris & Auguſti nuncupationem ſortitus eſt. Quintum, quem in die III. Kalendas Aprilis locat Kalendarium Philocali, non puto diverſum eſſe ab eo quem aliæ editiones ponunt III. Kalendas Martias, & hinc arbitror emendandam eſſe Philocali editionem.

CAP. XXVI. MAXENTIUM F. IMP.] Fragmentum de Conſtantio Chloro pag. 472. *Subitò in urbe Roma prætoriani milites Maxentium filium Herculij Imperatorem crearunt.* Eutropius lib. x. *Romæ interea prætoriani, excitato tumultu, Maxentium Herculij filium, qui haud procul ab urbe in villa publica morabatur, Auguſtum nuncupaverunt.* Idem ſcribit Euſebius in Chronico. Fuit ille filius Maximiani Herculij, gener verò Galerij Maximiani, ut heic & ſuprà cap. XVIII. & paulò infrà cap. XXVII. docet Lactantius. Quod etiam in Epitome Victoris ita traditur: *Is Maximianus* (Leg. *Maxentius*) *carus nulli unquam fuit, ne patri aut ſocero quidem Galerio.* Et fragmentum de Conſtantio Chloro pag. 472. *gener apud ſocerum, id eſt, Maxentius apud Galerium.* Quare miror doctiſſimum virum Ioſephum Scaligerum in animadverſionibus ad Chronicon Euſebij mirari quòd quum Maxentius fuerit Herculij Maximiani filius, in nummis tamen ejus ita legatur: IMP. MAXENTIUS DIVO MAXIMIANO PATRI SOCERO ÆTERNA MEMORIA. Nummus hic cuſus non eſt in memoriam Maximiani patris, ſed Galerij Maximiani ſoceri.

CASTRA PRÆTORIA SUSTULERAT] non omnino, ſed diminuerat. Alioqui enim quomodo prætoriani, ſi nulli fuiſſent, Maxentium Imperatorem nuncupare potuiſſent? Rectè Aurelius Victor in libro de Cæſaribus: *Hinc etiam quaſi truncatæ vires urbis, imminuto prætoriarum cohortium atque in armis vulgi numero.* Vbi fortè legendum, *atque inermis vulgi.*

OCCISIS IUDICIBUS] *Abellio priùs interfecto,* inquit Zoſimus, *quòd is Præfecti urbis locum obtinens, horum molitionibus adverſari viſus eſſet.*

TURBATUS EST] Galerius Maximianus.

TRES CÆSARES F. N, POTERAT] obſtante diſpoſitione Diocletiani, qui duos Auguſtos eſſe debere inſtituerat, duos Cæſares. eamque diſpoſitionem ſervaverat Galerius quum Auguſti nuncupationem accepit. Poſtea tamen

tres Cæſares facti ſunt à Conſtantino & Licinio anno Chriſti CCCXVII. Criſpus nimirum, Conſtantinus Conſtantini filius, & Licinianus filius Licinij. Deinde victo occiſoque Licinio, extinctis quoque Criſpo & Liciniano, Conſtantius & Conſtans minores filij Conſtantini facti ſunt Cæſares variis temporibus. Ad quæ tempora referenda eſt illa Eutropij obſervatio ex libro decimo: *Eo tempore res Romana ſub uno Auguſto & tribus Cæſaribus (quod nunquam aliàs) fuit, cùm liberi Conſtantini Galliæ, Orienti, Italiaque præeſſent.*

MAXENTIVM] In veteri libro legitur *Maximianum*, ſanè mendosè, ſicut paulò antè vidimus eundem errorem commiſſum fuiſſe in Epitome Victoris.

PATERNOS MILITES] qui erant in exercitu Severi, ut dicitur paulò ſuprà.

IN CAMPANIA) Alij omnes Maximianum Herculium tunc temporis in Lucania, quò ſe contulerat poſt abdicationem, fuiſſe conſentiunt, ut Eutropius, Zoſimus, Suidas. Itaque ſic conſtituenda res eſt, ſeceſſiſſe quidem Herculium in Lucaniam quum depoſuiſſet imperium, ſed tum quum iſta agebantur in Campaniam veniſſe, ut inde, tamquam è propinquo, militum prætorianorum qui Romæ tendebant animos tentare ac ſollicitare poſſet, &, ſi daretur, aut imperium reſumeret, quod invitus depoſuerat, aut Maxentio filio procuraret. Nam iſta per longum temporis ſpatium tractata ab Herculio fuiſſe docet Aurelius Victor in libro de Cæſaribus: *Interim Romæ vulgus turmaque prætoria Maxentium, retractante diù patre Herculio, Imperatorem confirmant.* Miror autem celeberrimum in rei nummariæ cognitione virum Santamantium in contrarium omnino ſenſum traduxiſſe hunc locum, tamquam ſi Maxentius *retractante*, id eſt, repugnante patre fuiſſet factus Imperator, quod etiam placuiſſe video doctiſſimo viro Hadriano Valeſio. Sed eos decepit haud dubiè falſa Andreæ Schotti admonitio ſcribentis heic vocem *retractante* idem ſignificare quod *detractante*. Retractare idem ſignificat ac tractare. Lactantius lib. IV. inſtitut. cap. XXVIII. *Qui autem omnia quæ ad cultum deorum pertinent retractarent & tamquam relegerent, ij dicti ſunt religioſi.* Et paulò pòſt: *religioſos à relegendo appellatos, qui retractent ea diligenter quæ ad cultum deorum pertineant.* Hinc libri retractationum ſancti Auguſtini. Sufficiunt enim hæc exempla. Poſtquam ergo Maxentius factus eſt Imperator, ſtatim Maximianus ab eo evocatus Romam profectus, paulò pòſt Severum morti tradidit; ac mox in Galliam, illic filiæ Fauſtæ nuptias cum Conſtantino celebravit ea æſtate

qua Galerius exercitum duxit in Italiam adversùs Maxentium, ut viſuri poſtea ſumus. Quare mirum in modum deceptus eſt Petavius auctoritate anonymi ſcriptoris de Conſtantio Chloro res eo quo geſtæ ſunt ordine non referentis. Scribit ergo Petavius in libro XIII. de doctrina temporum pag. 713. Galerium Maximianum cum ingentibus copiis Romam advolaſſe anno Chriſti CCCVII. & contemptum & à pleriſque ſuorum deſtitutum abiiſſe in Illyricum, Licinium feciſſe Cæſarem, & Sardicam regreſſum eſſe, tum Maximianum Herculium ad ſpem erectum reſumendi faſtigij Romam advolaſſe è Lucania, Diocletianumque ut idem faceret adhortatum eſſe, poſtea Severum perjurio deceptum cuſtodiæ tradidiſſe ac jugulaſſe, deinde, quum inſidias Maxentio ſtrueret, pulſum Roma in Galliam ad Conſtantinum veniſſe, eique filiam Fauſtam collocaſſe, & eum Auguſti appellatione donaſſe. Quæ omnia, non ſanè contra fidem hiſtoriæ, ſed perturbato prorsùs temporum ac rerum ordine ſcripta eſſe nullus eſt dubitandi locus. Fœdiùs aberravit Sethus Calviſius, Maxentium tum demum imperium invaſiſſe ſcribens poſtquam Conſtantinus à Maximiano Herculio creatus fuiſſet Auguſtus, & Maximianum à Romanis perſuaſum anno ſequenti reſumpſiſſe imperium. At quomodo Conſtantium declarare potuit Auguſtum is qui neque Imperator eſſet neque Auguſtus?

RERVM NOVAR. CVPIDVS) Eadem de Herculio tradit Iulianus Imperator in libro de Cæſaribus.

DEPOSVERAT INVITVS) Conſtans eſt omnium ſcriptorum ſententia, ſi incertum panegyriſtam excipias qui Herculij Maximiani & Conſtantini laudes proſecutus eſt in nuptiis Conſtantini & Fauſtæ, omnium inquam ſcriptorum ſententia eſt hunc Maximianum invitum depoſuiſſe imperium. Verùm illi aliter hanc hiſtoriam narrant quàm Lactantius. Hic enim cap. XVIII. docet Herculium abdicare coactum à Galerio, ab eoque territum injecto armorum civilium metu. Alij contra ſcribunt Diocletianum, quum ingraveſcente ævo parum ſe idoneum moderando imperio eſſe ſentiret, auctorem Herculio fuiſſe ut in privatam concederent, eique ægrè collegam obtemperaviſſe, ſed tamen obtemperaviſſe.

LIBENTER ARRIPVIT) purpuram quam depoſuerat. Incerti panegyricus paulò antè laudatus. *Fecit enim Roma ipſa pro majeſtate nominis ſui, ut oſtenderet poſſe ſe etiam Imperatoribus imperare. Abduxit exercitus ſuos, ac tibi reddidit; & cùm ad ſedandos animos auctoritatem privati Principis*

attuliſſes, ſupplices tibi manus tendens, vel potiùs queribunda, clamavit: Quouſque hoc Maximiane patiar &c. Et paulò pôſt: *Imperaſti pridem rogatus à fratre, rurſus impera juſſus à matre.* Purpuram facilè reſumebat Herculius, quippe qui ter ſumpſiſſe invenitur. Atque hoc peſſimum exemplum cauſa fuit mortis Licinij: quem cùm Conſtantinus viciſſet, ac ei vitam conceſſiſſet, poſtea *Herculij Maximiani ſoceri ſui motus exemplo, ne iterum depoſitam purpuram in perniciem reipublicæ ſumeret, tumultu militari exigentibus in Theſſalonicæ juſſit occidi*; ut legitur in fragmento de Conſtantio Chloro pag. 475. Bonifacius VIII. timens ne ſi Cæleſtinus V. liberam vitam ageret, pontificatum, quo ſe abdicaverat, reſumeret, eum in cuſtodia detineri juſſit. Cui præiverat Calliſti II. exemplum erga Burdinum.

RAVENNAM CONFVGIT) Zoſimus in libro ſecundo ſcribit Herculium circumvento ſacramentis Severo perſuaſiſſe ut Ravenna excedens, quò ſe contulerat, Romam veniret, eòque pergentem, ubi quendam ad locum veniſſet quem Tres tabernas vocant, ab inſidiis quas eo loco Maxentius collocaverat adprehenſum, inſerta laqueo cervice necatum. Incerti panegyricus Conſtantino dictus poſt victoriam de Maxentio partam: *Duxerat magnum Severus exercitum, & hoſtem ſuum perfidia deſertus armaverat.* Auctor fragmenti de Conſtantio Chloro pag. 472. *Deſertus Severus à ſuis fugit Ravennam. Per Maxentium filium* (ſic enim legendum) *evocatus illuc venit Herculius, qui per pejurium Severum deceptum cuſtodia tradidit, & captivi habitu in urbem perduxit, & in villa publica Appia via triceſimo milliario cuſtodiri fecit. Poſtea cùm Galerius Italiam peteret, ille jugulatus eſt, & deinde relatus ad octavum milliarium, conditus in Galieni monumento.* Ex quo loco collegit Henricus Valeſius falli Eutropium & Aurelium Victorem, qui Severum Ravennæ occiſum eſſe ſcribunt. De loco igitur ubi Severus vitam finivit controvertitur inter eruditos. Nam Scaliger in animadverſionibus ad Euſebium ait non dubitare ſe quin illæ Tres tabernæ in agro Ravennate fuerint, neque aliter colligi poſſe ex verbis Zoſimi. Contrà Valeſius contendit Tres illas tabernas fuiſſe in via Appia prope Romam. Parum autem probabile eſt, id quod Sigonius in libro ſecundo de occidentali imperio collegit ex Zoſimo, Severum Maximiani fidem ſecutum Ravenna exceſſiſſe, atque ad Tres tabernas ſeſe contuliſſe, haud dubia ſpe ductum urbem ſe Maximiani opera recepturum. Quam Sigonij opinionem ſecutus eſt Hieronymus Rubeus in libro ſecundo hiſtor. Ravennatum.

VENIS INCISIS] Contrà Zoſimus lib. II. & auctor fragmenti de Conſtantio Chloro ſcribunt, ut paulò antè vidimus, Severum fractis laqueo cervicibus expiraſſe.

CAP. XXVII. ADIVNCTO MAXIMINO] cognomento Daia vel Daza, qui orientem adminiſtrabat.

PROFICISCITVR IN GALLIAM] Huic narrationi fidem adſtruit etiam Zoſimus, tamenetſi in rerum erret ordine narrandarum, Herculium inquiens eo conatu fruſtratum quo Diocletianum pertrahere niſus erat ad reſumendum imperium, rurſum verſus Alpes contendiſſe, ut commorantem ibi Conſtantinum conveniret, & filiam ei Fauſtam promiſiſſe, eoque promiſſo impleto, fallere conatum hominem. Errat inquam Zoſimus. Nam ex capite XXVII. & XXIX. Lactantij patet illum bis in Galliam profectum antequam Carnuntum peteret, & Diocletianum non vidiſſe niſi poſt nuptias Conſtantini & Fauſtæ. Atenim quod Lactantius & Zoſimus aiunt Herculium Conſtantino filiam promiſiſſe, aliter legitur in panegyrico incerti auctoris dicto in nuptiis Conſtantini & Fauſtæ, ubi ſcriptum eſt Conſtantinum eam poſtulaſſe à Maximiano. *Sed profectò ſicut tuo, Conſtantine, ſocero antè eſt conciliata divinitas quàm ab eo pignus ipſi cariſſimum poſtulares, ſic & nunc quoque in hac gratulatione priùs illa dicenda ſunt quæ in te conſiderans tantus iſte, & paterni & tui auctor imperij, lætatus eſt quòd petiſti.* Vbi interim obſervandum eſt illud quod ait ſcriptor iſtius panegyrici, Herculium eſſe auctorem imperij Conſtantini. Qua de re vide quæ ſuprà dicta ſunt ad caput XXV.

SVÆ MINORIS FILIÆ] Heic admoneri convenit mendosè in veteri codice ſcriptum eſſe, *ſic minoris familia.* Intelligit autem Fauſtam. Sed inquirendum eſt in tempus quo nuptiæ Conſtantini & Fauſtæ celebratæ ſunt. Certum eſt Severum Auguſtum extinctum fuiſſe anno Chriſti CCCVII. ineunte. quamquam de menſe non conſtat. Poſtea Maximianus Herculius Fauſtæ pater in Galliam profectus eſt, ut Conſtantinum partibus ſuis conciliaret, promiſſis illi Fauſtæ minoris filiæ nuptiis; eoque promiſſo impleto, ut Zoſimus ait, perſuadere conabatur Conſtantino ut diſcedentem ex Italia Galerium Maximianum perſequeretur. Ex quibus verbis colligitur nuptias fuiſſe celebratas eo tempore quo Galerius erat in Italia, vel certè quum in procinctu eſſet Italicæ expeditionis. Cùm autem ille in Illyricum ex Italia redux fuerit anno eodem CCCVII. ante menſem Septembrem, ut opinor, & ex capite XXVIII.

iſtius libri Lactantiani conſtet Herculium Romam iterum profectum poſt fugam Galerij, ac cùm rurſum eodem anno rediiſſet in Gallias, ibi aliquantulùm moratum eſſe, & poſtea in Illyricum ad urbem Pannoniæ Carnuntum veniſſe, ibique fuiſſe III. Idus Novembris, quo die Licinius à Galerio factus eſt Imperator, manifeſtum eſt Conſtantini & Fauſtæ nuptias aliquanto tempore ante menſem Septembrem anni CCCVII. coiiſſe. Si certa eſſent quæ de Conſtantini initiis dicuntur à R. P. Petro Franciſco Chiffletio in Notis ad Vigilium Tapſenſem, non opus eſſet ea inquiſitione in qua nos hactenus exercuimus. Is enim contendit nuptias Conſtantini cum Fauſta & initium auguſtæ dignitatis in eum collatæ à Maximiano ſocero eveniſſe VIII. Kalendas Auguſti anni CCCVII. eadem nimirum auctoritate qua Conſtantinum ſcribit primò Cæſarem factum à Galerio anno CCCV. VIII. Kalendas Auguſti, & rurſum Cæſarem declaratum VIII. Kalendas Auguſti anni CCCVI. ſecundùm obitum patris. Sed quia hæc à viro clariſſimo non probantur, neceſſaria fuit ea cura quam nos adhibuimus in inveſtigando tempore iſtarum nuptiarum.

ILLE INTERRA] Galerius Maximianus. Ceterùm totum hunc apparatum Galerij ſic paucis perſtringit Zoſimus. *Quum autem Maximianus Galerius haud æquo tuliſſet animo quæ in Severum Cæſarem deſignata fuerant, ab oriente Romam eundum ſtatuit, & admiſſorum nomine meritas Maxentio pœnas irrogandas. Vt in Italiam adpulerat, parum fidos erga ſe militum animos ſentiens, ad orientem nullo commiſſo prælio rediit.*

POPVLVM TRVCIDATVRVS] Fragmentum de Conſtantio Chloro pag. 472. *Dehinc Galerius cum ingentibus copiis Romam venit, minatus civitatis interitum, & caſtra Interamnæ ad Tiberim poſuit. Tunc legatos ad urbem miſit Licinium & Probum, per colloquium petens ut gener apud ſocerum, id eſt, Maxentius apud Galerium precibus magis quàm armis optata mercaretur. Qui contemptus agnovit promiſſis virorum Maxentij partes ſuas deſeruiſſe. Quibus perturbatus, retro verſus eſt; & ut militi ſuo prædam quamcunque conferret, flamminiæ juſſit auferri.* Quid ſibi velit hoc loco vox *flamminia* neſcire ſe fatetur Henricus Valeſius, & deeſſe heic nonnulla pùtat quæ ad Maximianum Herculium pertinebant. Ego potiùs exiſtimaverim poſtrema hæc verba pertinere ad ea cum quibus conjunguntur, ut ſenſus ſit Galerium, *ut militi ſuo prædam quamcunque conferret,* id eſt, ut ſummam & nullis legibus coërcitam prædandi licentiam daret, etiam

ea flammis tradi juſſiſſe quæ auferri non poſſent; *ut ſi quis inſequi voluiſſet, utenſilia*, id eſt, res ad victum neceſſarias, *non haberet*, ut mox dicet Lactantius. Itaque ſcribendum cenſeo *flammis omnia* pro *flamminia*, ob vulgatum errorem librariorum, qui frequenter primas vocabulorum ſyllabas omittunt. Et admiſſus fortaſſis error ab eo qui quum heic *flammonia* vel *flammomnia* vidiſſet ſcriptum, neque ſatis intelligeret quid hoc vocabuli eſſet, ſciret porrò veteres flamonium dixiſſe pro flaminio, emendandam putavit hanc vocem reducendamque ad ſuam originem. Nam & veteres gloſſæ Iſidori & aliorum, tum etiam Sidonius, & duæ veteres inſcriptiones quas ex Gruteri theſauro deſcripſit Iacobus Gothofredus ad l. XXI. Cod. Theod. De Decurionibus, & harum unam Savaro & Sirmondus ad Sidonium, flamonium dicunt pro flaminio. Scio inelegantem proſùs locutionem eſſe neque dici ſolere flammis rem quampiam auferri. Sed in auctore horum excerptorum non requirimus elegantiam ſermonis.

FVGAM CAPESSIVIT] Hadrianus Valeſius in libro primo rerum Franciarum ſcribit Licinium creatum Cæſarem à Galerio fuiſſe anno CCCVIII. eique tutela Illyrici delegata, Galerium cum maximis copiis ingreſſum Italiam, Maxentium generum ſuum Romæ obſediſſe, & arte Maximiani Herculij ab urbe repulſum eſſe. Oſtenſuri poſtea ſumus Lucinium factum Imperatorem poſt reditum Galerij ex Italia. Nunc verò id tantùm obſervandum, parum probabile videri quod ait vir clariſſimus, Galerium arte Maximiani Herculij ab urbe repulſum eſſe, cùm ex capite XXVII. & XXVIII. Lactantij certò conſtet illum in Gallia apud Conſtantinum fuiſſe per totum illud tempus quo Galerius fuit in Italia. quod etiam colligi facilè poteſt ex verbis Zoſimi.

OPPRIMI POTVIT] Apud Zoſimum Herculius dicitur perſuadere voluiſſe Conſtantino ut diſcedentem ex Italia Galerium perſequeretur. Sed cùm ille natura inquietus & infidus eſſet, non mirum ſi Conſtantinus ejus conſilia ſprevit.

TITVLVM IMMVTARI] Hæc alibi non leguntur. Et mirùm eſt ab aliis hiſtorias prætermiſſa fuiſſe.

DACISCVM] quòd ipſe natus eſſet ex Dacia.

CAP. XXVIII. MAXIMIANVS ALTER] cognomento Herculius, qui reſumpſerat imperium, illudque habebat commune cum filio Maxentio.

PRIOR FILII POTESTAS] ratione nimirum ha-

bita novi imperij. Nam pater depoſuerat antea imperium & in privatam vitam conceſſerat. Poſtea in conſortium imperij adſcitus fuerat à Maxentio, qui ad eum purpuram miſit, & bis auguſtum nominavit.

MILITES E. Q. SEVER. RELIQ.] id eſt, milites ex veteri Maximiani Herculij exercitu, à Galerio miſſi cum Severo ad expugnandum Maxentium, qui tranſlatis ſignis, Severum deſerentes, ſe Maxentio tradiderant. Hos, quia ſui olim fuerant, exiſtimabat Maximianus ſibi adhæſuros.

DIRIPVIT PVRPVRAM] Eutropius lib. x. *Herculius tamen Maximianus poſt hac in concione exercitus filium Maxentium denudare conatus, ſeditionem & convitia militum tulit.* Incerti panegyricus Conſtantino dictus poſt devictum Maxentium: *Ipſe denique qui pater illius credebatur, diſciſſam ab humeris purpuram detrahere conatus &c.* Apud Socratem lib. I. cap. II. legitur Herculium recuperandi imperij cupiditate raptum, conatum eſſe interficere ſive de medio tollere filium ſuum Maxentium. Ita quidem verſiones Chriſtophorſoni & Valeſij, propter vocem ἀπολέσαι, quæ varias ſignificationes habet. Meliùs, ut arbitror, Epiphanius ſcholaſticus: *Hinc ejus pater imperandi cupidine voluit filium regno privare.* Nam iſta interpretatio meliùs congruit cum narratione Lactantij & aliorum.

SVPERBVS ALTER] id eſt, Tarquinius ſuperbus Rex Romanorum ultimus. Lactantius lib. IV. inſtitut. cap. XIV. *Tarquinius ſuperbus exactus eſt.*

MAXIMIANVM] Galerium.

ADERAT IBI DIOCLES] Aurelius Victor loquens de fuga & exitu Severi: *Hoc acrior Galerius, adſcito in conſilium Iovio, Licinium vetere cognitum amicitia Cæſarem creat Auguſtum; eoque ad munimentum Illyrici ac Thraciæ relicto, Romam contendit.* Sed in hoc erraſſe convincitur Victor quòd ait Licinium creatum eſſe Auguſtum poſt mortem Severi & antè quàm Galerius exercitum in Italiam duceret adversùs Maxentium; cùm è contrà teſtimonio Lactantij & aliorum certum ſit Licinium factum eſſe Imperatorem in locum Severi poſt reditum Galerij ex Italia, & eam tum Galerio mentem fuiſſe, quum imperium Licinio tribueret, ut eo uteretur in bello quod ſuſceperat adversùs Maxentium. Zoſimus: *Maximianus Galerius ex ſocietate ſuperiorum temporum familiarem ſibi Licinium Imperatorem creat, quòd ejus opera bello Maxentium perſequi cogitaret.* Auctor fragmenti de Conſtantio Chloro pag. 473. *Licinius itaque ex nova Dacia vilioris originis, à Galerio factus Imperator velut adver-* CAP. XXIX.

ſum Maxentium pugnaturus. Et tamen Victor eum ait in Illyrico relictum eo tempore quo Galerius maximè cogitabat de bello Italico. Sed id quoque falſum eſſe neceſſe eſt, cùm auctor ejuſdem fragmenti pag. 472. ſcribat Licinium fuiſſe in exercitu Galerij Romam obſidentis, & ab eo miſſum in urbem cum Probo ut viam aliquam invenirent concordiæ inter ſocerum & generum. Quæ etiam evincunt privatum adhuc fuiſſe, adeoque nondum Imperatorem. Ut mirum valde ſit virum doctiſſimum Hadrianum Valeſium ſequutum in hac hiſtoria ſcribenda fuiſſe Victorem potiùs quàm ceteros auctori iſtius fragmenti conſentaneos.

QUOD ANTE NON FECERAT] nimirum ut Licinium faceret Imperatorem. Quod facere jam tum poterat quum Severum & Maximinum fecit Cæſares; ſed noluerat, propter rationes ſuprà allatas in capite vigeſimo.

IMPERIUM LICINIO DARET] Digladiantur inter ſe viri docti in conſtituendo anno quo Licinius factus eſt Imperator, quibuſdam id eveniſſe cenſentibus anno Chriſti CCCVII. aliis ſequenti. Ego utrorumque rationes adferam. Qui priorem ſententiam tuentur, his argumentis aut utuntur aut uti poſſunt. Anno Chriſti CCCVII. mota ſunt arma adversùs Maxentium, qui fine anni ſuperioris imperium invaſerat; & Severus Cæſar Auguſtus, qui ad expugnandum eum Romam acceſſerat miſſus à Galerio Maximiano, repulſus ac poſtremò miſerabili mortis genere extinctus eſt anno ſecundo imperij ſui, ut legitur in Chronico Euſebij, id eſt, anno Chriſti CCCVII. ante Kalendas Maias, quibus biennio antea factus fuerat Cæſar ab Herculio Maximiano. Ita Onuphrius Panvinius in commentario ad librum ſecundum Faſtorum, ad annum V. C. MLIX. qui congruit cum anno Chriſti CCCVII. *Hoc anno circa Kal. Maij Severus, qui à Galerio Caſar per Italiam & Africam creatus fuerat, quum adversùm motum prætorianorum atque Maxentij Romam cum exercitu veniſſet, militum ſuorum ſcelere deſertus, ipſeque fugiens, altero imperij anno Ravennæ interfectus eſt.* Accenſus ea ignominia Galerius, in quem hoc dedecus recidebat ut in auctorem belli, incredibili celeritate ex Illyrico Romam cum immenſo exercitu advolat, & ex Italia in Illyricum revolat inglorius, totum illud terrarum ſpatium bis emenſus intra quinque aut ſex utplurimùm menſes, de caſtigando pellendoque Maxentio eò acriùs cogitans quòd vincere ſuetus, nunc cum ingenti dedecore coactus erat terga vertere. Ea de cauſa Licinium poſt reditum ex Italia creat Imperatorem, deſtinans eum Italiæ ad-

verſus Maxentium. Acta hæc III. Idus Novembris, ut legitur in Faſtis Idatianis & in Chronico Alexandrino. Sed quamvis hi duo libri conſentiant de die, de anno tamen non conveniunt. Nam Chronicon Alexandrinum initia imperij Liciniani refert ad annum quo Fl. Conſtantinus Auguſtus ſolus Conſul fuit, Faſti ad annum ſequentem, qui ſic notatur: *Item decies & Maximiano* VII. Quo etiam modo, ut hoc obiter moneam, Græca illa, παλινδεκάτῳ, quæ leguntur in Chronico Alexandrino, vertenda ſunt, pro eo quod Raderus vertit *Palindecato*, coactus admonere in margine hæc intelligenda eſſe de decimo Diocletiani conſulatu. In quo ſanè lapſus eſt vir eruditiſſimus. Nam ſi Diocletianus decies Conſul fuit, decimus ejus conſulatus incidit in annum Chriſti CCCV. ut ſuprà vidimus. Itaque hic locus intelligendus eſt de decimo Maximiani Herculij conſulatu, qui tum imperium reſumpſerat. Sed his omiſſis, ad quæ per tranſennam tantùm & quaſi aliud agendo animum advertimus, perſequamur argumenta quibus probari poteſt Licinium factum eſſe Imperatorem anno Chriſti trecenteſimo ſeptimo. Certum eſt Conſtantinum fuiſſe factum Imperatorem poſt mortem partris anno Chriſti CCCVI. menſe Iulio exeunte. Itaque primus imperij ejus annus finitus eſt eodem menſe Iulio anni ſequentis. Cùm autem Euſebius in Chronico imperatoriam Licinij dignitatem ponat in anno ſecundo imperij Conſtantini, dubium non eſt quin ſecundùm Euſebij teſtimonium ejus initia referenda ſint ad annum CCCVII. exeuntem. Denique ſi tribunitia poteſtas Imperatorum illius ævi numerabatur à die quo imperium adepti erant, ut placet viris eruditiſſimis, hinc etiam confirmatur Licinium factum eſſe Imperatorem anno Chriſti CCCVII. cùm in edicto quod Galerius moriturus edidit anno CCCXI. in gratiam Chriſtianorum, quod verò Nicomediæ propoſitum eſt pridie Kalendas Maias, adnotatus ſit annus quartus tribunitiæ poteſtatis Licinij apud Euſebium in editione Valeſij & apud Nicephorum. Atqui ſi annos Licinij colligas, & illos à menſe Novembri anni CCCVII. incipias, nullo negotio reperies annum CCCXI. fuiſſe quartum tribunitiæ ejus poteſtatis, adeoque etiam imperij. Et hæc ſunt quæ dici poſſunt pro confirmanda eorum opinione qui arbitrantur Licinium anno CCCVII. evectum ad dignitatem imperatoriam. Sed adversùs hæc reponi poteſt magnam eſſe auctoritatem Faſtorum Idatianorum, in quibus hiſtoria illa refertur ad annum ſequentem, & meritò. Primùm enim non potuiſſe Galerium Maximianum ſic raptim &

præcipitanter proficiſci in Italiam cum ingentibus copiis, Romam obſidere, ac reducere exercitum in Illyricum ut omnia facta dici poſſint intra quinque aut ſex menſium ſpatium, adeoque probabilius videri exceſſum Galerij ex Italia contigiſſe anno trecenteſimo octavo. Præterea credibile non eſſe Maximianum Herculium, hominem ſenem, qui apud Carnuntum cum Diocletiano erat eo tempore quo Licinius factus eſt Imperator, intra ſex menſium ſpatium Italiam Galliaſque emenſum eſſe, nuptias Conſtantini & Fauſtæ celebraviſſe, rurſum in Italiam rediſſe poſt fugam Galerij, tum etiam iterum in Galliam, & hinc in Pannoniam profectum ad Diocletianum. Denique in Epitome Victoris legi Maximinum Dazam Cæſarem quadriennio fuiſſe, Auguſtum triennio. Cùm autem ille factus fuerit Cæſar anno CCCV. Kalendis Maiis, conſequens eſſe ut Cæſaris nomine contentus fuerit uſque ad annum CCCVIII. exeuntem. Alioqui quadriennio Cæſar non fuiſſet, ſed triennio, ſi Licinius factus fuiſſet Imperator anno ſuperiore. Iſta quidem magnum momentum habere ſtatim videntur. Sed profectò ſi conſideremus ſtatum reipublicæ illius temporis, ingenium Galerij ferox, iracundum, præceps, & ſuperbum, inſtabilitatem & perfidiam ac mobilitatem Herculij, quæ ſanè vitia ſemper eos præcipitant quibus inhærent, quia in animis hominum potentiora virtutibus ſunt, ut ait Lactantius in libro primo divinarum inſtitutionum, facilè intelligemus ea quæ primo intuitu ferè impoſſibilia videntur, fieri tamen potuiſſe ab hominibus inquietis & ſummum imperium retinere cupientibus. Nam, exempli gratia, Illyricum, ubi Galerius habitabat, Italiæ adjacet; adeoque facile illi fuit in Italiam venire & dein recedere, etiam cum exercitu, intra illud ſex menſium ſpatium quod diximus; præſertim cùm ex Zoſimo & auctore fragmenti de Conſtantio Chloro intelligamus illum ex Italia diſceſſiſſe nullo commiſſo prælio, hoc eſt, parvam ejus in Italia moram fuiſſe. Herculium verò, cupidum imperij, quod invitus depoſuerat, quis miretur tanta celeritate tot itinera feciſſe, quem dubium non eſt illa feciſſe abjecta omni cunctatione ac tarditate? Solvebat à Roma, & mare trajiciens, cùm Maſſiliam perveniſſet, ci.ò ad Auguſtam Trevirorum, ubi ſedes erat Conſtantini. Quæ omnia itinera confici profectò poſſunt intra menſem ab homine diligenti. Poſtea aliquanto tempore apud Conſtantinum fuit occaſione nuptiarum. Menſe dein altero ei opus fuit ad redeundum in Italiam, unde brevi pulſus eſt. Adde alium menſem pro ſecunda profectione in Gallias, ubi non

multùm moratus eſt, & menſem pro itinere ab Auguſta Trevirorum uſque ad Carnuntum in Pannonia. Patet jam totum hunc numerum menſium ſatis congruere ſpatio temporis quod fluxit à morte Severi (nam tum primò Herculius in Galliam profectus eſt) uſque ad diem tertium Idus Novembris, quo die Licinius factus eſt Imperator. Immo ſuſpicor Severum diù ante Kalendas Maias occiſum eſſe, nimirum menſe Februario. Nam in veteri Kalendario quod Hervvartus edidit, natalis Conſtantini notatur pridie Kalendas Apriles. Quod quum de die quo factus eſt Cæſar interpretari debere putaverit vir eruditiſſimus, ego crediderim intelligendum eſſe de eo die quo Maximianus Herculius eum nuncupavit Auguſtum. quod quidem eveniſſe anno CCCVII. nullus, ut opinor, dubitandi locus eſſe poteſt. Itaque ſi Maximianus exeunte Martio Conſtantinum dixit Auguſtum, jam pro ſex menſibus, quos ab exitu Severi uſque ad imperium Licinij numerabamus, habemus ferè novem, intra quos utrique Maximiano facile fuit hos curſus & has peregrinationes conficere de quibus antea diximus. Porrò natalem Conſtantini pridie Kalendas Apriles non poſſe referri ad diem quo factus eſt Cæſar hinc puto colligi quòd aut factus fuit Cæſar cum Severo & Maximino, aut quum perveniſſet ad patrem, aut certè quum Cæſar nuncupatus eſt à Galerio. Atqui jam oſtendimus factum non fuiſſe Cæſarem cum Severo & Maximino. Quod tametſi factum fuiſſet, tamen natalis ille non poſſet congruere, cùm conſtet Severum & Maximinum fuiſſe factos Cæſares, non pridie Kalendas Apriles, ſed Kalendis Maiis. Non poteſt etiam congruere tempori quo patri ſucceſſit, quum id evenerit exeunte menſe Iulio. Congrueret ergo tantùm huic tempori quo Conſtantinus à Galerio factus eſt Cæſar. Verùm ne illud quoque incidet in pridie Kalendas Apriles. Quippe ambigi non poteſt quin laureata Conſtantini imago ad Maximianum perlata ſit ſtatim atque ille in locum Conſtantij patris ſucceſſit, id eſt, exeunte Iulio, non ſecus ac ejus imago Romam ſtatim adlata eſt. quod quidem occaſio fuit Maxentio invadendi imperij, ut Zoſimus docet in libro ſecundo. At ſi exeunte Iulio nuntius accepti à Conſtantino imperij perlatus eſt ad Galerium, cùm Lactantius non doceat moram fuiſſe in mittenda purpura ad Conſtantinum, par eſt credere & Cæſarem factum & purpuram miſſam intra eundem annum quo imago adlata eſt, atque adeo diù ante menſem Martium. Et certè rationi conſentaneum eſt ut dies accepti ſummi faſtigij adnotatus ſit in Kalendario: quem ſi

non referas ad pridie Kalendas Apriles, nullibi notatus reperietur dies quo Conſtantinus Imperator & Auguſtus dictus eſt. Quod attinet ad auctoritatem ex Epitome Victoris allatam, ea non officit his quæ hactenus dicta ſunt. Nam multa ſunt in hac Epitome quæ non cohærent, nominatim verò in hoc loco, ubi ſeptem tantùm imperij annos tribuit Maximino, quem certum eſt imperaſſe per annos octo integros & aliquot menſes. Poſtremò redeundum nobis eſt ad tribunitiam poteſtatem, quæ magnum momentum habet in hoc negotio. Quòd quum intelligeret vir clariſſimus Henricus Valeſius, qui contendit Licinium anno tantùm CCCVIII. factum eſſe Imperatorem, huc deſcendit in annotationibus ad Euſebium pag. 171. ut fateatur obſervationem de tribunitia poteſtate incommodare ſententiæ ſuæ de initiis Licinij, coactus etiam edictum illud, in quo quartus annus tribunitiæ poteſtatis Licinij annotatus eſt, rejicere ad exitum anni CCCXI. ut ſic inveniret annum illum quartum tribunitiæ poteſtatis Licinij. Sed ruit conjectura illa, cùm ex Lactantio conſtet edictum illud propoſitum fuiſſe Nicomediæ pridie Kaledas Maias & Galerium obiiſſe paulò pòſt. Itaque etiam ex illa eruditiſſimi viri obſervatione colligimus veriſſimam eſſe illorum ſententiam qui Licinium anno Chriſti CCCVII. putant creatum fuiſſe Imperatorem. Hinc etiam puto confirmari poſſe Licinium fuiſſe factum Imperatorem anno CCCVII. quòd Maximianus Herculius & Galerius Maximianus conſulatum ſimul geſſiſſe reperiuntur anno ſequenti, & quòd deinceps bellatum non fuit adversùs Maxentium Herculij filium. Concordiam enim, quæ poſtea inter eos fuit, illo tempore conſtitutam fuiſſe oportet quo Herculius & Galerius ſimul fuerunt apud Carnuntum, cùm videamus Galerium tum maximè de bello adversùs Maxentium gerendo conſilia agitaſſe quum Licinium provehere deſtinabat ad principale faſtigium, & hunc ardorem ſtatim deferbuiſſe poſt promotionem ejus. Quòd ſi conſulatus ab Herculio & Galerio, quod negari non poteſt, communi conſenſu ſuſceptus eſt poſt amicitiam inter eos conglutinatam apud Carnuntum, cùm is in annum Chriſti CCCVIII. inciderit, manifeſtum eſt Licinium exeunte anno CCCVII. factum fuiſſe Imperatorem. His ita conſtitutis, reliquum eſt ut de alia difficultate quæ heic occurrit, an nimirum Licinius primùm factus fuerit Cæſar, ac poſtmodum Auguſtus, ut placuit quibuſdam, an verò uno eodemque tempore Cæſar & Auguſtus, ut alij volunt, nonnulla dicamus. Res eſt quæ facilè decidi poteſt vel unico Lactantij

teſtimonio,

teſtimonio, qui imperium Licinio ac primum locum poſt Galerium datum fuiſſe ſcribit, etiam ſupra Maximinum. quod etiam confirmatur auctoritate Euſebij, ut oſtendemus paulò pòſt. Itaque difficultas illa non indiget ampliori examine. Orta autem eſt ex malè intellecto Aurelij Victoris loco ubi agit de Licinio facto Cæſare & Auguſto. Vide Scaligerum in animadverſionibus ad Chronicon Euſebij.

VTROQVE PRÆSENTE] nimirum Diocletiano & Maximiano Herculio, ut mox dicemus. Venerat Herculius ad Diocletianum, ut Zoſimus ait, id temporis Carnunti degentem, ut eum impelleret ad reſumendum imperium; ſed venerat è Gallia, ut docet Lactantius, non verò ex Italia, ut putavit Cluverius, qui in libro de Vindelicia & Norico cap. v. ſcribit, auctore, ut ipſe ait, Zoſimo, Herculium è Lucania Italiæ regione Carnuntum ad Diocletianum profectum fuiſſe, ac per Ravennam tranſiiſſe in eundo & redeundo. Quod utrumque procul dubio falſum eſt. Nam, ut dixi, Herculius è Gallia profectus eſt Carnuntum, ubi reperit Diocletianum, & ab eo diſcedens, in Galliam reverſus eſt; ut etiam colligi poteſt ex panegyrico quem Eumenius Conſtantino dixit, ubi varios Herculij errores recto ordine recenſet, hoc modo: *Fati neceſſitas tulit ut ille pietati tuæ hanc referret vicem, quem tu ab urbe pulſum, ab Italia fugatum, ab Illyrico repudiatum, tuis provinciis, tuis copiis, tuo palatio recepiſti.* Rectè inquam. Nam quum filium Maxentium denudare ac regno privare vellet, exactus ab urbe, pulſus Italia, ad Conſtantinum confugit. Dein in Pannoniam Illyrici provinciam profectus eſt ut Galerio ſtrueret inſidias; ibique Diocletianum, quem antea per literas fruſtra tentaſſe colligi poteſt ex Eutropio, hortatus ad reſumendum imperium, cùm nihil ſuis ſuaſionibus effeciſſet; impeditis conſiliis, ut Lactantius ait, tertiam fugam molitus, rediit in Galliam. Quæ ita ut in panegyrico leguntur geſta eſſe probat Lactantius. Memorabilis autem in primis eſt vox Diocletiani imperium reſpuentis, quum ad illud reſumendum eum hortarentur Herculius & Galerius. Epitome Victoris: *Dum ab Herculio atque Galerio ad recipiendum imperium rogaretur, tamquam peſtem aliquam deteſtans, in hunc modum reſpondit: Vtinam Salonæ poſſetis viſere olera noſtris manibus inſtituta. Profectò nunquam iſtud tentandum judicaretis.* Itaque ex hoc Lactantij loco habemus, quem antea neſciebamus, annum quo Herculius ad Diocletianum profectus eſt, eum nempe quo Licinius factus eſt Imperator. Ceterùm heic obſervandum eſt erraſſe Arnaldum Pontacum

Epiſcopum Vaſatenſem in Notis ad Chronicon Euſebij pag. 678. & Ioſephum Scaligerum in libro quinto de emendatione temporum pag. 497. poſtremæ editionis; ubi redarguentes Zoſimum, qui dixerat Diocletianum conventum ab Herculio fuiſſe Carnuti Celtarum oppido, aiunt id falſum eſſe, cùm Diocletianus poſt abdicatum imperium nunquam pedem poſuerit in Gallia, imò non extulerit Salonis Dalmatiæ. Prima pars obſervationis vera eſt, nempe Diocletianum nunquam pedem poſuiſſe in Gallia poſt abdicatum imperium. Sed tamen fuit Carnunti in Pannonia, ubi eum Herculius convenit. Et pedem eum extuliſſe Salonis patet ex reſponſo ejus quod paulò antè retulimus: *Utinam Salonæ poſſetis viſere olera*. Nam ſi tum quum hæc dicebat, fuiſſet Salonæ, locus non erat huic exclamationi. Itaque longè aberat à Salonis. Graviùs etiam errat vir doctiſſimus Ioannes Morinus in parte ſecunda libri de Eccleſia per Conſtantinum liberata cap. 1. pag. 126. 129. & cap. 111. pag. 153. ubi ſcribit Maximianum Herculium ea ſcripſiſſe ad Diocletianum quæ dicta, non ſcripta, eſſe jam vidimus, & longam confingit epiſtolam ad eum ſcriptam, cujus nullum veſtigium extat apud veteres, & Diocletianum, poſt acceptam epiſtolam illam, brevi eam reſponſo dignatum eſſe quod nos retulimus ex Epitome Victoris. His ita conſtitutis, videndum eſt an vera eſſe poſſint quæ à viro clariſſimo Hadriano Valeſio in libro primo rerum Francicarum pag. 22. dicta ſunt de profectione Maximiani Herculij in Illyricum & de diſceſſu ejus. Ait ergo Herculium, quum videret omnes Romani imperij provincias teneri à Galerio, Maximino, Maxentio, & Conſtantino, adeoque nuſquam ſibi locum conſiſtendi eſſe, nec ſe ſine provinciis & ſine exercitu imperatoriam dignitatem tueri diutiùs poſſe, iterum ceſſiſſe imperio poſtquam annos circiter duos inſignia principatus retinuerat, cùmque ſe odio eſſe Maxentio & ejus militibus ſciret, à Galerio petiiſſe ſibi ut per filium ex Urbe & Italia expulſo in Illyrico reliquum vitæ agere privato liceret, repudiatumque ab Galerio anno ſecundo poſt conſulatum ſuum decimum & Galerij ſeptimum, ſub ſpecie officij, velut viſendi Conſtantini generi ſui gratia, in Galliam profectum, à Maxentio ſe pulſum ſimulantem. Hæc ſunt enim omnino verba viri clariſſimi. Primùm illud ſtare non poteſt quod ait Herculium ceſſiſſe imperio antequam proficiſceretur in Illyricum, quandoquidem Lactantius docet id ab illo factum eſſe poſtquam ex Illyrico rediiſſet ad Conſtantinum. Deinde certum eſt eum ad Galerium profectum intra primum an-

num reſumpti imperij, non verò poſtquam annos circiter duos inſignia principatus retinuerat. Nam purpuram reſumpſit anno Chriſti c c c v i. exeunte, & ſequenti profectus eſt in Illyricum menſe, ut tardiùs, Octobri. Quod autem ait eum petiiſſe à Galerio ut ſibi in Illyrico reliquum vitæ agere privato liceret, cùm id apud neminem alium reperiam, puto Valeſium paraphraſticè traxiſſe ex illis Eumenij verbis ubi legitur Herculium ab Illyrico repudiatum, tamquam ſi aliter repudiari non potuiſſet quàm negata ei habitatione Illyrici. Verus autem verborum Eumenij, ut ego quidem arbitror, ſenſus hic eſſe debet, ut ab Illyrico repudiatus dicatur, quia illic, ut diximus, ſuaſionibus ſuis efficere non potuit ut Diocletianus reſumeret imperium. Neque verò repudium illud contigit anno ſecundo poſt conſulatum decimum Herculij, id eſt, anno Chriſti c c c x. ut putat Valeſius, ſed ſtatim poſt conlatam in Licinium dignitatem imperatoriam. Siquidem Lactantius de diſceſſu ejus ab Illyrico ſic ſcribit tamquam de fuga deſperata, adeoque de diſceſſu ſubito & præcipiti profectione. Denique reditum Herculij ad Conſtantinum ſic narrat Valeſius tamquam ſi nondum ille Conſtantinum vidiſſet poſt exactionem ſuam ab urbe Roma, adeoque apud eum conqueſtus non fuiſſet de filij ſui crudelitate adversùm ſe; cùm tamen certò ſciamus ex Lactantio Herculium Roma profugum veniſſe primò in Galliam ad Conſtantinum, & hinc in Illyricum ad Galerium & Diocletianum, & ab iſto repudiatum rediiſſe in Galliam ad Conſtantinum.

VTROQVE PRÆSENTE] Diocletiano nimirum & Maximiano Herculio. Vnum heic occurrit examinandum, an iſtorum præſentia trahenda ſit ad conſenſum, præſertim cùm iſta agerentur à Galerio, homine admodum pervicaci ac ſuperbo, & qui ſtricto velut enſe ſupplicare ſuetus erat, & an conſenſus ille trahendus rurſum ſit ad ceteros penes quos reipublicæ poteſtas erat. Nam id dicere videtur Euſebius lib. v I I I. cap. x I I I. Λικίνιος δὲ ἐπὶ τούτοις ὑπὸ κοινῆς ψήφου τῶν κρατούντων αὐτοκράτωρ καὶ σεβαστὸς ἀναπέφηνε. Hunc locum interpretes in varios ſenſus traduxerunt. Et Ruffinus quidem ita vertit: *Sed & Licinius communi omnium ſententia adſcitus in imperium, Auguſtus pronuntiatur.* Muſculus: *Licinius verò communi ſententia potentatuum & ipſe Imperator & Auguſtus creatur.* Chriſtophorſonus: *Licinius deinceps communi eorum ſuffragio & conſenſu penes quos ſumma poteſtas erat, Imperator & Auguſtus declaratur.* Denique Valeſius: *Licinius communi Imperatorum ſuffragio Imperator*

& Auguſtus declaratus eſt. Ruffinus igitur in ambiguo relinquit quos intelligi velit. Neque clariùs ſe Muſculus explicat, quid potentatuum vocabulo ſignificare velit incertum relinquens. At Chriſtophorſonus & Valeſius apertè pronuntiant id factum eſſe communi Imperatorum ſive eorum penes quos ſumma poteſtas erat ſuffragio. Verùm iſta interpretatio plurimum habet difficultatis. Nam cùm iſtud conſilium præcipitanter, ut palam eſt, captum à Galerio ſit, temporis anguſtiæ non permiſerunt ut Cæſarum qui in provinciis erant conſenſus expeteretur, & non erat hic mos Galerij. Prætereà certò colligi poteſt ex Euſebio & Lactantio, uti poſtea dicemus, neque Maximinum neque Conſtantinum interrogatos fuiſſe. Neque probabile item eſt Maxentij conſenſum fuiſſe requiſitum, adversùs quem bellum parabatur. Reliquum igitur eſt ut hic Euſebij locus intelligatur de Imperatoribus, nimirum de Diocletiano veterano Rege, de Maximiano Herculio, qui tum imperium reſumpſerat, & de Galerio Maximiano. Nam hi tres tum erant Carnunti quum Licinius factus eſt Auguſtus. Itaque verum non eſt omni ex parte quod heic ait Euſebius, Licinium factum eſſe Imperatorem & Auguſtum communi eorum conſenſu qui tum rempublicam poſſidebant.

Sex fvervnt] nimirum Maximianus Herculius, Galerius Maximianus, Maximinus cognomento Daia vel Daza, Conſtantinus, Maxentius, & Licinius.

Deponit regiam vestem] id eſt, purpuram, & ſic iterum ad vitam privatam rediit. Factum iſtud ab Herculio ſcribit Hadrianus Valeſius in libro primo rerum Francicarum pag. 21. antequàm proficiſceretur in Illyricum, id eſt, anno cccvii. exeunte. Verùm repugnat Lactantius huic ſententiæ, qui ſecundam Herculij abdicationem diſertè revocat ad poſteriora tempora, ſed annum non indicat. Probabile tamen eſt id factum non ita multò pòſt quàm ad Conſtantinum rediiſſet ex Illyrico, id eſt, anno cccviii. ineunte, ipſo decies & Maximiano vii. Conſulibus. Nam nulla deinceps facinorum ejus mentio habetur uſque ad annum cccx. quo interiit; & vir cupidiſſimus ſignandi annos per conſulatus ſuos, Conſul deinceps non reperitur fuiſſe.

Qvod ipsvm non deceret] Eumenius in panegyrico Conſtantini: *Talibus te pro utilitate ac dignitate publica rebus intentum averterunt in ſe novi motus ejus hominis quem ſucceſſibus tuis maximè favere decuiſſet.*

Genervm svvm] Conſtantinum, qui Fauſtam ſe-

nioris Maximiani minorem filiam paulò antè duxerat, eodem anno nimirum quo & Severus occiſus & Licinius factus eſt Imperator. Incerti panegyricus Maximiano & Conſtantino dictus in nuptiis Fauſtæ: *O divinum tuum, Maximiane, judicium, qui hunc tibi jure adoptionis nepotem, majeſtatis ordine filium, etiam generum eſſe voluiſti.*

GENERI FILIVM] Nam Conſtantius Conſtantini pater, repudiata, ut juſſus erat, Helena, Theodoram duxit, quam nonnulli tradunt Herculij filiam fuiſſe, alij privignam.

RELICTA MILITVM PARTE] in poteſtate ſoceri ſui Maximiani. Sed homo perfidus eos ſollicitavit ad defectionem. Teſtis, præter Lactantium, Eumenius in Panegyrico quem poſtea dixit Conſtantino; ubi quum dixiſſet Maximianum genero ſuo pejeraſſe, ſtatim addit: *Hac eſt fides, hac religio palatini ſacrarij devota penetralibus, ut lentè & cunctanter, jam ſcilicet cum illis belli conſiliis, itinere confecto, conſumptis copiis manſionum, ne quis conſequi poſſet exercitus, repentè intra parietes conſideret purpuratus, & bis depoſitum tertiò uſurparet imperium, litteras ad ſollicitandos exercitus mitteret, fidem militum præmiorum oſtentatione turbare tentaret, ſecurè ſcilicet uſurus exercitu quem venales manus habere docuiſſet.* Iſtius loci ſenſum Livineius ait hunc eſſe, ut Maximianus Herculius intelligatur reſumpſiſſe purpuram Arelati, quum urbe pulſus, Italia fugatus, ab Illyrico repudiatus, à Conſtantino eſt exceptus. Rectè ſanè, quantum ad hiſtoriam. Sed neſcio ubi invenerit acta hæc eſſe apud Arelatem. Neque enim id dicit Eumenius, ſed tantùm eum ſe concluſiſſe in civitate Arelatenſi, quò eum perſecutus eſt exercitus Conſtantini, & inde Maſſiliam poſtea fugiſſe. Mihi certum videtur Herculium purpuram, quam bis depoſuerat, reſumpſiſſe in ipſa civitate Treverorum aut non multò procul. Id mihi colligere videor ex his verbis Lactantij ubi ait eum paucis pòſt diebus quàm Conſtantinus profectus erat adversùm Francos, cùm theſauros publicos invaſiſſet, purpuram repentè ſumpſiſſe, cùm æſtimaret Conſtantinum intraſſe fines barbarorum. Nam Francorum limes erat circa Danubium. Et theſauri publici, quos tum invaſit Herculius, non alibi potuerunt eſſe quàm in Palatio Imperatoris, id eſt, in civitate Treverenſi. Itaque Herculius non potuit intra paucos dies purpuram reſumere Arelati, quæ longo intervallo diſtat à Treveris.

REFERT AD MARITVM] Eutropius lib. x. *Detectis igitur inſidiis per Fauſtam filiam, quæ dolum viro* CAP. XXX.

enuntiaverat, profugit Herculius Maſſiliam; ibique oppreſſus, pœnas dedit juſtiſſimo exitu. Fallitur Eutropius. Nam Herculius antè Maſſiliam profugerat quàm hunc dolum componeret, ut patet ex Lactantio. Graviùs etiam erravit Zoſimus aiens Herculium, quòd Fauſta conatum illius antevertiſſet ac rem totam Conſtantino indicaſſet, in deſperationem rerum omnium adductum, apud Tarſum morbo extinctum eſſe. Confudit heic videlicet Maximianum cum Maximino, qui orientem tenebat, & qui pulſus à Licinio, apud Tarſum poſtremò in Cilicia obiit, ut adnotabitur infrà. Sed neuter dolum explicavit, quem retuliſſe videntur ad invaſionem imperij. Vnus Eucherius Epiſcopus Lugdunenſis in hiſtoria martyrum Agaunenſium adnotavit Maximianum Herculium ſtruxiſſe inſidias Conſtantino ut ei vitam auferret. *Cùm diſpoſitis inſidiis*, inquit, *genero ſuo Conſtantino tunc regnum tenenti mortem moliretur, deprehenſo dolo ejus, apud Maſſiliam captus, nec multò poſt ſtrangulatus, teterrimoque hoc ſupplicio affectus, impiam vitam digna morte finivit.* Rectè ſanè & conſentaneè Lactantio. Meminit autem hujus Herculij perfidiæ ac dein mortis Euſebius in libro primo de vita Conſtantini cap. XLVII. ſcribens alterum eorum qui ſe imperio abdicaverant, cùm inſidias in necem Conſtantini pararet, deprehenſum, turpiſſimo mortis genere interiiſſe. Hæc Euſebius, apertè deſignans Maximianum Herculium. Sed quoniam ſtatim Euſebius tradit ejus quem ita interiiſſe ſcribit imagines & ſtatuas omnes ubique terrarum dejectas eſſe, & hanc mortem deſcribit longo intervallo poſt caput in quo egit de profligato Maxentio, huc deſcendit Valeſius in annotationibus ſuis ut putaverit corruptum eſſe locum Euſebij, atque ita emendari debere ut Maximinus heic intelligatur, qui unà cum Severo factus eſt Cæſar. Maximinus enim interiit poſt victoriam quam Conſtantinus reportavit de Maxentio, & quidem mortis genere turpiſſimo, ut ex Euſebij libro octavo & nono colligi poſſe ait. Et hæc quidem vir doctiſſimus adnotavit ad hunc locum, quæ ego puto contra veritatem hiſtoriæ pugnare. Nam primò certum eſt Euſebium loqui de altero eorum qui ſe imperio abdicaverant. Quod de alio quàm de Maximiano Herculio intelligi non poteſt, qui ſecundum in imperio locum obtinebat, & cum Diocletiano ſe abdicavit. Id verò nullo pacto dici poteſt de Maximino, qui nullibi legitur abdicaſſe. Deinde ille de quo loquitur Euſebius, extinctus eſt quum deprehenſus fuiſſet inſidias parare in necem Conſtantini. Quam hiſtoriam ad Herculium referendam eſ-

ſe nihilo minùs certum eſt quàm certum eſt Conſtantinum inſidiis appetitum ab Herculio fuiſſe. id quod & Lactantius in hoc libro & reliqui hiſtoriei produnt uno conſenſu. Sanè utriuſque imagines dejectæ poſt mortem eorum ſunt, ut patet ex Euſebio. Narratio porrò de cæde Maxentij, quæ præcedit hiſtoriam mortis Herculij, nihil huic ſententiæ officit. Euſebius enim (ut obſervat Socrates in initio ſuæ hiſtoriæ) in libris quos de vita Imperatoris Conſtantini conſcripſit, pleraque obiter tantùm perſtrinxit: quippe cui, ut in encomiis fieri ſolet, Imperatoris laudes & panegyricam orationem contexere magis curæ eſſet quàm res geſtas accuratè commemorare. At in libro octavo hiſtoriæ eccleſiaſticæ cap. XIII. ubi ordinem temporum ſequitur, & ubi hæc eadem de Maximiano narrat quæ leguntur etiam in vita Conſtantini, docet ea non poſſe neque debere accipi de alio quàm de Herculio, cùm ſtatim initio ſequentis capitis dicat Maxentium ejus filium fuiſſe de quo antea loquutus eſt.

COMPONITVR SCENA] In manuſcripto legitur *ſchena*. Facilis fuit emendatio. Apud Tacitum lib. XIII. annal. Agrippina Neronis mater ſic loquitur: *Nunc per concubinum Atimetum & hiſtrionem Paridem quaſi ſcena fabulas componit.* Acta purgationis Felicis Epiſcopi Aptungitani: *Semper ſic falſum per terrorem, per ſcenam, per irreligioſam mentem actum eſt ab his qui catholica Eccleſia conſentire noluerunt.*

VIGINTI ANNOR. VOTA] id eſt, vìcennalia, quæ cum Diocletiano Romæ celebravit.

ELISO GVTTVRE] Epitome Victoris: *Maximianus Herculius à Conſtantino apud Maſſiliam obſeſſus, deinde captus, pœnas mortis genere poſtremo, fractis laqueo cervicibus, luit.* Oroſius lib. VII. cap. XXVIII. *Herculius Maximianus in Galliam profectus eſt ut Conſtantino genero aquè dolis junctus auferret imperium; ſed per filiam deprehenſus & proditus, deinde in fugam verſus, Maſſilia oppreſſus & interfectus eſt.* Aberrant autem in hoc loco omnes hiſtorici, qui in viam reducuntur à Lactantio. Peſſimè Suidas, qui Diocletianum à ſenatu jugulatum eſſe, Maximianum verò ſe ſuſpendiſſe ſcribit. Iſta porrò Maximiani Herculij mors dicitur in Faſtis Idatianis eveniſſe *anno ſecundo poſt conſulatum decimum & ſeptimum*, qui congruit cum anno Chriſti CCCX. Non eſt autem occiſus à Conſtantino Maximianus *ob purpuram tertiùm ſumtam*, ut putavit vir doctiſſimus Hadrianus Valeſius, ſed quia poſt violatum jusjurandum, poſt bellum civile commotum, poſt ſollicitatos

milites, poſtremò Conſtantinum occidere voluerat, & occidiſſet ſi Fauſtam ſibi conſentientem habuiſſet.

CAP. XXXI. MAXIMIANUM ALTERUM] Galerium, cognomento Armentarium.

PERSECUTIONIS AUCTOREM] Ita etiam Euſebius in libro primo de vita Conſtantini cap. LVIII. Ruffinus lib. VIII. cap. XV. *Ille verò qui et ſecundus in honore, poſtmodum etiam in primis ſucceſſor fuit, qui & incentor ac ſignifer noſtræ perſecutionis extiterat.* & cap. XVIII. *Ipſum namque auctorem ſceleris ultio divina corripuit.* Fragmentum de Conſtantio Chloro pag. 472. *Tunc Galerius in Illyrico Licinium Cæſarem fecit. Deinde illo in Pannonia relicto, ipſe ad Serdicam regreſſus, morbo ingenti occupatus ſic diſtabuit ut aperto & putreſcente viſcere moreretur, in ſupplicium perſecutionis iniquiſſimæ ad auctorem ſcelerati præcepti juſtiſſima pœna redeunte.* Vide Lactantium ſuprà cap. X. & ſequentibus. Fruſtra ergo Scaliger in animadverſionibus ad Chronicon Euſebij ait Galerium Maximianum nunquam perſecutum eſſe Chriſtianos, cùm bonus & laudabilis Princeps fuerit, eximius & fortis bellator. Atque heic eum meritò reprehendit Petavius in libro XI. de doctrina temporum cap. XXXIV. & lib. XIII. pag. 714.

ETIAM VIM MAIESTATIS] In hoc loco deſiderantur aliquot litteræ in veteri exemplari, in quo ita legitur: *ut in eo et . . . . . im majeſtatis oſtenderet.* Nos ex veſtigiis litterarum quæ perierunt conjecimus ita legendum eſſe ſicuti ſe habet hæc editio. Et conjecturam noſtram confirmat ipſe Lactantius, cujus hæc ſunt verba ex libro primo divinarum inſtitutionum cap. III. *Quid quòd ſumma illa rerum poteſtas ac divina vis ne ſemel quidem dividi poteſt.* Et lib. III. cap. XVII. *Vim majeſtatemque veri Dei non intellexerunt.* Alibi virtutem dixit pro vi; ut lib. IV. cap XXVI. *virtutem majeſtatemque Dei ſingularis interpretari.* & lib. VI. cap. IX. *virtutem ac majeſtatem Dei ſingularis enarrat.*

DE AGENDIS VICENNALIB.] ad exemplum Diocletiani, cujus imitationem affectabat, ita ut etiam de deponendo imperio aliquando cogitaverit. Sed tamen vicennalia non celebravit, extinctus antè quàm eorum agendorum tempus adeſſet.

VOTUM] Sic vocabant feſta in quibus vota concipiebantur pro incolumitate & diuturna Principum vita, ut ſicut vicennalia, exempli cauſa, celebrabant, ſic dij tribuerent ut tricennalia celebrarent. Sed opus non eſt me plura dicere de hoc argumento, cùm nuper duo eruditiſſimi viri

Carolus Dufreſnius & Henricus Noris hanc materiam abundè tractaverint, ille in diſſertatione de numiſmatibus inferioris ævi, quæ poſt tomum tertium Gloſſarij edita eſt, alter in diſſertatione chronologica de votis decennalibus, quæ edita eſt cum diſſertatione de duobus nummis Diocletiani & Licinij. Vide etiam Caſauboni Notas in Spartianum.

QVOD NON ERAT CELEBRATVRVS] Hic locus eſt magni momenti, cùm ex eo certò colligatur Galerium Maximianum non perveniſſe ad vigeſimum annum imperij ſui.

MAXIMINVS IRATVS] Euſebius lib. VIII. cap. XIII. quum dixiſſet Licinium & Imperatorem & Auguſtum factum fuiſſe, addit: *Quod quidem Maximinus ægrè admodum tulit, qui hactenus Cæſar duntaxat ab omnibus appellabatur. Hic ergo præ ceteris tyrannico ingenio præditus, Auguſtus à ſemetipſo renuntiatus eſt.* CAP XXXII.

MITTIT ERGO] Galerius ad Maximinum, ut eum placaret.

DISPOSIT. SVAM SERVET] qua Licinium veterem contubernalem & victoriæ ſocium fecerat Imperatorem ſecundi loci.

DEFERAT CANIS] Dictum id propter Galerium, qui ſenex erat. Nam de Licinio non poſſe intelligi hinc patet quòd quum interiit, nondum erat ſexagenarius. Epitome Victoris: *Hic Licinius annum dominationis ferè poſt quintumdecimum, vitæ proximè ſexageſimum, occiditur.* In Faſtis Idatianis occiſus dicitur ſub conſulatu Paulini & Iuliani, qui in annum CCCXXV. incidit. Obiit autem ſub finem anni. In fragmento de Conſtantio Chloro dicitur regnaſſe annos XIX. filio & uxore ſuperſtitibus. Quod verum ex omni parte non eſt. Nam ab anno CCCVII. exeunte uſque ad annum CCCXXIV. quo ad vitam privatam menſe Octobri rediit victus à Conſtantino, numerantur anni tantùm XVII. Quòd ſi anno CCCXXIV. quum ageret decimumſeptimum imperij ſui annum, nondum natus erat annum ætatis ſuæ ſexageſimum, jam conſtat eum factum fuiſſe Imperatorem anno circiter ætatis ſuæ quadrageſimo. Itaque quæ de canis heic dicuntur, ad eum referri non poſſunt.

TOLLIT CÆSARVM NOMEN] non quidem ut nomen Cæſarum aboleret, quod Imperatores ſemper retinuerunt, ſed ut ab eo deinceps abſtinerent illi qui in ſpem imperij adoptarentur, & ſic excluderetur Maximinus. Hunc puto hujus loci ſenſum eſſe.

MAXENTIVM] Ergo pax erat inter Galerium &

Maxentium, tum haud dubiè conciliata quum Herculius Carnunti eſſet cum Diocletiano & Galerio. Eutychius Patriarcha Alexandrinus tradit in annalibus ſuis ita inter Galerium & Maxentium diviſum fuiſſe imperium ut Galerius Orientem & Syriam terramque Romanorum, id eſt, Thraciam & provincias Thraciæ conterminas, teneret, Maxentius verò Romam & ipſius territoria, id eſt, Italiam & Africam ac fortaſſe inſulas.

CONSTANTINVM FIL. AVG.] Ex hoc præcipuè loco colligo conſenſum Conſtantini requiſitum non fuiſſe quum Licinius factus eſt Imperator. Quippe probabile non eſt eum qui Imperator & Auguſtus dictus ab Herculio fuerat, qui filius & gener Auguſtorum erat, virum præterea ſpectatum militia, fortiſſimorum exercituum ducem, & victoriis multis inſignem, paſſurum fuiſſe ſibi præferri hominem novum. Et ſanè neſcio an iſta ſic ex omni parte ſucceſſerint. Nam in edicto anni CCCXI. ubi tres Imperatores nominantur, Galerij quidem nomen, ut ſenioris Principis, primo loco ponitur, tum Conſtantini, deinde poſtremò Licinij. Quod indicat dignitatem iſtius paſſam eſſe aliquam contradictionem apud Conſtantinum, eamque non aliter ſopitam quàm rejiciendo Licinium in tertium locum.

AVGVSTVM SE NVNCVPATVM] Singularis eſt huicque Lactantij ſcriptioni planè conveniens locus Ruffini ex libro IX. cap. V. ubi loquens de eodem Maximino ait: *Et quamvis ei agere cuncta ex ſententia liceret, quippe qui jam ſibi etiam Auguſti inconceſſam præſumpſerat dignitatem, videri tamen vult quòd aliquibus juſtis hac rationibus agat.* Confirmat Euſebius lib. VIII. cap. XIII. ubi quum dixiſſet Licinium Imperatorem & Auguſtum declaratum eſſe, addit: *Quod quidem Maximinus ægrè admodum tulit, qui haſtenus Cæſar duntaxat ab omnibus appellabatur. Hic ergo præ cæteris tyrannico ingenio præditus, Auguſtus à ſemetipſo renuntiatus eſt.*

CAP. XXXIII. DEC. ET OCT. ANNVS] Is eſt annus Chriſti CCCX. ut oſtendit tempus mortis Galerij. Nam cùm ille inceperit ægrotare anno XVIII. imperij ſui, ægrotaverit autem per annum perpetem, & obierit anno CCCXI. menſe Maio, planum eſt annum octavum & decimum imperij ejus congruere cum anno Chriſti CCCX.

INSANABILI PLAGA] Lactantius lib. VII. inſtitut. cap. XV. *Percuſſit Ægyptum Deus inſanabili plaga.*

IN INF. PA. GENITALIVM] Vide Euſebium lib. VIII. hiſt. eccleſ. cap. XVI. & lib. I. de vita Conſtantini

cap. L V I I. Ruffinum lib. V I I I. cap. X V I I I. fragmentum de Conſtantio Chloro pag. 472. & Oroſium lib. V I I. cap. X X V I I I.

VERMES INTVS CREANTVR] Vide Euſebium lib. V I I I. cap. X V I. & Oroſium lib. V I I. cap. X X V I I. Similem omnino hiſtoriam de Iuliano, qui avunculus Apoſtatæ fuit, narrant D. Ioannes Chryſoſtomus oratione in ſanctum Babylam, Sozomenus lib. V. cap. V I I I. & Theodoretus lib. I I I. cap. X I I I.

DEVM COACTVS EST CONFITERI] Memorabile eſt quod hoc loco narrat Ruffinus lib. V I I I. cap. X V I I I. Referam autem ejus verba. *Denique pleroſque medicorum*, inquit, *quòd nec morbo aliquid mederi nec vim fœtoris tolerare poſſent, interfici jubet. In quibus cùm quidam jugulandus potiùs quàm medicaturus aſſiſteret, inſpiratus à Deo, Cur, inquit, Imperator erras, & quod Deus infert, ab hominibus putas poſſe revocari? Nec humanus eſt iſte morbus, nec à medicis curatur. Sed recordare quanta in ſervos Dei egeris, quàmque in religionem divinam impius & prophanus extiteris, & intelliges unde tibi ſint poſcenda remedia. Nam & ego quidem mori cum ceteris potero, tu tamen à medicis non curaberis. Tunc primùm ſe Maximianus hominem eſſe intellexit &c.* Eandem hiſtoriam compendio perſtringit Oroſius lib. V I I I. cap. X X V I I I. & ex eo auctor hiſtoriæ miſcellæ lib. X I. At Eutychius in annalibus tradit Maximianum ſponte ſenſiſſe ac dixiſſe ſe ea pati quia Chriſtianos interfecerit, & literas in omnes provincias ſuas dediſſe ut Chriſtiani qui in carceribus erant dimitterentur. Sed idem tamen in hoc graviter errat quòd eum ex hoc morbo convaluiſſe ſcribit precibus Chriſtianorum, ac poſtea ad majorem impietatis gradum quàm antea prolapſum, Chriſtianos ubique juſſiſſe occidi & penitùs extirpari. Qui error ei evenit ex confuſione nominum Maximiani & Maximini, dum uni tribuit quod à duobus factum eſſe conſtat. Fallitur etiam Sethus Calviſius, qui tum putat perſecutionem decennalem quieviſſe poſt edictum illud mortemque Galerij, quum octavus tantùm perſecutionis annus eſſet, ut ſuprà diximus.

EDICTVM MISIT] Extat apud Euſebium lib. VIII. cap. X V I I. ex Latina lingua tranſlatum ab eo in Græcum ſermonem, & dein ex Græco verſum in Latinum à Ruffino, ut ipſe docet: *Hæc de Latino in Græcum verſa nos rurſum transfudimus in Latinum.* Quòd igitur hodie legimus prima Latina, beneficium eſt Lactantij.

AD BONAS MENTES RED.] Lactantius lib. V. CAP. XXXIV.

cap. XIX. ad hoc fortaſſis edictum reſpiciens: *Sed hæc ipſa ignoratio efficit ut in perſequendis ſapientibus tam mali ſint, fingantque ſe illis conſulere, illos ad bonam mentem velle revocare.* Acta ſanctorum Saturnini, Dativi, & Felicis cap. VII. *Debueras alios ad bonam mentem vocare, & non contra præcepta Imperatorum & Cæſarum facere.*

VT NON VET. INST. SEQ.] Taxat Chriſtianos quòd à priſca illa parentum ſuorum ſimplicitate defeciſſent. Euſebius ſanè lib. VIII. cap. I. calamitoſum Eccleſiæ illius ævi ſtatum deſcribens, invidias, obtrectationes, quaſi bella inteſtina inter Chriſtianos, antiſtitum adversùs antiſtites certamina, & cetera, quæ iram Dei adversùs ipſos excitarunt, hinc ortam eſſe ait perſecutionem Diocletiani & Maximiani adversùs Eccleſiam. Vide etiam Ruffinum lib. eod. cap. I. & Lactantium initio libri de opificio Dei.

SIGNIFICATVRI SVMVS] Malè Ruffinus, *indicavimus*, rem quaſi jam peractam narrans, cùm ad futurum referatur. Neque iſtud tribuendum eſt errori typographorum, cùm hanc lectionem exhibeant tres vetuſti codices manuſcripti bibliothecæ Colbertinæ. Chriſtophorſonus & Valeſius rectè verterunt *ſignificabimus*.

ET SVA] Hæc verba omiſit Ruffinus, quæ rectè alij repoſuerunt.

IN SEDIBVS] Ruffinus vertit *in laribus*, quemadmodum legitur in uno eodice Colbertino. Sed alij & editiones habent *in laboribus*. Chriſtophorſonus vertit *in ſuis familiis*, Valeſius *in ſuis domiciliis*.

CAP. XXXV. PROPONITVR NICOMEDIÆ] abſente nimirum Galerio Auguſto, qui apud Sardicam ægrotabat. Itaque verum eſſe poteſt quod ait vir erudititiſſimus Henricus Valeſius in annotationibus ad Euſebium pag. 171. hoc edictum emiſſum fuiſſe poſt initium anni CCCXI. ante menſem Martium. Nam anni Galerij Imp. conſurgebant ex Kalendis Martiis.

IPSO OCTIES ET MAXIMINO IT. CONS.] In Faſtis Maximianus dicitur Conſul VIII. ſolus. Quod etiam tradunt auctor ignotus de Conſulibus & auctor quoque de Pontificibus Romanis à Cuſpiniano citati. At heic additur Maximinus iterum. Quod valde mirum eſt, præſertim cùm de primo illius conſulatu nulla uſpiam mentio habeatur. Verùm dubitare non licet quin is iterum Conſul fuerit, cùm luculentiſſimum de eo extet Lactantij teſtimonium.

APERTIS CARCERIBVS] Ruffinus lib. IX. cap. I. *Iudices verò per ſingulas civitates edicta mittentes, legemque*

præferentes, relaxari cunctos qui tenebantur in carcere, quique in metallis aut quibuslibet vinculis aſſervabantur, omnes abſcedere liberos jubent.

CONIUGE SUA] Valeria Diocletiani filia. Hæc tamen non manſit in aula Licinij, ob ferociam ejus, ſed ad Maximinum confugit, ubi peſſimè habita eſt, ut videbimus infrà cap. XXXIX.

FILIO] Candidiano, de quo dictum eſt ſuprà cap. XX.

HORRENDA TABE CONSUMPTUS] Ruffinus lib. VIII. cap. XV. ait Galerium tam multis variiſque morbis & corporis tabe atque inſania mentis affectum eſſe ut *poſt longos atque inextricabiles langores ſcelerum ſuorum furiis agitatus, ſponte vitam nefariam proderet*, id eſt, ut Oroſius explicat in capite XXVIII. libri ſeptimi, *vim vitæ ſuæ attulit.* Sed hæc vera non ſunt. Mortuus autem eſt anno Chriſti CCCXI. quo inierat nonum & decimum imperij ſui annum. Ita enim colligitur in primis ex Lactantio teſte luculentiſſimo. Nam cùm ex capite XXXIII. conſtet Galerium ægrotare cœpiſſe anno decimo & octavo imperij ſui, & morbum ejus duraviſſe per annum perpetem, ac poſtea illum deficientem anno ſequenti edictum miſiſſe ut Chriſtianis liceret Deum publicè colere, mortuumque eſſe *cùm jam futura eſſent vicennalia Kalendis Martiis impendentibus*, clarum eſt eum non perveniſſe ad annum vigeſimum imperij ſui, ſed mortuum eſſe anno decimo nono. Conſentit Lactantio Aurelius Victor in libro de Cæſaribus, ubi ait Galerium potentiam Cæſaris geſſiſſe annos tredecim, quinquennio imperium tenuiſſe. *Huic quinquennij imperium*, inquit, *Conſtantio annum fuit, cùm ſanè uterque potentiam Cæſarum annos tredecim geſſiſſent.* Quod confirmatur auctoritate Eutropij in initio libri noni & ex Chronico Alexandrino pag. 651. ubi ſcriptum eſt Conſtantium, qui Cæſar cum Galerio factus eſt, & eodem die Auguſtus nuncupatus eſt quo Galerius, obiiſſe Eboraci in Britannia anno decimo tertio principatus ſui, exacto videlicet, quum ab aliquot menſibus iniiſſet decimum quartum. Atqui ſuprà cap. XVII. probavimus Diocletianum & Maximianum depoſuiſſe imperium anno Chriſti CCCV. Kalendis Maij. Itaque qui tum Cæſar erat ab annis tredecim, adoptatus fuerat anno Chriſti CCXCIII. Kalendis Martiis. Quòd ſi addas quinquennium ſeu potiùs ſexennium imperij, facilè reperies conſurgere numerum annorum novemdecim quibus eum imperaſſe colligitur ex Lactantio. Nam & auctor quoque fragmenti de Conſtantio Chloro pag. 472. eundem Galerium tradit

imperaſſe annos novendecim. Quod cùm videret vir clariſſimus Henricus Valeſius, perſuaſumque haberet illum regnaſſe per annos viginti & unum, ſic locum fragmenti interpretatus eſt ut diceret annos quidem XIX. integros ac plenos imperaſſe Galerium, ſed præterea duos ſemiplenos ſeu cavos. In conſtitutione ſanè quam Lactantius ſuprà deſcripſit, quæ data eſt paulò ante mortem ejus, ipſe ſe vocat Imperatorem XIX. apud Euſebium & Ruffinum. Scio eundem virum eruditiſſimum quem paulò antè nominavi iſta ita interpretari ut hoc loco vox *Imperator* non ſignificet dignitatem auguſtam. aliud enim illam in titulis Imperatorum ſignificare quum primo loco ponitur, aliud quum ſubjungitur ceteris titulis. Nam vox *Imperator* quæ ſecundo loco ponitur, deſignat victoriam Imperatorum, & quoties poſt partam victoriam Imperatores ab exercitu appellati ſint oſtendit; ut docet Dio. Neque ego ſanè diſputare heic velim adversùs hanc interpretationem viri clariſſimi. Illud tantùm volui monere, Galerium Imperatorem XIX. nominari in titulo illius edicti. Obiit autem Galerius, ut colligi poteſt ex Lactantio, menſe Maio apud Sardicam. At Onuphrius Panvinius in commentario ad librum ſecundum Faſtorum tradit eum obiiſſe circa menſem Septembrem. Meliùs Sigonius in libro ſecundo de occidentali imperio, ubi ſcribit Galerium vita exceſſiſſe non multò poſt XI. Kalendas Maias. In hoc tamen errat quòd tum Licinium imperij conſortem & Auguſtum nuncupatum apud Carnuntum putat à Galerio, *cùm ſe imperio gerendo ineptum conſpiceret.* Quippe neque ea cauſa fuit aſſumendi Licinij in conſortium imperij, ſed quò pluribus munimentis inſiſteret, & ut eo uteretur in bello adversùs Maxentium. Deinde illud factum non eſt extremis Galerij temporibus, ſed quadriennio antè, ut ſuprà oſtenſum eſt. Committendi verò hujus erroris hæc occaſio fuit, quòd plerique veteres Galerij mortem conſecutam ſcribunt poſt conlatam Licinio dignitatem imperialem. Eutropius lib. X. *Per hoc tempus à Galerio Licinius Imperator eſt factus, Dacia oriundus, notus ei antiqua conſuetudine, & in bello quod adversùs Narſeum geſſerat ſtrenuus laboribus & officiis acceptus. Mors Galerij confeſtim ſecuta.* Zoſimus lib. II. *Maximianus Galerius ex ſocietate ſuperiorum temporum familiarem ſibi Licinium Imperatorem creat, quòd hujus opera bello Maxentium perſequi cogitaret. Poſteaquam Galerius hæc agitans conſilia ex incurabili vulnere vitam cum morte commutaſſet, imperium Licinius quoque ſibi vindicabat.* Oroſius quoque lib. VII. cap. XXVIII. & auctor frag-

menti de Conſtantio Chloro pag. 472. ſic deſcribunt hanc hiſtoriam ut ſtatim poſt levatum Licinium ſubſequatur mors Galerij. Et Aurelius Victor, qui Licinium Imperatorem factum ait antequam Galerius iret in Italiam, ſcribit eum paulò pòſt quàm Italia deceſſerat, vulnere peſtilenti conſumptum eſſe. Et in Epitome Victoris: *Hic Licinius annum dominationis fere poſt quintum decimum occiditur.* numerando videlicet ab exceſſu Galerij. Et Socrates lib. 1. cap. 11. ait Maximianum abiiſſe è vita quum Licinium priùs Imperatorem creaviſſet. His igitur ducibus erravit Sigonius. quem ſecutus eſt Morinus.

MENSIS EIVSDEM] id eſt, Maij.

KAL. MARTIIS] Eo enim die Galerius Maximianus factus fuerat Cæſar cum Conſtantio, adeoque Kalendis ſemper Martiis inchoabantur anni ejus imperij, & vicennalia celebrari debebant Kalendis Martiis impendentis anni, qui futurus erat vigeſimus imperij ejus. Faſti Idatiani Tiberiano & Dione Conſulibus: *Eo anno levati ſunt Conſtantius & Maximianus Cæſares die Kal. Mart.* Eumenij panegyricus Conſtantio dictus: *O Kalendæ Martiæ, ſicuti olim annorum volventium, ita nunc æternorum auſpices Imperatorum!* Sed heic rurſum occurrit difficultas de annis imperij. Nam ſi verum eſt Galerium factum fuiſſe Cæſarem ſub conſulatu Tiberij & Dionis, & illorum conſulatum congruere cum anno Chriſti CCXCI. ut vulgò putant, conſtabit eum mortuum fuiſſe anno XXI. imperij ineunte. Cùm autem contradici non poſſit argumentis ex Lactantio petitis, quærenda aliqua via eſt qua nos expediamus ex his difficultatibus. Et ſanè optimos illos Faſtos Idatianos certum eſt non carere nævis & erroribus, ut facilè probari poſſet.

LICINIO MORANTE] qui tum erat in Dacia mediterranea apud Sardicam aut non multò procul. Nam illic mortuus erat Galerius. CAP. XXXVI.

FRETVM CHALCEDONIVM] Hunc itaque limitem orientalis imperij conſtituere volebat Maximinus ut intra illum eſſet etiam Bithynia uſque ad Chalcedonem, provinciæ verò ultra fretum Chalcedonium pertinerent ad imperium occidentale, ita ut ſedes imperij, quæ tum erat apud Nicomediam, ad ſe, qui prior factus fuerat Cæſar, pertineret, non autem ad Licinium.

BITHYNIAM] In veteri codice legitur *Bhianiam.* Certam eſſe emendationem probat primò iter Maximini, qui ex oriente ad Chalcedonem properabat; deinde ipſe Ma-

ximinus, qui in epiſtola ſequenti anno ſcripta ad Sabinum, quam recitat Euſebius, docet ſe anno præterito Nicomediæ fuiſſe. *Cùm anno præterito*, inquit, *Nicomediam feliciter eſſem ingreſſus, cives ejus urbis me illic degentem adierunt.* Quare rectè obſervatum eſt ab Henrico Valeſio in annotationibus ad Euſebium pag. 185. & ſeq. Maximinum, mortuo Galerio, Aſiam ac Bithyniam occupaſſe, quas Galerius unà cum Illyrico & Thracia ſibi retinuerat.

DIVERSAS RIPAS] nimirum Maximinus, ut palam eſt, ripam Bithyniæ, Licinius adverſam, in qua Byzantium.

IN IPSO FRETO FOEDVS] hauddubiè in faucibus Boſphori Thracij, inter Byzantium & Chalcedonem. Et Bithyniam quidem ceſſiſſe in jus & ditionem Maximini colligitur ex martyrio ſancti Luciani Antiocheni, quod enarrat Euſebius lib. IX. cap. VI.

INDVLGENTIAM] id eſt, pacem, ceſſationem à perſecutione. Suprà cap. XXXIV. in edicto: *indulgentiam noſtram credidimus porrigendam.* quam vocem in ſuis verſionibus rectè Ruffinus & Valeſius retinuerunt, Chriſtophorſonus malè omiſit. Acta ſanctorum Saturnini, Dativi, & Felicis cap. XIII. *Qui vult ex vobis ad indulgentiam pervenire, ut ſalvus eſſe poſſit, profiteatur.* Optatus Milevitanus in libro primo: *Tempeſtas perſecutionis peracta & definita eſt. Iubente Deo, indulgentiam mittente Maxentio, Chriſtianis libertas eſt reſtituta.* D. Auguſtinus frequenter hanc vocem uſurpat adversùs Donatiſtas quum loquitur de reſcriptis Principum quibus libertatem ſui dogmatis dederant iiſdem Donatiſtis.

COMMVNI TVTELO] Certum eſt heic agi de edicto quod extremis Galerij temporibus editum eſt in favorem Chriſtianorum. *Communi* autem *tutelo* dixit pro communi conſenſu. Hanc vocem non reperi alibi. Fortaſſis eſt corrupta.

SVBORNATIS LEGATIONIBVS] Hæc pluribus explicat Euſebius lib. IX. cap. II. initium factum dicens ab Antiochenſibus. *Sed & alios*, inquit Ruffinus, *per ſingulas civitates ſimiliter deterrimos cives ad ſimile facinus impellit, & ex omnibus provinciis hujuſcemodi legationem dirigi componit.* Quæ verba ideo retuli quòd apertiora ſint quàm Græca Euſebij.

SACERDOTES MAXIMOS] Hæc confirmantur ab Euſebio lib. VIII. cap. XIV. & lib. IX. cap. IV. Vide Valeſij annotationes ad eundem Euſebium pag. 169.

CANDIDIS

CANDIDIS CHLAMYDIB. ORNATOS] Euſebius in locis mox commemoratis adnotat quidem addita ornamenta ſacerdotibus per provincias conſtitutis à Maximino, quæ coërcet ad militare ſatellitium, id eſt, ad lictores & apparitores. qua de re vide annotationes Valeſij. At Lactantius addit illum juſſiſſe ut Pontifices illi, qui ſuper provincias erant, incederent ornati candidis chlamydibus. Chlamydem autem heic accipio pro paludamento, ut apud Nonium, ſeu illa albæ tunicæ ſpecie, auro interdum limbatæ, qua utebantur ſoli miniſtri Imperatorum. de quibus plura Salmaſius in Notis ad Lampridium pag. 241. Itaque Maximinus veſtes miniſtrorum palatinorum communicavit cum ſummis Pontificibus quos per provincias ordinavit. Et hinc fortaſſis explicabitur locus ille Trebellij Pollionis in D. Claudio, *chlamydes veri luminis limbatas duas*, ubi Salmaſius verum lumen interpretatur de colore purpureo.

DEBILITARI IUSSIT] Vide Euſebium lib. VIII. cap. XII. & in libro primo de vita Conſtantini cap. LVIII. ubi in interpretatione Valeſij irrepſit nomen Licinij pro nomine Maximini.

EFFODIEBANTUR OCULI] Non adnotaſſem iſta, quæ ab Euſebio quoque commemorantur, niſi admonere voluiſſem hanc crudelitatem à Suida referri ad Diocletianum & Maximianum, eumque hoc loco, ut ſæpe ſolet in rebus hiſtoricis, lapſum eſſe.

CONSTANTINI LITTERIS] Conſtantinus poſt partam de Maxentio victoriam, quum apud Mediolanum conveniſſet cum Licinio, conſtitutionem emiſerat admodum favorabilem Chriſtianis, eamque miſerat in orientem ad Maximinum, ut is eam in provinciis ſuis proponi curaret. Auctor eſt Euſebius lib. IX. cap. IX. illum primùm quidem ad hæc graviter ingemuiſſe, poſtea tamen, cùm nec videri vellet Conſtantino ac Licinio ceſſiſſe, nec rurſum id quod juſſum erat ſupprimere auderet metu eorum qui juſſerant, epiſtolam ad Sabinum Præfectum ſcripſiſſe veluti ſuopte motu & ex propria auctoritate, in qua eadem ferme de Chriſtianis ſancivit quæ in illa Conſtantini ac Licinij conſtitutione continentur. Addiderat autem Conſtantinus litteras ad Maximinum, quarum mentionem facit Euſebius in poſtrema parte ejuſdem capitis. CAP. XXXVII.

A SACERDOTIB. IMMOLAR.] Quod heic ait Lactantius de Maximino cibis immolatitiis quotidie veſcente, id ab eo publico edicto conſtitutum ait Euſebius in libro de martyribus Palæſtinæ cap. IX. ita ut cuncti tam viri

quàm mulieres unà cum ſervulis & infantibus ſacrificare & libare diis immortalibus cogerentur & immolatis hoſtiarum carnibus veſci, & ut cuncta in foro venalia ſacrificiorum libationibus inquinarentur. Iſtud ipſum docent etiam acta paſſionis ſancti Luciani martyris Antiocheni, quem idem Maximinus morte affecit. *Quin etiam ad tantam proceſſit ſævitiam ut ne infantibus quidem parceret, ſed ipſos quoque interimeret, quoniam nec poterat quidem eis perſuadere ut guſtarent ea quæ ſacrificabantur dæmonibus.* Secutum in hoc fuiſſe Maximinum veſtigia magiſtri ſui Galerij docent acta ſanctarum martyrum Agapes, Chioniæ, & Irenes, quæ Theſſalonicæ martyrium conſummaverunt anno ſecundo perſecutionis, Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Conſulibus. In illis enim actis legitur Caſſandrum beneficiarium ita ſcripſiſſe ad Dulcetium Præſidem: *Scito, mi Domine, Agathonem, Agapen, Chioniam, Irenem, Caſiam, Philippam, & Eutychiam nolle his veſci quæ diis ſunt immolata.* Eadem habentur in actis ſanctorum Sergij & Bacchi, qui ſub eodem Maximino paſſi ſunt, item in actis ſancti martyris Vari & ſociorum ejus, & in actis Theodori Amaſeni cognomento tyronis. Immo diù antè hanc ſuperſtitionem uſurpatam eſſe reperio in actis ſanctorum Terentij, Aphricani, & ſociorum; ubi ſcriptum eſt Decium Imperatorem in univerſas Romani imperij provincias edictum miſiſſe ut omnes Chriſtiani ad immolandum & comedendum ea quæ idolis eſſent immolata pertraherentur. Quare quod ait Lactantius, Maximinum hoc primum inveniſſe ut animalia omnia quibus veſcebatur, non à coquis, ſed à ſacerdotibus, ad aras immolarentur, intelligendum non eſt de edicto ſeu generali lege, cùm multis antè annis id conſtitutum fuiſſet à Decio & Galerio Maximiano, ſed de privato palatinorum ciborum uſu. Porrò hunc uſum in regiones quoque extra limitem Romanum poſitas penetraſſe docent acta ſancti Sabæ Gothi, qui martyrium conſummavit in Cappadocia pridie Idus Aprilis Modeſto & Arintheo Conſſ. id eſt anno Chriſti CCCLXXII. Ceterùm ab iſtiuſmodi cibis immolatitiis, quos idolothyta vocabant, ſemper abhorruiſſe Eccleſiam notius eſt quàm ut neceſſe ſit veterum teſtimoniis comprobari.

PERFVSVM MERO] Lactantius lib. VI. inſtitut. cap. I. *Homines autem neglecta juſtitia, cùm ſint omnibus flagitiis ac ſceleribus inquinati, religioſos ſe putant ſi templa ac aras hoſtiarum ſanguine cruentaverint, ſi focos odorati ac veteris vini profuſione madefecerint. Quin etiam ſacras dapes apparant, & exquiſitas epulas quaſi aliquid inde libaturis offe-*

runt. Et cap. ſeq. *Mactant igitur optimas ac pingues hoſtias Deo quaſi eſurienti, profundunt vina tamquam ſitienti.*

HINC FAMES] Crudelitatem iſtius famis deſcribit Euſebius lib. IX. cap. VIII. Videndus etiam Ruffinus, qui nonnulla habet quæ apud Euſebium non leguntur. Meminit & hujus famis Eutychius Alexandrinus in ſuis annalibus.

DONO SVIS DABAT] Ruffinus lib. VIII. cap. XVII. *Vnde & montes auri, ut ita dixerim, congregatos familiaribus ſuis ac ſatellitibus largiebatur.*

MORE CLEM. LATRONVM] Salvianus in fine libri octavi de gubernatione Dei pag. 191. *Latrones quidem hoc proverbio uti ſolent, ut quibus non auferunt vitam, dediſſe ſe dicant.*

VINCIT OFFICIVM] Eadem omnino verba habentur in libro ſexto divinarum inſtitutionum cap. XXIII. CAP. XXXVIII.

NOBILIBVS FEMINIS] Ruffinus lib. VIII. cap. XVII. *Cui etiam inter cetera hoc etiam ſingulare ſtudium erat ne ullam non dico urbem, ſed vel breve oppidum, abſque adulterio nobilium matronarum quæ per loca fuiſſent reperta, vel corruptione virginum, præteriret.*

PRÆGVSTATOR] metaphora ducta à cibo & potu, qua etiam uſus eſt Cicero in oratione pro domo ſuo: *Scilicet tu heluoni ſpurciſſimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentiſſimo & facinoroſiſſimo Sex. Roſcio &c.* Prægustator itaque eſt qui cibos potuſque guſtu explorat, apud viros principes præcipuè, ne fortè venenum cum cibo potuque hauriant. Ea de cauſa Antonius, timens ſceleratam Cleopatræ ſolertiam, nonniſi prægustatos cibos ſumebat, ut docet Plinius lib. XXI. cap. III. hiſtoriæ naturalis. Suetonius in Claudio cap. XLIV. *Et veneno quidem occiſum convenit, ubi autem & per quem dato diſcrepat. Quidam tradunt epulanti in arce cum ſacerdotibus per Halotum ſpadonem prægustatorem.* Tacitus lib. XIII. annalium: *Illic epulante Britannico quia cibos potuſque ejus dilectus ex miniſtris guſtu explorabat.* Gregorius Papa XI. in epiſtola ſcripta ad Karolum V. Regem Francorum & Iohannam ejus uxorem edita in tomo quarto Spicilegij Dacheriani pag. 300. *Et inſuper ut hi qui hujuſmodi ova, lac, butyrum, & caſeum, ſeu fercula ex eis parabunt, & etiam illi qui de eis vobis ſervient, duntaxat pro proba facienda, guſtare de ipſis valeant, concedimus per præſentes.* Quod heic Gregorius dicit *pro proba facienda*, nos dicimus hodie *pour faire l'eſſay.* Evodius Vzalenſis in libro ſecundo de miraculis ſancti Stephani cap. III. *Iubet illi prægustatori vini ſui.*

CVBILIA IMPVNE VIOLABANT] Ruffinus lib. VIII. cap. XVII. *Delitiis, luxu, atque omni diſſolutionum genere fluitans, turpiſſima ſuis militibus præbebat exempla. Denique quicquid laſcivè, quicquid petulanter, quicquid luxurioſè geſtum à rectoribus vel militum vel provinciarum fuiſſet, inultum cedebat ob Imperatoris exemplum.*

A GOTHIS PVLSI] Quum Diocletianus Italiam petiiſſet vicennalia celebraturus, Gothi ſive populi ripam Iſtri fluminis incolentes, ea occaſione uſi, aliquam partem vicinæ provinciæ invaſerunt, & indigenas expulerunt. Hi verò pulſi ſedibus ſuis, ad Galerium Maximianum Cæſarem confugerunt, & poſtea ſe Maximino, quem Galerius adoptaverat, adjunxerunt, & in numerum ſatellitum ac protectorum ejus adlecti ſunt.

CAP. XXXIX. NE AB AVGVSTA QVIDEM] Valeria Galerij vidua, quæ poſt mortem mariti in aulam Maximini conceſſerat, ſpreto Licinio, cui eam Galerius commendaverat.

PATRIS EIVS] Galerij, qui Maximinum adoptaverat & Cæſarem fecerat.

IPSAM CVM MATRE] Diocletiani uxore, de qua pluribus actum eſt ad caput XV. Eam Octavius Strada mortuam eſſe ait aliquot annis ante maritum. Sed errare Stradam probat auctoritas Lactantij, qui dicet infrà eam anno CCCXIII. capite plexam fuiſſe, cùm Diocletianus vita jam exceſſiſſet anno ſuperiore.

CAP. XL. ERATINEO] Locus corruptus. Præſidis nomen eſt.

QVIDAM IVDÆVS] Non hoc primùm à Maximino inventum. Præiverat enim illi vir boni exempli D. Nero, quum Octaviam uxorem repudiare vellet in gratiam Poppææ. Qua de re videndus Tacitus in libro XIV. annalium.

INSTRVCTIBILE] Puto legendum: *inſtructi milites & ſagittarij præcedunt.*

CAP. XLI. AVGVSTA VERO] Valeria. Vbi notandum eſt nihil nunc de matre ejus dici, neque repetitam à Diocletiano quum Valeria repeteretur. Et tamen illa vivebat adhuc, ut patet ex capite LI.

CAP. XLII. SENIS MAXIMIANI STATVÆ] Ruffinus lib. VIII. cap. XVI. ait Maximianum Herculium turpiter deprehenſum in inſidiis quas Conſtantino ſtruebat, turpiùs periiſſe, *ita ut poſt interitum ſtatuæ ejus atque imagines auferrentur, & in ædibus publicis vocabula ejus nominis mutarentur.* Apud Euſebium lib. VIII. cap. XIII. hæc hiſtoria ſic deſcribitur tamquam ſi Herculius primus fuiſſet cujus ſtatuæ & imagines disjectæ fuiſſent. Quod quum falſum eſſe

videret Chriſtophorſonus, ita Euſebium vertit ut velit illum dixiſſe eam contumeliam irrogatam viventi. Quod non eſſe verum patet ex ſequentibus Lactantij verbis, ubi ait nulli Imperatorum ante Diocletianum contigiſſe ut imagines viventis dejicerentur. Itaque Henricus Valeſius aliò ſe convertit, non quidem Herculium fuiſſe primum omnium Imperatorum qui à primordio imperij fuerunt cui inuſtum ſit hoc dedecus, ſed primum eorum qui ætate illa rempublicam adminiſtraverant. Sic Trebellius Pollio in triginta tyrannis cap. xxviii. ait imaginem Celſi *novo injuria genere* ſublatam eſſe in crucem; cùm tamen, ut heic adnotat Caſaubonus, ſoliti fuerint Græci Latinique damnatorum imagines dejicere, lutare, frangere, ſcalis Gemoniis inferre, omni denique contumeliæ genere afficere. quod probat etiam auctoritate Plutarchi.

Cvm videret vivvs] Diocletianus, cujus viventis imagines deponebantur quia conjunctæ erant cum imaginibus Herculij.

Svspiria] Cuſpinianus in Diocletiano: *Quidam dicunt ſtupore mentis & longa ægritudine confectum, animam inter ſuſpiria efflaſſe.* quod puto illum accepiſſe ex Cedreno.

Fame atqve Angore confectvs] Alij Diocletianum aliò mortis genere extinctum tradunt, quidam morbo aquæ intercutis, alij veneno, Suidas ſuſpendio. Vide etiam quæ infrà dicuntur ad caput quinquageſimum. Obiit autem haud procul Salonis in Dalmatia, in villa ſua Aſpalato, ubi & ſepultus eſt. Vide Henrici Valeſij Notas ad Ammianum Marcellinum pag. 112. Variæ porrò ſunt doctorum virorum opiniones de anno quo Diocletianus interiit, aliis cenſentibus id eveniſſe anno cccxiii. aliis triennio ſeriùs. Iſtos in hanc ſententiam impulit auctoritas Faſtorum Idatianorum, in quibus ſcriptum eſt Diocletianum diem functum eſſe in Salona iii. Nonas Decemb. Sabino & Rufino Conſulibus. Sed horum Faſtorum auctorem falsò ea ſcripſiſſe jam conſtat, cùm Lactantius doceat Diocletianum eſſe mortuum ante nuptias Licinij & Conſtantiæ, & ante Maximinum Dazam. Cùm ergo mortuus ſit poſt Galerium & ante Maximinum, exeunte anno, manifeſtum eſt deceſſiſſe anno cccxii. exeunte. Nam Maximinus periit anno ſequenti, ut oſtendam. Itaque verum non eſt quod legitur in Epitome Victoris, Diocletianum annos propè novem egiſſe in communi vita. A Kalendis enim Maiis anni cccv. uſque ad iii. Nonas Decembris anni cccxii. ſunt tantùm anni ſeptem & menſes ſeptem cum aliquot die-

bus. Sed adverſus hæc dici poteſt, id quod quibuſdam placuiſſe video, Diocletianum non potuiſſe dici mortuum anno CCCXII. cùm in l. 2. Cod. Theodoſ. *De cenſu*, quæ data eſt anno CCCXIII. Kalendis Iuniis, Conſtantinus eum vocet dominum & parentem, divum vocaturus ſi mortuus fuiſſet. Verùm eam argumentationem falſam eſſe probat epiſtola Maximini Aug. ad Sabinum apud Euſebium lib. IX. cap. IX. ubi is Galerium Maximianum, quem ab anno ſuperiore mortuum fuiſſe conſtat, vocat tamen dominum ac parentem ſuum; qui tamen in edicto quod ibidem apud Euſebium extat, eundem Maximianum & Diocletianum vocat divos parentes ſuos. Ceterùm cùm ex hoc Lactantij loco conſtet Diocletianum mortuum eſſe ante nuptias Licinij & Conſtantiæ, conſequens eſt falſum eſſe quòd legitur in Epitome Victoris, nimirum eum morte conſumptum eſſe, ut ſatis patuit, per formidinem voluntaria. *Quippe cùm à Conſtantino atque Licinio vocatus ad feſta nuptiarum, per ſenectam, quò minùs intereſſe valeret, excuſaviſſet, reſcriptis minacibus acceptus, quibus increpabatur Maxentio faviſſe ac Maximino favere, ſuſpectans necem dedecoroſam, venenum dicitur hauſiſſe.* Parum autem probabile eſt eum qui noluerat iterum accedere ad regimen reipublicæ, & qui vitam privatam imperio antepoſuit memorabili & ſapientiſſimo illo apophthegmate quod ſuprà pag. 425. ex eadem Epitome retulimus, ſuſpectum fuiſſe habitum quòd Maxentio & Maximino faveret, præcipuè verò Maximino, à quo ſciret graviſſimas contumelias irrogatas filiæ Valeriæ conjugique Priſcæ, & à quo contemptum illum fuiſſe, dum Valeriam repeteret, recentius erat quàm ut oblivíſci tam citò potuerit.

CAP. XLIII. VNVS SVPERERAT.] nimirum Maximinus cognomento Daza. Adverſarios Dei Lactantius appellat Diocletianum, Herculium, Galerium, & Maximinum. In eodem numero non ponit Maxentium; quia licèt crudelis ac ſævus fuerit, viſus tamen eſt favere Chriſtianis. Inter eos item non numerat Licinium; quia tum quum hæc ſcribebat Lactantius, ille videbatur eſſe amicus Chriſtianorum. Poſtea ſe prodidit.

NVPER AMICITIAM] id eſt, eo tempore quo pax inter Licinium & Maximinum conſtituta eſt in Boſphoro Thracio, paulò poſt mortem Galerij.

CONSTANTINI SOROREM] Conſtantiam, quæ poſtea ſic Arrio favit ut etiam fratrem ſuum ad eum defendendum impelleret.

MISIT OCCVLTE] Euſebius lib. VIII. cap. XIV.

iſtud ipſum commemorat, nimirum Maximinum iniiſſe clam fœdus cum Maxentio.

BELLUM CONSTANTINO INDIXERAT] Ex hoc loco & ex libro ſecundo Zoſimi apparet conſilia agitandi belli à Conſtantino profecta non eſſe, ſed à Maxentio, atque adeo Conſtantinum velut invitum ad arma proſiliiſſe, tum etiam invitatum poſtea à Romanis tyrannidem Maxentij ægrè ferentibus. Et tamen vir clariſſimus Hadrianus Valeſius in libro primo rerum Francicarum pag.23.bellum iſtud imputat arrogantiæ Conſtantini, qui ſtatuas ſuas Romæ juſſu Maxentij everſas adeo iniquo tulerit animo ut eam injuriam armis vindicandam putarit; ejuſque memoriam acriter ac contumelioſè ſugillat quòd cùm Maximiani ſoceri ſui ſtatuas ſubverti juſſiſſet in Galliis, parem ſibi à Maxentio ejus filio factam injuriam ferre non potuerit. Veri amor & magni Principis memoria poſtulant ut heic obſervemus immenſum eſſe diſcrimen inter hæc duo facinora. Conſtantinus everterat ſtatuas inimici ſui, ſed mortui, & qui propterea contumeliam ſibi irrogatam ulciſci non potuit. At Maxentius dejecerat venerandas, ut ait Nazarius, imagines Principis viventis ac fortiſſimorum exercituum ductoris, qui propterea & potuit & debuit eum caſtigare à quo cum tanta nominia læſus eſſet. Sanè Diocletianus, ut infrà ſcribit Lactantius, adeo commotus eſt quum videret ſtatuas ſuas everti quæ cum ſtatuis Herculij conjunctæ erant, tametſi iſta adversùs eum non fierent conſilio, ſed neceſſitate, ut hinc acceperit magnum atque incredibilem dolorem, ac propterea moriendum ſibi eſſe decreverit. At Conſtantinus injuriam illam, qua erat magnitudine animi, remittere Maxentio paratus erat, ſi is ad æquas pacis conditiones deſcendere voluiſſet. Sed ille Conſtantinum aſpernatus eſt; appetitum ejus (verba ſunt Nazarij) refugit, adverſatus eſt, horruit; & cùm voluntas pacificandi alienata eſſet, eò dementiæ proceſſit, inquit idem Nazarius, *ut ultro etiam laceſſeret quem ambire deberet.* Unde conſtat arrogantiæ immeritò argui Conſtantinum in hoc loco: qui ſi injuriam ſuam ultus non fuiſſet adversùs hoſtem ferocem ac bonitati ejus illudentem, profectò majorem ignominiam ex ea injuriæ oblivione reportaſſet quàm ut verbis ullis explicari poſſit.

NECEM PATRIS SUI] Maximiani Herculij, quem Conſtantinus ſtrangulari juſſerat apud Maſſiliam. Zoſimus lib. II. *Maxentius occaſiones gerendi adversùs Conſtantinum belli quærebat, ſeque dolere propter obitum patris ſui ſimu-*

lans, cui mortis cauſam Conſtantinus prabuiſſet.

INTESTABILEM] Hoc in loco deſunt aliquot litteræ in veteri exemplari, ubi hæc tantùm leguntur, *xtabilem.* Ex quo nos collegimus reponendum eſſe *inteſtabilem.* Inteſtabilis autem idem valet ac deteſtabilis & inviſus.

FINXISSE DISCORDIAM] Eutropius lib. x. *Inde ad Gallias profectus eſt, dolo compoſito, tamquam à filio eſſet expulſus.*

CAP. XLIV. INTER EOS] Maxentium & Conſtantinum.

RESPONSUM ACCEPERAT] Incerti panegyricus Conſtantino dictus poſt devictum Maxentium: *Stultum & nequam animal nuſquam extra parietes egredi audebat. Ita enim aut prodigiis aut metus ſui præſagiis movebatur.*

SEXTO KAL. NOV.] Hic ergo dies dies primus Maxentium vidit Imperatorem; contrà quàm alij ſcribunt, qui ad diem VII. Kal. Octobris eum imperium invaſiſſe ſcribunt, pridie extinctum. quorum neutrum verum eſt. Cæſus enim eſt die natali ſuo, ut docent Lactantius & auctor panegyrici paulò antè laudati. Sed iſte tamen in hoc fallitur quòd ait Maxentium diem natalis ſui cæde ſua ſignaſſe, ne ſeptenarium illum numerum ſacrum & religioſum vel inchoando violaret. Nam ſi cæſus eſt ipſo die natalis ſui, manifeſtum eſt cæſum eo die quo imperium inierat. Hunc quippe diem antiqui vocabant natalem Imperatorum. Occiſus eſt igitur Maxentius anno Chriſti CCCXII. VI. Kal. Novembris, ſexto imperij ſui anno exacto, in ipſis initiis ſeptimi. Atque ita intelligendi ſunt Aurelius Victor & auctor Chronici Alexandrini, quum aiunt eum periiſſe anno tyrannidis ſuæ ſexto. At Eutropius ait Conſtantinum quinto imperij ſui anno bellum commoviſſe adversùs Maxentium? Commovit ſanè, ſed non perfecit. Itaque verba illa veteris Kalendarij à Bucherio editi, V. *Kal. Novembr. Evictio tyranni*, IV. *Kal. Ingreſſus Divi*, capienda quidem ſunt de Maxentio & Conſtantino, ut rectè cenſuerunt eruditiſſimi viri Petrus Franciſcus Chiffletius & Henricus Noris, ſic tamen ut dies V. Kal. non referatur ad diem quo Maxentius periit, ut illi arbitrati ſunt, ſed ad poſterum, quo corpus ejus inventum eſt, ut docet auctor fragmenti de Conſtantio Chloro, quo certa fuit victoria, IV. verò Kal. ad diem quo Conſtantinus victor urbem Romam ingreſſus eſt. Et hæc quidem certa atque extra omnem omnino controverſiam poſita eſſe videntur. Et tamen vir clariſſimus Petrus Lambecius in libro quarto commentariorum de bibliotheca Vindobonenſi pag. 298. evictionem illam tyranni refert ad tem-

pus illud quo Licinius à Conſtantino pulſus Byzantio & Chalcedone, Nicomediam ſe recepit, ibique etiam obſeſſus, rebus deſperatis, ut Zoſimus ait, quòd ſciret nullas ſibi reſtare juſtas & ſatis amplas ad dimicandum copias, egreſſus urbe, ſupplex Conſtantino factus eſt, & adlata purpura, Imperatorem & Dominum clamavit, veniamque præteritorum popoſcit. Quæ omnia contigere anno Christi cccxxiv. Criſpo III. & Conſtantino III. Conſulibus, ut eſt in Faſtis Idatianis. Verùm hæc Lambecij ſententia vera eſſe non poteſt, cùm conſtet verba illa veteris Kalendarij accipienda eſſe de Maxentio profligato. Prætereà nullibi adnotatum eſt deditionem Licinij incidiſſe in diem quintam Kalendarum Novembrium. Quod in primis neceſſarium eſſet demonſtrare. Immo eam factam aliquanto antè colligi poſſe videtur ex eo quòd Zoſimus ait Licinium, fuſo deditoque exercitu, cum equitibus reliquis & paucis peditum millibus Nicomediam ſe recepiſſe poſt captam Chalcedonem, id eſt, xiv. Kal. Octobris, ut legitur in Faſtis. Quàm exiguo autem temporis intervallo victor exercitus pervenire potuerit Nicomediam, nemo eſt rei geographicæ vel tenuiter peritus qui ſatis intelligat. Quare profectionem Divi, quæ in veteri Kalendario notatur ad diem V. Kalendas Octobris, valde ſuſpicor accipi debere de Conſtantini digreſſu ab urbe Chalcedone ut Nicomediam proficiſceretur. Itaque cùm hinc via ſit certa neque longa, non abſurda conjectura erit ſi dicamus deditionem Licinij factam eſſe paucis pòſt diebus, id eſt, ſub initium menſis Octobris, cùm ex Zoſimo liqueat eum non toleraſſe diù obſidionem Nicomediæ, & ex fragmento de Conſtantio Chloro, quod Henricus Valeſius edidit, colligi poſſit Conſtantiam uxorem Licinij in caſtra Conſtantini fratris veniſſe ſequenti die poſt adventum ejus. Neque magnum momentum habet quòd idem vir clariſſimus adnotat heic, ut in Codice Theodoſiano, Licinium κατ' ἐξοχὴν ſive per excellentiam appellari tyrannum. Nam & Maxentium quoque tyrannum dictum legimus in panegyrico quem Nazarius dixit Conſtantino; ubi agens de his quæ poſt devictum Maxentium acta Romæ ſunt à Conſtantino, addit: *Quarum rerum miraculo ſic omnes devinciebantur ut non tam omnes dolerent quòd illum tyrannum ita diù tulerant quàm quod tali principe tam ſerò fruerentur.* Et ſuprà de eodem Maxentio: *Illum ipſum tyrannum non mors virilis, ſed fuga turpis prodidit.* Item: *Sequebatur hunc comitatum ſuum tyranni ipſius teterrimum caput.* Fragmentum de Conſtantio Chloro pag. 475. *Interea Conſtantinus apud Veronam victis du-*

cibus tyranni, Romam petiit. Vetus inſcriptio poſita Conſtantini memoriæ poſt victoriam de Maxentio: *Quòd inſtinctu divinitatis, mentis magnitudine, cum exercitu ſuo tam de tyranno quàm de omni ejus factione uno tempore juſtis rempublicam ultus eſt armis.* Prudentius libro primo adversùs Symmachum: *Mulvius exceptum Tyberina in ſtagna tyrannum præcipitans.* Immo in Codice quoque Theodoſiano per tyrannum intelligitur Maxentius in l. un. *De ingenuis qui tempore tyranni ſervierunt*, & in l. I. *De cohortalibus.*

QUINQUENNALIA TERMINABANTUR] Certum eſt Maxentium quinquennalia celebraviſſe. Manifeſta eſt enim auctoritas Lactantij. Sed præterea extat apud Occonem pag. 541. nummus Maxentij, in cujus averſa parte hæc ſcripta ſunt: VICTORIA DD. NN. AUG. ET CÆS. VOT. V. MULT. X. Quin ergo celebrata à Maxentio ſint quinquennalia, & quidem poſt exactum annum quintum, ambigi non poteſt. Illud tantùm quæro, quomodo fieri poſſit ut quæ ſecundùm morem acta ſunt die prima anni ſexti, terminata fuerint in fine ejuſdem anni. Scio vota illa magno apparatu celebrata fuiſſe, feſta hæc per multos dies duraſſe, & non ſolùm in urbe regia uſurpata, ſed etiam in provinciis. Verùm illa non ſolvunt difficultatem. Niſi ſi dicamus hominem voluptuarium & deſidiæ amatorem, cujuſmodi fuiſſe deſcribitur Maxentius, voluiſſe novo more quinquennalia ſua commendata facere, ac propterea per annum integrum ea continuaſſe. quod parum probabile videtur. Vel fortaſſis, ſicut primus anni dies, quo quinquennalia celebrabantur, ludis ac ſacrificiis tranſigebatur, ſic eadem ſolennia repetebantur in ultimo die ejuſdem anni, ut ſic quinquennalia eo modo terminarentur quo cœperant, pari ferè modo quo proceſſiones Conſulum ſeptem erant per annum, ut patet ex Novella CV. Imperatoris Iuſtiniani. Quid ſi natales Imperatorum feſti erant quum per unumquemque menſem recurrebant? Nam in actis ſancti Marcelli centurionis, qui paſſus eſt in civitate Tingitana ſub imperio Diocletiani, reperio diem XII. Kalendarum Auguſti fuiſſe feſtam in imperio Romano. *Iam die duodecimo Kalendarum Auguſtarum*, inquit, *apud ſigna legionis iſtius, quando diem feſtum Imperatoris veſtri celebraſtis, publica voce reſpondi me Chriſtianum eſſe.* Diocletianus quippe factus eſt Imperator XII. Kal. Decembris. Sic quidam olim natali Epicuri viceſima luna ſacrificabant, feriaſque omni menſe cuſtodiebant, quas icadas vocabant, ut Plinius ait libro XXXV. hiſtoriæ natur. cap. II.

COELESTE SIGNVM] immortale ſignum, ut alibi dicit Lactantius, id eſt, ſignum crucis. Iſte porrò locus eſt magni momenti. Signat enim & locum & diem quo crux, in qua vinceret, oſtenſa eſt Conſtantino. Nam cùm ex teſtimonio Euſebij, qui ſe accepiſſe ait ab ore Conſtantini, conſtet viſum ab eo crucis tropæum in cœlo horis meridianis, ſole in occaſum vergente, & addubitanti quidnam hoc ſpectrum ſibi vellet, nocte ſequenti Chriſtum Dei dormienti apparuiſſe cum ſigno illo quod in cœlo oſtenſum fuerat, præcepiſſeque ut militari ſigno ad ſimilitudinem ejus quod in cœlo vidiſſet fabricato, eo tamquam ſalutari præſidio in prœliis uteretur, certum eſt utramque viſionem uno in loco & intra ſpatium aliquot horarum contigiſſe. Quod ſi ita eſt, ut certè eſt, habent viri docti unde finem tandem imponant nobili controverſiæ de loco ubi ſignum crucis oſtenſum eſt Conſtantino, & unde fides adſtruatur auctori vitæ ſancti Artemij ex Duce Ægypti, cujus auctoritatem vir eruditiſſimus, Petrus Franciſcus Chifflerius circuitione & anfractu infringere & elevare conatus eſt. Hæc ſunt verba Artemij memoriam Conſtantini defendentis coram Iuliano Imperatore: *Ad Chriſtum autem declinavit ab illo vocatus, quando difficillimum commiſit prœlium adversùs Maxentium. Tunc enim ei in meridie apparuit ſignum crucis, radiis ſolis ſplendidius, & litteris aureis belli ſignificans victoriam. Nam nos quoque ipſi ſignum adſpeximus, cùm bello intereſſemus, & litteras legimus. Quin etiam totus quoque id eſt contemplatus exercitus, & multi hujus rei teſtes ſunt in tuo exercitu.* Apud Surium die XX. menſis Octobris. Mirum verò fortaſſis cuidam videbitur quod heic ait Artemius, multos hujus rei teſtes tum fuiſſe in exercitu Iuliani Imperatoris. Nam ſi iſta dicebantur anno Chriſti CCCLXII. exeunte, effluxerant anni quinquaginta à morte Maxentij, & difficile eſt multos milites ſuperfuiſſe ex eo exercitu qui tum adversùs eum pugnarunt. Verùm id mirum nequaquam videri debet. Nam in dialogo de claris oratoribus, cujus auctorem eſſe Quintilianum plerique cenſent, alij Tacitum, quidam Suetonium, in dialogo inquam illo, qui ſcriptus eſt anno ſexto principatus Veſpaſiani, teſtatur auctor vidiſſe ſe in Britannia ſenem qui ſe fateretur ei pugnæ interfuiſſe qua Cæſarem inferentem arma Britanniæ arcere littoribus & pellere aggreſſi ſunt. quod contigerat ante annos ferè centum viginti. Et ſanctus Hieronymus in dialogo adversùs Luciferianos (quem Baronius putat ſcriptum circa annum Chriſti CCCLXXXII.) ait

tum ſuperfuiſſe homines qui ſynodo Nicænæ interfuerant, raros tamen propter antiquitatem. Itaque ut ad rem noſtram redeamus, ita conſtituendum eſt, viſionem illam crucis Conſtantino oſtenſæ contigiſſe in caſtris, dum Romam obſideret, VII. Kal. Novembris anno Chriſti CCCXII. Audax enimverò nimiùm fuit Iacobus Oiſelius, qui in Theſauro numiſmatum antiquorum pag. 463. ait eum qui totum hoc negotium de cruce oſtenſa Conſtantino ad pias veterum fraudes retulerit, parum à rei veritate aberraturum. Quid enim deinceps verum cenſebitur, ſi hiſtoriam hanc, quæ Lactantij, Publij Optatiani Porphyrij, Euſebij, ac veterum etiam numiſmatum teſtimonio nititur, inter fabulas & pias, ut ille ait, veterum fraudes connumerare fas fuerit? Religioſiùs iſta tractanda ſunt, & irreligioſa illa temeritas procul abeſſe debet à pectoribus Chriſtianorum.

LIBROS SIBYLLINOS INSPICI] Zoſimus lib. II. *Maxentius incluſus, diis hoſtias immolat, & extiſpices de belli eventu conſulit, ipſis quoque Sibyllinis oraculis perveſtigatis. Quumque reperiſſet oraculum quo ſignificaretur in fatis eſſe ut qui ad detrimentum populi Romani ſpectantia deſignaret, miſerabili morte periret, de ſemetipſo id oraculum accipiebat, quaſi qui Romam adortos eamque capere cogitantes propulſaret. Eventus autem comprobavit id quod verum erat.* Hæc verò prorsùs congruunt cum narratione Lactantij.

CAP. XLV. HYEME PROXIMA] id eſt, hyeme quæ mortem Maxentij ſtatim ſubſecuta eſt. Atqui Maxentius periit anno CCCXII. VI. Kalendas Novembris. Igitur Conſtantinus Mediolanum profectus eſt eo anno exeunte, aut ſub initium ſequentis. quod magis credo. Quippe Nazarius in panegyrico quem Conſtantino dixit, ſic de mora quam ille Romæ traxit loquitur ut planè conſtet eum illic fuiſſe per duos menſes. *Quicquid mali*, inquit, *ſexennio toto dominatio feralis inflixerat, bimeſtris ferè cura ſanavit.* Probabile autem non eſt eum qui ſic proximus erat Kalendis Ianuariis, Romam reliquiſſe illis impendentibus, ut alibi potiùs quàm Romæ procederet Conſul. Præterea extat in Codice Iuſtiniani Imp. lib. XI. tit. 57. lex à Conſtantino data Romæ XV. Kalend. Febr. ipſo & Licinio tertiùm Conſulibus, id eſt, menſe Ianuario qui proximus fuit poſt extinctum Maxentium, ex qua colligi poſſe videtur Conſtantinum Roma digreſſum non eſſe ante diem qua lex illa data dicitur. Quod ſi ita eſt, ſic accipienda videntur verba Nazarij ut illa bimeſtris *ferè* cura, quam componendis rebus

urbanis Conſtantinum impendiſſe tradit, eo modo intelligatur quo ſanctus Auguſtinus in libro ad Donatiſtas poſt collationem cap. XXXIII. ait Ælianum Proconſulem cauſam Felicis Epiſcopi Aptungitani audiviſſe XV. Kalendas Martias, *poſt menſes ferme quatuor* quàm Cæcilianus à Melchiade fuerat judicatus; cùm tamen à die VI. Nonas Octobris, quo ille judicatus eſt, uſque ad XV. Kalendas Martias, quo cauſa Felicis audita eſt, interceſſerint menſes quatuor cum dimidio. Eadem ratione ſanctus Leo Papa in epiſtola quinquageſima ſecunda ad Ravennium Arelatenſem & ceteros Galliarum Epiſcopos ſcribens ait ſynodum Chalcedonenſem conſtitiſſe ex ſexcentis *ferè* Epiſcopis, cui interfuiſſe DCXXX. Epiſcopos conſtans eſt omnium ſcriptorum ſententia. Acceſſit ergo Mediolanum Conſtantinus ſub finem menſis Ianuarij. Eò verò venit etiam Licinius, uxorem ducturus Conſtantiam Conſtantini ſororem. Eadem commemorat & Zoſimus, rectè adnotans hæc acta poſt devictum Maxentium & antè quàm bellum eſſet inter Maximinum & Licinium. Quare lapſum eſſe patet virum doctiſſimum Ioannem Morinum, qui in libro de Eccleſia per Conſtantinum liberata pag. 328. ſcribit Licinium veniſſe Mediolanum ad Conſtantinum poſt devictum extinctumque Maximinum, ibique Conſtantiam in matrimonium duxiſſe. *Eo peracto*, inquit Zoſimus, *Conſtantinus ad Celtas revertitur*, Licinius in Illyricum, ut tradit auctor fragmenti de Conſtantio Chloro pag. 475. Sed antè quàm Mediolano diſcederent, legem pro Chriſtianis ediderunt quæ paulò pòſt recitabitur.

Exiſtimant viri quidam doctiſſimi nuptias Licinij & Conſtantiæ celebratas fuiſſe Mediolani menſe Martio, argumento petito ex lege prima Codicis Theodoſiani *De bonis vacantibus*, quæ ſcribitur data à Conſtantino VI. Idus Martias Mediolani Conſtantino Aug. III. & Licinio Conſulibus. Quanquam menſem Martium in Maium eſſe mutandum in hac conſtitutione cenſet Morinus in libro de Eccleſia per Conſtantinum liberata pag. 329. quia, ut inquit ille, Conſtantinus menſe Martio illius anni adversùs barbaros pugnavit in Germania. Sanè, quod ſemel heic obſervaſſe ſufficiat, nihil certi colligi poteſt ex ſubſcriptionibus legum Codice Theodoſiano comprehenſarum; adeoque ex eis concludi non poteſt Conſtantinum eo tempore in iis locis fuiſſe in quibus datæ dicuntur. Nam ſi id certum eſſet, certum quoque eſſet eum intra ſex dierum ſpatium fuiſſe Heracleæ in Macedonia aut in Thracia & Mediolani in

Italia, cùm lex de qua diximus data legatur Mediolani VI. Idus Martias, & lex prima *De actoribus* Heracleæ III. Non Mart. ſub iiſdem Conſulibus. Fortiùs urget exemplum quod ſumi poteſt ex l. 2. *De pœnis* & ex l. 1. *Si petitionis ſocius ſine herede defecerit:* quarum prima data dicitur Cabilluno, altera Antiochiæ, utraque XII. Kal. April. Conſtantino Aug. IV. & Licinio IV. Conſulibus. Vir doctiſſimus Iacobus Gothofredus vidit difficultatem eſſe in ſubſcriptione poſterioris iſtius legis, & aut eam pronuntiavit tribuendam eſſe Licinio, qui orientem, cujus vertex Antiochia, tenebat, aut reponendum eſſe nomen Antigoniæ prope Stopis in Macedonia, quæ Conſtantino ceſſit quum pax inter eum & Licinium conſtituta eſt poſt pugnam Cibalenſem. Sed hæc non ſolvunt difficultatem. Nam ſemper difficile erit iſtam diſcrepantiam componere, cùm certum ſit Conſtantinum non potuiſſe uno eodemque die eſſe in Gallia & in Macedonia. Rurſum quomodo fieri poteſt ut idem, qui Cabilluno & Heracleæ fuerit XII. Kal. Aprilis, eodem anno VIII. Idus Martias fuerit Theſſalonicæ, & biduo pòſt, id eſt, VI. Idus Martias, Romæ? Nam id colligitur ex ſubſcriptionibus l. 1. *De diverſis officiis*, & ex l. 2. *Ad l. Iuliam de vi pub. & privata.* Idem deinde Idibus Septembris ejuſdem anni cenſendus eſſet fuiſſe Romæ, & ſexto pòſt die apud Naiſſum in Dacia. Quippe lex prima *De jure fiſci* data dicitur Idibus Septembris Romæ, & lex prima *De Centonariis* XIV. Kal. Octobris Naiſſo. Denique idem Conſtantinus, ſi hæc regula certa eſſet, fuiſſet anno ſequenti XII. Kal. Maias Sardicæ, Romæ verò ipſis Kalendis Maiis, intra ſpatium dierum duodecim, cùm id colligi poſſit ex ſubſcriptionibus l. 2. & 3. *De donationibus.* Poſſent & alia exempla adferri. Sed iſta ſufficiunt. Vnde colligi debet, id quod antea dicebamus, ex ſubſcriptionibus legum Codicis Theodoſiani nihil colligi poſſe certi ad ſignanda loca in quibus Conſtantinus habitavit per varia tempora imperij ſui, adeoque infirma eſſe argumenta quæ viri doctiſſimi hinc ſumpſerunt ad confirmandas & conſtabiliendas conjecturas ſuas hiſtoricas.

AD HVIVSMODI CASVS] In veteri codice legitur, *ad hujuſmodi cauſa Licinio conlocati.* Noſtra emendatio bona eſt. Et ſæpe in antiquis codicibus reperitur ſcriptum *cauſa* pro *caſus.* ut apud S. Ambroſium epiſt. XLIII *In natura caſus eſt, in electione judicium.* pro quo in vetuſtiſſimo codice MS. Eccleſiæ Bellovacenſis ſcriptum eſt *cauſa*, quamvis non bene.

PERINTHO] id eſt, Heraclea. Sic enim vocatur Heraclea Thraciæ ad differentiam aliarum ejuſdem nominis urbium, ut rectè notavit Henricus Valeſius ad librum XXII. Ammiani Marcellini. Menologium Græcorum ad diem decimam Maij: *Perinthum urbem Thraciæ, quæ nunc Heraclea dicitur.* Apud Caniſium to. II. antiquæ lectionis pag. 768.

MILLIA P. DECEM ET OCTO] Circa Reſiſton. qui locus primus occurrit in itinerario Antonini euntibus ab Heraclea Hadrianopolim. quamquam ibi dicitur abeſſe M. P. XXII. ab Heraclea.

KAL. MAIAR.] Hoc enim die factus fuerat Cæſar anno Chriſti CCCV. ut ſuprà vidimus. Ex quo etiam confirmantur quæ à nobis dicta ſunt de anno quo Diocletianus depoſuit imperium. Nam ſi Kalendis Maiis anni CCCXIII. complebatur annus octavus nuncupationis Maximini, ut ait Lactantius, neceſſarium eſt illum nuncupatum fuiſſe Cæſarem anno CCCV. Kalendiis Maiis. Errant ergo qui putant eum per annos tantùm ſeptem imperium tenuiſſe, & quadriennio quidem Cæſarem, triennio Auguſtum per orientem fuiſſe. Imperavit enim per annos octo integros & aliquam partem noni. CAP. XLVI.

SICVT ILLE] id eſt, Maxentius, qui victus eſt ipſo die natali ſuo.

VOCANT SERENVM] Circa Reſiſton, ut diximus, locum Thraciæ inter Hadrianopolim & Heracleam. Campus ſanè hac pugna illuſtris, quæ pacem afflictæ Eccleſiæ peperit. Fallitur ergo Zoſimus, qui pugnam illam in Illyriis pugnatam putat. Hæc ſunt ejus verba: *Bellis civilibus inter Licinium & Maximianum accenſis, acrique facto prælio in Illyriis, ab initio quidem ſuperari viſus eſt Licinius, ſed confeſtim redintegrata pugna, Maximianum in fugam vertit.*

TENAX] Avarum fuiſſe Licinium multis exemplis probat Euſebius lib. I. de vita Conſtantini cap. LV. Fragmentum de Conſtantio Chloro pag. 474. *Licinius ſcelere, avaritia, crudelitate, libidine ſæviebat.*

DEVS SVMMVS] Martyrium ſancti Baſilei Epiſcopi Amaſeæ: *Licinius igitur omnipotente Domini noſtri Ieſu Chriſti manu adjutus victoriam de Maximino reportavit.* CAP. XLVII.

SVMPTA VESTE SERVILI] Confirmat hanc narrationem Euſebius lib. IX. hiſt. eccleſ. cap. X. & lib. I. de vita Conſtantini cap. LVIII.

FRETVM TRAIECIT] Pugnatum eſt igitur in ea parte imperij quam Licinius tenebat, id eſt, inter Hera-

cleam & Hadrianopolim, in campo quodam vocato ſereno, ut in capite ſuperiori dixit Lactantius. Aberat autem M. P. CLX. à Nicomedia.

PETIVIT ORIENTEM] Zoſimus: *Per orientem in Ægyptum diſcedens, ſpe cogendarum copiarum quanta gerendo bello ſufficerent.*

VESTEM RESVMPSIT] nimirum purpuram, ſignum imperatoriæ majeſtatis.

CAP. XLVIII. NICOMEDIAM INGRESSVS] Meminit adventus Licinij Nicomediam Ioannes Preſbyter Nicomedienſis in vita ſancti Baſilei Epiſcopi Amaſeæ, ex quo diſcimus Conſtantiam quoque Licinij uxorem veniſſe cum eo Nicomediam poſt victum Maximinum. *Itaque poſt juſtam Maximini pœnam & divinitus invectam iram Licinius, cùm totum orientem ſub ſe haberet, magno cum apparatu ad noſtra regionis urbem Nicomediam venit unà cum conjuge ſua, ut in regia domo habitaret & orientis imperium gubernaret. Iam verò primùm ſumma quadam pax repentè per totum noſtra regionis orbem, poſt vehementes illas inſanientis idololatria commotas fluctuationes ac pugnas, Licinij arbitrio atque opera invecta eſt.* Quamquam ſint quibus hæc Baſilei acta videntur eſſe falſa ac ſuppoſititia, in hoc tamen loco ſincera eſſe ſatis manifeſtum eſt.

DIE IDVVM IVNIAR.] Iſta non ſunt intelligenda de die quo datum eſt edictum, ſed de die quo Licinij juſſu propoſitum eſt Nicomediæ.

CONSTANTINO ATQ. IPSO TER CONS.] id eſt, anno Chriſti CCCXIII.

LITTERAS] Eas deſcripſit Euſebius lib. X. cap. V. ſed è Romanana lingua in Græcum ſermonem tranſlatas, ut ipſe ait. Quòd ergo eas nunc habemus Latinè, uti editæ primò ſunt, unius Lactantij diligentiæ debemus. Sed iſte omiſit præfationem, quam Euſebius habet.

VT POSSIT NO. S. DIV.] Euſebius vertit, ὅπως ἄν, ὅ, τί ποτὲ ἐστὶ θειότης καὶ οὐρανίου πράγματος. Ait autem Valeſius hanc lectionem non eſſe ſanam. Certè non congruit cum verbis edicti.

CVIVS R. L. M. OBSEQVIMVR] Hæc Euſebius non reddidit Græcè.

DICATIONEM] id eſt, dignationem. Hæc enim vocabula promiſcuè & indifferenter uſurpari video. Paulò pòſt in hac epiſtola legitur: *intelligit dicatio tua.* Eadem vox reperitur in Collatione prima Carthaginenſi cap. X. & XIX. & in relatione Anulini Proconſulis ad Conſtantinum Auguſtum

ſtum in collatione tertia cap. CCXX. & apud ſanctum Auguſtinum epiſt. LXVIII. Plura exempla ſi quis requiret, conſulat Gloſſarium Dufreſnij.

CONDITIONIBVS] Euſebius vertit, τὰς αἱρέσεις. Quæ vox multum laboris attulit hominibus eruditis, ut patet ex Valeſij annotationibus ad hunc locum. Nunc itaque facilis erit loci iſtius intellectus. Nam juris periti apud Græcos hæreſes vocarunt quas nos conditiones appellamus, ut videre eſt in variis locis Baſilicorum, præcipuè verò in libro XLIV. tit. XIX. XXX. & ſequenti, in Codice Iuris Græco-Romani, & alibi. Conſtantinus Harmenopulus lib. VII. tit. VIII. αἱ παράνομοι καὶ καταγέλαστοι αἱρέσεις ἐπὶ αἱροῦνται τῶν ἰνςάσεων καὶ τῶν λεγάτων, καὶ χωρὶς αἱρέσεως ταῦτα παρέχονται Quem locum ſic rectè vertit Ioannes Mercerus. *Conditiones quæ contra leges vel deriſoria ſunt, in inſtitutionibus & legatis pro non adjectis habentur, atque adeo hæc abſque ejuſmodi conditione præſtantur.* In Codice Theodoſiano l. 9. & 10. *De prædiis naviculárior.* hæreſis ſignificat functionem ſive conditionem navalem. *Navalem hæreſim in omnibus volumus cuſtodiri, ut uſque ante viginti annos quæcunque poſſeſſiones ſubhaſtaria ſorte diſtracta ſunt, & propter contractum publicum navali fuerant hæreſi ſeparata, ſi huic oneri antè eas ſubjacuiſſe conſtiterit, rurſus ad debitam functionem teneantur obnoxia.*

QVAS...... HONORI] Hæc corrupta ſunt apud Euſebium, ubi ſic legitur ex interpretatione Valeſij: *Atque id à nobis eò factum eſt ut ne cui divino cultui atque honori quidquam à nobis detractum eſſe videretur.* Meliùs ſanè quàm Muſculus & Chriſtophorſonus.

DATIS LITTERIS] Loquitur de priore Conſtantini & Licinij conſtitutione, quæ lata erat paulò poſt devictum Maxentium. Vide annotationes Valeſij.

VICARIVM] Cùm Euſebius Græcè loqui vellet, nec verbum haberet quo Vicarij dignitas ſignificaretur, interpretatione & circuitione uſus eſt. Deinde Euſebij interpretes Præfectum verterunt qui in illa provincia ſeu regione jus dicit.

HORTATVS EST] nempe Licinius.

ANNI DECEM] Hic locus oſtendit, ut ſuprà diximus, perſecutionem cœpiſſe die VII. Kalendas Martias, quo die everſa eſt Eccleſia Nicomedienſis. Nam ſi numeres à die vigeſima tertia Februarij anni CCCIII. uſque ad diem tertiam decimam menſis Iunij anni CCCXIII. qua propoſitum eſt Nicomediæ edictum de reſtaurandis Eccleſiis,

reperies effluxiſſe annos decem, menſes tres, dies verò novendecim, id eſt, ut heic ait Lactantius, annos decem, menſes plus minùs quatuor.

CAP. XLIX. TAVRI MONTIS ANGVSTIAS] ſive fauces, ut alij loquuntur. Sunt autem inter Cappadociam & Ciciliam. Nam Maximinum fugientem tranſiiſſe per Cappadociam docet Lactantius cap. XLVII. Et certè venienti è Bithynia in Ciliciam rectum iter eſt per Cappadociam. Itaque anguſtias illas eo loci poſitas reor ubi portæ Ciliciæ notantur in tabulis geographicis.

TARSVM CONFVGIT] Lactantius in capite XLVII. teſtatur campum ſerenum, ubi Maximinus victus ac fugatus eſt ab exercitu Licinij, abfuiſſe à Nicomedia M. P. CLX. In Itinerario autem Burdegalenſi notatum eſt à Nicomedia uſque Ancyram Galatiæ numerari M. P. CCLVIII. ab Ancyra Tarſon uſque M. P. CCCXLIII. Fiunt M. P. DCCLXI. Scio Maximinum fugiſſe cum ſumma diligentia donec Nicomediam perveniſſet. Sed poſtea puto conquieviſſe aliquatenus animum ejus & deferbuiſſe aliquantiſper ardorem fugiendi. Itaque quum ei ſuperfuerint peragranda M. P. DCI. ut Tarſum Ciliciæ urbem perveniret, collectis autem ex fuga & ab oriente militibus in Cappadocia primùm ſubſtiterit, dein in Tauri montis anguſtiis, ubi munimenta ac turres fabricavit ad arcendos inſequentium Licinianorum impetus, fieri non potuit ut is qui Kalendis Maiis pervenit Nicomediam, Tarſum pervenerit ante menſem Iulium ſequentem. Quod ideo heic adnotare viſum eſt quòd videam pleriſque placere Maximinum hunc Iunio menſe extinctum fuiſſe, & virum alioqui eruditiſſimum Henricum Noris in diſſertatione de numiſmate Licinij cap. II. contendere mortem ei eveniſſe anno CCCXIV. ineunte vere. Sed de anno poſtea videbimus. Interim obſervare oportet non ſtatim mortuum eſſe Maximinum ac Tarſum pervenit, ſed aliquando tempore ſupervixiſſe ignominiæ ſuæ, graviſſimoſque dolores perdiù ſuſtinuiſſe, ita ut affirmare fas ſit non eſſe mortuum ante menſem Auguſtum.

INSANIA PERCITVS] Ita nos emendavimus, cùm in codice veteri ſcriptum ſit *inſania percutis*. Lactantius lib. I. inſtitut. cap. IX. *Idem furore atque inſania percitus uxorem ſuam cum liberis interemit.* D. Ioannes Chryſoſtomus in oratione de ſancto Babyla loquens de mortibus perſecutorum, ait uni ex illis adhuc viventi pupillas ex oculis exiliiſſe, id eſt, Maximino, alium furore percitum, alium alio oppreſſum incommodo mortem oppetiiſſe. Quod

autem heic de furore dicitur, Henricus Valeſius interpretatus eſt de Diocletiano, quem ex Euſebio & Conſtantino colligit dementem periiſſe. Verùm id non dicunt Euſebius & Conſtantinus, ſed tantùm illum de mentis ſtatu vi morbi deturbatum extremo anno imperij ſui. Et ſanè Lactantius, qui morbum ejus deſcribit, nihil adnotat de dementia ac furore. Quòd ſi Chryſoſtomus ſe non explicaſſet, facilè crederem ea quæ de Imperatore furore percito ab eo dicuntur, ad Maximinum referenda eſſe, propter hunc locum Lactantij.

CAPVT PARIETIB. INFLIGERET] Hoc eſt unum ex deteſtabilibus, ut in tertia Tuſculana Cicero vocat, generibus lugendi. Vide Caſauboni Notas in Iulium Capitolinum.

EXILIERVNT OCVLI] Idem ſcribit Euſebius lib. IX. hiſt. eccleſ. cap. X. lib. I. de vita Conſtantini cap. LIX. item Eutychius, Theophanes, & Anaſtaſius. Meminit etiam D. Chryſoſtomus oratione in ſanctum Babylam, & ſanctus Hieronymus in Zachariam; ut videbimus paulò pòſt.

TAMQVAM CREMARETVR] In annalibus Eutychij ſcriptum eſt Maximinum in morbum incidiſſe quo aduſtum eſt corpus ipſius, adeo ut carbonis inſtar eſſet, & ita toſtum fuiſſe ut rumperentur viſcera ejus præ calore quem intus ſentiebat, & excidentes ipſius oculos in terram decidiſſe, aduſtamque carnem ab oſſibus ſeparatam eſſe. Sed iſta meliùs explicat Anaſtaſius Bibliothecarius in hiſtoria eccleſiaſtica, his verbis: *Divina præveniens ira comprehendit eum. Flamma enim de medio viſcerum & medullarum ſuccenſa cum dolore intolerabili pronum ſuper terram anhelantem proſtravit, ita ut uterque oculus ejus exiliret, & cæcus, ut re vera ſceleſtus, relinqueretur. Porrò cùm carnes ejus putrefactæ præ innumerabili oſſium incendio caderent, ipſe impugnantem Deum projecit animam.* Sumpſiſſe autem iſta Anaſtaſium ex Theophane manifeſtum eſt.

NOCENTEM SPIRITVM EFFLAVIT] In Epitome Victoris ſcriptum eſt illum ſimplici morte periiſſe, id eſt, naturali, ſeu fato ſuo. Et Eutropius tradit eum vicinum exitium fortuita morte præveniſſe. Quod utrumque verum eſt. Communis doctorum virorum ſententia eſt eam mortem eveniſſe anno Chriſti CCCXIII. Petavius tamen lib. XI. de doctrina temporum cap. XXXIV. ſcribit, auctore, ut ipſe ait, Euſebio in Chronico, adſtipulantibus Victore & Eutropio, Maximinum extinctum fuiſſe anno altero quàm Galerius Maximianus periit, id eſt, anno Chriſti

CCCXII. Verùm cùm certum ſit illum obiiſſe anno ſequenti poſt cædem Maxentij, jure hoc loco Petavium reprehendit Henricus Noris. Sed ipſe tamen in hoc errare convincitur quòd, ſecutus Baronium, contendit mortem Maximini contigiſſe anno CCCXIV. ineunte vere. Nam cùm ex poſtremis Lactantij capitibus conſtet illum periiſſe eo anno quo pax data eſt Eccleſiæ, quo etiam Lactantius finem impoſuit huic operi, & perſecutionem oſtenderimus cœpiſſe anno CCCIII. exeunte Februario, luce clarius eſt Maximinum extinctum fuiſſe anno CCCXIII. qui decimus erat à cœpta perſecutione. Nititur ſanè vir doctus probabili in ſpeciem argumento, iis nimirum Maximini verbis ex edicto quod paulò ante mortem dedit in gratiam Chriſtianorum apud Euſebium lib. IX. cap. X. ubi ait ſe ſuperiore anno datis ad ſingulos provinciarum Præſides litteris ſtatuiſſe eadem quæ in Conſtantini & Licinij litteris continebantur. Cùm itaque ea Conſtantini ac Licinij conſtitutio lata fuerit anno CCCXIII. ineunte, evidentiſſimè lucere iſtam, quæ ſequenti anno data eſt, in annum CCCXIV. rejiciendam eſſe, adeoque eo anno tyrannum imperium cum vita amiſiſſe. Gravis ſanè argumentatio, ſi conſtaret Maximinum numeraſſe annos ſuos à Kalendis Ianuariis. Sed cùm octavus imperij ejus annus impletus fuerit Kalendis Maiis anni CCCXIII. ut docet Lactantius, edictum ab eo poſt aliquot menſes datum ad ſequentem id eſt nonum imperij ejus annum refertur, ſed non ad annum Chriſti CCCXIV. præſertim cùm ex narratione Euſebij conſtet datum eſſe paulò pòſt quàm à Licinio victus erat. Itaque Baronius & victoriam Licinij & exitum Maximini conjungens, iſta contigiſſe ſcribit anno Chriſti CCCXIV. unius anni errore. Nam quæ de ſexto anno Maximini Auguſti addit ex nummis vir doctiſſimus Henricus Noris, ea ſanè non officiunt opinioni eorum qui anno Chriſti CCCXIII. aſſignant mortem Maximini, cùm is qui titulum Auguſti ſumpſerat exeunte anno CCCVII. aut ſub initium ſequentis, ſextum imperij ſui annum numerare potuerit anno CCCXIII. Quo anno mortuum eſſe illum probari poteſt etiam auctoritate Aurelij Victoris, qui ſcribit eum poſt biennij auguſtum imperium, id eſt, biennio poſt mortem Galerij, fuſum fugatumque à Licinio, apud Tarſum periiſſe. Nam cùm Galerius extinctus ſit anno CCCXI. menſe Maio, Maximinus moriens anno CCCXIII. rectè ſcribitur biennium in oriente regnaſſe: qui ſi anno tantùm CCCXIV. mortuus fuiſſet, exceſſiſſet biennium quod illi tribuitur ab Aurelio Victore.

PERSECVTORES DEBELLAVIT] Lactantius lib. VII. inſtitut. cap. XXVI. *Illi enim qui ut impias religiones defenderent, cæleſtis ac ſingularis Dei cultum tollere voluerunt, profligati jacent.* Eadem obſervant Euſebius in libro primo de vita Conſtantini cap. III. & auctor fragmenti de Conſtantio Chloro pag. 475. Hieronymus in caput XIV. Zachariæ: *Legamus eccleſiaſticas hiſtorias, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximianus, quid ſæviſſimus omnium Maximinus, & nuper Iulianus paſſi ſint; & tunc rebus probabimus etiam juxta litteram prophetiæ veritatem eſſe completam, quòd computruerint carnes eorum, & oculi contabuerint, & lingua in pedorem & ſaniem diſſoluta ſit.* Scaliger in animadverſionibus ad Euſebium pag. 248. ſic interpretatur hunc locum ut Hieronymum putet Maximinum inter eos poſuiſſe quorum carnes computruerint. Sed ego puto hunc non eſſe ſenſum verborum Hieronymi. Loquitur primò de miſerabili morte Valeriani & Decij, ſed mortis genus non explicat. Nam verba prophetiæ quæ ſuſceperat interpretanda non poterant trahi ad genus mortis quo duo illi Principes perierunt. Deinde putredinem carnium refert ad Maximianum, tabem oculorum ad Maximinum, linguæ pedorem & ſaniem ad Diocletianum, ſi vera ſunt quæ de eo narrant Eutychius Alexandrinus & Georgius Cedrenus, nimirum eum morti propinquum ex faucibus multitudinem vermium ipſa cum lingua, quæ computruerat, ejeciſſe. CAP. LI.

VALERIVM] Neſcio quis fuerit homo ille. Filium enim Galerij Maximiani non fuiſſe hinc liquet quòd Lactantius ſuprà cap. XX. quum narrat conſilium Galerij de ſubſtituendo filio ſuo in locum ſuum, Candidianum nominat, haud dubiè Valerium nominaturus ſi is Galerij filius fuiſſet. Deinde ſi Valerius ille fuiſſet filius Galerij, eum ex priore uxore ſuſtuliſſet, adeoque annos ut minimùm quatuordecim natus fuiſſet quum Severus & Maximinus Cæſares facti ſunt à Galerio. An verò putamus Cæſarem in aliena familia quæſiturum fuiſſe Galerium, ſi in ſua habuiſſet? Denique, quur non eum Valeria æquè adoptaſſet ac Candidianum ex concubina natum, quem adoptavit ob ſterilitatem? Itaque neſcio quis fuerit hic Valerius.

MATER EORVM] id eſt, uxor Maximini. Ejus verò nomen ſe neſcire fatentur eruditi.

CORRVMPERET VERITATEM] Lactantius lib. III. inſtitut. cap. I. *Deus hanc voluit eſſe rei naturam ut ſimplex & nuda veritas eſſet luculentior, quia ſatis ornata per* CAP. LII.

ſe eſt, ideoque ornamentis extrinſecus additis fucata corrumpitur.

IOVIOR. ET HERCVLIOR.] Sic vocatæ familiæ Diocletiani, qui ſe Iovium dicebat, & Maximiani ſenioris, qui Herculius dictus eſt, tamquam ſi à Iove & Hercule genus ducerent, ut obſervatum eſt à viris eruditiſſimis. Annotat Aurelius Victor hinc militaribus auxiliis in exercitu præſtantibus nomen impoſitum, id eſt, ut Herculiani vocarentur. Vnde apud Ammianum Marcellinum lib. XX. & XXII. mentio Iovianorum & Herculianorum.

ATQVE heic tandem finis eſto Notarum noſtrarum ad librum Lactantij de mortibus perſecutorum. Ejuſdem argumenti opus, ſi vera fides, ſcripſerat Aurelius Victor hiſtoriam comprehendens perſecutionum Eccleſiæ uſque ad Diocletianum, quod in bibliotheca Vaticana extitiſſe ſua ætate teſtatur Marianus Victorius ad epiſtolam XXI. Hieronymi, quæ inſcripta eſt Paulo monacho Concordienſi, à quo Hieronymus poſtulabat *commentarios Fortunatiani, & propter notitiam perſecutionum, Aurelij Victoris hiſtoriam.* Multùm tamen ambigo an verè dici poſſit Aurelium Victorem, hominem minimè Chriſtianum, ſcripſiſſe hiſtoriam iſtiuſmodi, cùm locus ille Hieronymi corruptus ſit in vulgatis editionibus adeoque intricatus ut virum doctiſſimum Andream Schottum in horrendas ambages impulerit, dum Aurelium Victorem perſecutionum Eccleſiæ ſcriptorem quærit, huc deſcendere coactus ut exiſtimaret plures Victores hiſtoriæ auguſtæ ſcriptores fuiſſe & unum etiam Chriſto nomen dediſſe. Nam ſi hiſtoria illa extitiſſet in bibliotheca Vaticana qua tempeſtate Victorius ſcholia ſua ſcribebat in Hieronymum, certè non evaſiſſet eruditas ac diligentes Baronij manus neque tot doctiſſimorum & antiquitatis eccleſiaſticæ amantiſſimorum hominum qui poſt Pij IV. pontificatum & Mariani Victorij tempora Romæ vitam egerunt & in edendis recenſendiſque ac emendandis veterum ſcriptorum, in primis verò eccleſiaſticorum, lucubrationibus laudabilem operam poſuerunt. Profecto concors illud ac perpetuum tot præſtantiſſimorum virorum ſilentium de re tanti momenti, qui ne verbo quidem ullam iſtius Aurelij Victoris hiſtoriæ mentionem uſpiam faciunt, me vel invitum ac reluctantem ſuſpicari cogit aut memoria lapſum eſſe Victorium, aut impoſitum illi fuiſſe; præſertim cùm ex verbis Hieronymi colligi non poſſit Aurelium Victorem ſcripſiſſe hiſtoriam perſecutionum, ſed tantùm ejus hiſtoriam, in

qua tractatur de vita Imperatorum uſque ad Iulianum, utilem eſſe ei qui velit habere *notitiam perſecutorum*, id eſt, eorum Imperatorum qui perſecuti ſunt Eccleſiam Dei. *Perſecutorum* enim heic legendum eſſe, non verò *perſecutionum*, docent in primis codices 173. & 2789. bibliothecæ regiæ, tum codex 305. bibliothecæ Colbertinæ, prima editio Romana anni MCCCCLXVIII. Veneta anni MCCCCLXXXVIII. & Lugdunenſes duæ annorum MDXIII. & MDXVIII. Primus omnium Eraſmus repoſuit *perſecutionum*, auctoritate haud dubiè vetuſti alicujus exemplaris, cùm in codice quoque 1110. ejuſdem bibliothecæ Colbertinæ ita legatur. Hunc ſecutus eſt Victorius. Sed profectò ex his quæ dicta hactenus ſunt ſatis conſtat hanc lectionem non eſſe bonam, & eam retineri debere quam veteres libri & editiones exhibent, cùm nullam habeat difficultatem. Agamus autem gratias immenſæ Dei optimi maximi benignitati, qui iſtum Lactantij librum nobis poſt tot ſecula redonavit, eoque utamur ad majorem ipſius gloriam & ſanctæ Eccleſiæ utilitatem, in cujus gratiam ſuſceptus eſt hic labor.

AD PASSIONEM SANCTI SAVINI.

Acta iſta, quorum fragmentum edidit illuſtriſſimus Cardinalis Baronius in annalibus eccleſiaſticis, nos invenimus integra in vetuſtiſſimo codice MS. bibliothecæ Colbertinæ. Sunt autem ſinceriſſima & optima, ut monuit idem Baronius, & digna quæ veniant in manus hominum eruditorum. Cujuſnam porrò civitatis Epiſcopus fuerit Savinus, variæ ſunt inter ſcriptores Italos ſententiæ, quibuſdam eum Aſſiſinatem Epiſcopum fuiſſe cenſentibus, aliis Spoletinum, nonnullis etiam Cluſinum & Faventinum. Baronius eum vocavit Epiſcopum Spoletinum, non aliam, ut opinor, ob cauſam quàm quòd martyrium conſummaverit in civitate Spoletina. Et Baronium quidem propterea reprehendit Philippus Ferrarius in Catalogo ſanctorum Italiæ pag. 761. quòd contra fidem actorum ſcripſerit eum Spoletinæ Eccleſiæ præfuiſſe. Sed Ferdinandus Vghellus in catalogo Epiſcoporum Spoletinorum pag. 170. ait Ferrarium hallucinatum fuiſſe & fruſtra Baronium ſugillaſſe, & Savinum contendit ſedis illius cathedram verè tenuiſſe, ſed eundem tamen Aſſiſinatibus, Cluſinis, Faventinis, aliiſque vicinis Eccleſiis vel præfuiſſe vel evangelium prædicaſſe. quod etiam repetit in catalogo Epiſcoporum Aſſiſienſium.

Mihi, qui partium ſtudio non ducor, ea verior videtur eſſe ſententia quam acta confirmant, nimirum illum fuiſſe Aſſiſinatem Epiſcopum, ſed Spoleti occiſum nomine Chriſti.

CAP. I. MISSO SEXTO] Suetonius in Domitiano; *Fecit & ludos ſeculares. In his, Circenſium die, quò faciliùs centum miſſus peragerentur, ſingulos à ſeptenis ſpatiis ad quina corripuit.* id eſt, ut Beroaldus interpretatur, inſtituit ut ſinguli miſſus, qui per ſeptena ſpatia priùs peragi ſolebant, quinis ſpatiis peragerentur. Centum igitur, ut idem Beroaldus obſervat, miſſus equeſtres exhibebantur. Vnde in veteri Kalendario Romano frequenter legitur *cm.* XXIV. quod quidam explicant *Circenſes miſſus* XXIV. Porrò locus iſte ex vita ſancti Savini ſingularis eſt, cùm hinc elici poſſe videatur Imperatores quoque ipſos curſu quandoque contendiſſe in ludis Circenſibus, & curſus illos fuiſſe inter celebres factiones Praſinam, Venetam, Albatam, & Ruſſatam; de quibus vide veteres inſcriptiones apud Gruterum, præcipuè verò eam quæ pag. CCCXXXVII. extat in honorem Diocletis agitatoris. Vide etiam Notas Nicolai Alemanni ad hiſtoriam arcanam Procopij pag. 24. & 33. & Savaronem ad carmen XXIII. Sidonij.

CAP. II. LIBROS EXPONIT] libros nimirum deificos, divinos, dominicos, ſacras ſcripturas. Tum enim bellum primò commotum fuit propter libros dominicos, ut alibi diximus.

ATQUE AUCTORITATE] In margine monuimus legendum videri *hanc auctoritatem*, id eſt, præceptum, juſſionem, litteras. Vide Gloſſarium Dufreſnij.

EAEDEM FISCO] Hæc eſt lectio codicis quo uſus eſt Baronius, & quæ ſanior videtur. In codice Colbertino legitur: *fiſci tributis adplicandis ſocientur.*

CAP. III. IN MEDIO FORO] Conſueviſſe judices judicare Chriſtianos in foro, ſpectante populo, probant, præter alia veterum teſtimonia, acta ſanctorum Saturnini, Dativi, & ſociorum cap. III. & acta ſancti Pontij martyris cap. XVI.

AD ACTA SANCTORUM SATURNINI, Dativi, & ſociorum.

INCIPIUNT CONFESSIONES] Addidimus hunc titulum ex codice 930. bibliothecæ Colbertinæ. Deerat enim in editionibus Surij & Henſchenij. Cùm autem ille ſit vetus, & in eo quædam, quæ ad hiſtoriam ſanctorum

martyrum pertinent, contineantur quæ in actis ipſis non habentur, viſum eſt alicujus momenti eum dare qualem invenimus in veteri codice. Scripta ſanè ſunt iſta, quod negari non poteſt, ab aliquo Donatiſta, ſed docto & erudito; dignaque mihi viſa ſunt quæ cum Lactantio conjungerentur, cùm ob ſimilitudinem argumenti, tum ob elegantiam ſermonis. Quamquam enim ea non ſint ipſamet acta martyrum quæ in Collatione Carthaginenſi laudata ſunt, ut apparet ex ſancto Auguſtino, opus eſt tamen antiqui ſcriptoris, & qui non admodum remotus fuit ab ævo Diocletiani. Falluntur ergo vehementer qui auctoritate Auguſtini abutuntur ut probent ea eſſe ipſa proconſularia geſta excepta à Notariis, cùm è contrà ex teſtimonio Auguſtini colligatur non extare hodie ea geſta, ſed tantùm hiſtoriam quam Donatiſta ille ex iiſdem geſtis concinnavit. Nam Auguſtinus in Breviculo diei tertiæ cap. XVII. docet geſta martyrum notata fuiſſe Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Conſulibus, pridie Idus Februarij, cùm in hoc libro ſcriptum ſimpliciter ſit, abſque ulla temporis nota, bellum ex quo orti ſunt traditores commotum fuiſſe temporibus Diocletiani & Maximiani. Præterea quæ in capite XVI. & ſequentibus dicuntur de Menſurio & Cæciliano, ea profectò non pertinent ad geſta proconſularia, & lecta in Collatione Carthaginenſi non fuiſſe rectè obſervatum eſt à Baronio.

IN ARCHIVO MEMORIÆ] Infrà cap. IX. *Ejuſque confeſſionem in memoriam unà cum ceterorum confeſſionibus redigens*, ubi Baronius adnotat memoriam dictum fuiſſe locum in quo geſta proconſularia aſſervabantur. Verùm cùm id nullo veterum teſtimonio comprobet, & res obſcura ſit, nondum mihi perſuaſum eſt veram eſſe interpretationem illam. Notum eſt fuiſſe in palatio Imperatorum magiſtros memoriæ, qui dictabant ad memoriam. de quibus multa pro ſuo more dixit Salmaſius in Notis ad ſcriptores hiſtoriæ auguſtæ pag. 207. & 480. Verùm hæc memoria diverſa fuit ab ea cujus heic mentio. Puto autem heic memoriam ſignificare codices publicos, in quibus cauſæ ſcribebantur quæ in foro agitabantur, ne earum memoria aboleretur. Sed in initio hujus hiſtoriæ, ubi legitur acta martyrum ideo in archivo memoriæ conſcripta eſſe ne ſeculis tranſeuntibus obſoleſceret gloria martyrum, exiſtimo eam vocem diverſo ſenſu poſitam eſſe, & heic non referri ad codices publicos, quorum cuſtodia non erat penes clerum, ſed ad libros eccleſiaſticos, in quibus conſcripta erant geſta martyrum ad memoriam omnium ſempiternam. CAP. I.

CAP. II. TESTAMENTA] In codice Colbertino ſcriptum eſt *ſacramenta*, id eſt, myſteria. quod eodem recidit.

ALUTINENSI] Ita Surius & codex Colbertinus. Editio Henſchenij habet *Abitinenſi*, ex duobus antiquis codicibus, ut ipſe ait. Sanè in Collatione Carthaginenſi legimus Maximum & Victorem Epiſcopos Abitinenſes, & in Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano adfuit Saturninus Epiſcopus ab Abitinis. Ego tamen, qui ſcio periculoſam eſſe quamlibet mutationem in nominibus propriis, præcipuè verò in nominibus civitatum Africæ, veterem lectionem retinui

OCCANI] In codice Colbertino legitur *Octav*. Sic etiam in Trevirenſi ſcriptum fuiſſe admonet Henſchenius.

BELLICA TUBA] Ne quis exiſtimare poſſit hæc dicta eſſe more rhetorum, non autem ſtylo ſimpliciter hiſtorico, proferendus eſt locus inſignis ex actis ſanctæ Euphemiæ martyris, quæ hac ipſa perſecutione fervente ad Deum tranſlata eſt apud Chalcedonem. Illic ergo ſcriptum eſt fuiſſe in ea civitate *templum Martis & inſigne illius ſimulacrum. Vocabant autem edicta cives ad feſtum & eos qui habitabant circa Chalcedonem. Minabantur verò mortem & ſupplicia iis ad quos erant ventura, ſi non perſuaderentur ut adorarent dæmones. Tubæque clarè ſonantes & terribiliter erant ſignum conveniendi ad templum.* Acta ſancti Alexandri martyris hac ipſa perſecutione ſublati, apud Surium die XIII. Maij: *Itaque omnes audita præconum voce & tubæ clangore, parati erant cum Imperatore in Iovis templo præſto eſſe.*

CAP. IV. IN IPSA LANIAMENTA] Ita omnino codex Colbertinus. Idem autem hoc loco valet vox *in* ac *inter*; ut infrà cap. XI. *animam in tormenta carceris ponens.*

CAP. VII. AD BONAM MENTEM] Vide quæ dicta ſuprà ſunt ad caput XXXIV. Lactantij.

CAP. XIV. AD ÆDEM PUDICITIÆ] id eſt, ad templum Dei. Figurata & elegans loquendi ratio, ut quæ virginitatem ſuam dedicare ac conſecrare Chriſto volebat, intelligeretur. De æde pudicitiæ patriciæ, quæ Romæ in foro boario erat ad ædem rotundam Herculis, mentio eſt apud T. Livium lib. x. & Feſtum. Eam in regione octava fuiſſe ſcribit P. Victor.

SACR. CRINEM SERVAVIT] Non totondit ergo Victoria crinem ſuum quum ſe Chriſto conſecravit. Quippe olim feminis Chriſtianis interdictum erat ne comam deponerent, etiam quibus placebat perpetuæ profeſſio continentiæ. Sed tamen paulò pòſt, ut in epiſtola XLVIII. ad

Sabinianum ſcribit Hieronymus, in Ægypti ac Syriæ monaſteriis hic mos fuit ut tam virgo quàm vidua, quæ ſe Deo voverent & ſeculum conculcarent, crinem monaſteriorum matribus offerrent deſecandum.

COMAM] Editiones habent *collum*, omnino contra mentem Proconſulis. Nam his infantem minis terrere volebat, quo modo ſi verbera minaretur aut præcipitium ex edito loco, non tamen periculoſo. At colli amputatio ultra progreditur, nec inter minas pueriles cenſeri poteſt. Meliùs igitur codex Colbertinus, qui *comam* habet. Sunt enim pueri amatores comarum ſuarum. Hinc Statij carmen de coma Earini. CAP. XV.

Quæ deinceps ſequuntur, quia manifeſtas calumnias continent in Menſurium Epiſcopum Carthaginenſem & Diaconum ejus Cæcilianum, qui & ipſe poſtea fuit Epiſcopus Carthaginenſis, omiſſa ſunt in ſecunda editione Surij & in Henſcheniana. CAP. XVI.

PANNUS ILLOTUS] Ita codex Colbertinus. Editiones habent, *panis luctus*. Quo etiam modo habetur apud Oſeam in omnibus editionibus. Neſcio autem unde orta ſit hæc lectio in veteri codice. Sed eam confirmant ſequentia; ubi pro eo quod in vulgatis Oſeæ codicibus legitur, *Omnes qui comedent eum contaminabuntur*, ſcriptum eſt in veteri codice, *Omnis qui tetigerit illum inquinabitur*. CAP. XVII.

AD ACTA SANCTI FELICIS EPISCOPI Tubyzacenſis.

PRimus hæc acta edidit Surius, ſed valde mendoſa & mutila. Poſtea integriora nobis in tomo duodecimo ſui Spicilegij dedit vir clariſſimus Lucas Dacherius, ex ſchedis, ut ipſe præfatur, viri item clariſſimi Petri Franciſci Chifletij. Nos illa diligenter contulimus cum quatuor antiquis & optimis codicibus manuſcriptis bibliothecæ Colbertinæ, & vel ob eam rationem heic addidimus. Præterea cùm hinc, ſicut ex hiſtoria paſſionis ſanctorum Saturnini & Dativi, & ex actis purgationis Felicis Epiſcopi Aptungitani & Cæciliani Carthaginenſis, intelligamus originem traditorum, quo nomine nihil aut vulgatius aut contumelioſius fuit in Eccleſia Africana, peti ex initio perſecutionis quam deſcribit Lactantius, officij noſtri eſſe arbitrati ſumus cum illo conjungere vetera illius ævi monumenta ſincera quæ reperiri poſſent, emendata ex fide veterum exemplarium.

Incipit passio] Ita codices 59. & 930. bibliothecæ Colbertinæ. At codex 401. ſic habet. *Incipit paſſio ſancti Felicis Epiſcopi Bituzacenſis* XVIII. *Kal. Ianuarij.* Breviùs codex 316. *Paſſio ſancti Felicis Epiſcopi.*

Diocletiano octies] Ita rectè omnia vetera exemplaria & editio Dacheriana. Malè apud Surium, ubi ſcriptum eſt: *Diocletiano novies & Maximiano octies Conſulibus.* Nam certum eſt edictum fuiſſe propoſitum eo anno quo Diocletianus VIII. & Maximianus VII. Conſules fuere.

Tunc] id eſt, Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Conſulibus. Nam hæc referenda ſunt ad annum qui ſequitur poſt initium perſecutionis, cùm hæc acta Carthagine & in Africa ſint menſe Ianuario.

Tubyzacense] Ita codices 59. & 930. Sed codex 401. habet *Tubizocenſe,* 316. & editio Dacheriana *Tubzocenſe.* Nihil autem moror editionem Surianam, quam tot veterum exemplarium conſenſus oſtendit eſſe mendoſam in hoc loco. Infrà hæc civitas in codice 930. vocatur Tupuza pro Tubyza, nullo diſcrimine. Nota enim eſt permutatio litterarum. Tubyzam ego puto fuiſſe civitatem Numidiæ, eam fortaſſis cujus Epiſcopus Frumentius Tubuſicenſis, ut apud Victorem Vitenſem legit Abrahamus Ortelius, nominatus reperitur inter Epiſcopos qui Carthaginem ex præcepto regali venerunt pro reddenda ratione fidei anno ſexto Regis Vandalorum Hunerici. Sed in editionibus Sirmondi & Chiffletij legitur *Tuburſicenſis.* In collatione porrò prima Carthaginenſi cap. CXXI. mentio eſt Servi Dei Epiſcopi Tuburſicenſis Buræ, cap. CXLII. Maurentij Epiſcopi Eccleſiæ Tuburſicenſis, & cap. CCII. Ianuarij Epiſcopi de Tuburſicu ſeu Tuburſico Numidiarum. Certè tanta eſt difficultas in conſtituendis veris nominibus civitatum Africæ, propter eorum inter ſe ſimilitudinem & affinitatem, ut affirmare non auſim utrum heic apud Victorem legendum ſit *Tubuſicenſis*, quemadmodum in codice ſuo vidit Ortelius, an *Tuburſicenſis*, ut alij. Nam, exempli gratia, in Notitia illa Epiſcoporum Africæ Ruſticus Epiſcopus Tipaſenſis nominatur inter Epiſcopos Numidiæ, & Reparatus Tipaſitanus inter Epiſcopos Mauritaniæ Cæſarienſis. Rurſum inter Epiſcopos provinciæ Byzacenæ ponitur Felix Forontonianenſis, & paulò pòſt Bonifacius Frontonianenſis. Sufficiunt enim hæc exempla Interim omittendum non eſt, in eadem collatione Carthaginenſi cap. CLXXXVII. nominari Martinianum loci Tibuzabetenſis Epiſcopum.

MAGNILIANVS] Ita conſtanter ſcriptum eſt in veteribus libris bibliothecæ Colbertinæ. Ado & Dacherij editio habent *Magnellianus*, Suriana & Martyrologium Romanum *Magdellianus*.

VBI EST] Hanc totam pericopen, quæ in codicibus 401. & 930. non invenitur, exhibent codices 59. & 316. & editio Dacheriana. Eandem habet etiam Suriana.

DATE ILLOS IGNI ADVRI] Hanc juſſionem Magniliani Curatoris & reſponſionem martyrum defuiſſe in veteri exemplari Chiffletij hinc colligi poteſt quòd omiſſa eſt in editione Dacheriana. Eam tamen exhibent omnia noſtra vetera exemplaria (uno 316. excepto) & editio Surij. Et ſanè conſtat ſenſum non eſſe integrum in illis exemplaribus quæ illam magiſtratus interlocutionem & Clericorum reſponſionem non habent.

VT POSSINT] Hæc verba deſunt in duobus antiquis exemplaribus. Poſſunt autem omitti abſque ullo incommodo. Suprà: *Date illos igni aduri*.

APVD EIVS ACTA] Hæc eſt vera & germana lectio. Malè in codicibus 59. 401. & 930. *apud eum actu*.

EXAMINE] Ita codices 401. & 930. Alij habent *examinatione*.

TVNC VIROS SVOS] Mirum eſt quo modo fieri potuerit ut depravatiſſima lectio heic obrepſerit in codicibus 59. 401. & 930. ubi legitur: *Vxor itaque ejus virum ſuum iis allocuta eſt verbis*.

NVLLO MODO] In eiſdem tribus codicibus ſcriptum eſt *nulla ratione*.

VT ATE DOMINE] Hæc eſt lectio eorundem trium veterum exemplarium. Sed codex 316. & editio Dacheriana habent. *Attende Domine, ſicut nobis promittere dignatus es, ut tecum merear ſuſcipere immortalitatem*. Nos retinuimus lectionem quæ ſincerior eſſe videtur, & quæ plurium veterum exemplarium auctoritate nititur.

NVNQVAM ADVERSVS ME] Secuti heic quoque ſumus fidem veterum librorum. Nam editio Dacherij habet: *nunquam inimicus adverſus me habebit poteſtatem*.

SEDECIM] Codex 401. Colbertinus habet *duodecim*.

NON TE DE VOCABVLO] In quatuor vetuſtis codicibus Colbertinis legitur: *Non tibi vocabulum quaſivi profeſſionis*.

AD PRÆFECTVM PRÆTORIO] Editio Suriana addit *Idibus Iulij*, ineptè ſanè. Nam cùm iſta agerentur menſe Ianuario, ridiculum eſt dicere martyrem miſſum

fuiſſe Idibus Iuliis ad Præfectum prætorio. Neque verò illud incidiſſe potuit etiam in Idus Februarias. Quippe Felix Epiſcopus apprehenſus eſt poſtridie Nonas Ianuarij, deinde triduo repoſitus in carcere ut ſecum deliberaret an ſcripturas deificas traditurus eſſet, quarto poſtea die miſſus eſt ad Proconſulem, poſt dies ſedecim quàm Carthaginem perveniſſet, Proconſuli oblatus eſt, & tunc miſſus Romam ad Præfectum prætorio. Fiunt dies unus & viginti. Adde aliquot dies pro itinere à Tubyza uſque ad Carthaginem. Miſſus eſt ergo Felix Romam ſub finem menſis Ianuarij.

DVODECIM] Ita quatuor exemplaria bibliothecæ Colbertinæ. Dacheriana editio habet *quatuordecim*, Suriana *novem*.

POST IMPERATORES] id eſt ad Maximianum Herculium, qui tenebat Italiam, quem verò tum in Campania fuiſſe propterea certum eſt.

SVBSANIO] Ita tria vetera exemplaria. Quartum habet *ſubſannio*, editio Dacheriana *ſubſunno*. Surius: *& fuit in capſa navis diebus quatuor*. Ex quo patet per ſubſanium vel ſubſannium intelligi debere imam partem navis.

GLADIO ANIM. CONSTITVO] Turbat me locus ille. Nam ſuprà Præfectus Felicem miſit ad Herculium, nimirum ut cauſa Felicis finem acciperet in præſentia Imperatoris. Et tamen cognitor Nolanæ civitatis judicium ſibi præſumit, & Felicem capite plecti jubet. Verùm id ita intelligi debet ut cognitor dicatur cauſam iſtam ſuſcepiſſe judicandam *ſecundùm præceptum*, ut dicitur infrà, id eſt, ex delegatione Maximiani tum præſentis.

INVICTVS ET PERMANENS] Ita tres vetuſti codices Colbertini. Quartus habet, *vivificans permanes*. Editio Dacherij, *vivificans & permanens*.

IN NOLA] Editio Surij docet hæc acta eſſe Venuſij, quæ civitas eſt regionis Apuliæ.

OCTAVO DECIMO] Hæc eſt lectio trium veterum exemplarium. In quarto & in editione Dacherij legitur *nonodecimo*. apud Surium, *tertio Calendas Septembris*. Sed in vetuſtis martyrologiis paſſio ſancti Felicis refertur ad diem IX. Kal. Novembris.

AD ALMAM] Hæc addita ſunt ex codicibus manuſcriptis. Epithetum eſt autem urbis Carthaginis, ut patet etiam ex actis Collationis Carthaginenſis inter Catholicos & Donatiſtas. Alibi vocatur ſplendidiſſima, ut in actis purgationis Felicis Aptungitani, & celſiſſima, ut in actis collationis Carthaginenſis.

AD ACTA PURGATIONIS FELICIS Epiſcopi Aptungitani.

VNicum exemplar vetus iſtorum actorum habuimus ex bibliotheca Thuana, illud ipſum nimirum ex quo Collationem Carthaginenſem & hæc geſta ſuperiore ſeculo deſinente edidit Papirius Maſſonus. Et ille quidem ea poſtpoſuerat actis purgationis Cæciliani, ordinem fidemque ejuſdem veteris exemplaris ſecutus. Sed & tempus repugnat, & auctoritas ſancti Auguſtini: qui quum in eundem errorem incidiſſet, docuit poſtea lib. II. retractat cap. XXVII. abſolutionem Felicis præcedere debere. *Abſolutionem*, inquit, *Felicis Aptungenſis ordinatoris Cæciliani non hoc ordine poſuimus quo poſtea nobis claruit Conſulibus diligenter inſpectis, ſed tamquam poſt Cæcilianum fuerit abſolutus, cùm antè ſit factum.* Quo loco reſpicere eum ad hæc geſta Felicis & Cæciliani ſatis conſtat. Item idem Auguſtinus in Breviculo diei tertiæ cap. XXIV. *Inveniet poſteriùs ab Imperatore Conſtantino abſolutum eſſe Cæcilianum quàm Felicis cauſam ab Æliano Proconſule diſcuſſam atque purgatam.* Sed id tamen intelligendum eſt de ſecunda ac tertia Cæciliani abſolutione, non autem de prima, qua Cæcilianus abſolutus eſt in Concilio Romano, ut rectè notat Henricus Valeſius in Diſſertatione de ſchiſmate Donatiſtarum cap. XI. Nam ita docet nos ipſe Auguſtinus in epiſtola CLII. nomine Concilij Cirtenſis ſcripta ad Donatiſtas: *Nam & ordinem Conſulum & dierum qui expreſſus eſt ſi quis nunc diligenter advertat, inveniet primò Cæcilianum epiſcopali judicio fuiſſe purgatum. Deinde non multò pòſt Felicis Aptungenſis cauſa ab Æliano Proconſule examinata eſt, ubi eum conſtitit innocentem. in qua cauſa ad comitatum mitti juſſus eſt Ingentius. Et longè poſtea ipſe Imperator cauſam inter partes cognovit atque finivit.* Vide eundem in libro de unico baptiſmo contra Petilianum cap. XVI. & in libro ad Donatiſtas poſt collationem cap. XXXIII. Rectè præterea obſervat idem Valeſius maximam partem horum geſtorum proconſularium temporis injuria periiſſe, priorem videlicet, in qua acta municipalia & interrogationes ac profeſſiones Curatorum ac Stationarij continebantur. Hæc autem ab Imperatore Conſtantino ita fieri juſſa ſunt ut omnis criminandi occaſio adimeretur Donatiſtis, qui de ſynodo Romana ſive de Melchiadis Papæ judicio frequentiſſimè apud Conſtantinum conqueſti,

affirmabant non omnem cauſam ab Epiſcopis illic auditam fuiſſe. Nam Melchiades ſilentio tranſmiſerat Felicem Epiſcopum Aptungitanum & reliquos ordinatores Cæciliani, quos Donatiſtæ dicebant reos eſſe traditionis. Itaque Imperator volens, ut dixi, omnem criminandi anſam ipſis adimere, mandavit Vero, ut vocatur apud ſanctum Auguſtinum, ſeu potiùs Lucrino Verino agenti vicariam præfecturam per Africam ut de crimine traditionis, quod Felici objiciebatur, diligenter inquireret. Quum verò ille juſſionem Principis exequi cœpiſſet, incommoda valetudine tentus, ut ad Probianum ſcribit Conſtantinus, neceſſariò poſtea abſtinuit à cognitione ejuſdem negotij. Quare Ælianus Proconſul Africæ *partibus ejus functus*, *id negotium ad examen ſuum atque juſſionem credidit eſſe revocandum*, ut ait Conſtantinus. Ex quibus verbis colligitur Ælianum partes Vicarij non ſuſcepiſſe mandato Principis, ut putavit Valeſius, ſed propria ſponte, ob repentinum videlicet Vicarij morbum. Quamquam ſententia viri clariſſimi juvari poſſet ex libro primo Optati, ubi ſcriptum eſt Conſtantinum ad Ælianum Proconſulem ſcripſiſſe *ut remotis neceſſitatibus publicis de vita Felicis Autungitani publicè quæreretur*, & ex Auguſtini epiſtola CLXII. in qua ſcriptum eſt Felicem Aptungitanum *ad ejuſdem Principis juſſionem* proconſularibus geſtis fuiſſe purgatum. Verùm hæc verba ſic accipienda ſunt ut quoniam Conſtantinus ad Verinum Vicarium ſcripſerat de inquiſitione criminum quæ Felici objiciebantur, & is morbo impeditus eſt ſacræ juſſioni parere, Ælianus Proconſul, qui partibus ejus functus, cognitionem & judicium iſtius cauſæ ſuſcepit, *ad ejuſdem Principis juſſionem* feciſſe dicatur quia rem fecit quam Princeps juſſerat, tametſi ſpecialia ad eum reſcripta non emanaſſent. Nam quomodo fieri poteſt ut ſat citò poſt morbum Verini, quem eveniſſe poſtremis diebus menſis Ianuarij aut ſub initium Februarij colligi non abſurdè poteſt ex lege prima Codicis Theodoſ. *De curatoribus Kalendarij*, quomodo inquam fieri poteſt ut ſat citò de hoc morbo admoneri potuerit Conſtantinus ut novum ejus reſcriptum ex Gallia ad Ælianum pervenire potuerit ante diem XV. Kalendas Martias? Itaque neceſſe eſt, ut dixi, verba Optati & Auguſtini benignè interpretari, ita nimirum ut Ælianus de cauſa Felicis cognoverit auctoritate reſcripti dati ad Verinum Vicarium, cujus partibus pro neceſſitate temporis functus eſt. Ceterùm poſtea Donatiſtæ id reprehenderunt in cauſa Felicis, quòd Epiſcopus cùm eſſet, proconſulari judicio, non verò eccleſiaſtico,

purgatus

purgatus fuit. quam criminationem graviter refellit Auguſtinus in eadem epiſtola. Iidem ei vitio verterunt (ut docet Auguſtinus in Breviculo diei tertiæ cap. XXIV.) quòd abſuerit quum Ælianus de cauſa ejus inquireret, & dixerunt eum præſentem debuiſſe purgari, ut legitur in Collatione tertia Carthaginenſi cap. DLXXI. Contrà catholici cap. DLXXIV. repoſuerunt *majoris eſſe innocentiæ documentum quòd abſens purgatus eſt Felix.*

AUTUMNITANORUM] id eſt, Aptungitanorum, ſive Aptungenſium, ut apud ſanctum Auguſtinum frequenter. Sed in veteri codice & heic & infrà Autumnitani vocantur qui alibi Aptungitani. Immo viri clariſſimi qui noviſſimam epiſtolarum ſancti Auguſtini editionem curarunt, adnotant ad epiſtolam XLIII. (quæ eſt CLXII. in antiquis editionibus) pro eo quod illic legitur *Felicis Aptungitani*, editiones Amerbachij & Eraſmi & decem manuſcriptos codices habere *Autumnitani.* Aptungis porrò fuit municipium provinciæ proconſularis, ut manifeſtum eſt ex hoc loco Auguſtini in Breviculo diei tertiæ cap. XVI. ubi ait hanc eſſe catholicæ Eccleſiæ conſuetudinem ut non Numidiæ ſed propinquiores Epiſcopi Epiſcopum Eccleſiæ Carthaginis ordinent.

ÆLII PAULINI] Nulla dubitatio eſt quin hic locus ſit egregiè mendoſus. Nam eo tempore quo hæc geſta ſunt, Ælius Paulinus non erat Vicarius Africæ, ut planum eſt vel ex epiſtola Conſtantini ad Probianum. Sanè Paulinus ea dignitate ornatus multò antè fuerat, nimirum anno Chriſti CCCIII. quum perſecutio fervebat in Africa, quum Alfius Cæcilianus eſſet Duumvir Aptungitanorum, ut ſcribitur infrà pag. 85. in iiſdem geſtis. Verinum porrò fuiſſe Vicarium Africæ ineunte anno CCCXIV. Voluſiano & Anniano Conſulibus, qua tempeſtate hæc geſta ſunt, colligitur ex eadem epiſtola Conſtantini. Nam ex libro ſancti Auguſtini contra Donatiſtas poſt collationem cap. XXXIII. diſcimus cognitionem de cauſa Felicis cœptam eſſe XV. Kalendas Martias. Immo vicariam præfecturam obtinuiſſe in ipſis anni initiis probare videtur lex prima Codicis Theodoſiani *De Curatoribus Kalendarij*, quæ III. Kal. Februarij ab eo propoſita eſt ſub conſulatu eorundem Voluſiani & Anniani. Omnino enim ſentio cum viris doctiſſimis Franciſco Iureto & Iacobo Gothofredo Vicarium illum Africæ de cujus morbo agit Conſtantinus in epiſtola ad Probianum, Verinum fuiſſe; ut propterea emendandum ſit nomen ejus in eadem epiſtola, ubi librariorum vitio vocatur Verus.

Hh

Mirum enim videri non debet heic mutatum eſſe in Verum, qui apud Auguſtinum in libro ad Donatiſtas poſt collationem cap. XXXIII. degeneravit in Valerium & Valerianum, ut dicemus infrà. Itaque pro nomine Ælij Paulini, quod in hæc geſta irrepſit, ſubſtituendum eſt nomen ejuſdem Verini, qui aliquot etiam pòſt annis vicariam præfecturam Africæ geſſiſſe reperitur apud ſanctum Auguſtinum in Breviculo diei tertiæ cap. XXII. *Addiderunt etiam illi ſuæ falſitati convincendæ magnum aliud firmamentum, recitantes ipſius Conſtantini litteras ſcribentis ad Verinum Vicarium ut libero eos dimittat arbitrio, ſe juſſiſſe inſinuans ut de exilio remearent.* Idem in epiſtola CLII. nomine Cirtenſis Concilij ſcripta ad Donatiſtas: *Tertiò protulerunt litteras ejuſdem Conſtantini ad Verinum Vicarium datas, ubi eos graviter deteſtatur, ac propterea dicit de exilio relaxandos & furori ſuo dimittendos, quia jam Deus cœperat in illos vindicare.* Sumpſit autem iſta ſanctus Auguſtinus ex actis collationis tertiæ Carthaginenſis cap. DXLVIII. ubi ita habetur in editionibus Maſſoni, Pithœi, & Binij: *Vbi recitatur epiſtola Conſtantini ad Vicarium Vicarium deſtinata, qua libertatem agendi tribuit Donatiſtis.* Vidit Iuretus mendum heic eſſe, & in Miſcellaneis ad Symmachum pag. 312. rectè conjecit legi debere *ad Verinum Vicarium.* quam emendationem amplexus eſt Henricus Valeſius in Diſſertatione de ſchiſmate Donatiſtarum cap. XVII. Sanè in antiquiſſimo exemplari ex quo geſta Collationis illius edidit Maſſonus, disertè ſcriptum eſt *ad Vicarium Verinum.* Non viderant Auguſtinum, neque hæc Miſcellanea Iureti, neque demum vetus exemplar ij qui editioni operum Optati Epiſcopi Milevitani præfuerunt anno MDCXXXI. poſt mortem illuſtriſſimi Epiſcopi Aurelianenſis Gabrielis Albaſpinæi. Nam ſi vidiſſent, haud dubiè abſtinuiſſent à periculoſa illa nimiùmque temeraria emendatione quam huic loco adhibuerunt. Quum enim putarent vocem *Vicarium* bis heic poſitam eſſe ſuperfluè vitio librariorum, ſemel tantùm poſuerunt contra fidem actorum & veteris libri, tum etiam repugnante ſancto Auguſtino. Qui error retentus eſt à nupero editore operum Optati & in noviſſima Conciliorum editione Pariſienſi. Magis miror de ea quæ prodiit anno MDCXLIV. ex typographia regia. quam cùm fama ſit procuratam à viris eruditiſſimis, & quidem in hac civitate Pariſienſi, ubi facilè conſuli poterat vetus codex in loco difficili & obſcuro, rejecta ab illis eſt lectio quæ in prioribus editionibus extabat, & retenta temeritas editoris operum Optati. His ita conſti-

tutis, cùm certum ſit epiſtolam Conſtantini, quæ refertur in indiculo collationis tertiæ, eam eſſe quam Auguſtinus in capite XXXIII. libri ad Donatiſtas ait à Conſtantino ſcriptam eſſe ad Vicarium Valerium (ſive Valerianum, ut habet codex vetus bibliothecæ Colbertinæ) Criſpo & Conſtantino iterum Conſulibus, certum quòque eſt mendum heic eſſe apud Auguſtinum, & pro Valerio reponendum eſſe Verinum. Rurſum cùm hinc conſtet Verinum fuiſſe Vicarium Africæ ſub conſulatu eorundem Cæſarum, qui in annum Chriſti CCCXXI. incidit, & ex variis conſtitutionibus Codice Theodoſiano comprehenſis colligatur eum annis quoque CCCXVIII. & CCCXIX. eandem vicariam præfecturam adminiſtraſſe, patet eum non ſolùm convaluiſſe ex morbo quo detinebatur tempore abſolutionis Felicis, ſed etiam continuatam ei fuiſſe poteſtatem. Sed tamen negotium heic mihi faceſſit idem Auguſtinus, qui in eodem capite XXXIII. libri ad Donatiſtas ait Conſtantinum ad Eumalium Vicarium ſcripſiſſe de purgatione Cæciliani Sabino & Ruffino Conſſ. IV. Idus Novembris, id eſt, anno Chriſti CCCXVI. exeunte; cujus epiſtolæ fragmentum idem Auguſtinus deſcribit in libro tertio contra Creſconium cap. LXXI. eandemque in Collatione tertia Carthaginenſi lectam fuiſſe docet in Breviculo diei tertiæ cap. XIX. ubi ejus ſenſum refert. Et antea quidem, id eſt, anno ſuperiore, Domitium Celſum Africæ Vicarium fuiſſe docet inſcriptio legis unicæ Cod. Theodoſ. *De his qui filios involant alienos*, data Kalendis Auguſtis Conſtantino Aug. IV. & Licinio IV. Conſulibus. Quare oportet remotum aliquantiſper fuiſſe Verinum, ut ſpatium daretur Celſo & Eumalio, & dein Africæ redditum; ſicut poſt Ælianum repetimus in Codice Theodoſiano Catullinum Africæ Proconſulem fuiſſe per annos Chriſti CCCXV. CCCXVII. CCCXIX. & hoc ultimo anno Proculum quoque ea dignitate ornatum, ac poſtea Ælianum eam recepiſſe anno CCCXX. annoque CCCXXIV. Hilarianum proconſulare hoc imperium habuiſſe, & rurſum Ælianum proconſulatu Africæ fulgentem anno Chriſti CCCXXVI.

CUM SCRIBA TUO] In veteri codice legitur, *cum ſcripta tua*. Maſſonus emendavit, omnino rectè. quod ſequentia oſtendunt.

UT VENIRET ET ACTA] In vetuſto exemplari & in editione Maſſoni legitur, *venit ut acta*. Nos emendavimus. Certa autem eſt emendatio.

INQUIRIT, QUONIAM] In veteri libro & in edi-

tione Maſſoni, *inquirit. & quoniam.* Particulam *&*, quæ ſenſum dividebat ac turbabat, nos ſuſtulimus.

ANNI SUNT UNDECIM] Ergo Cæcilianus duumviratum geſſerat in municipio Aptungitanorum anno Chriſti CCCIII. eo nimirum quo edictum de diruendis baſilicis & comburendis ſacris ſcripturis propoſitum eſt in Africa, ut docent etiam ſequentia.

SUPPLETO ANNO] id eſt, expleto, finito.

SI MEI IN CERA] Hæc emendatio noſtra eſt, quam puto placituram viris doctis. Nam antea nullo ſenſu legebatur in veteri codice: *ſed in ei in cera poſſit.* Maſſonus vocem *ſed* mutaverat in *ſi.* Senſus autem iſtius loci ita mihi videtur poſſe conſtitui. Magiſtratus codices publicos domum ſuam tulit poſt expletum annum ſuæ poteſtatis, atque adeo illi non ſunt apud me. Habeo tantùm ceratas tabulas in quibus primò perſcripta ſunt acta; & inquiro utrum actus quos Proconſul petit, in eis inveniantur. Nam *plerunque*, ut Priſcianus ait in libro primo grammaticæ, *in ceratis tabulis antiqui ſcribere ſolebant, & poſtea delere.* Hoc erat officium notariorum & ſcribarum, qui ea tabulis ceratis excipiebant quæ dictabantur. Hieronymus epiſt. CXL. ad Principiam: *Stylus ſcribit in cera, calamus vel in charta vel in membranis aut in quacunque materia quæ apta eſt ad ſcribendum. Mea autem lingua in ſimilitudinem ſcribæ velocis, quem notarium poſſumus intelligere, quodam ſignorum compendio breviatum evangelij ſtrictumque ſermonem exaravit in tabulis cordis carnalibus.* Sexta ſynodus act. XII. *Miſit nos ſanctiſſimus Patriarcha noſter ad ſanctiſſimum Patriarcham Conſtantinopoleos, deferentes ad relegendum in notis.* Hinc apud Poſſidium in vita ſancti Auguſtini cap. VI. *Apertis notariorum tabulis diſputatio cœpta.* Porrò ceratis tabulis utebantur notarij propter facilitatem delendi, ut docet Priſcianus. Hieronymus epiſt. XLIV. ad Chryſogonum: *Ita noſtra es neceſſitudinis penitùs oblitus ut illam epiſtolam quam in corde Chriſtianorum ſcriptam Apoſtolus refert, non parva litura ſed imis, ut aiunt, ceris eraſeris.*

ÆLIANUS PROC.] cujus crebra mentio apud Auguſtinum & in Collatione tertia Carthaginenſi, tum etiam in Codice Theodoſiano, ut ſuprà vidimus. Itaque cùm eum conſtet eadem prorsùs tempeſtate Proconſulis dignitatem habuiſſe in Africa quo Voluſianus & Annianus geſſerunt conſulatum, ſub quibus habitum eſt Concilium Arelatenſe in cauſa Donatiſtarum, facilè adducor ut credam veram eſſe eorum ſententiam qui ſuſpicantur ad eum ſcriptam eſſe

epiſtolam Conſtantini de Epiſcopis Africanis Arelatem mittendis intra diem Kalendarum Auguſtarum, ac pro Ælafio, cui inſcribitur in veteri codice Thuano & in editionibus vulgatis, reponendum eſſe Ælianum. Cur autem ad Proconſulem potiùs quàm ad Vicarium ſcripta ſit, non alia eſſe ratio poteſt quàm quia eo tempore Vicarius incommoda valetudine detinebatur, ut docet Conſtantinus Aug. in epiſtola ad Probianum Æliani ſucceſſorem. Vnde patet corrigendum eſſe lemma iſtius epiſtolæ in tomis Conciliorum, ubi dicitur ſcripta ad Vicarium Africæ. Non eſt mirum autem Æliani nomen mutatum eſſe in Ælafium in codice depravatiſſimo, id eſt, Thuano, ex quo unico prodiere omnes uſque ad hunc diem iſtius epiſtolæ editiones.

VOLVSIANO] Heic locus vacuus relictus erat in veteri exemplari & in editione Maſſoni. Nos Voluſiani nomen addidimus ex Faſtis & Codice Theodoſiano, præcipuè verò ex Auguſtino, qui in libro ad Donatiſtas poſt collationem cap. XXXII. de hac ipſa re agens ait: *Ælianus Proconſul cauſam Felicis audivit Voluſiano & Anniano Conſſ. XV. Kalendas Martias.* Contigit ergo iſta Felicis purgatio anno Chriſti CCCXIV.

XIIII. KAL.] Ita vetus exemplar, cùm Maſſonus ediderit XIII. Sed pro eo quòd iſthic legitur geſta hæc eſſe XIIII. Kal. Septembris, apud Auguſtinum, ut paulò antè vidimus, hæc inquiſitio refertur ad XV. Kal. Martias; atque hinc emendanda eſſe ait Baronius acta purgationis Felicis, quæ alioqui depravata atque mendoſa ſatis eſſe pronuntiat. Sed heic Baronium reprehendit Valeſius in diſſertatione de ſchiſmate Donatiſtarum cap. XI. eo inter cetera argumento quòd intra unius diei ſpatium tot geſtorum documenta perlegi, tot perſonæ interrogari non potuerint; ac propterea neceſſe eſſe ait ut in plures dies protracta ſit tantæ cauſæ cognitio. Itaque contendit ab Æliano inchoatam XV. Kalendas Martias, ſed propter neceſſitates publicas & provinciæ negotia intermiſſam, & finitam demum XIII. Kalendas Septembris, id eſt, ſexto menſe poſt initium geſtorum. Equidem ut facilè conceſſerim hanc quæſtionem pluribus diebus agitatam fuiſſe, ita gravatè admodum crederem tanto tempore ſub judice pependiſſe cognitionem quam Auguſtinus in epiſtola CLXII. vocat diligentiſſimum examen & diligentem ac terribilem inquiſitionem; præſertim cùm Optatus in libro primo doceat Conſtantinum Imp. ſcripſiſſe in Africam *ut remotis neceſſitatibus publicis de vita Felicis Autumgitani publicè quæreretur.* Et cùm neceſſe ſit

exiſtimare mendum eſſe in libro Auguſtini ad Donatiſtas aut in hoc loco geſtorum, & quæ ab Auguſtino referuntur extra mendum eſſe hinc couſtet quòd cognitionem de cauſa Felicis ab Æliano ſuſceptam eſſe ait quarto ferme menſe poſt judicium Melchiadis, quod initio menſis Octobris proximè præteriti factum fuerat, non video quo modo repudiari poſſit Baronij ſententia, qui hunc locum geſtorum pronuntiavit emendandum eſſe ex libro Auguſtini ad Donatiſtas.

DVVMVIRVM SPLENDIDÆ] In veteri libro & in editione Maſſoni legitur: *Duoviru recitavit. Splendida.* Nos ſuſtulimus vocem *recitavit*, quæ omnino ſuperflua heic erat, & ſenſum turbabat.

APVD MAX. IMPERATORES] Conſtantinum & Licinium, qui tum temporis remp. adminiſtrabant.

CVM PERSECVTIO ESSET INDICTA] anno Chriſti CCCIII. ut toties diximus ſuprà. Hinc ortum vocabulum traditorum in Africa.

IVSSIONE PROCONSVLARI] id eſt, Anulini, quem fuiſſe tum Proconſulem Africæ produnt acta martyrum qui tum apud Africam exagitati ſunt pro nomine Chriſti.

SECVNDVM SENS EST] Ita vetus exemplar. Maſſonus edidit, *Secundus ſenex eſt*, nullo ſenſu. Heic enim non agitur de Secundo, ſed de Alfio Cæciliano Exduumviro Aptungitanorum.

EPISTOLAS SALVTATORIAS] Infrà: *Epiſtolas ſalutatorias de baſilica protulerit.* Difficile eſt explanare quid heic intelligatur per epiſtolas ſalutatorias. Neque enim mihi hactenus probatur quòd quidam ex hoc loco colligunt epiſtolas ſalutatorias eas eſſe quibus quis alicui ſalutem impertit. Manifeſtum quippe eſt heic agi de codice quodam venerando, quem Alfius Cæcilianus duumvir ex baſilica Aptungitana ſuſtulit, haud dubiè ut ureret. Nam poſt cathedram epiſcopalem & epiſtolas ſalutatorias ſublatas, etiam *oſtia omnia combuſta ſunt ſecundùm ſacrum præceptum.*

INGENTIVS SCRIBA] qui poſtea Decurio fuit civitatis Ziquenſium, & tunc convictus eſt falſaſſe & interpolaſſe epiſtolam quam Alfius Cæcilianus ſcripſerat ad Felicem Epiſcopum Aptungitanum. Auguſtinus epiſt. CLII. nomine Concilij Cirtenſis ſcripta ad Donatiſtas: *Ingentius confeſſus fuerat in cognitione Æliani Proconſulis falſum ſe feciſſe adversùs Felicem Cæciliani ordinatorem.* Idem in libro ad Donatiſtas poſt collationem cap. XXXII. *Ingentius, qui eidem judicio contra Felicem falſum ſe feciſſe confeſſus eſt.* Vi-

de epiſtolam Conſtantini ad Probianum, cujus mentio in his Auguſtini locis.

COLLEGAM MEVM] Antea legebatur *collega meus*, non ſolùm in editionibus, ſed etiam in antiquo exemplari manuſcripto. Verùm cùm hæc verba referri debeant ad Ingentium, qui fuit collega Alfij Cæciliani, neceſſaria viſa eſt emendatio quam nos huic loco adhibuimus.

HOC SIGNVM] Hic locus refertur etiam infrà pag. 87. ſed multùm diverſus.

PAVLINO ADM. VICES PRÆF.] anno Chriſti CCCIII. quum cœpta perſecutio eſt in Africa, ut ſuprà diximus.

MODVM CVRSORIS] Codex vetus & editio Maſſoni habent *modicum*, manifeſto errore. Modum curſoris dixit, id eſt, formam, ſpeciem. Vox eſt Latina.

SCRIBAS ILLO] id eſt, illi. Sic plerique veteres, qui etiam *alio* frequenter ſcribebant pro *alij*. Sic apud Commodianum lib. I. cap. XIX. *perituro creditis uno*. & cap. XXXIII. *Vno crede Deo*.

HVIVS LATERA] Retinui ſcripturam veteris exemplaris. Editio Maſſoni habet *ejus literas*. quod fortaſſis rectius eſt.

SVSPENDATVR] Conſtantinus in epiſtola ad Probianum: *Eundem ipſum Ingentium ſuſpenſum actis, quæ ſuberant, pervidimus*. Optatus libro primo: *Ingentius ſcriba publicus pependit ſub metu imminentium tormentorum*.

CONSTANTINVS] Locus heic vacuus erat relictus in veteri codice & in editione Maſſoni. Dubium autem non eſt quin Conſtantini nomen ſcribi debuerit.

DECVRIONEM] In veteri codice & in editione Maſſoni legitur, *Dei cultorem*. Et quamvis hæc lectio tolerari poſſit propter ea quæ antecedunt, maluimus tamen amplecti conjecturam Baronij, quia in epiſtola Conſtantini ad Probianum videbamus Conſtantinum ex actis iſtis collegiſſe Ingentium *ideo minimè tortum quòd ſe Decurionem Ziquenſium civitatis aſſeveraverit*. Nam Decurionum hoc erat privilegium quòd torqueri non poterant, ut diximus ad Lactantium.

EX PROFESSIONE] Hæc & quæ ſequuntur uſque ad finem ſententiæ, extant etiam apud Auguſtinum lib. III. adversùs Creſconium cap. LXX.

FELICEM AVTEM] Hanc partem ſententiæ deſcripſit Optatus in libro primo, & addit: *Vnde pulſa atque extersa infamia, cum ingenti laude illo judicio receſſit*.

AD ACTA PVRGATIONIS CÆCILIANI.

ACtorum iſtorum vetus exemplar, ex quo edita ſunt à Maſſono, extat in bibliotheca Thuana, ſed depravatiſſimum & contaminatiſſimum, ut ante me obſervavit illuſtriſſimus Cardinalis Baronius. Meminit autem illorum Optatus Milevitanus in libro primo, ubi etiam admonet ſe ea ſubjunxiſſe operi ſuo. *Harum namque plenitudinem rerum*, inquit, *in noviſſima parte iſtorum libellorum ad implendam fidem adjunximus.* Certè in veteri libro verba quæ ſequuntur ſcripta ſunt poſt collectionem iſtorum & aliorum quorundam actorum. *Expliciunt ſancti Optati Epiſcopi libri numero* VII. *vel geſta purgationis Caciliani Epiſcopi & Felicis ordinatoris ejuſdem.* Meminit eorundem Auguſtinus epiſt. CLXII. ubi adnotat ea lecta non fuiſſe in collatione Carthaginenſi, quia tempus non fuit. Vide etiam epiſtolam CLXV. & lib. III. contra Creſconium cap. XXIX. ubi fragmenta quædam iſtorum actorum deſcribuntur.

Pag. 91. ORDINAVIT MAIORINVM] cui Donatus, à quo Donatiſtæ, ſucceſſit in cathedra Carthaginenſi. Itaque primò pars Majorini dicebatur quæ poſtea pars Donati dicta eſt, ut legitur in epiſtola LXVIII. ſancti Auguſtini. Collatio tertia Carthaginenſis cap. CCXX. *Libellus Eccleſia catholica criminum Caciliani, traditus à parte Majorini.* Quæ verba deſcripſit etiam ſanctus Auguſtinus in eadem epiſtola. Quare veriſſimam puto ſententiam Henrici Valeſij, qui in diſſertatione de ſchiſmate Donatiſtarum cap. IV. verba illa ex libro primo Optati, *Data à Luciano, Digno, Naſſutio, Capitone, Fidentio, & ceteris Epiſcopis partis Donati*, ſic emendanda eſſe pronuntiat ut, ſublato nomine Donati, Majorini nomen heic reponatur.

CONSTANTINO] Aſſentior eidem Valeſio, qui in eadem diſſertatione cap. III. probat adversùs Baronium hæc geſta non eſſe anno Chriſti CCCVI. ſed CCCXX.

THAMVGADIENSI] In veteri libro & in editione Maſſoni legitur *Thamugudienſi*, Noſtram emendationem confirmant acta Concilij Carthaginenſis ſub Cypriano, in quibus legitur nomen Novati à Thamugade Et apud ſanctum Auguſtinum celebre eſt nomen Gaudentij Thamugadenſis Epiſcopi partis Donatiſtarum; adversùs quem idem ſanctus duos libros ſcripſit, quorum & ipſe meminit lib. II. cap. LIX, Retractationum. Item apud eundem in epiſtola

LXI. legitur: *Debeo autem Thamugadenſibus ejuſmodi miniſterium caritatis.* Lex porrò ſecunda Codicis Theodoſiani *De honorariis codicillis*, quæ eſt Conſtantij, accepta dicitur Thamugadi; ubi Iacobus Gothofredus adnotat eam urbem fuiſſe in Mauritania Tingitana, ejuſque nomen corruptum eſſe in Notitia imperij & in utroque Itinerario. In collatione prima Carthaginenſi cap. CXXVIII. nominatur Fauſtinianus Epiſcopus plebis Tamogadenſis, & in Notitia Epiſcoporum Africæ Secundus Tamogazienſis inter Numidas.

NVNDINARIO] Hic totius iſtius inquiſitionis auctor fuit, ut ſe ulciſceretur adversùs Silvanum Cirtenſem Epiſcopum, à quo læſus erat. Auguſtinus epiſt. CLXII. *Extant geſta apud Zenophilum conſularem, ubi Nundinarius quidam Diaconus à Silvano Cirtenſi Epiſcopo, quantum ipſis geſtis intelligitur, degradatus, cùm ei* (ſic legendum, ut rectè habet prima editio Pariſienſis, non *eis*) *ſatisfacere per aliorum Epiſcoporum literas fruſtra conatus eſſet, multa patefecit iratus & in judicium publicum protulit: inter quæ id quoque commemoratum legitur, quòd Lucilla pecunia corruptis Epiſcopis, in Carthaginenſi Eccleſia, in Africa capite, altare contra altare levatum eſt.* Idem epiſt. CLXV. *Recita illi geſta apud Zenophilum conſularem, ubi Nundinarius quidam Diaconus iratus Silvano, quòd ab eo fuerit excommunicatus, hæc omnia judiciis prodidit, quæ certis documentis & reſponſionibus teſtium & recitatione geſtorum & multarum epiſtolarum luce clariùs conſtiterunt.*

VIR CLARISSIMVS] Hæc duo vocabula ſic plerunque ſcribuntur in veteribus libris, V. C. Sed hoc loco ponuntur in veteri codice uti nos edidimus. Quas notas quum librarius non intelligeret, deinceps poſuit *vicarius* pro *vir clariſſimus*, inepto errore, quem tamen Maſſoni editio retinuit in aliquot locis. Alij putarunt notas illas explicandas eſſe per hæc verba, *vir conſularis.* quos in Miſcellaneis ſuis ad Symmachum pag. 282. reprehendit, & meritò, vir eruditiſſimus Franciſcus Iuretus. Certè ſi iſta interpretatio valeret, Zenophilus heic conſequenter bis vocaretur conſularis. Quo nihil fingi poteſt abſurdius. Eadem ratione explicandæ eſſent notæ illæ apud Gruterum pag CXCIII. in illa inſcriptione ubi Poſtumius Lampadius *V. C. Conſ. Camp.* nominatur: quas tamen per *vir clariſſimus* exponendas eſſe probat altera inſcriptio apud Gruterum pag. CCLXXXIII. in qua legitur *Decimius Geminianus vir clariſſ. Conſularis provinciæ Baticæ.* Quin & Conſules ipſi ordinarij & Præfecti Vrbi, quorum dignitas erat ſupra dignitatem conſularium,

conſulares tamen dicti reperirentur, ſi vera eſſet interpretatio quam nos refellimus. Extant enim apud Gruterum pag. CXCIII. aliquot inſcriptiones in quibus *Ti. Fabius Titianus V. C. Coſ. ordin. & Praf. urbi* nominatur. Quare neceſſe eſt mendoſum eſſe codicem Gemeticenſem epiſtolarum ſancti Auguſtini, in quo notæ illæ per *vir conſularis* explicantur in relatione Anulini Proconſulis Africæ ad Conſtantinum, quæ extat in epiſtola LXXXVIII. ſancti Auguſtini in nova editione; cùm tamen in collatione tertia Carthaginenſi, ubi eadem relatio reperitur inſerta, exponantur per *vir clariſſimus*, omnino rectè. Nam cùm hoc non ſit nomen famæ & celebritatis, ut ait idem Iuretus, ſed honoris & dignitatis, & conjungebatur cum titulis eorum ad quos ſcribebatur, & ipſi qui clariſſimi erant, ſe eo nomine decorabant; ſicut olim Reges noſtri primæ ſtirpis ſe in titulis ſuis vocabant viros illuſtres, ut cuivis notum eſt, & obſervatum etiam à Sirmondo in Notis ad Ennodium pag. 19.

CONSTANTINIENS.] ſive Cirtenſium. Cirta enim dicebatur antè quæ tum Conſtantina vocabatur. Vide Valeſium in diſſertatione de ſchiſmate Donatiſtarum cap. III.

SECVNDVS EPISCOPVS] Tigiſitanus, *qui tunc agebat in Numidia primatum*, ut in epiſtola CLXII. ait Auguſtinus. Idem principatum Concilij Cirtenſis tenuit, ut ibidem Auguſtinus ſcribit, ubi præſentes & confeſſos traditores reliquit Deo judicandos, & eos in epiſcopalibus ſedibus manere permiſit. Vide eundem in libro primo contra epiſtolam Parmeniani cap. III. Breviculo diei tertiæ cap. XIII. & lib. I. contra Gaudentium cap. XXXVII.

CÆCILIANVM EPISCOPVM] Carthaginenſem catholicum, Menſurij ſucceſſorem, tot tempeſtates perpeſſum à parte Donati ut propterea nomen ejus valde inclaruerit. Notiſſima eſt hiſtoria calamitatum ejus.

ALIVM INSTITVERVNT] Majorinum, cui Donatus ſucceſſit, ut antè diximus.

VNAM ECCLESIAM HABET] id eſt. Nos Cirtenſes neſcimus diviſionem. Neque enim duos Epiſcopos habemus, ut pleræquæ civitates Africæ, quæ unum habent partis Donati, alium partis Cæciliani. Nos unicum tantùm habemus, ſed qui Donato communicat, Cæciliano non communicat. Poſtea tamen Cirtenſes duos habuerunt Epiſcopos, Fortunatianum nimirum & Petilianum, ut patet ex Collatione prima Carthaginenſi cap. LXV. CXXXVIII. & ſequenti.

SILVANO] Epiſcopo Cirtenſi, qui cum ſecundo Ti-

giſitano primate Numidiæ & ceteris ordinavit Majorinum adversùs Cæcilianum.

INTERMISSO EO] Vir doctiſſimus Henricus Valeſius in diſſertatione ſuprà laudata cap. III. hæc verba interpretatur de Cæciliano, cujus innocentia multis tum indiciis probata fuerat. Verùm hæc interpretatio non caret difficultate. Quippe hæc non dicebantur Carthagine, ſed in Numidia, cujus Conſularis erat Zenophilus. Præterea Victor nondum dixit ſe non communicare cum Cæciliano. Itaque dubium eſt utrum hæc accipi debeant de Cæciliano, an verò de Felice Aptungitano.

PVRGATA] Ita vetus codex. Maſſoni editio habet *probata*. Legitimam porrò eſſe noſtram emendationem probatur etiam ex Collatione tertia Carthaginenſi cap. DLXXI. ubi ita legitur: *Donatiſtarum proſecutio, quâ dicunt præſentem Felicem debuiſſe purgari.* Et cap. DLXXIV. *Proſecutio catholicorum, majoris eſſe innocentiæ documentum quòd abſens purgatus eſt Felix.* Sanctus Auguſtinus epiſt. CLXII. *Nec de Felicis Aptungitani cauſa negligentiam conſecutam, ſed ad ejuſdem Principis juſſionem proconſularibus geſtis etiam ipſum fuiſſe purgatum.* Et infrà de eodem Felice: *Non debuit Epiſcopus proconſulari judicio purgari.* Idem lib. III. contra Creſconium grammaticum cap. LXI. *Publica monimenta proclamant dictam eſſe cauſam & ad debitum finem eſſe perductam uſque ad purgationem Felicis Aptungenſis.*

TRADITOR] Traditores dicebantur qui tempore perſecutionis ſcripturas divinas & ſupellectilem eccleſiaſticam tradiderant miniſtris reipublicæ. Et magna in hoc querela erat Donatiſtarum, qui catholicos, eos nimirum qui Cæciliano communicabant, paſſim vocabant traditores & progeniem traditorum. Contrà catholici proditionem imputabant Donatiſtis, quos appellabant heredes traditorum & ſchiſmaticorum, adeo ut Optatus Milevitanus manifeſtum eſſe dicat principes eorum fuiſſe traditores. Pag. 92.

NVM] In veteri codice legitur *non*. Maſſonus repoſuit *nam*. Vtraque lectio falſa eſt. Ea verò vera quam nos retinuimus.

MONTEM BELLONÆ] prope Cirtam.

NE STRICTIVS INTERROGERIS] id eſt, ne torquearis. Acta purgationis Felicis pag. 89. *Eſt enim arctiori interrogationi neceſſarius.*

DIOCLETIANO VIII.] id eſt, anno Chriſti CCCIII. quo cœpit perſecutio.

XIV. KAL. IVN.] Ita omnino vetus exemplar &

editio Maſſoni. Quo etiam modo habetur apud Auguſtinum lib. III. contra Creſconium cap. XXIX. Sed idem tamen epiſt. CLXV. mentionem faciens iſtorum actorum, undecimo Kalendas Iunias geſta eſſe commemorat, certo, ut mihi videtur, errore. Nam & in ipſis actis quæ nos heic edidimus, & in exemplari quod extare monuimus in libro tertio contra Creſconium, diſertè & conſtanter notatus eſt dies XIV. Kal. Iunias. Excidit autem hæc emendatio viris doctiſſimis qui recenſendis emendandiſque Auguſtini epiſtolis operam ſuam nuper contulerunt utiliter in publicum. Sed falſa profectò eſt clariſſimi viri Ioannis Broci Biturigis conjectura, qui in diſſertatione de epocha Concilij Cirtenſis ſcribit menſem Iunium in hoc Auguſtini loco mutandum eſſe in Ianuarium, ita ut quæ heic referuntur de Munatio Felice, geſta fuerint menſe Ianuario qui poſt cœptam perſecutionem proximus fuit. Fruſtra inquam, cùm & omnes veteres libri & omnes editiones uno conſenſu menſem Iunium præferant, & iſta res nihil habeat commune cum actis Concilij Cirtenſis.

MUNATII FELICIS] In epiſtola CLXV. ſancti Auguſtini legitur *Numatium*, ſed emendata eſt ex libro tertio contra Creſconium in noviſſima editione. Sirmondus tamen in Notis ad Ennodium pag. 95. prætulit lectionem quæ Numatij nomen habet. Valeſius verò in annotationibus ad Euſebium pag. 161. Munatium maluit quàm Numatium. Rectè, ut opinor. Quippe frequens eſt in antiquis inſcriptionibus nomen Munatiorum, qui etiam plerunque Felices vocantur; ut videre eſt apud Gruterum pag. LXVI. & MCXXIV.

FLAMINIS PERPETUI] In veteri codice legitur *præpoſiti*, propter notas illas PP. quas cùm librarius non intelligeret, eas per vocem *præpoſiti* explicavit. Sed apud Auguſtinum lib. III. contra Creſconium cap. XXIX. & lib. IV. cap. LVI. reperta eſt vera lectio. Flaminum porrò qui per provincias conſtituti erant, alij erant temporarij, alij perpetui; ut obſervatum eſt à viris eruditiſſimis.

PAULO EPISCOPO) Cirtenſi, qui convictus eſt inſtrumenta dominica tradidiſſe, etiam quæ diligenter fuerant occultata; ut ait Auguſtinus in epiſtola CLXV.

PRÆCEPTO ET IUSSIONI] In veteri libro & in editione Maſſoni legitur: *ut præceptum eſt, ut juſſioni &c.* Emendatum eſt ex his quæ ſequuntur.

Pag. 93. POSTEAQ. IN BIBLIOTHECIS] Ita omnino vetus exemplar. Verùm Auguſtinus hunc locum referens

lib. III. contra Creſconium cap. XXIX. ita ſcribit: *Poſteaquam apertum eſt in bibliothecam.* At in libro quarto cap. LVI. idem habet: *Poſteaquam perventum eſt ad bibliothecam.* Maſſonus ex hac duplici editione Auguſtiniana ſuam compoſuit, & ita ſcripſit: *Poſteaquam perventum eſt in bibliothecam.* Ego lectionem veteris libri puto veram eſſe. Bibliothecæ vocantur in his actis armaria in quibus libri erant incluſi. Vnde paulò pòſt Silvanus tum Subdiaconus ait: *Nihil remanſit, totum hoc ejecimus.* Valerius in vita ſancti Pontij martyris cap. II. *copiam voluminum librorumque, quos bibliotheca portare non poterant, in ſuo parvo corpuſculo transfundens.* Poſſidius in vita ſancti Auguſtini cap. XXXI. *Monaſteria virorum ac feminarum continentium cum ſuis Præpoſitis plena Eccleſia dimiſit, unà cum bibliothecis libros & tractatus vel ſuos vel aliorum ſanctorum habentibus.*

CAPITULATAM ARG.] Vetus exemplar habet: *capitulata argentea & lucerna argentea.* Pro quibus Maſſonus iſta ſubſtituit: *capitula argentea & lucernas argenteas.* prorsùs malè. Quippe in variis horum geſtorum locis & apud Auguſtinum mentio eſt unius tantùm lucernæ. Nam Auguſtinus hunc ipſum locum pluries refert, & in duobus locis ſcribit, *capitulatam argenteam & lucernam argenteam,* uti nos repoſuimus. Quare emendandus eſt idem Auguſtinus lib. IV. contra Creſconium cap. LVI. ubi *capſulam* legitur pro *capitulatam.* Infrà pag. 100. pro *capitulatam* legitur *tabulam.* Itaque aut mendoſus eſt hic locus, aut per capitulatam intelligitur tabula.

MORTUUS FUERAS] Hunc locum refert Auguſtinus epiſt. CLXVII. & lib. III. contra Creſconium cap. XXIX. & lib. IV. cap. LVI.

ORCAM] Malè apud Auguſtinum legitur *arcam.* Orca eſt vas fictile, ut pluribus teſtimoniis oſtendit vir clariſſimus Carolus Dufreſnius in ſuo Gloſſario.

FELICIS SARSORIS] id eſt, opificis marmorarij. Pag. 94. Hinc opus ſarſorium apud Ennodium, cùm variæ diſcolorum marmorum cruſtæ committuntur, ut unum corpus & unam quaſi picturam efficiant; quemadmodum illic adnotavit Sirmondus.

BOVI SERVO PUBLICO] officiali, apparitori. Pag. 95.

EPISTOLAS EPISCOPORUM] quas pro Nundinario ſcripſerant ad Silvanum Epiſcopum Cirtenſem & ad clerum plebemque ejuſdem civitatis. Meminit harum epiſtolarum ſanctus Auguſtinus epiſt. CLXII. CLXV.

A FORTE] Verum eſt Fortem quoque ſcripſiſſe pro Nundinario. Attamen oportet ejus nomen heic loco non ſuo poſitum eſſe, aut poſtea deſunt aliquot verba quæ doceant epiſtolas Epiſcoporum factas à Forte & ceteris.

EXEMPLAR LIB. TRA. EPISCOPIS] Hæc verba deſunt in veteri exemplari, per incuriam videlicet & oſcitantiam librarij. Suppleta autem ſunt ex libro tertio ſancti Auguſtini contra Creſconium cap. XXIX.

FVR RERVM PAVPERVM] Ideo Silvanus dicitur fur rerum pauperum quia viginti folles, quos Victor fullo dederat ut fieret Preſbyter, apud ſe retinuerat, nullaque eorum pars pervenerat ad populum, in quo pauperes, ut legitur infrà pag. 105. Præterea idem cum reliquis Epiſcopis, quos propterea ſanctus Auguſtinus in libro primo contra Parmenianum cap. III. vocat fures eccleſiaſtici argenti, diviſerat quadringentos folles quos Lucilla clariſſima femina dedit ut Majorinus fieret Epiſcopus; quorum nullam partem ad pauperes perveniſſe ſcribitur pag. 102. & 104.

DE QVADRING. FOLL.] Hic locus reſtitutus eſt ex Auguſtino. Malè enim in veteri exemplari ſcriptum eſt: *ſcitis & vos & Lucilla conſul felix pro quod vobis &c.* Scriptum erat in antiquiori codice *Lucilia C. F. pro quod.* Itaque cùm librarius non intelligeret notas illas, perperam interpretatus eſt.

FOLLIBVS] Monetæ genus. Vide Gloſſarium Dufreſnij & Iacobi Gothofredi Notas ad Codicem Theodoſianum. Vide etiam Sirmondum ad ſermonem XXXIX. ſancti Auguſtini, ubi conjicit follium & ſolidorum noſtratium eundem valorem eſſe vel affinem.

LVCILLÆ] Femina fuit dives & factioſa: *quæ ante concuſſam perſecutionis turbinibus pacem*, ut ait Optatus, *dum adhuc in tranquillo eſſet Eccleſia, cùm correptionem Archidiaconi Cæciliani ferre non poſſet, quæ ante ſpiritalem cibum & potum os neſcio cujus martyris, ſi tamen martyris, libare dicebatur, & cùm præponeret calici ſalutari os neſcio cujus hominis mortui, etſi martyris, ſed necdum vindicati, correpta, cum confuſione irata diſceſſit. Iraſcenti & dolenti, ne diſciplina ſuccumberet, occurrit ſubitò perſecutionis enata tempeſtas.* Meminit autem hujus loci ſanctus Auguſtinus libro primo contra Parmenianum cap. III. & in epiſtola CLXII.

INDE FACTVM EST SCHISMA] Optatus paulò poſt locum heic deſcriptum: *Schiſma igitur illo tempore confuſæ mulieris iracundia peperit, ambitus nutrivit, avaritia roboravit. Ab iis tribus perſonis contra Cæcilianum cauſa con-*

ficta ſunt ut vitioſa ejus ordinatio diceretur. A Botro nimirum, Celeſio, & Lucilla. Itaque iracundia referri ſine dubio debet ad Lucillam, ambitus ad Botrum & Celeſium, qui apud Carthaginem ordinari cupiverant, avaritia ad Epiſcopos qui Majorinum ordinarunt, qui ſolles quadringentos, quos Lucilla dederat, inter ſe diviſerunt, & amore pecuniæ Epiſcopum levarunt adversùs Cæcilianum. Erat autem Majorinus domeſticus Lucillæ, ut idem Optatus docet.

PURPURIUS EPISCOPUS) Limatenſis, quem homicidam vocat Optatus, quòd interrogatus de filiis ſororis ſuæ, quòd eos in carcere Milei necaſſe diceretur, confeſſus ſit dicens : *Et occidi non eos ſolos, ſed & quicunque contra me fecerit.* Sumpſit iſta Optatus ex actis Concilij Cirtenſis, quæ extant apud ſanctum Auguſtinum lib. III. contra Creſconium cap. XXVII. Limata ergo fuit civitas Numidiæ.

LAPIDATUS) id eſt, degradatus, ut ait Auguſtinus, adeoque contumelia affectus. Infrà pag. 97. *à quibus lapidarentur pro veritate.* Vide Gloſſarium Dufreſnij. Pag. 96.

NON EST VERUM) id eſt, æquum. Livius lib. XXXII. *Ceterùm & ſociorum audiri poſtulata verum eſſe.* Apud ſanctum Ambroſium epiſt. LXX. legitur : *Tributarios perditum iri nequaquam juſtum & æquum.* Pro quo in vetuſtiſſimo codice MS. Eccleſiæ Bellovacenſis vidi ſcriptum *verum.*

SINE SANGUINE SPIRITALI) Locus eſt elegantiæ non vulgaris. Sanguinem ſpiritalem fundi ait quum diſcordiæ gladius ſævit in Eccleſiam, quum Epiſcopi diſſident cum Clericis, quum hæ diſſenſiones erumpunt in vulgus & dant locum ſermonibus.

PURPURIUS EPISCOPUS] Hæc non extant in veteri codice, neque in editione Maſſoni, ubi locus vacuus relictus eſt. Nos itaque addidimus, quia ex contextu ſequentis epiſtolæ apparet & iſtius & ſuperioris eundem eſſe auctorem.

VESTRA SUNT] Leg. *vera*, ut patet ex epiſtola Purpurij ad Silvanum. Pag. 97.

SILVANO) Et hanc quoque vocem nos addidimus. Nam heic relictus erat locus vacuus in veteri exemplari & in editione Maſſoni. Certum quippe eſt hanc epiſtolam ſcriptam eſſe ad Silvanum, cùm in ea agatur de diſcordia quæ inter illum erat & Nundinarium Diaconum.

FORTIS) Epiſcopus, cujus jam ſuprà mentio. Cujuſnam verò ſedis Epiſcopus fuerit, mihi non eſt compertum. In collatione prima Carthaginenſi cap. CLXIII. memoratur Fortis Epiſcopus Cedienſis.

PACEM CELEBRARE) Leg. *Paſcha.* quod ſequentia probant. Pag. 98. *ut cum pace Paſcha celebremus.* Et infrà: *Nundinarius in pace tecum Paſcha celebret.*

FRATRIBUS ET FILIIS) id eſt, Clericis & Senioribus Eccleſiæ Cirtenſis, ut in ſuperioribus.

IUDICATUR, SED APUD) Ita vetus codex. Maſſonus edidit: *judicio contendit, & hoc apud.*

Pag. 98. FRATRI SILVANO SABINUS) Et hæc quoque nos addidimus; quæ neque in veteri libro habentur, neque in editione Maſſoni. Certa autem eſt hæc reſtitutio.

SABINUS) Epiſcopus Numida.

Pag. 99. DIEBUS ISTIS) Paſchalibus.

QUID ADMINISTRABAT) Hic locus mendoſus eſt apud ſanctum Auguſtinum, ubi ſic legitur lib. III. contra Creſconium cap. XXIX. *Quis adminiſtrabat? Tunc Silvanus in clericatu reſpondit, ſub Paulo.* Et lib. IV. cap. LVI. *Qui adminiſtrabat? Tunc Silvanus in clericatu victor reſpondit: ſub Paulo.* Hinc ergo emendandus utrobique eſt Auguſtinus.

SILVANUS SUBDIAC. FUIT) Meminit hujus loci Auguſtinus in epiſtola CLXV. Is ergo ex Subdiacono Pauli Cirtenſis Epiſcopi, in cathedra ejus poſtea locatus eſt.

Pag. 100. CIVEM NOSTRUM PETEBAMUS) id eſt, Donatum, ut conſtat ex pagina ſequenti extrema.

TABULAM) Iam ſuprà monuimus aut mendoſum eſſe hunc locum, aut per tabulam debere intelligi capitulatam cujus & heic & apud Auguſtinum mentio eſt.

Pag. 101. ACETUM) ſive acetabulum. Vide Gloſſarium Dufreſnij.

SUPERIO) Vetus exemplar & editiones omnes habent *Luciano*, certo errore. Nos Superij nomen ideo ſubſtituimus, quia infrà, dum iſta repetuntur, ſemper Superij nomen ponitur pro Luciano. Lucianus enim Diaconus tantùm fuit, ut ſtatim dicitur.

ANTE CATHEDRAM EPISCOPOR.) Ergo jam tum certus ac fixus erat epiſcopalis cathedræ locus in Eccleſia.

IPSI EPISCOPI) Ergo plures Epiſcopi ordinaverunt Preſbyterum Victorem fullonem.

Pag. 102. AB HARENARIIS) non à clero, nec ab honoratis, ſed à plebecula, in qua fuerunt harenarij, cujuſmodi tandem generis fuerunt homines illi. Unde paulò pòſt dicitur, *proſtibula illic fuerunt*, ut oſtenderetur electionem Epiſcopi per vim ac ſeditionem factam eſſe. Qui locus evincit juſtiſſimam eſſe conſtitutionem ſynodi Laodicenæ, quæ ſancivit

civit ne turbis liceret electiones Epiſcoporum facere.

GESTAVERVNT] id eſt, levaverunt, tulerunt in thronum Epiſcopi.

AREA MARTYRVM] Aream plerique interpretantur cœmeterium, auctoritate ſumpta ex libro Tertulliani ad Scapulam, ubi ait ſub Hilariano præſide de areis ſepulturarum noſtrarum acclamatum ab adverſariis noſtris fuiſſe: *Areæ non ſint*. Verùm in iſto loco area martyrum non poteſt intelligi de cœmeterio, cùm conſtet ædificium fuiſſe, in quo furens plebecula populum Dei ſive cives honoratos incluſit, ut libertatem haberet conſtituendi quem vellet Epiſcopum. Vnde infrà pag. 104. quum Creſcentianus Subdiaconus interrogatus eſſet à Zenophilo utrum præſens fuiſſet quum Silvanus factus eſt Epiſcopus, reſpondit: *Præſens cum populo fui, incluſus in caſa majore*. Iam ergo habemus aream martyrum & caſam majorem civitatis Cirtenſis eandem rem fuiſſe.

NVLLAM DIGN. HABEO] Interrogatio ergo Zenophili non erat de dignitate eccleſiaſtica, ſed de conditione civili. Pag. 103.

CAMPENSES] In veteri codice legitur *Campeſes*, eadem ratione qua frequenter ſcribitur *Monteſes* pro *Montenſes*. Per campenſes autem intelliguntur qui in campis & agris habitant, ut vox ipſa loquitur. Alij ſunt Campenſes apud Hieronymum in epiſtola LVII. qui & cum Arrianis conjunguntur & cum Tarſenſibus hæreticis. Rurſum alij ſunt Campitæ, ut habet editio Mariani Victorij, ſive Campates, ut Ioannes Andreæ Epiſcopus Alerienſis & Deſiderius Eraſmus ediderunt, apud Hieronymum in fine dialogi adversùs Luciferianos. Hi enim fuere iidem cum Montenſibus, id eſt, Donatiſtis. Falluntur enim Eraſmus & Victorius, qui exiſtimaut Montenſes dictos à Montani hæreſi. Falluntur inquam, ut patet etiam ex epiſtola CXXXIII. ejuſdem Hieronymi. Pag. 104.

CETERA DESVNT] Præter ultimam partem horum geſtorum, quæ deſideratur, lecta ſunt apud Zenophilum Conſularem geſta Concilij Cirtenſis, ut docet Optatus Milevitanus in libro primo: *Hi & ceteri, quos principes tuos fuiſſe paulò pòſt docebimus, poſt perſecutionem apud Cirtam civitatem, quia baſilicæ necdum fuerant reſtitutæ, in domum Vrbani Cariſi conſederunt die III. Iduum Maiarum, ſicut ſcripta Nundinarij tunc Diaconi teſtantur*. Lapſus eſt autem, ut hoc obiter moneam, in hujus loci interpretatione vir illuſtriſſimus Gabriel Albaſpinæus Epiſcopus Aurelianenſis, Pag. 106.

perſecutionem quæ heic commemoratur referens ad Maxentium, cùm ex geſtis Concilij Cirtenſis appareat heic agi de perſecutione Diocletiani. Quod etiam manifeſtè colligitur ex Auguſtino in Breviculo diei tertiæ cap. XVII. Porrò geſta Concilij Cirtenſis habentur, ut monuimus, apud Auguſtinum.

AD PASSIONEM SANCTÆ SERAPHIÆ.

POſtremam iſtorum actorum partem edidit Boninus Mombritius, Surius priorem, ſed valde mutatam ab illis antiquis. Nos cùm illa integra & ſincera reperiſſemus in codice 316. bibliothecæ Colbertinæ, exiſtimavimus conjungenda eſſe cum vetuſtis martyrum actis quæ cum Lactantij libro edere nobis perſuaſerunt viri quidam & clariſſimi & doctiſſimi. Magnum autem ſinceritatis & antiquitatis argumentum eſt quòd Sabina dicitur fuiſſe filia Herodis, *qui ſub Veſpaſiano Auguſto ter in urbe Roma candidam confeſſionem dedit Romanis*. Quippe vir doctiſſimus Henricus Valeſius acta ſancti Bonifacij martyris, quæ ab Holſtenio edita ſunt, hoc magnum indicium vetuſtatis habere ſcribit quòd illic de Aglaë dicatur: *Hæc ergo ter candidam egerat apud urbem Romam ex præfectura*. Candida autem eſt editio ludorum quæ fiebat à Prætoribus vel Quæſtoribus candidatis, ſumptu ipſorum, non ex arca publica, ut idem Valeſius obſervavit ad librum XXVII. Ammiani Marcellini pag. 331. & in præfatione ad acta ſanctarum Perpetuæ & Felicitatis.

CAP. I. OPPID. VENDIN.] Infrà cap. XII. ſcribitur *Vindennenſi*. quod idem eſt. Fuit porrò oppidum Vmbriæ, cujus incolæ Vindenates dicebantur, ut oſtendit Cluverius in libro ſecundo Italiæ antiquæ cap. VIII.

CONFESSIONEM] Puto hanc vocem redundare & ab ejus ingenio profectam qui *candidam* putaret heic eſſe poſitam adjectivè.

VIRILLUS] Alij vocant Berillum.

BASTERNAM] vehiculum tectum, quo præcipuè utebantur feminæ. Vide Gloſſarium Dufreſnij.

CAP. III. LUSORIUM] theatrum. Vide quæ ſuprà dicta à nobis ſunt ad caput XXI. Lactantij.

ARCUM ALBINI] ejus nimirum, ut arbitror, qui remp. tenuit cum Severo, & poſtea ab eo victus interiit. Fuit autem hic arcus trans Tyberim.

CAP. IX. BIOTHANATA] id eſt, vitæ tuæ inimica, quæ te in

morteṁ voluntariam temerè præcipitas. Vide Petri Ciaconij annotationes in Caſſianum, & Gloſſarium Dufreſnij.

ARCUM FAUSTINI] Infrà cap. XII. *Poſuerunt in monumento ipſius in oppido Vindennenſi ad arcum Fauſtini.* CAP. X.

AREAM VINDICIANI] Fruſtra Baronius ad diem tertiam Septembris huc trahit locum Tertulliani ex libro ad Scapulam, ut doceat aream heic accipiendum eſſe locum ipſum ubi ſepelirentur defuncti Chriſtiani. Quamvis enim, quod negari non poteſt, area interdum ſumatur pro cœmeterio, iſtud tamen non ſemper verum eſt, cùm certum ſit, etiam ex eodem Tertulliani loco, areas fuiſſe quæ non eſſent cœmeteria.

ILLUSTRISSIMA] Ab hoc verbo incipit fragmentum quod Mombritius edidit; quod etiam reperi eodem modo incipiens in vetuſtiſſimo codice MS. bibliothecæ regiæ.

EX MORE] Apud Mombritium & in codice regio legitur, *& ex more.*

INCLUSOS] Mombritius & codex regius, *recluſos.*

PRÆSES INDICAVIT EI] Codex regius, *indicatum eſt ei de religioſiſſima femina Sabina omnia quæ.* CAP. XI.

UXOR VALENTINI] Mombritius & codex regius, *uxor quondam Valentini.*

ADORAS DEOS] Codex regius, *adoràs magis deos & honoras.* Mombritius, *magis deos adoras & honoras.*

NON SOLUM] Codex regius & Mombrit. *ergo non ſolùm.*

NON DEUM] Codex regius & Mombritius, *non deos.*

CHRISTI MARTYRIS] Codex regius, *famula Chriſti.* CAP. XII.

SABINA] Codex regius, *ſancta Sabina.*

AD PASSIONEM SANCTÆ MARIÆ.

ACta iſta primus edidit Boninus Mombritius, ſed valde imperfecta. Eadem paulò diverſa deſcripſit Surius ex Vincentio Bellovacenſi, qui ſe ea accepiſſe ſcribit ex geſtis ejus. Nos, quum vetus eorum exemplar reperiſſemus in codice 184. bibliothecæ Colbertinæ, conſtetque veterem eſſe ſcriptionem non inelegantem, illa heic edere integra credidimus operæ pretium, quæ valde manca & mutila extant etiam apud Vincentium.

PRINCIPALIS] Auguſtinus epiſt. CLVIII. *Ruffinum Cirtenſem principalem commendo eximietati tuæ.* Idem

epiſt. XLI. in nova editione : *Fratrem Hilarinum Hipponenſem archiatrum & principalem multùm commendamus.* Salvianus lib. V. pag. 103. ſecundæ editionis noſtræ : *Quis ergo, ut dixi, locus eſt, ubi non à principalibus civitatum, viduarum & pupillarum viſcera devorentur?* Quos heic dicit principales, paulò antè curiales vocat. *Quæ enim ſunt non modò urbes, ſed etiam municipia atque vici, ubi non quot curiales fuerint, tot tyranni ſint?* Vide Iuretum in Miſcellaneis ad Symmachum pag. 227. & ſequentibus.

CAP. I. NATALE FILII] Sic ſolebant antiqui liberorum ſuorum natalia celebrare. Teſtis, præter ceteros, Capitolinus in Albino : *Convivio quod celebritati pueri deputabatur.*

NATUM] Malè apud Vincentium, Mombritium, & Surium *iratum.*

SUPER DEUM] Apud Vincentium, Mombritium, & Surium ſcriptum eſt, *nuper dominum.* Quam lectionem ego lubenter præfero.

CIBI ALIQUID] Ado in Martyrologio hunc locum intellexit de cibis immolatitiis. Hæc ſunt ejus verba ad diem Kal. Novembris. *Natale ſanctæ Mariæ virginis ; quæ cùm eſſet ancilla, & die natalis filij domini ſui jejunaret, nec ullo modo flecti potuiſſet ut manducaret de idolothytis &c.*

CAP. II. IN ABD. MEM. PARTE] Vincentius, Mombritius, & Surius habent *in carcerem.*

CAP. III. EX CODICE] id eſt, ex regeſto publico, in quo deſcriptum ex more fuerat edictum.

ADRIANUS] Baronius ad annum Chriſti CXX. adnotat nullum in Chriſtianos edictum ab Adriano promulgatum apparere ; & ut oſtendat nullum datum fuiſſe, adducit auctoritatem Tertulliani ex capite quinto apologetici, ubi ita ſcriptum eſt. *Quales ergo leges iſtæ, quas adverſùs nos ſoli exequuntur impij, injuſti, turpes, truces, vani, dementes, quas Trajanus ex parte fruſtratus eſt vetando inquiri Chriſtianos, quas nullus Hadrianus, quamquam curioſitatum omnium explorator, nullus Veſpaſianus, quamquam Iudæorum debellator, nullus Pius, nullus Verus impreſſit?* Quid igitur faciemus huic edicto, quod videtur eſſe vetus, & diſciplinam ſapit illorum temporum?

CAP. IV. MUNERARIUS CIVITATIS] Hieronymus epiſt. XXVI. ad Pammachium : *Munerarius pauperum & egentium candidatus.* Vide Iuretum in Miſcellaneis ad Symmachum pag. 189. 190. & Sirmondi Notas ad ſermonem quartum Auguſtini inter quadraginta ab eo editos.

CAP. V. PRÆFECTUS] Ita conſtanter legitur in veteri codice,

cùm certum ſit legi ubique debere *Praſes* in hoc capite. Nos tamen mutare noluimus.

ANTE DEUCALIONEM] In veteri codice legitur, *ante dm caligionem*, nullo ſenſu. Nos emendavimus. CAP. IX.

NEOCORENSIUM] Apud Mombritium & Surium, qui ex Vincentio Bellovacenſi ſe accepiſſe profitetur, ſcriptum eſt *Veronenſium*. Sic profectò legitur in Duacenſi editione Speculi hiſtorialis lib. x. cap. LXXXVII. Sed antiqua habet *Neccorenſium*. Surius ſcripſit in margine *Netromenſium*; ſed non indicat utrum illud ex conjectura ſit, an verò ex veteri codice. Neocori ſunt ædituì templorum; & Imperatores civitatibus, quibus gratificari volebant, hunc honorem tribuebant ut celebriorum templorum Neocori eſſent. Qua de re vide Ioannis Seldeni commentarios ad Marmora Arundeliana pag. 166. & Triſtani Santamantij commentarios hiſtoricos to. I. pag. 39. & to. II. pag. 187. Si vera eſt lectio quæ extat apud Petrum de Natalibus lib. x. cap. IV. hæc acta ſunt apud civitatem Nicomediæ. Porrò *Neocorenſium* heic ſcriptum eſt in veteri exemplari, cùm ſcribi debuiſſet *Neocororum*. CAP. XII.

NECCORUS] Error fuit typographi; pro quo reponendum eſt *Neocorus*. Apud Vincentium in antiqua editione legitur *Neccoris*, in Duacenſi *Nechorus*, apud Mombritium *Nec chorus*, denique apud Surium *Neccorus*, utrobique malè.

AD VITAM SANCTI PONTII.

ISTius vitæ auctorem Eutropium facit Salmaſius in Trebellium Pollionem pag. 276. ubi fragmentum illius refert ex veteri codice Petri Puteani, qui nunc extat in bibliotheca regia; in quo tamen nulla Eutropij mentio. Falſam autem eſſe illam doctiſſimi viri ſcriptionem docent varia loca ejuſdem vitæ, ex quibus conſtat eam ſcriptam eſſe à Valerio Pontij contubernali & ſtudiorum ſocio à prima adoleſcentia. Ejus porrò fragmentum quoddam ſeu veriùs epitomen ediderat Boninus Mombritius. Nos invenimus integram in duobus antiquiſſimis codicibus manuſcriptis bibliothecæ Colbertinæ, ac præterea in alio fragmentum ejuſdem. Hinc ergo edidimus. Poſtea verò contulimus etiam cum codice regio, qui vetuſtiſſimus eſt, & variantes lectiones adnotavimus. Habuit ejuſdem operis exemplar Petrus Iofredus, ex quo vitam ſancti Pontij ſuo ſtylo conſcripſit in

hiſtoria Nicææ civitatis, interſerens tamen interdum fragmenta ex opere Valerij.

CAP. I. PROPRIAM DOMVM] Codex regius habet *propoſitam*, unus Colbertinus *propè poſitam*. quo etiam modo ſcriptum fuit in exemplari Ioffredi.

CAP. III. SPERAMVS] id eſt, credimus. Paulò pòſt: *Nam quod videt quis quid ſperat?* Et infrà cap. v. *ſperans eum vanam philoſophorum audire ſectam*. Epiphanius ſcholaſticus in interpretatione epiſtolæ Pulcheriæ Auguſtæ ad Archimandritas & reliquos monachos in Ælia & circa eam habitantes: *ne, quod non ſperat noſtra clementia, tamquam veritatis impugnatoribus nomen adſcribatur hæreſeos.* Vide Notas ad Capitularia pag. 1019. & 1031.

SAPIENTIA] id eſt, ſcientia. Vide Notas ad Reginonem pag. 541.

CAP. V. SICVT AGNI] Ita exemplar regium & duo ex Colbertinis. Tertium habet *agri:*

CAP. VII. MAIESTATEM POSSIDEANT] In uno codice Colbertino legitur: *majeſtatem aut obtineant vel poſſideant*.

CVNCTA HABENT] Idem vetus codex: *cuncta bona habeant*.

SIBI ET DEOS] Idem codex: *ſibimet deos*.

CAP. VIII. VIGINTI] Idem codex Colbertinus habet *duodeviginti*. Sic etiam ſcriptum fuit in exemplari quo uſus eſt Ioſredus.

IN CVRIAM PERDVCTVS] Apud Ioſredum Pontius non tantùm dicitur factus ſenator, ſed Romanæ præfecturæ dignitate inſignitus, quam pater ejus geſſerat. Quod utrumque falſum eſſe convincunt hæc acta.

ROMANA] In codice regio & in duobus Colbertinis legitur *diverſa*.

CAP. IX. MENSE NON AMPLIVS VNO] Eadem tradit Euſebius lib. vi. cap. xxix. *Hic intra unius menſis ſpatium ſacerdotio perfunctus, Fabianum ſucceſſorem reliquit.* Ruffini verſio magis congruit cum verbis Valerij: *Pontiano verò ſex annis epiſcopatu urbis Romæ functo ſuccedit Antherus: qui cùm menſem unum non ampliùs miniſtraſſet, Fabiano ſacerdotium dereliquit.* Euſebius in Chronico: *Romæ octavus decimus ordinatur Epiſcopus Anteros menſe uno.* Ex his ergo corrige geſta pontificalia, ubi Anterus ſediſſe dicitur annos xii. menſe uno, diebus xii.

CAP. X. EXPLETO MILL. ANNO] In codice regio & in duobus Colbertinis ſcriptum eſt: *ipſe eſt milleſimus annus.*

VNICO VERBO SVO] Vnum exemplar Colbertinum habet: *unici verbi ſui providentia.*

SICUT LITTERÆ] In eodem veteri exemplari legitur: *à Iano, ſicut litteræ veſtræ declarant.* Atque ita reponendum eſt.

PIUS DOMINUS] Idem vetus exemplar: *Pius Deus & miſericors.* CAP. XI.

QUATRIDUANUM] In alio exemplari Colbertino & in regio ſcriptum habetur: *quatriduanum Lazarum de monumento aſpiciente populo ſuſcitaret.*

ITER VITÆ CÆL. MONST.] Idem vetus exemplar Colbertinum: *viam fidelibus demonſtravit.*

SPECTACULA] Eutropius lib. IX. de Philippis: *His imperantibus milleſimus annus Romæ urbis ingenti ludorum apparatu ſpectaculorumque celebratus eſt.* Epitome Victoris de Philippo juniore: *Adeo ſeveri & triſtis animi ut jam tum à quinquenni ætate nullo prorsùs cujuſquam commento ad ridendum ſolvi potuerit, patremque ludis ſecularibus petulantiùs cachinnantem, quamquam adhuc tener, vultu notaverit averſato.* Hunc locum referens Baronius ad annum CCXLIX. illam pueri abſtinentiam à riſu ſuſpicatur profectam ab inſtitutione matris ejus Severæ Chriſtianæ feminæ. Fruſtra, ut opinor. Neque enim quinque annorum puer iſtius diſciplinæ capax eſſe poteſt. Meminit autem horum ſpectaculorum etiam Iulius Capitolinus in Gordiano juniore. CAP. XII.

FUNDITUS SUBVERTERENT] Hæc hiſtoria ſuſpecta viſa eſt Baronio, cujus hæc ſunt verba ad annum CCXLVI. *Quæ verò illic apponuntur de Iovis templo diruto à Philippo Imp. atque Fabiano Papa, ab alio aliquo potiùs fuiſſe addita putamus. Nam in aliis ejuſdem Pontij actis ea deſiderantur*, in iis nimirum quæ Mombritius deſcripſit. Mirum ſanè non eſt deſiderari in actis à Mombritio deſcriptis, cùm ſint, ut monuimus, multùm imperfecta & mutila. Sed extant in omnibus antiquis exemplaribus. CAP. XIII.

FRUENDAS] Codex regius habet *fovendas.* quod melius eſt. CAP. XV.

CYMELAM] ſive Cemelam, cujus poſtea Epiſcopus fuit Valerianus.

OBTUTIBUS] Codex regius, *aſpectibus.* CAP. XVI.

PIORUM] Quidam codices habent *priorum.*

CONSOLATOR] Ita habent omnia vetera exemplaria. *Conſultor* tamen legitur in eo quo uſus eſt Iofredus. Quod idem eſt. Quippe conſtat conſultationem & conſolationem promiſcuè ſcribi in antiquis libris, ut innumeris propemodum exemplis probari poſſet.

CAP. XVIII. CERIMONIARI] id eſt, ſacrificare. Paſſio ſancti Cypriani. *Galerius Maximus Proconſul dixit: Juſſerunt te ſacratiſſimi Imperatores ceremoniari.* Pro quo in aliis vetuſtiſſimis actis legitur: *Juſſerunt te ſacratiſſimi Imperatores ſacrificare.* Apud Auguſtinum verò in ſermone de ſancto Cypriano retenta eſt priſca vox: *Juſſerunt te Principes ceremoniari.*

CAP. XIX. TROCHLEAM] Mombritius & Surius habent *cocleam.* Trochlea, ut Baronius ait ad diem ſeptimam Decembris, propriè rota eſt rotam continens volubilem, per quam funis tractorius immiſſus ligatum brachiis revinctum reum ſurſum trahit, vel remiſſus deorſum relaxat. Vide Alteſerram ad librum v. Gregorij Turon, cap. XLIX.

CAP. XX. VENATORES] homines qui ferarum curam gerebant, eaſque emittere ſolebant & incitare adversùs homines devorandos.

TAUREIS] id eſt, flagellis ex pelle taurina factis. Itaque vox *nervicis*, quæ ſtatim ſequitur, eandem aut ſimilem ſignificationem habere debet. Oportet autem mendoſum heic fuiſſe exemplar quo uſus eſt Iofredus, cùm ille hinc collegerit tauros immiſſos cum urſis adversùs ſanctum Pontium.

CAP. XXI. MARSORUM ARS] Marſi ſunt populi Italiæ, quibus (ut Gellius ait lib. XVI. cap. XI.) *vi quadam genitali datum eſt ut ſerpentium virulentorum domitores ſint, & incentionibus herbarumque ſuccis faciant medelarum miracula.*

FLAMMA GYRANS] In uno codice Colbertino, legitur, *gyrans flammis.*

CLUSIT] In eodem codice & in regio ſcriptum eſt, *eliſit.*

CAP. XXII. QUAM SI VENTUS] Sic habet hic locus in codice regio: *quæ, ſi ventus perflaverit, ſtatim in momento temporis, quaſi non fuerit, penitùs evaneſcit.*

CAP. XXIV. VALERIANUS] Vide quæ de hac Valeriani calamitate dicta ſunt ad caput quintum Lactantij.

AD VITAM SANCTI EUSEBII.

VItam iſtam ſancti Euſebij Preſbyteri Romani, qui crudeli novoque mortis genere extinctus eſt Romæ juſſu Conſtantij Imperatoris, ediderat olim Boninus Mombritius, ſed valde corruptam. Nos, quum illam inveniſſemus in quatuor vetuſtiſſimis codicibus manuſcriptis, quorum tres extant in bibliotheca Colbertina, quartus in regia, eam dili-

genter recenſuimus & emendavimus, & ſic emendatam putavimus emittendam rurſum eſſe. Continet enim res ſcitu digniſſimas, quarum nulla mentio extat in annalibus eccleſiaſticis.

LIBERIUS DE EXILIO] Baronius ejus reſtitutionem retulit ad annum CCCLVII. Valeſius in annotationibus in librum quartum Sozomeni pag. 125. ad ſequentem. De ejus porrò reſtitutione hæc habentur in vita ſancti Felicis Papæ & martyris, quæ edita quidem eſt à Mombritio, ſed multò emendatior habetur in antiquiſſimis codicibus manuſcriptis bibliothecæ regiæ. *Poſt paucos autem dies zelo ducti Vrſatius & Valens Presbyteri rogaverunt Conſtantium Auguſtum ut revocaret Liberium Papam de exilio, ut una tantummodo communione participaret, excepto rebaptizare. Tunc miſſa auctoritate per Catulinum agentem in rebus & ſimul Vrſacium & Valentem, venerunt ad Liberium Papam urbis Romæ. Qui Liberius conſenſit præceptis Auguſti, ut una participatio conveniret communionis. Tunc revocaverunt Liberium de exilio.* Pag. 141.

EICITUR FELIX] Eadem vita ſancti Felicis: *In ipſa autem hora Conſtantius Auguſtus fecit Concilium cum hæreticis, ſimul etiam cum Vrſatio & Valente, & ejecit ſanctum Felicem urbis Epiſcopum de epiſcopatu ſuo, qui erat catholicus & timens Deum & juſtus homo, & revocavit Liberium in vice ſua.* Eadem ferè habentur in geſtis pontificalibus. Ratio autem dejectionis ejus hæc adfertur in eadem vita: *Et fecit Concilium idem Felix, & invenit duos Presbyteros Romanos conſentientes Conſtantio Auguſto Arriano nomine Vrſatium & Valentem, & damnavit eos in Concilio coram quadraginta & octo Epiſcopis qui fuerant congregati. Hic declaravit Conſtantium filium Conſtantini hæreticum & ſecundò rebaptizatum ab Euſebio Nicomedienſe juxta Nicomediam in Aquilone villa; & pro hoc declarato eicitur ſanctiſſimus Felix de epiſcopatu ſuo à Conſtantio Auguſto filio Conſtantini Auguſti.*

IN PRÆDIOLO SUO] quod erat in via Portuenſi, ut legitur in eadem vita ſancti Felicis & in geſtis pontificalibus. *Et levatus exinde, & ductus in civitatem Coronam, paſſus eſt ibi capite truncato & martyrio coronatus*, inquit auctor vitæ ejus. Ac ſanè licèt de martyrio Felicis conſtans fuerit olim auctoritas, cùm & in vetuſtis quoque martyrologiis illud conceptis verbis adnotatum ſit, ejus tamen ſanctitas in magno periculo conſtituta fuit anno Chriſti MDLXXXII. quum de emendando Romano Martyrolo- Pag. 142.

gio ageretur. Tum enim, ut ad annum CCCLVII. ait Baronius, ingens inter viros eruditos ad hoc à Gregorio XIII. delectos controverſia incidit, expungenduſne eſſet Felix ex eodem Martyrologio ob vitioſum ingreſſum ejus, quia locum Liberij viventis invaſerat, vel abſque martyrij titulo relinquendus. Scripſerat autem Baronius de eodem argumento volumen haud breve, cui favebant adſtipulabanturque complures viri eruditi in urbe Roma tunc exiſtentes. Accidit ergo veluti divino miraculo ut cùm in Diaconia ſanctorum martyrum Coſmæ & Damiani in foro ad templum pacis poſita quidam, quibus fortuna, ut Taciti verbo utar, illudebat per vanitatem eorum & promiſſa cujuſdam impoſtoris, clam altare unum à dextris poſitum ſuffoderent ut theſaurum invenirent quem acceperant ibi eſſe repoſitum, in marmoream arcam inciderent, in cujus altero latere repertum eſt corpus ſancti Felicis, de quo agimus, unà cum lapideo laterculo ibidem intus poſito hiſce litteris exarato: CORPVS S. FELICIS PAPÆ ET MARTYRIS, QVI DAMNAVIT CONSTANTIVM. Sic impoſitus eſt finis huic controverſiæ, & ſuus Felici locus ſervatus in Martyrologio Romano.

PVNIRETVR] Leg. *puniebatur.*

FACTA SYNODO] Iſtius ſynodi nulla mentio alibi extat quàm in hac vita ſancti Euſebij.

CHRONOLOGIA DIOCLETIANEA.

ANNO CHRISTI

CCLXXXIV.

Diocletianus levatur Imperator XII. Kal. Decembris.

CCLXXXV.

Kalendis Aprilis Maximianus Herculius à Diocletiano aſſumitur in conſortium imperij.

CCXCIII.

Kalendis Martiis Diocletianus & Maximianus adoptant Conſtantium cognomento Chlorum & Galerium Maximianum cognomento Armentarium, eoſque nuncupant Cæſares. Conſtantius repudiat Helenam, ex qua Conſtantinum, cui poſtea Magno cognomen hæſit, ſuſceperat, & Theodoram Herculij privignam ducit. Galerius, repudiata quoque conjuge, Valeriam Diocletiani & Priſcæ Auguſtæ filiam accepit uxorem.

CCXCVII.

Narſeus Rex Perſarum victus fugatuſque eſt à Galerio; & conjux filiæque ejus captæ, cum maxima pudicitiæ cuſtodia reſervatæ ſunt ad augendam triumphi pompam. Capta magna præda cum ingentibus manubiis.

CCCII.

Diocletianus è Nicomedia, ubi tum regia ſedes erat, in orientem profectus, illic ſubſtitit uſque ad hyemem. Tùm verò Nicomediam redux, ibi cùm Galerio conſultavit de bello Chriſtianis inferendo.

CCCIII.

Perſecutio adversùm Chriſtianos hoc anno commota, omnium quæ unquam fuerunt atrociſſima. Initium factum à civitate Nicomedienſi, cujus Eccleſia everſa eſt VII. Kalendas Martias, ipſo Terminalium die. Poſtridie propoſitum eſt edictum Imperatorum & Cæſarum adversus Chriſtianos, ut per univerſum orbem ſacrificare cogerentur.

Diocletianus Romam proficiſcitur, illicque vicennalia celebrat & triumphum agit de Perſis. Mox facta pace, quæ in tempus Divi Conſtantini reſervata duravit, Perſæ Meſopotamiam cum Tranſtigritanis quinque regionibus reddiderunt, limite imperiorum ſuper ripam Tigridis conſtituto.

Gothi, trajecto Iſtro, vicinam provinciam invaſerunt, & indigenas expulerunt.

Diocletianus offenſus nimia Romanorum dicacitate, ſtatim poſt peracta vicennalia diſcedit, & XIII. Kalendas Ianuarias proficiſcitur Ravennam.

CCCIV.

Diocletianus nonum conſulatum auſpicatur Ravennæ. Poſtea in difficilem morbum incidit, cujus vi de ſtatu mentis ſuæ demotus, demens factus eſt; ac poſt æſtatem, Nicomediam pervenit. Circum illic dedicavit anno poſt vicennalia repleto, & Idibus Decembribus, intercepto ſpiritu, viſus eſt expiraſſe.

Eodem tempore quo Diocletianus nonum conſulatum auſpicatus eſt Ravennæ, Maximianus Herculius octavum iniit Romæ; & annum imperij viceſimum ingreſſus poſtea eſt Kalendis Aprilis. Deinde æſtate ejus anni fuit in Campania.

Fine anni Galerius Maximianus Cæſar Nicomediam venit ad Diocletianum, ut eum compelleret ad deponendum imperium; quum antea idem perſuaſiſſet Herculio.

CCCV.

Kalendis Martiis Diocletianus apud Nicomediam proceſſit in publicum, ut ſe vivum eſſe probaret populo.

Kalendis Maiis Diocletianus prope Nicomediam, Maximianus Herculius Mediolani purpuram deponunt, & Conſtantium Galeriumque Auguſtos nuncupant, Diocletianus Galerium, Herculius Conſtantium.

Eodem die Severus & Maximinus Daza facti ſunt Cæſares, nominati quidem à Galerio, ſed induti à Maximiano Severus, à Diocletiano Maximinus. Tum Diocletianus in patriam ſuam, hoc eſt, Diocleam in Dalmatia, revertitur; ubi præclaro otio conſenuit. Herculius in Lucaniam conceſſit.

CCCVI.

Conſtantius Aug. filium ſuum Conſtantinum repetit à Galerio, apud quem velut obſes tenebatur. Is ergo in Galliam profectus, ad patrem in extremis agentem pervenit XII. Kalendas Auguſti. Quatriduo pòſt Conſtantius extinguitur Eboraci in Britannia: cui ſucceſſit Conſtantinus, cùm patris ſuprema voluntate, tum militum conſenſu, qui ei purpuram injecerunt.

Imago laureata Conſtantini defertur ad Galerium. Ille verò purpuram ad eum miſit, Cæſaremque nuncupavit VIII. Kalendas Ianuarias, quum aut eodem die aut paulò antè Severum Auguſtum dixiſſet.

Interim, quum imagines Conſtantini Romam allatæ eſſent, Maxentius Herculij filius, patre diù retractante, imperium invadit VI. Kalendas Novembris; & patrem, qui tum in Campania erat, ad ſe vocans, eumque bis Auguſtum nominans, conſortem imperij facit.

CCCVII.

Galerius Maximianus Severum Auguſtum, cui Italiæ cuſtodia demandata fuerat, exercitum jubet ducere adversùs Maxentium. Ille verò ſtatim Romam obſidet, Ravennam fugit, ad Tres tabernas extinguitur menſe, ut videtur, Februario.

Maximianus Herculius bis Auguſtus in Gallias proficiſcitur, ubi Conſtantinum, qui hactenus Cæſaris appellatione contentus fuerat, Auguſtum nuncupat pridie Kalendas Aprilis, & eidem in matrimonium locat filiam ſuam Fauſtam.

Interea Galerius Maximianus immenſum exercitum ducit in Italiam, mortem Severi vindicaturus. Romam fruſtra obſidet, & redit inglorius in Illyricum.

Tum verò Herculius è Gallia redux, filium Maxentium denudare conatus in concione, convitia militum tulit; & urbe Italiaque pulſus, rurſus ad Conſtantinum pergit in Gallias. Illic aliquantulum moratus, mox Carnuntum in Pannonia ad Galerium profectus, ibi Diocletianum inve-

nit; interfuitque III. Idus Novembris nuncupationi Licinij Auguſti, quem Galerius Maximianus ſubſtituit in locum Severi. Cùm verò fruſtra Diocletianum hortatus eſſet ad reſumendum imperium, ab eo repudiatus rediit in Galliam; ubi iterum depoſuit imperium, ac poſtea illic reliquum vitæ ſuæ egit.

CCCVIII.

Maximianus Herculius X. & Galerius Maximianus VII. Conſules fuere, conſtituta jam concordia inter eos & Maxentium.

CCCX.

Quum Franci turbarent ſtatum Galliarum, & de eis reprimendis Conſtantinus cogitaret, Herculius ſemper inquietus, ſubdolus, & infidus, auctor ei fuit ne omnem exercitum ſecum duceret, poſſe barbaros à paucis debellari. Credidit Conſtantinus & ſeni & ſocero. Interim Herculius cupiditate imperij ſtimulatus, cùm putaret Conſtantinum longiùs abeſſe, milites largitionibus & promiſſis ſollicitat ad defectionem, theſauros invadit, & purpuram tertiò induit in Belgica; & redeunte Conſtantino mira celeritate, timens quod meruerat, fugit in ſecundam Narbonenſem, & ſe civitatis Arelatenſis mœnibus includit. Dein adventante Conſtantini exercitu, Maſſiliam contendit; ubi obſeſſus à Conſtantino, captus eſt, & increpito vita donata. Verùm paulò pòſt ejuſdem Conſtantini juſſu ſtrangulatus eſt, quum deprehenſus eſſet in inſidiis quas Conſtantino moliebatur ut eum perimeret.

Eodem anno Galerius Maximianus in gravem ac periculoſum morbum incidit, quo per annum perpetem afflictatus eſt; iſque morbus eum invaſit quum iniret decimum octavum imperij ſui annum.

CCCXI.

Galerius ſemper ægrotus, admonitus morbum illum eveniſſe ſibi propter mala quæ Chriſtianis intulerat, edicto propoſito perſecutionem quieſcere juſſit anno poſtquàm cœperat octavo. Tum apertis carceribus, Chriſtiani qui illic detinebantur, abire permiſſi ſunt Paulò pòſt Galerius moritur Sardicæ menſe, ut videtur, Maio, quum priùs Licinio Valeriam conjugem filiumque Candidianum commen-

daſſet atque in manibus tradidiſſet. Sed hi quum comitatum Maximini infeliciter prætuliſſent, miſerandam ſortem habuerunt, ut poſtea dicetur.

Bellum inde inter Licinium & Maximinum de imperio certantes. Sed conditionibus certis pax & amicitia componitur in Boſphoro Thracio, ubi conſtitutus eſt limes imperij utriuſque.

Maximinus poſtea indulgentiam communi Principum conſenſu Chriſtianis datam tollit, ſubornatis legationibus civitatum quæ peterent ne illis intra civitates ſuas conventicula extruere liceret. Hinc acriùs in eos ſævitum, donec Conſtantini literis Maximinus deterreretur.

CCCXII.

Valeria Galerij vidua in exilium juſſu Maximini projecta cum matre Priſca, & in deſertas Syriæ ſolitudines relegata, patrem ſuum Diocletianum per occultos nuntios gnarum calamitatis ſuæ facit. Repetenti verò eam patri Maximinus negavit.

Eodem tempore Maximiani Herculij ſtatuæ Conſtantini juſſu revellebantur; & imagines quoque Diocletiani, quia cum Herculio pictus erat, detrahebantur. Hinc dolor Diocletiani, qui paulò pòſt fame atque angore confectus interiit III. Nonas Decembris.

Maximinus legatos Romam ad Maxentium mittit occultè, & amicitiam cum eo facit.

Iam antea Maxentius bellum Conſtantino indixerat, quaſi necem Herculij patris ſui vindicaturus. Itaque Conſtantinus exercitum adversùs eum in Italiam ducit, Romam obſidet, Maxentium ſuperat VI. Kalendas Novembris, & biduo pòſt urbem victor ingreditur cum magna ſenatus populique Romani lætitia. In caſtris ei oſtenſa eſt VII. Kalendas Novembris crux, ſignum victoriæ, pridie quàm pugnam committeret in qua Maxentius periit.

CCCXIII.

Rebus in urbe compoſitis, Conſtantinus circa XV. Kalendas Februarij Roma digreſſus, Mediolanum contendit, ibique nuptias Conſtantiæ ſororis ſuæ cum Licinio celebravit. Ea re peracta, Conſtantinus in Gallias revertitur, Licinius in Illyricum.

Interim Maximinus exercitum movet è Syria, bellum

Licinio illaturus, provincias ejus occupaturus. Occurrit ei Licinius in Thracia. Pugnatur pridie Kalendas Maias in campo quem vocabant ſerenum, inter Hadrianopolim videlicet & Heracleam. Victoria penes Licinium fuit.

Maximinus ſumma celeritate fugit Nicomediam, hinc in Cappadociam, poſtremò in Ciliciam, ubi miſerando horrendoque mortis genere extinctus eſt apud Tarſum.

Fuſo fugatoque Maximino, Licinius trajecit exercitum in Bithyniam; & Nicomediam ingreſſus, die Iduum Juniarum proponi juſſit edictum de reſtituenda Eccleſia, verboque etiam hortatus eſt ut conventicula in ſtatum priſtinum redderentur.

Pax Eccleſiæ data poſt bellum decennale.

Licinius Valerium, Candidianum Galerij Maximiani filium, Severi filium Severianum, liberos Maximini, Valeriam & Priſcam occidi jubet. Mitiùs actum cum uxore Maximini, quam ſatis habuit in orientem præcipitare.

FINIS.

Syllabus

Syllabus auctorum qui citantur, notantur, emendantur, illuſtrantur in Notis.

ABrahamus Ortelius. 468
Acta Apoſtolorum. 362
Acta purgationis Felicis Epiſcopi Aptungitani. 401. 431. 470. *& ſeq.* 483
Ado Viennenſis Archiepiſcopus. 469. 492
Adolphus Occo. 409 *& ſeq.* 450
Ægidius Bucherius. 350. *& ſeq.* 373. 408. 448
Ælius Lampridius. 383. 387
Ælius Spartianus. 399
Agapes, Chioniæ, & Irenes martyrium. 376. 442
Alexandri martyris acta. 466
Ambroſius Epiſcopus Mediolanenſis. 363. 454. 487
Ammianus Marcellinus. 362. 368. 370. 378. 462
Anaſtaſius Bibliothecarius. 379. 459. 497
Andreas Schottus. 413. 462
Antonini Imp. itinerarium. 455
Apollinaris Sidonius. 418
Antonius Dadinus Alteſerra. 496
Appendix Codicis Theodoſiani. 371
Arnaldus Pontacus. 364. 385. 395. 400. 425
Arnobius rhetor. 362. 379
Artemij ex Duce Ægypti acta. 451
Aulus Gellius. 496
Aurelius Auguſtinus. 353. 356. 363. 371. 373. 413. 440. 451. 457. 464. 471. *& ſeqq.* 475. 477. *& ſeq.* 480. *& ſeqq.* 483. *& ſeqq.* 487. *& ſeq.* 490. *& ſeq.* 496

Baſilei Epiſcopi Amaſeæ acta. 455. *& ſeq.*
Baſilicorum libri. 457
Bonifacij martyris acta. 490
Boninus Mombritius. 490. *& ſeq.* 493. 496

Cæſar Baronius. 351. 356. 361. 373. 378. *& ſeq.* 382. 401. 405. 451. 460. 463. 465. 477. 479. *& ſeq.* 491. *& ſeq.* 495. *& ſeqq.*
Carolus Dufreſnius. 363. 371. 396. 402. 406. 412. 433. 457. 464. 485. *& ſeqq.* 490. *& ſeq.*
Carolus Sigonius. 394. 404. 415. 438
Carthaginenſe Concilium ſub Cypriano. 466. 480

Caſſiodorus. 389
Chriſtophorus Brovverus. 350
Chronicon Alexandrinum. 359. 361. 374. 386. *& ſeq.* 394. 400. 421. 437. 448
Cicero. 352 384. 443. 459
Claudius Salmaſius. 360. 402. 409. 441. 465. 493
Clemens Alexandrinus. 358
Codex Iuſtiniani. 452
Codex Theodoſianus. 446. 450. 453. 457. 472. *& ſeq.* 475. 477. 481
Collatio Carthaginenſis. 383. 456. 466. 468. 470. 473. *& ſeq.* 481. *& ſeqq.* 487
Commodianus. 371. 383. 479
Concilium ſextum. 476
Conſtantinus Harmenopulus. 457
Conſtantinus M. Imperator. 359. *& ſeq.* 377. 394. 463. 477. 479
Ejuſdem Donatio. 386
Cyprianus Epiſcopus Carthaginenſis. 383. 396
Ejus paſſio. 496

Deſiderius Eraſmus. 489
Deſiderius Heraldus. 374
Digeſtorum codex. 362. 402
Dio Caſſius. 358. 438
Dionyſius Petavius. 364. 373. 386. 395. 414. 432. 459

Eliberitanum Concilium. 372
Ennodius Epiſcopus Ticinenſis. 485
Epiphanius ſcholaſticus. 396. 408. 419. 494
Epitome Victoris. 350. 359. 368. 392. *& ſeq.* 397. 405. *& ſeq.* 412. *& ſeq.* 422. *& ſeq.* 425. 431. 433. 439. 446. 459. 495
Eucherius Epiſcopus Lugdunenſis. 365. 430
Eumenius rhetor. 363. 407. *& ſeqq.* 425. 427. *& ſeqq.* 439
Evodius Vzalenſis Epiſcopus. 443
Euphemiæ martyris acta. 466
Euſebius Epiſcopus Cæſarienſis. 350. 358. *& ſeq.* 364. 367. 370. 372. *& ſeqq.* 376. *& ſeq.* 380. *& ſeq.* 385. *& ſeqq.* 390. 392. 394. *& ſeq.* 399. *& ſeq.* 404. *& ſeqq.* 407. 412. 421. 425. 427. 430. 432. *& ſeqq.* 440. *& ſeq.* 443. *& ſeq.* 446. 451. 455. *& ſeqq.* 459. *& ſeq.* 494
Eutropius. 360. *& ſeq.* 363. 366. *& ſeq.* 372. 381. 385. 396. 399. *& ſeq.* 404. 412. *& ſeq.* 415. 419. 429. 437. *& ſeq.* 448. 457. 459. 495

Eutychius Patriarcha Alexandrinus. 434. & ſeq. 443. 459. 461
Extravagantes communes. 362

Faſti Idatiani. 350. 364. 384. 387. 393. 395. 398. & ſeqq. 408. 411. 421 431. 433. 439. 445. 477
Felicis II. Papæ vita. 497
Ferdinandus Vghellus. 463
Flavius Vopiſcus. 360. & ſeq. 365. 367. 369. 381 383. 387 391 399. 402. 404. 409
Fragmentum de Conſtantio Chloro. 363. 392. 394. & ſeq. 398. 401. 406. 412. 414 & ſeqq. 419. 422. 432. 435. 437. & ſeq. 448. & ſeq. 453. 455. 461
Franciſcus Balduinus. 402
Franciſcus Iuretus. 402. 473. & ſeq. 481. 492
Franciſcus Zephyrus. 357.

Gabriel Albaſpinæus Epiſcopus Aurelianenſis. 489
Gebhartus Elmenhorſtius. 370
Gelaſius I. Papa. 402
S. Georgij martyris acta. 373. 376. 380
Georgius Epiſcopus Ambianenſis. 389
Georgius Cedrenus. 461
Godefridus Henſchenius. 375. 380. 464. & ſeq.
Gregorius XI. Papa. 443
Guillelmus Camdenus. 405. 407. & ſeq.

Hadrianus Valeſius. 379. 408. 413 418. & ſeq. 426. 428. 431. 447
Henricus Bulengerus. 384
Henricus Caniſius. 372. 382. 455
Henricus Noris. 433. 448. 458. 460
Henricus Valeſius. 360. 362. 368. & ſeqq. 373. 375. 382. 384. 388. 392. 394. 398. 402. & ſeq. 408. 415. 417. 419. 424. 427. 430. 436 & ſeq. 440. & ſeq. 445. 449. 455. & ſeqq. 459. 471. & ſeq. 474. 477. 480. 482. & ſeqq. 490
Hieronymus Preſbyter Stridonienſis. 349. 351. 451. 459. 461. & ſeq. 467. 476. 489. 492
Hieronymus Rubeus. 415
Hiſtoria miſcella. 408
Hiſtoria tripartita. 408

Iacobus Gothofredus. 350. 392. 402. & ſeq. 418. 454. 473. 481. 486

Iacobus Oiſelius. 454
Iacobus Sirmondus. 352. 371. 383. 418. 468. 482. 484. & ſeqq. 492
Ianus Gruterus. 371. 396. 399. 418. 464. 481. & ſeq. 484
Indis & Domnæ martyrum acta. 370. 380
Inſcriptiones veteres. 366. 371 376. 396. 399. 418. 450. 464. 481. & ſeq. 484
Ioannes Abbas Biclarenſis. 383
Ioannes Bollandus. 389
Ioannes Broeus. 484
Ioannes Chryſoſtomus. 390. 458
Ioannes Chriſtophorſonus. 392. 419. 427. 436. 440. 445. 458. & ſeq.
Ioannes Cuſpinianus. 359. 376. 436. 445
Ioannes Fridericus Hervvartus. 373. 389. 407 & ſeq. 411. 423
Ioannes Livineius. 429
Ioannes Mercerus. 457
Ioannes Morinus. 405. 426. 453
Ioannes Preſbyter Nicomedienſis. 456
Ioannes Savaro. 418. 464
Ioannes Seldenus. 493
Ioannes Zonaras. 406
Ioſephus Iſæus. 351. 354. 356. 369. 373. 377
Ioſephus Scaliger. 359. 364. 384. 388. & ſeq. 397. 407. 412. 415. 425. & ſeq. 432. 461
Iſaacus Caſaubonus. 356. 374. 403. 407. 409. 445. 459
Iſidori gloſſæ. 418. 433
Itinerarium Burdegalenſe. 458
Iulianus Imperator. 361. 365. 381
Iulius Capitolinus. 363. 492. 495
Iuſtinianus Imperator. 388. 414. 450
Iuvenalis. 357

Kalendarium Romanum vetus. 373. 407. & ſeq. 411. 423. 448. & ſeq. 464

Lactantius, *paſſim.*
Laodicenſe Concilium. 488
Latinus Latinius. 351. 370
Laurentius Surius. 451. 464. & ſeqq. 467. 490. & ſeq. 493
Leo I. Papa. 453
Lucas Dacherius. 467
Lucas Holſtenius. 490
Luciani martyris acta. 443

Macrobius. 358. 373
Mamertinus. 363. 365. & ſeq.
Marcelli centurionis acta. 450
Marcellinus Comes. 388
Marcellus Francolinus. 354
Mariæ ancillæ martyris acta. 371
Marianus Victorius. 462. 489
Martyrologium Romanum. 383. 469
Matthæus Raderus. 421
Menologium Græcorum. 372. 382. 455
Michael Thomaſius. 351. 354. 369

Nazarius. 447. 449. 452
Nicephorus Calliſtus. 375. 380. 405. 421
Nicolaus Alemannus. 464
Nicolaus Rigaltius. 355. 371. 396
Nonius Marcellus. 441
Notitia Africæ. 383. 481

Octavius Strada. 444
Odoricus Raynaldus. 379
Onuphrius Panuinius. 373. 396. 409. 420. 438
Optatus Milevitanus. 371. 381. 440. 472. 477. 479. & ſeq. 483. 486. & ſeq. 489
Oſeas Propheta. 467. 489

Panegyricus Conſtantino dictus. 392. 419. 448
Panegyricus Maximiano & Conſtantino dictus. 364. 384. 394. 410. & ſeq. 414. 416. 429
Papias. 396
Papirius Maſſonus. 383. 474. 476
Paulus Diaconus Aquileienſis. 408
Paulus Iuriſconſultus. 354. 404
Paulus de Middelburgo. 353
Paulus Oroſius. 408. 431. 435. 438
Pauſanias. 372
Petrus Ciaconius. 370. 491
Petrus Franciſcus Chiffletius. 349. & ſeq. 383. 411. 417. 448
Petrus Iofredus. 493. & ſeq. 496
Petrus Lambecius. 411. 448. 468
Petrus de Natalibus. 493
Petrus Pithœus. 383. 474
Petrus de Vineis. 404

Philippus Beroaldus. 464
Philippus Cluverius. 415. 490
Philippus Ferrarius. 463
Philippus Labbeus. 393. 411
Philocali Kalendarium. 412
Photius Patriarcha CP. 405. 407
Plinius major. 374. 383. 443. 450
Plinius junior. 390
Politia ſanctorum Metrophanis & Alexandri. 405. 407
Pontij martyris acta. 360. 464. 485
Pontius Diaconus. 372
Poſſidius Epiſcopus Calamenſis. 476. 485
Prædeſtinatus. 371
Praxagoras. 405. *& ſeq.*
Priſcianus grammaticus. 476
Procopius Cæſarienſis. 358
Procopij martyris acta. 399
Prudentius. 450
Publius Optatianus Porphyrius. 452
P. Victor. 466

Queroli comœdia. 363
Quintilianus. 451

Regino Abbas Prumienſis. 404
Ruffinus Preſbyter Aquileienſis. 375. *& ſeq.* 377. 381. 390. 392. 394. 427. 434. *& ſeqq.* 440. 443. *& ſeq.* 494

Sabæ Gothi martyris acta. 442
Salvianus Preſbyter Maſſilienſis. 361. 402. 443. 492
Saturnini & Dativi martyrum acta. 374. 376. 436. 440. 464
Savini Epiſcopi Aſſiſinatis acta. 372. 464
Sebaſtianus Caſtalio. 357
Seneca philoſophus. 402
Seraphiæ martyris acta. 402
Sergij & Bacchi martyrum acta. 442
Sethus Calviſius. 414. 435
Severinus Binius. 474
Sextus Aurelius Victor. 364. 369. 378. 400. 404. 407. 412. *& ſeq.* 415. 419. 437. 439. 448. 459. *& ſeq.* 462
Sextus Pompeius Feſtus. 466
Sextus Rufus. 397. *& ſeq.* 385. 400
Sibyllarum oracula. 357
Socrates hiſtoricus. 395. 398. *& ſeq.* 408. 419. 431. 432

Statius. 353. 467
Suetonius. 356. 358. 443. 451. 464
Suidas. 372. 413. 431. 441. 445
Sulpitius Severus. 355. & ſeq. 367. 371. 374
Suſannæ martyris acta. 378. & ſeq.
Synodus ſexta. 476

Tacitus. 353. 390. & ſeq. 400. 403. 431. 443. & ſeq. 451
Terentij, Aphricani, & ſociorum acta. 442
Tertullianus. 356. & ſeq. 489. 491. & ſeq.
Theodori tyronis Amaſeni acta. 442
Theophanes Chronographus. 459
T. Livius. 362. 466
Trebellius Pollio. 359. & ſeq. 363. 391. 441. 445
Triſtanus Santamantius. 409. 413. 493

Valerius, auctor vitæ S. Pontij. 371. 485
Vari martyris & ſociorum acta. 442
Victor Epiſcopus Vitenſis ſeu Vticenſis. 367. 468
Vincentius Bellovacenſis. 491. 493
Virgilius 384
Vvolfgangus Muſculus. 427. 457

Xiphilinus. 358. 390. 404
Xyſtus Betuleius. 353

Zoſimus. 350. 359. 386. 389. 393. 399. 404. 412. & ſeq. 416. & ſeqq. 422. & ſeq. 425. 430. 438. 447. 449. 452. & ſeq. 455. & ſeq.

INDEX
LIBRI SECVNDI.

A

ABBATIS ordinatio quomodo facienda. 147
Abbates ſuis Epiſcopis obedientiam & reverentiam ſemper exhibeant. 196
Abbas Floriacenſis non poteſt judicari niſi in Concilio provinciali. 147
Abbatia S. Mariæ de Boſco. 201. & *ſeqq.*
Abbo Abbas Floriacenſis martyrio coronatus eſt. 307
Abellius Præfectus urbi interfectus. 412
Abitinæ, civitas Africæ. 466
Abſi & veſtiti manſi. 151. 154
Abſolutio peccatorum non datur à Preſbyteris. 286
Abyrtus vel Abrittus. 359
Acaulamum. 151
Acauſanium. 154
Acclamationes in circo. 47
Acetum. 101. 103. 105. 488
Achelmus Archidiaconus Burdegalenſis. 172. & *ſeq.*
Acies Domini incorrupta & invicta. 65
Aclivitas. 182. 290
Acta martyrum cur legenda. 56
Acta Proconſulis. 78
Actio calumnioſa. 62
Adacius Abbas Figiacenſis. 301
Adalardus Abbas Figiacenſis. 299
Adalbertus monachus Floriacenſis obiit. 304
Adalgerius Abbas Figiacenſis ſimoniacus. 301
Ademarus Epiſcopus Ruthenenſis. 180. 218 & *ſeq.*
Ademarus Preſbyter Cardinalis Tit. S. Anaſtaſiæ. 272
Adminiſtratores lancea emendabantur. 20
Adorare Imperatores. 17
Adorari ſe prohibet angelus ab Apoſtolo. 229
Adraldus Epiſcopus Carnotenſis. 163. & *ſeq.*
Adrianus. *Vide* Hadrianus.
Adrianopolis. *Vide* Hadrianopolis.
Adſeſſores. 20
Adverſarij Dei ſæpe dignam ſcelere ſuo mercedem recipiunt. 5
Adverſarium glorioſa confeſſione viciſti. 14
Adverſarius Domini victus à martyribus. 68
Adulteram nemo poteſt uxorem ducere quam non eſt dubium manifeſto adulterio polluiſſe. 224
Adunatæ plebes. 21

Aduncæ

Aduncæ ungulæ. 63
Advocati in curia Romana. 273
Advocatus. 118
Advocatus impudens. 61
Ædes pudicitiæ. 69. 466
Ædificandi cupiditas. 7
Ædificium ornatius invidiam habet. 7
Ædilitatem adminiſtrare. 84
S. Ægidij Abbatis corpus requieſcit in monaſterio ſui nominis. 183
Ægidius Cantor. 277. & ſeqq.
Ægritudine tabeſcere. 15
Ægyptij juvenes. 108
Ægyptus. 32
Ælafius. 477
Ælianus Proconſul Africæ. 81. & ſeqq. 89. 471. & ſeqq. 475. & ſeqq.
Ælionis filij. 105
Ælius Paulinus agens vicariam præfecturam Africæ. 81. & ſeq. 85. 473.
Æmulæ prælij voluptates. 117
Æmulatio puerilis. 26
Ætatem ſuam vicit juvenis. 118
Ætates ſingulorum æſtimabantur. 21
Africa noſtra. 89
Africa, opulentiſſima provincia. 8
Agapius medio mari ſubmerſus. 380
Agapitus electus Epiſcopus Lunenſis. 273
Agatha domina de Baſſelliis. 322
Agatha filia Vvillelmi de Humeto. 317
Ager cultior invidiam habet. 7
Ageſilaus. 82. 84. 87
Agmen dominicum. 58
Agmina confeſſorum. 57
Agonum inſignia. 117
Agri deſerti. 6
Agri glebatim metiebantur. 21
Agri non ferunt fructus. 33
Agrigentina arx occupata à proſcriptis. 329
Aigmarus Abbas Figiacenſis. 298
Aimericus S. R. E. Cardinalis & Cancellarius. 212
Airardus Abbas Figiacenſis. 302
Alagonenſis Eccleſia. 239
Alamanni cæſi circa Lingones à Conſtantio Chloro. 366
Alanus Comes de Goilou. 317
Alanus Dux Brittonum obiit. 305
Albata factio. 464
Albertus Abbas Majoris-monaſterij. 309
Albertus Cardinalis. 215
Albeſcit ægrotus. 29
Albia data Simoni Comiti Montisfortis. 254
Albigenſes hæretici. 255
Albini arcus. 107. 490
Albinus Abbas S. Mariæ de Boſco ſive de Rota. 202. & ſeq. 212. & ſeq.
Alcherius Epiſcopus Gratianopolitanus. 158
Alcuinus obiit. 303
Aldebertus Primas Bituricenſis. 215
Alexander Abbas Grandiſſiluæ & Savigniacenſis. 311
Alexander III. increpatur ab Henrico Archiepiſcopo Remenſi. 230. Se apud eum purgat. 231
Alexandra Imperatrix, uxor Diocletiani. 376. 380
Alfius Cæcilianus Duumvir Aptungitanus. 81. & ſeqq. 90. 476.

Alfonſus Siſcara Aellenſium Comes. 314. & ſeqq.
Alfuſus Catillenſium Rex. 251
Algaraviam loqui. 269
Algezira. 267
Alienor Regina Angliæ. 314
Alma Carthago. 81. 470
Alphonſus Rex Aragonenſis. 239
Alphonſus Rex Caſtellæ. 251
Alphonſus Rex Portugalliæ. 220. Dux vocatus à Papa. 221
Alpium juga. 134
Altare erigit ſacrilegus. 75
Altaris ſacramentum. 287
Altercatio verborum. 116
Alutinenſis civitas. 57. colonia. 61. 466. magiſtratus. 59
Amalgerius Notarius. 152
Amalricus Comes Toloſanus. 254. 257
Amalricus de Creon Seneſcallus Angliæ. 318. & ſeq.
Amanevus de Mota Auditor ſacri palatij. 273
S. Amantij Eccleſia apud Ruthenos. 216. 218
Amatus Archiepiſcopus Burdegalenſis & S. R. E. Legatus. 168. 215
Ambariacus vicus. 151. 154
Ambianas. 305
Ambiguitate poſtpoſita. 42
Amolina, mulier laſciva. 175
Amor civilis. 56
Amor eſt res garrula. 258
Ampelius cuſtos legis. 58. 66
Amphitheatrum. 137
Anabius aſſeſſor Claudij Præſidis 134. & ſeqq.
Anaſtaſius Abbas Figiacenſis. 300
Anaſtaſius IV. Papa moritur. 314
Anathema. 147
Andegavenſes denarij. 263
Andegavenſis Eccleſiæ privilegia confirmantur. 198. Ejus conſuetudo in chartis conficiendis. 208
Andreas dominus Vitreij obiit. 316
Andreas Lambardus Conſervator Meſſanenſis. 338
Angeliacum. 169
Angelus ſe prohibet adorari ab Apoſtolo. 229
Angelus Dei apparet Licinio. 39
Angelus Epiſcopus Groſſeranus. 273
Anglona civitas Apuliæ. 166
Anguſtiæ Tauri montis. 43. 458
Aniculis dabatur de pecunia quæ offerebatur Epiſcopis. 105
Anima excluſa corpus deſerit. 64
Anima rationalis vivens & ſepulta. 234
Animæ pars extrema. 116
Animalia cocta & calida eliciunt vermes ex viſceribus. 30
Animalia omnia à ſacerdotibus ad aras immolata. 33
Animalia omnis generis ſcribebantur. 21
Animi ingentes in annis puerilibus. 71
Animi robur. 14
Animi adjecti parvulis. 21
Annianus Conſul. 82
Annibaldus Epiſcopus Tuſculanus. 272
Anniculus amittitur qui extremo anni die moritur. 354
Annonam aſpernantur armenta. 33
Annonaria res. 28
Annus milleſimus à conditione Romæ. 130

Anni auſpicantis munera. 117
Annus ſuppletus, id eſt, exactus. 82. 456
Anni decem, menſes plus minùs quatuor ab everſa Eccleſia Nicomedienſi uſque ad reſtitutam. 43. 373
Anſa villula in pago Lugdunenſi. 151. 154
Anſalionorum domus. 331
Anſellus de Garlanda Dapifer. 187
Ante diem decimum. 353. *& ſeq.*
Antheradenſis civitas. 261
Antheros Papa præfuit Eccleſiæ menſe non ampliùs uno. 130. 494
Antichriſtus. 46. An futurus ſit Nero. 35. 60. Adventum ejus an Nero præceſſurus ſit. 3
Antiochia, vertex orientis. 454
Antonia Cardona Comitis Goliſani filia. 337
Antonina martyr Nicæna 382
Antoninus Imperator. 115
Antonius à Lignamine Archiepiſcopus Meſſanenſis. 326
Antonius Maurolycus, pater Abbatis. 328
Antonius Oria. 338
Anulinus Proconſul Africæ. 59. 77. 79
Apollo. 30. Ejus templum apud Cymelam. 138
Apollo Mileſius, divinæ religionis inimicus. 11. 372
Apoſtoli diſperſi per omnem terram. 3. Evangelium quanto tempore prædicaverint. 354. Non habuerunt niſi corticem ſcripturæ. 286
Apoſtolicam ſedem appellare licet. 147
Apoſtolicus Ioannes. 144
Apothecæ obſignabantur. 33
Apparatus tyrannicæ poteſtatis. 14
Appellare licet apoſtolicam ſedem. 147
Appia via. 142
Apronianus. 81. 85 *& ſeq.*
Aptungitanorum municipium. 81. 473
Apulia. 166
Aqua frigida facies ſuffundebatur. 20
Aquaputrida, locus. 248
Aquilo, villa. 497
Aræ in ſecretariis ac pro tribunali poſitæ. 13
Arar fluvius. 154
Arbores numerabantur. 21
Archarum caſtrum. 316
Archembaldus Abbas ſancti Albini Andegavenſis. 174
Archibuſiæ. 325
Archidiaconale jus. 240
Archidiaconi vices agunt Epiſcoporum. 231
Archidiaconia. 380
Archimedes machinator egregius. 344
Archivus memoriæ. 56. 465
Arcus Albini. 107. 490. Fauſtini. 113. *& ſeq.*
Area nulla ſine exactore. 28
Area interdum ſumitur pro cœmeterio. 491
Area ubi orationes fiunt. 84. 87
Area martyrum. 102. 489 Vindiciani. 113. 491
Arena amphitheatri. 137. *& ſeq.*
Areſcentes ſiccitate fauces. 20
Arges civitas. 259. 262
Aries rationis. 204
Ariſtobulus Conſul. 387
Arma fidei. 57
Armaria inania. 93

Armatorum cunei. 36
Armenia. 8
Armeniæ dux, Euphrate diſterminatæ. 367
Armentorum greges rapiuntur ad ſacrificia cotidiana. 33
Armorum cœleſtium ſplendor. 58
Arnaldus Ceſcomes Archiepiſcopus Tarraconenſis. 267
Arnaldus Pactenſium Epiſcopus. 339
Arnulfus Imperator. 161
Aromatibus conditæ manus S. Savini. 52
Arremarenſis Eccleſia. 238
Arriani quo tempore noti univerſo orbi. 351
Artaldus Epiſcopus Helenenſis. 224
Artemius Dux Ægypti. 451
Artifex ad loquendum. 117
Arturus Dux Britonum perit. 316
Aruſpices trepidant propter ſignum crucis. 9
Aſclepius. 30
Aſiatice canis. 107
Aſiſium civitas. 48
Aſſeſſor Præſidis. 134
Aſtula. 112
Athanacenſis abbatia. 154
Atræ veſtes viduarum. 34
Atrebatenſis Epiſcopi inutilitas. 230. & ſeq.
Atrium Eccleſiæ. 164
Auctoritas, id eſt, litteræ, præceptum, ſacra juſſio. 48, 464. 497
Audacia traditorum. 71
Audebertus Abbas S. Mariæ Dolenſis. 173
Audientiam præbere. 90
Auditores ſacri palatij. 273
Augentius Ædilis Aptungitanorum. 84. 86 & ſeqq.
Augerius Epiſcopus Regenſis. 222
Auguſta, id eſt, Valeria. 34. 36
Auguſtalis Tuſciæ. 48
S. Auguſtini regula. 214
Auguſtinus Conzaga Rheginorum Archiepiſcopus. 339. 341
Auguſtorum Pontifex. 117
Auguſtudunenſis pagus. 152. 154
Aurelianenſis pagus. 146
Aurelianus Archiepiſcopus Lugdunenſis. 150. 153
Aurelianus Imp. væſanus & præceps. 360
Aurelius Didymus Sperecius ſacerdos Iovis, Duumvir Carthaginenſis. 83. & ſeq. 87
Aurelius Victor an ſcripſerit hiſtoriam perſecutionum. 462
Aures ſacræ. 119
Auriculæ deſecabantur confeſſoribus. 32
Auriculas amputare. 71
Auſcitana Eccleſia. 239
Auſculfus Abbas Angeliacenſis. 173
Autumnitanorum municipium. 81. 473
Ayy civitas. 261

B

B. Epiſcopus Colimbrienſis. 221
Baalx civitas. 261
Bacaudæ quomodo facti. 361
Badonis vallis juxta Bajocas. 311
Baius equus Cæſaris. 330
Baldach. 262
Balduinus de Luxemburgo Ar-

chiepiſcopus Treverenſis. 271
Balma, cellula monaſterij Giguiacenſis. 160. 162
Balnearum calefactio. 117
Balthazar Saccanus à ſecretis Meſſanæ 338
Baptiſma à ſalvatore perficitur. 76
Baptiſmatis unda. 133. gratia. 129. 133
Baptiſmus regenerationis. 128
Baptizat reus 75
Barbari debellari poſſunt à paucis militibus. 27
Barberij abbatia. 312
Bariolenſis Eccleſia B. Petri juris exiſtit. 222
Barith terra. 261
Baro Capellanus & ſcriptor apoſtolicæ ſedis. 219
Baro Liminæ. 324
Bartholomæus Abbas Majorismonaſterij. 309
Baſilica, 101
Baſilicæ dirutæ. 83 ſubverſæ. 57
Baſſinianenſis pagus. 155
Baſterna. 106. 490
Batoricus Abbas Burgulienſis. 176
Beda Preſbyter obiit. 303
Begutarum locus Bruxellis. 281
Beliacus. 154
Bella Abbatis & monachorum. 299
Belliniacus. 151
Bellonæ mons. 92. 483
Bellum pro terra Croiaci. 176
Belli cuſtodes. 176
Bellandi licentia. 186. 188
Belnenſis pagus. 152. 155
Beltraminus Epiſcopus Bononienſis. 273
Bende civitas. 261
Benedictio preſbyterij. 141
S. Benedictus eſt monachorum legiſlator & dominus. 146. Ejus corpus allatum apud Floriacum. *ibid.*
Benedictus Namnetenſis Epiſcopus. 173
Benedictus Papa. 300
Benedictus Paſchalis Papa 203
Beneficia Chriſti. 55. Principum. 34
Beneficij ſui perdere diligentiam. 230
Beneficiolum. 151. 154
Beneficiorum expectationes deteſtabiles & homicidij reæ. 199
Beneficium. 149
Beneficium monaſterij, id eſt, communicatio precum & bonorum operum. 176
Benincaſa. *Vide* Io. Antonius.
Berengarius Abbas Craſſenſis. 192 *& ſeq.*
Berengarius Archiepiſcopus Narbonenſis. 224
Berengarius Archiepiſcopus Tarraconenſis. 240
Berengarius Epiſcopus Forojulienſis 222
Berengarius Epiſcopus Ilerdenſis, factus Archiepiſcopus Narbonenſis. 242
Berengarius de Craſſa Abbas Canigonenſis. 310
Berillus Præſes. 490
Bernardi Lanceæ infelix exitus. 430
S. Bernardus Abbas Clarevallenſis. 311
Bernardus Abbas Canigonenſis. 310
Bernardus Abbas Majoris-monaſterij. 309
Bernardus Epiſcopus Oloren-

ſis. 239. 241
Bernardus Epiſcopus Oſcenſis. 273
Bernardus Hugonis de Cardalhaco Auditor ſacri palatij. 273
Bernardus Marchio. 150
Bernardus de Novodompno Auditor ſacri palatij. 273
Bernardus Preſbyter Cardinalis Tit. S. Cyriaci in Thermis. 272
Bernardus Stephani Notarius Papæ. 273
Berno Abbas Gigniacenſis. 159. 161
Berno Abbas Vindocinenſis. 165
Bertrandus Diaconus Cardinalis S. Euſtachij. 272
Bertrandus Epiſcopus Forojulienſis. 212
Bertrandus Epiſcopus Oſtienſis. 272
Bertrandus de Chiannaco Clericus cameræ Domini Papæ. 273
Bertrandus Preſbyter Cardinalis Tit. S. Marci. 272
Beſſathan civitas. 261
Beſtiæ tres acerbiſſimæ ſæviebant. 13
Beſtias Lactantius vocat perſecutores Chriſtianorum. 366
Biarach. 262
Bibianus Epiſcopus Santonenſis. 301
Bibliothecæ. 93. 125. 485
Biothanata & malefica. 112. 490
Biterræ datæ Simoni Comiti Montisfortis. 254
Bithynia. 10. 32. 38
Blandina Regina, uxor Ludovici V. Regis Francorum. 301
Blaſchus Brachifortius Cameratæ Comes. 358
Blaſius de Senis Advocatus in curia Romana. 273
Boamontes Comes Apuliæ. 166
Boloniæ comitatus devenit in manu Regis. 321
Bombarda bobus attracta. 325. *& ſeq.*
Bona caduca & vacantia. 362
Bona Eccleſiæ recuperanda. 182
Bona mens. 63
Bonæ-requietis abbatia. 315
Bonifacius VIII. Cæleſtinum V. in cuſtodia detineri juſſit. 415
Bonifacius Epiſcopus Frontonianenſis. 468
Bos ſervus publicus. 95
Boſci abbatia. 201. *& ſeqq.*
Boſcus. 214
Boſo Rex Burgundiæ. 156
Bothora. 261
Botrus apud Carthaginem ordinari cupivit. 487
Branchidæ locus in agro Mileſio. 372
Breſani. 308
Breve, id eſt, inventarium. 93
Brionenſis pagus. 152. 154
Britannia Conſtantinum Cæſarem prima vidit. 408
Bruira. 308
Bruno Signinus Epiſcopus. 185. 215
Bruxellenſis villa. 277
Burdegala. 169. *& ſeq.*
Burdinus in cuſtodia tentus. 415
Burrhi & Senecæ concordia. 391
Byzantium captum a Maximino. 39. mutatum in Conſtantinopolim. 363

C

Cabaniacum. 151. 154
Cachiliacum villa. 149. 151. 154
Cadomi villa. 312
Caduca bona. 362
Caduliacum villa. 149. & ſeq. 154
Cadurcenſium Eccleſiarum primatus datus monaſterio Figiacenſi. 299
Cæcilia martyr Carthaginenſis. 58
Cæcilianus confeſſor Carthaginenſis. *ibid.*
Cæcilianus Duumvir. *Vide* Alfius.
Cæcilianus Diaconus Menſurij Epiſcopi Carthaginenſis. 72. & ſeq. 486. Epiſcopus Carthaginenſis ordinatus à Felice Aptungitano 81. & ſeqq. 481. Non rectè conſtitutus. 91. 486. Ejus purgatio. 471. 478
Cæſarauguſtana Eccleſia. 239
Cæſarea civitas. 117
Cæſares dicebantur filij Auguſtorum. 400
Cæſares eligendi communi conſilio. 16
Cæſares ignoti. 23
Cæſares ſubrogare. 18
Cæſares tres eſſe non poterant. 24. Quando primùm viſi. 413
Cæſaris nomen detractare. 9
Cæſarum nomen à Galerio ſublatum. 29
Cain non eſt damnatus. 295
Caiphas non eſt damnatus *ibid.*
Calabriæ provincia. 166
Calefactio balnearum. 117
Calepinus. 213
Calibius junior Curator Aptungitanorum. 90
Calices duo aurei, ſex argentei. 93
Caligæ viriles & muliebres. 93
Calipha apud Baldach. 262
Caliſcum. 151. 154
Calixtus II. Papa nobiliſſimus. 203
Callum ſolorum ab oſſibus revulſum. 20
Calmontenſis ſenior. 299
Calor elicit vermiculos. 30
Calor juvenalis. 117
Calſto Abbas Figiacenſis. 300
Calumnia parata domino. 7
Calumniam dimittere. 176
Calumnioſa actio. 62
Campania. 24
Campanienſis abbatia. 321
Campenſes, Campitæ, Campates. 489
Campenſes Silvanum fecerunt Epiſcopum Cirtenſem. 104
Campiones invicem pugnare cœperunt. 176
Campus Martius. 29
Campus ſerenus. 40. 455
Canado. 261
Cancellarium, monaſterium monialium. 340
Cancer invadit proxima quæque. 30
Canchacus villa. 152. 154
Candelæ æneæ breves cum luceinis ſuis. 93
Candidam dedit Romanis. 106. 490
Candidianus, Galerij filius ex concubina. 19. Occiſus Nicomediæ. 45. 401
Candidus ſenator. 58
Canigonenſe monaſterium &

ejus Abbates. 309
Canis Aſiaticæ. 107
Canis honorem deferre. 29
Canonicæ vitæ ordo commendatur. 180
Canonici mitrati. 330
Canonici S. Auguſtini. 214. regulares. 201. 206
Canonici puniantur qui non interfuerint horis canonicis. 265. & ſeq.
Canonicis regularibus commiſſæ Eccleſiæ B. Genovefæ. 213
Canonicorum ſtipendia. 151. 154
Canonicus ad epiſcopatum promotus, ejus Eccleſiæ canonica privetur de qua fuerit aſſumptus. 197
Canonicus habitus. 217
Cantando in ea privatim & publicè. 203
Cantus ſecundùm morem Romanum. 300
Capellani feodati. 201
Capellani Papæ. 273
Capellaniæ ſive præbendæ. 202
Capita hominum notabantur. 21
Capitalis ſententia. 45
Capitatio. 21
Capitationi ſubjecta plebs urbana. 403
Capitolium. 47. A Domitiano ædificatum. 4. 358
Capitulata argentea. 51. 485
Capuana provincia. 146
Caput Deo dicatum. 69
Caput parietibus infligere. 44
Carbanieba civitas. 261
Carcaſſo data Simoni Comiti Montisfortis. 254
Carceres aperti Chriſtianis. 31
Cardinales Romani increpantur ab Henrico Archiepiſcopo Remenſi. 228
Cardinalis Romanus. 163
Cardus. 137
Caritas immenſa 7. inaudita. 33
Carlinus de Madalbertis de Cremona Advocatus in curia Romana. 273
Carnotenſe Concilium. 164
Carnotenſis parrochia. 194
Carnotum. 163
Carnuntum in Pannonia. 425. & ſeq.
Caroçolum. 308
Carolus Subdiaconus Cirtenſis. 93
Carpi ſive Gothi. 359. Daciam & Mæſiam occupant. 4. Infeſtant imperium Romanum. 8
Carthaginienſis colonia. 81. & ſeq.
Carthago. 59. 77. 79. & ſeqq. 91. ſplendidiſſima. 61. 63. alma, celſiſſima. 470
Caſa Dei. 149. & ſeq.
Caſa major. 102. & ſeqq. 489
Caſaar. 261
Caſſan civitas. 262
Caſſianus martyr Carthaginenſis. 58
Caſtitas ſpernitur ab hominibus intelligentiæ. 284. 293
Caſtra dominica. 57
Caſtra prætoria. 23. 412
Caſtrorum epiſcopatus Vrgellenſis cuſtodia penes Comites. 225
Caſtus Diaconus Cirtenſis, ordinatus à Silvano Epiſcopo. 103
Catenare. 71
Catenarum duris nexibus colligatus. 80

Catenarum ingentia pondera. 72
Cathedra epiſcopalis. 84. 101. 488
Catillenſium Rex. 251
Catra civitas. 259
Catulinus agens in rebus. 497
Catullinus Proconſul Africæ. 475
Catullinus Subdiaconus Cirtenſis. 93. *& ſeq.*
Cavanacus villa. 162
Caveæ amphitheatri. 138
Caveæ oculorum 44
Cavillonenſis pagus. 152. 155
Cauresmashat regio. 261
Cauſa pro *caſus*. 454
Cauſæ forenſes & civiles. 185. 188
Cauſas ſuas dicere. 13
Cauſat. 261
Cauſidici ſublati. 20
Cautis Marpeſia. 28
Celare mortem Principis. 15
Celeſius apud Carthaginem ordinari cupivit. 487
Cella. 184
Cella Cluniaci. 309
Celſi tyrannni imago in crucem ſublata. 445
Celſus Vicarius Africæ. 475
Cemela, urbs Galliarum. 495
Cenſitores. 21. 23
Cenſualis profeſſio. 403
Cenſus annuus duorum aureorum. 192. viginti ſolidorum Ruthenenſium. 217. ſolidorum decem. 213. quatuor unciarum auri. 210
Cenſus Dacis impoſitus à Trajano. 21
Cenſus in Bithynia ſublatus à Maximino. 32
Cenſus Lateranenſi palatio debitus. 191
Cenſus in provincias & civitates miſſus. 21. 23
Cephaludium. 328
Cera. 82. 476
Ceraſienſe monaſterium. 311
Ceratæ tabulæ Notariorum. 476
Cereofala duo. 93
Cerimoniari diis. 136. 496
Certamina nemo ſubire poteſt niſi Domino adjuvante. 124
Cervicem mearn flecto ad victimam. 81
Chalcedonium fretum 32. 439
Charta quomodo fieri debeat in Eccleſia Andegavenſi, ut valida ſit. 208
Chartarum inſtrumenta ſi exuſta fuerint. 157
Chartarium. 158
Childebertus Rex obiit. 303
Chlamydes candidæ tributæ magnis Pontificibus. 32. 441
Chorus ſacrarum virginum. 69
Chriſma in cœna Domini. 156. 158
Chriſmandorum confirmatio. 240
Chriſtus eſt Salvator. 67. 288. Cur carnem ſuſceperit. 132
Chriſtus non eſt portatus à diabolo ſuper pinnaculum templi. 281. 289
Chriſtus crucifixus x. Kal. Aprilis. 2. 353. Ejus paſſio ſatisfecit pro omnibus hominibus. 286
Chriſtus in confeſſoribus victor, in martyribus triumphator. 76
Chriſti religio penetravit in omnes terrarum angulos. 4. 359
Chriſti fides Romæ & ubique incrementum accipit. 5

Chriſti cultus hereditarius, 115
Chriſti miles, quem nullus hoſtis expugnet. 14
Chriſtianus quilibet eſt templum Chriſti. 108. 381. Eſt in dominico, & ſine dominico eſſe non poteſt. 66
Chriſtiani omnes ſunt fratres. 64. *& ſeq.*
Chriſtiani legem ſanctam debent cuſtodire uſque ad effuſionem ſanguinis. 66
Chriſtianis non licet eſſe maleficis. 110. Non licet mentiri. 88
Chriſtiani libenter moriuntur. 10. 371
Chriſtiani ſe tormentis offerunt. 59
Chriſtiani arguuntur velut hoſtes publici. 12
Chriſtianis adempta libertas colendi Deum. 32. 57
Chriſtiani cogantur ſacrificare diis. 47. *& ſeq.* 108
Chriſtiani tollantur. 47
Chriſtianis data à Conſtantino & Licinio libertas ſuæ religionis. 41. *& ſeq.*
Chriſtiani parentum ſuorum reliquerant ſectam. 31. 436
Chriſtiani ab exilio revocati poſt mortem Domitiani. 357
Chriſtianos occultare non licet. 116. *& ſeq.*
Chriſtianos occidi vetuit Maximinus, debilitari juſſit. 32
Chriſtianorum nomen deleturum ſe vovet Iovi Maximinus. 39
Chriſtiani populi ſeniores. 83
Chriſtianitatis virtus. 119
Cibi lacerandi canibus ſpargebantur. 73
Cibis immolatitiis veſci. 441
Cicatricem inductam ſcindit vulnus. 29
Cillo eſt falſum. 87
Cimela urbs ſub jugo Alpium. 134
Cimiterium S. Amantij. 218
Cimiterium S. Donati. 159
Cimiterium conceſſum Eccleſiæ Ruthenenſi. 181
Cineres mariti adhuc tepidæ. 35
Cineres martyrum jactatæ in mare. 20
Cingulum militiæ. 319
Circare. 169
Circenſes. 38
Circuitus ripæ ſtrigæ. 15
Circus maximus. 47
Circus Nicomedienſis. 15. 388
Cirona. 30
Cirtenſium colonia. 92. Poſtea vocata Conſtántina. 482. Semper unam Eccleſiam habuit. 91. 482
Cirtenſe Concilium. 484. 489
Civitas phantaſmate conſtructa viſa. 306
Civitatum legationes ſubornatæ. 32
Clarevallenſis Abbas electus Archiepiſcopus Remenſis. 245
Clarevallenſis ordinis fratres. 246
Clariſſimatus dignitas. 482
Claudius Imp. veneno occiſus. 443.
Claudius Præſes in Galliam mittitur adversùs Chriſtianos. 134. *& ſeqq.*
Clavem tolle. 84. 87
Clemenciacus villa. 162
Cleonides. 118
Cleopatræ ſcelerata ſolertia. 443

Clerici cameræ Domini Papæ. 273
Clerici monaſteriorum ordinandi ab Epiſcopis propriis. 190
Clerici non debent tenere mulieres ſuſpectas. 264. 266
Clerici regulares. 231
Clericorum defunctorum bona quomodo ſervanda. 226
Clericorum genua continere. 123
Clericorum obedientia & correctio pertinent ad Epiſcopum proprium. 240
Clientela eccleſiaſtica. 189
Coctus legitimè. 12
Coddeon lector Cirtenſis. 95
Codicis Theodoſiani ſubſcriptionum incerta auctoritas. 453
Cœcus curatus à S. Savino. 52
Cœna Domini. 156. 158
Cœnaculum. 126
Cœnofrurium, locus Thraciæ. 6. inter Heracleam & Byzantium. 360
Cœtus Chriſtianorum vetiti. 57
Coëundi actus an tantum valeat quantum oratio coram Deo. 294
Coëundi modus ſpecialis. 282. 290
Coitum exercere licet ſine peccato, etiam extra matrimonium. 282. 290
Cognitor civitatis Nolanæ. 80
Colas Siguerius infeliciter periit. 330
Collatio. 275
Collecta eſt integra quando Preſbyter adeſt. 60
Collectam dominicam celebrare. 59
Collectam cùm audieris, nomen agnoſce. 66
Colligere Chriſtianos. 63
Colonia Carthaginenſis. 82. *& ſeq.*
Colonia Cirtenſium. 92
Coloniæ magiſtratus. 57
Colonicæ. 151. 154
Colonorum vires conſumptæ enormitate indictionum. 6
S. Columbæ monaſterium Senonenſe dedicatur. 304
Comam amputare. 71
Comam deponere olim non licebat feminis Chriſtianis. 466
Comarum ſuarum amatores ſunt pueri. 467
Combuſtorum librorum veniam à martyribus poſcere. 72
Cometes apparuit. 304. *& ſeq.*
Comitatus ſacer. 83. 90. *& ſeq.*
Communicare non licet cum interdictis aut excommunicatis. 178
Communicare vetitum traditoribus. 73
Communio Eccleſiæ. 57
Communitas, id eſt, vitæ communis uſus. 180
Comparata ancilla. 118
Comparatio. 157
Compedes parati. 19
Complexus martyrum prohibere. 73
Componere. 158
Comprobationem duello perficere. 186
Concambiatio. 157
Conchenſe monaſterium. 298. *& ſeqq.*
Concilium cœleſte. 66

Concilij provincialis auctoritas. 147
Concilium à martyribus celebratum. 72. & ſeq.
Concilium Carnotenſe. 164. Circenſe. 484. 489. Lateranenſe ſub Innocentio III. 254. & ſeq. 318. Pariſienſe. 163 Remenſe ſub Calliſto II. Papa 208. Romanum, in quo damnatus eſt Liberius. 142. Turonenſe. 216
Concio militum. 18. 26
Concordia facilè inter duos ſervari poteſt. 16. Difficilè ſervatur inter duos Imperatores. 391
Concrematio ignium. 157
Concubinæ vetitæ clericis. 264. 266
Condemnationes frequentes. 6
Conditio exitio fuit Priſcæ & Valeriæ. 45
Conditiones. 42. 457
Condonare. 157
Confanones. 308
Conferre in beneficium 149
Confeſſio feliciſſima martyrum. 56
Confeſſio glorioſa. 14
Confeſſiones hominum intelligentiæ quomodo fierent. 282. 289
Confeſſionis conſortium. 60. Corona. 1. palma. 58
Confeſſores è cuſtodia liberati. 31
Confeſſoribus effodiebatur oculi. 32
Confeſſorum agmina. 57
Confirmatio chriſmandorum. 240
Conflagratio & renovatio mundi. 46
Conligationes. 250
Conſcientiæ remorſus. 294
Conſecratio virginis Chriſtianæ. 109
Conſecrationum ſacramenta. 191
Conſolator Chriſtus eſt. 135. id eſt conſultor. 495
Conſtantia Regina, Roberti Regis Francorum uxor. 143
Conſtantia ſoror Conſtantini deſponſa Licinio. 37. 446. 449. 453. 456
Conſtantia uxor Comitis Toloſanenſis. 232
Conſtantinienſium Decurio. 91
Conſtantina dicta quæ antea Cirta. 101. 482
Conſtantinus, ſanctiſſimus adoleſcens, Tribunus ordinis primi. 17. obſes apud Diocletianum. 405. inſidiis appetitus à Galerio. 22. 406. & ab eo repulſus. 18. proficiſcitur ad Conſtantium patrem. 22. 405. & ſeqq. A patre deſignatur Imperator. 407. & ſeq. Purpuram accipit à militibus. 409. Ad ſeniores Principes refert de ſumma rep. 408 Ejus imago adlata ad Galerium. 23. 423. Quo tempore factus Cæſar, & Auguſtus. 396. 410. & ſeq. 421. 423. Vocatur filius Auguſti. 29. ſemper Auguſtus. 88. & ſeq. Statim poſt acceptum imperium libertatem reſtituit Chriſtianis. 23. Herculius eum conatur trahere in partes. 25. Gener Herculij. 26. 428. Ejus nuptiæ cum Fauſta quo tempore celebratæ. 397. 416.

Bellum transfert in Italiam adversùs Maxentium. 447. Commonitus in quiete ut cœleſte ſignum Dei notaret in ſcutis. 37. De tempore quo vidit crucem in cœlo. 451. Ejus victoria de Maxentio. 38. 448. Mediolanum contendit propter nuptias Conſtantiæ ſororis ſuæ cum Licinio. 38. 41. 452. Ejus edictum de pace Eccleſiæ. 41. 441. Scribit pro Chriſtianis ad Maximinum. 33. 441. Conſenſus ejus non eſt requiſitus quum Licinius factus eſt Imperator. 434. Vrbem ſui nominis fecit. 363. eòque ſedem imperij tranſtulit. 386

Conſtantinus junior naſcitur Arelati. 350. Nobilis Cæſar. 91

Conſtantius Auguſtus, Conſtantini M. filius, Arrianus. 141. Declaratus hæreticus à Felice Papa. 497. & ſeq.

Conſtantius Chlorus Imp. vir divini generis. 363. Dignus qui ſolus orbem teneret. 8. Ejus gradus ad ſummam fortunam. 398. Quando factus Cæſar. 361. 439. Ei primus locus datus in adoptione. 391. 399. Quando vocatus Germanicus. 366. Repoſcit Conſtantinum, & moritur. 22. Quando mortuus. 408. 439. Natura mitis & valetudine corporis impeditus. 18. Ejus benignitas laudata. 366. Non eſt perſecutus Chriſtianos. 13. 381 & ſeq.

Conſuetudo licitum facit. 363

Conſul ad ſuffragia populi. 133

Conſul Andegavorum. 314

Conſularis. 481

Conſulatus deferebatur. 15. à ſenatu. 387

Conſulum proceſſiones. 387. 450

Conſulatus decimus Diocletiani. 389

Conſulatus geſtus ſimul ab Herculio & Galerio. 424

Contagio mala. 26

Continentia ſpernitur ab hominibus intelligentiæ. 284. 293

Continentiæ jugum abjectum. 264

Conventicula Chriſtianorum. 13. 31. & ſeq. 43

Conventicula cum Chriſtianis. 47

Conventicula traditorum. 74

Convicia jocis mixta. 38

Convivium ſuper undas. 337

Cophini cum pecunia. 105

Coplæ ruſticanæ. 93

Copulæ carnalis actus. 282. & ſeq. 290

Cor Chriſtiani ſervat ſcripturas dominicas. 65

Coralis lapis. 50

Corani. 248

Cornua tollere. 29

Corona, civitas 497

Corona confeſſionis. 1. Victrix. 14

Coronam accipere nemo poteſt niſi Chriſto præſtante. 124

Corporis volutatio. 36

Corpus Chriſtianorum 43

Corpus ſolvitur in putredinem. 30

Correctio ſecura complanat quicquid enorme eſt. 229

Corrupta an ejuſdem meriti ſit

cum virgine. 288
Cortennacum. 151. 154
Covenolta. 308
Credere nemo poteſt niſi Deo tribuente. 124
Credonenſe caſtrum. 214
Credonenſis Eccleſia S. Clementis. 163. & *ſeqq.* S. Nicolai. 210. 213
Credulitas antiqua. 116
Cremari vivos Galerius volebat qui ſacrificio repugnaſſent. 11
Cremonenſes victoriam referunt de Mediolanenſibus. 308
Creſcentianus Subdiaconus Cirtenſis. 104
Crimen majeſtatis. 34
Crinis ſacratiſſimus Deo dicati capitis. 69
Crinem offerre deſecandum matribus monaſteriorum. 467
Criſpus à Lactantio eruditus. 349. & *ſeq.*
Croiacus. 175
Cruces ſtabant. 19
Cruceſignandi gratia. 317
Crucifixi vultus. 398
Crucifixum colere. 118
Crucis ſignum Conſtantino oſtenſum in quiete. 37. 451
Crucis ſignum fronti imponere. 9
Crucis ſigno ſe ſignare. 284. 293
Crucis ſignum apparuit in luna. 303
Cruoris rivus inhibetur. 30
Crux dominica capta. 315
Gubilia impune violata. 34
Cuccumellum argenteum. 93
Culpa nulla eſt in ornatu veſtium. 286
Cultoribus ſuis refert Deus gratiam pro gratia. 229
Culturæ verſæ in ſilvam. 6
Cumenſis civitas capta. 307
Cunei armatorum. 36
Cupæ fiſci. 101. 103. & *ſeqq.*
Cura paſtoralis. 299
Curæ parrochiales. 231
Curator civitatis Tubyzacenſis. 77
Curator civitatis. 82
Curia cœleſtis. 58
Curia S. Petri Burgulienſis. 176
Curiæ principes. 117
Curiales, ſive principales. 492
Currus triumphalis. 14
Curſus publicus. 22. 407
Curtiſnova. 308
Cuſtodes belli. 176
Cuſtodia libera. 121
Cuſtodia caſtrorum epiſcopatus Vrgellenſis penes Comites. 225
Cutis decocta. 20. lurida. 30
Cutis Valeriani Imp. infecta rubro colore & in templo deorum appenſa. 5
Cymela urbs ſub jugo Alpium. 134. 495
Cyminna. 341

D

DAci victi à Trajano. 21. 404
Dacia. 4. Nova. 8. Aureliani. 367
Dacianus. 58
Daciſcum imperium. 25
Dadarteaqua regio. 262
Dæmones fugantur ſigno crucis. 9
Dagniacum. 151. 154
Dagobertus junior regnat in Francia. 303
Daia, adoleſcens ſemibarbarus. 17

Daia, ſive Daza. *Vide* Maximinus.
Dalmatiæ montes. 137
Dam portus. 317
Damaſus fit Papa, & damnat Liberium. 142
Damnatitij. 136
Danubij ripa. 16
Danubius, limes duarum veterum Daciarum. 367. & Romani imperij. 429
Dativus ſenator. 58. 61. *& ſeq.*
Davidis Regis res geſtæ in oriente. 259
Debilitari Chriſtianos juſſit Maximinus. 32
Debita in futuros annos exacta. 33
Decanatus viventis nemini detur aut promittatur. 199
Decimæ de propriis non ſolvendæ à monachis Gigniacenſibus. 160
Decimius Geminianus Conſularis provinciæ Bæticæ. 481
Decius Imp. execrabile animal. 4. periit in campis Scythicis. 359
Declaratum, id eſt, ſententia. 497
Decollari me jube. 64
Decreta cœleſtia. 72
Decreta martyrum. 71
Decurio Conſtantinienſium. 91. Ziquenſium. 88. 90
Decuriones non poſſunt torqueri. 19. 88. 90. 401
Dedecoræ perſonæ. 135
Defenſor. 70
Deformitas arcet libidinem. 34
Delectatio paradiſi. 282. 290
Delibutus ſanguine martyrum. 63
Delicatè imperare. 16
Delimatus ſermo. 48
Demoad civitas. 261
Denarij Andegavenſes. 163. Lucenſes. 191
Denariorum quadringentorum collatio. 117
Denudare, id eſt, detrahere purpuram. 419
Depingere futura in viſceribus hoſtiarum. 369
Deprecatorium. 84. 87
Deſcribere plebem. 23
Deſerendi pudorem ademerat deſertor Imperator. 41
Deucalion. 120
Devorare terram. 44
Devotionem nulla vis adimere poteſt. 14
Devotiſſimus feminarum ſexus. 69
Devotus tanto præcepto. 82
Deus Chriſtianorum. 31. grandis & metuendus. 78. cui nihil eſt impoſſibile. 110. major quàm Imperatores. 65. In cælo eſt. 127. ſingularis, regens & continens univerſa. 5. Ejus virtus & majeſtas. 353. 432. Ejus majeſtas & opera enarrantur. 131. Ejus effigiem ac ſimulacrum quærere, infirmitatis humanæ eſt. 11. 374. Gratiam pro gratia refert cultoribus ſuis. 229. Diſtulit pœnas perſecutorum. 2. In martyribus dimicat. 71
Deus eſt ubique ſicut in ſacramento altaris. 287
Deus facit quod diſpoſuit facere. 282. 289. Non eſt auctor malorum actuum. 283. 285. 291. *& ſeq.*
Dei judicium. 22

Deo obedire, bonum eſt. 78
Dei res ſemper impetu procedit. 99
Deus miræ facturæ. 50
Deorum innumera multitudo Romæ. 127
Deuſatelius Preſbyter Cirtenſis. 93
Dextera triumphalis. 69. 71
Dexteræ copulantur. 32
Diabolus de cælo projectus. 131. devictus atque proſtratus. 14. 57. 69. 71. finaliter ſalvabitur. 281. 285. 288
Diaboli ſævientis impetus. 59
Diana Duciſſa Vibonenſium. 338
Dicatio. 42. 456
Dictare epiſtolam. 84. 87. *& ſeq.*
Didaſcalus. 153
Dies mergit in noctem. 68
Dignaria præpoſitura. 180
Dij lapides ſunt, manu hominum facti. 78. inanes. 129. non ſunt gubernatores reip. 50
Dij omnes rogati pro vita Diocletiani. 15
Dilatio fruſtratoria. 211
Diœceſani Epiſcopi canonica reverentia. 184. 195
Diœceſanum jus. 240
Dioclea, mater Diocletiani. 368
Dioclea, patria Diocletiani. 398
Diocles, id eſt, Diocletianus. 9. 33. 368. 419. Iterum factus. 18. A genero accitus. 26
Diocletianus erat Dalmata. 363. 368. 398. Quo tempore factus Imperator. 386. Tres participes regni ſui fecit. 6. 361. Proficiſcitur in orientem. 384. Perſequitur Chriſtianos inſtinctu Galerij. 10. *& ſeq.* 57. 374. 376. Romam proficiſcitur. 14. Celebrat vicennalia & triumphum de Perſis. 384. 388. 400. Diſcedit Roma, & Ravennam contendit. 15. Traxit morbum levem ac perpetuum. *Ibid.* 388. Demens factus. 390. Creditur mortuus. 15. Dedicat circum Nicomediæ. *Ibid.* Vrgetur à Galerio ad deponendum imperium. 16. Abdicat. 18. An ſponte. 390. 393. *& ſeq.* Quo anno. 389. 455. Quanto tempore imperium tenuerit. 365. An decies Conſul fuerit. 389. 421. Secedit in patriam. 18. An pedem extulerit Salonis poſt depoſitum imperium. 426. Ejus vox memorabilis. 425. Poſtremus ejus morbus & interitus. 36. 445. Quo morbo perierit. 461. Non eſt mortuus demens, neque furore percitus. 459. Vtrum à ſenatu jugulatus. 431. Ejus felicitas. 384. Calliditas quum quid ſævum facere decreviſſet. 10. Suſpecta prudentia. 381. Videri volebat aſtutus & intelligens. 12. Sagax & ſubtilis ingenio. 372. Timidus. 6. 8. 9. Avarus. 361. 365. Theſauros nunquam minui volebat. 6. Servator rerum futurarum. 369. Vocatur veteranus Rex. 398
Diomedes Carraffus Calabriæ Prorex. 338
S. Dionyſij abbatia. 321
Diſciplinam corrumpi nolunt Imperatores. 88

Diſciplina novi teſtamenti. 2
Diſciplinæ eccleſiaſticæ cuſtos. 182
Diſcipuli Chriſti in fugam verſi. 2
Diſplicentia. 264
Diſpoſitio, id eſt, forma regendæ reip. 391
Diſpoſitio Diocletiani in perpetuum conſervanda. 16
Diſpoſitionem ſervare. 29
Diſſenſio cœpta apud Carthaginem. 91
Diſſenſionem amputare. 96
Diſtributiones quotidianæ. 266
Diſtringere. 152. 155
Divinitatis reverentia. 41
Docere ſtultum eſt quod noverit ille quem doceas. 243
Doctrinæ antiquorum doctorum ceſſabunt. 286
Dolium vitreum. 52
Dolia quatuor. 93
Dolor inſuſtentabilis. 44
Dolus malus. 26
Domeſtici lancea emendabantur. 20
Dominatores dominantur. 14
Dominica ſacramenta. 57
Dominicatura. 201
Dominicum in Chriſtiano conſtitutum eſt. 66. Non poteſt celebrari ſine Chriſtiano. *Ibid.* Non poteſt intermitti. 63. *& ſeq.* Celebratur cum fratribus. 61. *& ſeq.* 64
Dominicum officium. 126
Domitianus portio Neronis de crudelitate. 357. Ejus dominatio inviſa. 4. Ejus memoria peſſimè tractata. 358
Domitiorum monumentum. 356
Domitius Celſus Vicarius Africæ. 475
Domus diruitur ubi ſcripturæ inveniuntur. 84. 87
S. Donati Eccleſia. 156. 158. 178
Donatiſtæ vocati Montenſes. 371
Donativum. 239
Donatus confeſſor. 1. 13. 31. 46. 349. 352. 384
Donatus Epiſcopus Carthaginenſis. 91. 480
Dontius Preſbyter Cirtenſis. 101. 103. 105
Dorotheus Præpoſitus. 370
Dotalia inſtrumenta. 118. 232
Draco ſine capite apparuit in cælo. 305
Drogo Noviomenſis Cancellarius. 229. *& ſeq.*
Drogo Princeps Francorum obiit. 303
Dromus via Meſſanæ. 330
Dubia res determinari non poteſt certa ſcientia. 197
Duces. 11
Duello perficere comprobationem. 186
Duumviro adhibenda fides. 89

E

EBerhardus de Tuminaroe Præpoſitus Auguſtenſis. 273
Ebroicarum civitas. 316
Eccleſia Domini una ſemper & ſingularis. 75. *& ſeq.* eſt æternum & immortale Dei templum. 356. tenet vices Dei in terra. 275. eſt ædes pudicitiæ portuſque pudoris. 69
Eccleſia reſtituta in priſtinum ſtatum poſt Domitianum, manus ſuas in orientem occi-

dentemque porrexit. 4
Eccleſia matrix, id eſt, cathedralis. 180. 213
Eccleſia martyrum. 74
Eccleſiæ fundamenta. 3
Eccleſiæ catholicæ ſigna. 71
Eccleſiæ B. Petri propriæ in provincia Remenſi. 232
Eccleſiæ bona recuperanda. 182
Eccleſiæ cathedrales non habebant olim caſtella & arces. 247
Eccleſiæ bona reſerventur Epiſcopo ſucceſſori. 225
Eccleſiæ Chriſtianorum carebant ſimulacris. 374
Eccleſiæ conſurgebant ubi dæmonum templa deſtruebantur. 135
Eccleſiæ ſubverſæ. 57
Eccleſiæ res ſunt erogandæ pauperibus. 247
Eccleſiæ ſexaginta datæ uni laico. 299
Eccleſiaſticæ res ne invadantur poſt mortem Epiſcoporum. 178
Eclypſis ſolis & lunæ. 304. *& ſeqq.* 314. *& ſeq.*
Edictis propoſitis. 134
Edictum Hadriani & Antonini adversùs Chriſtianos. 116
Edictum Conſtantini & Licinij de pace Eccleſiæ. 41
Edictum Diocletiani adversùs Chriſtianos propoſitum per colonias. 77. Quo die propoſitum. 374. 376
Edictum Galerij pro Chriſtianis. 31. propoſitum Nicomediæ. 436
Editor optimus. 118
Edusius exceptor. 93. 94
Efferitas à Romano ſanguine aliena. 8
Effigiem Dei quærere, infirmitatis humanæ eſt. 374
Egena villa. 151. 154
Elautus. 58
Electione fratres. 363
Electiones Epiſcoporum facere non licet turbis. 489
Elephanti in triumphis. 14. Eos ad currum junxerunt antiqui. 383
Eleutheria uxor Diocletiani. 379
Eliecho terra. 261
S. Eligij cœnobium in civitate Pariſienſi. 183
Elkarach magnum civitas. 262
Elogium magiſtratus. 58
Eloquentia extincta. 20
Emanuel Luſitanorum Rex. 338
Emenda & ſatisfactio. 275
Emendare. 158
Emeritus lector. 58 63. *& ſeq.*
Empedocles Agrigentinus philoſophus. 344
Emunctoriæ res. 158
Enavus Anglicus Abbas Savigniacenſis. 311
Ennenſis arx. 327
Enormitas indictionum. 6
Enur. 262
Epicuri natalis. 450
Epiſcopatum redimere. 86
Epiſcopatus Cæciliano delatus à Felice. 90
Epiſcoporum electiones facere non licet turbis 489
Epiſcopi dividunt inter ſe pecuniam datam pro ordinatione Preſbyteri. 101. *& ſeq.*
Epiſcopi loricati. 247
Epiſcopis mortuis, res Eccleſiæ in Canonicorum poteſtate conſiſtant. 178

Epiſcoporum defunctorum bona invadunt Comites Vrgellenſes. 225
Epiſcoporum mutationes ab initio factæ auctoritate ſedis apoſtolicæ. 241
Epiſtola Cæciliani falſata. 90
Epiſtolæ ſalutatoriæ. 84
Epiſtolam dictare. 84. 87. & ſeq.
Equeſtris ordo. 235
Equi candidi in triumphis. 14
Equi publici. 22
Equuleus. 59. 61. 63. 137
Equus baius Cæſaris. 330
Eradere imis ceris. 476
Eratineus Præſes. 35
Ermengaudus Comes Vrgellenſis. 225
Eſno civitas. 262
Eſurietas. 404
Eva, martyr Africana. 58
Evangelia legit traditor. 75
Evangelium Chriſti prædicatur per omnem terram. 3
Euchariſtiæ ſacramentum. 287
Euclides geometra præſtantiſſimus. 344
Everſus bonis ſuis. 29
Evictio tyranni. 448
Eugenius III. commiſit Eccleſias B. Genovefæ Canonicis regularibus. 223. Excommunicavit Gaufredum Comitem Ruſcinonenſem propter adulteram. 224. 228. Moritur. 314
Eugenius lector Cirtenſis. 94
Eumalius Vicarius Africæ. 475
Eunuchi potentiſſimi necati. 13
Eunuchi ſcrutabantur omnia. 33
Eunuchus ſuppoſitus qui pro Conſtantino moriatur. 27
Euſebij Preſbyteri Romani vita. 141. 496
Euſebius Epiſcopus Alexandriam tranſlatus auctoritate ſedis apoſtolicæ. 241
Euſebius Epiſcopus Nicomedienſis. 497
Euſebius Epiſcopus Veſontionenſis. 349
Euticius Cæſarianenſis, lector Cirtenſis. 95
Eutropia Maximiani Herculij uxor. 392
Eutropius an auctor vitæ S. Pontij. 493
Exactio celebrata vexatione generis humani. 28
Exactio provinciarum in exhibendis operariis. 7
Exactione proſcribere. 362
Exactiones rerum innumerabilium. 6
Exaggerare maledicta 61
Exarare ungulis latera martyris. 62
Excarnificari ſuos præcipit Diocletianus. 12
Exceptor recitavit. 92
Exceptores vendebant Chriſtianis geſta martyrum. 140
Excommunicati careant eccleſiaſtica ſepultura. 178. 222
Excommunicationis mucro. 186
Excubitores rari. 27
Excuſatio valetudinis & ætatis. 21
Exduumvir. 90
Exercitus Domini. 57
Exhibere milites. 6. id eſt, alimenta ſuppeditare. 362.
Expectationes beneficiorum deteſtabiles & homicidij rex. 199
Explecta. 226
Exſuperantius Diaconus S. Sa-

vini. 48. 50
Exta hoſtiarum. 9
Extendere in equuleo. 59. 61. 65. 67
Extraordinariæ opes. 6
Exuſtio. 13
Exuſtor teſtamentorum divinorum. 75
Exuviarum reliquiæ. 122

F

Fabianus Papa, ſucceſſor Antheri. 130 133
Fabrica Narbonenſis Eccleſiæ. 265. *& ſeq.*
Fabricæ diverſæ. 117
Facere fortiter. 57
Faces admotæ ſingulis membris. 20
Facies aqua frigida ſuffundebatur. 20
Facies liberalior. 33
Facturæ miræ Deus. 50
Faculæ. 137
Facultates fiſci commodis inferantur. 117
Faleſia obſeſſa & capta à Philippo Auguſto. 316
Falſarius à communione ſubmovendus. 86
Falſum ſolent confingere hæretici & ſchiſmatici. 85
Fames agris non ferentibus. 33. 443. Ejus atrocitas. 76
Fames debilitat. 72
Familia Cæſaris. 12
Familia eccleſiaſtica. 188
Familia monaſterij. 299
Familiaritatis ſacrarium. 237
Famuli Eccleſiæ Pariſienſis. 188
Farſana. 261
Faſces conſulares. 387
Faſtigium amphitheatri. 138
Faſtigium principale. 4. 359
Faſtredus Abbas Clarevallenſis. 311
Fauces montium. 458
Fauces ſiccitate areſcentes. 20
Fauſta filia Herculij, uxor Conſtantini. 25 27. 392. 416
Fauſtini arcus. 113. *& ſeq.*
Fauſtinianus Epiſcopus Tamogadenſis. 481
Fauſtus martyr Africanus. 58
Felicitas Diocletiani. 9. 384
Felix Epiſcopus Epheſum tranſlatus auctoritate ſedis apoſtolicæ 241
Felix Forontonianenſis Epiſcopus 468
Felix martyr Africanus. 58. 65. Item alius. 66
Felix Papa eicitur de epiſcopatu. 141. 497. Ejus ſanctitas conſtituta in magno periculo. *ibid.*
Felix ſarſor & lector Cirtenſis. 94. 485
Felicis Epiſcopi Aptungitani purgatio. 81. *& ſeqq.* 90. 471. 479. Debuit purgari eccleſiaſtico judicio. 472. & præſens. 473. 483
Felicis Epiſcopi Tubyzacenſis paſſio. 77
Femina princeps alterum maritum experiri non debet 35
Feminarum ſexus devotiſſimus. 69
Feminis Chriſtianis olim non licebat deponere comam. 466
Feminis nobilibus veſtes detractæ. 33
Feodati Capellani. 203
Feralis habitus. 35
Ferarum rabies uſque ad ventris ſatietatem furit. 367

Ferè, id eſt, circiter. 453
Ferocitate ſaginata rabies. 61
Ferramenta. 11
Ferrandus Conzaga Prorex Siciliæ. 337
Feſtivitates celebrare 157
Fidejuſſores tollendi. 152. 155
Fidelitas per ſacramentum. 298
Fides Chriſtianorum. 86. & ſeq. Eſt donum Dei. 124. Eam nulla vis adimere poteſt. 14
Fidem evertere ſub prætextu religionis. 72. 75
Fidem præſtare. 17
Fiducia & conductus. 169. & ſeq.
Figiacenſis monaſterij hiſtoria. 298
Figmenta ex metallis facta. 127
Filgeriarum Domini. 315. & ſeqq.
Filius eſt quem legitimæ nuptiæ demonſtrant. 228
Filij adulteri non poſſunt adire hereditatem paternam. 224. 228
Filij adversùs parentes ſuſpendebantur. 21
Filius ordine majeſtatis. 429
Finiviæ. 243
Fiſcalini. 157
Fiſci commoda. 117
Fiſcus cruentiſſimus malè partis opibùs affluebat. 8
Fiſtiliacum. 151. 154
Flaccinus Præfectus. 13. 382
Flamen perpetuus. 92. 484
Flamma lenis ſubdita pedibus. 20
Flamminia. 417
Flamonium veteres dicebant pro flaminio. 418
Flaviacus villa. 152. 155
Flaviana vallis. 138. & ſeq.
Flavianus Præfectus Ægypti. 382
Floriacus monaſterium. 145. combuſtum. 306. & ſeq.
Floriacenſi Abbati primus locus datus inter Abbates Galliæ. 146
Flos virginum. 69
Focariæ interdictæ Clericis. 264. 266
Fœdus inter Maximinum & Licinium. 32
Folles quadringenti dati pro ordinatione Majorini. 95. 102. 104. & ſeq. 486
Folles viginti dedit Victor fullo ut fieret Preſbyter. 95. 101
Fons marmorea. 342
Fontaneticum bellum. 304
Fontenſe monaſterium. 300
Forenſes cauſæ. 185. 188
Forenſes vendæ. 201
Forinſeci Canonici. 233
Formoſus Papa. 159
Fortis Epiſcopus. 95. 97. & ſeq. 486. & ſeq.
Fortis Epiſcopus Cedienſis. 487
Fortiter facere. 57
Fortunatianus Epiſcopus Cirtenſis. 482
Fortunatianus, frater ſanctæ Victoriæ. 70
Fortunatius lector Tubyzacenſis. 77
Forum, ubi producebantur martyres. 58. 134 464
Foſſorum gradus in Eccleſia. 93
Frænum moderationis. 117
Framaldus apoſtolicæ Eccleſiæ Preſbyter. 189
Franciæ regnum in fide ac devotione præ aliis radicatum. 256
Franciſcus de Aquila Advoca-

tus in curia Romana. 273
Franciſcus de Lanco Advocatus in Romana curia. 273
Franciſcus de Vrſinis Notarius Papæ. 273
Francorum gens in armis erat. 26
Frater electione. 363
Frater imperij. 363. 400
Fraternitas monachorum conceſſa homini laïco. 176
Fratres mei ſunt qui Dei præcepta cuſtodiunt. 70
Fratres ſe mutuò vocant Reges. 363. 365. 400
Fratres ſunt omnes Chriſtiani. 64. *& ſeq.*
Freda exigenda. 152. 155
Frequentia Domini. 66
Fretum Chalcedonium. 32
Frontem ſuam tundere, ſignum iræ. 50
Fronteval. 315
Fronti imponere crucis ſignum. 9
Frotmundus Prior Vindocinenſis. 165. *& ſeq.*
Frumentius Epiſcopus Tubuſicenſis. 468
Fruſta veſtium. 122
Fruſtratione poſtpoſita. 42
Fruſtratoria dilatio. 211
Fructuoſus foſſor Cirtenſis. 93
Fulco junior Comes Andegavenſis. 214. 216
Functiones publicæ. 117
Fundamenta Eccleſiæ. 3. 355
Fundanus Epiſcopus Alutinenſis. 58
Fur rerum pauperum. 95
Furij Placidi conſulatus. 387
Furni. 401
Furnis dirutæ baſilicæ. 83
Furtiva amicorum miſericordia. 36
Fuſcius Duumvir Aptungitanus. 82
Fuſtium læſione quaſſatur. 66
Futura depingere in viſceribus hoſtiarum. 369
Futurarum rerum ſcrutator. 9
Fuxi caſtrum. 252

G

Gabinius germanus Caij Papæ. 378
Galatius. 83. *& ſeq.*
Galea ſalvationis. 58
Galeottus lancea. 326
Galerius Maximianus, homo crudeliſſimus. 8. 367. Nunquam ſine humano cruore cœnabat. 20. væſanus & præceps. 393. Ex Marte ſe procreatum videri vult. 9. ſuperſtitioſus. 10. Fidem ſumma religione præſtabat. 17. An temulentus. 392. Purpuram ſumpſit Nicomediæ. 18. 394. Quo tempore factus Cæſar. 361. 401. 439. An primus ei locus ſupra Conſtantium datus ſit in adoptione. 399. Eum contemnebat. 18. Vincit Narſeum Regem Perſarum. 9. 398. Venit Nicomediam ut Diocletianum inflammaret adversùs Chriſtianos. 10. Auctor perſecutionis. 28. 432. Diocletianum impellit ad deponendum imperium. 16. An ſolus imperium biennio tenuerit. 395 398. Cenſum imponit. 23. 403. Purpuram mittit ad Conſtantinum. 23. 409. Severum creat Auguſtum, &

hortatur ad recipiendum imperium, 24. 410. Invadit Italiam, & Romam obſidet. 25. Ex ea diſcedit inglorius. 417. *& ſeq.* 420. 422. Licinium creat Cæſarem & Auguſtum. 420. Tollit Cæſarum nomen. 29. Perculſus inſanabili plaga. 29. An convaluerit ex eo morbo. 435. Ejus edictum pro Chriſtianis. 31. 436. Moritur. 32. 439. Quo anno imperij mortuus. 400. 433. *& ſeq.* 437. Cogitavit aliquando de deponendo imperio. 19. 401 432. Filium habuit Candidianum. 401. Socer Maxentij. 412. Nunquam ingreſſus eſt Romam. 405. Ejus inſania. 24. Hoſtis Romani nominis 25

Galhardus Diaconus Cardinalis S. Luciæ. 272

Galhardus Nigri Capellanus Papæ. 273

Gallia immunis à perſecutione. 13. 387.

Galliarum initium Cymela. 135

Gallicana regio. 145

Gallicanæ Eccleſiæ navis. 237

Gallienus Imp. Valeriani filius. 360. Occiſus à militibus. 140

Gallienus & Valerianus perſequuntur Eccleſiam. 134

Gallienus Duumvir Aptungitanus. 81. *& ſeq.*

Gallus & Voluſianus ſuſcipiunt imperium. 134

Galo Epiſcopus Pariſienſis. 183. 187. *& ſeq.*

Garnerius Abbas Majoris-monaſterij. 309

Garrula res amor eſt. 258

Garſias à Toleto Neapolitanæ claſſis præfectus. 337

Gaſbertus Archiepiſcopus Narbonenſis. 273

Gaubertus I. Abbas Majoris-monaſterij. 308

Gaubertus II. Abbas Majoris-monaſterij. 309

Gaucelinus Epiſcopus Albanenſis. 272

Gaudentius Epiſcopus Thamugadenſis. 480

S. Gauderici reliquiæ Canigonem tranſlatæ. 309

Gaufredus Comes Ruſcinonenſis excommunicatus. 224. 227

Gaufredus Dominus Normannorum obiit. 314

Gaufridus Abbas Savigniacenſis. 310. 314

Gaufridus Abbas Vindocinenſis. 204. 207. *& ſeq.*

Gaufridus Epiſcopus Abrincenſis. 323

Gaufridus Epiſcopus Andegavenſis. 214

Gaufridus junior Epiſcopus Andegavenſis. 215

Gaufridus Epiſcopus Carnotenſis. 194

Gaufridus de Maieto Epiſcopus Sagienſis. 321

Gaufridus Dominus Filgeriarum. 317

Gaufridus junior Comes Andegavenſis. 199

Gauzlinus Abbas Floriacenſis. 307

Gela urbs. 344

Gelliottus Ioannes. 326

Gemini Conſules. 2. 353

Gener barbatus. 34

Genoliacum villa. 151. 154

B. Genovefæ Eccleſiæ per regulares Canonicos ordinari præceptæ. 223
Genua Clericorum continere. 123
Georgiani. 259. 262
Georgij martyris acta falſa. 376. 380
Georgius Epiſcopus Ambianenſis. 389
Geraldus Abbas Figiacenſis. 299. 301
Geraldus Abbas Canigonenſis. 310
Geraldus Archiepiſcopus Auſcitanus. 219. 241
Geraldus Epiſcopus Morinorum. 216
Gerardus Epiſcopus Oſtienſis. 163. 171
Geraldus Patriarcha Antiochenſis. 273
Germanitas electa, non fortuita. 363
Geſta martyris redempta ab exceptoribus. 140
Geſtorum fides. 71
Gibaltari. 267
Gigniacenſe monaſterium. 159. 162
Gilbertus Archiepiſcopus Turonenſis. 204
Gion. 261
Girardus Abbas S. Albini Andegavenſis. 165. 175
Girardus Prior S. Albini Andegavenſis. 165. *& ſeq.*
Girardus Abbas S. Mariæ Ioſaphat. 194
Girardus Abbas Savigniacenſis. 312
Girardus cognomento regularis, Abbas Figiacenſis. 299
Girardus de Blancofurno. 175
Girbertus Epiſcopus Pariſienſis. 196
Girbertus Papa obiit. 307
Gladiatorum voluptates. 118
Gladio ſpiritali graviter vulneratus. 59
Gladius bifrons ſermo Dei. 58
Glebatim. 21
Globus armatorum. 28
Goffredus electus Epiſcopus Lauſanenſis. 273
Goffridus Abbas Vindocinenſis. 204. 207. *& ſeq.*
Goffridus Epiſcopus Andecavenſis 168
Goffridus Martellus Andecavorum Comes. 164. 171
Gon civitas. 262
Gorgias Leontinus rhetor. 344
Goſlenus de Leugis. 195
Gothi pellunt Romanos à finibus ſuis. 34. 444
Gothorum & Sarmatarum victoriæ. 12
Gotius Tituli S. Priſcæ Preſbyter Cardinalis. 272
Gradus minores & ſacri. 197. *& ſeq.*
Grammaticus Latinus, id eſt, Romanarum litterarum profeſſor. 91
Granatæ regnum. 267. 270
Grando groſſus & cornutus. 321
Gratiæ expectativæ deteſtabiles & homicidij reæ. 199
Gratianopolitanus epiſcopatus. 178. Pagus. 151. 154
Greges armentorum rapiuntur ad ſacrificia cotidiana. 33
Gregorius Cardinalis S. Priſcæ. 212
Gregorius Diaconus Cardinalis SS. Sergij & Bacchi. 211
Gregorius IV. venit in Galliam.

liam. 145
Gregorius Preſbyter. 142
Gregorius Scriniarius atque Notarius ſacri palatij 179
Griſogonus S. R. E. Diaconus Cardinalis ac Bibliothecarius. 193. 195
Griſogonus Diaconus Cardinalis S. Mariæ in Porticu. 211
Gualterus Epiſcopus Albanenſis. 215
Guania. 262
Guetenton de Vitreio Miles. 319
Guido Archiepiſcopus Viennenſis. 216
Guido Cardinalis S. Adriani. 211
Guido Preſbyter Cardinalis Tit. S. Cæciliæ. 272
Guido Epiſcopus Tutelenſis. 273
Guido Regis Camerarius. 187
Guido de Turre Buticularius. 187
Guifredus Comes Ruſcinonenſis fundator monaſterij Canigonenſis 309. Efficitur monachus. *Ibid.* Moritur. 310
Guillelmus Abbas S. Florentij Salmurenſis. 171. 173
Guillelmus Apulus. 173
Guillelmus Comes Apuliæ. 166
Guillelmus Diaconus Cardinalis S. Mariæ in Coſmedin. 273
Guillelmus Epiſcopus Forojulienſis. 273
Guillelmus electus de Claromonte. 216
Guillelmus Preſbyter Cardinalis Tit. ſanctorum Quatuor Coronatorum. 272
Guillelmus Preſbyter Cardinalis Tit. S. Stephani in Cœlio monte. 272
Guillelmus de Toloſa Abbas Savigniacenſis, poſtea Ciſtercienſis. 312
Guillelmus Epiſcopus Prænestinus. 211
Guillelmus de Bos Clericus cameræ Domini Papæ. 273
Guillelmus de Dobra Abbas Savigniacenſis. 312
Guillelmus de Norvvico Auditor ſacri palatij. 273
Guillelmus dictus Corteis. 322
Guillelmus de Poſterela Capellanus Papæ. 273
Guillelmus Rollant Epiſcopus Cenomanenſis. 321
Guillelmus Salmurenſis Archipreſbyter. 173
Guillermus Abbas Canigonenſis. 380
Guinalius. 58
Guinardus Comes Ruſcinonenſis 227
Guiſlebertus Abbas Majoris-monaſterij. 309
Gutture eliſo & fracto. 28
Gynæcea, loca deſtinata operibus muliebribus. 19. 402

H

Habitus canonicus. 217
Habitus feralis. 35
Hadrianus Imp. 115. curioſitatum omnium explorator. 492. Ejus edictum adversùs Chriſtianos. 116
Hadrianopolis. 39
Hæreſes, id eſt, conditiones, functiones. 457
Hæretici ſemper falſum ſolent confingere. 85. Pellendi. 256

Haimarus famulus S. Albini Andegavenſis. 172
Haimiricus S. R. E. Diaconus Cardinalis & Cancellarius. 200
Haino de Landachop monachus Savigniacenſis. 311. 314
Hamo civitas. 261
Harenarij Silvanum fecerunt Epiſcopum Cirtenſem. 102. 104. 488
Helenenſis epiſcopatus. 224
Heliæ tempus. 283. 292
Helias Comes Cenomanenſis. 170
Helias Preſbyter Cardinalis Tit. S. Vitalis. 272
Helias Theſbites Antichriſtum perſequetur. 46
Heliſabeta uxor Ferrandi Conzagæ. 337
Heliſabetæ uxoris Karoli V. exequiæ. 338
Helius Diaconus Cirtenſis. 93
Helpidius Præfectus. 113
Henricus Archiepiſcopus Remenſis. 228. 230
Henricus Comes Trecenſis. 234
Henricus I. Rex Francorum. 307
Henricus I Rex Anglorum obiit. 314
Henricus II. Rex Anglorum ſuccedit Stephano. 314. Crucesignatus. 315. Obiit. *ibid.*
Henricus III. Rex Angliæ captus à Simone Comite Montisfortis. 322
Henricus de Aſt Advocatus in curia Romana. 273
Henricus de Lexinthona Epiſcopus Lincholienſis. 321
Heraclea, ſive Perinthus. 455. Capta à Maximino. 39
Herbertus Comes Toarcenſis. 170
Herculius. *Vide* Maximianus Herculius.
Herculiorum cognomina. 45. 462
Herectina, martyr Africana. 58
Hereditarius cultus Chriſti. 115
Hermengardis Regina uxor Boſonis, mater Ludovici Regis Burgundiæ. 153. 156
Hermogenianus Præfectus urbis. 47. & *ſeq.*
Herodes metallarius. 106. 113
Heshar civitas. 262
Hieremias Archiepiſcopus Senonenſis moritur. 304
Hierocles ex Vicario Præſes, auctor & conſiliarius ad faciendum perſecutionem. 14. Præſes Bithyniæ & Præfectus Ægypti. 382
Hieronymus Zafaranus Abbas S. Salvatoris à Placa. 341
Hilarianus Præſes in Africa. 489
Hilarianus Proconſul Africæ. 475
Hilarianus puer, filius Saturnini Preſbyteri. 70
Hilarinus principalis Hipponenſis. 492
Hilarion infans, martyr Africanus. 58
Hildebertus Epiſcopus Cenomanenſis. 204
Hildericus Rex Francorum tonſuratus. 303
Hilgotus Epiſcopus Sueſſionenſis & Abbas Majoris-monaſterij. 309
Hinadam civitas 262
Hipponenſes Diarrhyti. 383

Hiſpalenſis civitas. 267
Hiſpania, opulentiſſima provincia. 8. tenetur à Sarracenis. 268
Hiſtoriæ ſcriptor omnibus placere non poteſt. 327
Hoellus Epiſcopus Cenomanenſis. 215
Homicida manifeſtarius. 28
Homines omnes finaliter ſalvabuntur. 181. 285. 288
Hominum capita notabantur. 21
Hominum intelligentiæ errores 277. 281. 288
Homo, Dei templum. 356
Homo ita poteſt uniri Deo in hac vita ut per actus qualeſcunque exteriores non peccet. 244
Homo exterior non maculat hominem interiorem. 286
Homo factus immortalis, immortalitatem amiſit per inobedientiam ſuam. 131
Homo ſine litteris eſt ſepulcrum animæ rationalis viventis & ſepultæ. 234
Honeſtas fructus eſt litterarum. 234
Honor monaſterij. 301
Honorata. 58
Honorem deferre canis. 29
Honorificus. 86
Horæ canonicæ diurnæ & nocturnæ. 265
Horrea privatorum claudebantur. 33
Hoſtiæ mactatæ nihil oſtendunt ob ſignum crucis. 9
Houdardus filius Henrici III. Regis Angliæ. 322
Hugo Abbas Cluniacenſis. 302
Hugo Abbas ſancti Ægidij. 183
Hugo Archiepiſcopus Lugdunenſis. 214
Hugo Archiepiſcopus Tarraconenſis. 227
Hugo Capet Rex Francorum. 309
Hugo Dux Rex Francorum eſt elevatus. 306. Moritur. 307
Hugo magnus princeps Francorum moritur. 306
Hugo Dux Burgundionum obiit. 305
Hugo Epiſcopus Gratianopolitanus. 177
Hugo Comes Ruthenenſis. 217
Hugo primogenitus Hugonis Comitis Marchiæ. 321
Hugo de Baſelliis Miles. 320
Hugo monachus & hortolanus Figiacenſis, Prior & Abbas Conchenſis. 299
Hugo Comes Marchiæ diſpenſavit Ioannam filiam Radulfi Filgeriarum. 320. *& ſeq.*
Hugo cognomine Strabo Conſtabularius. 187
Hugo de Credone. 212. *& ſeq.*
Hugo de Arpajone Capellanus Papæ 273
Hugo Preſbyter Cardinalis S. Laurentij in Damaſo. 272
Hugo de Liciniaco. 170
Hugolinus Epiſcopus Oſtienſis. 248
Hugonis Moncatæ fama terret orientem. 330
Humbertus Dalphinus Viennenſis. 273
Humilitatis impatiens. 27
Hunaldus Vvaſconum princeps. 303
Hunericus Vandalorum Rex beſtia vocatus. 367
Hungarorum prima irruptio in Galliam. 305

I

Iacobus Abbas S. Autberti Cameracenſis. 296
Iacobus Compagna Iuris Doctor. 335
Iacobus Domini Papæ Mareſcalcus. 250
Iacobus Rex Aragonum eripuit regnum Valentiæ de manibus Sarracenorum. 267. 270
Iacobus de Placentia Capellanus Papæ. 273
Iacobus de Mediolano Advocatus in curia Romana. 273
Ianua civitas. 321
Ianuaria, martyr Africana. 58
Ianuarius Epiſcopus de Tuburſico Numidiarum. 468
Ianuarius, martyr Africanus. 58
Ianuarius foſſor Cirtenſis. 93
Ianuarius Preſbyter Tubyzacenſis. 77
Ianuarius Subdiaconus Cirtenſis. 106
Idioma hominum intelligentiæ. 281. 290
Idola diabolus adinvenit. 132
Idola ferro & plumbo firmata. 127
Idolothyta vetita. 441. 492
Iecora pecudum. 9
Iejunia Chriſtianorum. 10. 115
Iejuniis Chriſtiani inſiſtunt. 371
Iejunium non curant homines intelligentiæ. 282. 289
Ieruſalem Rex captus. 315
Ignis æterni ardor. 128. inextinguibilis. 138
Ignis miraculo extinctus. 58
Ignis perpetuus. 132. & ſeq. 137
Ignis pœna dignitatem non habentibus. 20
Ildebertus Epiſcopus Cenomanenſis. 204
Ildefonſus Rex in Aragonia. 240
Illyricum. 16
Imagines Diocletiani & Herculij detrahuntur. 36
Imagines Domitiani dejectæ. 4
Imagines Maximini & Maxentij ſimul locatæ. 37
Imagines Tertulli per omnem urbem. 118
Imaginis regiæ ſigillum. 187
Imago laureata Conſtantini. 23. Quando delata ad Galerium. 425
Imbertus Preſbyter Cardinalis Baſilicæ XII. Apoſtolorum. 272
Imbribus verberatus. 15
Imino & Landricus ſemet interimunt. 304
Imis ceris eradere. 476
Immiſſus. 86
Immortale ſignum fronti imponere. 9
Immunitas villæ urbanæ. 151. 154
Imperare delicatè. 16
Imperatores quatuor numerantur. 29
Imperatores ſe vocabant fratres. 400
Imperatores ſex uno tempore fuerant. 26
Imperatores curſu quandoque contendebant in circo. 464
Imperatoriæ familiæ Meſſanenſis dementia. 328
Imperatoris imago expreſſa in ſigillo. 274
Imperatoris duæ ſignificatio-

nes. 438
Imperij Romani ſedes Italia 7
Impetus diaboli ſævientis. 59
Impoſſibilis non eſt Deus. 137
Impunitatis ſpes. 35. & ſeq.
Incendium ſubjectum palatio Nicomedienſi. 12
Incenſum album. 217
Incentionibus facere miracula. 496
Inclinare Romanum. 5
Incurſus repentinæ perſecutionis. 92
Indemnitas. 43
Indes eunuchus necatus. 380
Indictiones auri & argenti. 28
Indictiones tributariæ, novæ. 361
Indictionum enormitas. 6
Indulgentia, id eſt, pax, data Chriſtianis. 31. & ſeq. 68. 440
Infans natus omnium animalium pedes habens. 306
Infantiæ tormenta. 71
Infernus aliquando non erit. 285
Infulatus ſacerdos. 125
Ingemiſcenda ſupplicia. 64
Ingenium. 157
Ingentius ſcriba Augentij. 84. & ſeqq. 90. 471
Ingenuæ virgines nuptæ ſervis. 34
Ingratitudo, ventus urens. 237
Ingurgitare ſe vino. 44
Injurietatis vocabulum novum. 21. 404
Innocentes laniatis. 60
Innocentia purgata. 91
Innocentiæ documentum. 473. 483
Innocentius II. Legatus in Francia ante papatum. 204.
Innocentius Cibus Cardinalis & Archiepiſcopus Meſſanenſis. 339
Inquiſitor hæreticæ pravitatis. 280
Inſanabilis plaga. 29
Inſignia agonum. 127
Inſtantia vana. 50
Inſtructio. 82
Inſtrumenta dotalia. 118
Inſtrumenta chartarum ſi exuſta fuerint. 157
Inſtrumenta tormentorum. 72
Inſtrumentorum deificorum exuſtio. 89
Inſuſtentabilis dolor. 44
Integritas ſanctitatis. 69
Intelligentiæ hominum errores. 277. 281. 288
Interceſſio efficaciſſima. 43
Interdicti careant eccleſiaſtica ſepultura. 178
Interdicti ſententia. 219
Interfici paucos ſatius quam omnes errare. 116
Intermitti non poteſt dominicum. 63. & ſeq.
Interrogare ſtrictiùs. 92
Interrogatio arctior. 89
Inveſtitio. 214
Inveſtitura, immo inverſura. 205. 207
Inveſtituræ ſolennia. 202
Invidiam comparare. 90
Inundatus ſancto Spiritu. 64
Io. Antonius Benincaſa. 329
Io. Colas Rhegitanus. 324
Ioanna Filgeriarum, uxor Hugonis Comitis Marchiæ. 320. & ſeq.
Ioannes Apoſtolus exilio ſolutus Epheſum revertitur. 358
Ioannes Abbas Figiacenſis. 300
Ioannes Diaconus Cardinalis. 179. 181
Ioannes S. R. E. Diaconus Car-

dinalis & Bibliothecarius. 185 189 191
Ioannes Diaconus Cardinalis S. Angeli. 272
Ioannes ſummus Pontifex & univerſalis Papa. 143. & ſeq.
In Gallias venit. 305
Ioannes Epiſcopus Aurelianenſis. 187
Ioannes Epiſcopus Belvacenſis. 273
Ioannes Epiſcopus Bracharenſis. 220. & ſeq.
Ioannes Epiſcopus Portuenſis. 269. 272
Ioannes Rex. 260
Ioannes Rex Angliæ. 316. & ſeqq.
Ioannes Oſorius Conſervator & Abbas S. Philippi Meſſanenſis. 342
Ioannes Presbyter Cardinalis Tituli S. Chryſogoni. 193
Ioannes Prior Eccleſiæ B. Petri de Valeriis. 189
Ioannes de Blandiaco Auditor ſacri palatij. 273
Ioannes de Amelio Clericus cameræ Domini Papæ. 273
Ioannes Luna Comes. 340
Ioannes, qui dicitur conſcidiſſe edictum Diocletiani. 375
Ioannes Vega Prorex Siciliæ. 341
Ioannis Andreæ Mercurij Cardinalis humilitas & ſuperbia. 343
Ioffridus Abbas Vindocinenſis. 174
Ioanna uxor Almarici de Creon. 319
Ioſaphat monaſterium. 194
Ioſlenus Abbas Savigniacenſis. 311. & ſeq. 315
Iovinziacus vicus. 156. 158
Iovis, id eſt, Iupiter. 125. 131
Iovis ſignum. 18
Iovis templum magnum Romæ. 125. 133. 495
Iovius, id eſt, Diocletianus. 419. Ioviorum cognomina. 45. 462
Iſaac Epiſcopus Gratianopolitanus. 156. 158
Iſabella, uxor Radulfi de Filgeriis. 319
Iſarnus Epiſcopus Gratianopolitanus. 158
Italia, ſedes imperij. 7. vaſtata. 25. Acceſſit adminiſtrationi Galerij. 396
Italiæ populi. 131
Ite Miſſa eſt. 145
Iube nos occidi. 94
Iudicans peccatorem plus peccat quàm judicatus. 186
Iudæi finaliter ſalvabuntur. 285
Iudæorum rabies adversùs ſanctum Pontium. 139
Iudæus inductus ut mentiatur adversùs inſontes. 35
Iudices militares. 20
Iudices per provincias. 13
Iudices tamquam dij adeuntur. 13
Iudicibus data licentia. 28
Iudicis auctoritate depoſita. 70
Iudicium Dei. 22
Iudicium noviſſimum quæ ſigna præcedere debeant. 46
Iudicium ſacrum. 83
Iudicium non eſt qnod juſtum non eſt, ſed latrocinium. 35
Iuga Alpium. 134
Iugum intolerabile Vindocinenſis monaſterij. 207
Iuhellus de Meduana. 318

Iulia, mater ſancti Pontij. 124
Iulianus Cæſar Auguſtam ſe appellari & voluit & paſſus eſt. 368
Iulius Papa. 141
Iumenta omnis generis. 38
Iunius exceptor. 93. 94
Ivo Epiſcopus Carnotenſis. 187. 215
Iupiter, filius Saturni. 131
Iura divina turbare. 72
Iurare per ſanguinem ſuum. 88
Iureconſulti aut relegati aut necati. 20
Iuris divini peritia. 74
Ius archidiaconale, dioceſanum, parrochiale. 240
Iuſſio Imperatorum & Cæſarum. 63
Iuſſio proconſularis. 83
Iuſſio ſacra. 82. *& ſeq.*
Iuſſio ſacrilega. 57
Iuſſolina illuſtris femina. 193
Iuſtinianus Dux Romanæ militiæ. 183
Iuſtitia, id eſt, verus Dei cultus. 3. 355
Iuſtitiæ opera. 4
Iuſtitiam nullus perſequi poteſt niſi malus. 4
Iuvenis vicit ætatem ſuam. 118

K

Kalat civitas Seraphi. 259. 262
Kalendarum denominandarum ratio. 354
Karlomannus Pippini filius regnum ſuſcipit, & moritur. 303
Karlomannus perrexit contra Hunaldum. 303
Karlomannus, Ludovici Balbi filius, regnum ſuſcipit apud Ambianas. 305
Karoli V. Imp. ingreſſus in urbem Meſſanenſem. 330
Karolus Calvus Imperator. 151. 154. 299. Moritur. 304
Karolus M. Imperator. 146. Regnum ſuſcipit. 303. Theſauris & reliquiis honoravit abbatiam Figiacenſem. 298. Moritur. 304
Karolus III. Imperator. 150
Karolus Rex Aquitaniorum moritur. 304
Karolus Rex Burgundiæ. 149. *& ſeq.* 151
Karolus Dux pugnat contra Ratbodum. 303. Moritur. *Ibid.*
Karolus Stultus. 299
Kaſſer Turch. 262

L

Labes peſtifera traditorum. 71
Laborantibus nihil relictum ad victum. 28
Lactantij vita. 349. Quo tempore ſcripſit libros divinarum inſtitutionum. 348
Lacticinia comedere in quadrageſima. 182. 289
Laïca manus. 178
Laïci oppoſiti litteratis. 235
Laifinus conſobrinus Bernonis Abbatis Gigniacenſis. 159
Lampades ardentes appoſitæ ſanctæ Seraphiæ. 112
Lampades delatæ ante ſtatuas deorum cum vociferationibus. 50
Lancea emendare. 20
Landricus & Imino ſemet in-

terimunt. 304
Laniamenta corporis. 63
Lapidari pro veritate. 97. & ſeq. 487
Lapſorum ſuperbia. 71
Largitiones extraordinariæ. 6
Largitionibus augere remp. 117
Latera diſrupta ungularum laceratione. 72
Latera martyris denudata ad vulnera. 59. 62
Latera ſulcare ictibus ungularum. 60
Lateranenſe Concilium ſub Innocentio III. 318
Lateranenſe palatium. 191
Latiſlavus Rex Hungarorum. 183
Latrocinium, non judicium. 35
Latrones clementes. 33
Latronum clementia. 443
Laudes civitas capta. 307
Laureata imago Conſtantini. 23. 409
Lautardus Abbas Figiacenſis. 302
Lauterius confeſſor pretioſus. 162
Laxa te hinc à me. 86
Lectica vehebatur Diocletianus. 15
Lectores habent codices. 94. ſervabant ſcripturas. 92
Lectorum nomina. 92
Legationes civitatum ſubornatæ. 32
Legationes pro publica utilitate ſuſceptæ. 117
Legatus Proconſulis. 79
Leges ea intentione latæ ſunt ut proficiant. 362
Leges ſolutæ. 20
Legiones dominicæ. 68
Legis ſacræ idoneus diligenſque cuſtos. 65. & ſeq.
Legitima ſacra, & legitimum bellum. 377
Legitimè coctus. 12
Leviter mori. 24
Lenones ſcrutabantur omnia. 33
Lentis ignibus uri. 20
Leodebodus Floriacenſis monaſterij fundator. 303. & Abbas. 146
Leodegarius Archidiaconus Pictavenſis. 173
Levatur Damaſus. 142
Leutardus Archicancellarius Karoli III. Imperatoris. 152
Lex Dei. 61
Lex neceſſitate ipſa ſolvitur. 7
Lex libertatis ſpiritualis. 286
Lex ſancta uſque ad effuſionem ſanguinis cuſtodienda. 66
Lex Theodoſij. 158
Lex vetus & nova. 283. 292
Liberi homines. 185. 188
Liberius Papa. 141. & ſeq. Quando & quomodo revocatus de exilio. 497
Liberorum numeroſa propago. 58
Libertas Chriſtiana. 61
Libertas Eccleſiæ. 184
Libertas Romana. 190
Libertas Romanorum diſplicet Diocletiano & Conſtantino. 386
Libertatem populi Romani ferre non poteſt Diocletianus. 15
Libertatis ſpiritualis lex. 286
Libidinem deformitas arcet. 34
Libido in iram furoremque convertitur. 35
Libri deifici. 77. 464
Libri ſacri igni tradendi. 78
Librorum combuſtorum veniam à martyribus poſcere. 72

Librorum ſcribendorum ſtudium. 299
Libyæ partes. 140
Licentiâ rerum omnium. 20
Licentiæ campus. 264
Liciniani ſcuta deponunt. 40
Licinius è Dacia oriundus. 399. Avarus. 40. 455. crudelis. 45. Galerij amicus & familiaris 18 Fit Cæſar & Auguſtus in locum Severi. 26. 88. *&ſeq.* 419. *&ſeqq.* Cur non antea. 400. Communi conſenſu factus Imperator. 427. Cur. 438. Quo anno ætatis ſuæ. 433. An primò factus Cæſar, deinde Auguſtus. 424. Ejus dignitas aliquam contradictionem paſſa apud Conſtantinum. 434. & apud Maximinum. 29. 433. cum quo pacem facit. 32. Ei deſponſa Conſtantia ſoror Conſtantini. 27. Mediolanum advenit. 38 41. Nuptias celebrat. 453 Poſtea pergit in Illyricum. *ibid.* Venit Hadrianopolim. 39. Angelus Dei illi apparet in ſomnis ante pugnam cum Maximino. 39. Victor trajicit exercitum in Bithyniam. 41. Nicomediam ingreditur. 456. Proponit edictum de pace Eccleſiæ. 41. Initio favorabilis fuit Chriſtianis. 446. Tenebat orientem. 454. Conſtantino ſe dedit, & ad vitam privatam redit. 449. Occiſus juſſu Conſtantini. 415. Vocatus tyrannus. 449. Perſecutus eſt Eccleſiam 350. Ei Galerius moriens commendat uxorem & filium. 32
Licitum conſuetudine malorum. 7
Liger ſuas præterit metas. 306
Liminæ Baro. 324
Lineas comparare. 83
Linguæ officium vincit ſceleris magnitudo. 33
Litaniæ veteres. 143
Litare. 9
Litifredus Preſbyter Cardinalis Tit. Veſtinæ. 212
Litigatores priùs ſacrificarent. 13
Litteræ divinæ. 130
Litteræ deprecatoriæ. 95
Litteræ inter malas artes habitæ 20
Litteræ viæ ſunt ad honeſtatem. 234
Litterati tantum diſtant à laicis quantum homines à beluis. 235
Livia in pago Viennenſi. 149. 151. 154
Liutardus Epiſcopus Vercellenſis. 150
Locus ſecundus imperij. 28
Lomelli caſtrum captum. 307
Lorica juſtitiæ. 58
Loſdunum. 169
Lotharius Abbas, filius Karoli Calvi moritur. 304
Lotharius Ludovici filius Rex Francorum. 305. Moritur, *ibid.*
Lotharius Imperator. 151. 154. Patrem imperio privat. 304
Lotharius minor Rex Francorum. 301
Lotharius Rex Auſtraſiæ. 151
Lotharius Rex Burgundiæ. 149
Lubrica vita. 117
Lucas Abbas Savigniacenſis. 312
Lucas Preſbyter Cardinalis SS. Ioannis & Pauli. 212

Lucennacum. 151
Lucenſes denarij. 191
Lucerna argentea. 93. 100. & ſeq. 103
Lucernæ æneæ cum catenis ſuis. 93
Lucernæ argenteæ ſeptem. 93
Lucianus Diaconus Cirtenſis. 101. 103 105
Lucilla clariſſima femina. 95. 102. 486
Lucius Tribunus. 55
Luctare cum gentibus barbaris. 16
Luctus tempus. 34
Ludi ſeculares Severi. 389
Ludovicus Balbus regnum ſuſcipit. 304. Moritur. 305
Ludovicus Pius naſcitur. 303. Imperator. 145. Imperium amittit & recipit. 304
Ludovicus III regnum ſuſcipit apud Ambianas. 305. Moritur. *ibid.*
Ludovicus IV. Rex Francorum moritur. 305
Ludovicus V. Rex Francorum. 306
Ludovicus VI. Rex Francorum. 185. 188
Ludovicus VII. Rex Francorum pergit Ieruſalem. 314
Ludovicus IX. pacem facit cum Rege Angliæ. 321
Ludovicus IX. Rex Franciæ receptus apud Savigniacum. 320
Ludovicus de Bavaria, qui ſe Regem Romanum nominat. 274
Ludovicus Rex Burgundiæ, filius Boſonis. 151. 153. & ſeqq.
Lugdunenſe territorium. 159
Lugdunenſis Eccleſia S. Stephani. 150. 153
Lugdunenſis pagus. 151. 153. & ſeqq.
Lugendi genera deteſtabilia. 459
Lumen verum. 441
Lumina ſenatus. 366. effoſſa. 8
Luna verſa eſt in ſanguinem. 305
Luperciacum. 151. 154
Lupillus Caſtellanus Domnifrontis. 320
Luſoriæ, id eſt, naves. 402
Luſorium, theatrum. 19. 107. 402. 490
Luſorius, id eſt, deriſorius. 402
Luxuria interdum ſcriptum pro *luſoria*. 403
Luxuriæ fœtores. 264
Luxurietas. 404
Lyddenſis Epiſcopi epiſtola ad Michaëlem Decanum Eccleſiæ Pariſienſis. 242

M

Machabæico more. 72
Mafortea. 93
Magiſtratus Alutinenſium. 59
Magiſtratus coloniæ. 57
Magiſtratus tulit omnes actus ſuos in domum ſuam. 82
Magiſtri memoriæ. 465
Magiſtri palatij. 6. 12
Magnilianus Curator civitatis Tubyzacenſis. 77. 469
Majeſtatis vis. 28
Majeſtatis crimen. 34
Majolus Abbas Cluniacenſis. 309
Majorinus Epiſcopus Carthaginenſis. 91. 95. 480. 482. 486. Domeſticus Lucillæ. 487

Majoris-monaſterij Abbates. 308
Maledicta exaggerare. 61
Maleficia ad nihilum rediguntur Chriſti nomine invocato. 112
Maleficos non licet eſſe Chriſtianis. 110
Malorum actuum Deus non eſt auctor. 292
Malum multò pejus augetur. 30
Manaſſe Epiſcopus Meldenſis. 187
Mancipia eccleſiaſtica. 185
Manifeſtarius homicida. 28
Mannar civitas. 262
Manſi abſi & veſtiti. 151. 154
Manſio. 39
Manſiones. 22. 152. 155
Manſiones geminatæ. 38
Manubia ingentia. 9
Manus amputabantur confeſſoribus. 32
Manus laica. 178
Manus S. Savini præciſæ. 50. 55
Manus ſeptima ſui ordinis. 295
Marbodus Archidiaconus. 176. Epiſcopus Redonenſis. 196
Marcellus Diaconus S. Savini. 48. 50
Marcuclius Subdiaconus Cirtenſis. 93
Marcus Senator Romanus, pater ſancti Pontij. 124. 129
Mareſcalcus Domini Papæ. 250
Mareth civitas. 259
Margareta major, martyr Africana. 58
Maria ancilla Tertulli. 115
Maria ſanctimonialis. 58
D. Mariæ effigies moſiaco ac teſſellato opere. 336
Maritata quæ non facit differentiam inter virum & virum. 283. 291
Marpeſia cautis. 28
Marquardus de Randegg Electus & Præpoſitus Bambergenſis. 273
Marrochinatorum Rex. 267. 269
Mars Diaconus Cirtenſis. 92. *& ſeq.*
Marſorum ars ſolet ſerpentium iras mitigare. 138. 496
Martinianus Tibuzabetenſis Epiſcopus. 468
Martinus, martyr Africanus. 58
Martinus Epiſcopus Turonenſis fuit monachus. 146
Martyr nondum vindicatus. 486
Martyres alacres ac læti hymnos Domino pſallentes, ſe tormentis offerunt. 59. Veniam poſcunt pro ſuis inimicis. 60
Martyres & traditores non poſſunt ſimul eſſe in Eccleſia Dei. 57
Martyribus quanta crudelitas exhibita à Cæciliano. 73
Martyrio condigno reſervatus. 67
Martyrio deſtinati. 69
Martyris animus inconcuſſus inter tormenta. 62
Martyris geſta ab exceptoribus redempta. 140
Martyrium ſponte quæſitum damnatur. 372
Martyrum acta cur legenda. 56
Martyrum cineres jactatæ in mare. 20
Martyrum decreta & conſtitutiones. 71
Martyrum ſanguine delibutus. 63

Marve civitas. 261
Maſſiliam occupat Herculius. 27
Maſſilienſes monachi. 216. 219
Matildis Comitiſſa Boloniæ. 321
Matina monaſterium. 166
Matresfamilias ingenuæ ac nobiles in gynæceum raptæ. 19
Matricida profugus. 3
Matrix Eccleſia, id eſt, cathedralis. 180. 213
Matrona, martyr Africana. 58
Matrona ſecunda, martyr Africana. *ibid.*
Matthæus Comes de Bellomonte. 187
Matthæus Epiſcopus Dunkeldenſis. 263
Matthias Apoſtolus ſuffectus in locum Iudæ proditoris. 3
Maurentius Epiſcopus Tuburſicenſis. 468
Mauritania. 85. 88
Mauritius Cellararius S. Florentij Salmurienſis. 171
Mauritius de Credone. 213. & *ſeq.*
Maurolycus Abbas inter Clericos albatus ſtabat quum Karolus V. Imp. advenit Meſſanam. 330. Catanam proficiſcitur ad Vegam proregem. 341. Benedictionem Abbatis ſuſcipit. *Ibid.* Ei annuum ſalarium aureorum centum conceſſum à Meſſanenſibus. 342. Ejus fragmenta. 323
Maurus Epiſcopus ab Vtica. 86
Maurus ſanguis. 91
Maxentius Maximiani Herculij filius, homo pernicioſæ ac malæ mentis. 16. Ejus prava indoles. 392. Nunquam ei bene convenit cum Galerio ſocero. 399. Factus Imperator. 23. 412. & *ſeq.* 423. Quo die. 37. 448. Mittit purpuram patri Maximiano. 24. Pax cum Galerio quando conſtituta. 434. Vocatur filius Auguſti. 29. Ei magis parebatur quàm patri. 26. Quum eum pater vellet regno privare, præcipitem ſe de tribunali dedit. *Ibid.* Init amicitiam cum Maximino. 37. Bellum Conſtantino indicit. 37. 447. Periit. 38. Victus die natali ſuo. 40. 448. Vocatus tyrannus. 449. Viſus eſt favere Chriſtianis. 446
Maximianus Galerius. *Vide* Galerius.
Maximianus Herculius, homo aſper & crudelis. 380. Homo non adeo clemens. 13. Ejus mala mens. 37. Sanguinaria temeritas. 381. Libido & impudicitia. 8. Erat patria Pannonius. 363. Quomodo frater Diocletiani. 7. 363. Prodigus potiùs quàm avarus. 8. 365. Rerum novarum cupidus & perfidiæ plenus. *Ibid.* Quo anno adſcitus à Diocletiano in conſortium imperij. 361. 364. Ei in omnibus ſemper obſecundavit. 365. Edit ludos Circenſes. 47. Perſequitur Chriſtianos. 57. Tenebat Italiam. 470. Territus à Galerio. 15. Depoſuit imperium invitus. 414. Seceſſit in Lucaniam. 413 Quanto tempore imperium tenuerit. 365. Ejus exercitus. 24.

26. In conſortium imperij poſtea adſcitus à filio Maxentio, & vocatus bis Auguſtus. 24. 419. Varia ejus itinera intra unum annum. 422. Proficiſcitur in Galliam. 25. 416. E Gallia redit in urbem. 26. Maxentio puerili æmulatione invidebat. *Ibid.* Eum regno privare voluit. 419. Redit in Gallias, & hinc ad Galerium. 26. 425. Diocletianum hortatur ad reſumendum imperium. 425. 427. Redit in Galliam, & rurſum deponit regiam veſtem. 26. 426. 428. Tertiò reſumit purpuram. 415. 429. Ejus perfidia erga Conſtantinum. 27. 429. *& ſeqq.* Fractis laqueo cervicibus expiravit. 431. Ejus ſtatuæ dejiciuntur. 36. 444. *& ſeq.* 447. Ejus decimus conſulatus. 421. Herculiorum cognomina. 45

Maximianus, martyr Africanus, 58. 67

Maximiani & Maximini nomina ſæpe confunduntur. 393

Maximinus Daia, filius ſororis Galerij. 393. temulentus & crapulæ obnoxius. 392. Ejus dignitates ante imperium. 18. Fit Cæſar. 17. *& ſeq.* 390. 395. *& ſeq.* Quo die. 455. Fuit Cæſar quadriennio. 422. Auguſtus ab exercitu nuncupatus. 29. vel potiùs à ſemetipſo. 433 *& ſeq.* ob æmulationem adversùs Licinium. 29. 36. Vxorem poſtulat Valeriam Galerij viduam. 34. Ingratus ejus animus adversùs Diocletianum. 36. Occupare nititur provincias imperij uſque ad Chalcedonem. 32. 440. Pacem facit cum Licinio. *Ibid.* Amicitiam Maxentij occultè petit. 37. 447. Ægrè accipit eum victum fuiſſe à Conſtantino. 38. In palatio ſuo ſacrificabat per ſingulos dies. 33. Perſequitur Chriſtianos. 32. Omnium perſecutorum ſæviſſimus. 461. Ejus votum adversùs eos. 39. Iterum Conſul. 31. 436. Victus à Licinio, projicit purpuram. 41. Nicomediam fugit. 458. Tarſum confugit, ibique moritur. 44. 430. Ejus mors horrenda. 458. *& ſeqq.* Quanto tempore imperaverit. 424. Ejus uxor præcipitata in orientem. 45. Ejus filius occiſus à Licinio. 45. Ejus crudelitas in quaſdam feminas. 35. Prodiga liberalitas. 35

Maximus. 83. *& ſeq.* 87. 90

Medici ſecant, curant. 29

Medici cujuſdam libera vox. 455

Mediolanenſis victi à Cremonenſibus. 308

Mediolani conveniunt Conſtantinus & Licinius. 38 41

Mediolanum. 140

Mehedara. 261

Melamphius. 30

S Melanij Redonenſis Abbas. 196

Melchiades Papa non judicavit ordinatores Cæciliani. 472

Melgorienſes ſolidi. 253

Membranæ. 78

Memoria. 65
Memoriæ archivus. 56. 465
Memorius Preſbyter Cirtenſis. 93
Mendici in mare projecti. 22
Mendicitatis ſimulatio. 22
Mens bona. 31. 436
Mens pernicioſa ac mala. 16
Mens in ipſa dolorum acerbitate ſublimior. 120
Menſurius Epiſcopus Carthaginenſis. 72. 371
Mentiri non licet Chriſtiano. 88
Meraclus foſſor Cirtenſis. 93
Merces pro vita dabatur. 21
Merita vel demerita hominum nulla ſunt. 285
Meſſana peſtis incommodo vexatur. 328
Meſſavar civitas. 261
Metallarius. 106
Methima. 261
Metonius. 30
Mezquitæ Sarracenorum. 268. 270
Miccius ſcriba Alfij Cæciliani. 82
Michaël Decanus Eccleſiæ Pariſienſis, electus Patriarcha Hieroſolymitanus. 242. Poſtea Archiepiſcopus Senonenſis. 245
Michaël Ricomanni Clericus cameræ Domini Papæ. 273
Miggo foſſor Cirtenſis. 93
Miles ſtationarius. 58
Miles Chriſti, quem nullus hoſtis expugnet. 14
Miles B. Petri. 220
Milites præſidiarij. 39
Milites exhibendi. 6
Milites coacti ſacrificare. 10. 370
Milites ad Imperatorem ſuum redeunt. 27
Militum priores. 17
Militibus præbere. 17
Militum paſtor. 18
Militiæ cingulum. 319
Militia ſoluti milites qui ſacrificare recuſarent. 10
Militare in comitatu. 91
Militares judices. 20
Milleſimus annus à conditione Romæ. 130. 495
Minæ perſecutionis. 72
Miniſtrorum palatinorum veſtes communicatæ cum ſummis Pontificibus. 441
Miniſtrorum quidam ſcientes Dominum. 9
Minoratio. 157. & *ſeq.*
Minutus populus. 104
Mioparones. 317
Mirabel caſtrum. 316
Miribellum. 169
Miro Abbas Canigonenſis 310
Miſericordia furtiva amicorum. 36
Miſſa eſt. 145
Miſſi dominici. 158
Miſſus à latere Papæ. 220
Miſſus ſextus Circenſis 47. 464
Mittere pro *ponere.* 355
Mœſia. 4
Molaribus ad collum alligatis. 13
Monachi quomodo ordinandi. 147
Monachis excommunicatis nemo communicet. 147
Monaſterij negotia ſint in poteſtate Regis. 184
Moncatæ fama terret orientem. 330
Moneta. 7
Moneta cuſa Meſſanæ. 328

Monetarij. 159
Monomachiæ ſolennia. 176
Mons-albanus. 254
Mons Bellonæ. 92
Montanus Preſbyter Cirtenſis. 93
Montanus villa. 152. 155
Monteſes, & Montenſes. 371. 489
Montium dij. 371
Montuus campus. 307
Morabetini. 226
Morbum trahere. 15
Morctonij caſtrum obſeſſum. 323
Morgas villa in comitatu Scutiacenſi. 151. 154
Mori leniter. 24
Mors bona, libera. 20. 24. 28. id eſt, non coacta vi tormentorum. 403. Turpis & ignominioſa. 28
Mors Diocletiani celata credebatur. 15
Mors remedium malorum. 44
Mortem moriendo Chriſtus occidit. 132
Mortes, mortium, mortibus. 352
Mortes Principum olim celabantur. 390
Mortuorum reſurrectio. 46
Mortuus fueras. 93
Mucro excommunicationis. 186
Mugitus tauri ſaucij. 30
Muletiorum familia potens Meſſanæ. 324. *& ſeq.*
Mulieres corruptæ. 25
Mulieres Deo devotæ. 218
Mulieres ſuſpectas tenere non debent Clerici. 264. 266
Mulvius pons. 37
Munatius Felix flamen perpetuus, Curator coloniæ Cirtenſium. 92. 484
Mundi conflagratio. 46
Munera anni auſpicantis. 117
Munera majora ſunt quàm dolores. 120
Munera nova. 361
Munerarius civitatis. 117. 492
Municipium Autumnitanorum. 81
Munimenta fabricata à Maximino in anguſtiis Tauri montis. 43
Mutus harenarius. 102. 104
Myoparones. 317
Myſteria ficta. 75

N

NAntuacenſe monaſterium. 151 154
Narbonenſe Capitulum. 241
Narbonenſis Eccleſiæ fabrica. 265
Narbonenſium Clericorum pravi mores. 264
Nare civitas. 261
Nares deſecabantur confeſſoribus. 32
Narſeus Rex Perſarum orientem invadit. 8. Fugatur. 9. 368. 384
Naſcentia univerſa violenter eripere. 29
Naſlava civitas. 262
Naſum amputare. 71
Natale filij celebrante Tertullo. 115. 492
Natales Imperatorum. 448. 450
Natales Conſtantini quatuor. 411. 423
Natalis Maxentij. 38
Natalis Romæ. 130

Naturæ jura ſuperare. 117
Navalis hæreſis. 457
Naufragorum conſpiratio. 72
Navigare poſt Imperatores. 80
Nebula matutina eſt momentanea. 139
Negotiari 88
Neocorenſium civitas. 122
Neocorus. *ibid.* 493
Nero Imperator, immanium beſtiarum ſordidiſſimus. 367. Octaviam repudiat 444. Primus omnium perſecutus eſt Dei ſervos. 3. 356. Eum quidam credunt futurum Antichriſtum. *ibid.*
Nerva imperium Trajano tradidit. 16. 390
Nervorum connexio rupta. 64
Nervus. 137
Nervicis. 496
Nexio civitas. 261
Nicæa. 35
Nigagores ſcholaſticus. 117
Nicheſalx civitas. 261
Nicias caſtellum. 158
S. Nicolai Credonenſis Eccleſia. 201
Nicolaus Avenel Miles Dominus de Chalandreio. 819
Nicolaus electus Epiſcopus Lemovicenſis 273
Nicolaus Epiſcopus Myrenſis fuit monachus. 246
Nicolaus monachus Clarevallenſis. 234. 237
Nicoloſus Chryſaphius Baro Linguægloſſæ. 338
Nicomedia. 31. & *ſeq.* 41. 44 370. Eam Diocletianus ſtudet urbi Romæ coæquare. 7. 363. Eò redit Diocletianus. 15. Eò Maximinus pervenit poſt pugnam una die & una nocte. 41. Obſeſſa à Conſtantino. 449
Nicomedienſi palatio incendium ſubjectum. 11
Nicomedienſis Eccleſia in alto conſtituta, ex palatio videri poterat. 11. Reſtituta. 43
Nicomedienſium colonia. 366
Nimphani. 248
Noceri non poteſt quem Chriſtus diligit. 119
Nodus informis leti. 28
Nola. 80. & *ſeq.*
Nomen mutare. 17
Nomen non facit eſſe ream, ſed cultus. 119
Normanni. 304 Eorum adventus. 308
Normannia tota Philippo Auguſto ſubdita. 316
Normannus Decanus Andegavenſis. 202. 213
Notæ Notariorum. 476
Notæ ſolitæ in extis. 9
Notarij, ſcribæ veloces. 476
Notarij Papæ. 273
Notarium Licinius juſſit aſciri. 40
Nothi paternam hereditatem adire non poſſunt. 224. 228
Novatus Epiſcopus Thamugadenſis. 480
Novavilla. 162
Nox perſecutionis. 75
Nubis procella circumvoluit Chriſtum. 2. 354
Numidia. 85. 88
Numularij, id eſt, monetarij. 159
Nuncupare Cæſares. 16
Nundinarius Diaconus Silvani Epiſcopi Cirtenſis. 91. & *ſeqq.* 481
Nuptiarum ſolemnia. 38

Nuptias refugit Victoria. 69
Nutricum cura. 115

O

OBedientia S. Mariæ Dolenſis. 170
Oblationes matricis Eccleſiæ. 180
Obnoxietas clientelæ eccleſiaſticæ. 189
Obſequia ſpiritalia. 156
Obſervatio Chriſtianorum. 42
Oceanus Felix. 57
Occaſio retractationis. 187. ſervitutis. 180. 188
Occaſiones illicitæ. 152. 155
Octobrem ſuo nomine Domitianus invaſerat. 358
Oculi effodiebantur confeſſoribus. 52
Oculi indoluerunt Venuſtiano. 53
Oculi Maximino exilierunt de caveis. 44
Oculi è ſuis concavis vi doloris evulſi 140
Odia multorum ſibi quærere. 16
Odilo Abbas ſancti Ægidij. 183
Odium adversùs Chriſtianos. 10
Odo Abbas Majoris-monaſterij. 309
Odo Comes de Corbolio. 187
Odo I. Comes Turonenſis. 309
Odo II. Comes Turonenſis. *ibid.*
Officia plura in ſingulis regionibus 6
Officiales publici. 84
Officium civitatis Tubyzacenſis. 77
Officium dominicum. 126. publicum. 93. Proconſulis. 59. Vicarij. 82
Oleum. 84. 87
Ollegarius Archiepiſcopus Tarraconenſis. 197
Opera B. Mariæ. 226
Operarij. 86
Opes extraordinariæ. 6
Opibus malè partis affluebat fiſcus. 8
Opum gratia multi periere. 7
Oratio quæ dormienti Licinio dictata eſt. 40
Orationes celebrare. 83
Orationes ſunt inutiles. 281. 289
Orbis Romanus in quatuor partes diviſus à Diocletiano. 6
Orca. 93. 100. 103. 485
Orchelyus Archiepiſcopus Salzeburgenſis. 273
Ordinatio Preſbyteri per pecunias. 101
Ordines eccleſiaſtici. 156
Ornatus veſtium non habet culpam. 286
Oroſius Preſbyter. 142
Orricus Abbas Vindocinenſis. 163. 171
Os humore abluebatur. 20
Oſſa martyrum jactata in mare. *ibid.*
Oſſa nudata pallere. 64
Otbrannus Abbas S. Albini Andegavenſis. 163. 171
Otgerius Amelinæ maritus. 176

P

PAbulum vulnerum. 64
Pagani fideliter ſalvabuntur. 285
Paganus. 233
Paganus monachus S. Albini Andegavenſis redemptus ab intolerabili jugo monaſterij Vindocinenſis. 207

Qq

Palatio Nicomedienſi ſubje-ctum incendium. 11
Pali quatuor defixi in ſtabulo. 19
Palindecato. 421
Palma confeſſionis. 58. marty-rij 76. 130. pudicitiæ flo-rens. 69. victoriæ. 139. vi-ctrix. 57
Paluſcis caſtrum. 308
Pannoniæ pars nomine Valeriæ appellata. 378
Pannus illotus. 75. 467
Panormus æmula Meſſanæ 328.
Papa univerſalis 143 Vicarius Chriſti 209. B. Petri. 160
Papa fungitur vice anteceſſoris ſui. 141
Papa non debet nec valet ſan-ctum ſpiritum prohibere. 247
Papæ Mareſcalcus. 250
Paradiſi delectatio. 282. 290
Paragaudæ lineæ. 387
Paraſceve. 158
Paratæ. 152. 155. 180
Parentes. 142
Paria de Hiſpania. 226
Parietes reſtitui poſſunt. 15
Parietibus caput infligere. 44
Pariſienſe Concilium. 163
Pariſienſis Eccleſiæ Capitulum. 188. Canonici. 196. conven-tus. 185
Pariſienſis Epiſcopi jus ſerva-tum in Eccleſiis B. Genove-fæ. 223
Pariſienſium Canonicorum re-ſidentia. 233
Pariſius, ſedes regia. 186
Parrochia Carnotenſis. 194
Parrochiale jus. 240
Parrochiales curæ. 231
Partiuncula. 105
Parvulis anni adjecti. 21
Paſcha cum pace celebrandum. 98
Paſchalis I I. confirmavit mo-naſterio Rotenſi Eccleſiam S. Nicolai de Credone. 213. Confirmat concordiam inter monachos S. Albini Andega-venſis & Vindocinenſes. 174
Paſſio expleta 66
Paſſionis futuræ dignitas. 69
Paſſionis victoria. 69
Paſtor militum. 18
Paſtoralis cura. 299
Paſtus. 222
Pater caſtigare non debet filium contra veritatem. 96
Paucos interfici ſatius quàm omnes errare. 116
Paulus Apoſtolus aſſumptus in locum Iudæ proditoris, & interfectus à Nerone. 3
Paulus Epiſcopus Cirtenſis. 92. *& ſeqq.* 99. 484
Pauperes accipiunt de pecunia data Eccleſiæ. 102. 104
Pauperibus erogandæ ſunt res Eccleſiæ. 247
Pax jocunda & ſerena. 2. lon-ga. 4. Data Eccleſiæ poſt an-nos decem. 46
Pax æterna. 72
Pax non poteſt eſſe ubi diſſenſio eſt. 97
Pax inter Maximinum & Li-cinium. 32
Peccare multis expedit. 294
Peccatorum remiſſio non fit à Presbyteris. 286
Pecorum greges rapiuntur ad ſacrificia quotidiana. 33
Pectoris ſui ſecreta. 65
Pecudes immolabat. 9
Pecunia non eſt diviſa populo. 103

Pecuniæ pro capitibus pendebantur. 21
Pecuniam ſicut paleam reputare. 235
Pedem à foro referre. 116
Pedes detruncabantur confeſſoribus 32
Pedes ſancti Pontiani Papæ oſculatur ſanctus Pontius. 126
Pedibus ſubdita lenis flamma. 20
Pelvis in qua baptizatus eſt Venuſtianus Auguſtalis Tuſciæ. 54
Peluſius, martyr Africanus. 58
Pendere in equuleo. 61. 63
Peregrina, locus. 175
Perfectiſſimatus dignitas. 402
Perfectiſſimi viri. 19
Perfugij rima. 121
Perfugij ſedes, altaria deorum. 122
Perfuſum mero. 33
Perinthus id eſt Heraclea. 455. in deditione accepta. 39
Perſæ capiunt Valerianum Imperatorem. 5
Perſæ cum omnibus ſuis ad bellum pergunt. 8. Victi à Galerio Maximiano. 368
Perſarum mos eſt ut Regibus ſuis in ſervitium ſe addicant. 19
Perſecutio Cirtæ orta ſub Paulo Epiſcopo. 99
Perſecutio Diocletiani quo anno excitata. 11. 373. 387. 457. Ejus auctor Galerius. 28. 432. Quando quieverit. 435
Perſecutio indicta Chriſtianis. 83
Perſecutionis horribiles minæ. 72
Perſecutionis nox. 75
Perſecutionis repentinæ incurſus. 92
Perſecutionis turbidæ tempeſtas. 13
Perſecutores Dei miſerè perierunt. 44. Eorum pœnæ, 2
Perſia tota capta à Davide Rege. 259. 262
Perſonæ dedecoræ. 135
Perſonarum acceptio non debet eſſe apud Papam. 209
Perſonarum ſingularum reſponſio 82
Peſtiferum agmen. 25
Petilianus Epiſcopus Cirtenſis. 482
Petitio juſta occultati non debet. 48
Petra patefacta ad ſuſcipiendam Mariam martyrem. 121
S. Petrus de Antiochia Romam tranſlatus. 241. Romam venit ſub Nerone. 3. 355
Petrus Diaconus Cardinalis SS. Coſmæ & Damiani. 193
Petrus Archiepiſcopus Tarraconenſis. 268. 270
Petrus Epiſcopus Claromontenſis. 273
Petrus Epiſcopus Graſſenſis. 273
Petrus Epiſcopus Cæſarauguſtanus. 241
Petrus Epiſcopus Prænestinus. 272
Petrus Berengarij Epiſcopus Ruthenenſis. 180
Petrus Epiſcopus Sabinenſis. 272
Petrus Epiſcopus Portugalenſis. 222
Petrus Epiſcopus Regenſis. 222
Petrus Abbas Maſſilienſis 217. *& ſeq.*

Petrus Præpoſitus Ruthenenſis. 179
Petrus Decanus Burdegalenſis. 272. *& ſeq*
Petrus Baſtetij Capellanus Papæ. 273
Petrus de Alliaco EpiſcopusCameracenſis. 277
Petrus Comes Britanniæ. 318
Petrus Alamandi Auditor ſacri palatij. 273
Petrus I. Ermengaudi Abbas Canigonenſis. 310
Petrus II. Iuniarij Abbas Canigonenſis. 310
Petrus III. Abbas Canigonenſis. 310
Petrus de Subiſa. 173
Petrus Villaris Capellanus Papæ. 273
Petrus Pharaonius Marchio Monopolitanorum. 329
Petrus Notarius regionarius ſacri palatij. 181
Petrus S. Laurentij in Damaſo Preſbyter Cardinalis. 252
Petrus Patriarcha Hieroſolymitanus. 273
Petrus Sicardi. 193
Petrus de S. Severo Confeſſor Savigniacenſis 319
Petrus Luna Comes. 341. *& ſeq.*
Petrus Preſbyter Cardinalis Tit. S. Clementis. 272
Petrus eunuchus necatus. 380
Philaretus Spathaforus Abbas S. Baſilij Trajanenſis. 341
Philiarum factioMeſſanæ 324. 327
Philippi Imperatores quomodo converſi ad fidem Chriſti. 330. *& ſeqq.*
Philippus junior Imp. ſeverus & triſtis. 495
Philippi Mazæ Equitis Rhodij infelix exitus. 330
Philippus I. Rex Francorum. 307
Philippus Aug Rex Francorum coronnatus eſt. 315. Cruceſignatus. *ibid.* Infelix ejus expeditio in Angliam. 317. Pacem facit cum Rege Angliæ. 316
Philippus de Meauter monachus Savigniacenſis. 319
Philocomus principalis Neocorenſium. 122
Phyllides. 30
Pictavia. 316. *& ſeq.*
Pietatis officium. 73
Pignatellus Pro-Rex Siciliæ. 325
Pilatus non eſt damnatus. 295
Pippinus electus eſt in Regem. 303. Obiit. *ibid.*
Pippinus efficitur major domus. 303
Pippinus perrexit in Alamanniam 303
Pippinus obiit. 303
Piſcariæ. 190
Piſnacus villa. 152. 154
Piſonij burgus captus & combuſtus. 307
S. Placidi cœnobium. 327
Placitum. 170. *& ſeq.* 175. 185. *& ſeq.* 188
Placitare. 206
Plaga inſanabilis. 29
Planta triſtitiæ. 230
Plebes adunatæ. 21
Poberithir. 262
Pocetus villa. 152. 155
Pocula frangebantur ſitientibus confeſſoribus. 73
Podium S. Mariæ Fiaci. 299

Pœna capitalis. 7
Pœnitentiæ rigor. 181. 289.
opera. 294
Pœnitentia trium annorum. 295
Pœnitentiam dare peccatoribus. 156. 158
Poëtarum vana figmenta. 131
Polmarcus villa. 152. 155
Pollutus ſcripturarum traditione. 72
Pompeianus. 62
Pomponia, martyr Africana. 58
Pomum rotundum in manu Imperatoris 274. 323
Pons Mulvius. 37
Pontianus Papa. 125. & ſeqq.
Moritur. 130
Pontifices ſuperpoſiti provinciis. 32. Eis communicatæ veſtes miniſtrorum palatinorum. 441
Pontifices loricati. 247
Pontifex Auguſtorum. 117
Pontij martyris vita & paſſio. 124. & ſeqq.
Pontius Archiepiſcopus Narbonenſis. 227
Pontius Stephani Epiſcopus Ruthenenſis. 180
Pontius Pilatus Præſes Iudææ. 131. 136. Non eſt damnatus. 295
Populare. 268 270
Populares partem ſuam accipere conſueverunt ex donis quæ fiunt ad Eccleſiam. 103
Populator Italiæ. 25
Populeti Abbas. 268
Populus Chriſtianorum 91
Populo dividebatur pecunia quæ dabatur Eccleſiæ. 103. & ſeqq.
Porcaria locus propter Aurelianenſem urbem. 306
Portæ Ciliciæ. 458
Porticus prætorij. 107
Portuenſis pagus 152. 155
Portugalliæ Rex Alphonſus. 220
Portus pudoris. 69
Poſſeſſio triginta annorum. 166
Poſſeſſiones Eccleſiæ diripere nemo præſumat poſt mortem Epiſcoporum. 178
Poſſeſſionum & opum gratia multi periere. 7
Poſt diem decimum. 353. & ſeq.
Poſtumius Lampadius Conſularis Campaniæ. 481
Poteſtatis tyrannicæ terriculæ. 14
Præbenda viventis nemini detur aut promittatur. 199
Præbendæ, ſive capellaniæ. 202
Præbendas in manibus ſuis tenere non debent collatores. 211
Præbendarij majores à minoribus hominia ſuſcipiunt. 182
Præbere militibus. 17
Præcepta Imperatorum & Cæſarum. 63
Prædæ pecorum ac jumentorum. 25
Præfectura vicaria. 81. & ſeq.
Præguſtator libidinis. 34. 443
Præjudicium ſive peregrinum judicium. 204
Prælati Eccleſiarum poſſeſſiones defendunt flamma & ferro. 247
Præpoſiti, nomen dignitatis militaris 10. 40. 370
Præſcriptio temporis. 29
Præſentatio Clericorum. 210
Præſentia conceſſa Canonicis qui fuerint in ſervitio Papæ vel Regis Francorum. 234

Præſides plures in ſingulis regionibus. 6
Præſidis relatio ad Imperatores. 135
Præſidiarij milites. 39
Prætextu religionis impugnare religionem. 72. 75
Prætoria caſtra. 23
Prætoriani diruunt Eccleſiam Nicomedienſem. 11
Prætorium. 106. & ſeq. 113
Praſina factio. 464
Pratum de biſſo. 308
Preſbyter ordinatus per pecunias. 101
Preſbyteri auctoritas. 60
Preſbyteri ſine ulla probatione damnati. 13
Preſbyteri audientes confeſſiones non remittunt peccata, ſed Chriſtus. 286
Preſbyteros mortificare. 287
Pretiorum auctoritas proſtrata. 262
Prima, martyr Africana. 58
Primariæ virgines in beneficiis petebantur. 34
Primas palatij. 304
Primatus Romanæ Eccleſiæ fundatus in perſona Petri. 355
Primatus Caturcenſium Eccleſiarum datus monaſterio Figiacenſi. 299
Primatus datus omnibus martyribus. 60
Principale faſtigium. 4. 359
Principalis. 115. & ſeqq. 491
Principatus legis Chriſtianorum. 83
Principes curiæ. 117
Principes boni. 4. 358
Principum mortes olim celabantur. 390
Prior tempore, potior eſt jure. 29
Priores militum. 17
Priſca, uxor Diocletiani. 12. 379. in exilium relegata. 35. capite plexa. 45. 444
Priſcianus cœcus curatur à S. Savino. 53
Priſcillianus Bithyniæ Præſes. 14. 382
Proba facienda. 443
Probianus Proconſul Africæ. 89. 477
Probus Imp. purpuram accepit de ſtatua templi. 409
Procedere Conſul. 15. 387
Procella nubis circumvolvit Chriſtum. 2. 354
Proceſſiones Conſulum. 387. 450
Proconſularis juſſio. 83
Proconſulis acta 78
Proculus Proconſul Africæ. 475
Proditio divinarum ſcripturarum. 90
Proditores. 94
Profectio Divi. 449
Profeſſio tua actis hæret. 87. 95
Programma. 43. 77
Projectus lector Cirtenſis. 94
Propago numeroſa liberorum. 58
Prophetæ duo vivi tranſlati. 3
Propoſitio verbalis. 274
Proſcriptiones frequentes. 6
Proſtibulæ illic fuerunt. 102. 488
Protector. 18
Protectores dicti quòd Principis latus protegerent. 398
Provincia. 157
Provinciæ in fruſta conciſæ. 6
Provinciarum exactio in exhibendis operariis. 7
Ptolomæus. 316
Pudicitia candida, naturæ bo-

num. 69
Pudicitia exitio fuit Priſcæ & Valeriæ. 45
Pudicitiæ ædes. 69. 466
Pudicitiæ palma florens. 69
Pudoris portus. 69
Puellares animos illicere. 61
Puer ludens puerum ludentem impedivit ad caſum quòd caput frangeretur. 197
Pueri ſunt amatores comarum ſuarum. 467
Pueri trium annorum ſtatus. 282
Puerorum commotio per Galliam. 317
Pulchritudo corporis. 69
Punctentur Canonici qui non interfuerint horis canonicis. 265. *& ſeq.*
Purgatorium. 284. 293
Purpura erat inſigne principalis faſtigij. 393. 397. regiæ dignitatis. 409. 456. A Galerio miſſa ad Conſtantinum. 23
Purpura Maxentius induitur. 24. 29. Eam mittit Maximiano patri. 24. Iſte verò Maxentio detrahit. 26
Purpuram Herculius deponit. 26. Ei detrahitur, & tertiò reſumit. 27
Purpuram Severus ei reddidit à quo acceperat. 24
Purpuram projicit Maximinus victus. 41
Purpurius Epiſcopus Limatenſis. 95. *& ſeq.* 101. *& ſeq.* 104. 487

Q

Q Vaſſatus læſione fuſtium. 66
Quatuor pares nullo modo concordes eſſe poſſunt. 18
Quinquennalia Maxentij. 37. 450
Quintus, martyr Africanus. 58. confeſſus Domini nomen. 67
Quintus Siſenna Duumvir Aptungitanorum. 82

R

R Abies ferocitate ſaginata. 61. tormentis martyrum ſaginata. 65
Rabies mentis. 44
Rabies forenſis. 62
Racean civitas. 262
Radere aduncis ungulis. 63
Radulfus Abbas Figiacenſis. 299
Radulfus Abbas Savigniacenſis. 312
Radulfus Archidiaconus Namnetenſis. 173
Radulphus Archiepiſcopus Turonenſis. 216
Radulphus de Filgeriis. 315 obiit. 316
Radulphus junior Dominus Filgeriarum. 318. *& ſeqq.*
Raginaldus Epiſcopus Andegavenſis. 212. *& ſeq.*
Raimundus Abbas Aureliacenſis. 300
Raimundus Comes Toloſanus. 298. excommunicatus. 258
Raimundus Epiſcopus Auſonenſis. 197
Raimundus Frotardi Epiſcopus Ruthenenſis. 180
Raimundus Rogerius Comes Fuxenſis 252
Rainaldus Andegavenſis Epiſcopus, poſtea Archiepiſcopus Remenſis. 174. 202. 204. 207

Rainaldus Archipreſbyter Credonenſis. 202
Rainaldus de Credone. 213. & ſeq.
Rainardus Amati. 189
Rainardus de Perignano. 193
Ramnulfus Dominus Figiacenſis. 301
Ramionariæ 155
Rangerius Cardinalis. 215. & ſeq.
Rannulfus Comes Ceſtriæ crucesignatus. 318
Rannulfus gladio Normannorum necatur. 304
Rapere aliena ſine ſanguine. 7
Rapi magnis rebus magniſque virtutibus. 56
Rapina horribilis & malè conſueta. 225
Rationales, id eſt, procuratores Principium. 6. 11. 362
Rationis aries. 204
Ravennæ Conſul proceſſit Diocletianus. 15
Ravennam Severus confugit. 24
Ray civitas. 262
Raymundus Diaconus Cardinalis S. Mariæ Novæ. 272
Raymundus Epiſcopus Morinenſis. 273
Raymundus de Valle Notarius Papæ. 273
Raymundus de Valle de Craſſa Abbas Canigonenſis. 310
Rebaptizare populum. 141
Reclamium Normaniæ & Aquitaniæ. 321
Redhibitiones. 152. 155
Redire ad bonas mentes. 31
Redonis civitas conflagravit. 314
Regenerationis baptiſmus. 128
Reges ſe mutuò fratres vocant. 363. 365
Regia ſedes Pariſius. 186
Regia poteſtas Eccleſiarum defenſioni vacare debet. 185
Reginaldus Comes Bolonienſis. 317
Reginaldus Roberti Burgundi filius. 214
Regiola, martyr Africana. 58
Regnum æternum, incorruptum. 60
Relatio Præſidis ad Imperatores. 135
Religio Dei penetravit in omnes terrarum angulos. 4
Religionem Chriſtianorum obſervari & coli volunt Imperatores. 88
Religionem impugnare ſub prætextu religionis. 72. 75
Religionem domini ſequi debet ancilla. 120
Religionis ſpecies. 405. varieras. 116. vanitas. 120
Religionum publicarum inimici. 10
Reliquiæ exuviarum. 122
Relitterare, id eſt, reſcribere. 238
Remenſe Concilium ſub Caliſto II. Papa. 208
Remenſis urbs. 238
Remigius Archiepiſcopus Lugdunenſis. 149
Remiſſio peccatorum non ſit à Preſbyteris. 186
Remorſus conſcientiæ. 294
Renerius Canonicus Malleonenſis. 216
Renimirus Rex Aragonenſium. 239
Renovati ſumus. 51
Reparatus Epiſcopus Tipaſitanus.

tanus. 468
Reprehendens peccatorem plus peccat quàm reprehenſus. 286
Repudiare conjugem fidam, impium. 35
Requiem poſt labores petere. 18
Res eccleſiaſticæ ne invadantur poſt mortem Epiſcoporum. 178
Reſidentia Canonicorum in Eccleſiis. 266
Reſidentia Canonicorum Pariſienſium. 233
Reſtituta, martyr Africana. 58
Reſurgere ſicut Chriſtus optat ſanctus Savinus. 49
Reſurrectio mortuorum. 46
Reſurrectio non erit ampliùs. 287
Retornare trochleam. 137
Retractare idem eſt quod tractare. 413
Retractationis occaſio. 187
Rex veteranus. 18
Rhacuſea navis incenſa. 340
Rheda exportatus Diocletianus. 18
Ricardus Abbas Floriacenſis. 306
Ricardus de Corceio Abbas Savigniacenſis. 311
Ricardus Comes Pictavenſis accipit crucem. 315. Patri ſuccedit. *ibid.* Moritur. 316
Ricardus Epiſcopus Abrincenſis. 315
Ricardus Epiſcopus Tiraſonenſis. 239
Ricardus Laneus Epiſcopus Abrincenſis. 320
Rima perfugij. 121
Ripa Danubij. 16
Ripa Striga. 15. 388
Ritus Chriſtianorum vetiti. 57
Robertus Abbas S. Mariæ de Rota. 209
Robertus Abbas Majoris-monaſterij. 309
Robertus Archiepiſcopus Rotomagenſis. 318
Robertus de Buſenſiaco. 199
Robertus Comes Gloceſtriæ. 314
Robertus de Corcone ſedis apoſtolicæ Legatus. 317
Robertus le Gendre benefactor monaſterij Savigniacenſis. 320
Robertus Rex Francorum. 143. 145 306. *& ſeq.*
Robertus de Vitreio. 315
Roccorum familia Meſſanæ. 331
Rodulfus fit Archiepiſcopus Aquitaniorum. 304
Rodulfus Archiepiſcopus Turonenſis. 168
Rodulfus Rex Burgundiæ. 161
Rodulfus regno ſublimatur. 305. Moritur. *ibid.*
Rodulfus conſiliarius Karoli Calvi moritur. 304
Rogatianus, martyr Africanus. 58. 67
Rogatus, martyr Africanus. *ibid.*
Rogerius Abbas Figiacenſis. 301
Rogerius Epiſcopus Belvacenſis. 143. *& ſeq.*
Rogerius de Comengio. 252
Rogerus Abbas Savigniacenſis. 312
Roma. 80. Obſeſſa à Severo & Galerio 14. *& ſeq.*
Romanæ Eccleſiæ primatus fundatus in perſona Petri. 355. Non debet à quoquam redargui de fide non ſervata. 252. Ejus decreta inviolabiliter obſervanda. 179. Ejus diſ-

eretio. 208
Romanorum Pontificum ſtatuta illæſa debent ſervari. 224
Romanum Concilium, in quo damnatus eſt Liberius. 142
Romanum imperium. 25. Ejus ſedes, Italia. 7
Romana libertas. 190
Romanus ſanguis. 8
Romani victorias ſuas pingebant in tabulis aut parietibus. 5. Ceteris gentibus ſuperiores ſunt etiam moribus. 368. Eorum libertatem ferre non poteſt Diocletianus. 15
Romanarum litterarum profeſſor. 91
Romani martyrium. 386
Romula mater Galerij. 9. Tranſdanuviana. 8. valde ſuperſtitioſa. 10. 367. 371
Romulus alter. 9
Rorantes ungulæ. 68
Rotbertus gladio Normannorum necatur. 304
Rotbertus Rex occubuit. 305
Rotenſe monaſterium. 209. & ſeqq.
Ruffinus Cirtenſis principalis. 491
Rumiferi. 262
Ruſſata factio. 464
Ruſticus Epiſcopus Tipaſenſis. 468
Ruthenenſes Canonici 179. 216

S

Sabiarum familia nobiliſſima. 340
Sabina martyr. 106. 113
Sabinus Epiſcopus. 98. & ſeq. 488
Sacellum. 103
Sacerdos velato capite infulatus. 125
Sacerdos Iovis. 83
Sacerdotes maximi per ſingulas civitates. 32
Saciacus villa. 154
Sacra turbata ſigno crucis. 9
Sacramenta dominica. 57. divina. 133
Sacramenta veritatis. 129
Sacramenta jurata. 176
Sacramenta conſecrationum. 191
Sacramenta celebrat prophanus. 75
Sacramenta altaris. 287
Sacramentum fidelitatis. 298
Sacrarium familiaritatis. 237
Sacrificare juſſi palatini. 9. & Chriſtiani. 32
Sacrificia per omnes deos cotidie facere. 32
Sacrificia idolorum. 133
Sacrilegium eſt tradere libros dominicos. 80
Sagal terra. 261
Saiſire, id eſt, inveſtire. 318
Sallia fluvius. 162
Salmoriacenſis comitatus. 149. pagus. 151. 154
Saltatus obſcœnus. 115
Salvatio una generalis erit finaliter. 285
Salvator eſt Chriſtus. 67
Salvatorum hominum ſe dicebat Ægidius Cantoris. 281. 288
Salutatoriæ epiſtolæ. 84. 478
Sancius Archidiaconus Auſcienſis. 239
Sanctimonialis. 58
Sanctitatis integritas. 69
Sanctonas. 169
Sanctorum Savigniacenſium

reportatio. 313
Sanguine martyrum delibutus. 63
Sanguineus Caſtellanus Aquæ putridæ 248
Sanguinis miſſione an mors lenis ſubſequatur. 403
Sanguinis unda violentis tractibus emanans. 60
Sanguis juſtus fuſus à Valeriano. 5
Sanguis Romanus. 8
Sanguis fluit uſque ad periculum mortis. 29
Sanguis patrius cognato filij cruori mixtus. 68
Sanguis Maurus. 91
Sanguis ſpiritalis. 96. 487
Sapienti familiare eſt tolerare neſcientem. 243
Sapientia artificum. 127. id eſt ſcientia. 494
Sapientia ſola eſt virgo. 284. 293
Sapientiſſime virorum. 137
Sapores Rex Perſarum. 5. 8. 139. 360
Sarapis templum. 101. 103. & *ſeq.*
Sarmatarum victoriæ. 12
Sarminitani. 248
Sarraceni. 262. 267. & *ſeqq.* Incubant Hiſpaniæ. 251. Vincuntur in Hiſpania. 317
Sarraſtina civitas. 261
Sarſorium opus. 485
Sarves civitas. 261
Saturnina, martyr Africana. 58
Saturninus Imp. purpuram ſumpſit ex ſimulacro Veneris. 409
Saturninus Diaconus Cirtenſis. 101
Saturninus foſſor Cirtenſis. 93. 100
Saturninus Preſbyter. 56. 57. 60. 62. & *ſeq.*
Saturninus Excurator Aptungitanorum. 90
Saturninus lector. 58
Saturninus junior, Preſbyteri Saturnini progenies. 67
Saturnus, pater Iovis. 131
Savigniacenſe monaſterium in diœceſi Abrincenſi, & ejus Abbates. 310
Savigniacenſis Eccleſiæ dedicatio. 318
Saviniacenſe monaſterium in pago Lugdunenſi. 151. 154
Savinus Epiſcopus, vir eloquentiſſimus. 48. & *ſeqq.* Aſſiſienſis. 463
Saxum patefactum ad ſuſcipiendam Mariam martyrem. 121
Scabinus. 283. 292
Sceleris magnitudo vincit officium linguæ. 33
Scena componitur. 27. 85. 431
Schiſma Eccleſiæ Africanæ cœpit apud Carthaginem. 91
Schiſmatis tempus. 71
Schiſmatis Donatiſtarum origo. 95. 486
Schiſmatici ſemper ſolent falſum confingere. 85
Scholarum magiſtri auctoritas in Eccleſia Andegavenſi. 208
Scholaſticus Nigagores. 117
Scillitanorum via. 81
Scipio Conſulum. 387
Scovella. 155
Scriba. 81. & *ſeq.*
Scripturæ ſacræ obſcuræ erant antequam Chriſtus eas explicaret. 2. 354
Scriptura clariùs revelabitur. 286

Scripturam ſanctam nullus perfectè intelligere poteſt niſi ſpiritus ſanctus in eo ſit. 287
Scripturæ reconciliabuntur in tempore Heliæ. 283. 292
Scripturæ ſupervacuæ. 79. & ſeq.
Scripturæ divinæ ad exurendum petitæ. 57. combuſtæ. 11. 83. 89. 374. Non ſunt adurendæ. 78
Scripturarum divinarum fideliſſimus conſervator. 66
Scripturarum traditione pollutus. 72
Scripturas dominicas habet martyr in corde ſuo. 65. & ſeq.
Scripturas dominicas tradere gentilibus. 57
Scripturas lectores habent. 92
Scrutator rerum futurarum. 9
Scutariorum varia genera. 18. 398
Scutella cum carnibus. 284. 293
Scutiacenſis comitatus. 151. 154
Scutindis comitatus. 162
Scutum fidei. 58
Scythici campi. 359
Secreta ſui pectoris. 65
Secretaria judicum. 13
Seculum cum ſuis terroribus triumphatum. 14
Secunda, martyr Africana. 58
Secundus Epiſcopus Tamogazienſis. 481
Secundus Epiſcopus Tigiſitanus. 91. 482
Securitas de æternitate. 287
Sedere non licebat cum ſacerdotibus idolorum. 127
Sedes regia Pariſius. 186
Sedes tota dilabitur in tabem. 30
Segon terra. 261
Selva Abbas Canigonenſis. 309
Semhar regio. 261
Semichenſis Eccleſia. 183
Senator candidus. 58. inſignis. 118
Senatores locupletiſſimi fortunis ſuis quomodo ſpoliati. 8. 366
Senatus perſecutus eſt nomen Domitiani. 4
Senatus lumina. 366
Senecæ & Burrhi concordia. 391
Senior Calmontenſis. 299
Seniores populi Chriſtiani. 83
Seniores Principes qui apud Eumenium. 408
Sententia capitalis. 45
Sententia in traditores conſignata ſanguine martyrum. 57
Sepelire pauperes & nobiles. 157. 159
Septiminus lector Tubyzacenſis. 77
Sepultura eccleſiaſtica. 178
Sepultura civium Ruthenenſium. 216
Sepultura libera in monaſterio. 190
Seraphia virgo & martyr. 106
Seraphin, femina vetula. 282. & ſeq. 290. & ſeq.
Seraphus Princeps, & ejus terra. 259
Serena, matrona Spoletana. 52. 55
Serena, uxor Diocletiani. 379
Serenus campus. 40. 455
Sergius Scriniarius S. R. Eccleſiæ. 161
Seri civitas. 261
Serlo Abbas Savigniacenſis. 311 Moritur. 314

Sermo Dei, gladius bifrons. 58
Sermo delimatus. 48
Serpentium iras mitigare ſolet Marſorum ars. 138
Servella. 152
Servi contra dominos vexabantur. 21
Servi Eccleſiæ Pariſienſis. 185. 188
Servi ſecularium hominum. 185. 188
Servi non poſſunt interrogari in caput domini. 404
Servis adempta ſpes libertatis, ſi Chriſtiani permanſiſſent. 375
Servis ingenuæ virgines datæ uxores à Maximino. 34
Servitutem barbaram fugere. 34
Servitutis occaſio. 186. 188
Servus Chriſti, liberatus à diaboli ſervitute. 48
Servus-Dei Epiſcopus Tuburſicenſis. 468
Servus publicus. 90. 95. 485
Servus ſancti Albini. 175
Severa, mater Philippi junioris Imp. 495
Severus ad Herculium miſſus ut fieret Cæſar. 393. Factus Cæſar. 17. *& ſeq.* 395. *& ſeq.* Tenebat Italiam. 406. Fit Auguſtus. 23 409. Eum Galerius hortatur ad recipiendum imperium. 24. Maxentium Romæ obſidet, & extinguitur. 24. 415. *& ſeq.* 420. 423. Saltator, temulentus, ebrioſus. 17. 392
Severianus, Severi filius, occiſus à Licinio. 45
Sextus Thamugadienſis. 91
Sexus feminarum devotiſſimus. 69
Sibyllæ vaticinia. 3
Sibyllini libri. 38. 357. 452
Siccitate areſcentes fauces. 20
Sichardus Abbas Majoris-monaſterij. 309
Siciliensis concilij epiſtola ad Karolum V. Imp. 344
Sicla regia. 318
Siculorum in Mamertinos odium. 337
Sigillum Chriſti. 109
Sigillum regiæ imaginis. 187
Sigillum, id eſt, epiſtola dimiſſoria. 22. 406
Signa. 171
Signa dominica. 57
Signatam frontem gerere. 369
Signo crucis ſe ſignare. 184. 293
Signum immortale fronti imponere. 9
Signum immortale, cœleſte 370
Silex dura. 28
Silvanus Subdiaconus Pauli Epiſcopi Cirtenſis. 93. 99. 488. Poſtea Epiſcopus. 91. *& ſeqq.* Factus ab harenariis. 102. 104. Fuit traditor & fur rerum pauperum. 95. 99. *& ſeq.* 486. Excommunicavit Nundinarium Diaconum. 481
Simeon Vigintimillius. 342
Simon Abbas Savigniacenſis. 312
Simon Agennenſis Epiſcopus. 173
Simon Comes Montisfortis. 322
Simon magus quo tempore victus à Petro. 355
Simonia per Romanos Pontifices inſecuta. 302
Simulacra dæmonia ſunt vana & ſurda. 49
Simulacra in templis. 374
Simulacrum Dei quæritur. 11
Simulare. 306

Simulatio mendicitatis. 22
Simulatione occulta fallere. 115
Sitini. 248
Sitis fatigat. 72
Sixti Papæ & martyris ſepulcrum. 142
Societates. 250
Solarium. 302
Soldanus & Dominus. 260
Solennia vicennalium. 15
Solon ſervus publicus Aptungitanorum. 90
Solorum callum ab oſſibus revulſum. 20
Somnium. 28
Spado obtruncatus. *ibid.*
Spadones in tormentis necati. 35
Spahan civitas. 262
Spectacula propriis viribus comparata. 117
Spectacula pro concluſione anni milleſimi. 133. 495
Sperare, id eſt, credere. 494
Sphyngardarum jactus. 326
Speretius. *Vide* Aurelius Didymus.
Spiritus citò redditus. 20
Spiritus legibus repugnans. 117
Splendida colonia Carthaginenſis. 83
Splendidiſſima Carthago. 61. 63
Spoletina civitas. 55
Spoletinus Epiſcopus an fuerit ſanctus Savinus. 463
Spolia incruenta. 33
Spurij paternam hereditatem adire non poſſunt. 224. 228
Spurius quis dicatur 228
Stare ad aras. 115
Stationarius miles. 58
Statuæ Herculij & Diocletiani dejiciuntur. 36
Statuæ deorum in foro poſitæ. 127
Status pueri trium annorum 282
Statuta Romanorum Pontificum debent ſervari illæſa 224
Stephanus Abbas Figiacenſis 300
Stephanus Abbas Savigniacenſis. 320
Stephanus Cancellarius apoſtolicæ ſedis. 161
Stephanus Cancellarius Ludovici VI. Regis Francorum. 187
Stephanus de Caſtro Duni Abbas Bellibecci & Savigniacenſis. 313
Stephanus I. Epiſcopus Cadurcenſis. 298
Stephanus II. Epiſcopus Cadurcenſis 301
Stephanus Epiſcopus Caſſinenſis. 273
Stephanus Epiſcopus Oſcenſis. 239. 241
Stephanus de Lixinthonia Abbas de Stanleia & Savigniaci & Claravallenſis. 312 *& ſeq.*
Stephanus monachus S. Albini Andegavenſis. 172
Stephanus Preſbyter Cardinalis ſanctorum Ioannis & Pauli. 272
Stephanus Rex Anglorum. 314
Stercoris & urinæ exitus confuſi. 30
Stipator in latere Maximini. 34
Stipendia Canonicorum. 151. 154
Stirpiacus villa. 153
Strigæ ripæ circuitus. 15. 388
Stylus ſcribit in cera. 476
Subdiacones non ampliùs ſervabant quàm unum codicem ſacrum. 94
Subhaſtariæ poſſeſſiones. 457

Sublevare in equuleum. 59
Subſanium navis. 80. 470
Subſcriptionum Codicis Theodoſiani incerta auctoritas. 453
Sueſſiones. 305
Sufferentia. 60. 63. 65. 68
Suffundebatur facies aqua frigida. 20
Suhardus vetulus. 171
Sulcare latera ictibus ungularum. 60. 62
Sulci hiantium vulnerum. 68
Superbia lapſorum. 71
Superbus alter. 26
Superius Centurio. 90
Superius Preſbyter Cirtenſis. 101. 103. 105. 488
Supervacuæ ſcripturæ. 79. & *ſeq.*
Suppletus annus. 476
Supplicia ingemiſcenda. 64
Suſanna Cardona. 358
Suſanna filia Gabinij. 378. & *ſeq.*
Suſpendere aliquem ad tormenta. 86
Suſpenſus in equuleo. 61
Suſpicionis indignæ ſævus accuſator. 62
Suſum, id eſt, ſurſum. 396
Symbolæ, quas ſynodos vocant. 180
Synodi, id eſt, ſynodaticum. 180
Synodus Romana, in qua damnatus eſt Liberius. 142
Syria. 32. 38
Syriæ ſolitudines. 36

T

Tabeſcere ægritudine. 15
Tabula argentea. 100
Tabulę ceratę notariorum. 476
Tabularius. 82
Tædæ nuptiales. 69
Tages Thuſcus aruſpex. 370. magiſter aruſpicum. 9
Talayrandus Preſbyter Cardinalis S. Petri ad vincula. 272
Tamugada, civitas Africæ. 481
Tanzillus poëta Neapolitanus. 337
Tarquinius ſuperbus exactus urbe. 419
Tarrazona, ſive Tiraſona. 239
Tarſum confugit Maximinus. 44
Taurea, id eſt, flagella. 496
Tauri montis anguſtiæ. 43. 458
Tauri ſaucij mugitus. 30
Tebaldus Comes Turonenſis. 309
Teher Rex. 262
Tempeſtas turbidæ perſecutionis. 13. 92
Templa dæmonum deſtructa. 133
Templa eſſe non poſſe ſine ſimulacris putabant pagani. 374
Templum Chriſti eſt Chriſtianus. 108
Templum Dei, Eccleſia. 356
Templum Dei verum in homine. 13. 381
Templum Dei everſum. 1. 353
Templum cœleſte, id eſt, corpus Chriſtianorum. 5
Temporis præſcriptio. 29
Tenutæ. 250
Terminalia. 11. menſe Februario celebrata. 373
Terræ motus. 109. 112. 304. 307. 322
Terram devorare. 44
Terriculæ tyrannicæ poteſtatis. 14
Tertullus principalis. 115. & *ſeqq.*

Teſtamenta divina tradere gentilibus. 57
Teſtamenta ſacroſancta Domini. 57
Teſtamenta divina ſervata à martyribus. 76
Teſtamenti novi diſciplina. 2
Teſtamenti pagina. 160
Teſtamentorum divinorum exuſtor. 75
Teſtatio ſuprema. 74
Teſtes fideliſſimi Dei. 72
Teſtimonium ſervorum Eccleſiæ Pariſienſis non recipiebatur olim. 185. 188
Teuthio Cardinalis. 215
Thamugadenſis civitas in Africa. 481
Thelſi civitas Georgianorum. 259. 262
Thelica, martyr Africanus. 58. *& ſeq.*
Themela. 107
Theobaldus Epiſcopus Pariſienſis. 223
Theodora privigna Herculij. 392. legitima Conſtantij uxor. 405. 429
Theodorus Notarius & Scriniarius S. R. E. 148
Theodoſij lex. 158
Theophania filia Vvillelmi le Gendre. 321
Theruth civitas. 262
Theſauros nunquam minui volebat Diocletianus. 6
Theſſalonica. 45
Thomas Archiepiſcopus Cantuarienſis occiſus. 314
Thomas Merulla Condiannij Comes. 324
Thomas Morch. de Fulcardimonte Abbas Savigniacenſis. 323
Thoroſan. 261
Thracia. 6
Tiberius Cæſar. 2
Tituli Domitiani dejecti. 4
Titulus primi nominis decretus Conſtantino. 38
Togatus vir. 61
Tolomeus. 316
Toloſa. 254
Toloſanenſis Comes. 232
Tormenta infantiæ. 71
Tormenta inrogantur Iudæo. 35
Tormenta perſonabant. 21
Tormenta cum ſole conſumpta. 68
Tormentorum genera inaudita excogitabantur. 13
Tormentorum inſtrumenta. 72
Tormentorum varia genera. 14. 64. 137
Torqueris, ne mentiaris. 87. *& ſeq.*
Trabe nectit ab alta. 28
Trabuchellus. 259
Tractare. 86
Tradere libros dominicos, ſacrilegium eſt. 80
Tradere ſcripturas dominicas gentilibus. 57
Traditione ſcripturarum pollutus. 72
Traditores & eorum conſortes. 57. Eis communicare vetitum. 73
Traditorum audacia. 71. calidiſſima fraus. 72. conventicula. 74. damnatio 56
Traditorum facinus perhorreſcere. 65
Traditorum vocabulum unde. 374 467. 483
Trahere morbum. 15
Trajanus adoptatus à Nerva. 16.

16. 390. Vetuit inquiri Chriſtianos 492. cenſum impoſuit Dacis. 21. 404
Tranſactionis inſtrumentum. 140
Tranſdanuviana mater Galerij. 8
Tranſlationes Epiſcoporum ab initio factæ auctoritate ſedis apoſtolicæ. 241
Trecas civitas. 305
Trencavel Vicecomes Biterrenſis. 227
Tres tabernæ. 415
Tribunalia ſiderea. 66
Tribunitiæ poteſtatis anni concurrunt cum annis imperatoriæ dignitatis. 421. 423
Tribunus. 18
Tribunus ordinis primi. 17
Tribuni. 11
Tributa nova. 361. pro mortuis ſoluta. 21
Triclinium. 93
Triginta annorum poſſeſſio. 166
Trinici civitas. 267
Triſtitiæ planta. 230
Triticum. 84. 87
Triumphalis dextera. 69. 71
Triumphorum pompa. 14
Triumphus Diocletiani de Perſis. 384. 388. Quando actus. 368
Triumphus vetus eſt cùm dominatores dominantur. 14
Trochleæ tormentum. 326. 496
Trochleam retornare. 137
Truncos ſuos poſuit S. Savinus ſuper oculos cœci. 52
Tuba bellica. 57. 466
Tubyzacenſis civitas. 77. 468
Tunicæ ſubſericæ. 387. viriles & muliebres. 93
Turbis non licet facere electiones Epiſcoporum. 489
Turno villa in pago Viennenſi. 151. 154
Turonenſe Concilium. 216
Turonis. 208
Turres fabricatæ in anguſtiis Tauri montis. 43
Tuſciæ Auguſtalis. 48
Tutela rei publicæ. 17
Tutelo communi. 32
Tyberis. 38
Tyranni evictio. 448
Tyranni vocati Licinius & Maxentius. 449

V

Vacantia bona. 362
Valentiacus pagus. 154
Valentiæ regnum. 267. 270
Valentinus, maritus ſanctæ Sabinæ. 106. 113
Valeria, filia Diocletiani. 12. uxor Galerij. 366. 378. *& ſeq.* 437. 444. ſterilis fuit. 401. Candidianum adoptavit. 44. Venit ad Maximinum. 34. In exilium relegata cum matre. 35. *& ſeq.* Diocletianum admonet calamitatis ſuæ. 36. Mutat habitum ut fortunam Candidiani ſpeculetur. 44. Capite plexa. 45
Valeriani benignitas & manſuetudo ante imperium. 359
Valerianus & Gallienus perſequuntur Eccleſiam. 134
Valerianus Imp. in captivitatem ductus à Sapore Rege Perſarum. 5. 139. 360
Valerianus Epiſcopus Cemelenſis. 495

Valerius à Licinio occiſus. 44. 461
Valerius, ſancti Pontij contubernalis. 124. & ſeqq. 129. 140. 493
Valerius Vicarius Africæ. 475
Vallis Flaviana. 183
Varietas religionis 116
Vvarimaldus Notarius. 155
Vaſallus Diaconus Cardinalis S. Euſtachij. 211
Vaticinium de ſancto Pontio. 125
Vectigales provinciæ. 404
Vehiculum aſcendere. 5
Vejovis fulmine tangendi hebetantur. 370
Velletrenſes. 248
Vena rupta. 29
Venæ inciſæ. 24. 403
Venalium rerum pretiis lex ſtatuta à Diocletiano. 7
Venalium rerum vilitas. 362
Venatores amphitheatri. 138. 496
Vendæ forenſes. 201
Vendinenſium oppidam. 106. 114. 490
Venenum haurire. 44
Veneta factio. 464
Veneti. 47
Veniam combuſtorum librorum à martyribus poſcere. 72
Ventura quærere in jecoribus pecudum. 9
Venuſtianus Auguſtalis Tuſciæ. 48. Laborat morbo oculorum. 53. Baptizatur cum tota familia ſua. 54. Decollatur cum uxore & filiis. 55
Verbera perſonabant. 21
Verinus Vicarius Africæ. 89. 472. & ſeqq.
Veritas una catholica non contrariatur alteri. 292
Veritatem corrumpere. 45
Vermes creantur in corpore Galerij. 30
Vermiculos elicit calor. 30
Vernaculi educatione ſuſcepta. 118
Verum, id eſt, æquum. 96. 487
Verus. *Vide* Verinus
Veſpaſianus, Iudæorum debellator. 492
Veſtes atræ viduarum. 34
Veſtes detractæ nobilibus feminis. 33
Veſtes miniſtrorum palatinorum communicatæ cum ſummis Pontificibus. 441
Veſtire, id eſt, inſignia ſummæ poteſtatis tribuere. 398
Veſtis privata. 18
Veſtiti manſi. 151. 154
Veſtium ſumptus. 180
Veſtium ornatus non habet culpam. 286
Veteranus Rex. 18. 398
Vetranio depoſitus. 411
Via Scillitanorum. 81
Vibacum. 151. 154
Vicaria præfectura. 81. & ſeq.
Vicarij Præfectorum. 6
Vicarius in Præfectum mutatus. 457
Vicarium poſtulent. 43
Vicennalia. 19. 28
Vicennalia Diocletiani. 14. 15. 385. 387. 400
Vicennalia Galerij. 31
Vicennalium tempus. 34
Vices Præfectorum adminiſtrare. 85
Victor Aufidij. 95
Victor Grammaticus. 91. Lector Cirtenſis. 94. 108
Victor fullo dedit folles viginti

ut fieret Preſbyter. 95. 101. 103. 105. Ordinatus à pluribus Epiſcopis. 488
Victor Preſbyter Cirtenſis. 92. & ſeq.
Victor Samſurici foſſor Cirtenſis. 95. 100
Victoria, ſanctiſſima martyr. 58. 61. ſanctiſſima feminarum, nuptias refugit. 69
Victoria paſſionis. 69
Victorianus, martyr Africanus. 58
Victorinus lector Cirtenſis. 94
Vvido Archiepiſcopus Viennenſis. 216
Viduarum veſtes atræ. 34
Viennenſis archiepiſcopatus. 178. comitatus. 156. 158. pagus. 154. 157
Vigilias ad oſtium carceris exercere. 73
Viliacus. 154
Vilitas rerum venalium. 362
Villa urbana juxta civitatem. 151. 154
Villare. 152. 154
Vvillarius Dux. 303
Vvillelmus Abbas Majoris-monaſterij. 309
Vvillelmus Archiepiſcopus Remenſis. 237
Vvillelmus Apulus. 273
Vvillelmus Burellus ſenior Abrincenſis Epiſcopus. 316
Vvillelmus Burellus junior Epiſcopus Abrincenſis. 316. Moritur. 319
Vvillelmus filius Radulphi Filgeriarum. 315
Vvillelmus de Filgeriis. 317
Vvillelmus de ſanctæ Mariæ Eccleſia fit Epiſcopus Abrincenſis. 319. Moritur. 320
Vvillelmus de Hildeniſſem Carmelita. 277. & ſeqq. 288
Vvillelmus cognomento Tolomeus Epiſcopus Abrincenſis. 316
Vvillelmus de S. Bricio Miles. 318
Vvillermus Abbas Figiacenſis. 302
Vincentius, martyr Africanus. 58
Vincentius Decurio civitatis Tubyzacenſis. 79
Vincenrius Gravina. 341
Vincentius ſcriba Nolanæ civitatis. 80
Vindemia nulla ſine cuſtode. 28
Vindennenſe oppidum. 106. 114. 490
Vindiciani area. 113. 491
Vindocinenſe monaſterium. 163. & ſeqq. Erat proprium Comitis Andegavenſis. 170
Vindocinenſes monachi acriter perſtringuntur ab Vlgerio Epiſcopo Andegavenſi. 200. 207
Vvindocinum caſtrum. 317
Vino ſe ingurgitare. 44
Vir clariſſimus, conſularis. 481
Vir ſpectabilis. 82. & ſeq.
Virgines violatæ. 25
Virginibus veſtes detractæ. 35
Virginis Chriſtianæ conſecratio. 109
Virginitas plena. 69
Virginitas ſpernitur ab hominibus intelligentiæ. 284. 293
Virginitatem perpetuam ſervare. 69
Virginitatem per 56. annos conſervavit S. Felix Tubyzacenſis. 81
Virgo nulla eſt præter ſapien-

tiam. 284. 293
Virginum ſacrarum florentiſſimus chorus. 69
Virginius Vrſinus Comes Anguillariæ. 338
Virillus Præſes. 106
Viromandia. 280
Virtus Chriſtianitatis. 119
Virtus ac majeſtas Dei. 353. 432
Virtutem oſtendere. 129
Virtutes, id eſt, jura. 156
Vis majeſtatis. 28
Viſcera computreſcunt. 30
Vita lubrica. 117
Vitæ humilis tenebræ. 16
Vitalis eremita, Abbas Savigniacenſis. 310. 313
Vites numerabantur. 21
Vitia in animis hominum potentiora virtutibus ſunt. 422
Vitreum dolium. 52
Vivicomburium. 13
Vlcus naſcitur in inferiori parte genitalium Galerij. 29
Vlgerius Archidiaconus Andegavenſis. 202. 212. Epiſcopus. 198. 200. 209. 211
Vlricus de Auguſta Protonotarius. 273
Vmbertus Epiſcopus Gratianopolitanus 158
Vnda baptiſmatis. 133
Vngulæ. 14. 137. rorantes. 68. ſulcantes. 62
Vngularum ictibus ſulcare latera. 60
Vngularum laceratio. 72
Vngulas premere in martyrem. 62
Vngulis aduncis radere. 63
Vngulis præparare martyrem. 59
Vniverſalis Papa. 143
Voluntas Dei permiſſiva & efficax. 283
Voluptas conſtat. 47
Voluptas non repudianda in annis gravioribus. 118
Voluptates gladiatorum. 118
Voluſianus Conſul. 82. 477
Voluſianus & Gallus ſuſcipiunt imperium. 134
Volutatio corporis. 36
Vota viginti annorum. 28. 431. *& ſeq.*
Votum Maximini adversùs Chriſtianos. 39
Votum quod non erat celebraturus. 29
Vrbani Cariſi domus. 489
Vrbanus II. cauſam monaſterij S. Albini Andegavenſis adversùs Vindocinenſes committit Amato. 168. Concordiam inter eos reformat. 165. 174. Confirmat donum Raginaldi Credonenſis. 215
Vrceola fex argentea. 93
Vrgellenſis ſedes. 225
Vri lentis ignibus. 20
Vrinæ & ſtercoris exitus confuſi. 30
Vrſatius & Valens Preſbyteri damnati. 497
Vrſi ferociæ ac magnitudinis inſolitæ. 19
Vrſi ex Dalmatiæ montibus. 137
Vtenſilia. 25. 418
Vulnerum hiantium ſulci. 68
Vulnerum pabulum. 64
Vulnere ſcinditur cicatrix inducta. 29. Incipit non ſentire medicinam. 30
Vxorem nemo ducit ſine permiſſu Maximini. 34
Vxores adversùs maritos vexabantur. 21

Y

YOlent filia primogenita Hugonis Comitis Marchiæ. 321

Z

ZAbulus, id eſt, diabolus. 383. debellatus cum ſatellitibus ſuis. 14

Zacones pro *Diacones*. 383

Zama. 83

Zaritorum, id eſt, Diarrhytorum. 383

Zenophilus conſularis Numidiæ. 91. *& ſeqq.* 481

Ziquenſium Decurio. 88. 90

ERRATA.

MIrum videri non debet, lector, ſi in edendo iſto Lactantij libro, cujus unicum exemplar habuimus, illudque depravatiſſimum & contaminatiſſimum, multæ mendæ nos evaſerunt, quarum medicinam cura poſterior indicavit. Et conjecturarum quidem quas heic tibi proponimus, aliæ certæ ſunt, aliæ multùm probabiles, ut tu ipſe agnoſces.

P*Ag.* 11. *lin.* 1. *leg.* & qui aliter ſentieb.
Pag. 16. *lin.* 24. *leg.* Illyrico id eſt ad rip.
Pag. 18. *lin.* 15. *leg.* exutum *Hoc enim refertur ad Maximinum.*
Pag. 2. *lin.* 19. *leg.* Quæ victores adversùs victos jure belli fecerant, ea ille adversùs
Ibid. lin. 36. *leg.* genere injuriæ tutos miſeria. *In veteri libro legitur* injuria&atis, *certo mendo. Itaque delenda nota noſtra ad hunc locum.*
Pag. 22. *lin.* 23. *leg.* cùm jam diutiùs negare non poſſet
Ibid. lin. 34. *leg.* publicos. *Error fuit typographi, non veteris libri.*
Pag. 25. *lin.* 19. *leg.* donec promiſſis ingentibus flexit animos eorum, & retro
Pag. 28. lin. 27. *Quamquam vetus codex exhibeat lectionem quam nos dedimus, quia tamen conſtat eam non eſſe ſanam, non vana fortaſſis conjectura fuerit ſi putemus ita legendum eſſe :* Venia non habentibus nulla ſuſtinendi multiplices cruciatus, niſi
Ibid. lin. 36. *ita fortaſſe reponendum.* Quamquam intolerabile ſit eripi ab ore hominum cibos labore quæſitos, tamen tolerab.
Pag. 29. *lin.* 1. *leg.* generis. *Error fuit typographi.*
Ibid. lin. 31. *In codice MS. legitur :* ſed inducta jam cicatrice ſcindit vulnus. *Ex quo nos confeceramus lectionem editam. Sed tu, lector, vide annon convenientius ſit ita ſcribere :* ſed inducta jam cicatrice ſcinditur vulnus. *Paulò poſt lacuna ſic fortè ſupplenda eſt :* Rurſus levi corporis motu vulneratus

Pag. 30. lin. 15. *Vide num locus corruptiſſimus, quem ita ut in veteri exemplari legitur edidimus, ita reſtitui poſſit.* Odor teter non modò per palatium

Ibib. lin. 18. *leg.* urinæ comeſti à vermibus

Pag. 34. *lin.* 12. *pro* imminutas *videtur legendum*, invitas

Pag. 36. *lin.* 1. *leg.* inſtructi velites & ſagittarij proſequuntur. *Rectè enim heic conjunguntur velites & ſagittarij, cùm utrique ſint levis armaturæ milites.*

Pag. 37. lin. 34. CIRCVMFLEXO CHRISTO] *Hæc ita intelligenda ſunt ut Chriſti monogramma circumflexum fuerit in capite labari, ut videmus in nummis veteribus.*

Pag. 39. *lin.* 17. *leg.* jam ſecundam manſionem tenente diſtantem milibus totidem, atque collectis. *Vide autem num paulò pòſt legendum ſit* pergente *pro* pergebat.

Pag. 46. *lin.* 13. *leg.* Eccleſias perpetua quiete cuſtodiat.

Pag. 50. *lin.* 14. *leg.* colatur

Pag 50. *lin.* 32. *leg.* tutudit

Pag. 61. *lin.* 2. *leg.* defatigato

Pag. 68. *lin.* 28. *leg.* ulteriùs

Pag. 93. *lin.* 10. *leg.* Samſurici

Pag. 97. *lin.* 2. *leg.* Vera

Ibid. lin. 30. *leg.* gaudio Paſcha celebrare.

Pag. 106. *lin.* 13. *leg.* Roma

Pag. 109. *lin.* 19. *leg.* exanimes

Pag. 122. *lin.* 28. *leg.* ſenſu

Ibid. lin. 32. *leg.* Neocorus

Pag. 127. *lin.* 21. *leg.* qui

Pag. 134. *lin.* 19. *leg.* fovendas

Pag. 169. *lin.* 32. *leg.* legatis

Pag. 191. *lin.* 5. *leg.* poſtulantur

Pag. 216. *lin.* 17. *leg.* Signum Gaufridi Andegav.

Ibid. lin. 23. *leg.* altercatione

Pag. 273. *lin.* 11. *leg.* Lemovicenſi

Pag. 310. *lin* 6. *leg.* Bernardus

Pag. 414. *lin.* 30. *leg.* omnium

Pag. 444. lin. 31. leg. *velites*

Pag. 447. *lin.* 23. *leg.* ignominia

Pag. 449. *lin.* 20. *leg.* peritus qui non ſatis

Pag. 464. *lin.* 3. *leg.* occiſum pro nomine

Pag. 488. *lin.* 41. *leg.* fuerint

In Elencho, pagina ult. lin. 7. *leg.* 1059.

Extrait du Privilege du Roy.

LE Roy par ſes Lettres patentes données à ſaint Germain en Laye le 17. Ianvier 1677. ſignées LOVIS, & plus bas, *Par le Roy*, COLBERT, a permis à Eſtienne Baluze Prieur de Beauvais de faire imprimer un ouvrage intitulé *Miſcellanea Stephani Baluzij* en un ou pluſieurs volumes, & autant de fois que bon luy ſemblera pendant le temps & eſpace de trente années, à compter du jour que chacun deſdits volumes aura eſté achevé d'imprimer pour la premiere fois, avec défenſes à toute ſorte de perſonnes, autres que celuy ou ceux qui auront eſté choiſis par ledit Baluze, de les imprimer ou faire imprimer, vendre ny debiter pendant ledit temps, à peine de dix mil livres d'amende, de confiſcation des exemplaires contrefaits, & de tous deſpens, dommages, & intereſts.

Regiſtré ſur le livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris le 13. *Mars* 1677.

Et ledit Eſtienne Baluze a cedé ledit privilege pour ce ſecond volume de *Miſcellanea* à François Muguet Imprimeur & Libraire ordinaire du Roy, pour en joüir ſelon ſa forme & teneur.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUIS par la grace de Dieu Roy de France & de Navarre à nos amez & feaux Conſeillers les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maiſtres des Requeſtes ordinaires de noſtre Hoſtel, grand Conſeil, Baillifs, Seneſchaux, Prevoſts, ou leurs Lieutenans, & à tous nos autres Iuſticiers & Officiers qu'il appartiendra, Salut. Noſtre cher & bien amé ESTIENNE BALUZE Prieur de Beauvais nous a fait repreſenter qu'il luy eſt tombé en main un livre intitulé *Lucij Cæcilij Firmiani Lactantij liber de perſecutione ſive de mortibus perſecutorum :* qu'il deſireroit donner au public, s'il nous plaiſoit de luy accorder nos lettres ſur ce neceſſaires. A CES CAUSES, voulant favorablement traitter ledit Baluze, Nous luy avons permis & permettons par ces preſentes de faire imprimer ledit livre en Latin & en François par tel Libraire & Imprimeur qu'il luy plaira choiſir, en tels volumes, marges & caractères, & tout autant de fois que bon luy ſemblera, pendant le temps & eſpace de dix années, à compter du jour que chacun deſdits volumes aura eſté achevé d'imprimer pour la premiere fois; pendant lequel temps nous avons fait & faiſons tres-expreſſes inhibitions & défenſes à tous Libraires & Imprimeurs de noſtre Royaume, païs, terres, & ſeigneuries de noſtre obeïſſance, & à toutes autres autres perſonnes, de quelque qualité & condition qu'elles puiſſent eſtre, d'imprimer ou faire imprimer, vendre ny debiter ledit livre en Latin ou en François, ſans le conſentement exprés dudit Baluze, ou de celuy ou ceux qui auront droit de luy, ſous pretexte de changement de titre, augmentation, impreſſion eſtrangere,

eſtrangere, notes, additions marginales, nouvelle verſion, ny autrement en quelque ſorte & maniere que ce puiſſe eſtre, ſur peine de mil livres d'amende, applicable un tiers à Nous, un tiers à l'Hoſpital general de Paris, & l'autre tiers audit Baluze, ou à celuy ou ceux qui auront droit de luy, de confiſcation des exemplaires qui ſe trouveront contrefaits, & de de tous deſpens, dommages & intereſts; à la charge neanmoins de mettre deux exemplaires dudit livre en noſtre Bibliotheque publique, un dans noſtre cabinet du chaſteau du Louvre, & un autre dans celle de noſtre amé & feal le ſieur le Tellier Chevalier Chancellier de France, avant que de les expoſer en vente, à peine de nullité des preſentes; du contenu deſquelles nous vous mandons & enjoignons de faire joüir & uſer pleinement & paiſiblement ledit Baluze & celuy ou ceux qui auront droit de luy, ceſſant & faiſant ceſſer tous troubles & empeſchemens. Voulons auſſi qu'en mettant au commencement ou à la fin dudit livre copie ou extrait des preſentes, elles ſoient tenuës pour deuëment ſignifiées, & que foy y ſoit ajouſtée & aux copies d'icelles collationnées par l'un de nos amez & feaux Conſeillers-Secretaires comme à l'original. Mandons au premier noſtre Huiſſier ou Sergent ſur ce requis de faire pour l'execution des preſentes tous exploits, ſignifications, defenſes, ſaiſies & autres actes requis & neceſſaires, ſans pour ce demander autre permiſſion; nonobſtant Clameur de Haro, Chartre Normande, Edits, Declarations, Arreſts, Reglemens, Status & confirmations d'iceux, oppoſitions ou appellations quelconques, dont, ſi aucunes interviennent, & contraventions à ces preſentes, nous reſervons la connoiſſance à Nous & à noſtre Conſeil, & l'interdiſons à tous autres Iuges. Car tel eſt noſtre plaiſir. Donné à ſaint Germain en

Laye le treiziéme jour du mois de Mars l'an de grace mil ſix cent ſoixante dix-neuf, & de noſtre regne le trente-ſixiéme; Par le Roy en ſon Conſeil. Signé, IVNQVIERES.

Regiſtré ſur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris le 17. Mars 1679. ſuivant l'Arreſt de la Cour du Parlement du 18. Avril 1653. lequel enregiſtrement nous avons fait à la charge que ledit Livre ſera debité par un Libraire ou Imprimeur, ſuivant les Ordonnances. COVTEROT Syndic.

Ie cede & tranſporte le preſent Privilege à François Muguet Libraire & Imprimeur ordinaire du Roy pour en joüir ſelon ſa forme & teneur. Fait à Paris le 18. Mars 1679. BALVZE.

Achevé d'imprimer pour la premiere fois le 15. jour du mois d'Avril 1679.

Les Exemplaires ont eſté fournis.